De Vlaamsche Gids. Jaargang 8

bron
De Vlaamsche Gids. Jaargang 8. De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen 1912

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_vla001191201_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

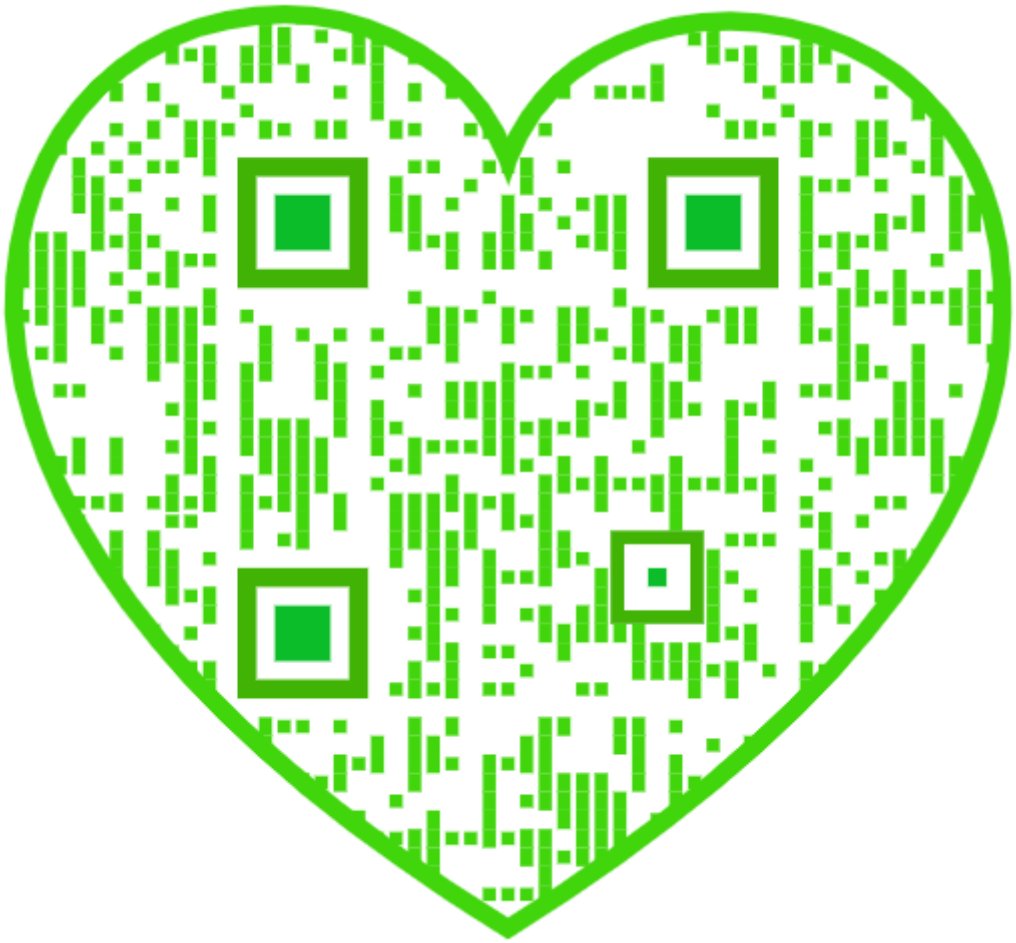

Lijst der medewerkers

ALPAERTS, FLOR	466
BASSE, M.	367
CASTEELS, KAREL	134, 254, 255
COOPMAN, THZN, H.	541
CORR, ELLEN	310-315, 426-434, 521-525
DE BACKER, FRANZ	306
DE GOTTAL, PAUL	46, 146
DE HOON, H.	58, 324
DE KEYSER, EDW.	446
DELVAEN, F.	281, 564
DE MONT, POL	316, 436-445, 528-533
DENUCÊ, JAN	135
DE RIDDER, ANDRÊ	402
DE VLAEMYNCK, O.W.	526
DE WILDE, FRANS	396
D'HONDT, GUSTAAF	12
FASSOTTE, JORIS	481
FRANCK, LOUIS	193
GRAULS, A.W.	258, 259
LOVELING, VIRGINIE	500
R.D.	126, 516
RIVE, G.J.	449
RODENBACH, FERDINAND	36
ROOSES, MAX	1
SABBE, MAURITS	88, 343, 385
SCHELTJENS, LOD.	107
VAN DER MANDERE, HENRI	455
VAN DER STRAETEN, EMIEL	256, 420
VAN KALKEN, FRANS	289
VAN MIEROP, LOD.	167
VAN PUYMBROUCK, HERMAN	39

VAN RIEL, LEO 188, 472, 573
VAN TICHELEN, H. 34
VAN WALDEN, HUGO 21
VAN ZADELHOFF 97
VAN ZADELHOFF-MINNAERT, MARIE 216
VERBRUGGEN, JULIUS 323, 448
VERCOULLIE, J. 534, 557, 561
VERSCHAFFELT, E.J. 260
VERSTRAETEN, EDMOND 132, 435
WIRTH, HERMAN, F. 72

Vlaanderens beeldende Kunsten.[1]

Vlaanderen viert feest, het feest van zijne kunst, de zegepraal behaald in den loop van den duizendjarigen strijd ter verovering van het rijk van het schoone, den strijd waarin overwinning en nederlaag, glanspunten en verdoovingen, met elkander afwisselen, maar waarop wij alles te zamen met rechtmatigen trots mogen terugzien. Men heeft mij geroepen om voor uw oogen een beeld te doen oprijzen van die glorierijkste daden onzer geschiedenis en ik wil U in weinige woorden zeggen, welken indruk een halve eeuw van studie, geleefd met de veroveraars van onzen roem, in mij gelaten heeft. Ik wil het doen, niet met het inzicht U te verhoovaardigen over wat de voorgangers deden, maar om U eerbied voor hen in te boezemen, eerbied ook voor U zelven. Ik kan noch wil die lange geschiedenis feit voor feit verhalen, ik wil daarin enkel eenige kenmerken en schitterende namen doen uitkomen.

Men kan niet zeggen dat Vlaanderen bijzonder begunstigd werd door de natuur; wij mogen bevestigen dat het alles aan zich zelven, aan de wilskracht, het werk, de begaafdheid zijner inwoners te danken had. Ver heb ik de bewijzen niet te zoeken, wanneer ik op Gentschen bodem sta. Op dezen grond die geen wol voortbracht vestigden de middeleeuwen de lakenweverij; op dezen grond waar geen katoen groeit rezen in onze dagen de reusachtige weverijen op; in de velden die geene bijzondere vruchtbaarheid bezitten en waar geen ongemeene bloemen en planten opschieten, ontstonden de rijkste bloemkweekerijen, omdat hier de menschen de aarde dwongen met

(1) Redevoering, uitgesproken in den Franschen schouwburg te Gent, op Vlaanderens Kunstdag (16^{n} Juli 1911).

hen te werken en de vreemden tol te betalen aan hunne vlijt en hun beleid.

Maar wij willen niet uitweiden over de behaalde stoffelijke zegepralen. Van het oogenblik dat in de vroegste eeuwen er gezorgd was voor het nuttige, was men er op bedacht zich het aangename te verschaffen; men wilde niet enkel leven voor den broode, ook voor het geestesgenot. Op de getouwen van Leuven, Gent, Ieperen werden de fijnste en degelijkste lakens geweven, maar in tal van andere steden werden de kostelijkste en kunstigste tapijten bewerkt. Van in de latere jaren der middeleeuwen had die kunstweverij haren hoofdzetel te Brussel gevestigd; in het begin der XVIe eeuw werkten daar 103 meesters en 1500 werklieden; de prachtige versieringen der vorstelijke paleizen werden daar geweven. Paus Leo X liet er de werken van Rafaël uitvoeren voor de Sixtijnsche kapel; voor de hertogen van Bourgondië, voor Philips-den-Schoone, voor Keizer Karel en voor de koningen van Spanje weefde men er in goud- en zilverdraad, in zijde en wol de lange reeksen van prachttafereelen, die nu nog het paleis te Madrid vullen. Het nederige steedje Oudenaarde was een ander hoofdwerkplaats, waar de twaalf duizend inwoners leefden van de tapijtweverij. Niet alleen de mannen, ook de vrouwen legden zich toe op kunstnijverheid; in steden en dorpen, van eeuwen her tot op onze dagen, borduurden zij de beroemde kantwerken onzer streken.

Onze werklieden en burgers deden in hunne steden, zoo kleine als groote, statige gebouwen oprijzen, waar het openbaar leven in geleefd werd. Over heel den bodem van Vlaanderen prijken de romaansche, de gothische en Renaissance-kerken.

Nog trotscher waren onze Vlamingen van vroeger eeuwen op hunne belforten, hunne hallen en stadhuizen, de tempels gewijd aan hunne burgerlijke vrijheden en belangen. Bekleeden onze kerken slechts een plaats van tweeden rang in de geschiedenis der wereldkunst, ging hun bouw zoo traag vooruit, dat hij eeuwen duurde, dat hij soms niet voltooid geraakte, dan nemen onze groote burgerlijke gebouwen onder de wonderen der wereld een eerste plaats in; zij werden meest alle door een zelfden bouwmeester en in betrekkelijk korten tijd voltooid: de vleeschhalle van Antwerpen werd in drie jaren

gebouwd, het stadhuis van Oudenaarde in vier jaren, dat van Leuven in vijftien jaar. Zooals in de vroegere middeleeuwen de relikwiekassen van de heiligen door onze Vlaamsche goudsmeden in goud en zilver gehamerd en met edelsteenen ingelegd werden, zoo werden door onze bouwmeesters, onze steenhouwers, meubelmakers, smeden, die ook kunstenaars waren, die reusachtige fierters opgetrokken, die daar pronken langs onze markten en straten, van aan den grond tot hoog in de lucht gebeeldhouwd, elke steen liefdevol gesneden, elk paneeltje met een beeld voorzien, elk groefje met een rankend twijgje behangen. Ieperen bezit een lakenhalle grooter dan de rijkste paleizen of kerken, met een belfort, machtig en prachtig als de hoogste kerktoren; de gothische spits van het Brusselsche stadhuis is wellicht de zuiverste schepping van den lateren middeleeuwschen stijl; het stadhuis van Leuven is een juweel in hardsteen, even onuitputtelijk in vinding als bekoorlijk in bewerking en in het kleine steedje van Oudenaarde, te midden van een samenhooping van nederige burgerhuizen, rijst dit fijne kleinood van een stadhuis op, waar de wegstervende gothische bouworde hare laatste verleidingskracht beproeft en waar de Renaissance-kunst het portaal van een Schepenzaal timmerde, waar heel de schepping in fleurt en trippelt en tiereliert. De vergaderplaatsen onzer ambachten, de gildenkamers zijn wonderen van kunstsmaak, zoo het Schippershuis te Gent, het Visschershuis te Mechelen, de prachtgebouwen die de Groote Markt te Antwerpen bezoomen en die welke de Markt van Brussel tot de eenige mededingster van het St-Marcusplein te Venetië maken.

De vruchten van deze verschillende begaafdheden van ons volk zijn heel de wereld door hoog geroemd. Eene andere gave is er waardoor het nog hooger uitstak boven al zijn mededingers; gij weet dat ik doel op de schilderkunst. Als bij tooverslag veropenbaarde deze wonderdadige zich in het begin der vijftiende eeuw. Niet onaangekondigd echter trad zij op. In de middeleeuwen hadden in onze streken, zooals in de meeste van Europa, eerst monniken, later leeken hun leven doorgebracht met het schrijven van boeken en met het versieren dezer bij middel van gekleurde afbeeldingen of miniaturen. Gaandeweg steeg die kunst van boekenverrijking in verfjning en volmaking. Zij werd in den tijd harer hoogste glorie vooral beoefend aan

de hoven van den koning van Frankrijk en van de prinsen van zijn geslacht, maar bepaaldelijk voor koning Karel den vijfde, zijn broeders Jan, hertog van Berry, Philips den Stoute, hertog van Bourgondië en dezes afstammelingen, vorsten onzer landen.

De hoogsten in naam en kunst die werkten voor deze Fransche vorsten en voor hunne Vlaamsche verwanten, en andere leden van adel en geestelijkheid waren Vlamingen. Het is nog zoo lang niet, een halve eeuw ongeveer, dat men die kunstenaars heeft leeren kennen uit de rekeningsboeken onzer vorstenhuizen, maar met zekerheid weet men nu dat het Vlamingen waren. Zij hieten de gebroeders Limburg, Jac. Coene, Alexander Benning en anderen meer. Hunne werken zijn nog altijd minder bekend omdat zij vroeger opgesloten waren in de juweelschrijnen der vorsten en later in de bibliotheken en omdat het wezenlijke juweelen waren, die slechts met de grootste omzichtigheid mochten gehanteerd worden. Maar nu er meer de aandacht op ingeroepen is en zij beter gekend zijn, is men het eens om te verklaren dat zij behooren tot wat de menschengeest het liefelijkst heeft gevonden en de menschenhand het keurigst heeft uitgevoerd. Een eeuw lang duurde de bloeitijd van die bloemenkunst voort; zij bracht een harer laatste en wellicht haar alleredelste vrucht voort in het *Breviarium Grimani*, dat in het begin der zestiende eeuw werd uitgevoerd en dat in Vlaanderen en door Vlamingen werd gemaakt. Als men hoort hoe sommige mannen, die zich schamen over hunnen stam, spreken over hunne taalgenooten, zou men dan wel vermoeden dat deze zich eeuwen lang onderscheiden hebben door de hoogste gaven die de menschenkinderen onderscheiden, bekoorlijkheid van opvatting, gezondheid van smaak, schranderheid van vernuft, keurigheid van handenarbeid?

Wij zegden dat de miniatuurkunst de schilderkunst voorafging en aankondigde; de eerste en glorierijkste onzer penseelers sluiten zich onmiddellijk bij de boekenversierders aan; zij hebben hun glans van kleur, hun haarfijnheid van penseeling, hunne diepte van opvatting en zij hebben iets meer: zij herscheppen het leven in zijne volheid naar de waarheid, zij doen den hemel op de aarde nederdalen met al zijn hooger glorie. Zij hieten Huibrecht en Jan Van Eyck, zij werkten te Gent en te Brugge. In de stad waar wij ons bevinden schiepen zij hun hoofdwerk, het werk dat Gent een onsterfelijken

roem verwierf, de *Aanbidding van het Lam*. Onder al de wonderbaarlijke kenmerken van die schilderij mogen wij aanhalen dat men zonder overdrijving van haar mag zeggen dat zij de eerste in den tijd en ook de eerste in waarde is, dat zij de heerlijkste is in bewerking en de diepzinnigste in opvatting. Zij vat samen de hoogste geheimen van den Christenen godsdienst: hoe de mensch door de zonde het rijk van onschuld en onsterfelijkheid verloor, hoe God de vader in zijne grenzelooze goedheid besloot zijn zoon op de aarde te zenden om den mensch te verlossen, hoe Joannes zijn komst aankondigde en Maria hem ter wereld bracht, hoe de engelen des hemels en de uitverkorenen der aarde naar het lam zonder vlek, dat de zonde der aarde kwam wegnemen, toestroomden om het te loven en te aanbidden.

Bovennatuurlijke schoonheid, onvervalschte waarheid, eeredienst der Christelijke kerk, overlevering van middeleeuwsch geloof, studie van het menschelijk lichaam, weerspiegeling van de bloeiende natuur en van de monumentale gebouwen, dit alles wordt hier tot een machtig geheel samengesmolten en het werd uitgevoerd met de onfeilbaarheid van hand, die het hoogste kenmerk onzer Vlaamsche kunstbewerkers was en met de schitterende kleur, die het sprookje deed ontstaan dat de wereld geen olieverf kende vóór de gebroeders van Eyck en dat deze haar uitvonden. Er ligt zoo eindeloos veel in dit stuk, dat wanneer eens de Vlaamsche Hoogeschool in Gent zal geopend zijn, wij zullen vragen dat er een leeraarstoel gewijd worde aan de verklaring der *Aanbidding van het Lam*, evenals er in Italië meer dan één is waar de *Divina Commedia* van Dante uitgelegd wordt.

De *Aanbidding van het Lam* is het werk der twee gebroeders van Eyck; de andere werken die denzelfden familienaam dragen hooren toe aan Jan. Laat ze minder hoog staan in rang en minder veelomvattend in opvatting, wonderschoon mogen zij van het eerste tot het laatste heeten; het zijn godsdienstige beelden, Madonna's en begiftigers met of zonder hunne patronen en portretten. Jan van Eyck schiep het portret en hier weder mogen wij herhalen van hem, wat wij van de beide broeders zegden: zijne eerste werken van dien aard bleven onovertroffen, evenals hun groote altaartafel ongeëvenaard is.

Op de van Eyck's volgde eene gansche eeuw lang de schaar hunner volgelingen, de met roem omkransde meesters als koningen

door Gods genade: Rogier van der Weyden, in Doornik geboren, die naar Vlaanderen kwam wonen en werken, die de oudste Waalsche school met de Vlaamsche versmolt en de aangrijpende drama's met de heerlijke vormen en verven verbond. Zijn geschiedenis van Trojanus en van Herkenbald, de heldentafereelen, die eeuwen op het Brusselsche stadhuis prijkten en daar in 1695 verbrandden, en zijn *Laatste Oordeel*, dat in het Gasthuis te Beaune nog bewaard wordt, het veelluik dat onder de meesterstukken onzer kunst dichtst bij dat der van Eyck's staat, zoovele andere altaartafels maken hem onsterfelijk. Diederik Bouts, die uit Haarlem naar Leuven verhuisde, die geschiedenissen van heiligen en vorsten afbeeldde en het ware leven in de glansendste kleuren vertolkte; Hugo van der Goes, die nog een stap dichter tot de onverbloemde waarheid deed; Hans Memlinc, de schilder van Maria, St-Jan, Ste-Catharina, Ste-Barbara en andere hemelingen en engelen, wier legende hij vertelt zooals onze volksliederen die van het kindeken Jesus verhalen, teeder en liefdevol, alsof hij hoekjes, in den hemel bespied, zou weerspiegelen; Geeraard David, de verheerlijker der onberispelijke vormen; Quinten Matsys, die het gebied der kunst uitbreidde over heel het menschenleven en meer veelzijdigheid en spel bracht in de heerlijke Vlaamsche kleur: zoo hielen de beroemdste van die glanzende schaar.

Zoo werd gedurende de vijftiende en de eerste jaren der zestiende eeuw in immer blakenden glorieglans voortgewerkt; gaandeweg verhoogde wel niet de kunst, maar zij vervormde, verjongde, verveelzijdigde zich. In de eerste helft der zestiende eeuw onderging zij een crisis. Ginder ver in Italië was een andere uiting van den menschelijken geest, een andere opvatting der schoonheid gerijpt en de noordelijke rassen lieten zich verleiden door de zuidelijke bekoorlijkheid. Onze kunstenaars veritaliaanschten zich, zooals in later eeuwen onze gewone menschen zich lieten verfranschen. Zij trokken de Alpen over en brachten van daar mede de ingenomenheid met de gaven van Florentijnen en Venetianen, waaraan zij ginder zich vergaapt hadden en die hen blind hadden gemaakt voor de glorierijke kenmerken hunner eigen voorgangers.

Een deel bleef trouw aan de overleveringen van vroeger en onder dezen tellen wij mannen die niet staan beneden de grootste

meesters der vorige eeuw. Bovenaan de Boeren Breughel, die als teekenaar en als schilder altijd met onverzwakte ingenomenheid door zijn volk is bewonderd en in deze laatste tijden door de meest bevoegde beoordeelaars als een kunstenaar van ongemeene begaafdheid is geprezen, een kolorist van kruimigen glans, een teekenaar van feillooze waarheid en een vriend van zijn volk, die onze zeden vertolkt, onze spreekwoorden ten tooneele voert; een vinnige hekelaar, een geest die waarheid en fantasie dooreenweeft tot een geestvol beeld van het fel bewogen menschenleven. En hij was niet de eenige die het leven aldus vertolkte in de kunst: zijn zoon, de Helsche Breughel, Marinus van Roomerswael, Jan van Hemissen, Peter Aertszen, Joachim de Beukelaer volgen hem.

Talrijker zijn die van de zuidelijke richting. Sommigen, de ouderen, onder hen behouden veel van de gaven der voorgangers, zij heeten Gossaert van Mabuse, Barent van Orley, Antonio Moro, Lancelcot Blondeel, Peter Pourbus, Jan Massys.

Een tweede geslacht, waartoe Frans Floris, Frans Pourbus, Marten de Vos, de talrijke Franckens, Denys Calvaert, Otto Venius, Marten Pepijn, Abraham Janssens behooren, waren grondiger veritaliaanscht, en alhoewel zij nog degelijke verdiensten mochten bezitten, als Vlamingen waren zij verloopen.

Niet enkel onze schilders waren de Alpen overschreden en waren zich daar gaan volmaken en ontaarden. Ook onze beeldhouwers hadden denzelfden weg ingeslagen. De kunstenaars van dit vak hadden zich onder de hertogen van Bourgondië beroemd gemaakt, hoofdzakelijk door het werkhuis van Niklaas Sluter en Niklaas van de Werve, van wie de Put van Mozes en de andere gewrochten te Dijon en te Champmol nog wereldberoemd zijn. Minder gekend in den vreemde, maar meer kenmerkend voor onze eigen kunst en onzen eigen smaak zijn de in hout geboetseerde altaartafelen, waarmede in de vijftiende en zestiende eeuw onze kerken heel het land door versierd werden en waarin, gevat in gothische kapelletjes van overdadigen rijkdom, het leven van Christus, zijne moeder en al zijn heiligen in miniatuur-fijne beeldjes uitgesneden zijn. De beeldhouwers, die van over de Alpen terugkeerden, volgden de kunstenaars van ginder ver na. Zij brachten navolgingen voort van de zuidelijke meesters, maar

meesterwerken toch. Men denke slechts aan de Schouw van het Brugsche Vrije, aan het Sacramentshuis te Zoutleeuw, aan het Graf van Keizer Maximiliaan I te Inspruck. En wil men weten met welke kunst onze koper- en zilversmeden de metalen bewerkten, men denke slechts aan die stukken waar Gent zoo rechtmatig fier op is, de Grafzerk van Willem van Wenemaer en de zilveren hechtsels der Schalmeiers.

Zoo was de zestiende eeuw verloopen. Broksgewijze had ons land zijne vrijheid en zijne onafhankelijkheid verloren. Wij hadden tijden beleefd van heldenkampen voor onze vrije gemeenten, wij hadden geschitterd door onze weelde onder praallievende vorsten, de hertogen van Bourgondië, wij waren in de handen gevallen van de machtigste koningen van Europa en hadden alles verloren wat een volk groot maakt, alles behalve onze kunst. In de zeventiende daagde een tweede gouden eeuw, die weder onze school wereldberoemd maakte.

Petrus Paulus Rubens had tien jaar lang in Antwerpen, waar zich sedert een eeuw voor goed onze kunst gevestigd had, gestudeerd en ging zich nog gedurende acht jaar in Italië volmaken en toen keerde die onvermoeidste der leerlingen als de grootste der meesters naar zijn vaderland terug, geleerd hebbende al wat eigen en vreemde school aan een rijkbegaafden kunstenaar leeren kan; in zijn reuzengeest en toovenaarshand samenvattende wat Vlaanderen en Italië, Griekenland en Rome gevonden en geschapen hadden: een denker als de grootste der dramadichters, een penseeler zooals onder de rijkste scheppers van licht en kleur er geen overweldigender is. Hij was onder de Vlaamsche kunstenaars, wij zouden wel mogen zeggen onder de wereldkunstenaars, de heldenzanger bij uitmuntendheid. Schilderend dichtte hij van Christus, die door beulen, gespierd als Titanen, woedend als vlammende roofdieren op het kruis in den hooge getild wordt; hoe hij in scherpe tegenstelling, beminnelijk als de teerste bloem in vollen bloei geknakt, van het foltertuig naar beneden gelaten wordt in de handen van Magdalena, in de armen van Maria; hij verhaalde van Onze Lieve Vrouw, hoe gelukkig zij leefde tusschen haar goddelijk zoontje en zijn liefelijk vriendje, hoe de drie Koningen haar hunne schatten kwamen brengen, hoe glorierijk zij ten hemel voer; van de heiligen, hoe onmenschelijk zij gemarteld werden. Hij schilderde de schoonheid van den Christenen hemel en den glans van

den heidenschen Olympus; hij bezong de heldendaden der Romeinen, zooals geen het treffender deed en den kamp van jagers en roofdieren in al zijne bandelooze wildheid, de kermissen onzer boeren en de vrijages van onze hoofsche stedelingen en hoeveel hij hield van zijn poezelig vrouwtje en hoe allerliefst hij de kinderen vond; hij schiep het Vlaamsche landschap, het ware, natuurlijke; hij overheerschte zijn stad, zijn land, zijn eeuw zooals hij hemel en aarde als kunstenaar had overheerscht en gedwongen had hulde te brengen aan zijne almacht.

Rubens herschiep de Vlaamsche school, hij bleef haar meester lange jaren na zijn dood. Enkele zijner leerlingen of zijner navolgelingen waren zoo rijk begaafd dat niettegenstaande zijn overwegenden invloed zij toch hun onafhankelijkheid en oorspronkelijkheid behielden. Zoo was Antoon Van Dyck. Hij was evenals zijn meester een onvermoeide leerling, hij studeerde bij Rubens, hij ging tweemaal naar Italië en volledigde daar zijne vorming. Hij was van eigen aard de schilder der liefelijkheid, der weemoedigheid, der vrouwelijkheid; hij was een penseeler van ongeëvenaarde aanminnigheid en zachtaardigheid. Aan het schilderen van historiestukken waagde hij zich niet, maar weemoedige tafereelen gaf hij weer met roerende aandoenlijkheid. Zoo bestaat er geen dieper aangrijpend tooneel dan zijne Maria met de engelen, neergezeten bij het lijk van haren zoon en ten aanzien van God en de menschen van hare peillooze smart getuigende. Hij was vooral een portretschilder, een van de drie of vier grootste conterfeiters die de wereld voortbracht; hij schilderde onder zijne landgenooten de voornamen van geest en stand, onder de Italianen de hoogadellijken, onder de Engelschen de leden der koninklijke familie en de hovelingen. Hij wisselde af in de verschillende manieren die hij achtervolgens aannam: maar altijd edel, verfijnd van geest, iets fijner wellicht dan natuur, met eene scherpte van opmerking en eene doorschijnendheid van licht en kleur die hem boven zijn vakgenooten heffen. In Italië, waar de meesterlijke portretten met honderden te vinden zijn, bezit hij een stuk, de kinderen van Karel I, in het Museum te Turijn, dat een zijner juweeltjes is, wel is waar, maar dat daar meer populair is dan welk werk ook van eenigen grooten meester van het eigen land. Zooveel teederheid, beminnelijkheid zijn nergens samen te vinden, geen kleinen vereenigen in zich zooveel kinderlijke argeloosheid met zooveel koninklijke voornaamheid.

Rubens was de schilder der helden, van Dyck die der aristocraten, Jordaens leefde voor zijn volk onder zijn volk; hij was de verheerlijker der burgerij: hij kende hare zeden, zong hare liederen, deed de wijsheid harer speekwoorden gelden en zat aan bij hare smulpartijen. Wat was hij smakelijk, hoe schaterend klonk zijn lach, en hoe schitterend gloorde zijne kleur! Wat de Boeren Breughel geweest was voor de buitenmenschen was hij voor de stedelingen, maar hij was verwant met Rubens en zijne burgers zijn episch; hij had zich eerst willen onttrekken aan de heerschappij van den grooten meester, maar dit bleek onmogelijk en hij herkende dat hij de algemeene wet moest volgen en bewees dat men ook groot kan zijn in die onderdanigheid. Er was eigenlijk maar een die bij machte was zijn onafhankelijkheid te behouden, het was de bandelooze Adriaan Brouwer, de schilder der onfatsoenlijke boeren, de slijper van ruwe diamanten. Teniers, de schilder der deftige boeren, was een trouwe volgeling van Rubens, hij had zijn licht en zijn malschheid, zijn liefde voor het Vlaamsche veld en een penseelslag zoo vlug als zeker, met een teekening zoo sappig als nauwgezet. Een heele rei volgt den weg, gebaand door Rubens, als een stoet van hovelingen, Geeraard Zegers, die nog beproefd had de Italianen van zijn tijd te volgen, maar het gemeene spoor had moeten volgen, Gaspar de Crayer, Cornelus De Vos, Cornelus Schut, Erasm Quellin, Theodoor van Thulden, Abraham van Diepenbeek, Justus van Egmont en zoovele anderen meer, allen historieschilders van waarde, maar in de schaduw gesteld door den stralenden voorganger. Onder dit tallooze gevolg onderscheiden wij mannen van eigenaardige en hooge verdiensten in de andere vakken dan de groote kunst: de dieren- en doodenatuurschilders Jan Fijt en Frans Snijders, wier gelijken nergens te vinden zijn; Vloeren Breughel en Hendrik van Balen, de fijnschilders bij uitmuntendheid; de bloemenschilders Daniël Seghers, Jan en Cornelis de Heem; de genreschilders Gonzales Coques, David Ryckaert, Joost van Craesbeek; den landschapschilder Jan Siberechts; de kerkschilders Neefs; den zeeschilder Bonaventuur Peeters en zoovele anderen, te veel om slechts bij naam te noemen.

Zoo verliep de zeventiende eeuw. Toen daalde een lange nacht over het land, een nacht van stoffelijk verval, van staatkundige afhankelijkheid en verstandelijke verdooving en ook van onvermogen op

het gebied der kunst. Maar niet zoohaast was in de negentiende eeuw met het politieke zelfbestaan, de algemeene welvaart weer herboren, of de beeldende kunsten herbloeiden op elk gebied met een weelderigheid, die herinnerde aan de schoonste dagen van weleer. Bij den nieuwen dageraad verslond het heilig vuur de duisterheid die over ons volk gehangen had als voor de Israëlieten in de woestijn de vlam des Heeren de wolk wegnam die den weg onvindbaar maakte, en glorierijk ging het voort op de baan van vooruitgang en kunstroem. En vriendenstemmen zeggen het en de jubeltonen van heden konden het aan, dat een dag nakende is, waarop de Vlamingen in staat zullen gesteld worden door hooger onderwijs, hunne gaven van den geest vollediger dan ooit te ontwikkelen en hun ingeboren smaak rijker te veredelen. Wanneer die plechtige dag in onze geschiedenis zal aanbreken, zullen wij met een nog wat dieper gevoel en luider gejuich feest vieren dan heden. Maar nu reeds groet ik dien stond van blijde hoop en hooger leven en U mijn volk van Vlaanderen, groet ik, dat U inspant om hem te doen dagen. Ik heb de geschiedenisbladen ontrold, waaruit blijkt wat titels Gij hebt om U te verheffen op uw adel in het verleden; het is waar dat, al waart Gij nederiger van stam, al ware uwe geschiedenis minder glorierijk, ik U nog zou groeten en hulde brengen omdat Gij mijn volk zijt; maar ik hoef het niet te verbergen dat, nu Gij zoo rijk van gaven zijt, Gij rechtmatig fier over uw verleden moogt zijn en het niet enkel geoorloofd is U te vereeren, maar het plicht wordt uwen lof te verkonden voor heel de wereld en hem te doen klinken in de ooren van hen die hem niet willen herkennen en U zoeken te kleineeren en te doen minachten.

MAX ROOSES.

Fooreavond.

... Uit kramen en barakken, grof beschilderd en kwistig bemorst met schel-blikkerend verguldsel, stroomde nu het licht in gulzige goud-uitstraling en het priemde tot hoog boven de omstaande huizen, waar het koepelde tot een reusachtigen nimbus van vagen goudmist...

Honderden en honderden menschen slenterden daar, kijkend en stoeiend, tusschen de uitstallingen allerhande of langs de breede straten, het plein rond. Het was er één gewriemel van stil-duwende gestalten, waarboven roezemoesden de rozig getinte koppen. En de eerste luwe aanademing van nakende lenteweelde spelemeide genoeglijk door de lucht als een aarzelende belofte van mildere dagen en warmde zoetjes-streelend om de slapen...

Boven het groote, lichtspetterende plein hing het verward gezeur van duizenden menschen, overschreeuwd nu en dan door hardschetterende fanfares of luidruchtig orkestgedruisch van groote draaiorgels of schor opschreeuwende stemmen, hier en daar, en aanzwellend soms tot een chaotisch brom-gegons, dat allengerhand uitbrokkelde in de zwoele aan- en weghijgende avondlucht...

Vóór een hel verlichte barak langs de groote straat, hoopte de massa allengerhand samen in een gedrang van naïeve nieuwsgierigheid. Mannen en vrouwen, reikhalzend en wringend, gaapten er de tent aan, monkelend in zwijgende verwachting van de dingen die komen zouden. Zij genoten stil van het vreemd-schreeuwerige decor der goud- en kleurbekletste façade en knepen eventjes de oogen wanneer de schrille licht-uitspettering der groote booglampen altemet al te uitbundig in hun gelaat kwam fonkelen.

Uitheemsche muzikanten, in bedenkelijke plunje, met lange sluikharen om donkergebaarde hongerlijdersgezichten, toeterden er

onverschillig een tamelijk kreupele walscadans. En op de stoep, in stijfhoekige bewegingen van niet bereikbare gracie, poogden een drietal vrouwen een bevallig-zwierigen dans na te bootsen. Haar sterk gepoeierd gelaat plooide soms triestig tot een lokkenden lach van jeugdige bevalligheid of gracielijk gemonkel, en uit haar te eng sluitende, kleurverschoten corsages, blankte mat het povere van beenderige borsten en de schrale magerte van naakte armen: een glimpje vervlogen jeugd stil schreiend onder kwistig bepoeierde en grillig bestrikte ellende...

* * *

Nevens de danseressen en vlak vóór 't publiek stond, met ietwat te spannenden rok en twijfelachtig-witte das en blauwig-glimmenden hoogen hoed, de eigenaar der barak. Hij sprak tot de menigte met breed gezwier van armen en hoog-uitklankende stem. En een weinig verder af, nabij eene als kolom geschilderde plank, grinnikte de gek toekijkende, met wit en zwart en rood besmeerde tronie van August, de hansworst bij de zaak.

Wanneer de eigenaar sprak met voornaam-doende manieren of strak ernstig gezicht, waagde hij soms eventjes een flauwen kwinkslag of staarde hij, een wijl lang, dom-idioot in de oogen der vóór hem staande menschen. Of wel hij verwrong plots zijn gelaat tot een koddige grijnsplooi of lonkte verleidelijk-onnoozel tot een jong meisje dat hij in de menigte opmerkte, schuddend daarbij met het gansche lichaam als overviel hem een rilling van innigen wellust.

't Waren echter slechts opflikkeringen van een oogenblik en onmiddellijk daarna keken zijne oogen, in star geblikker, ver boven de koppen uit en stond hij daar wêer, pal-stil, in diepen, peinzenden ernst...

* * *

Nu pochte de eigenaar der tent, met bombastischen omhaal van holle woorden, over al het ongekende en al het wonderlijke en nooit-geziene dat men te zijnent aanschouwen kon. Zijn spannende, glimmende rok wrong en kraakte, barstensgereed, onder het buitensporige van zijn aanhoudend armengezwaai.

En terwijl hij alzoo altijd door pochte en blufte, pogend de

menschen te overtuigen, had August zich tegen aan een houten pijler laten aanleunen, inschrompelend en als doodmoe, en had de oogen toegeknepen, alsof hij zoetjes indommelde.

Hier en daar, onder den gapend toekijkenden menschendrom, liep er een lachgemompel om zijn gek gedoe. Maar bij hem bliksemflitste het door zijn brein, in kinematische vlugheid bijna...

...'t Was zijn reeds jaren durende hansworsterij om den broode en zijn aanhoudend rondsukkelen, her en der, de wijde wereld door, altijd aangepord en opgejaagd door de onverbiddelijke noodwendigheden van 't bestaan. Nu eens het heet oplaaien van den levensroes in hem, en dán zijn luidruchtig, lawaaierig succes in een circus; - dan wêer zijn walg voor het leven en een booze geest van opstand die onstuitbaar bij hem opwelde of plots opschreeuwde uit zijn bittergestemd gemoed en losbarstte in koppigen moedwil en onbeschofte minachting jegens iedereen. En ten slotte het onvermijdelijke: de brutale afdanking, - weggeschopt als een onwillige hond...

Pas 's morgens was hij hier aangekomen. Dagen achtereen had hij weer gesukkeld, in den beginne stoïsch-onverschillig, later hongerig altemet en bedelend bijna, met het eenige wat hem restte: zijn Augustenplunje, zorgvuldig geborgen in een ouden, kleurloozen reiszak...

En gansch dien namiddag reeds stond hij daar op de planken, de hongergrijns van zijn aangezicht weggeblanket tot een expressie van droog komischen ernst, pogend steeds geestig te zijn en het volk te vermaken, al voelde hij vaak weêr zijn booze luim door zijn bloed krieuwelen en zijn ouden geest van opstand en verzet als een duizeling naar zijn brein opbroebelen...

* * *

Daar hoorde hij plots, lijk bij een brusk opstekende windhoos, het luide, barsche spotgeproest van de menigte aan zijne voeten samengestroomd en hij voelde daarbij hoe een nijpende hand loodzwaar om zijn schouder smakte als een grijpklauw.

Zijne oogen sperden open, in wijd en wild gestar, en de baas snauwde hem in 't gelaat:

- Zeg gij nu ook iets, luie, lompe vlegel!

Bitsige gramheid knapte door zijn stem.

August bekeek beurtelings het publiek en dan zijn baas en

onder het grove smeersel van zijn aangezicht, grimde eventjes iets ais een diep misprijzen. De danseressen, de lange armen nauw sluitend over de magere borsten gekruist, staarden hem meêwarig aan met diepliggende, bisteromrande hongeroogen.

En toen, alsof hij eerst bepaald wakker werd, plofte de clown gezwind de vuisten in de zakken der wijde flodderbroek, draaide met den romp rechts en links en liet zich, met een lange rilling door de knieën zinken, grinnikend:

- Ik droomde, baas... Of hebt *gij* nooit gedroomd, mijn hartelijke baas?... Ik droomde... dat alle menschen hoofden hadden zóó groot, - hoofden tot barstens toe gevuld met hersenen, met hersenen waarmeê zij denken konden, baas, - en met oogen, oogen zoo groot als die booglamp dáár, en waarmeê ze konden kijken, klaar en helder, en priemen dwars door de oogen en tot in den kop van de menschen die andere menschen willen bedotten en bedriegen...

Hij trok de handen uit de zakken, kletste ze boos giegelend op de billen en speelde dan uittartend slip-slip op zijn vinger, onder den neus van zijn ietwat onthutst toekijkenden eigenaar.

Het volk lachte, onbewust en onnoozel, omdat het meent dat het lachen *moet*, telkens wanneer het een mensch in narrenpak vóór zich ziet. De baas lachte meê, gedwongen althans, omdat hij zag hoe het volk lachte...

En ook de hansworst ging nu aan 't lachen, maar met een zoo eigenaardig geheimzinnigen rictus over 't aangezicht, dat het bijna bevreemdde. En hij wierp dan smachtend kushandjes, uitbundig en veel, naar de slap toekijkende danseressen die daar nog altijd haar kleurig bestrikte en rijkschijnende miserie, met schuchtere coquetterie, in 't volle licht te pronk stelden.

Middelerwijl had de eigenaar zijn wandelstok gegrepen en zwaaide hem dreigend boven den kop van den clown; dan sloeg hij met de volle hand, doende als gaf hij hem een klinkenden klap om de ooren.

En hij beet hem toe:

- Wat *gij* droomt, kan die brave menschen dààr weinig of niets schelen. Zij bemoeien zich niet met uwen zottemanspraat. Maar zeg hun nu eens wat al wonderbaars en wat al ongelooflijks hier te zien is.

August bekeek zijn baas van het hoofd tot de voeten en zijn gelaat drukte daarbij onnabootsbare verwondering uit.

- Hier te zien? vroeg hij, onnoozel doende.

- Ja, hier. En waar anders?

- Hier te zien? zei hij nogmaals, en zijn stem klonk snijdend scherp. Wel Heere mijn God! - Hier is immers niets te zien, absoluut niets! Ik alleen, - anders niemand, - anders niets!

Hij zei het met zooveel ernstige overtuiging en zonder dat daarbij één spier van zijn gelaat vertrok, dat een lang lach-gemompel tusschen de menigte liep.

Maar nu was de baas zenuwachtig geworden. En nogmaals doende alsof hij hem een klap gaf, snauwde hij hem tevens, dof en kort, vlak onder den neus:

- Verstandig zijn, ezel, of...!

Vlug als een kat maakte August een tuimelsprong achterwaarts. Toen bekeek hij het volk, wees met strak uitgestrekten vinger naar zijn baas en deed dan plotseling zijn gansche magere lijf schudden en rillen onder een bruske, uitbundige lachbui. En terwijl de eigenaar hem nu in ongeveinsde verwondering aanstaarde, en dan nijdig met zijn stok zwaaide, proestte en jankte en huilde de clown in dolle, klaterende schakeeringen van satergegil, tot stikkens toe bijna. Zijne oogen waren dichtgeknepen, zijn kin plofte diep in het slap-gepijpt halskraagje en zijn wijd-opene mond gaapte zwart in het witte van zijn lachgelaat.

Dan opende hij ineens weer de oogen, star en strak, en hijgde diep zijn vermoeidheid uit. In een hoogen tuimelsprong stond hij nogmaals vooraan de stoep.

- Menschen! menschen! riep hij, luid en schel, de baas beveelt mij verstandig te zijn en hij... noemt mij ezel!

En zijn lachbui herbegon, woest en wild altemet, en uittartende spot roesde en raasde er tusschen in als een crescendo van scherpe trillers.

Het volk scheen eindelijk iets te begrijpen en vond een zalig genot in dat ongewone schouwspel dat het daar onverhoopt te zien kreeg. Meer en meer drong het vooruit, onweerstaanbaar aangelokt nu door het gekke van dien zonderling doenden August.

Den eigenaar viel het blijkbaar zwaar zijn stijgend ongeduld te overmeesteren. Dreigend trad hij op den grappenmaker toe:

- Wilt ge? riep hij, met schorre keelstem en zijn stok zwaaide zwiepend boven zijn hoofd.

Plotseling stond de clown daar nu stokstijf en zwijgend en zijn gansche wit en zwart bemorste tronie huichelde de domste verwondering. Dan schrompelde hij langzaam ineen, diep hurkend eindelijk en de kin bijna op de knieën, doende alsof machtige vrees hem overweldigde. Eentonig-effen bibberde zijn stem tusschen de ras bewegende rood geverfde lippen en zóó stuiptrekkende rilde zijn lichaam dat hij er bij schuddebolde.

- Ja, baas, ja, - smeekte hij, ootmoed veinzend, - ik wil, ik zal, - omdat gij de baas zijt en ik - uw knecht...

De honderden die daar op elkaar gepakt stonden, in bonkige, blokkige aaneensluiting van menschengestalten, schetterden het uit van boosaardige pret.

Omdat de clown plotseling zoo komiek-ernstig deed, den nek uitstrekte lijk onder de opwelling van een beslist genomen besluit en luid kuchte, verstierf in eens het rumoer onder de massa.

En hij begon:

- Ik heb het daar straks gehoord: Ginds, aan de andere zijde van het plein, kruipen de menschen, talrijk lijk de mieren, in een nieuwsoortige tent, omdat daar de menschelijke zotheid hare grillen kan bot vieren. Dààr doen zij net als sprinkhanen en dansen en springen er, - omdat ze *moeten* - en rollen er holderdebolder over elkaar, mannen en vrouwen ondereen. Het is de dolste vastenavond, maar zonder maskers, - de mensch in zijn natuurlijksten staat, dom en het beest nabij... Uren lang hebben de vrouwen aan haar koptooisel gewerkt, hoog-opwringend het haar onder stapels kroesproppen, met daarin handsvollen spelden, strikken en linten. En zie dáár: op een wip en een worp, en het haar hangt flodderend langs den rug, als met grijphanden uiteengewarreld, en hoeden, hoeden zóó groot, rollen als groote schijven in het volk... En die menschen hunne ingewanden schokken door elkaar, en wringen en grollen als thans de mijne, - maar de mijne omdat ik honger heb...

Hij zette daarbij een zoo jammerend-koddig gezicht dat de omstanders luidkeels lachten, - omdat hij, de clown, het zei.

De baas haalde twee, driemaal de schouders op, lijk in een zenuwachtig misprijzen, en keek dan ongeduldig naar de danseressen die daar nog altijd stonden in hare zelfde houding van onbeweeglijke onverschilligheid.

August zag het en hij lachte eventjes, - een meesmuilend-dom lachje met smachtende lonkoogen en een korte schudding van wellust door de leden.

Dan plofte hij weer de handen diep in de zakken, zette breed-uit zijn wijde flodderbroek, stond hoog op de teenen en reikte den mageren hals lang uit zijn narrenpak.

Zooals hij daar nu stond scheen hij in eens gegroeid tot een reusachtige grootte en de plotselinge ernst dien hij over zijne trekken spreidde, beheerschte ietwat tragisch de dichte massa vóór hem.

En toen sprak hij verder:

- Menschen! Menschen! - en hij drukte ruw-kelend op het woord - menschen, hier zult gij uw haar niet kwijt geraken. Ook niet uw hoed. Maar wèl uwe centen, - uwe zùur gé-wón-nén centen! Want hier is niets te zien, niets! Oude prullen en kinderspel; - buikendans met ketelmuziek en hongergrimassen met schoppen van lompe schoenen! Nietsmendalia en compagnie! Bedriegt-den-boer en zand in d'oogen. En blaai en bluf, - en bluf en blaai! En 't is alles, alles, alles!...

Hij had het gezeid, uitgeschreeuwd bijna, met een schorre woestheid in de stem en een zenuwachtig-komische beweeglijkheid der gelaatsspieren, zoodat het volk uitbundig uitkraaide zijn booze pret.

Maar de baas, met een valschen, nijdigen glimlach, was op hem toegeschoten, plots en brusk en gaf hem een klinkenden klap om de ooren, zoodat zijn wit punthoedje in het gezicht eener danseres terecht kwam.

- Dáár! smerige lomperd! siste hij, nauw hoorbaar.

En zich onmiddellijk weer tot het publiek wendend, met een bevallige buiging en een sierlijk afnemen van den glimmerden hoed, zei hij, zich inspannend om zoo vriendelijk mogelijk te lachen:

- Maar hoort toch eens, vrienden, hoe August vandaag bijzonder welsprekend is! Dát alleen is geld waard, - en dát krijgt gij hier, op voorhand, buiten, in de open lucht, en gratis!...

August had zijn hoedje opgeraapt van den grond waar het gevallen was. Hij bezag het eene wijle met groote, peinzende staroogen, in dewelke iets als vage weemoed kwam donkeren. Want hij gevoelde, zoo bepaald, dat het eens te meer uit was met hem, u-i-t, uit, en dat hij, morgen reeds, wêer zijn onafkeerbaren sukkelgang zou voortzetten, triestig en alleenig, de groote, wijde wereld door...

En in een gevoel van onoverkomelijken walg of van brusk opflitsende boosaardigheid, hij wist het niet, keerde hij zich naar zijn baas toe en stak de tong naar hem uit.

Omdat het volk daarbij nogmaals rumoerig lachte, spot-proestend, trad de eigenaar vlug op hem toe en smeet hem, in een ruwen zwaai, den stok in de lenden.

De clown jankte, wrong en kronkelde het plooibare lijf onder den onverwachten, nijdigen slag en zwijmelde even op de wijd opensperrende beenen. Dan lachte hij idioot-dom en keek, verwondering veinzend, in het volk, dat nu stompzinnig lachte, omdat het lachen *moet* telkens wanneer een mensch, in narrenpak, afgeranseld wordt.

- Menschen! begon hij weer, met een geheimzinnig fluisterklanken der stem, hebt gij het gezien? De baas is welgezind: hij streelt mij met zijn stok!

En terwijl daarbij zijn wit bepoeierd gelaat zich verwrong tot een rictus van bittere koddigheid, liep weer een lachgemompel onder de thans bijna onafzienbare massa, daar beneden in de straat op elkaar gehoopt.

Plotseling was hij weer ernstig geworden. Uit zijne half toegenepen oogen priemde een glimpje boosheid.

- Alles wat de moeite waard is hier gezien te worden, hebt gij nu gezien! kreet hij dan uit al de kracht zijner longen en de beide handen als een spreekbuis om den mond gerond. Al de rest...

Maar hij kon niet voleinden. Ruw had de eigenaar hem in den rug gegrepen en stiet hem brutaal van het voorplan achteruit. En dan begon hij te schreeuwen, breed zwaaiend met den hoed in de ruimte en naar de tent toe, als wilde hij de massa aanhalen:

- Binnen! binnen! Tien centen maar, tien centen!

Daar toeterde plots de muziek in een rumoer van kopergeklater. Een reusachtig, geweldig gedrang ontstond terzelfdertijd,

zoodat de voorste rijen toeschouwers bijna tegen de trap werden te pletter geduwd. Rompen wrongen tusschen rompen, schouders beukten rechts en links, voor- en achterwaarts, en koppen wriemelden in den blakerenden zilverschijn der groote gloeilampen. En stormenderhand bijna, in een onstuitbaren drang van brutaal geweld, stroomde de menigte razend de trappen op en de barak in.

Onverwachts was de clown weer te voorschijn gekomen, niemand wist van waar, en vlug als een kat klauterde hij een pijler op, tot nabij de lampen.

- Ezels! schreeuwde hij, van uit de hoogte, ezels, driedubbele ezels! Er is hier niets te zien, niets! De moeite niet waard! Blaai en bluf, - bluf en blaai! Smijt liever uwe centen te grabbelen onder de zwijnen!...

Maar niemand luisterde nog naar hem. Het gedrang nam steeds toe, mannen vloekten en vrouwen huilden, vertrappeld bijna onder dat woeste bonken van altijd aanbeukende menschenrompen, en 't werd als eene woelige, wilde zee die van de straat naar binnen opgrolde.

En de clown, steeds hooger aan den pijler vastgeklampt, kraaide nu, luider en bitser:

- Zij willen niet luisteren! Zij willen de waarheid niet hooren! De menschen willen bedrogen zijn, moeten bedrogen zijn...

Daar rukte hem bij de beenen de baas omlaag en stampte hem, met de lawaaierige menigte de tent in, terwijl schetterend en klaroerend de muziek altijd door haar exotische stormpas blies en de schorre stem van den eigenaar, boven het rumoer uit, steeds schreeuwde:

- Binnen, binnen! Tien centen maar, - tien centen!...

En de barak stroomde vol, tot barstens toe...

Alleen enkele menschen, die nog een korte wijle bleven peisteren dáár, terwijl de volksdrom weer het plein overstroomde als een stil-brommende zee, dachten een oogenblik na over dat ongewone gedoe van dien eigenaardigen clown en gingen toen ook verder. .

GUSTAAF D'HONDT.

De gulden Slede.

Aan mijn broer Paul.

Langs de oude vaart bij de Hoog-brug, waar elken Vrijdag de mosselman zijn ronde schip meert, bleek-geelden de muren van het heeren-huis. 't Groen schaliëndak schuinde zeer laag boven de enkeie verdieping, door hooge, nieuwerwetsche vensters smakeloos doorgebroken. Statig praalde de breede inrijpoort, zwaar van opdikkend lijstwerk. Weerzijds bolden logge arduinen kogels, om 't weren der geijzerde wielen van plompe reiskoetsen.

Stevig, voornaam, met stal en afspanning!

Doch 't schutte toen geen fiere rossen meer, noch spaarde voor regen en ongetij guld-versierde wagens. De braafste, simpelste der postmeesters had het voor vrouwken en dochter naar zijn gerief gevonden, huisde er, schoon wat mufferig en verloren, toch met heel wat fatsoen, als een hoofd-ambtenaar der kleine stad.

Braaf postmeesterken! Zijn maische gelaat rondde zóo gaaf, kin en koonen glommen zóo glad, 't voorhoofd bolde zóo effen, dat niet het luttelste verdriet het aandorst er een rimpeltje in te groeven. Verwonderd altijd, blikkerden zijn oogen, door de dikke glazen van den gouden bril.

Al wat 't postmeesterken ontmoette scheen hem verbazend nieuw en hij kuchte 't uit, als om niet te gelooven: ‘He, he’ - en schuddekopte vluggelings, en streek eens over zijn kin, maar sprak geen woord om 't te weerleggen en geloofde 't toch.

Nu, behalve 's Zaterdags, waar ze voor den grooten kuisch wijd voor 't naar buiten stroelende water openstond, konden de buren den tijd meten naar 't regelmatige gieren der deur, regelend haar keeren naar huiselijke en ambtelijke plichten.

Dien dag echter rinkelde de bel, ten twee'n omtrent, drift-koortsig verscheidene malen achter elkaar. Telkens schoof sierlijk knikkend een gracie-vol, wit-omwaasde meisjesfiguurtje naar binnen, of een beleefd groetende jongen met versche kraag en manchetten.

Weldra klaterde 't in de gang, weerhalde 't frazelen van lachende, schertsende kindermonden. Schallend jolijt van kinders, die feest vieren!

't Was 'n inval van 't brave postmeesterken - 'k belijde hier openlijk, dat ik er hem ten eeuwigen dage voor dankbaar wil blijven - ter gelegenheid van het naamfeest zijner jonge dochter Liza, vriendinnetjes en vriendjes tot een blijden namiddag uit te noodigen.

En ze waren er nu allen. De twee dochters uit de schoenfabriek Clara en Heleen, Jan en Jacques en Mia van den leeraar, Miel van den plaatskommandant en ik met mijn oudste broer en zus. Maar gij vooral, Mina, toen nog een nieuweling voor ons met Georgke uw broerken, wat jong nog om met ons mêe te spelen. Alleen wisten we dat uw vader geneesheer-majoor bij 't leger was, meer niet.

Stemmig zaten we allen rondom de tafel van het kleine salon, op hoog gevulde zittingen van roode fulp. Wij hadden de blozende jubilaris onze gelukwenschen en presentjes aangeboden, 't mijne een met blauwe bloemen beschilderde, porseleinen koffietas, die ik groote zorg moest dragen niet te breken onderweg, - maar dat doet er nu niet toe.

Mijnheer had een flesch zoeten wijn ontkurkt en Liza bood op een Chineesch blaadje de half-volle roomertjes. Wij tikten: ‘Proficiat en ter eere van Liza!’ Krakende, geurende kaneelwafeltjes, die Mevrouw éenig in de stad zóo bakken kon, werden rondgegeven. Zuinig braken wij er brokjes af op 't witte bordje, om niet grof onbeleefd te blijken.

Maar Miel had in drie happen 't zijne binnengespeeld en keek dwaas naar ons gierige peuteren aan de koekjes. Wij vonden 't erg onfatsoenlijk. De jongens op school plaagden hem soms om zijn wilde manieren en zeiden dat hij heel gekleed in 't hooi sliep.

Hij vaarde er toch 't beste mêe, want Mevrouw schonk hem een tweede wafeltje, omdat ze hem zoo heerlijk smaakten, meende ze.

Mijnheer rinkelde met het mes tegen zijn glaasje:

... ‘He, he... en wie zal ons nu wat op de piano spelen... of wat zingen?... Liza, zoudt gij niet?’

We onderwierpen ons allen aan dit noodzakelijke, stichtende gedeelte der bijeenkomst. Elkeen betuigde zijn talent. Op 't klavier betoonde mijn broer zich de baas met een Rhapsodie van Liszt; ik, die de bladeren keerde, weet genoeg hoe druk ik 't had, om hem bij zijn kunstige oefeningen niet van 't brugsken in 't water te helpen. Liza zong een roerende romance:

> ‘Tout le long, le long du ruisseau,
> Lucas marchait auprès de Rose;
> Le papillon baisait la ro-ose...’

't Postmeesterken keek met vaag-verren blik naar de verzwindende rookwolkjes zijner sigaar, Mevrouw glimlachte room-zoet. Wij echter, hoe stemmig ook, wisselden heimelijke lonkjes van beter weten wat Liza met haar smachtend liedje bedoelde, waarom dat beef-siddertje in hare stem; vormde ze met mijn broer niet een paartje?

Clara, de klassiek mooie, die Jan achterna zat, zong met pakkende altstem 't lied van een jongetje dat, op appelrooven door den veldwachter betrapt, vóor hem op de knieën neervalt:

> ‘Monsieur, monsieur!
> Je n'ai plus que grand'mère,
> Ah! ne m'envoyez pas en prison!’...

In mijn jonge jaren was ik behept met het teêrste gevoel. Vooral droeve verhalen en gezang vermurwden mij zoo zeer, dat ik een stortvloed van tranen met den besten wil niet weerhouden kon. Nu dus ook had 't klagend refrein dikke waterlanders uit mijn oogen geperst en ik pinkte, pinkte om ze zoo bescheiden mogelijk weg te moffelen. Spottend krulden reeds monkerende mondjes; men beschimpte mijn blooheid in 't geniep; ik gevoelde mij aller-miserabelst. Reeds bedacht ik of ik niet liefst geruischloos uit de zaal zou glippen, toen twee klare, diep-droomerige oogen, door natten schemer-schitter heen de mijne, o zoo zoet, tegenstraalden.

Kleine, engel-schoone Mina, toen heb ik als milde zonne gevoeld, uw innig mede-voelen. Hoe sierlijk lijnde uw fijne wezen in 't golvend krullen van uw zacht blonde haar-weelde! Toen wist ik nog niet, maar nu herpeins ik aan haar, in 't genot van Botticellis Lente-

glans. In 't lazuren lint dat heur lokken saambond, zoende de hemel heur hoofd.

Klassiek-mooie Clara had heur lied uit en werd bewonderend toegejuicht. Ik keek alleen naar Mina's witte kleedje, naar 't gouden kettingje, waar een blinkend hartje aan huppelde.

Met jeugdig, frissche stem, klaar als heel heur beeld, dwepend van verlangen als heur droomoogen, kweelde zij: ‘La fauvette envolée.’

> ‘Adieu, mignonne, pars!
> Ouvre ton aile brune.’

- ‘Maar dat is zeer lief,’ prees heur Mijnheer. Ik vond het onzeglijk schoon.

Mijn beurt genaakte en ik zegde ‘Het Geschenk’ van Loveling op.

‘Voor Mina,’ dacht ik en ging bijna zelf aan 't weenen van de ontroering bij mijn voordracht. Mevrouw haalde heur zakdoek te voorschijn en wischte heur oogen af; er werd hier en daar bescheidelijk gesnut. ‘He! he!’ kuchte Mijnheer verwonderd. Zij, Mina, prees mij: ‘Ge zegt schoon op, zulle’ en 't juichte in mijn hart.

Die plechtigheid was afgeloopen. Nu eerst zou voor ons 't ware feest beginnen.

- ‘Kom, nu gaan we wat spelen,’ sprak Mijnheer en schoof zijn stoel weg.

Allen trokken we naar 't hofje, vóór de stallingen en loodsen gelegen.

Er werd voorgesteld met Blinden-Dulleman aan te vangen en Mijnheer liet zich den zakdoek ombinden. Miel galoppeerde in wilde pret het tuintje rond, sprong woest naar de meisjes, die gillend vluchtten. Behendig schoof ik naast Mina.

- ‘Dat was een schoon liedje van U,’ beweerde ik overtuigd.
- ‘Vindt ge, maar droef, he? Houdt gij van droeve dingen?’
- ‘Och, 'k ben er wel bang voor... 't Duurt lang eer ik die zeggen kan zonder weenen.’
- ‘Nu ik ook;... ik lach toch liever... Gij niet?’
- ‘Ja, Juffrouw.’

- ‘Maar 't is toch leelijk te lachen als iemand weent... Gij heet Mon, niet waar?... Ik heet Mina.’

- ‘Ik ken U wel, Juffrouw Mina; gij zijt saam met mijn zuster op school.’

Schaterend lachen schalde midden het grasplein. Wij liepen er heen zagen hoe Mijnheer, als blinde, klassiek-mooie Clara had gegrepen. Plots hielden we ons allen doodstil, terwijl Clara zich betasten liet, opdat de ‘Blinde’ heur herkennen mocht.

Maar...

Mijnheer - hoe zuiver onschuldig ook van inborst - had zijn tasten wat laag begonnen en zijn handen grabbelden - ontzettend! - onder Claras rokken.

- ‘He! he!’ - kuchte hij heel bedremmeld - 'k loop verloren, 'k loop verloren!’

Vlug wierp hij den blinddoek af en riep, om zich uit den slag te trekken, zoo juichend mogelijk: ‘Clara!’ 't Spel evenwel was verbrod, wij wisten 't wel.

Clara was blij toe, dat men heur bruine kijkers achter den zakdoek verborg, heur koonen vlamden.

- ‘He! he! - kuchte nog eens Mijnheer - als na gepeins tot een besluit gekomen - speelt nu maar braaf voort, kinderen, ik ga eens een luchtje scheppen.’

Goddank, wij waren van hem verlost!

Voor 't zoete Mevrouwtje voelden wij geen angst. Nu waren wij heer en meester in den hof!

Blinde-Dulleman werd dan alras, als te kinderlijk, vervangen door het voor jonge vrijers veel beter geschikte Piepenborg. 't Geluk begunstigde mij ik viel met Miel in Mina's kamp en we trokken gedrie'n ons te verbergen. Wij verkozen ons schuilhoekje achter de schutting van den ledigen stal. Miel vischte klaarblijkelijk naar Mina's belangstelling. Eerst klauterde hij als een kat in de ruif en nu hing hij daar als een kunstenmaker op een trapees, aan een rinkelende ketting te zwieren. 't Was zijn bederf. Plots glipte de deur open:

‘Miel, Miel... gezien!’ Hij wipte uit zijn touter en stoof weg in allerijl.

Mina had zich dichter achter mij verscholen en ik voelde de zachte warmte van heur lijfje tegen mij aan.

- ‘Ch..t, laat ons heel stil zijn, dat ze ons niet vinden,’ fluisterde ze.
- ‘Och, 'k wilde wel dat ze ons nooit vonden’, antwoordde ik in vervoering.
- ‘Nu, maar waarom?’ vroeg ze met een schalksch spottertje.
- ‘O, Juffrouw Mina... ik ben hier zoo schoon bij U.’
- ‘Dwaze jongen!’

Ze week van mij weg en ik verwenschte mijne driestheid. Wist ik dan eigenlijk niets beter? Misschien voelde ze zich beleedigd en was nu voor altijd op mij verstoord. Vol schijnbare belangstelling in het spel, glipte ik naar de deur en bespiedde 't verloop door het sleutelgat. De gelegenheid stond gunstig; de zoekers bleken zeer verwijderd van het doel.

- ‘Ik kan verlossen, als gij wilt, Juffrouw Mina,’ aarzelde ik. ‘Mag ik uw hand nemen? We kunnen dan samen loopen.’

Vlug huppelde ze bij mij, legde kordaat heur fijne polleken in mijn vuist en drukte stevig mijn greep tegen.

‘Verlost! verlost!’ jubelde ik, stormde triomfantelijk met mijn vlug gezellinnetje naar het doel. Zoo wonnen wij het spel.

Met heur fijn, geurend zakdoekje bette Mina heur warme gezicht; toen knikte ze naar mij met vriendelijk dankenden glimlach.

Wel wist ik nu dat ze niet boos op mij was, maar ik vreesde erg dat ze voor de volgende reis even graag met een ander jongen kon meeloopen. Reeds waren mijn broer en Liza vertrokken. Jan had Clara mee.

- ‘Gaan we samen nog?’ vroeg ik schuchter.
- ‘Wel ja,’ antwoordde ze vlug; ‘ge loopt goed, zulle!’

't Bonsde van vreugde in mijn hart; 'k had van vreugde den hof kunnen ronddraven. Ik bepeinsde een heerlijk plekje, waar we goed en veilig zouden zitten. In de afspanning had ik, op een onzer vorige bezoeken, een oude koets bemerkt; ze hoorde aan een rentenier uit de stad die alleen met nieuwjaar een paard huurde om er mee uit te rijden. Dat was eerst een schuilhoek!

Maar bij 't openen der deur slaakten wij te zamen een kreet van bewonderende verbazing. Op de plaats der koets pronkte een zwaar

vergulde arreslee met granaat-roode zitting. Sierlijk zwenkte de dubbele schaats als een zwaan-hals naar een gulden, ombladerde roos. Een pantervel moest tegen koude schutten. Een hooge schraag beurde het rood-lederen gareel, zwaar van de bellen en met een bos roode struispluimen voor het hoofd.

Een zelfde begeerte prangde onze begeesterende verbeelding. Mina steeg in de arreslee en ik besprong schrijlings de zitting van den geleider achter heur, mijn handen vatten de lange leidsels en hopsa. tingel, ting, we reden voort.

Hoe 't zinderde in mij, te rijden zoo met wie ik lief had, heur te voeren heel alleen en sneller, en sneller!

- 'Wat een genot zoo te arren!' verzuchtte ik stil tot Mina.

Klingelend schallen van daverende bellen, steigeren van paarden bij brieschend snuiven der lucht.

In volle vaart zwenkten we langs de Hoog-brug, ijlden zwevend en klaterend langs beijsde sneeuwstraten, dweers over de markt de stad door.

Ik stuurde het paard met zekere hand, hitste het aan tot snellere vaart.

Hoe aanminnelijk met den blos van prille lucht op de wangen, hield zij, mijn liefje, heur hoofd naar mij gebogen, waar ik, beheerschend de drijvende kracht, inniger 't mijne naar heur toe helde.

En schriller rilden, in killere lucht, schellen en trillende bellen.

Geen huizen sperden meer 't zicht over endeloos sneeuwvlak, tot waar het aan den einder blauw schemerde. Wij vloden, wij ijlden in feestlijken tocht, over zuiver, effene blankheid, waar 't vleugelt door de lucht in fladdering van wit wemelen, zacht stralend en streelend als de minne.

Klaarder, hooger geschal en gehal van taterend en schaterend bellen- gebingel, tallenkant klinken en klanken en daveren!

Hoe glansde om heur hoofd 't lichte krullen van heur zijden lokken, wat hemelsch lazuur pintte er 't lint! Een zachte gloed omwaasde, omvlamde mij, fleerde langs mijn wangen en ik zoende vol liefde de weeke zachtheid van dit licht blonde haar.

- 'Wilt ge mijn vriendin zijn?' fluisterde ik zacht, 'een vriendin, lijk alle jongens hebben om boven alles te beminnen?'

- ‘Ja, Mon!’

Heur oogen streelden de mijne, zoo dróom-zacht en gensterend toch van levenslust, en heur frissche lippen van sappig ooft geurden op mijn smachtenden mond.

Jochij, klare bellen, slaat den beiaard en kondigt blij mijne liefde en den triomf van mijn rit in de slee!

Plots brak een klievende lichtstraal de halve duisternis en Miels hoofd gluurde door de deurspleet.

- ‘Mina en Mon! Mina en Mon! Gezien!’ schreeuwde hij en galoppeerde schater-lachend weg.

- ‘Zou die Miel ons afgespied hebben, Mina?’ vroeg ik om heur mogelijke ontsteltenis te troosten.

- ‘Och kom, wat gaf dit?’

Wij verlieten langzaam ons plaatsje en stapten wat verlegen naar de andere spelers. Miel babbelde reeds druk:

- ‘He, mannen, hoe gek! Ze zaten in de slee en Mon reed voerman en schudde de bellekens... Ge hoorde 't van wijd.’

Mij kon 't weinig schelen wat dat hooi-manneken uitkraamde.

Ik keek naar Mina of 't heur mishaagde en dan, Miel, jongen, hadden mijn kneuken gejeukt. Mijn fijne meisje schudde 't met een minachtend monkertje van zich af en ging druk met heur vriendinnetjes samenfluisteren. Liza overigens vatte heur beschermend onder den arm en knikte mij tegen.

Zoo wisten allen hoe Mina mijn meisje werd, na den heerlijken rit in de slee.

Onze vrijagie ontwikkelde en gedijde zooals het de wetten van dit luttel minne-hofje regelden. Na koffie met rozijn-brood, liet het zoet lachend Mevrouwtje ons pandje-spelen en ‘Sa paterken’ dansen. Knielend voor Mina, altijd Mina, zoende ik heur lieve hoofdje. Wat een zaligheid! Wat een frissche, levende zaligheid!

's Avonds dansten wij in een ledige zaal langs den tuin. Elk moest dan om de beurt piano spelen. Miel dorst geen meisje vragen omdat hij de passen niet kende. Bij een polka had Mevrouwtje te vergeefs met hem willen probeeren; nu joepte hij woest en wild met twee beenen gelijk op den daverenden vloer en bonsde, en bonsde met de hakken, zoo brutaal dat hij een vermolmde plank een stuk uitbrak.

De arme jongen! Nu ik weet dat het uit nijd was, zou ik hem uit vriendschap kunnen omhelzen. Te spoedig doofde de glans van 't feest.

Nog zie ik 't blikkeren der rosse lantaarnen in de stille, donkere vaart bij de Hoog-brug, waar de mosselman zijn schip meert, toen ik, verscholen, opdat de groote menschen 't niet zagen, een laatste lot weerziens op Mina 's lippen drukte, vóor ze met de meid naar huis ging. Ook keek ik nog eens om naar 't oude huis, dat daar nu weer, voor God weet hoe lang, bij 't water zou sluimeren, eer ik met broer en zus den hoek omdraaide naar mijn huis toe.

's Avonds in mijn bedje fluisterde ik: ‘Nacht, Mina’ en sliep toen in zachten droom van geluk, met vagen weemoed van vervlogen heil.

Sinds dien dag kon ik Mina zelden ontmoeten. Streng in huis gehouden, viel het ons niet gemakkelijk, samen wandelingen te beleggen. 't Eenig gunstig kansje brachten mij onverwachte regenbuien. Snel liep ik dan mijn zuster op school afhalen met een paraplu. Onder dit antiek bescherm-middel voor jonge vrijers vond ik met mijn geliefde Mina een omweg langs het Brouwerij-straatje. Och, wat lekkere zoenen onder zoo'n druipende dak! De deuren der oude huisjes sloten zedig en effen; vrij van alle nieuwsgierigheid hingen de witte gordijnen achter de ruiten der lage vensters. Zoo snel mondde het steegje achter 't ranke torentje van het stadhuis. De gouden vingers wezen er veel te ongenadig het verloop van den tijd op de zwarte schijf.

Mijn gewillige zuster hielp ons verder nog als bode bij 't wisselen dier schoone beeldekens met zijden rozen en spreuken in sierlijk gulden letter. Een krans vergeet-mij-nietjes rondom de simpele woorden: ‘Je t'aime’ behield ik zoolang met zulk téere zorg dat ik niet begrijp hoe ik dat mag verloren zijn.

Innig brandde in mij 't verlangen naar de tintelende bruine oogen van Mina, naar heel de fijne lijning van heur neusje en lippen en koonen, naar die week-warme streeling van heur arm onder den mijne; ik minde heur met heel de jonge passie van mijn ontroerde jongenshart. Elken avond, bij 't insluimeren, tooverde ik heur wezen voor mijn aanbidding, vleide heur hoofd naast mij op het oorkussen, hervoelend het fleemen van heur zijden lokken. Ik had heur gevraagd op een bepaald uur de eerste star van den Grooten Beer te begroeten en mijn naam te noemen; van uit mijn venster deed ik hetzelfde.

Gelukkige stonde, gulden illuzie dalend in 't werkelijke, barre leven! Ik meende zoo oprecht, dat onze zielen elkander dus zoenden. Bij 't staren in 't morgenlicht van den nieuwen dag ten hemel boven 't schaliëndak, voor mijn venster, knikte ik eerst altijd naar ginds verre: ‘Dag Mina, dag lieve, lieve!’

Op een middag, bij 't huiskomen, wenkte zus mij snel naar den hof, de schuilplaats tot het smeden van geheime plannetjes. Ik hoopte nog op een zoete boodschap van Mina. Seffens pakte mij aan, 't strakke wezen mijner zuster.

- ‘Mon, jongen, slecht nieuws,’ hijgde ze - ‘Mina vertrekt morgen naar Gent.’
- ‘Hoe!... Maar ze komt toch terug?’
- ‘Néé, - voor goed. Ze heeft me nog hier heur naamkaartje voor u gegeven.’

Op 't smalle groene kartontje had Mina met potlood geschreven: ‘Adieu Mon. Tot morgen.’

- ‘Kunt ge komen, morgen naar de school?’ vroeg zus verder.
- ‘Ik weet niet,’ zuchtte ik wanhopig, prikkende tranen in de ooghoeken.
- ‘Pas op, Mon,’ vermaande mijn zuster; ‘niet weenen dat ze 't thuis niet merken!’

Ik wandelde in stille pijn den hof rond en verbeet mijn leed.

Mina, mijn engel-mooie Mina, ze ging van mij heen! Ach, ik telde de schamele zoenen, op heur lippen gedrukt, de zeldzame spanseeringen langs 't Brouwerijstraatje. Ik zwoer plechtig nooit een ander meisje na heur te beminnen en de gedachte donkerde in mij, van de Hoogbrug bij 't Oude-huis mij geruischloos in de stille vaart te laten neerglippen. In zoover heb ik woord gehouden, dat ik nooit zoo volledig, zoo blank-mooi heb lief gehad als Mina, meegetroond in de gulden arreslee.

Toen ik 's anderen daags wakker schoot, stormde ik naar 't venster de rolgordijn ophalen; ik hoopte naar troebelende wolken boven het schaliëndak. Regen, wenschte ik, lekenden, zijpelenden regen; een bestendig floers de klaarte tanend, ruisching van weemoed boven de huizen, klamme nattigheid, blikkerend-hard op de straat-

steenen... Tartend straalde scheierende zonnetikkeling één blauwe effenheid boven de stad, versmolt in het licht ter kimme. Ik heb geweten wat nijd heet, nijd, die het serene in 't natuurschoone verdoemt.

Den heelen morgen op school lonkte ik boven de matte ruiten naar 't streepken hemel, dat we straffeloos konden bespieden; telkens kropte in mij de haat tegen de tartende zuiverheid van het azuur. Altijd en altijd voelde ik rusten op mij dit helder verrukte kijken, hoorde ik de zachte bede naar mijne komst.

Tot mijn groot geluk scheen ik, in mijn roerloosheid, een zeer aandachtige scholier; al de woorden van ‘hooge’ wijsheid ruischten om mij als dorre bladeren, maar ik beliep geen straf.

Ik keek alleen naar 't stuksken uitspansel. Regen, smachtte ik, regen! Altijd even sarrend, schitterde de blauwere lucht.

De klok klingelde voor speeltijd. 't Was mij al-gelijk. Ik vocht niet eens met den kleinen Bauwens, die voor mij heenspeekte en mij voor ‘labbekak’ uitschold!

Ik besloot, kost wat kost, toch naar de meisjesschool te loopen. Eens thuis, zou ik mij gezwind in den hof versteken, dan, langs een omweg, door de deur van 't gesticht naast ons huis zien weg te sluipen. Dit moest lukken, de portier hiernaast kende mij; meermaals reeds als ik een halve sol spaarde, sloop ik langs bij hem, om bij ‘Mieketet’ suikerbollen te koopen. Voor suikerbollen had ik dwaasheden begaan!

Dien middag echter zond moeder mij juist om zout bij Loret. Zulke boodschappen deed ik anders zoo graag. Madam Loret, mandenwinkel rechts, kruidenier links, stopte mij altijd twee kramellen in de hand; voor moeder gold dus ditmaal niet de minste reden tot weigeren, voor wat ik anders zoo bereidwillig uitvoerde. Dit onbenullig feit werd, geloof ik, oorzaak mijner grootste teleurstelling. Ik mag het dus niet verzwijgen.

'k Vloog naar 't winkeltje. Madam Loret, aanminnelijk lachend, vroeg me:

- ‘En wat zou den jongen Heer believen?’

- ‘Zout, Madam, 'ne kilo, als 't u belieft, 'ne kilo!’

Hoe traag ze geriefde, hoe nauwgezet ze woog, hoe zuiver ze 't pak toevouwde! Kon ik het heur uit de handen rukken en vluchten

maar! Zwierig tilde ze 't op de linker-hand, genaakte statig de bokaal met de wit-omwikkelde kramellen en prinselijk groetend:

- ‘Als 't U belieft, jonge Heer, wel bedankt.’

Reeds was ik weg, maar te laat, 'k voelde 't seffens.

't Baatte al niets. Nauwelijks de deur van 't gesticht ontglipt, holde ik naar de Schoolstraat. Toen ik om den hoek gluurde bleek ze reeds door de schoolmeisjes verlaten. Een hoop nog, 'n stomme, dolzinnige hoop, misschien was de school nog niet uit en was ik te vroeg? Ik galoppeerde naar 't gebouw, werd stout, belde aan: ‘Juffrouw, als 't u belieft, is mijn zuster reeds weg?’

- ‘Ja, jonge Heer, alle klassen zijn uit.’

Weg! Ik rende de Vischmarkt over, 't Brouwerijstraatje in... Niets... Ik snelde radeloos heen en weer, turend en spiedend, pijlend naar alle zijden, niets... ik waagde mij op de Groote Markt, dweerschte de Rechte-straat, Sint-Gommarus-kerk voorbij... niets... niets! Nog eens terug, dravend, bezeten van wanhoop! 't Baatte al niets.

Hijgend en zweetend keerde ik weer thuis, vond de familie reeds rondom den disch. Moeder keek me zoo zonderling aan:

- ‘He wel, Mon, waar blijft ge dan? Reeds tweemaal riep ik naar u... Uw zuster heeft naar u gezocht. Waar waart ge toch?’

- ‘Wel,’ stotterde ik, ‘in den hof, moeder.’ Slobberend, met een krop in de keel, lepelde ik mijn soep in en daar bleef het bij.

Ik heb mijn kleine vriendin nooit weergezien. Ik weet niet waar ze nu heen is. Ze verliet me zonder vaarwel, met wrok misschien, want nooit heb ik haar kunnen belijden hoe rampzalig de smart me vlijmde na heur vertrek.

De wereld is zoo groot, 't leven zoo lang; zoo is 't misschien nog beter.

Nog meert elken Vrijdag de mosselman zijn zwarte boot bij de werf. Boven het Brouwerijstraatje rankt het fijnste torentje der stad en waarschuwt voor 't snelle tijdverloop.

Die stad mijner jeugd, met heur trapgevelige huisjes, zoo blank,

als een juweel prijkend op 't fulpend groen der weiden, als 't juweel in het schrijn, die stad heb ik almachtig lief.

Zuivere stad van lieven en lijden, schrijn mijner eerste liefde!

Vaarwel, kleine Mina, mijne Mina uit de gulden slee, wen in 't lazuur van uw lint, de hemel uwe lokken zoent!

HUGO VAN WALDEN.

Dzirr-hadíng!

Het zonneken trilt in de vliere,
De nachtegaal slaat er zijn lied;
Hij zit er de lente te vieren,
Wie viert er de minnetij niet?
  Tjoe-tiere!
Tsa, hoort ge 't, zoet popken?
  Tjoe-tiere!
En voelt ge 't, lief ding?
  Tjoe-tiere!
Voor ù is 't, voor ù, dat ik zing:
  Dzirr-hading!

Lief popken, in 't zieltje bewogen,
Nikt knusjes: hoe hartelijk, dit!...
Tjoe-tiere!... Daar komt het gevlogen
Naar 't boschje, waar 't vrijerken zit.
  Tjoe-tiere!
Is 't mij, die gij minnet?
  Tjoe-tiere!
Ben *ik* dat lief ding?
  Tjoe-tiere!
Mijn hartje dat màg het wel, zing;
  Dzirr-hading!

En dwars door de vliere en er over,
Nu hoort, hoe het trillert en tiert;
Daar wordt in het sperkelend loover

Een feestlijke bruiloft gevierd.
Tjoe-tiere!
Ik hèb u, zoet popken!
Tjoe-tiere!
'k Ben ù, mijn lief ding!
Tjoe-tiere!
De zon is bij 't hooggetij, zing:
Dzirr-hading!

Daar tronen ze thans, met hun beidjes
Eén hartje als toen bruigom en bruid;
Het wijveken broeit op heur eitjes,
Straks komen hun kinderkens uit.
Tjoe-tiere!
Wat zal 't er gaan piepen!
Tjoe-tiere!
't Zal feest zijn, lief ding!
Tjoe-tiere!
Dan zingt het als 't nimmer en ging:
Dzirr-hading!

H. VAN TICHELEN.

Uit ‘De Grot van Han.’

Klanksteen.

Uit tinkelend getik van drop op drop geboren,
blijft kristallijnen klank uit die geboorte leven,
en zingt uit blank albast lijk dauw tot ijs bevroren,
een klankenziel, lijk staal den klanksteen ingedreven.

En 't steenen hart, tot bron van 't steenen lied verkoren,
blijft als de rots 't symbool van ‘nimmer-ondergeven’;
want eeuwentrotsend laat het eigen klanken hooren,
en rijst het op tot zuil, in eigen-schoon verheven.

Zoo klinkt de klankmaat door in 't borrlend vers gedreven
- geronnen bloedgedrop van 's Dichters ziele-leven -
Hoort, hoe de bronne spruit als 't hart des Dichters zingt.

Zoo galmen ook in 't oor de klanken uit 't Verleden,
ons oude Dietsche taal in Vlaandrens taal van Heden:
slaat op de harp van 't volk en Maerlant's tale klinkt.

Bij 't Licht.

Soms, achter eene draperij van dropsteenbogen,
schijnt, onder troongewelf, een schimme recht te staan,
een schemerschijn, en zie, het spook heeft zich bewogen,
en is, in 't spoorloos donker, stil en stom vergaan.

Schouw, op een trap rijst 't schijnsel weer van glans omtogen,
lijk bliksems, die bij nacht door donderwolken slaan,
een stond, en 't licht is nederdalend plots vervlogen,
waar wemelt, half omgloord, een zwarte karavaan.

Opeens verdwijnt de duisternis en, om ons henen,
is maanlichtglans, uit een blauwwendig zwerk, verschenen;
en de elektrieke bol, die hoog een dom verlicht,

gelijkt de maan, die in een nacht te zwemmen ligt
en bevend luistert waar de reus, in woede ontstoken,
schuimbekkend weer ontstroomt, zijn boeien heeft verbroken.

Uitgang.

't Oog heeft den dom, zijn hoogte, in aanschouwing genomen,
bij rooden fakkelgloed, die klimt door dezen nacht,
en heel de karavaan, langs houten brug gekomen,
stapt in een boot, die haar op rimploos water wacht.

't Licht dooft, het donker heerscht; al stil. In zwijgend schromen
op trage stille vaart, houdt ieder zich in acht...
Uit zwart verdiep, lijk iets dat troostend tegenlacht,
daagt blauwe glans, lijk schemerschijn door morgendoomen...

Maar plots daar blikkerblaakt, vóór de opgespalkte kaken,
zonlicht, dat wederkaatsend op het water blinkt
en danst op levend groen dat buiten zege-zingt.

De vledermuizen schrikkend, scherpe kreten slaken.
't Is of der hellen poort opeens breed opensloeg;
het aardsche paradijs, blindschittrend tegenloech.

FERDINAND RODENBACH.

De boschgod Pan en de geheimen der Zee. (Fragment).

Pan, op zoek naar Syrinks, heeft, het hart vol wee en wonden, de bosschen en bergen van Arkadië verlaten, en aanschouwt nu voor de eerste maal van naderbij de zee, die hem, bij monde van Land, Water en Lucht, enkele har er geheimen laat openbaren.

PAN.
Hoe trekt ge, o zee, mijn wanklen wil,
Gebonden aan uw boude beden,
Betooverd aan uw til en ril,
Ter heimnis uwer heimlijkheden...

Ik kende u en ik zocht u niet,
En toch, en toch, in donkre drangen
Van vreemde vreugde en gaaf verdriet
Drong staag naar u mijn stil verlangen.

En naar uw wijdverscheiden gloor
Wendde ik de nachtvaart van mijn hopen...
Tot nu... O nu, ik zie, ik hoor;
Er gaat een wondre wereld open:

Neen, nimmer zag ik, in dit licht,
Zoo 'n wondre macht zich openbaren;
Ach, hoe benard mijn strak gezicht
Blijft op dit grootsch gebeuren staren!

Aan d'einder zie 'k uw gouden rust
Met uwen droom in 't diep bedolven.
Ik zie uw lust met 't schuim der golven
Spatten naar de gouden kust.

Ik zie u blinken, blond en blauw,
Lijk 't spranken van besmeede stalen,
Wijl 'k in uw wisling, telkenmale,
Uw onverdeelbaarheid aanschouw.

Is 't klacht en dank in eénen tocht?
Ik hoor uw diep ontschoten schatren
Zich rijten uit de holle watren,
Klinken naar het leeg gelocht...

Ik hoor uw hartslag en uw aêm,
Die jagen lijk de winden jagen,
Wanneer ze in woest-verwaten vlagen
Baar na baar ten hemel slaan...

En 't bonzen van uw bronzen stem
Klotst me uit uw duizend, duizend slagen,
Daar in haar vragen ik het klagen
Van uw stormend hart herken...

Toch blijft het of een roep mij riep,
Die nooit zijn oorsprong wil ontvouwen,
En iets, dat ik nooit zal aanschouwen,
Blinkt en winkt mij uit uw diep.

O wee mij, o driedubbel wee,
Wiens droom uw ziel niet mocht doorgronden;
Maar heil mij, heil, wiens oogen vonden,
Eindeloos, uw weelde - Zee!...

Pan, in verrukking verloren, houdt zijn blikken aan de zee gekluisterd. Allerlei stemmen verrijzen, waarvan zich na eenigen tijd

duidelijker afscheiden, om alles te overheerschen, de stemmen van Land, Water en Lucht.

LAND.
Wie leeft, tot louter lust geboren,
Op de zee?
Wie dringt zich druipend door de voren
Van de zee?
Wie laat de schuimbevlokte haren
Wappren op de wilde baren
Dóor de zee, dóor de zee?

WATER.
Het is de triton, die zijn horen
Schallend op de winden steekt,
Opdat zijn lied, naar 't land verloren,
Bruisend met de branding breekt.
Hij is geboren uit den wellust
Die door 't wijde water rilt,
Wanneer de warme zon de zee kust
En zich 't heet verlangen stilt.
Hij vlocht uit wier zijn lange lokken,
En met het blank der blonde vlokken,
Uit het jongste schuim gegaard,
Omkruift hij zijn gegolfden baard...
Hij draagt een kroon van bloedkorallen,
En sleept een kleed van blauwe kwallen,
Wijl, uit het vurig parelmoer,
Kranst van zijn schouders snoer aan snoer.
Waar hij voorbij trekt staan de toppen
Van de baren
Als in palgestelde stoet,
En zij schudden blij hun koppen,
En zij glaren,
En zij wuiven hem hun groet!...

LUCHT.
En der winden wijde koren
Zwijgen voor het wild getoet
Van den blijgeblazen horen,
Die hen, blijbevonden, groet.

LAND.
Wie boeit de gouden zon aan banden
Op de zee?
Wie voert het goud der gouden stranden
Naar de zee?
Wie houdt van de avond tot den morgen
Houw en trouw den dag geborgen
In de zee, in de zee?

WATER.
Het is de triton, die zijn oogen,
Diep van liefde èn warm èn wijd,
Daar hij toeft, ten dag getogen,
't Zonlicht gunt, den nacht tot spijt;
Daar, naar 't grondloos diep gedreven
Op het gouden zonnewiel,
Hij een nieuwen dag doet leven
Uit de glorie van zijn ziel;
Daar, met 't gouden zand bestoven
Van de goud-gezoomde kust,
Hij zijn slaap met veel beloven
Van verlangde droomen sust.
Nimmer vangt hem 't doode duister,
Immer vult hem lach en luister
Van een zelfgeschapen weeld:
Hem is hoogste goed bedeeld.
Zading kent hij niet, noch derven,

Lijden stuit hem niet, noch sterven,
Hem wordt vreugde nooit ten val,
Want hij is God in zijn Heelal.
En waar hij zijner blijdschap volten
Wil verkonden,
Klieft een weerlicht door de zee,
Wijl luid, uit alle 's werelds holten,
Duizend monden,
Roept een donder zijn: hoezee!

LUCHT.
En uit zijn stilte heengetogen,
Vult geluk de wijde zee.
Op vleugels van den wind gevlogen,
Vlucht naar 't land der wereld wee.

LAND.
Wie doet des nachts zijn schater schallen
Over zee?
Wie doet zijn lokkend liedje hallen
Boven zee?
Wie laat de zilvren maneglansen
Glibberend op de golving dansen,
Door de zee, door de zee?

WATER.
Het is de triton, ja, de triton,
Want hij zoekt zich 's nachts een maagd,
Die hem, minnensvolle triton,
Liefde schenkt en Liefde vraagt.
Hij roept haar langs het wijde water
Naar de vèrten van het land,
En zijn tukke zoektocht gaat er

Langs zoo mènig, mènig strand,
Langs zoo vele, vele voren,
Waar het schuim in vonkend licht
Van vlug-flikkrende fosforen
Opspat langs zijn bol gezicht...
In zijn eigen wensch gevangen
Zingt hij àl zijn zangen uit,
Maar geen liedje van verlangen
Hem de bange borst bevrijdt.
Tot hij eindlijk, tenden zingen,
't Langverbeide droomenkind,
In de zilvren maneschingen
Dansend, hem verbeidend vindt.
Uit de zee ziedt dan een warme,
Wonnig-wilde, wondre lust:
Liefde die in Liefdes armen
't Rein verschenen aanschijn kust.
Heel den nacht, in 't diep, festijnen
Ze in eén roes van bang genucht.
En van hun zaligende pijnen
Doodt de dag den laatsten zucht...

LUCHT.
Zalig die na liefdepijnen
Schooner uit hun nacht verschijnen!
Zalig die in liefdezangen
Zingen van verlost verlangen!

Alle geluiden versterven en uit zijn mijmering ontwaakt:

PAN.
O dat ik als een triton waar'
En volgen kon den gang der golven,
Boeivast op een boude baar,

En, staag-bedeind en staag-bedolven,
Blijven op de blauwe zee,
En drijven met haar eeuwen mee!...

Of, dat ik als de golving waar'
En uit der eeuwen macht mocht wellen,
Volte erlangend, baar aan baar,
En telkens, na wellustig zwellen,
Zonder rouw en zonder rust,
Mocht breken op de koude kust!...

Of, dat ik als het kustland waar'
En roerloos lag, doch vol verlangen,
En ik de aangeholde baar
Mocht als een wilden zoen ontvangen,
Wijl de zee haar lied, haar lied,
Verdolen deed mijn staag verdriet!...

HERMAN VAN PUYMBROUCK.

Doctor Ehrlich.

Iedereen weet dat, onder de ziekten van den mensch en van de dieren, een zeker aantal te wijten zijn aan de vermenigvuldiging van levende organismen in de zieke organen. Sommige zijn plantaardige organismen van lagere soort, zooals de bacteriën, gewoonlijk microben geheeten; andere behooren tot het dierenrijk: het zijn protozoën, 't is te zeggen dieren met den eenvoudigsten lichaamsbouw, daar zij slechts uit eene enkele cel bestaan.

Het woord *chemotherapie* wordt nog sinds niet lang in de wetenschap gebezigd. Ehrlich heet alzoo de proefondervindelijke therapie die naar de middelen zoekt om de levende agenten der ziekten door middel van scheikundige stoffen te bestrijden.

Heeft men in eene buis eene cultuur van eene ziekteverwekkende microbe, b.v. den bacillus van de typhuskoorts, dan kan men gemakkelijk deze cultuur dooden met eene voldoende dosis van eene kiemdoodende stof, als eene sublimaatoplossing. Maar als dezelfde bacillus der typhuskoorts zich in het ingewand van eenen zieke bevindt, kan die sublimaatoplossing niet dienen om de microbe te vernietigen. Immers, om de microben in het lichaamsweefsel te dooden, zou die sublimaatoplossing moeten kunnen in het bloed gespoten worden in zulk eene dosis, dat de zieke er onder zou bezwijken.

De woekercellen bestrijden zonder de cellen van den zieke te beschadigen, dát is het groot problema waarvoor de chemotherapie zich aanspant.

Hoewel het protoplasma van alle cellen, zoowel van eene hoogere diersoort als van eene eenvoudige bacterie, gelijke algemeene eigenschappen vertoont, toch bestaan er, gelukkig, scheikundige zelfstandigheden die zich sterker op sommige soorten van cellen vastzetten dan op andere.

Ehrlich maakt dan ook een onderscheid tusschen de *parasitotrope* en de *organotrope* eigenschappen van de scheikundige zelfstandigheden, volgens dat ze sterker of wel op de woekercellen, of wel op de cellen van het besmette organisme inwerken.

Dit onderscheid steunt op feiten die reeds sedert lang waargenomen werden. Wij weten bij voorbeeld dat de kinine groote schade toebrengt aan de ziekteverwekkende oorzaak van de malaria en toch bijna onschadelijk is voor den zieke. In chemotherapische taal zal het dus heeten dat de kinine sterk parasitotroop en lichtjes organotroop is.

Bij het behandelen van parasitaire storingen door middel van scheikundige stoffen, heeft men tot nog toe de beste uitslagen bekomen bij de ziekten, veroorzaakt door protozoën, die behooren tot de groep der trypanozomiden. Deze woekerdiertjes leven in het bloed van sommige dieren en van den mensch: de besmetting ontstaat door eenen beet van insecten wier bloed trypanozomen bevat. Het zijn lange, spilvormige wezens, die een of meer geesels (flagellums) bezitten, 't is te zeggen dunne aanhangsels, waarmee zij zich bewegen.

Wij zullen eenige soorten van woekerdiertjes opnoemen, die het goed is te kennen, daar er dikwijls sprake van is.

1° Tot de trypanozomen behoort de trypanozoom van de nagana of ziekte der Tsétsé-vlieg, die in het Zuid-Westen en in het midden van Afrika groote sterfte onder de huisdieren, maar niet onder de menschen aanricht. Veel andere tropicale ziekten van dieren zijn aan trypanozomen te wijten; de surra, de Caderas-kwaal, de dourine der paarden, enz. De treurigste vermaardheid gaat naar de *trypanozoom Gambiense* van de slaapziekte, die de negerbevolking van de Westkust en van het midden van Afrika wegmaait en die sinds eenige jaren ook verschrikkelijke verwoestingen aanricht in de streek der groote meren. De slaapziekte treft vooral de negers, veel minder vaak de blanken.

2° Onder de *spirochaeten* vinden wij de spirochaete van de terugkeerende koorts, reeds van in 1868 door Obermeyer ontdekt, de eerste smetstofdrager die gevonden werd in eene ziekte, uitsluitend bij menschen voorkomend. Die spirochaete kan gemakkelijk op de muis ingeënt worden. De aldus verwekte ziekte is het voorwerp geweest van lange studiën van wege Hata en Ehrlich. Er zal nog verder sprake van zijn.

3° Onder de *treponemas*, eindelijk, die de dierkundige Schau dinn bij de trypanozomiden rangschikt, vinden wij de ziekteverwekkende oorzaak van de syphilis. Wij zullen er later op terugkomen.

In 1902 stelden Laveran en Mesnil vast dat eene inspuiting met arsenigzuur het bloed der besmette muizen van de trypanozoom van de nagana of ziekte der Tsétsé-vlieg bevrijdde. Er dient bijgevoegd dat de trypanozomen die, door hunne bijzondere localisatie in de organen, gespaard zijn gebleven, eenige dagen later eene vernieuwde woekering van parasieten in het bloed verwekken. Wordt eene nieuwe inspuiting gedaan, dan wordt het bloed weer van trypanozomen bevrijd... totdat eene nieuwe herhaling zich voordoet, en zoo voort. In 't eind sterft het dier aan de ziekte of door het geneesmiddel. De besmette en niet met arsenigzuur ingespoten muizen, die als getuigen dienen, sterven na vier à vijf dagen.

Het is aldus bewezen dat het arsenigzuur zeer schadelijk is voor de trypanozomen, in dosissen die nog door de muis kunnen verdragen worden. Om iets beter te doen, moest men eene zelfstandigheid vinden die nog schadelijker is voor de trypanozomen en minder schadelijk voor de muis.

Op dat tijdstip wist men al dat de organische combinatiën van arsenik, hunnen inhoud van arsenik in acht genomen, minder schadelijk zijn dan de anorganische samenstellingen. Tegen de ziekten, door trypanozomen verwekt, heeft men er eene beproefd, het atoxyl, dat zich inderdaad vrij doelmatig toonde tegenover de woekerdieren, maar ongelukkig nog tamelijk gevaarlijk voor het aangetaste organisme. Het is het atoxyl dat grondig bestudeerd werd door Robert Koch tijdens zijne expeditie in Afrika, ondernomen om de verschrikkelijke slaapziekte te keer te gaan.

Ook Ehrlich had sedert 1903 het atoxyl bestudeerd, maar hij had zijne opzoekingen gestaakt, omdat hij vastgesteld had dat het atoxyl de trypanozomen niet *in vitro* doodt, het is te zeggen buiten het dier. Hier kan men de moeilijkheden bemerken die, zelfs voor een verheven geest, gepaard gaan met deze biologische opzoekingen en die den zoeker van het goede spoor zouden afbrengen. De waarheid werd eerst later erkend: zoo atoxyl onschadelijk is voor de trypanozomen *in vitro*, zoo is het dit volstrekt niet voor de trypanozomen *in vivo*,

d.i. in het bloed van een aangetast dier. Dit komt doordat het atoxyl, in het organisme gebracht, daar herleidingen ondergaat en juist de producten van deze herleidingen hoogst vergiftigend werken op de trypanozomen. Ook wordt er tegenwoordig in chemotherapie algemeen aangenomen dat men van de werking van een product *in vitro* niets mag afleiden over de uitwerking die het in het organisme kan hebben, en omgekeerd.

Toen Ehrlich, een weinig later, kennis kreeg van de gunstige uitslagen, door twee Engelsche geleerden, Thomas en Breinl, bekomen, hervatte hij de studie over het atoxyl. Te gelijk merkwaardige biologist en uitstekende scheikundige, vond hij dat de chemische formule, aan het atoxyl toegeschreven, valsch was; hij gaf de wezenlijke samenstelling van dit lichaam aan, waarvan de ontdekking tot dertig jaar te voren opklom en dat hij tot arsanilzuur herdoopte.

Het atoxyl moest niet meer beschouwd worden als eene onverschillige stof, maar als eene zeer stabele zelfstandigheid, zeer vatbaar voor reactiën en die aan biologie en aan scheikunde een bijna onbegrensd veld van werkzaamheden aanbood. Door eene wezenlijke vonk van genie had Ehrlich een voorgevoel van al het nut dat men uit dit lichaam zou kunnen trekken, waarvan de reeds merkwaardige parasitotrope eigenschappen zouden kunnen vermeerderd worden, terwijl men de organotrope eigenschappen zou kunnen verminderen, door andere wijzigingen in de scheikundige formule aan te brengen. Wij weten immers sedert lang dat de biologische eigenschappen van scheikundige samenstellingen vooral afhangen van de moleculaire structuur, van de groepeering der atomen.

Van dat oogenblik af was de periode van het rondtasten gesloten en kon men voor de therapeutiek de scheikundige synthesis benuttigen. Het programma van Ehrlich stond vast: uitgaande van bekende actieve zelfstandigheden, moest hij homologe stoffen en afgeleide zelfstandigheden scheppen, de werking van ieder door proeven nagaan en naar de uitslagen dier proeven weer andere stoffen samenstellen, die meer parasitotroop en minder organotroop waren.

Dat was het gansche oorspronkelijk denkbeeld van Ehrlich: volgens de aanduiding der biologie nieuwe producten scheppen. Vroeger bracht de scheikundige nieuwe stoffen tot stand en leverde ze over

aan iemand die er proeven mee nam om hunne werking op het organisme na te gaan; - volgens de grondbeginselen der chemotherapie moet de proevennemer aan den scheikundige de noodige aanduidingen geven om doelmatige stoffen te scheppen.

Was het denkbeeld grootsch, de uitvoering was het niet minder. Had Ehrlich tot nog toe slechts over beperkte middelen kunnen beschikken in verhouding tot den belangrijken arbeid die te verrichten viel, - in de laatste jaren had hij, dank zij de milddadigheid van mevrouw Franziska Speyer, het onontbeerlijk wetenschappelijk werktuig: het Georg Speyer-Haus' verwezenlijkte een nieuw type van therapeutisch gesticht, waar een jongelingsdroom van Ehrlich verwezenlijkt werd, 't is te zeggen de innige samenwerking van de scheikundige synthesis en de therapie. Dáaruit traden de meeste werken te voorschijn, waarvan ik wil trachten het belang te doen begrijpen.

Een eerste merkwaardig feit van de biologie der trypanozomen is het volgende: eene muis, met trypanozomen besmet, wordt met atoxyl behandeld; men ontneemt haar een druppel bloed, die ingespoten wordt aan eene tweede muis; deze wordt ook ziek en krijgt eene inspuiting van atoxyl; een druppel van haar bloed wordt ingespoten aan eene derde muis, en zoo voort. Door de voortgezette werking van atoxyl op verschillende geslachten trypanozomen, kweekt men ten laatste een ras van deze woekerdieren dat ongevoelig wordt voor dit vergift: het is, volgens de uitdrukking van Ehrlich, 'arsanilvast', en deze eigenschap blijft in de latere geslachten bewaard, zelfs als ze niet meer aan de werking van arsenik onderworpen worden. Dat is een merkwaardig geval van aanpassing van een geslacht aan nieuwe levensvoorwaarden. Dit feit heeft, anderzijds, een groot therapeutisch belang, daar het toont dat de invloed van zekere geneesmiddelen bij hun herhaald gebruik afneemt. Dit verklaart ons therapeutische mislukkingen die sedert lang waren vastgesteld geworden: bij voorbeeld de ondoelmatigheid van kinine tegen zekere malarias die al dikwijls werden behandeld, of van mercuur bij syphilislijders die al dikwijls eene dosis mercuur hadden ingenomen; de machteloosheid van het geneesmiddel komt hieruit voort dat, door de lange werking van het medicament, de micro-organismen van de ziekten er weerstand aan gaan bieden. Een feit van bijna denzelfden aard werd waargenomen

voor de slaapziekte: de trypanozomen (Trypanosoma Gambiense) die men te Togo en in 't eiland Principe vindt zijn gemakkelijk in het bloed van de zieken te vernietigen door arsenophenylglycin; maar de trypanozomen (Trypanosoma Gambiense) van Oost-Afrika en van Congo toonen zich buitengewoon weerspannig tegenover dit geneesmiddel. Het geldt hier dus twee rassen van hetzelfde micro-organisme die verschillende reactiën vertoonen, wat stellig niet van aard is om den strijd tegen deze ziekte vooruit te helpen.

De proefnemingen van Ehrlich bewezen ook dat niet zoozeer het atoxyl doodend op de trypanozomen werkt, dan wel de voortbrengselen van de reductie die deze stof in het organisme ondergaat. Daar in deze reductievoortbrengselen het arsenik driewaardig is, was dit voor Ehrlich eene vingerwijzing om de studie voort te zetten van producten, waarin het arsenik driewaardig is.

De biologische eigenschappen, bestudeerd met het oog op den weerstand dien de trypanozomen toonden tijdens verschillende therapeutische proefnemingen, laten toe de aangewende zelfstandigheden tot drie groepen te brengen:

1° arsenikaliën;

2° azoverfstoffen;

3° bazische triphenylmethaanverfstoffen.

De omstandige studie van deze ontelbare stoffen geeft aanleiding tot eene menigte belangrijke opmerkingen.

In de tweede groep vinden wij het *trypanrood*, dat, bij gelijke dosissen, even goed op eene kleine hoeveelheid als op een groot getal trypanozomen werkt; het *trypanblaaw*, dat de woekerdiertjes doodt van de Caderas-kwaal, de nagana en de surra; maar bij hervalling heeft het geneesmiddel geen vat meer, nogmaals een voorbeeld van den weerstand der woekerdiertjes tegen het geneesmiddel.

In de derde groep is het merkwaardigste product het *trypanrosan*, dat met eene maagsonde aan ingeënte muizen wordt toegediend: de trypanozomen die er de werking van hebben ondergaan verliezen een deel van hunne kracht; als men aan eene tweede muis bloed van de eerste inspuit, heeft zij maar eene chronische, niet doodelijke ziekte.

Zeggen wij nog dat trypanrood en pyronin de trypanozomen niet dooden in het bloed van de muizen, maar hun blepharoblast doen

verdwijnen, d.i. de kern die noodig is voor de voortplanting, wat dan de onvruchtbaarheid van het ras dezer trypanozomen voor gevolg heeft.

De practische uitslag van deze tallooze opzoekingen is van nu af aan ontzaglijk. Zij hebben ons eene nieuwe methode van therapeutische navorschingen aan de hand gedaan, eene grondige kennis van de ziekten waarin protozoën smetstofdragers zijn, en nieuwe geneesmiddelen tegen deze besmettingen, waarvan één vooral sedert anderhalf jaar wereldberoemd is geworden. Na meer dan 600 producten te hebben beproefd, vond Ehrlich er een, naar zijn volgnummer '606' genaamd, dat zich verrassend doelmatig toont in eene zeer verspreide ziekte, de syphilis.

Dergelijke ontdekking belangt de gansche menschheid aan: noemde Fournier de syphilis niet naast alcoholisme en longtering, om ze in de uitdrukking der drie moderne geesels te omvatten?

Daar de syphilis op de planken werd gebracht (en iedereen kent den bijval van *Les Avariés*, van Brieux), mag ze ook wel verschijnen in de kolommen van den *Vlaamschen Gids;* zij mag dit des te meer daar hier alles beter zal eindigen dan in het stuk van Brieux, waar, zooals men weet, iedereen besmet is als het doek daalt. Hier, integendeel, zal men, eenige bladzijden verder, iedereen geheel of nagenoeg genezen vinden.

Bij het begin van de XXe eeuw kende de geneeskunst zeer goed de kliniek van de syphilis, haar individueel en maatschappelijk gevaar. De behandeling bestond in het toedienen, gewoonlijk met bijval, soms zonder gunstig gevolg, van empirische geneesmiddelen, sedert eeuwen in gebruik. Het was duidelijk dat aangaande deze kwestiën de geneeskunde op een dood punt gekomen was en dat alleen eene nieuwe impulsie ze daarvan kon doen afwijken.

Men kende de oorzaak van de ziekte niet; men dacht dat ze eigen was aan den mensch, en dat de dieren ze niet konden krijgen; het was dus niet mogelijk ze te bestudeeren door middel van proefnemingen op dieren.

Metschnikoff, bestuurder van het instituut Pasteur te Parijs, en Roux besloten, in 1903, syphilitische producten in te enten op eenen aap van hoogere orde, nauw verwant met het menschelijk ras, in de

hoop dat de biologische affiniteit tusschen die apensoort en den mensen het succes der inenting zou vergemakkelijken. Deze proefneming werd met een gunstigen uitslag bekroond; de ingeënte chimpanze vertoonde karakteristieke zweren en brand. Langs verschillende zijden werd deze proef naderhand herhaald en haar bijval bekrachtigd. Het dogma dat syphilis niet aan de dieren kon overgezet worden was te niet.

Maar de hoogere apen zijn zeer kostelijk, vooral in Europa; anderzijds zijn zij, in ons klimaat, van een zwak gestel en bezwijken zij gemakkelijk aan ziekten.

Professor Neisser, van Breslau, begreep al dadelijk het overgroot belang van de proefondervindelijke studie der syphilis. Daar de apen tot hem niet kwamen, besloot hij tot hen te gaan, en hij aarzelde niet een wetenschappelijken tocht in te richten naar Batavia, waar men de apen gemakkelijker kan verkrijgen en gezond houden. Een weinig later, overigens, stelde men de mogelijkheid vast om de ziekte aan lagere apensoorten over te zetten, soorten die veel minder kosten en gemakkelijker te verkrijgen zijn.

Terwijl Neisser te Batavia was, werd er te Berlijn eene belangrijke ontdekking gedaan: men vond den smetstofdrager van de syphilis.

Sedert tamelijk lang ging er geen jaar voorbij zonder dat een opmerker in de syphilitische producten micro-organismen aanstipte, die men veronderstelde de smetstofdragende oorzaken der ziekte te zijn. Maar de echtheid dier veronderstellingen werd naderhand nimmer bewaarheid. Op dat oogenblik zelf meende een geleerde het specifiek micro-organisme der syphilis gevonden te hebben. Hoewel deze ontdekking geen groot vertrouwen inboezemde (en de toekomst bewees dat zij al even valsch was als de vorige), wilde men in het Instituut voor smetziekten te Berlijn toch die bewering nagaan. De dierkundige Schaudinn, gunstig gekend door zijne studiën over de protozoën, werd met die taak belast; hij voegde zich, voor de medicale zijde van het vraagstuk, D^{r}. E. Hoffmann toe, thans professor in huidziektenleer te Bonn. Dank zijne groote ervaring in de studie der protozoën, ontdekte Schaudinn in de syphilitische producten een microorganisme in den vorm van eene fijne spiraal, beweeglijk, moeilijk

om te zien zonder kleursel en moeilijk om te kleuren. Hij vond het in al de gevallen die nog niet oud waren en vooral in ongelooflijk aantal bij overgeërfde syphilis, in welk geval de organen er letterlijk mee opgepropt zijn.

Toen Schaudinn het jaar nadien (1906) overleed, was het ontdekte organisme nog door al de specialisten niet aangenomen als de smetstofdrager van de syphilis. Maar sedert dit tijdstip hebben honderden proefnemingen ten volle de ontdekking van Schaudinn bevestigd, ontdekking die thans niet meer tegengesproken wordt.

Het micro-organisme der syphilis draagt den naam van *Treponema pallida;* het is buitengewoon klein; zijne lengte bedraagt gemiddeld 1/100 millimeter en zijne dikte 1/4000 millimeter. Het is een der kleinste organismen die men met den microscoop kan zien. Men heeft het teruggevonden in al de perioden der ziekte bij den mensch en bij de ingeënte dieren. Heel onlangs, in 1911, heeft men er culturen van verkregen.

Terwijl de studie van de treponema voortgezet werd, wendde men pogingen aan om de ziekte in te enten aan dieren die men zich gemakkelijker kan aanschaffen dan apen.

Een Italiaansche bacteriologist, Bertarelli, vond het middel om er het oog van het konijn mee te besmetten. Deze studie werd langs verschillende zijden voortgezet en men kon zich overtuigen dat het mogelijk is bij het konijn eene besmetting te verwekken, die zeer goed op de menschelijke ziekte gelijkt. Van dit oogenblik af was de groote moeilijkheid om proefnemingen te doen op dieren opgelost en werd het mogelijk op een konijn, het gewoon materiaal der laboratoriums, de vorderingen van de besmetting en de doelmatigheid der nieuwe geneesmiddelen na te gaan.

De opzoeking van het micro-organisme der syphilis is tegenwoordig zeer belangrijk voor de diagnostiek der twijfelachtige primaire gevallen. Het is zeer gewichtig om van in den beginne den wezenlijken aard van dergelijke besmetting te erkennen. De geneesheer kan aldus onmiddellijk de noodige behandeling toepassen en het gevaar van besmetting voor de omgeving van den zieke te keer gaan. Die ontdekking heeft, uit dien hoofde, een onloochenbaar maatschappelijk belang.

Anderzijds heeft de kennis van het treponema tot nieuwe begrip-

pen geleid. Twee Belgische geleerden, Bordet en Gengou, wier namen door al onze landgenooten zouden moeten gekend zijn, hadden vroeger in het bloed van alle lijders aan smetziekten speciale zelfstandigheden erkend, die toelaten den aard der smetziekte te bepalen. Deze begrippen, vóór hun uur gekomen, waren zeer weinig gekend; maar nu werden zij door Wassermann van Berlijn toegepast op de diagnostiek der syphilis. Ten huidigen dage is het dus mogelijk, door het onderzoek van het bloed de syphilis te erkennen zelfs in latente gevallen, als geen enkel letsel het bestaan der ziekte komt verraden.

De ontdekking van Schaudinn had nog een vruchtbaarder gevolg. Schaudinn rangschikt de treponema onder de protozoën. Men kwam er zoo toe, voor de bestrijding van de syphilis stoffen aan te wenden, die doeltreffend waren gebleken tegen andere ziekten, waarin trypanozomen eene rol spelen. De arsenikaliën en vooral het atoxyl waren het uitgangspunt van de opzoekingen van Ehrlich en zijne medewerkers. Na veelvuldige proeven kwam hij tot een middel, van arsanilzuur afgeleid, en dat bleek een prachtig geneesmiddel te zijn tegen de spirillen van de hen, tegen de spirille van de terugkeerende koorts bij de muis en tegen de experimenteele syphilis van het konijn. Het middel werd vervolgens beproefd tegen de experimenteele syphilis van den aap en eindelijk tegen de syphilis bij den mensch, en het vertoonde eene wonderlijke geneeskundige kracht.

Zij die wel deze noodzakelijk dorre uiteenzetting van een zoo grootsch geheel van opzoekingen hebben gelieven te volgen, zullen erkennen dat het belang van het onderwerp ver het domein der geneeskunde overschrijdt. Dat verontschuldigt mij het hier behandeld te hebben. Al de opgesomde ontdekkingen hebben een groot maatschappelijk belang. De kennis van de parasitaire oorzaak der syphilis bewijst den geneesheer een grooten dienst, vooral bij het begin der ziekte. Vroeger nam de geneesheer, die over den aard van het eerste syphilitisch verschijnsel twijfelde, eene afwachtende houding aan, totdat het verder verloop van de kwaal hem zekerheid gaf voor de diagnostiek; dat was èn de onrust der zieken vermeerderen èn de behandeling vertragen. Heden heft het opzoeken van het treponema, van bij het begin der kwaal, allen twijfel op; de passende behandeling kan dadelijk aangevangen worden, en zoo verdwijnt alras het besmettelijk karakter van

de ziekte. De spoedige diagnostiek en de onmiddellijke behandeling zijn de beste waarborg dat de ziekte niet aan anderen zal medegedeeld worden.

Door de serodiagnostiek van Wassermann kan men zien of er bij eenen zieke eene inwendige blijvende bron van syphilis bestaat, zelfs wanneer er geen uitwendig teeken van merkbaar is.

Een man die zijnen plicht bewust is zal niet in 't huwelijk treden zoolang het serum van zijn bloed eene positieve reactie zal vertoonen; want in dat geval mag hij zich niet als genezen beschouwen en vrij van alle verdere verrassingen. Dank zij de specifieke reactie die de diagnostiek der latente syphilis toelaat, zal men geene minnen meer zien die zuigelingen besmetten of er door besmet worden.

De strijd van Ehrlich tegen de spirillosen en in 't bijzonder tegen de syphilis is beslecht door het ‘606’ of salvarsan. Zonder hier de nog druk besproken kwestie aan te raken in welke voorwaarden het salvarsan de syphilis geneest, zullen wij zeggen dat er door iedereen wordt aangenomen dat dit geneesmiddel met eene wonderbare snelheid werkt op bijna al de uitingen van de ziekte; men bekomt er in tien dagen meer door dan men door de vroegere behandeling met moeite in twee maanden verkreeg; herval schijnt ook veel minder dan vroeger voor te komen. Daaruit volgt dat een syphilislijder, met salvarsan behandeld, na een zeer kort tijdverloop ophoudt een gevaar te zijn voor zijne omgeving. Als nu de perioden gedurende dewelke de zieke de besmetting aan anderen kan mededeelen tot op eenige dagen dalen, in plaats van zich over verschillende maanden uit te strekken, is het klaar dat de verspreiding der ziekte er merkelijk door zal verminderen; aldus zal eene opvatting van Fournier verwezenlijkt worden, die met de vroegere middelen eene utopie gebleven was, namelijk de sociale prophylaxie van de syphilis door de geneeskundige behandeling. Het is stellig dat bij eene algemeene invoering der behandeling met salvarsan er eene daling zal komen in de sterftegevallen, door deze ziekte veroorzaakt; en dit zal bereikt zijn geworden door middelen, die een einde stellen aan den onvruchtbaren twist tusschen reglementaristen en abolitionnisten. Er is dus niets overdreven in de woorden van Professor Neisser, die op het congres te Königsberg in 1910 zijn verslag eindigde met in Ehrlich eenen weldoener der menschheid te begroeten.

Wij hebben eindelijk door Ehrlich den grondslag zien leggen van eene nieuwe wetenschap, de chemotherapie: de scheikunde ten dienste gesteld van de biologie. Zij heeft reeds, naar een bepaald plan, stoffen geschapen die doelmatig werken in ziekten, door protozoën veroorzaakt, in 't bijzonder tegen de spirillosen en vooral tegen de treponema's. Het is bijna zeker dat deze opzoekingen het geneesmiddel zullen verschaffen tegen de tropicale ziekten, door trypanozomen veroorzaakt, en voornamelijk tegen de slaapziekte. Het is ook waarschijnlijk dat deze methode ons het specifiek geneesmiddel tegen de malaria zal aan de hand doen. Dat zijn hoogst belangrijke problema's voor koloniseerende natiën.

Benevens de individueele en maatschappelijke voordeelen die het gevolg zijn van deze ontdekkingen, moet men de rassche vorderingen bewonderen die dit wetenschappelijk werk heeft gemaakt. Begonnen in Frankrijk (Metschnikoff) en in België (Bordet), werd het in de laboratoriums van Duitschland voortgezet met eene onweerstaanbare kracht, met een geduld waarbij dat van de handwerkers der middeleeuwen in het niet verzinkt en met een wetenschappelijken geest, die de moderne geneeskunde tot eere strekt.

Sedert Pasteur de premissen stelde van de bacteriologie, zag de geneeskunst geen wetenschappelijk werk dat zoo vruchtbaar mag genoemd worden.

Dr PAUL DE GOTTAL.

De werking der strafwetten naar de plaats en naar den leeftijd in België.

I.

Een voor de Vlamingen beschamend feit wordt vermeld in de *Statistique Judiciaire de la Belgique* over het jaar 1909: op de 2827 tot zware straffen veroordeelden, welke op 31 December 1909 in de gevangenissen zaten, spraken

779 Fransch,
1304 Vlaamsch,
698 Fransch en Vlaamsch,
46 noch Fransch noch Vlaamsch.

Zijn deze cijfers betrouwbaar?

De hoofden der gevangenissen houden hetgeen zij noemen den *zedelijken rekendienst* van alle veroordeelden welke eene straf van ten minste drie maanden moeten ondergaan, alsook van alle jeugdige misdadigers zonder onderscheid.

Daartoe wordt, door de plaatselijke overheden, een staat van inlichtingen opgemaakt, vermeldende den burgerlijken stand, het beroep, de middelen van bestaan, den godsdienst, het gedrag en de zedelijkheid, den gezondheids- en geestestoestand der opgenomenen, de uitvoerige en volledige opgave der feiten welke tot de veroordeeling aanleiding gaven, en eindelijk, voor de kinderen, of zij eenige school bezochten en welke de graad hunner geleerdheid is.

Geene bijzondere vraag wordt, weliswaar, gesteld ten opzichte der taal of der talen, door de gevangenen gebezigd; maar de verstrekte inlichtingen worden naderhand door de betrokkene personen aangevuld. Er is dus geen reden om de waarheid der hierna verleende mededeelingen, welke van elders bekrachtigd worden, te betwijfelen, daar zij

van de gevangenen zelven uitgaan en, bij hunne opneming in de huizen van bewaring, met de werkelijkheid getoetst worden.

Wij ontleden nu de hierboven vermelde getallen:

VEROORDEELING TOT	Fransch	Vlaamsch	Fransch en Vlaamsch	Noch Fransch noch Vlaamsch	TOTAAL
1° *Doodstraf*:					
Mannen (burgers)	40	55	25		120
Mannen (krijgslieden)	2	1			3
Vrouwen	7	4	3		14
Totalen	49	60	28		137
2° *Levenslangen dwangarbeid*:					
Mannen (burgers)	49	54	26	5	134
Mannen (krijgslieden)	2	3	1		6
Vrouwen	3	3			6
Totalen	54	60	27	5	146
3° *Tijdelijken dwangarbeid* (10 tot 25 jaar):					
Mannen (burgers)	88	117	45	2	252
Mannen (krijgslieden)	4				4
Vrouwen	4	8	4		16
Totalen	96	125	49	2	272

4º *Opsluiting* (5 tot 10 jaar):					
Mannen (burgers)	17	28	16		61
Mannen (krijgslieden)	12	10	9		31
Vrouwen	1	11			12
Totalen	30	49	25		104
5º *Correctioneele gevangenisstraf* (3 maanden tot 10 jaar:					
Mannen (burgers)	484	911	515	37	1947
Mannen (krijgslieden)	2	12	4		18
Vrouwen	51	64	40	2	157
Totalen	537	987	559	39	2122
6º *Politie gevangenisstraf verhoogd wegens samenloop*:					
Mannen	2				2
Vrouwen					
7º *Strafafdeeling der jeugdige misdadigers*:	11	23	10		44
Bijzondere totalen:	691	1188	637	44	2560

Mannen (burgers)					
Mannen (krijgslieden)	22	26	14		62
Vrouwen	66	90	47	2	205
Algemeene totalen	779	1304	698	46	2827

De plaatsen waar de misdrijven gepleegd werden bevestigen de gegevens welke uit de taal der veroordeelden afgeleid worden.

Wij treden in geene bijzonderheden, doch vermelden alleen de slotsom:

Antwerpen	453
Brabant	796
Oost-Vlaanderen	342
West-Vlaanderen	415
Limburg	72
Henegouwen	427
Luik	179
Luxemburg	38
Namen	70
Feiten buitenslands gepleegd	35
	2827

Terloops worde nog aangemerkt dat, onder de 2827 gevangenen, de graad van geleerdheid de volgende is:

noch lezen noch schrijven	571
gebrekkig lezen of schrijven	1557
goed lezen en schrijven	508
hooger onderricht	191
	2827

De pas verschenen statistiek over het jaar 1910 bevestigt de hierboven vermelde gegevens.

De 3326 veroordeelden, welke wegens misdaad of wanbedrijf op 31 December 1910 in de huizen van bewaring zaten, werden geklasseerd als volgt:

977	spraken alleen Fransch,
1514	spraken alleen Vlaamsch,
741	spraken Fransch en Vlaamsch,
94	spraken noch Fransch noch Vlaamsch,
3326	

Ten opzichte van den graad der geestesontwikkeling zijn de opgaven even ongunstig als te voren:

1ste graad: noch lezen noch schrijven	668

2de graad gebrekkig lezen en schrijven	1899
3de graad goed lezen en schrijven	570
4de graad hooger onderricht	189
	3326

II.

In opzicht van den leeftijd, treffen wij de volgende groepen aan:

GROEPEN	**Beneden 16 jaar**	**16 jaar tot min dan 18 jaar**	**8 jaar tot min dan 21**	**21 jaar tot min dan 30**	**30 jaar tot min dan 40**
1° *Doodstraf omgezet in levenslangen dwangarbeid:*					
Mannen (burgers)			11	62	35
Mannen (krijgslieden)			-	2	1
Vrouwen			1	2	2
Totalen			12	66	38
2° *Levenslange dwangarbeid:*					
Mannen (burgers)			15	58	48
Mannen (krijgslieden)			1	5	-
Vrouwen			3	3	-
Totalen			19	66	48
3° *Tijdelijke dwangarbeid:*					
Mannen (burgers)			36	120	63
Mannen (krijgslieden)			1	3	-
Vrouwen			2	5	5
Totalen			39	128	68

4º *Opsluiting:*					
Mannen (burgers)		1	12	27	11
Mannen (krijgslieden)		-	2	28	1
Vrouwen		-	2	4	5
Totalen		1	16	59	17
5º *Correctioneele gevangenisstraf:*					
Mannen (burgers)		2	150	752	583
Mannen (krijgslieden)		1	1	15	1
Vrouwen	1	3	18	42	44
Totalen	1	6	169	809	628
6º *Politiegevangenisstraf*					
Mannen (burgers)				1	
Vrouwen					
7º *Strafafdeeling der jeuqdiqe*				1	
misdadigers:	5	36	3		
Bijzondere totalen:					
Mannen (burgers)	5	39	227	1020	740
Mannen (krijgslieden)	-	1	5	53	3
Vrouwen	1	3	26	56	56

Algemeene totalen	6	43	258	1129	799

GROEPEN	**40 jaar tot min dan 50**	**50 jaar tot min dan 60**	**60 jaar tot min dan 70**	**70 jaar en daar boven**	**TOTALEN**
1° *Doodstraf omgezet in levenslangen dwangarbeid:*					
Mannen (burgers)	9	3			120
Mannen (krijgslieden)	-	-			3
Vrouwen	7	2			14
Totalen	16	5			137
2° *Levenslange dwangarbeid:*					
Mannen (burgers)	10	3			134
Mannen (krijgslieden)		-	-		6
Vrouwen		-	-		6
Totalen	10	3			146
3° *Tijdelijke dwangarbeid:*					
Mannen (burgers)	25	6	2		252
Mannen (krijgslieden)		-	-		4
Vrouwen	-	1			16
Totalen	6	3			272
4° *Opsluiting:*					
Mannen (burgers)	9	1			61

Mannen (krijgslieden)	-	-			31
Vrouwen	-	1			12
Totalen	9	2			104
5º *Correctioneele gevangenisstraf:*					
Mannen (burgers)	287	126	41	6	1947
Mannen (krijgslieden)	-	-	-	-	18
Vrouwen	30	13	6	-	157
Totalen	317	139	47	6	2122
6º *Politiegevangenisstraf*					
Mannen (burgers)		1		2	2
Vrouwen		-		-	-
7º *Strafafdeeling der jeuqdiqe misdadigers:*		1			2 44
Bijzondere totalen:					
Mannen (burgers)	340	140	43	6	2560
Mannen (krijgslieden)		-	-	-	62
Vrouwen	40	16	7	-	2 5
Algemeene totalen	380	156	50	6	2827

Dus, altijd onder de 2827 personen die op 31 December 1909 vastzaten, waren:

Min dan 16 jaar oud	5 mannen	1 vrouwen.
Van 16 tot min dan 18 jaar oud	40 mannen	3 vrouwen.
Van 18 tot min dan 21 jaar oud	232 mannen	26 vrouwen.
Van 21 tot min dan 30 jaar oud	1073 mannen	56 vrouwen.
Van 30 tot min dan 40 jaar oud	743 mannen	56 vrouwen.
Van 40 tot min dan 50 jaar oud	340 mannen	40 vrouwen.
Van 50 tot min dan 60 jaar oud	140 mannen	16 vrouwen.
Van 60 tot min dan 70 jaar oud	43 mannen	7 vrouwen.
Van 70 jaar en daarboven	6 mannen	0 vrouwen.
	2622 mannen	205 vrouwen.
	Totaal 2827.	

Hieruit blijkt dat de jeugdige misdadigers de grootste getalsterkte uitmaken.

Dit verschijnsel wordt nog door andere feiten bevestigd.

Indien wij de veroordeelden volgens den leeftijd verdeelen, zien wij dat, voor de nieuwelingen, de leeftijd van 16 tot 30 jaar een zeer gevaarlijk tijdvak is en dat de recidivisten tusschen 25 en 30 jaar het hoogst getal veroordeelingen ondergaan.

Wij laten hier eene tabelle volgen die de, in 1909, veroordeelden volgens den door hen bereikten leeftijd indeelt.

MANNEN

	Nieuw opgenomen.	Recidivisten	Totalen
Min dan 16 jaar	70	2	72
Van 16 tot min dan 18 jaar	1448	123	1611
Van 18 tot min dan 21 jaar	3451	1149	4600
Van 21 tot min dan 25 jaar	3937	2984	6921
Van 25 tot min dan 30 jaar	2053	3470	5523

Van 30 tot min dan 35 jaar	1424	2454	3878
Van 35 tot min dan 40 jaar	953	1801	2754
Van 40 tot min dan 45 jaar	715	1221	1936
Van 45 tot min dan 50 jaar	474	721	1195
Van 50 tot min dan 60 jaar	294	405	697
Van 60 tot min dan 70 jaar	368	281	649
Van 70 jaar en meer	65	55	120
Ongekende leeftijd	1	3	4

VROUWEN

	Nieuw opgenomen.	Recidivisten	Totalen
Min dan 16 jaar	20	1	21
Van 16 tot min dan 18 jaar	528	32	560
Van 18 tot min dan 21 jaar	932	171	1103
Van 21 tot min dan 25 jaar	1273	438	1711
Van 25 tot min dan 30 jaar	1148	769	1947
Van 30 tot min dan 35 jaar	931	671	1602
Van 35 tot min dan 40 jaar	672	577	1249
Van 40 tot min dan 45 jaar	532	431	963
Van 45 tot min dan 50 jaar	334	242	576
Van 50 tot min dan 60 jaar	188	151	339
Van 60 tot min dan 70 jaar	208	109	317
Van 70 jaar en meer	55	14	69
Ongekende leeftijd	7	-	7

Wat den aard der misdrijven betreft, zoo zien wij door andere statistieke opgaven, dat de jeugdige personen zich door hun onstuimig karakter laten meêsleepen en zich voornamelijk schuldig maken aan aanslagen tegen de openbare orde, mishandelingen, diefstallen en strooperijen.

Uit de gegevens die wij hebben meegedeeld, blijkt dat de meeste

misdrijven worden begaan door jongelieden, van den vroegsten leeftijd af, en dat het toppunt der criminaliteit wordt bereikt door menschen die wel tot hunne meerderjarigheid, doch niet tot den ouderdom van 30 jaar gekomen zijn.

Er dient dus gewaakt te worden om het begaan van strafbare feiten door jongelieden te voorkomen en te beteugelen; doch daartoe zijn het strafrecht en de rechtspleging in strafzaken onvoldoende.

III.

De tenuitvoerlegging der straf kan ongetwijfeld eene heilzame, eene weldoende uitwerking op den misdadiger uitoefenen, door hem van het plegen van verdere misdrijven af te schrikken; maar zij moet er, ten opzichte van kinderen en jongelieden, vooral op berekend te zijn om de gestraften te verbeteren.

De Staat beveiligt zich tegen schadelijke aanrandingen op onderscheidene manieren; namelijk door de straf zoo in te richten:

a) dat de gestrafte niet meer of niet weer KAN misdoen, doordat het hem, hetzij voorgoed, hetzij tijdelijk, onmogelijk gemaakt wordt;

b) dat hij niet opnieuw DURFT misdoen, doordat hij wordt vervaard of bang gemaakt;

c) dat hij niet opnieuw WIL misdoen, doordat hij wordt verbeterd.

Tegenover kinderen en jongelieden die voor goede invloeden vatbaar zijn en die eenen langen levensloop voor zich hebben, zal de laatste der drie opgenoemde manieren van strafoplegging hoofdzakelijk gevolgd worden.

De tucht- en de opvoedingsmaatregelen werken voornamelijk volgens *c);* en, als zij behoorlijk geregeld zijn, kunnen zij veel nuts stichten. Maar dat belet niet, dat de overige middelen van strafbaarstelling ook hunne eigenaardige werking ontwikkelen.

In ons land heeft men misschien al te spoedig en al te zeer, ten opzichte van jeugdige personen, de maatregelen prijs gegeven waardoor, ter bevestiging der algemeene rechtsorde, een leed aan den schuldige wordt opgelegd wegens het door hem gepleegde misdrijf. De

jeugdige kwaaddoeners worden niet gevoelig meer getroffen in hunnen persoon en in hun vermogen, en worden daardoor niet genoegzaam weêrhouden van het plegen van verdere misdrijven, wanneer de zachtere maatregelen welke tegen hen aangewend worden ze niet tot beterschap hebben gebracht.

Ons strafstelsel tegen jeugdige misdadigers is niet doelmatig; men noemt het niet eens meer een strafstelsel: het zijn maatregelen van bestuur, die genomen worden om de jeugdige personen te verbeteren.

Minderjarigen beneden den leeftijd van 18 jaar, die leegloopen of bedelen, worden ter beschikking der Regeering gesteld om tot hunne meerderjarigheid in eene weldadigheidsschool opgenomen te worden (wet van 27 November 1891, art. 24).

Kinderen onder de 16 jaar die eene overtreding hebben begaan worden ofwel eenvoudig berispt ofwel aan gedwongene opvoeding onderworpen tot den leeftijd van één-en-twintig jaar (ibidem, art. 25).

Blijkt het niet dadelijk, dat deze maatregel of te licht of te streng is? De eenvoudige vermaning brengt geene uitwerking te weeg, en de vastzetting tot de meerderjarigheid toe schijnt wel zeer hard te zijn in geval van onbeduidende feiten; ook werden, volgens de statistiek over het jaar 1909, slechts 14 kinderen op 2711 ter beschikking der Regeering gesteld wegens eene door hen bedreven overtreding.

Klimmen wij hooger op, dan zien wij dat het kind beneden 16 jaar dat, zonder oordeel des onderscheids, een wanbedrijf of eene misdaad heeft gepleegd, van de straf ontslagen wordt, doch dat alsdan plaatsing in een Rijksopvoedingsgesticht kan gelast worden tot den leeftijd van een-en-twintig jaar (art. 72 Sr.).

Heeft het kind integendeel met oordeel des onderscheids gehandeld, d.w.z. heeft het gehandeld met het volle bewustzijn dat het een misdrijf pleegde, dan ondergaat het eene straf welke veel minder is dan de straf, beloopen door de volwassenen (art. 73 en 74 Sr.); maar dan kan de rechter, evenals in het vorig geval, bevelen dat, na beëindiging van den straftijd, de minderjarige in een Rijksopvoedingsgesticht zal opgenomen worden tot zijne meerderjarigheid toe.

Zelfs wordt deze maatregel uitgebreid tot de jongelieden die wel den ouderdom van zestien jaar, doch dien van achttien jaar nog niet hebben bereikt (wet van 27 November 1891, art. 26).

Daarmêe is het overzicht van de zoogenaamde maatregelen van bestuur ten opzichte van de jeugdige misdadigers afgeloopen.

IV.

In Nederland is sedert December 1905 een heel stel van wetten ingevoerd, waarbij strengere maatregelen kunnen toegepast worden.

Nevens de berisping, noemen wij de geldboete, de verbeurdverklaring, de tuchtschool met of zonder proeftijd, de voorziening in de opvoeding van regeeringswege.

Geldboete is de straf die opgelegd zal worden, wanneer de rechter de berisping te licht, doch tuchtschoolstraf (die ten minste eene maand duurt) te zwaar acht.

Plaatsing in de tuchtschool is de straf bestemd voor jeugdige personen die niet zedelijk bedorven, verwilderd of verwaarloosd zijn, doch bij welke, wegens hunne tuchteloosheid en weerbarstigheid, wegens hun gebrek aan gevoel voor behoorlijke orde in de samenleving, eene krachtige reactie gewenscht is. Van de bijzondere straffen voor jeugdige personen is de tuchtschool de zwaarste. De tuchtscholieren worden aanvankelijk in afzondering geplaatst; daarna wordt de verpleging gemeenschappelijk, doch immer onder streng toezicht.

De dwangopvoeding kan geschieden in een Rijksopvoedingsgesticht, in een particulier gesticht of in gezinsverpleging; doch deze laatste maatregel wordt nooit onmiddellijk van Regeeringswege toegepast, maar steeds door tusschenkomst eener particuliere vereeniging, stichting of instelling.

Door de eigenaardige inrichting van de tuchtschool, alsook door de overige afwijkingen van ons strafstelsel, zal de Nederlandsche wetgeving er misschien in gelukken om het kwaad te keer te gaan dat woekert onder de jeugd, welke zich door verkeerde invloeden laat misleiden en welke niet krachtdadig genoeg is om daaraan te weerstaan.

Doch het strafrecht en de strafrechtspleging zijn op zichzelven niet voldoende om dit doel te bereiken. Van de maatschappelijke hervormingen verwachten wij veel meer heil dan van de dwangmaatregelen.

De gedwongene opvoeding, door den Staat verleend, is een uit-

stekende maatregel om het kind te verbeteren; maar, om er van te genieten, moet het een misdrijf hebben gepleegd.

'Combien d'autres enfants, plus contaminés, schrijft M^{r}. Louis Albanel, onderzoeksrechter, te Parijs[1], sont laissés en butte à toutes les sollicitations malsaines jusqu'au jour où ils commettent le méfait permettant de s'occuper d'eux, parce qu'ils ont pu jusque-là échapper à l'intervention judiciaire, soit que les actes précédemment accomplis par eux n'aient pas été découverts, soit que ces actes ne soient pas réprimés par les lois. Pour ces enfants il faut créer une médication préventive, destinée à éviter l'éclosion du mal criminel. Le patronage dans la familie, exercé par des personnes honorables, avisées et dévouées, peut rendre des services énormes à la cause de la préservation sociale qui nous occupe. La chose est possible, nous l'avons tentée en instituant, en 1900, notre *Patronage familial*, qui a reçu la visite, chaque année, de plusieurs centaines de parents venant, tout éplorés, demander notre appui, nos conseils et notre intervention auprès d'un enfant indiscipliné.'

Bij ons heeft de gemeenteoverheid wél het recht om de kinderen, wier gedrag te wenschen overlaat, in een Rijksopvoedingsgesticht te doen opsluiten. Doch van dezen maatregel wordt een zeer spaarzaam gebruik gemaakt; er wordt niet behoorlijk gewaakt tegen het vóórkomen van strafrechtelijke vervolgingen, daar de kosten der opneming, wanneer deze door het College van Burgemeester en Schepenen wordt uitgelokt, voor een goed deel ten laste van de gemeentekas vallen (wet van 27 November 1891, art. 2, 3, 24, 33, 34 en 35).

De particuliere liefdadigheid alleen zorgt er voor dat verwaarloosde kinderen somtijds aan hunne ouders onttrokken worden; en in enkele gevallen gebeurt het dat eene rechtsvordering te dien einde ingesteld en door de rechtbank toegewezen wordt.

V.

In Nederland, voorziet de wet dat, wanneer de ouder *ongeschikt of onmachtig* is om zijn plicht tot verzorging en opvoeding te vervul-

(1) *La prophylaxie du crime*, in den "Journal du ministère public", 1910, blz. 97.

len, de ontheffing uit de ouderlijke macht door den voogdijraad of den Officier van Justitie (Procureur des Konings) aan den rechter kan aangevraagd worden; de rechter kan ook ambtshalve de ontheffing uitspreken.

Ongeschiktheid is dan aanwezig wanneer de persoonlijke eigenschappen van den ouder hem het nakomen zijner plichten onmogelijk maken, als in geval van zielsziekte, gebrekkige ontwikkeling der verstandelijke vermogens, lichamelijke zwakte of krankheid. Doch ook eigenschappen van het kind die eene bijzondere behandeling vergen, als onwilligheid en nervositeit, kunnen gronden van ongeschiktheid uitmaken.

Onmacht om den plicht tot verzorging en opvoeding te vervullen zal veeleer op uitwendige omstandigheden berusten, bijv. voortdurende afwezigheid, uit het gezin, van den ouder uit hoofde van zijne betrekking; verplicht verblijf van het kind elders.

Indien de ouder, dien het geldt, zich tegen de *opheffing* verzet, kan deze niet worden uitgesproken; doch kan de *ontzetting* geboden worden.

De *ontzetting* kan slechts met inachtneming der navolgende regelen door de rechtbank uitgesproken worden:

1° Zij moet door 't belang van het kind gevorderd worden.

2° Zij kan worden aangevraagd, wanneer het de ouderlijke macht betreft, door één der ouders ten opzichte van den ander; wanneer het eene voogdij geldt, door den toezienden voogd; en, in allen gevalle, ook door een bloedverwant of een aangehuwde tot den 4en graad ingesloten, door den voogdijraad en door het Openbaar Ministerie.

3° Een bepaalde grond, hierna genoemd, moet aanwezig zijn, te weten:

a) *Misbruik van macht door ouder of ouder-voogd*, wanneer hun een bepaald handelend optreden jegens het kind kan verweten worden, bijv. mishandeling, het uit bedelen sturen, het kind in een ongezond of gevaarlijk bedrijf doen werken, het tot kunstenmaken bezigen niet door noodzaak, maar uit luiheid.

b) *Grove verwaarloozing van de verplichting tot onderhoud en opvoeding*, wanneer de ouders handelingen verzuimen of zich van

handelingen onthouden die zij moeten doen, wanneer bijv. zij anders dan uit nooddruft de kinderen verstoken laten van wat voor hun onderhoud en opvoeding noodig is. Het woord *grof* moet den rechter waarschuwen, dat niet voor feiten van geringe beteekenis de ontzetting mag worden uitgesproken.

Onderhoud bestaat in de stoffelijke zorg voor het kind, niet alleen voor het gezonde, doch ook voor het zieke kind; wordt dus bij ziekte de verpleging verzuimd, dan is daarom ontzetting gewettigd.

Grove verwaarloozing der *opvoeding* bestaat in verwaarloozing van de geestelijke ontwikkeling: de kinderen laten zwerven en slenteren, in slecht gezelschap laten verkeeren, het niet nakomen van de bepalingen der Leerplichtwet, het geven van een slecht voorbeeld in taal en daden, zede- of bandeloosheid.

c) *Slecht levensgedrag*, zelfs wanneer het bij de buitenwereld niet bekend is, van den oogenblik af dat vast staat dat aan de kinderen een schouwspel en voorbeeld van verkeerdheden wordt gegeven. Het slecht gedrag moet blijken uit feiten welke van buitenaf waarneembaar zijn en welke inderdaad door buren en kennissen, die het uitbrengen en getuigen, waargenomen werden.

Zelfstandig onderzoek van den voogdijraad of van het Openbaar Ministerie in het gezinsleven zou niet gebillijkt worden; zij hebben er ook niet de wettelijke bevoegdheid toe.

d) *Onherroepelijke veroordeeling van den ouder*

1° tot eene vrijheidstraf van twee jaar of langer,

2° wegens bepaalde misdrijven *tegen* een aan zijne macht onderworpen minderjarige,

3° wegens het opzettelijk *deelnemen* aan eenig misdrijf met een aan zijn gezag onderworpen minderjarige.

VI.

Nevens deze maatregelen van maatschappelijke veiligheid, zijn er nog vele andere welke dienen meê te werken om de kinderen te ontwikkelen en tot goede burgers op te leiden.

Eerst en vooral noemen wij de school waarin ook ter dege op de opvoeding en de karaktervorming nadruk moet worden gelegd, en welke moet bezocht worden totdat de kinderen ten minste den leeftijd van 14 jaar hebben bereikt. De kennis welke zij in de school hebben verworven zal hen in staat stellen, wanneer zij tot volwassenen zijn opgegroeid, om zich in hun vak theoretisch te volmaken, om genot te vinden in leerrijke, boeiende lectuur. Alzoo toegerust tot den *struggle for life*, zullen de jongelui uit de kroegen blijven en zich niet meer overleveren aan uitspattingen van allerlei aard, waarvan de gevolgen verderfelijk zijn.

De jury van een Fransch departement (*Meurthe et Moselle*) stelde, na den zittijd van Augustus 1910, een verzoekschrift op waarbij aan de Regeering werd gevraagd de hand te houden aan de zorgvuldige uitvoering der Leerplichtwet, ‘la majeure partie des crimes [ayant] pour auteurs des ignorants, privés, dès 1'enfanoe, d'instruction et d'éducation, et l'ignorant [étant] un être livré à ses instincts sans règle ni frein.’

Wie op de schoolbank zit heeft meer kans dan een ander om van de misdadigersbank afgehouden te worden.

Het lager onderwijs behoort, opdat het die vruchten kunne dragen welke men er mag van verwachten, door andere maatregelen volledigd te worden. Zooals M^{r}. Albanel het schrijft: ‘A l'école, les cantines scolaires et les classes de garde ont arraché à la rue de nombreux enfants livrés à eux-mêmes pendant que les parents sont à l'usine ou à l'atelier, sans compter que beaucoup manquent l'école, malgré les lois imposant l'obligation scolaire, dont l'application est si relâchée.’

Voor achterlijke en zwakzinnige kinderen dient ook gezorgd te worden.

Het vakonderwijs is de volledigiug van de lagere school; het is van aard om veel nut te stichten. Men voelt, overal en in steeds klimmende mate, dat het onderwijs op de lagere school eerst dan voldoende uitslagen leveren zal, ingeval het eens geleerde wordt vastgehouden, aangevuld en ook toepasselijk gemaakt op het bedrijf, met welks uitoefening men zijn brood moet verdienen.

Wanneer het kind van den werkman de school verlaat, dan

worde het in de gelegenheid gesteld om de aangeworven kennis vruchtbaar te maken voor het leven met het oog op het bedrijf of het ambacht dat het voornemens is uit te oefenen.

De jongens moeten op de *ambachtsschool* leeren begrijpen wat grondige opleiding, geoefendheid en juiste opvatting in het werk beteekenen. De *teekenschool* roepe de sluimerende krachten van enkelen te voorschijn, en wekke bij allen het vermogen om zich de dingen, die zij zien, juist voor te stellen en daarom ook nauwkeurig na te maken.

Het meisje, dat heeft leeren naaien en breien, ga nu naar de inrichting, waar deze bij uitstek practische kunst wordt voortgezet, opdat zij later haar eigen kleederen en die van de leden van haar toekomstig gezin, niet alleen verstellen, maar ook maken kan.

Voor den jeugdigen landbouwer, evenals voor de aanstaande boerin, moge herhaling van het op de lagere school geleerde plaats hebben, doch met bijzondere toepassing op land- en akkerbouw, veeteelt en zuivelbereiding. Geen ingewikkeld landbouwonderwijs, doch eenvoudig practische aanwijzingen door het hoofd der school in daartoe doelmatig ingerichte lessen gegeven, is dringend noodig. In den winter kan dit onderwijs door cursussen, ook voor volwassenen toegankelijk, worden aangevuld.

Zulk eene vermeerdering van kennis door voorbereidend en voortgezet, practisch ingericht onderwijs, dat den jongen en het meisje de middelen leert kennen om in den strijd om 't bestaan te volharden is een eerste eisch van onzen tijd[1].

De statistiek bewijst, in Nederland, dat weinig leerlingen van ambachtsscholen en dergelijke inrichtingen in de *tuchtscholen* worden opgenomen; dit verschijnsel is wel eene aanwijzing hoe noodig het is aan jongelui van 12 tot 16 jaar, na 't verlaten der school, ruime gelegenheid tot geregelden arbeid, in afwisseling met onderwijs, te verschaffen.

Leesbibliotheken, voordrachten, muziek, tooneelspelen zijn zoovele middelen om de zeden en de gewoonten van ons volk te verbeteren, om zijn arbeidsvermogen te verheffen en zijn levensstandaard te verhoogen.

(1) *De Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, haar werken en streven naar de behoeften des tijds*, door J. Bruinwold-Riedel, Amsterdam. 1890.

Begrippen van voorzorg en beleid aan te kweeken door het oprichten van spaar- en hulpbanken, door het aangaan van verzekeringen tegen ongelukken, invaliditeit, ouderdom, door de verbetering der arbeiderswoningen, dat alles zal meêwerken om den zedelijken welstand van den werkman te vermeerderen en daardoor zijn besef van eigenwaarde op te wekken, zoodat hij zich onthoude van het plegen van misdrijven en zich eene waardige plaats in de samenleving, ook voor de toekomst, trachte te veroveren.

Veel goeds kan door de oplossing van de maatschappelijke vraagstukken worden tot stand gebracht om het klimmen der criminaliteit bij de jeugd te stuiten.

Voor een deel werd die taak reeds ter hand genomen, doch er valt nog meer te doen om het bewustzijn op te wekken, dat in dezen arbeid eene levenstaak van de maatschappij en van hare leden is gelegen.

H. DE HOON.

Oud-Beiersche ‘Rüge’-zeden.

Georg Queri: *Bauernerotik und Bauernfehme in Oberbayern.* München. R. Piper u. Co., Verlag, 1911, 272 bladzijden.

Een boek, dat niet in den handel verscheen, en dat slechts langs den weg van inteekening vóór zijn verschijnen in het bezit van dengene kon komen, die in den merkwaardigen inhoud belang stelde. De schrijver zelf betreurt aan het slot zijner inleiding, dat hij door de netelige stof gedwongen werd van een algemeene uitgave af te zien en de ook hem minder symphatieke vorm van den privaatdruk te kiezen, in de hoop dat dit geen aanleiding zou blijken om aan den ernst van zijn arbeid te twijfelen. Verder vraagt hij verschooning voor het feit op zich zelf, dat hij als ‘Nichtwissenschaftler’ het gewaagd had de hand aan dien arbeid te slaan. Zeer terecht betoogt hij, dat een zoo speciaal onderwerp, als dat van zijn boek, eenen langdurigen, persoonlijken omgang met het platte land als eerste vereischte stelt. En dat hiertoe de leek eerder in de gelegenheid is dan de geleerde, die aan de stad is gebonden.

Men kan des schrijvers opvatting dienaangaande des te gereedelijker aanvaarden, daar hij slechts eigenhandig bijeengegaard en uit nieuweren tijd afkomstig materiaal in het licht geeft. Hij heeft dan ook niet getracht een historisch-wetenschappelijke verhandeling over den oorsprong van Schnaderhüpferl en Rügesang (Haberfeldtreiben) te schrijven (hierbij uitgaande van zijn eigen materiaal), maar beoogde met zijn boek een geheel andere strekking, die slechts het heden en niet het verleden aanging.

‘In het midden der negentiende eeuw ontstond de roman-Beier. Wie 't eerst den brutalen moed had, 't waagde den Oud-Beier te ontmannen en hem naar de toen gangbare mode der fraaie letteren te fat-

soeneeren, weet ik niet - maar zeker is, dat de schender een heele bent navolgers kreeg, die zich aan allerhande nuances te goed deden, om eindelijk dan den roman-Beier compleet en pasklaar aan het Duitsche volk over te reiken: mooi en moedig, teeder en schalksch, zonder deze eigenschappen echter te laten klimmen tot de contrasten: leelijk en brutaal, erotisch en boosaardig. Bij al deze eigenschappen was het vijgeblad troef, dat den man belachelijk, en den volksstam weerzinwekkend maakte.

De tijd is daar, dezen roman-Beier aan kant te doen en hem door de echte documenten van het volksleven te vervangen. Deze zeden en gewoonten, die in onze dagen met een beangstigende snelheid uit het volksleven verdwijnen, in hunnen "literairen" vorm te behouden, is de taak mijner publicatie.'

De keerzijde van de medaille te laten zien, is dus de strekking van *Queri's* boek en de door mij hier aangehaalde woorden waren reeds door hem in de 'Einladung zur Subskription' vooruitgezonden.

Dit vooropgezette standpunt wordt in de inleiding van zijn boek nog dikker onderstreept. 'Het terrein der Oud-Beiersche folklore is nog niet in verhouding tot zijn rijkdom aan stof ontgonnen. De volksaardige liederenverzamelingen bepalen zich er toe een bloemlezing te geven, die door den smaak en de keuze der uitgevers en verzamelaars er veel aan objectiviteit bij inschoten, 't Meest heeft men zich aan het zoogenaamde Schnaderhüpferl bezondigd; doordat men aan den eenen kant slechts gezuiverde en gekuischte uitgaven het licht deed zien, gaf men een heel eenzijdig beeld van den "Vierzeiler", die even lyrisch als sarcastisch, even ingetogen "schwärmerisch" als erotisch kan zijn; aan den anderen kant pronkte men veelal numeriek met verzamelingen van duizend enz. stuks[1], waardoor of te veel of te weinig werd gegeven, zoodat óf dezelfde deun met verschillende varaties herhaald werd óf bij gebrek aan stof minderwaardig aanvulsel ingelascht werd.

De behoefte aan verzamelingen van Oud-Beiersche liederen bestond en bestaat in elk geval bij het volk zelf. De bekoorlijke verzamelingen van *Kobell* en *Neureuther* zijn helaas door den aard hunner uitgave geen eigendom van het algemeen geworden, en *Hartmanns*

(1) Een steek op de in Reclams Universalbibliothek verschenen verzameling van *Fritz Gundlach*: 'Tausend Schnadahüpfln'. Doch dit tot nader.

verdienstelijke arbeid heeft nooit op populariteit gerekend. Bijgevolg kwam de markt in handen van de meer industrieel te werk gaande "muziekuitgevers", die haar weldra met platheden en alledaagschheden overvoerden. De boer kreeg voor zijn citer of gitaar de gangbaarste oude liedjes, met een bijvoegsel van de nieuwste "Schlager" uit operette en variété; dat steedsche bocht werd dan ten koste van het groote begrip der volkskunst gauw genoeg overal opgenomen en verdrong de betere, van oudsher overgeleverde waar.'

Men dient deze regels goed in het oog te houden als getuigenis van des schrijvers eigen positieve opvatting, die erkent, dat er een element van groote waarde (niet alleen aesthetische, maar tevens ethische) in die oude volkskunst zat. Ook elders zegt hij nog eens, dat er toch wel goed werk door volksaardige dichters als *Stieler* en *Kobell* geleverd was, wier Schnaderhüpferl ten deele 'volkläufig' werden (blz. 23).

Met het oog op deze gegevens dus kan men den inhoud van zijn boek aanvaarden, zonder de strekking negatief te moeten oordeelen. Hij erkent, dat er een element van groote waarde en schoonheid in die oude volkskunst voorhanden is, dat of door eenzijdige fatsoeneering bedorven en belachelijk gemaakt, of niet genoeg erkend werd en bekend was. '*Ondanks Mijnheer Gundlach bestaan er Schnaderhüpferl van onvergelijkelijke innigheid, hoewel - merkwaardig genoeg - de volksliederenverzamelingen der wereldliteratuur er geen notitie van hebben genomen.'* (blz. 35).

Na deze polemiek tegen den heer *Gundlach* en als 't ware als vervulling der zooeven gedane belofte, publiceert de schrijver dan een reeks van erotische liederen, wier inhoud dikwijls zoo kras is, dat men het volk alleen voor 'leelijk en brutaal, erotisch en boosaardig' zou houden, vooral in verband met het gepubliceerde materiaal over het Haberfeldtreiben. En dat is het gevaar van *Queri's* boek voor den leek: hij laat alleen de zwarte schaduwzijden zien, zonder het licht er tegenover te stellen. Indien hij den roman-Beier aan kant wilde doen en daartegenover de echte documenten van het volksleven in de plaats wilde stellen, dan had hij ook niet eenzijdig het leelijke mogen laten zien, maar ook iets moeten geven van het schoone, b.v. van die innige liederen, die noch mijnheer *Gundlach* noch de wereldliteratuur ken-

nen. Zeer terecht verwijt de schrijver den heer *Gundlach*, dat hij eigen producten - hoewel hij het Beiersch dialect niet geheel machtig was - in zijn verzameling[1] had ingelascht, en toont dit met eenige voorbeelden aan (blz. 33 ff:). Maar zeer zeker ten onrechte verwijt hij hem (*Gundlach*), dat zijn verzameling een compilatie van reeds verschenen publicaties is. *Queri* betreurt het immers zelf, dat een liederenverzameling als die van *Kobell*[2] b. v., (waaruit ook *Gundlach* putte) door den aard der uitgave geen algemeen eigendom kon worden. Dit is beslist wel het geval met het Reclambandje, dat tot een wereldbibliotheek behoort en voor weinig penningen te koop is. Daarbij komt dat *Gundlach* zijn bronnen eerlijk mededeelt, en bovendien nog dàt op *Queri's* boek voor heeft, dat hij een paar melodieën aan zijne bloemlezing toevoegt.

Behalve uit de verzamelingen en dichtbundels van *Kobell* brengt *Gundlach* ook een bloemlezing uit het werk van *Karl Stieler*[3] (1842-85) en *J.A. Pangkofer*[4] en van een reeks van Oostenrijksche, Zwitsersche en Zwabische Schnaderhüpferl-dichters, terwijl *Queri* er zich alleen mee vergenoegt de namen van *Kobell* en *Stieler* te noemen

(1) *Fritz Gundlach*: Tausend Schnadahüpfln. Leipzig. Verlag von Philipp Reclam jun.

(2) *Fr. von Kobell*: Oberbayerische Lieder mit ihren Singweisen. (Im Auftrage und mit Unterstützung Seiner Majestät des Königs für das bayerische Gebirgsvolk gesammelt und herausgegeben). München. Braun s. Schneider. 1860 (Zweite Auflage, 1871).
Van *Kobell* zijn verder nog verschenen:
'Schnadahüpfln und Sprücheln.' München en 'Gedichten oberbayrischer Mundart.' Müchen, 1862. Litterarisch-artistische Anstalt der J.G. Cottaschen Buchhandlung.
De uitgave der 'Oberbayerische Lieder' is van beteekenis door de er aan toegevoegde een- en tweestemmige wijzen. Als grondslag hiervoor dienden de noch door *Queri* noch door *Gundlach* genoemde 'Oberbayerische Volkslieder mit ihren Singweisen. Gesammelt und herausgegeben von H.M. (Herzog Maximilian in Bayern). Zweite Auflage. München. Georg Franz, 1858.'

(3) De belangrijkste werken van *Stieler* zijn:
a) Bergbleamln. München. Braun s. Schneider, z.j.
b) Habt's a Schneid? Stuttgart. Meyer und Zeller, z.j.
c) Weil 's mi freut. Stuttgart. Meyer und Zeller, 1876.
c) Um Sunnawend. Stuttgart. Meyer und Zeller, 1878.

(4) Van *Pangkofer* verdienen genoemd te worden:
a) Gedichte in altbayrischer Mundart. München. Christian Kaiser, 1846.
b) Gedichte in altbayrischer Mundart Neue Folge. Munchen. Ebnesche Buchhandlung, 1854.

en er aan toe te voegen, dat ook *Ludwig Thoma's*[1] soldatenliederen ten deele ‘volkläufig’ werden (blz. 32). De echte Beier, zooals hij dien ons leert kennen, is een ruwe, twistzieke kerel, even rijk met geslepenheid als met gemeenheid begiftigd, die zelfs aan het beestachtige grenst. Waarom geeft hij ons niet iets van het betere gehalte te zien? Waarom niet een aanvulling van die genoemde verzamelingen gegeven? Waarom niet nieuw materiaal geleverd op het gebied, waar *Hartmann*[2] met succes werkzaam was? Wat hij als onuitgegeven materiaal brengt, is niets verkwikkelijks. En ik kan niet gelooven, dat die erotische platheden en vuiligheden van meet af aan de grondtoon van het karakter van den Oud-Beier zijn geweest. Slechte elementen heeft men ten allen tijde en in alle kringen en standen gevonden. Maar 't is toch wel merkwaardig, dat juist op het platte land dat erotische vuil - dat meerendeels nog van steedsche afkomst is - zoo spoorloos verdwijnt, reeds na verloop van korten tijd, en dat de mondelinge overlevering schoone liederen, die eeuwen en eeuwen oud zijn, in het leven houdt[3]. Bovendien erkent de schrijver zelf, dat het door hem gepubliceerde materiaal uit jongeren tijd afkomstig is (blz 42), terwijl hij bij de ontwikkeling van het Haberfeldtreiben uitdrukkelijk van eene ontaarding der oud-Beiersche zeden gewag maakt. En dan komt het mij voor, dat die door hem aangehaalde erotische liederen ook de sporen van steedsche beïnvloeding dragen: vgl. de vuile coupletten over de ‘Münchner Madl’ (blz. 42) en over de geslachtsgemeenschap (‘Zipfizapfin’), die met een machine vergeleken wordt (blz. 56). Daarentegen zijn er ook verscheidene bij, die den humor van den Beier, zoowel van zijn ‘derben’, gezouten, als van zijn wreeden kant laten zien. Wreed, omdat hij als alle boerenhumor de zwakke zijde van menschen en dingen zoo ongenadig raak in woorden weet te brengen.

Een echt gezouten grap is de gebruikmaking van de brandnetel

(1) *Ludwig Thoma's* soldatenliederen verschenen grootendeels als tekst bij illustraties van den ‘Simplicissimus.’

(2) *August Hartmann*: Weihnachtlied und Weihnachtspiel in Oberbayern (Separat-Abdruck aus dem XXXIV. Bande des Oberbayerischen Archivs). München. Christian Kaiser, 1875.

(3) Ik heb hierover reeds een en ander in mijn ‘Untergang des niederlandischen Volksliedes’ gezegd.

voor een komische situatie, die ook buiten het Beiersche volkslied in talrijke variaties voorkomt (blz. 48):

Der Bauer geht ins Holz naus
und scheiszt;
er putzt sein Arsch mit Brennessln aus -
dees beiszt.
Hätt der Bauer dees Kraut vorher kennt,
Hätt er sih an Arsch net verbrennt(1).

Een staaltje van dien wreeden humor, die niemand en niets spaart, zijn twee liedjes op de geestelijkheid (blz. 45):

Wan der Hirsch in der Brunst is,
na macht er a Gschrei,
Aba unser Herr Pfarrer,
der bet d Litanei.

Und s Fensterln is sündhaft
und ih wer s nimmer toa;
und bal d Köchin in der Stadt is,
Schlafft der Pfarrer alloa.

Maar tevergeefs zoekt men naar een positief element in het boek van *Queri.* De gedichten van Pater *Marcellinus Sturm* uit het begin der 19e eeuw, door hem als inleiding gepubliceerd, zijn al heel weinig stichtelijk. Schoons is er ook al niet in te ontdekken. Een enkele proef zij voldoende: b.v. uit de ‘Hölle’ (blz. 27).

A Teufl spitzt dort mit a Gabl
Den König Herodes beym Nabl,
Die Läus und die Madn
Fressn ihn wie an Bratn,
Und Judas, den Ischkariot,
Schiesz'n Teufl den Hintern voll Schrot.

(1) Vgl. de ‘Scheiszgsangln’ uit Salzburg, door *Carl Rotter* gepubliceerd als bijlage van zijn geschrift - Der Schnaderhüpfl-Rhytmus, Vers- und Periodenbau des Ostälpischen Tanzlieds. (Einleitung und erster Abschnitt). Inaugural Dissertation. Berlin, 1909.
Vgl. ook het tweede voorbeeld op blz. 50; idem blz. 210.

Und ihr mit den angschmierten Wangen,
Was werdet ihr dorten anfangen,
Wenn (mit salva veni)
Ins Häusel a weni
Den Kopf euch der Luzifer stecht,
Dasz ihr auf 10 Meilen schon schmecht.

Ich will enk a Beyspiel aufführen,
Vielleicht möchts enk's Herz a weng rührn,
Was kriegts für Arschprella(1)
Die stolze Isabella!
Ist das nöt a sakrische Buesz,
Wenns Teufl in Arsch lecka muesz?

Queri's boek vervalt in twee deelen. De eerste helft bevat een bloemlezing uit de gedichten van Pater *Marcellinus Sturm* en een reeks erotische liederen, meestal Schnaderhüpferl, waarvan de schrijver alleen zegt, dat ze van jongeren datum zijn, en zelf bekent opzettelijk niet de plaats van herkomst genoemd te hebben, omdat ‘bei der Freizügigkeit des heutigen Bauernburschen die ursprüngliche Herkunft seiner Lieder schwer nachweisbar ist.’ (blz. 56). Dit pleit niet ten voordeele van den schrijver, die juist van dit materiaal gebruik wil maken ter reconstructie van den *Oud*-Beier. Die liederen zijn beslist een product uit den tijd, toen de dorpsgemeenschap reeds verbroken was, en de invloed der steedsche ‘cultuur’ op het platte land de overhand kreeg; ze zijn dus proeven van de in staat van ontbinding verkeerende volkskunst. Een parallele verschijning behandelt *von Ditfurth* - op wien het verwijt van volksliederenvervalsching toch zeker niet van toepassing is - in de inleiding van zijn zoo hoog verdienstelijke verzameling ‘Fränkische Volklieder’(2). Hij behandelt de vervolging der spinavonden (Spinstube) door bekrompen en kortzichtige ijveraars en dwepers, en de opheffing dier bijeenkomsten. Zeer zeker moge hier en daar de aard der bijeenkomst onzedelijkheid bevorderd

(1) Ontuchtig leven.
(2) *Franz Wilhelm van Ditfurth*: Fränkische Volkslieder mit ihren zweistimmigen Weisen, wie sie vom Volke gesungen werden, aus dem Munde des Volkes gesammelt (2 deelen). Zweiter Theil: Weltliche Lieder. Leipzig, 1855, blz. XXXV ff.

hebben, en was de bedoeling, waarmede ze opgeheven werden, de allerbeste van de wereld; maar men heeft er niet aan gedacht, dat men met het kwaad ook het veel grootere goeds uitroeide, en de hechtste steunpilaar der volkskunst verwijderde. In die bijeenkomsten werd de kracht der gemeente, het jonge volk - en dit kwam voor het zingen in de eerste plaats in aanmerking - geconcentreerd; de een leerde van den ander en wel volledіger, nauwkeuriger; de liederenschat was een gemeenschappelijk bezit, en wekte in deze gemeenschap ook meer tot voortbrengen van nieuwe liederen op. Na de opheffing der spinavonden werden deze geconcentreerde krachten verstrooid, en als gevolg daarvan ging ook de voormalige gemeenschappelijke rijkdom, de zuiverheid en de correctheid hunner poëzie een snel verval te gemoet. Door die vereenzaming werd dan ook - en dat is de grootste ramp - de toegang voor de slechte, gemeene, liederen opengesteld; want in de grootere gemeenschap van meer personen kan lang niet zooveel slechts opkomen, als in een kleinere gemeenschap, daar het aangeboren schaamtegevoel zich tegenover enkele personen gemakkelijker laat onderdrukken, dan tegenover eene menigte. De obsceniteiten worden steeds door enkelen te berde gebracht; de groote massa doet dit hoogstens in de herberg, in slaat van dronkenschap. Het kwaad echter, dat men door de opheffing der spinavonden had willen bestrijden, bleef niet alleen bestaan, maar werkte de onzedelijkheid nog meer in de hand, getuige de algemeene klachten. En dat spreekt van zelf: de bijeenkomsten vonden van nu af aan in het geheim plaats. Wat had men er mee gewonnen? Aan de volkspoëzie had men ten deele het levenslicht ontroofd, althans den weg ter ontwikkeling versperd, en het kwaad was er alleen erger op geworden. Ook zij hier de aandacht er op gevestigd, dat men door de opheffing der spinavonden de sociale verhoudingen en toestanden der gemeente den nekslag heeft gegeven. Er bestaat geen kameraadschap meer sedert dien tijd - zeggen de lieden. De jeugd, op den spinavond bijeenvergaderd, moest zich wel eensgezind gedragen, terwijl ze zich nu in kleine groepen versplintert en afzondert. Veel twist, ruzie en vijandschap is daardoor ontstaan, waarvan vroeger geen sprake was, omdat er in die grootere gemeenschap weinig aanleiding toe was en oneenigheid ook niet de overhand kon krijgen.

Hoezeer die obsceniteiten de producten van ontaarding en ontbinding der landelijke cultuur zijn, blijkt uit het tweede, en grootste gedeelte van *Queri*'s boek ‘Zur Geschichte des Haberfeldtreibens’, waarin hij het portret van den Haberfeldmeister, den ‘Daxer’ van Wall, ‘ein bäuerliches Verbrecherporträt’ schetst, en zijn invloed op de dorpsjeugd behandelt. Maar zelfs in die ‘Rügeversen’, die beslist uit een tijd dateeren, toen 't ‘Haberfeldtreiben’ een liefhebberij voor schandalige praatjes en opstootjes was geworden, vindt men steeds als stereotyp verwijt, dat de over den hekel gehaalde persoon naar de stad (München) gaat, om zijn gemeene lusten van harte te kunnen botvieren, hetgeen in de engere dorpsgemeenschap niet mogelijk is[1].

Ook de Daxer van Wall had zijn handlangers in München, die de ‘Habererversen’ voor hem drukten. De handel met deze pornographische geschriften bracht hem een aardig duitje op. Uit München kreeg hij ook de preservatieven, die hij aan de jongelui verkocht: hij noemde ze ‘Candinas’.

Moge ook van meet af het ‘Haberfeldtreiben’ niet zoo zeer uit louter edele motieven voortgekomen zijn, zeer zeker is, dat het Schnaderhüpferl voor het grootste gedeelte een positief element der Zuid-Duitsche Volkskunst is[2]. *Queri* laat ons alleen de ontaarding uit den jongsten tijd zien.

Het eerste deel van zijn boek bevat verder nog interessante publicaties, die eigenlijk - wat het verband betreft - in het tweede deel thuis hoorden; het zijn de verschillende vormen der ‘Rügesitten’ in Opper-Beieren: het‘Einlegen in den Bach’, de ‘Dorflitaneien’, het ‘Mauermachen’, ‘Sägspänestreuen’, ‘Mistwagenstellen’, de ‘Katzenmusik’, het ‘Loderstellen’, de ‘Strohsau’, de verzen der ‘Drescher’, het ‘Feuerscheibentreiben’, ‘Ausspielen im Fasching’, en het erotische ‘Binderlied’.

Heeft *Queri* er bij de behandeling van het erotische lied, het

(1) Vgl. blz. 185, 223, 224, 240, 241, 249, en elders.

(2) Het ‘Schnaderhüpfel’ is als danslied, spotlied en enkel erotisch lied, het typisch Zuid-Duitsche volkslied. Vooral in het Beiersche Alpengebied is het de eenige vorm der volksliedkunst. Bizonder verdienstelijk onderzoek over de herkomst van het ‘Schnaderhüpfel’ heeft de Baselsche folklorist *John Meier* in den laatsten tijd in het licht gegeven.

‘Schnaderhüpferl’, er van afgezien over oorsprong, bestaan en ontstaan te spreken, bij de behandeling van het ‘Haberfeldtreiben’ doet hij dit wel. Hij geeft eerst een kort overzicht van de theorieën van *Grimm, Simrock, Dahn, Schmeller, Sepp, Panizza* en anderen.

Queri zelf komt tot geen eigen conclusie. Maar ook hij neigt er toe een oude herkomst aan te nemen, daar door de meeste der genoemde zegsmannen oude elementen in het ‘Haberfeldtreiben’ werden gevonden, die tot de Oudgermaansche cultuur te herleiden zijn.

Mede op gezag van *Ludwig Schönchen* (München) verplaatst hij de bakermat dier zede iets noordelijker dan men gewoon is ze te zoeken[(1)], en wel in de z.g. ‘Warngau’. De Warner (Saksers-Thuringers) hebben zich daar tegen het einde der 6e eeuw gevestigd; oorspronkelijk zijn ze uit Mecklenburg afkomstig. Dezen zouden dan een dergelijke instelling uit hun Saksische ‘Heimat’, het ‘Freiengericht’, naar hun nieuw vaderland meegebracht hebben, en onderscheiden zich daardoor van de monarchaal geregeerde boeren hunner omgeving. Het ‘Haberfeldtreiben’ zou dus oorspronkelijk uit denzelfden stam gesproten zijn als het Westfaalsche veemgericht.

Nu is het interessant, dat de ‘Haberer’ zich steeds de gevolmachtigden van ‘Kaiser Karl von Untaschberg’ noemen. Deze wending keert telkens aan het begin en het slot der meeste ‘Haberer-’ verzen terug[(2)] (blz. 216):

Treiben zu Peisz vom 21. zum 22. September 1905.

> Im Auftrag des Kaiser Karl von Untaschberg
> müassma heunt wieda's Haberfehi treibn -

en aan het slot (blz. 226):

> För heunt isz jatz gor,[(3)]
> Jatz gebts enk[(4)] in d' Ruah
> Mia müasn schnei wieda
> An Untaschberg zua.

(1) Het kloosterdistrict Fischbachau gold voor de geboorteplaats van het ‘Haberfeldtreiben’, zonder dat er echter directe gegevens voor te vinden zijn.
(2) Vgl. ook blz. 227, 234, 253.
(3) d.w.z. ‘für heute ist es jetzt genug.’
(4) Enk = hgd. euch.

Deze ‘Kaiser Karl von Untaschberg’ (Unterberg) is - volgens *Schönchen* - dezelfde persoon als Keizer Karel de Groote, die in het jaar 788 de graafschap Warngau organiseerde, met Pinzenau bij Glonn als zetel. In elk geval heeft de keizer aan de Warngauers ook de rechtsbevoegdheid verleend. Zoo zou dus dit volksgericht tot de rechtsbevoegdheid te herleiden zijn, die Karel de Groote aan de Beiersche graafschappen schonk. Toen de latere hertogen - in het jaar 1365 in Warngau - dat gericht der vrije mannen ophieven, ging het van oudsher overgeleverde recht in het volksgebruik over, en bleef als geheim ‘Rügericht’ bestaan; zijn rechtsgebied beperkte zich allengs tot de sexueele vergrijpen.

Langzamerhand ging ook in de volksoverlevering de herinnering aan ‘Kaiser Karl’ en de oorspronkelijke beteekenis der formule te loor. En zoo komt het, dat op een schandaalplakkaat (dat dikwijls de rol van een a Haberfeldtreiben’ moest spelen en dan als zondenregister des nachts heimelijk aan het huis van den ‘schuldige’ werd geplakt) de maker met het pseudonym ‘Karll Unterschberg’ onderteekent(1).

Sepp herleidt de figuur van ‘Kaiser Karl’ weer tot Wodan, zoodat in het ‘Haberfeldtreiben’ zelfs nog de sporen van Oud-Germaanschen cultus gezocht moeten worden(2).

(1) Vgl. blz. 152-153. De kennisgevingen en plakkaten der ‘Haberer’ waren meestal met een of ander pseudonym onderteekend.

(2) ‘Im Innviertel reiten die Burschen schon in der Nacht von Charsamstag auf Ostersonntag mit Musik und Gesang in die Felder den *Haberfeldritt*; es ist noch eine gutheidnische Flurprozession.’ Hij behandelt dan de Oud-Germaansche haverbouw en het nu nog wijd en zijd in Germaansche landen bekende gebruik voor Alvaders ros een schoof te laten staan, als de oogst binnengehaald was. (‘*Haberhalm, Haberbock, Habergais*’). ‘Noch heute läszt der Bauer in de Aiblinger Gegend beim Mähen etwas weniger übrig und sagt:’ Das gehört für unsern Herrgott sein Schimmel. ‘*Wodan*, der *Erntegott*, reitet nämlich selber urn und sieht nach, ob alles recht geschieht.’ Er bestaat dus een verband tusschen de afrekening over het huwelijksleven na den oogst (het ‘Haberfeldtreiben’), den algemeenen volks- en gerichtsdag, die ‘um die herbstliche Tag- und Nachtgleiche im Zeichen der Wage’ plaats vond, en tusschen de afdraging der tienden in den christelijken tijd. In het evangelie komt de oogst ook als symbool van het laatste gericht voor: scheiding van kaf en koren. Zoo treedt ook bij het ‘Haberfeldtreiben’ de molen als symbool der schande op, weer in verband met Wodan als windgod, die bij het openbaar gericht op het Idafeld de gehangenen haalt.
De ommegang van Wodan zou dan door Christus en St. Peter weer vervangen zijn (in plaats van Odin en Hönir).
De oude Germaansche goden vluchtten voor het Christendom in het binnenste der bergen. Ook Odin, in wiens plaats dan Karel de Groote is gekomen.

Sepp verdedigt ook de stelling, dat eertijds alleen eerbare en geziene mannen (huisvaders) als ‘Rüger’ optraden. En hoewel *Queri*, op grond van zijn feitenmateriaal (dat niet verder dan de 18e eeuw terugreikt) tot de opvatting overhelt, dat het‘Haberfeldtreiben’ van meet af aan een ‘Gspass’ was, door jonge op lawaai en schandaal beluste boeren op touw gezet (blz. 67), geeft hij toch in de ‘Epilog’ toe, dat ‘der kräftige Ernst, mit dem die Bauern von anno dazumal (1750) solche sexuelle Ereignisse zu behandeln pflegten, längst einer milderen Auffassung oder einer sittlichen Entartung gewichen ist, die die Notwendigkeit des alten Brauches untergraben hat und die dennoch auftretenden Sittenrichter desavouiert’(1).

Het ‘Haberfeldtreiben’ werpt ook een eigenaardig licht op den kastengeest der bezittenden onder de boeren: de geslachtsomgang tusschen knecht en meid behoort niet tot zijn rechtsgebied. De omgang tusschen boer en meid, en tusschen boerin en knecht, de echtbreuk, de zonden der dochters des huizes, en af en toe ook der zonen des huizes, worden gegispt, omdat ze een bewijs van zelfverlaging zijn en schadelijk zijn voor het respect, de verhouding van gebieders tot gehoorzamenden.

Het ‘Haberfeldtreiben’ vindt meestal in den nacht van Zaterdag op Zondag, na elf uur plaats, omdat de ‘Haberer’ dan Zondags kunnen uitslapen.

De deelnemers zijn geen medebewoners van het dorp, waarin de ‘Getriebene’ woont, maar meestal uit den omtrek, drie uur gaans, afkomstig. Ze maken hun gezicht zwart om niet herkend te worden. De patiënt wordt door een ontzettend lawaai (hierbij speelde de scherpgeladen buks, het wapen van den vrijen Beier, de grootste en niet ongevaarlijkste rol) uit zijn slaap gewekt en weet dan wel ‘hoe laat of't is.’ Dan volgt de voorlezing der verzen, die in lateren tijd ook het zondenregister van het heele dorp bevatten. Midden in het voorlezen wordt dan een oogenblik een pauze gemaakt en het lawaai herhaald. ‘Aufgrewelt, Kamaradn!’(2) roept de lezer, die over een ver dragende stem moet beschikken, of ook wel:

> Auf das hinauf macht jetzt noch ein jeder ein bissel Lärm,

(1) Blz. 259.
(2) Blz. 114.

dann geht's gleich los,
dan kann dann jeder das weitere hör'n[1].

en zoo voorts.

Vervolgens komt de tweede helft van de ‘preek’ en aan 't slot een nog oorverdoovender lawaai. Het ‘Haberervers’ eindigt dikwijls met een bedreiging, dat er krachtiger maatregelen zullen genomen worden, als dit niet helpt.

Heeft een boer het met een meid aangelegd, dan kreeg hij vroeger een van zijn eigen mestwagens, vol met mest, op het dak van zijn huis. De wagen werd uit den stal gehaald, uit elkaar genomen, op het dak weer in elkaar gezet en vol geladen[2]. De patiënt hield het steeds voor geraden zich koest te houden.

Queri behandelt de ontaarding van het ‘Haberfeldtreiben’, de zucht naar schandalen, praatjes en vuige laster, en geeft een kleine monographie over den boerenwaard Johann Vogl von Wall, ‘der Daxer von Wall’, dien hij met recht ‘einen krankhaften Erotiker’ noemde. De invloed van dien man, die van intelligentie niet ontbloot was, heeft een heele jonge generatie zedelijk bedorven. Hij is de organisator der ‘Haberfeldtreiben’ uit het laatste decennium der 19e eeuw, o.a. van het groote ‘Miesbacher Treiben’ op 7 October 1893, de laatste daad van boerentrots, die den stedeling de les eens zou komen lezen en hem wou laten zien, dat de boer de baas was. De ‘Daxer von Wall’ heeft alle misdaden begaan, die het wetboek van strafrecht kent. Met bedreiging, moord en brand hield hij, door middel van zijn grooten aanhang van slechte sujetten, den schrik onder de bevolking er in, zoodat niemand het waagde een aanklacht tegen hem in te dienen. En toen hij dan eindelijk wegens eene gemeene vuile daad in de gevangenis zat, wist hij door middel van een geniaal geheimschrift, in den vorm van schijnbaar onschuldige zakelijke mededeelingen, zijn schrikbewind nog een tijd lang te handhaven, getuigen tot meineed te verleiden en zijn aanklagers door bedreigen en daden van geweld bevreesd te maken. Totdat de justitie ook hier achter kwam en hem met de raddraaiers zijner bende in het tuchthuis opborg, waarin de Daxer stierf. De ‘Habererversen’, door hem gesmeed, zijn een

(1) Blz. 183.
(2) Vgl. blz. 10.

opeenhoping van het liederlijkste vuil. Als een bewijs, hoe zeer het oude gebruik toen al ontaard was, kan het feit dienen, dat de Daxer allerhand vreemd volk als helpers en handlangers had, en bij gelegenheid van het groote ‘Miesbacher Treiben’ vreemde daglooners en arbeiders onderweg meenam, ter versterking der eigen gelederen.

De gelaakte vergrijpen der ‘Getriebenen’ waren grootendeels leugens, verzonnen lasterpraatjes, zooals door het rechterlijk onderzoek herhaaldelijk aan het licht is gekomen. Terecht protesteert *Queri* tegen de romantische neigingen van allerhande vereenigen, couranten, enz., van buiten af, die er de Beiersche regeering een verwijt van maakten, dat ze overmoedige ‘Burschen’ ter wille van een geweerschot en een ‘Juchzer’ in den kerker wierp, en met wreede strengheid een schoon volksgebruik van hooge zedelijke waarde trachtte uit te roeien. Daartegenover stelt hij het feitenmateriaal en toont aan, dat de regeering haar plicht deed, toen ze de landelijke bevolking verloste van een plaag en aan de brutaliteit van een misdadig element een eind maakte.

Interessant is de voorgeschiedenis van dien strijd tusschen Haberer en regeering, die reeds uit 't einde der 18e eeuw dateert, toen de dorpsbevolking de zaak der Haberer nog als haar eigen zaak verdedigde.

Aanvankelijk had de Kerk, zooal niet aan de zijde der Haberer gestaan, zich dan toch neutraal gehouden. Maar toen verschillende geestelijken ook ‘getrieben’ werden(1), kwam ze de regeering te hulp en slingerde bisschop Gregorius van München-Fiesing den grooten kerkban op de hoofden der Haberer(2). Dit had echter niet het gewenschte succes, daar de lagere geestelijken - ten deele uit het landvolk gerecruteerd - hunne dorpsneigingen slecht konden verloochenen. Een pater te Tölz stoorde zich niet aan den ban en verleende aan de Haberer, die toen van heinde en ver bij hem kwamen biechten, absolutie.

't Was een lange, taaie worsteling, waarin de regeering ten slotte als overwinnaar uit het krijt trad. Aan vermakelijke episoden is geen gebrek. De boerensluwheid gaf de regeering een harde noot te kraken.

(1) Vgl. blz. 110: Das Treiben gegen den Pfarrer von Irschenberg, 1841.

(2) In het jaar 1866, den 30sten October.

Te Rosenheim werd in 't jaar 1865 nog een zeer populair spotlied op het ‘Landgericht’ gezongen:

> Und wenns beim Gericht das Haberfeldtreibn erfahrn,
> Kommt morgen glei der Bezirksamtmann gefahrn,
> Und ein paar Tag drauf kommt der Untersuchungsricliter mit sein Karrn,
> Und einer wird soviel wie der ander erfahrn[(1)].

De aanhouder wint! En toen de gemeenten door inkwartiering, hooge kosten, gedwongen wachtposten der ingezetenen onder contrôle der gendarmerie, al gedwee waren gemaakt, toen de jonge zonen in de gevangenis zaten en zoovele handen aan 't werk werden onttrokken, toen de boeten steeds harder werden, en eindelijk misdadige elementen zich van het oude ‘Gspass’ meester maakten, toen begonnen de stijfkoppen der oude boeren er toch genoeg van te krijgen, en zagen ze in dat de regeering niet hun vrijheid kortwieken wou, maar hen van een drukkende plaag ging bevrijden. Het gerecht ontving in den Daxertijd talrijke anonieme aangiften. Het verraad leverde de heele Daxerbende in de handen der justitie.

Dit laatste deel van *Queri's* boek is, qua strekking, het beste. De rechtvaardiging der regeering is volkomen gelukt.

Maar ook de correctie van den roman-Beier?

Wel heeft *Queri* ons de schaduwzijden van den jongsten tijd laten zien, en men kan hem slechts gelijk geven als hij tegen die romantische ‘Gefühlsduselei’ der bellettrie protesteert, die ‘den man belachelijk en den volksstam weerzinwekkend had gemaakt’. Want het is met den Oud-Beier niet beter dan met den Oud-Germaan gegaan. De romantische saus, die Richard Wagner over hem heeft uitgegoten, heeft hem tot een bombasticus met groote verhevene woorden, gebaren en allerhande episch-lyrische stemmingen gemaakt. En in dit opzicht heeft de literatuur der ‘Islandsaga’, der IJslandsche familiekronieken, ons in werkelijkheid van die karikatuur, die zelfs de wetenschap beïnvloedde, verlost en het oorspronkelijke beeld hersteld.

In *Queri's* boek ontbreekt het positieve element: wel beweert hij, dat de gangbare verzamelingen der volksliederen om die of die

(1) Blz. 129.

redenen niet deugen of onbruikbaar zijn, maar er iets voor in de plaats stellen doet hij niet. En dàt er nog zooveel schoons leeft, erkent hij zelf[a].

In zooverre is zijn correctie van den Oer-Beier dus niet gelukt.

De schrijver hoopt in 't volgende jaar een ‘Erotisches Wörterbuch der altbayrischen Bauern’ het licht te laten zien, naar een prospectus achter in zijn boek aankondigt.

Berlijn, September.

HERMAN F. WIRTH.

(a) Hoe denkt *Queri* over een nationaal-Beiersch dichter als *L. Anzengruber* en diens nationale drama's? Hoe over *Konrad Dreher* en het door hem opgerichte ‘Schliersee'r Bauern-Theater’? Hoe over den invloed der ‘Schliersee'r en Tegernsee'r boerentooneelen op de bevolking? Beide plaatsen behooren tot het klassieke ‘Haberer?’-gebied.
Van *Konrad Dreher* herinner ik me een leuke ‘Haberfeldtreiben-’ geschiedenis(1):

Heut nacht da treib'n s' beim Farba(2) drent.
Zwanz'g Kerl stehna scho' vorm Haus,
Voll Ruasz im G'sicht und schwarz die Händ,
Und oana schreit ganz schreckli' aus:
‘Da Farba der is trauri' dro',
Er hat an Teufi von ein Wei',
Bei dem hat sie die Hos'n o',(3)
Sie is a Drach no' nebenbei.
Drum, Farbarin, thua anderst wer'n,
Du Feuerzanga nimm di z'samm,
Du alte Schachtel solist es hör'n,
Dasz ma' di längst scho' strichi hamm!’(4).
- Die Färb'rin jammert wia net g'scheit:
‘Die Schand! Dös is mei letztes End!
Und grad mei' Mo'(5) is', der so schreit,
I hab'n an der Stimm glei' kennt!’

(1) Te vinden in : Heimatklänge aus deutschen Gauen. Bd. III. Aus Hochland und Schneegebirg. B.G. Teubner. Leipzig, blz. 77. Hierin ook eenige gedichten van en .

Nederlandsche Letteren.
Dichters.

De *Passie-Zangen* van Frans Deckers (Antwerpen, V. Resseler) brengen ons eerst een cyclus liederen en stemmingsversjes, waarin met allerlei gemoedsaandoeningen van den dichter, soms op kunstige wijze, suggestieve natuur-impressie's vereenigd worden. De karakteristiekste gedichten van het bundeltje komen echter in de tweede afdeeling, die wel een zang van heidensche zinnelijkheid mag heeten, een ode aan Aphrodite van Cnide en de vreugden en ontroeringen, die zij over de menschen brengt.

> O, Vrouw in zinnelijke weelde
> van kalmen lust en stille vreugd,
> die droomt in vollen bloei der jeugd,
> aan 't heiligst wat uw naaktheid streelde,
>
> o Gij, het warmste dat ooit teelde
> een kunstenaar in mingeneucht,
> die 't vleesch vermengt met diepe deugd
> - de deugd die passie slechts kan beelden -
>
> O Gij, driftzwangere godin,
> die uit uw nauw-geloken oogen,
> half-mijmrend, giet een laaie min,
> gezuiverd van haar schampre logen:
>
> Uw beeltnis zij gebenedijd
> als baken der onsterflijkheid.

Dit fragment geeft wel den geest aan, die in *Passie-Zangen* overheerscht, doch niet het gunstigste bewijs van Decker's dichterlijk vermogen.

Alhoewel het niet gemakkelijk is om uit het bundeltje een volledig gaaf, volkomen vlekkeloos gedicht te halen, erkennen wij met vreugd, dat Deckers in menig stuk ten overvloede bewijst, dat hij dichterlijk aangelegd is en meer dan eens echte, doorvoelde woordkunst te genieten geeft. Het volgende gedicht b.v. is wezenlijk dichterwerk:

O Zonne, laat uw goudluchtende lichtlach
langs mijn op ene raam in mijn kamer vallen,
laat hem schitteren, in lentelucht-dag,
met twinkling van lentekleuren, duizendtallen....

Zij is gekomen, aan mijn zijde
gevlijd in bekorende jeugd
die over het land is te glijden
gekomen in eeuwig zonneverblijden...
Natuur, Hemelluchten, trilt van vreugd;
Vooglen, Bladeren, kwietert en ruchelt (?) van vreugd
van vreugde moet alles nu zingen, klingen,
in eeuwig verdringen
van smart, die de wereld is buitengedreven...
Vul, Zonne, met licht en luchtaromen de dreven
waar mijn droomen, bij 't zonneweven,
stillichtend leven,
als zwanen, woldonzig, die glijen
over de zon-trillende wateren
en schateren hun blije blijheid in vrije wateren,
die lustigjes rollen met tintelend schateren....

Vul nu, Zonne, mijn kamer met lichtlach:
de Maagd, die ik wachtte, is gekomen.

Menig gedicht uit *Eecken Blaeren* van Clemens Besseleers (Antwerpen, V. Resseler) klinkt als een contrast op de verheerlijking van den zinnelijken hartstocht der *Passie-Zangen*. Hier geen knielen voor Aphrodite:

Zoo menigmaal als 't stil en avond wierd en nacht
In 't gore huis der drift, waar d' eenzaamheid en rust
Van zoelen zomerzegen, de grootheidsvolle pracht
Omgloorde van uw zinlijk lijf, door vleesch en lust
Bewogen, en hunkrend gij naar 's levens daden dongt,
Heb ik zoo roerloos stom en pal voor U gestaan,
Mijn lief, me groot gevoeld wanneer ik dan bedwong,
In mij den heimlijken zucht naar vleeschlijke daen....

Ik kan allicht zoo stuur, verachtelijk alreed'
In uw ontroerde oogen staren en 'k dierf
Met hoon en lach, zoo koninklijk en trotsch en wreed
Weerstaan aan 't loos gebed dat op uw lippen zwierf.
Uw ziele sprak wel schoon van ongenaakte vrêe,
Rust en genieten, en toch voor al die woorden
Heb ik zoo tergend kalm, zoo eindeloos tevrêe
Gestaan als voor een zang van uitgebloeid' accoorden:

Want boven alle vleesch en boven alle drift
Vereer ik meer de ziele-edele krachten,
En boven al die daen, die als een zoete gift
Der dagen dood in nachtlijke beên betrachten,
Heb ik vol koelen trots, een koningsgeest ontplooid
Als aadlers zwong, die hooger mij gedragen hield
En weigren deed die arme gunst, waarvoor, getooid
Als vuige slave, de groote wereld knielt!

Zooals uit dit gedicht reeds eenigszins blijkt, is de aanleg van Cl. Besseleers ietwat wijsgeerig. Hij doet wat denken aan Rodenbach

in zijn hoogste strevingen, in zijn verzuchtingen naar loutering van het individu en grootheid voor de gemeenschap waartoe hij behoort. Besseleers dichtte een hymne aan Rodenbach, en evenals hij schreef hij een treurspel, *Barna Dene*, ‘uit de groote dagen van het Noorden’, waarvan wij hier den prologus krijgen, die heel van *Gudrun's* geest doortrokken is. Hij verheugt er zich met A. Vermeylen in, dat ‘eene gedachte groeit die als het Christendom heel den mensch zal omsluiten’ en dicht op dit thema een aantal bezielde zangen:

> De einders zijn omlaaid met blakerende toortsen
> Die als een Prometheus aan 't wordende geslacht,
> In huivrende weên van wilde baringskoortsen,
> De nieuwe zonnekreits aan 't scheurend spansel bracht!
> O 't wordt nu alles nieuw en groot van zelfvolmaken,
> De wereld dient niet meer des noodlots doelloosheid.
> Nu in dit heilig uur van wereld-wijd ontwaken,
> Zindert door 't al een zelfbewuste wil naar macht,
> Die d'opgestane mensch uit zijne nachtmaar tijd,
> Ter lavingsbronnen voert waar hem de God verwacht.

Meer dan een jong Vlaamsch dichter heeft ons bij zijn eerste optreden volmaakter verzen, eigenaardiger uitdrukkingstalent, oorspronkelijker rhythmen gebracht, dan wij er in Besseleers' eersteling aantreffen; maar uiterst zeldzaam zijn degenen, die met den dichter van *Eecken Blaeren* zouden kunnen wedijveren in wezenlijke diepte van dichterlijk voelen en reine hoogte van idealen. Besseleers wil blijkbaar naar de hoogste toppen der poëzie. Mocht zijn techniek vaster en zijn zeggingskracht zuiverder worden, dan zou het ons niet verwonderen indien hij er dicht bij geraakte.

De *Roo-Rozen-Serie* (Amsterdam, S.L. Van Looy) bracht ons een tweeden vermeerderden druk van René de Clercq's *Gedichten*. 't Is een verheugend verschijnsel het werk van een dichter bij Gods genade, als R. de Clercq er buiten kijf een is, zoo goed ingang bij het Nederlandschlezend publiek te zien vinden. De zin voor poëzie is er bij ons volk niet uit. In den laatsten tijd zagen wij 't meer dan eens (zie b.v. den grooten bijval van Bouten's *Beatrijs;* de pas verschenen *tiende* uitgaaf van J. Perk's *Gedichten*, ook in de Roo-Rozen-Serie; den *derden* druk van Adama van Scheltema's *Eenzame Liedjes* en *Van Zon en Zomer* (Brusse, Rotterdam); den nieuwen druk van J. Schürmann's *Uit de Stilte*, dat nog maar voor een goed jaar verscheen (Maatsch. voor Goede en Goedk. Lektuur, Amsterdam): ons volk houdt nog van echte poëzie, zoo ze maar genietbaar blijkt te zijn. In de nieuwe uitgaaf der *Gedichten* komen de volgende nieuwe stukken voor: *O donkere Beukenboom, Een Leeuwerik*, een tegenhanger voor den *Nachtegaal*, waarin met vaardige kunst het tierelieren van den leeuwerik nagebootst wordt, *Avondzang*, vol scherpe natuurwaarne-

ming, *Nachtlied, Mijn ventje slaapt, Vlinderig Vleierke, Kleine Jacht, Molenaars Dochterken, Zomergod* en *Brabançonne.*

Vlinderig Vleierke,
Bloem op den wind,
Lacherke, schreierke,
Schat van een kind,
Ai, 'k en vraag noch entwat noch entwie,
Als ik je hoor en je zie.

Pluk maar de grasselkes,
Graaf in den grond,
Plets in de plasselkes,
Huppel er rond,
Vlieg, doch niet ver, niet te verre, mijn bie,
Dat ik je hoor en je zie.

Zit je in een hoekje nu?
Achter een struik,
- Koekoek, waar zoek je nu?
Piepertje duik!
Pak! Daar hangt zij meteen aan mijn knie,
Zot en gelukkig voor drie!

Zeer verwant met de kunst van René de Clercq's *Gedichten* is die, welke S. Bonn ons in zijn *Bonte Vlucht Verzen* (Bussum, C.A.J. Van Dishoeck) ten beste geeft. Bevattelijk, frisch van den tak, schijnbaar heel spontaan, vol levendige rhythmen, doch over 't algemeen minder oorspronkelijk dan bij De Clercq en met hier en daar een klank van schampere levensbitterheid, die wij bij De Clercq eerst in *Toortsen* aantreffen. Is 't volgende regenbeeld niet heel prettig?

De regen viel met gootjes,
het koren wier zoo nat,
de velden en de slootjes
verdronken, en het pad.

De boeren op hun klompen
bleven maar zachtkens gaan,
alleen hun petjes krompen
tegen hun koppen aan.

De peerden glanzig druipend
en maan en steert verward,
zeulden haar pas, als kruipend,
alleen ze dampten hard.

De lekker groene blaaien
die stoeiden met elkaar,
joegen te spele-waaien
en klik-klek! zoenden maar.

Melker, melkster, getweeën
die schuilden in het groen...
en wat ze verder deeën?
... wat jongelieden... doen...

Een arme spreeuw was rouwig
die zat alleen en koud
bij zandkuil, en keek rouwig,
naar 't paar in 't groene hout,

hoe regen viel met gootjes,
hoe de lucht op 't koren zat,
hoe de velden en de slootjes
verdronken, en het pad.

Zeer gevoelig zijn de stukjes uit de rubriek *Voor 't Kind*, met treffende uitingen van ouderenvreugd en ook van droeve bekommering om stoffelijke nooden. In de rubriek *Verre Gezichten* komt duidelijker uit, dat S. Bonn evenals Adama van Scheltema en H. Gorter een zanger is van het sociaal-democratische ideaal en, evenals zij, er naar streeft om door eenvoud de gedroomde gemeenschapskunst te benaderen. 't Gebeurt hem nog wel op het kantje van het nuchtere alledaagsche te loopen, doch over 't algemeen zit er gang en gevoel in stukken als *Het Werk, De Russsische Maaiers, Werkeloosheid, Treurt niet* e.a. Uit een gedicht als *De Moedjik* komt wel degelijk, trots enkele vlekken in de bijzonderheden, een schrijnende indruk van ellende en weedom:

Wij hebben gewerkt en gewroet en gewrocht
toen 't zon was, en al onze dagen,
nu werken wij niet,
wij versmachten.
De Heer nam ons vee en ons koren uit huis,
en stuurde zijn geldknecht om zilver ons thuis,
wij gaven, wij gaven, wij gaven tot 't laatst,
wij hebben niet meer,
wij versmachten.
Toen kwam de kozak en die vroeg onzen zoon,
wij gaven hem alle, hij beloofde ons loon,
eilaas het kwam niet,
wij versmachten.
Het land om het dorpje ligt eindloos en leeg,
de buitenweg dood, geen man-stap, geen beweeg,
wij zitten in huis,
staren dof voor ons heen,
preêven: ‘Vadertje,
wij versmachten.’
Op de deel ligt de ploeg en de zeis bij elkaar,
wij zitten maar stille en staren er naar,
de ploeg wil niet kerven het zanddroge land
de zeis waart niet rond er: en de stal aan den kant
ligt gebroken en zonder geluid;
de zeug en het schaap en de hond is er uit:
wij aten ze lang, toen de honger begon,
nu is leeg de kelder, het vat en de ton...
wij kunnen niet meer,
wij versmachten.
De kleinen zijn lang naar den Hemel gegaan,
de ouden liggen tegen het kerkje aan,
de vrouwen die dragen geen melk meer in borst
en koorts brandt door 't lijf ons, verschroeiende dorst,

wij kunnen niet meer,
wij versmachten.

De dragers die sperren met dooden den weg,
de doodsklok zwijgt niet, en zijn weenend gezeg
klinkt maar uit, schreit maar uit, immer voort...
De pest en zijn broeder kwam binnen de poort,
en zwart en vol haat was hun woedende greep,
zij worgden en keelden bij tallen, een sleep
gaat met hen, gaat mee door de poort:
Wij kunnen niet meer,
wij versmachten.
Wij hebben gewerkt en gewroet en gewrocht
toen 't zon was en àl onze dagen,
nu werken wij niet meer,
de landweg ligt leeg,
de buitenweg dood,
geen man-stap, geen beweeg,
wij zitten in huis,
staren dof voor ons heen,
preêven: ‘Vadertje,
wij versmachten!’

Ook Volker, over wien wij op deze plaats reeds herhaaldelijk schreven, mocht zich in een tweeden druk van zijn eersten bundel *Verzen, Liederen en Sonnetten* verheugen (Amsterdam, P.N. Van Kampen & Zoon). Het verwondert ons niet, dat de zoo gevoelvolle als geestige liederen van dien dichter, die iets van Heine's gemoed paart aan de vernuftige fijnheid van sommige Fransche dichters, als de Banville b.v., den weg tot het hart van den lezer vinden. Op heel veel van zijn gedichten is stellig toepasselijk wat hij, als een bestrijding van de te overwegende aan louter woordkunst offerende dichters, in het volgend programma-versje vooropzet:

De liedjes die ik dicht, dicht 'k zelf.
'k Tracht het niet te verhelen,
't Graat niet of 't een muziekdoos waar
Die ‘zóó maar’ door blijft spelen.

Doch daarvandaan soms ook wel iets
Als meeningen of gedachten,
Ofschoon wij die, naar jongste leer,
Voorloopig diep verachten.

Het puikgedicht der zuivere kunst
Tracht 'k dus maar niet te schrijven;
Reeds werden velen tot ‘geluid’
En ik hoop mensen te blijven.

Laurens van der Waals bracht in *Een Verzenboek* (Haarlem, J.W. Boissevain) de meeste gedichten bijeen, die hij in de voornaamste Nederlandsche tijdschriften liet verschijnen, en daar deed hij wel aan, want 't is een genot sommige van die stukjes steeds onder de hand te hebben om hun zacht zingende, innige melodie naar hartelust te kunnen genieten en de ontroerende werking van hun weemoed vol

stilen wellust over zich te laten komen. Wekt de lezing van een gedicht als *De Droom* bij u het verlangen niet op om met Van der Waals' *Verzenboek* nader kennis te maken?

O, zoete droom, o schoone droom,
ik, die in Uwe woning woon
en met U voor uw venster zit
en Uw gebeden mede bid;
ik luister zwijgend naar uw woord,
en als Gij zwijgt, zeg ik het voort
en of Ge lacht, of dat Ge schreit,
gelukkig zijn wij toch altijd;
en nu ik ween, - of lach ik nog?
nu weent Ge ook en lacht Ge toch.
O, wonderlijke, wijde droom,
ik, die Uw naam te noemen schroom,
heb eens - een oogenblik - getracht
te zeggen wat Gij nog niet dácht;
maar vóór ik het in woorden sprak
was het of alle vreugde brak,
en Uwe stem heeft toen gezeid:
‘kind! dit is *niets* dan ijdelheid;
als gij maar bij mijn venster zit,
en mijn gebeden mede bidt
en zwijgend luistert naar mijn woord
en naar uw eigen hart niet hoort,
als gij met *mij* maar lacht en schreit
zult gij gelukkig zijn altijd;
maar als ge naar mijn handen tast
en houdt haar in uw handen vast,
of als ge in mijn oogen ziet
en daarin uwen blik bespiedt,
dan wordt ge droef bedrogen, vrind,
daar ge hen alle ledig vindt.’
O, schoone, veelbeminde droom!
mijn hart is moe, mijn lichaam loom,
mijn handen zijn zoo leeg, zoo kil,
dat ik Uw handen vatten wil;
maar 'k luister dapper naar uw woord
en als Gij zwijgt, zeg ik het voort
en of het lacht. of dat het schreit,
gelukkig maakt het mij altijd,
en nu het lacht - of weent het nog? -
nu lach ook *ik*,... of ween ik toch?

Zoo er op de gedichten van Van der Waals iets af te dingen valt, dan zal het wel in de eerste plaats hun gemis aan bepaalde persoonlijkheid zijn. De thema's die hij behandelt en de wijze waarop hij 't doet zijn zeer nauw verwant met die van de meeste hedendaagsche jonge Hollandsche dichters. Deze critiek geldt niet zoo zeer Van der Waals persoonlijk als de jongere Hollandsche dichtergroep in 't algemeen. Eentonig klinkt hun geluid en zeer beperkt is ook de spheer hunner belangstelling. 't Is steeds een bijzonder genot uit het werk van een lyrisch dichter een sterke persoonlijkheid op u te voelen afkomen. Dat genot verschaffen ons de Hollandsche dichters der jongste generatie uiterst zelden. 't Is maar altijd door de elegante uitdrukking van

een kalme, in 't heel niet hartstochtelijke weemoedigheid. Men leze hierover in het October-nummer van *De Katholiek* treffende beschouwingen van kapelaan Binnenwiertz.

Weinig persoonlijk zijn b.v. weer de verzen, die Leo Speet bijeenbracht in *Van het wijde Leven* (Krimpen a/d Lek, Meindert Boogaerdt J^{r}.), soms welluidend, vormvoltooid, waar den indruk latend van reeds bekend, reeds vroeger gehoord, onbewust nagezongen.

Hoe kunstig en woordmooi het gedicht *De Sterren* van P.N. Van Eyck (C.A.J. van Dishoek) ook zij, hoe lenig en zangerig, hoe vol distinctie, toch missen wij er den polsslag van 't warme leven in en een goed bepaalde persoonlijkheid.

Een buitengewone gave zijn ook de *Verzen* van den jongen A. Roland Holst, neef van de bekende en gevierde dichteres Henriette Roland Holst-V. d. Schalk, doch in alle klinken bekende tonen, leven gevoelens, die door zoovelen thans in Holland vertolkt worden en het zelden beter werden dan bij P.C. Boutens, die wel degelijk de voorman is van 't jongste geslacht.

> Wij hebben hand in hand gezwegen
> Waar de avond zweeg voor den zang der zee -
> Uw moe hoofd heeft aan mijn hart gelegen -
> Wij hebben voor de zee gezwegen
> Waar 't maanlicht over de golven gleê.
>
> Zóó samen zwijgen is samen bidden
> Elk voor het nieuw gevonden hart -
> En wie zoo innig te zaam en te midden
> Der stilte en den zang van de wateren bidden
> Hebben een glimlach voor de eigen smart,
> En wie in de groote stilten van 't leven
> Om eigen lijden een glimlach weven,
> Kunnen den troost der stilte geven
> Aan 't hart dat schuil zoekt aan hun hart.
>
> En wie eens samen hebben gezwegen
> Als wij dien avond bij 't zingen der zee,
> Zij kunnen altijd geleid door hun droomen
> In stilte weer naar elkander komen,
> Als ééns toen uw hoofd aan mijn hart heeft gelegen
> En mijn adem zacht langs uw oogen glee.

Hendrika de Boer liet *Offervlammen* verschijnen (Krimpen a/d Lek, Meindert Boogaerdt Jr.), waarvoor Marie Metz-Koning ter inleiding het volgende schreef: ‘Het is mij een voorrecht deze zeer bizondere verzen van kuische mystiek in te leiden bij den lezer, die, naar ik vertrouw, dankbaar zal aanvaarden het jonge werk van deze dichteres, die, buiten allen tijdgeest om, een eigen persoonlijkheid beeldt.’ Haar beelden kiest zij gaarne in de middeleeuwsche burcht- en kloosterromantiek, zooals die verinnigd en verjongd werd door sommige

moderne Engelsche schilders en dichters. Haar natuurgevoel is ook zeer zuiver en geeft haar onzes inziens haar mooiste stukjes in. Wij laten hier een drietal voorbeelden volgen van natuur- en stemmingslyriek, die ons wezenlijk door lieve innigheid en welluidendheid troffen:

V Geluk... dat is het met holle hand
Maar scheppen, scheppen van zonnig zand,
Het blonde, dat week van warmte leeft
En streelend tusschen je vingers zeeft,
Zoodat je de de weelde heel doordringt
En alles van binnen in je zingt.
Maar dan verlaat de zon het strand.
Nog schep je de korrels met volle hand,
Nog lang... totdat je op één maal voelt,
Dat al het zand is afgekoeld,
En met je ziel vol huiverend wee
Beweegloos nederzit aan de zee.

VII Te midden der grasjes in 't groote woud
Klinkt lieflijk een liedeke, stil en oud.
Daar zingen de kelkende klokjes blauw
Hun simpele dichtje van vrouwentrouw.
Van ui de vertelsels in 't drukke bosch
Van wuivende kruinen en fluist'rend mos
Is geen zoo bekorend en sprookjesfijn,
Als 't liedje der blauwende bloemkes klein.
Want wat is zoo wonder van tooverschroom,
Zoo weemoed-omsponnen en eenvoud-vroom,
Als 't aloud verhaaltje van blauwe trouw,
De trouw van een trjdlooze sprookjesvrouw?

XXXV Verzonken is het zonnerood.
De golven beloven een schoonen dood,
Een droomendood in den blauwen nacht,
Met alleen om je heen de zeeëklacht.
Met alleen om je heen het verzilverd gedein
En hoog aan den hemel der sterrenschijn
En heel de wereld, die leeft en lijdt,
Zoo ver van je weg in onwerkelijkheid.

Bij denzelfden uitgever liet Hélène Swarth den bundel *Avondwolken* verschijnen, waarin ze een groot aantal sonnetten, enkele liederen, negen balladen en eenige vertalingen naar Engelsche dichters als F.W.H. Myers, Alice Meynell, Ph. Bourke Marston, F. Locker, W.B. Scott, John Payne, Christina Rossetti en W. Blake liet verschijnen. Wel mogen wij in menig gedicht de oude vaardigheid der gevierde dichteres nog bewonderen, den rijkdom van haar beelden en de oorspronkelijkheid van haar uitdrukkingswijze nog genieten, maar de wezenlijke dichterlijke hartstocht brandt hier niet meer zoo mooi als in vroegere bundels. Er ligt iets kouds in deze gedichten, alsof ze vooral met het hoofd waren gemaakt. De meeste gedichten doen ons aan alsof Hélène Swarth haar vroeger werk hier zelf pasticheerde.

MAURITS SABBE.

De Nederlandsche Legerwetten.

Nadat den 18^{en} Juni 1815 bij Waterloo, de met geestdrift voor hun teruggekeerden Keizer te wapen geloopen Franschen voor goed uit de Nederlanden werden verdreven en Napoleon door de verbonden machten geheel onschadelijk was gemaakt, besloten de mogendheden, welke nu de lakens gingen uitdeelen, alle gewesten van de oude Nederlanden met het Walenland aaneen te voegen. Dat dit voornemen opkwam was niet te verwonderen, aangezien geheel Europa tegen Frankrijk gekant was en een groot Nederland van Luxemburg tot de Wadden als bufferstaat tegen Gallische invallen zou kunnen dienen. Zelfs Engeland was toentertijd ingenomen met deze regeling.

Van eenige verbetering in de weermacht van dit kunstmatig gevormde land, kan men niet spreken. De z.g. militie werd jaarlijks, geheel naar Fransch model, gelicht uit de twintigjarige jongelingen. Loting bepaalde wie deel zou uitmaken van het vastgestelde aantal (contingent). Wie niet wilde had het recht zich vrij te koopen en naast de vrijwilligers zag men dus de huurlingen in 's Konings wapenrok. Als legerreserve hadden onze grootouders slechts de ‘schutterijen’, in 't Zuiden ‘burgerwacht’ of ‘garde civique’ genaamd. Deze benden ‘burgers’ bestonden slechts in plaatsen of gemeenten, waarvan de ‘kom’ tienduizend inwoners had. Ten plattelande bestonden ze op papier, d.w.z. er werden stamboeken bijgehouden van de manschappen en het kader, doch kleeding, bewapening, indeeling noch oproeping hadden ooit plaats in vredestijd. Voor de schutterij had er afzonderlijk een loting plaats op vijf-en-twintigjarigen leeftijd, zoodat de afdeelingen bestonden zoowel uit oud-soldaten van het militie-leger als uit burgers, welke voor 't eerst van hun leven een geweer in handen kregen.

Deze toestanden hebben in Nederland voortgeduurd van Waterloo tot 1901, in welk jaar de nieuwe legerwet een eind maakte aan het vrijkoopen van den eersten plicht van den Nederlandschen staatsburger en tevens de legerreserve deed samenstellen uitsluitend uit oudgedienden. De *landweer* was dus geboren. Het jaarlijksche aantal dienstplichtigen werd van 11,000 op 17,500 gebracht, de dienstduur van 5 op 8 jaren, met bovendien 7 jaren dienst bij plaatselijk ingedeelde landweerafdeelingen.

Als overgang tot betere toestanden waren de nieuwe wettelijke bepalingen niet te verwerpen. Doch van het in werking treden dezer wet af, zagen we reeds dat we niet waren waar we moesten komen. Voor de ontwikkelden was de gelegenheid opengesteld om na afgelegde proeven (wetenschappelijk en krijgskundig) slechts vier maanden onder de wapenen te zijn: het z.g. *instituut der viermaanders*. Het is gebleken dat juist onder die viermaanders zeer vele bruikbare elementen voorkwamen; echter gaf het instituut ook gelegenheid aan de gemakzuchtigen om zeer gemakkelijk den plicht, voor allen toch gelijk, te vervullen. Men beweert van eene zijde dat de proefnemingen met de viermaanders niet krachtig zijn doorgezet, omdat het meerendeel der krijgsgezaghebbers de proef gaarne heeft zien mislukken; van andere zijde werd beweerd, en terecht, dat tweeërlei soort soldaten den troep zijn eenheid deed verliezen.

Doordat de lichting korter dan een jaar voor eerste oefening stond, moest er worden voorzien in bewakingstroepen gedurende den winter. Het *blijvend gedeelte* deed dan voor deze behoefte zijn intrede in ons leger. De manschappen konden onderling verwisselen, dus de aangewezenen hadden het recht, indien het lot hen aangewezen had, om in de kazerne te blijven tot de nieuwe lichting was ingedeeld, dien plicht aan anderen - vrijwilligers - van dezelfde lichting over te dragen tegen overeen te komen som. Wien het niet schikte na te blijven, doch wel om te betalen, kon zijn minder bedeelden wapenbroeder iets laten verdienen. Het is duidelijk dat groote steden, vestingen, magazijnen en spoorbruggen niet geheel onbewaakt konden worden gelaten, ook dat er een zeker aantal geoefenden gereed moest staan om bij mobilisatie alles te redderen. De bedoeling van den wetgever is geweest om der bevolking zoo min mogelijk lasten op te leggen. In

dien geest was ook de bepaling dat arme kostwinners, dus voor hunne omgeving onmisbaren, schadevergoeding ontvingen uit 's lands kas voor elken dag, dat ze 's lands wapenen hanteerden.

De bereden wapens dienden 2 jaar tot eerste oefening en hadden nà de 8 jaren in het leger geen landweerdiensten te verrichten. De zee-militie behield haar jaarlijksch contingent van 500 man en ook deze dienstplichtigen behoefden op geen landweerdienstjaren te rekenen, aangezien deze militie reeds als reserve van het vaste personeel wordt beschouwd. Jaarlijks boden zich altijd veel meer dan 500 vrijwillig tot dezen dienst aan, zoodat dwang niet behoefde toegepast te worden. Het zijn zeevarenden, binnenschippers, visschers en voorts machinisten, stokers en handwerkslieden voor het overgroote meerendeel. De acht lichtingen van 17,500 man dienden nu om te vormen de 12 regimenten infanterie, in vredestijd ieder bestaande uit 4 afdeelingen of bataillons, de 4 regimenten huzaren, de 4 regimenten vestingartillerie, het korps pantserfortartillerie, het korps rijdende artillerie, benevens de genie-, pontonniers- en torpedo-troepen. Het is duidelijk dat deze formatie te klein was voor zulk een groot aantal manschappen en daarom was in vredestijd, bij elk regiment infanterie, het kader aangewezen tot vorming van een nieuw 5e bataillon, zoodra alle oudere lichtingen ‘op’ zouden moeten komen; terwijl voorts een 6e reserve bataillon kon worden gevormd, ook wel vestinginfanterie genaamd. Daarnaast stond dan de o 12,000 man sterke bemanning onzer oorlogsvloot (met inbegrip van de zee-militie), doch een groot deel hiervan is steeds afwezig in de koloniën en bezittingen in andere wereldstreken, of wel in de vaart voor vlagvertoon. De reserve bestond uit 48 landweerinfanterie-afdeelingen, verspreid over het geheele land, dat daartoe in 48 landweerdistricten werd verdeeld; benevens uit landweerartillerie en genie-afdeelingen, betrokken uit die 48 districten. Een landstorm liet nog op zich wachten, hoewel aan de voorbereiding daarvan gewerkt werd. Zóó werd bij ons de toestand nà 1901.

Hoewel verre van volmaakt, bracht deze nieuwe wet toch een anderen geest onder de jongelieden. Het lot besliste nog wie tot de 17,500 jaarlijks noodig geachte soldaten zou behooren, doch wie een dienstplichtig nummer trok en goedgekeurd werd, moest zijn plichten nu *persoonlijk* vervullen. De betere standen, ook de geleerde stand,

kwamen nu de gelederen versterken en dit droeg er toe bij, dat in uniform gekleede jonge mannen in elk gezelschap, in elke publieke samenkomst beter werden ontvangen. Het leger was van nu af samengesteld uit mannen, die alle kringen vertegenwoordigden en was daardoor geworden *een echt nationaal lichaam*, tengevolge waarvan de belangstelling in 's lands weerbaarheid buitengewoon toenam.

Alvorens over te gaan tot *de nieuwe wet van 1911*, welke wederom een algeheele verbetering bracht in de nu tien jaar lang bestaande legertoestanden, wil ik iets zeggen van een vaderlandsche volksvereeniging, die reeds vóór 1901 bestond. Ik bedoel de vereeniging *Volksweerbaarheid*, met het devies 'Allen Weerbaar.' De oorspronkelijke bedoeling der oprichters is geweest om aan het volk de noodzakelijkheid der algeheele weerbaarheid duidelijk te doen kennen, om aan dat volk gelegenheid te geven zich 'weerbaar' te maken en om de landsregeering te toonen, dat het Nederlandsche volk verbetering van zijn weertoestand eischte. Er werd propaganda gemaakt voor alles wat in verband staat met het begrip 'weerbaar man', zooals gymnastiek, zwemmen, openluchtspel, wandeltochten, schermen, schieten, loopen, springen en zelfs werd er gelegenheid gegeven kampen te betrekken in gezonde streken. We hadden eenige keeren het genoegen Vlaamsche jongelui te zien deelnemen aan deze jongenskampen. Behalve de later ontstane vereenigingen *Onze Vloot* en *Ons Leger*, die meer direct ten doel hadden belangstelling voor vloot en leger te wekken, heeft *Volksweerbaarheid* ontegenzeggelijk veel er toe bijgedragen om de gedachte 'Allen Weerbaar' te verpreiden, niet alleen door haar weekblad van dezen naam, doch ook door het gesproken woord van menigen 'voorman', hetzij rustig burger dezer lage landen, of oud-gediende, met veelbewogen en ervaringrijke koloniale loopbaan achter den rug. De meeste afdeelingen hebben onderafdeelingen, welke een militair karakter hebben gekregen; dat zijn weerbaarheidskorpsen geworden. De regeering trok zich het lot dezer vrijscharen niet aan en hun levensbloei hadden ze te danken aan de toelage der afdeelingsbesturen en den goeden geest der deelnemers, die iets wilden toonen, iets wilden doen voor de goede zaak. In de onlangs te Tiel gehouden bijeenkomst van de voormannen der weerbaarheidskorpsen, is besloten voorloopig niets te doen tot ineensmelting of

samenvoeging, omdat de tegenwoordige minister van oorlog de toezegging heeft gedaan rekening te zullen houden met het bestaan dezer burgerafdeelingen van vrijwilligers, bij de samenstelling onzer landstormwet, die wij binnenkort hopen geboren te zien worden. Een districtsgewijze indeeling bij de landweertroepen zou mogelijk zijn; het zouden dan de hulptroepen onzer legerreserve kunnen worden.

Volksweerbaarheid is oorspronkelijk opgericht als zedelijk lichaam, dat zich slechts propaganda ten doel stelde. Zooals den lezer duidelijk zal zijn geworden, is het 'soldaatje spelen' een gevolg geweest van de behoefte van velen om iets te doen en de besturen der afdeelingen hebben gemeend dit niet tegen te mogen houden, aangezien ook het verrichten van velddienstoefeningen en het zich vertoonen van de geordende troepen als propagandamiddelen voor het groote doel konden gelden. Met militaire aangelegenheden bemoeide *Volksweerbaarheid* zich niet. Het is steeds de leuze geweest zich niet te begeven in militaire vraagstukken, die geheel aan bevoegden en regeerders moesten worden overgelaten. Dit mag nog wel eens gezegd worden, omdat al heel spoedig *Volksweerbaarheid* identisch werd gesteld met 'militaire oefeningen'. Als het doel is bereikt, n.l. dat elk gezond en daartoe waardig gekeurd Nederlander *zijn aangewezen plaats* in de algemeene weermacht *weet*, dan zou *Volksweerbaarheid* van het tooneel kunnen verdwijnen; dan was haar taak feitelijk volbracht. Echter voor de minderjarigen van twaalf- tot twintigjarigen leeftijd, die dus de lagere school verlieten en nog niet van rijkswege werden opgeroepen ter vervulling der landsplichten, ware dan nog wel wat te doen in den geest van onze vereeniging *Volksweerbaarheid*. Behalve het aanmoedigen tot voorbereiding voor de wachtende taak in het leger, zou er door deze krachtige vereeniging nog propageerend gewerkt kunnen worden voor openluchtspel en gymnastiek, door organisatie en het uitloven van prijzen voor wedstrijden in zwemmen, loopen, schieten, schermen, enz.... De Nederlandsche wet stelt gymnastiekonderwijs verplichtend voor alle 'openbare' lagere scholen en dit onderwijs is in vele gemeenten, vooral in de grootere, voortreffelijk te noemen; echter op het platteland ontbreekt veelal de gelegenheid daartoe en laat dit deel van het onderwijs dus veel te wenschen over. Methodische lichaamsoefeningen en het aanleeren van reinheids- en gezondheids-

begrippen, waartoe behooren matigheid, beheersching en orde moeten aangeleerd, bij elk volk ‘onderwezen’ worden. *Volksweerbaarheid* zal voortgaan op den ingeslagen weg en zal in deze richting bij de jongeren nog veel te doen vinden wat op haar weg ligt! Daarbij zal haar taak lichter worden naarmate de regeering strengere bepalingen stelt tot het naleven van den plicht voor ons allen: ‘weerbaar’ te zijn persoonlijk en voor 't algemeen. En dat het onze regeering ernst is in deze richting te werken, zal ons blijken bij de bespreking onzer allernieuwste legerwetten.

Het had H.M. onze Koningin behaagd bij de laatste opening der Staten-Generaal aan te kondigen, dat de volksvertegenwoordigers zouden hebben te beraadslagen over eene herziening onzer legerwet 1901. En dit is reeds geschied! De wet 1911 is er reeds en wacht nog slechts op de koninklijke goedkeuring. Hoewel de weerbaarheidsmannen nog niet met alles tevreden zijn, zoo moet toch getuigd worden dat vele wenschen thans reeds vervuld zijn. Door den nu reeds 10 jaren lang bestaanden persoonlijken dienstplicht (inloten was dienen) was het geheele Nederlandsche volk gewend geraakt aan den noodzakelijken eisch van rechtvaardigheid, dat elk staatsburger naast de rechten van Nederlander ook de plichten heeft en dat de eerste plicht, d.i. den geboortegrond, benevens de eer, waardigheid en overleveringen van het volk te beschermen, niet mag afgekocht worden. Als overgang uit den oertoestand waren de proefjaren van de wet 1901 zeer zeker nuttig. De allervoornaamste verbetering, welke de wet 1911 ons heeft gebracht, is wel dat *feitelijk* nu de loting is afgeschaft. Men heeft de voorstellen tot wettelijke afschaffing niet aangedurfd, doch door de zeer goede bepaling om allen te keuren vóór de loting, zal het de vraag zijn of er zelfs wel 23,000 beschikbaar blijven; althans onze minister van oorlog heeft de gevallen van vrijstelling niet durven uitbreiden uit vrees dat dit aantal er niet zou zijn! Op vrijloten behoeft geen gezonde Nederlandsche jongen van 20 jaar, die geen reden van vrijstelling heeft, niet of nauwelijks meer te rekenen. En daarmee is het pleit beslecht! Wie nu gezond en waardig gekeurd wordt weet dat geen ander het geweer voor hem opneemt.

We rekenen op 53,000 twintigjarigen telken jare. Daarvan vallen af de armen, die niet uit hunne omgeving als kostwinners kunnen

gemist worden. Dit eischt de billijkheid en 't is dus nu het omgekeerde geval van vroeger toen de rijken, de gezonden, de ontwikkelden den dienst aan die armen o.a. overlieten. De Staatskas behoudt nu de groote sommen welke sedert 1901 als schadevergoeding werden uitgekeerd. Het getal dier vrijgestelden kan geschat worden op ruim 5000; daarbij kunnen we tellen de 2000 mannen van 20 jaar, welke óf reeds dienen in moederland of koloniën, óf die opgeleid worden tot een geestelijk ambt. Van de zoons van één gezin moesten tot hiertoe de meeste dienen (de grootste helft); deze bepaling is veranderd, zoodat voortaan de kleinste helft dienstplichtig is. Dat kan 3000 man vrijstellen. Na aftrek van genoemde 10,000 mannen, zullen er nog ongeveer 43,000 overblijven, die aan strengere keuring dan voorheen zich moeten onderwerpen. Slechts gezonde, krachtige mannen zullen er nu gekozen worden. Voor het geval dat er meer dan 23,000 volmaakt geschikt bevonden zullen worden, zal er nog geloot worden, maar de kans van vrijloten is dan zoo uiterst gering, dat wellicht de tijd spoedig aanbreekt, dat ook dit laatste overblijfsel van een huurleger verdwijnt. De zedelijke aanwinst is dus klaarblijkelijk groot! Het weerplichtsbesef kan er slechts door toenemen.

De gevolgen van het weer grootere contingent waren tweeledig. Eerstens moest men rekening houden met de gelegenheden om de lichtingen te herbergen en in te deelen, en tweedens moest men nu wel het aantal dienstjaren inkrimpen. In het eerste geval heeft men voorzien door de zeer groote lichting jaarlijks voor de infanterie in twee ploegen op te roepen ter eerste oefening. Allen moeten 8 1/2 maand dienen, behoudens bij de bereden wapens, waarbij de diensttijd 2 jaar aaneen bleef. Van elke ploeg infanterie blijven gedeelten, door het lot aan te wijzen, nadienen tot de volgende ploeg geoefend is. Kader en kazerneering zijn dan voldoende om het aantal manschappen te ontvangen. Het tweede gevolg was dat we in de breedte kregen en dus in de lengte konden missen. De goedgekeurde Nederlander behoeft nu slechts 6 jaren deel uit te maken van het staande leger (de linietroepen) en daarna slechts 5 jaren bij de landweer. Een onmiddellijk gevolg hiervan is dat de derde herhalingsoefening vervallen kon. Voortaan behoeft de groot-verlofganger (reservist) slechts hoogstens twee keeren tot zijne afdeeling terug te keeren tot herhaling van het geleerde.

Algemeen was men hier ten lande tegen de in veler oogen onnoodige derde herhalingsoefening, die op reeds gevorderden leeftijd moest volbracht worden. Een maatschappelijke tevredenstelling dus, die niet kan schaden aan den geest welke er in den troep heerscht. De landweer dient 5 jaren.

De voordeelen dezer regeling springen terstond in het oog. De belangrijkste is wel dat de troep thans meer ‘einheitlich’, meer door één soort mannen gevormd is, n.l. alleen 20 tot 26jarigen die allen nagenoeg in dezelfde levensomstandigheden verkeeren, die elkander beter kunnen volgen en ‘bijhouden’ en die elkander ook beter zullen kennen en waardeeren. Een zaak van gewicht is het toch, dat juist het 27e levensjaar voor de meesten in beschaafde landen een keerjaar is. Het lichaam wordt zwaarder en minder lenig en de meesten vestigen zich of hebben zich onlangs gevestigd in de maatschappij, hetzij in eene betrekking of door een huwelijk. De onrechtvaardige toestand dat een kerngezond mensch van 20 jaar voor levenslang kon vrijloten, terwijl huisvaders van 35 jaar oud op het luiden der klokken gereed moesten staan - heeft opgehouden te bestaan. Wie gediend heeft zal nu daarmee een bewijs kunnen overleggen dat hij is vrij van gebreken en geen onteerend vonnis kreeg; wie niet gediend heeft zal daarvan de reden moeten opgeven; het eerste is een aanbeveling voor betrekking of huwelijk, het laatste is dit somwijlen niet. En zoo is reeds door de wet zelve het feit van soldaat-worden een eerezaak geworden. Allen voor één en één voor allen!

Men heeft nog behouden in deze nieuwe wet een bepaling, dat men bij uitzondering met 6 maanden oefening kan volstaan, doch de exameneischen daarvoor zijn zeer zwaar, zoo zwaar dat menig afgevaardigde, gedurende de Kamerdebatten daarover, er zijn twijfel over uitsprak of wel anderen dan beroepsgymnasten aan deze eischen zouden kunnen voldoen. Alle vooroefeningen en van regeeringswege aangemoedigde of bekostigde instellingen daartoe, zijn vervallen en daarmee ook de vóóropleiding tot het reservekader. Wie wil en kan moet maar trachten zich de bekwaamheden te verwerven die recht geven op 6 maanden dienst. Mochten soms velen zich dat recht verwerven, dan komen ook vele, zeer geschikte elementen in het leger - gelet op de eischen daarvoor.

Er is voorts in de wet 1911 bepaald dat er zal bestaan ‘kaderplicht’, d.w.z. dat alle daartoe aangewezenen verplicht zijn langer onder de wapenen te blijven om tot korporaal of onderofficier te worden opgeleid. Bij selectie wordt dus voortaan het kader genomen uit de dienstplichtigen, met behoud van het beroepskader als vast element. Behalve de militaire en de kadettenschool, zijn er militaire regimentsscholen, waar die allergeschiktsten worden samengebracht ter opleiding tot militie-officier. De marine behoudt hare inrichting tot opleiding van zee-officier en langs geen anderen weg was of is het mogelijk officier bij onze marine te worden.

Het overzicht zou niet volledig zijn als we niet nog spraken van de verbetering, die we hopen tot stand te zien komen door de vorming van z.g. ‘*administratietroepen*’. Oorspronkelijk lag het in de bedoeling deze *militaire werkers* bij hun eigenlijke naam te noemen, doch meerderen vreesden dat de daartoe dan behoorenden de geminachten in de kazerne zouden worden. Men heeft toen de pil verzacht door hen te rekenen tot de groote groep der niet eigenlijke soldaten. Men kan zich vrijwillig daartoe aanmelden, terwijl de diensttijd is 8 1/2-14 maanden, zonder latere verplichting bij de landweer. Door deze instelling vervallen vele werkzaamheden voor de gewone soldaten en stelt men zich voor meer nut te kunnen trekken uit den beschikbaren tijd tot strengere, straffere oefening. De Nederlandsche soldaat zal dus gedurende zijne 8 1/2 dienstmaanden ook uitsluitend oorlogshandwerk verrichten en niet meer gebezigd worden voor kamerveger, boodschapper of magazijnknecht. Bij mobilisatie zullen de ‘administratietroepen’ goede diensten kunnen bewijzen en in elk geval den eigenlijken troep van veel beslommeringen ontlasten.

De landweermannen behouden, zooals reeds in 1901 was bepaald, hunne wapenen en uitrustingsstukken thuis; zijn dus geheel gereed tot in de verste uithoeken van het land. Behalve twee oefeningen van telkens een week, moeten ze minstens een keer per jaar geïnspecteerd worden. Bij niet voldoen aan de wettelijke bepalingen of indien er iets ontbreekt aan wapen of kleeding, worden die mannen tot straf bij de gewone troepen geplaatst voor eenigen tijd. De uniformen zijn, behoudens kleine uitmonsteringsverschillen, gelijk aan die van de linietroepen.

De Nederlandsche ‘volksweerbaarheidsman,’ wiens lijfspreuk al ettelijke jaren het ‘allen weerbaar’ was, kan tevreden zijn met deze nieuwe wet, die ons bracht (zoo niet in naam, dan toch feitelijk) algemeenen persoonlijken dienstplicht, een troep van bij elkaar behoorende elementen, een nog jonge landweermacht van 5 lichtingen en derhalve een geest van frischheid, kracht en bemoediging.

Utrecht, Januari 1912.

VAN ZADELHOFF.

Cadjuske.

Cadjuske, de mulder van Hanewijck, stak zijn dik, blozend kopje door het kijkgat van den molen en staroogde naar den einder, waar de blauwe lucht naar onder welfde en met een purperen bandje vasthing aan de toppen der goudgele koornaren.

De kale schedel van het mulderke blonk als een biljartbol in den zonneglans.

De bruin verkleurde zeilen van den molen hingen slap over het latwerk van de reusachtige wieken en wachtten naar het windje, dat niet komen wou.

'En toch *zal* het komen,' pruttelde Cadjuske in zijn eigen, terwijl zijne grijze oogjes de witte dampen volgden, die van den westelijken horizont opstegen en in 't blauw van den hemel grijze streepwolkjes teekenden.

Cadjuske had door die kleine opening reeds zooveel jaren de grillige veranderingen van het weder gadegeslagen, dat hij tien tegen één wist te zeggen, wanneer er regen, wind of droogte op handen was.

Na een tijdje lang de opkomende wolkjes in hunne stijgende vlucht te hebben bespied, verkneuterde Cadjuske zich in 't beschouwen van de vruchtbare moederaarde rondom hem.

Links van den molen, in oostelijke richting, daalde de grond in zachte golvingen, tot aan den boord van het kleine dorp, verscholen achter een bosch van wilgen en olmen.

Aan de andere zijde lag de veruitgestrekte koutervlakte, met haren weelderigen plantengroei.

Cadjuske overzag de akkerbedden, die als de vierkanten van een reusachtig dambord voor hem lagen uitgespreid; met wellust snoof hij de welriekende geuren op van de in bloei staande vruchten.

Hij had onzeggelijk plezier in 't beschouwen van dat prachtige

natuur-panorama, al kwam het ook alle jaren terug met dezelfde vruchten- en bloemensoorten en dezelfde zon, die zijn kopje verschroeide, als hij, gelijk nu, door het kijkgat gebogen, den einder peilde, waar het winstgevend windje moest geboren worden.

Dat windje was in aantocht en glimlachend trok Cadjuske het hoofd naar binnen om de *vang* op te trekken, die de wielen vastschroefde.

* * *

Na al de schikkingen voor het gemaal te hebben genomen, hurkte Cadjuske neer op eenen zak graan, om nog eenige oogenblikken te droomen.

Droomen, dat was zijn liefste tijdverdrijf!

Zachtjes kneep hij de oogen dicht om de beelden, die in zijn droom verschenen, klaar te onderscheiden.

Die beelden waren altijd dezelfde; ze verschenen en verdwenen ook altijd in dezelfde orde. 't Waren lieve meisjesbeelden, die hij inwendig met zalige verrukking aanschouwde. Dan trilden al de vezels van zijn klein lichaam van geneugte.

Eerst zag hij Leentje van den melkboer met haar blond kroezelkopje en het betooverend lachje op de bloedroode lippen; hij, Cadjuske, stond in de deemstering bij den draaiboom van het hofgat met haar te vrijen en plannen te smeden voor de toekomst...

Dan verscheen Lina van den wagenmaker in zijne verbeelding: hij zag haar met het gebedenboek in de hand, over het wegeltje komen, dat aan den voet van den molen raakt en door de velden slingert naar het dorp. Met jagend hart wachtte hij haar op, legde de witbestoven hand om hare heup en zoende hare blozende wangen, in de hoop haar weldra zijn vrouwtje te mogen noemen... Maar dit beeld werd weldra verdrongen door dat van Fientje, het bleeke en droomerige Fientje van den bakker, waar hij wekelijks eene vracht meel binnendroeg... Zoo liet Cadjuske beurtelings al de liefjes in zijn droomen verschijnen, die hij had gevrijd, en die hij na 't vurig minnekoozen in den steek had gelaten.

Nu waren die meisjes reeds jaren getrouwd en begonnen stilaan oud te worden, gelijk hij, Cadjuske;... maar het mulderke zag haar

in zijne droomen terug, frisch en jeugdig, gelijk hij haar had gekend in den tijd van 't zoete avond-vrijen.

En dat was een onbetaalbaar genot voor den bejaarden vrijgezel, op zijn eenzamen molen, in afwachting van den wind, die de zeilen zou spannen, de wielen doen ronken, de steenen doen knarsen en het mulderke tot het werkdadig leven terugroepen.

Somtijds werden zijne droomen vergald door een beeld, dat ongeroepen te voorschijn kwam en het mulderke met doodelijken schrik de oogen deed openen.

Dat beeld was van zijne veel oudere zuster Agatha, die de heerschappij voerde over huis en molen, en die hem in alles als een schooljongen behandelde.

Cadjuske had zijne ouders vroeg verloren.

Agatha, toen dertig jaren oud, nam het bestuur van 't muldersbedrijf in handen, met eene bewonderenswaardige wilskracht.

Cadjuske moest op hare wenken loopen als een afgericht hondje in den circus.

Het ventje had nooit bizondere karaktersterkte gehad en 't was dan ook niet te verwonderen, dat hij onder het tyranniek bestuur zijner oudere zuster alle gevoel van mannelijke fierheid en eigenwaarde verloor.

Agatha was een leelijk vrouwke, klein en mager, met gewelfden rug en grof mannenwezen.

In hare eerste jeugd had zij moeite gedaan om hare onbehaaglijke lichaamsvormen te verduiken onder een mooi kleedje, ten einde een jongenshart te kunnen veroveren, maar 't ging niet.

Met grievend hartzeer zag zij hare vriendinnen vrijen en trouwen; voor haar geen blik, geen woord van genegenheid of liefde, hoe verlangend zij er ook naar uitzag; zij bleef de paria van het vrouwengeslacht.

Toen zij de dertig voorbij was, gaf zij den moed op en de fijn gesneden rokjes werden vervangen door het grof kleedsel der arme dorpsvrouwen; het keurig vederen-hoedje door eene effene muts met binders.

De worm der afgunst verknaagde het hart der verstooten Agatha. Zij werd vreeselijk jaloersch van het geluk harer vriendinnen,

die de zoetheid der moederliefde mochten smaken aan de zijde van een liefhebbenden echtgenoot.

Die afgunst ontaardde weldra in kwaadsprekerij.

Bij den bakker, den winkelier, den kleermaker, stortte zij hare verzuchtingen uit, - over de lankmoedigheid van den goeden God, die zoo veel kwaad moet vergeven, - over de oneerlijke vrijages in de deemstering - en over de slechte vrouwen, die hare mans bedriegen. Och! de wereld was zoo slecht en bedorven!

Toen zij vernam, dat Cadjuske vrijde met Leentje van den melkboer, kreeg zij bekans eene beroerte van kwaadheid. Welhoe, die kleine nietige worm durfde in 't geniep een meisje gaarne zien en o wee, misschien plannen maken om haar als vrouw in 't molenhuis binnen te brengen! Die stoutmoedigheid zou hij haar betalen. Nooit ofte nooit zou zij hare heerschappij over huis en molen aan een vreemde afstaan.

Cadjuske moest een uur lang de bijtende strafpredicatiën van Agatha aanhooren. Onderdanig boog hij het hoofd, belovend in 't vervolg wijzer en verstandiger te handelen.

‘Dat is geen vrouw voor u,’ besloot Agatha haar driftig verzet en Cadjuske sloeg beschaamd de oogen neer als een boetvaardige zondaar.

Toen Lina van den wagenmaker aan de beurt kwam, moest Cadjuske nog eens hooren hoe verkeerd hij zijne keuze gedaan had, en bevend als een bestraft hondje, kroop hij in den donkersten hoek van den molen, wanneer het meisje den volgenden avond over het wegeltje kwam, om hem goe'n avond te zeggen.

Zoo verging het achtereenvolgens met al zijne vrijages. Bij elke nieuwe voorstelling klonk het onverbiddelijk vonnis van Agatha: ‘Dat is geen vrouw voor u.’

De jaren verliepen en de grijs-wordende haren van Cadjuske verwittigden hem, dat z'n tijd van vrijen en minnekoozen voorbij was...

Voortaan zou hij voor eenigen troost nog hebben, de zoete herinneringen.

In de kleine molenkamer kon hij ongestoord droomen van 't zalige minnespel uit de vervlogen jaren.

* * *

In den laatsten tijd hadden Cadjuske's droomen eene andere wending genomen. Wel kwam de beeldengalerij zijner vroegere liefjes er nog in voor, maar heel flauwtjes en onduidelijk. Ze werden overschaduwd door een nieuw beeld...

In het dorp woonde Cadjuske's oude tante Liva, eene zuster van zijn overleden vader.

Het mulderke ging haar eenmaal 's jaars bezoeken: op Nieuwjaarsdag, om de oude sukkel nog honderd jaar lang en gelukkig leven te wenschen en om er een stukske in den kraag te drinken.

Tante Liva was erg bekommerd om het alleenloopersleven van neef Cadjuske en haar Nieuwjaarswensch was altijd: ‘Van 't jaar eene vrouw, jongen.’

De mulder nam dien vromen wensch steeds in dank aan, maar... met een bitter lachje op de lippen. Dit jaar had de oude vrouw er bizonder op aangedrongen en Cadjuske, van zijnen kant, had al zuchtende gezinspeeld op zijn gevorderden ouderdom en op de tyrannie van zuster Agatha.

‘Ei ei,’ - had tante Liva lachend geantwoord, - ‘zie hem daar eens zitten! Een vent, in de fleur van zijn leven! Ge moet naar geen bakvischje van twintig meer uitzien, jongen. Een vrouwke van over de veertig, jandorie, en de speelman zal nog wel op 't dak komen.’

Cadjuske had hartelijk om dit voorstel meegelachen. Maar Agatha!

Daarop wist tante Liva ook raad te geven.

Hij was toch geen kind meer en al lang meerderjarig. Waarom, verduiveld, zulke kiesche zaken onder den neus van Agatha steken? Stillekes, in 't geniep moest hij naar een vrouwke uitzien en zonder iemand te raadplegen de banden leggen.

En nadat alles voor Wet en Kerk goed in orde zou zijn,..... dan de bom laten springen.

Dat was nu eens een heerlijke raad van tante Liva!

Hoe jammer dat hij er niet vroeger aan gedacht had, op zoo'n slimme manier Agatha te verschalken! En kijk, alles ging toch mee op dien onvergetelijken Nieuwjaarsdag!

Tante Liva kende een meisje waarmee haar neef Cadjuske gelukkig door 't leven zou gaan; een pracht van een vrouw, pas drie

en veertig en met een aardig spaarpotje. Ei, ei, als hij den volgenden Zondag eens wou terugkeeren....

En Cadjuske keerde weer,... ettelijke Zondagen achtereen; van Nieuwjaar nu al over de vijf maanden. De zaken waren nu al zoo ver gevorderd, dat hij den een of anderen dag met Klaartje Somers in 't kaske zou prijken.... Misschien was het vandaag al gebeurd.... En hij had alles in 't geniep kunnen doen; zuster Agatha zou hem dezen keer niet meer beet hebben.

En Cadjuske lachte in zijn droom; hij verroerde effentjes de lippen, alsof hij zoete minnewoordjes fezelde tot haar, wier beeld hij voor z'n geest tooverde: Klaartje... zijn vrouwke.

Knetterend gerucht van krakend hout deed hem plotseling ontwaken. Verschrikt rechtte hij zich op in de meening, dat de gevreesde Agatha voor hem ging verschijnen.

Toen zag hij dat de steenen over het graan rondliepen.

De wind was over de vlakte gevaren, had de zeilen gespannen en het tuigwerk van den molen in beweging gebracht....

* * *

De zon neigde reeds naar het Westen, wanneer de laatste graankorrels door de schuif liepen en Cadjuske de vang aftrok om den molen stil te leggen.

Een korte knak en het daverend gerucht van de rollende steenen hield op.

Het mulderke bond de gevulde meelzakken dicht, schommelde nog wat hier en wat daar en ging toen in het deurgat staan.

Hij had zijne witbestoven pet opgezet, en nu zijn kale schedel bedekt was, zag hij er wel tien jaar jonger uit. Zijne blozende wangen hadden hare jeugdige frischheid nog niet verloren en de najaarsrimpelkes op zijn voorhoofd waren nog maar kleine, nauw merkbare schreefjes.

In zalige verrukking overzag hij het avondlandschap.

Cadjuske was geen geleerde. Hij had de boeken niet gelezen van ziekelijke dichters, die in hun muffig studeervertrek naar onverstaanbare woordklanken en potsierlijke zinswendingen zoeken, om gemaakte indrukken van de natuur weer te geven.

En toch voelde Cadjuske het aangrijpende avondschoon, al kon hij zijne gevoelens niet in mooie woorden uitdrukken. Wat hem bij den avond, van op het hoogste trapje van den molen, meest bekoorde, was de zinkende zon.

Op 't middaguur kon hij haar verblindend wit licht niet in de oogen verdragen, maar nu zij aan de Westerkim haar afscheid aan de vlakte bracht, had zij hare macht over de schepselen afgeworpen en kon Cadjuske haar beschouwen zonder vrees, zijn dik blozend wezentje te verschroeien.

Zij scheen nu oneindig grooter dan gedurende den dag, een groote roode bol, zwemmende in eene zee van bloed... De koutervlakte onderging de weerkaatsing van dat bloed-roode licht aan den einder; 't had al den schijn alsof de veldvruchten, de boomen, tot zelfs de molen met een kleed van grijsachtig purper werden bedekt.

Cadjuske luisterde ook naar de doffe dorpsgeruchten, die in het Oosten boven het donkere wilgenboschje opstegen... en zijn hart begon te jagen van zoet verlangen naar den dag der groote gebeurtenis in zijn leven. Ginder, achter dit geboomte, woonde immers het vrouwke, dat hij weldra zou gaan opeischen en zegevierend naar het molenhuis brengen.

Zijn vrouwke!

Hoe kon er, gods-mogelijk, nog zooveel geluk voor den bejaarden vrijgezel bestaan!

Zachtjes trok hij het molendeurtje dicht en daalde van de steile trap, die aan de vloerbalken hing te waggelen.

* * *

Aan den overkant van het zijwegeltje stond het molenhuis: een vierkant gebouw zonder verdieping.

Het verwonderde Cadjuske geen licht door de vensters te zien stralen.

De donkerte was geheel ingevallen en zuster Agatha deed altijd stipt het lampje branden, als het laatste avondrood aan den einder verdween. Zij was niet gierig op de olie en Cadjuske vond dan ook een kloek avondmaal, na het hard labeur van den dag.

‘De naakten kleeden en de hongerigen spijzen,’ die lichame-

lijke werken van barmhartigheid had Agatha tegenover haar broer altijd beoefend. Aldus meende zij 't volle recht te hebben zijn levenswandel volgens *haar* goedvinden te regelen. Wat mocht er nu wel gebeurd zijn?

Cadjuske werd bang en bleef aarzelend staan.

In de deuropening donkerde de silhouette eener vrouw. Een kleine arm ging opwaarts, hoekig gespannen; en scherp, bijtend trilde het vonnis door de duisternis: ‘Verstokte zondaar!’

Dat was de bom, die voor de voeten van Cadjuske ontplofte, schielijk, zonder verwittiging.

Hij kreeg er den slag van, vlak in 't aangezicht, en zijn kopje, vol hoop van zoete verwachtingen, werd op eens ledig.

Die stem pijnigde zijn hart als de beet eener adder. Meer dan ooit voelde hij zijne onmacht tegenover de tyrannie van zijne gebiedster. Eene bange stilte volgde op die korte, maar beslissende oorlogsverklaring: de vijand had zich binnen de woning teruggetrokken en Cadjuske bleef roerloos staan, den adem terug inslikkend, een steenen beeld.

De nachtvogels doken uit de struiken op, klapwiekten rond het dak van den slapenden molen en vlogen schreeuwend verder. In de donkere diepte van den hemel pinkten de sterren, en schoten fijne lichtstraaltjes op de vlakte, zacht streelend de rustende vruchten en bloemen.

Langzamerhand kreeg Cadjuske den gewonen loop zijner gedachten terug. De kilte van den nacht boorde dwars door zijne kleeren; hij rilde van de kou.

De opstand groeide in zijn moegetergde ziel, laaide op tot een vlam, stralend uit zijn trillende oogappels. Thans zou hij den strijd aanvaarden, en aanhouden en overwinnen.

Geene hondsche onderdanigheid meer.

Tante Liva had het hem gezegd: geen duim toegeven, den kop recht houden, flink en boud, zoo als het een man betaamt.

Moedig als een oorlogsheld, die het lood van den vijand niet vreest, stapte hij binnen.

Hij was de uitgedaagde: aan hem den aanval te beginnen.

Een oogenblik bleef hij staan in de zwarte donkerte der kamer,

de vuisten gesloten, inhoudend den adem om de fijnste geruchten op te vangen.

De huisklok tikte de eeuwigheid, met korte en piepende slagen.

Door de grijze nevelvlek van een ruitje in den zijwand schoot de avondster een straal, dun en glimmend wit op den vijand, die langzaam oprees: een zwart spook, hoekig afgelijnd.

Cadjuske opende den mond, in wilde begeerte zijne ziel te ontlasten van 't looden gewicht, dat er sedert zijne jeugd op drukte... maar de vijand was hem voor en hij kreeg de lading schroot in 't gezicht, sissend en schuifelend dat de wanden het luid herhaalden. ‘Wee u, bedorven zondaar! Welhoe, ge durft in uw ouden dag nog aan trouwen denken! Hebt gij het hier niet goed? Heb ik u dertig jaar gevoed en gekleed om hier eene vreemde vrouw binnen te brengen? Dat zal nooit gebeuren.’

Cadjuske kreeg den steek vlak in het hart. Hij knikkebeende als een bedronkene bij dien onverwachten aanval. En hij werd klein, worm-klein tegenover den vijand, dien hij met een slag meende te vernietigen. Geen beetje moed schoot hem over; die dreigende stem, waarvoor hij altijd had moeten bukken, werkte op zijne zwakke hersens als de electrische stroom op het levend spiervleesch.

De kortstondige sterkte, die hem tot den strijd had gedreven, was maar een paffend vuurpijltje geweest, afgeschoten door de laaiende vlam zijner liefdedroomen. Hij was al overwonnen en de beslissende slag moest nog geleverd worden.

Eene korte stilte volgde op die eerste krijgsdaad.

Cadjuske zag de aflijning der silhouette van den vijand grooter afmetingen nemen... en dicht, heel dicht aan zijn oor, klonk de formuul van overgaaf: ‘Gij zult op staanden voet beloven, morgen uwe trouwbelofte uit het kasken te doen wegnemen.’

Dat was de groote slag; de vernietiging van het geluk, waarvan Cadjuske maanden lang had gedroomd. Het bloed stroomde naar zijn hersens, geweldig stijf spannend de bloedvaten. De wanhoop gaf hem een oogenblik den verloren moed terug en de vuist opstekende, schreeuwde hij scherp, fluitend: ‘Nooit!’

Met koortsige haast rekte hij de armen uit, zoekend den wand

en de deuropening. Hotsend en botsend sprong hij buiten. De zware eiken deur viel met een doffen slag achter hem toe.

* * *

Op de vlakte sliep alles: boomen, bloemen en planten. Cadjuske bleef aan den voet van den molen staan; zwaar ademend, triomfantelijk. Met een enkel woord had hij den vijand verslagen. Hij begreep zijn eigen onverschrokkenheid niet.

Nadat de kalmte terug in zijn geschokte hersens gekomen was, overwoog hij zijnen toestand.

Hij kon den nacht in den molen overbrengen, maar tante Liva had hem gezegd: ‘Zoo Agatha u het leven al te bitter maakt, kom dan tot mij.’ Daarbij, de honger kwelde hem en zijn vijand zou ditmaal wel vergeten het gewone werk van barmhartigheid te beoefenen.

Cadjuske nam gauw een besluit: bij tante aankloppen. Hij stapte vlug over het wegeltje, dat als een grijs slangetje over de velden kroop. Honderden keeren was hij in de donkerte langs hier geweest. Misloopen kon hij niet.

Hij moest maar een beetje oppassen, vooraleer van het wegeltje op de dorpsbaan over te gaan. Daar lag eene plank over de rootgracht; die gracht was redelijk diep en stond veeltijds vol water.

Cadjuske had scherpe oogen: hij zag het sterrelicht op de watervlakte glinsteren, betastte de plank en beende er gezwind over.

Langs weerskanten van de baan zongen de hooge kanada's hun zacht, droomerig nachtlied. In de verte dansten de vlammetjes van de dorpslantaarnen.

Cadjuske ging nu gezwind vooruit; het kopje flink opgeheven, de borst gezwollen. Hij had immers den strijd gewonnen. In meest al de woningen waren de lichtjes reeds uitgedoofd. De landlieden gaan vroeg te bed om vroeg te kunnen opstaan.

Hij klopte aan de deur van tante Liva's huis... nog eens. Toen herinnerde hij zich, dat het oudje met slapenstijd voor geen mensch haar deurtje opende.

Hij gaf het op en wou terugkeeren.... In den molen was het ook warm; tusschen de zakken versch gemalen meel zou hij rustig kunnen slapen.

Plots kreeg hij een heerlijke gedachte. Daar, aan de overzijde van de straat, stond het Gemeentehuis. De vensters der verdieping waren hel verlicht; de gemeenteklerk was zeker nog aan den arbeid, vol krabbelend groote vellen papier, zijne dagelijksche bezigheid.

Cadjuske stak de straat over en betastte den voorgevel. Nevens den deurstijl hing, met ijzeren klampen in den muur vastgemaakt, het zaligmakende kasken met de huwelijksberichten.

Zijne vingeren gleden over het traliewerk....

Een lucifertje vlamde op; het licht danste over de papiertjes, die in 't kasken ten toon hingen, om 't publiek in te lichten, zooals de Wet dat voorschrijft.

Lieve hemel, daar hing ook zijn geheim, ten blakke uit: ‘Arcadius Windey met Klara Somers’.....

Cadjuske liet het lucifertje vallen, van blijde aandoening. Hij legde de hand op het hart, dat hamerde zijn geluk, onstuimig wild.

Met den rug tegen den gevel geleund bleef hij staan, de oogjes gesloten en het beeld van zijn toekomstig vrouwke voor den geest tooverende.

Binnen het Gemeentehuis werden deuren toegeslagen; de klerk schoof hem rakelings voorbij, haastig wegloopende om t'huis te zijn.

Dit gerucht deed Cadjuske uit zijne wellustige droomerij ontwaken.

Hij ging den weg terug op, langs waar hij gekomen was. De kogel was door de kerk, hij hing in 't kasken! Niemand zou hem zijn geluk nog ontnemen!

Al het getier van Agatha zou hem voortaan niet meer afschrikken. Kalm, onvervaard zou hij den storm laten voorbijgaan en dan...

De dorpslantaarnen pinkten hun laatste druppeltje olie weg en de grauwe nachtnevel weefde zijn kleverig net over de verlaten straten.

Daarboven flikkerden de sterren met onverminderden glans en eeuwigdurende pracht.

Cadjuske ging met gezwinden stap voort. Een nachtuil miauwde zijn droeve klacht in den kerktoren.

Aan 't einde van de dorpsstraat schoot een inktzwarte pijl uit den grond op, doorborend de grauwe mistgordijn, puntig uitloopend in de donkere lucht.

Cadjuske erkende het schietplein en de gaaipers, waar hij op feest- en kermisdagen een pintje kwam drinken en zich verlustigen bij het woelige spel der driftig dooreenwemelende schutters.

Het drankhuis was nog niet gesloten, dat viel bepaald mee. Een glaasje krachtig bier verwarmt en voedt. Hij zou er twee drinken om in vroolijke stemming te geraken.

'Een beetje door den neus geboord kan geen kwaad,' redeneerde hij in zijn eigen; 'dan zal ik er sterk voor staan om een nieuwen aanval van Agatha kloekmoedig af te slaan.'

* * *

De herbergkamer van 'Het Schuttershof' was twijfelachtig verlicht door de wegstervende vlam eener hanglamp, overkapt met een groenen *abat-jour*.

In het groenachtig licht, bij de toonbank, zaten moeder en dochter met vakerige oogen te wachten naar het vertrek van den laatsten klant, om te sluiten.

Die klant was *Monsieur François*, een jonge nachtraaf.

In achteroverliggende houding, den rug tegenaan de toonbank geleund, luierde hij op z'n stoel, de blauwe rookwolkjes zijner sigaret in kringetjes opjagende.

Monsieur François was een eenig zoontje, die de met zorg gespaarde goudstukjes van mama liet bollen en klinken.

Geregeld liep hij alle avonden de bierhuizen af, waar jonge blonde kopjes en lachende oogjes zinnelijke begeerten opwekten in zijne, door den drank verwaterde hersens.

Geregeld om middernacht, het sluitingsuur, werd hij door den nachtwaker uit de laatst bezochte herberg gedreven.

Cadjuske groette het gezelschap en bestelde een glas kloek, oud bier.

Monsieur François kende het mulderke van Hanewijck. Hij smeet de brandende sigaret in het aschbakje en wenschte hem proficiat, om het groote nieuws der verloving.

De bazin streek den vaak uit de oogen en pruttelde, de armen rekkend, over het late uur en 't uitgaande licht van de lamp.

Dat was evenwel niet in den zin van *Monsieur François*. Hij

bestelde een fijn likeurtje en rolde eene nieuwe sigaret. *Mademoiselle* moest maar een beetje olie bijgieten en een glaasje meedrinken.

Moeder en dochter durfden dit verzoek niet afslaan: *Monsieur François* was een vaste klant en een mild tracteerende schutter, dien men moest ontzien.

Cadjuske straalde van geluk; hij lichtte effentjes de witte pet voor den jongen heer op en dankte voor den gelukwensch. Het donker bruine, schuimende bier liep als honig door zijne droge keel.

Mademoiselle had de lamp met olie gevuld en het licht, groen getint door het glas van den *abat-jour*, stroomde nu over het blozende wezen van het mulderke.

Hij wilde een tweede glas bestellen, maar *Monsieur François* belette het hem. *Hij* tracteerde met eene flesch Champagne. Cadjuske was zijn vriend en op den vooravond van zoo'n groote gebeurtenis mocht men het kopje niet treurig laten hangen.

Ei, ei, die woorden kittelden Cadjuske's hart van zalige geneugten. Wie zou het kunnen gelooven? Een ventje van vijf en vijftig en nog zoo jolig, zoo levenslustig als een loteling! Zijn vrouwke zou bij hem een paradijs van geluk vinden.

De kurk vloog naar de zoldering, knallend met doffen slag. De champagne schuimde in de glazen, vloeibaar goud, tintelend en dansend.

Cadjuske durfde er de lippen niet aan brengen. Hij had hooren zeggen, dat iedere zwelg een frank kost, maar 't was hem hartelijk gejond en 't ging op zijn aanstaande bruiloft, op zijn welvaren in 't huwelijksbootje.

Monsieur François hief het glas in de hoogte, treiterachtig lachende en beteekenisvol pinkoogend naar *Mademoiselle*, die nu ook meedeed aan de nachtfooi. Cadjuske sloot de oogen bij het doorzweigen van den kostbaren godendrank. Eene wellustige krieuweling doorliep al de vezels van zijn lijf en smakkend met tong en lippen, zette hij het ledige glaasje terug neer.

Monsieur François had danig veel plezier om de aardige gelaatsuitdrukking van het eenvoudige mulderke. Hij deed de bekers nog eens vullen. Cadjuske hield den lekkeren drank naar het licht en volgde met de oogen de zotte spelingen van de kleine blaasjes, die als

duiveltjes in 't gouden nat vochten om het eerst naar den bovenrand te vluchten.

Kon hij zoo'n glaasje champie naar 't molenhuis maar eens meenemen en Agatha toonen hoe de rijke heeren van 't dorp zijn huwelijk meevierden!...

Met kleine teugjes zwolg hij den zoet prikkelenden drank in... Een derde, een vierde glaasje volgden.

De wonderdrank deed weldra zijne uitwerking gevoelen: Cadjuske's oogen begonnen weldra wild te schitteren. Hij werd jolig en vertelde geestdriftig van de liefjes, die hij door de schuld van Agatha in den steek had gelaten. Hij had altijd de vrouwkens geerne gezien.... Ei, ei! Hij was nu wel meer dan vijftig, maar zijn hart was nog jong gebleven. Hij kon nog zingen en dansen en met dronkemansuitgelatenheid vooisde hij:

> ‘Amerenske is de schoonste,
> Ze is de schoonste van de stad,
> Ze is gekleed gelijk een popken,
> En ze draait van deeg heur gat.’

Zijn liedje werd door *Monsieur François* en door *Mademoiselle* op spottend gejuich onthaald.

Thans zou hij eens op 't schreefken dansen, met de toppen der schoenen vlak op 't wit voeglijntje der cimentsteenen, kaarsrecht en met de handen in de broekzakken, van 't eene eind der kamer naar 't ander... maar de leute werd op eens gestremd door de binnenkomst van den nachtwaker.

Cadjuske, die bij nacht nooit het molenhuis had verlaten, en de politie-reglementen niet al te wel kende, zette zijne evenwichts-oefening in, maar de man van de Wet klauwde hem bij het vestje vast en dreef hem zachtjes buiten.

***

De nachtmist was dik ingevallen en hulde de straat in eene ondoordringbare duisternis.

Cadjuske bleef bij de stoep slaan en wreef met de hand aan het kopje, waarin het duiveltje van den wijngeest hamerde, geweldig, om den schedel te doen barsten.

Die wondere champie werkte vermoeiend op al zijn spieren;

zijn beentjes wilden hem schier niet meer dragen... hij zou tot het molenhuis niet geraken.

Eene hoopvolle gedachte verdreef op eens de pijn zijner onverklaarbare vermoeienis. In de herbergkamer van 't Schuttershof was het warm; daar zou hij op 'n stoel zachtjes kunnen indutten, en bij het krieken van den dag zou hij weer het kloek en vroolijk mulderke worden.

De bazin had een medelijdend hart en hij was een braaf, onschuldig ventje. Waarom zou zij hem voor één nachtje herbergzaamheid weigeren?

Handen-zwierend klauterde hij de hooge stoep terug op en draaide zachtjes de deurklink over.

Helaas, de deur was gesloten en het lamplicht uitgedoofd. Hij beproefde een tikje, maar het bleef doodstil binnen de woning.

Monsieur François had hem vriendelijk goê'n nacht gewenscht, eens bemoedigend op zijn schouder getikt en was toen haastig dorpwaarts gegaan; de nachtwaker had hem aangeraden goed uit te zien om in den donkeren nevel niet te verdolen; daarop was de deur van 't Schuttershof piepend en krijschend toegegrendeld geworden... Cadjuske had er allemaal niets van gehoord, in zijne bedwelming, veroorzaakt door dien duivelschen champie.

Pruttelend over de driestheid van kerels, die niet kunnen verdragen, dat een mensch zich eens deftig amuseert, zocht hij de straat en waggelbeende dan op 't goed vallen uit in de richting van Hanewijck.

Toen hij de laatste huizen voorbij was, werd het een beetje klaarder rondom hem. De mist, niet meer gevangen tussehen de gevels der woningen, zwom dunner uit over het vlakke veld en Cadjuske ontwaarde duidelijk de zwarte aflijning der boomen langs weerskanten van de baan.

Hij waggelbeende door den nevel, slingerwaaiend de armen om het evenwicht te behouden, storend de geheimzinnige stilte van den nacht, met zijne zware schoenzolen, die dof plitspletsen op de harde kasseien.

De wondere kracht van den Champagne-wijn had moed in zijn hart geslagen, heldenmoed.

Van geen levend schepsel was hij nog bang. Agatha zou schrikken en beven en om genade smeeken; zijne slavin zou ze worden. Zij zou sidderen voor zijne stem, gelijk hij jaren en jaren voor hare stem had gesidderd.

Achteruit, kleinzielige lafbekken! Het bezopen ventje bleef staan en beukte met de vuisten in de ijdele ruimte, links en rechts, in de meening, dat hij honderden vijanden in het stof deed bijten. Dan waggelbeende hij verder, zegevierend lachende en zijn geliefd vooiske neuriënde:

> ‘Amerenske is de schoonste,
> Ze is de schoonste van de stad...’

De nachtmist verdunde meer en meer en scheurde hier en daar open, zoodat men de boomen nu kon tellen, die de baan afteekenden.

Tusschen twee breed gekruinde kanada's stak het plankje over de rootgracht. Een goede geest gaf Cadjuske in nog een eindje verder te loopen en de veilige rijbaan te volgen, die naar den molen liep. Maar het drankduiveltje verjoeg algauw die goede gedachte.

Ei, ei, was hij nog een bang ventje? En kon hij niet op 't schreef ken dansen, sekuur en pijlrecht? Wat zou men wel zeggen als 't eens uitkwam, dat hij, Cadjuske, niet meer over een plankje durfde loopen?

Ei, ei, ze mochten een koord over de gracht spannen, hij zou er over strielen als een vuurvogel, zonder een haperingske, zonder een voetje te misstappen.

De handen zijwaarts uitgestrekt, zette hij den linkervoet op het brugje,... dan den rechter, nog eens den linker... God almachtig! Zijn kopje verloor opeens het bewustzijn van de gevaarlijke onderneming, het lijf rekte en plooide, de armen zwierden als molenwieken om 't verbroken evenwicht te herstellen en Cadjuske tuimelde in den plas; 't kopje ging pijlrecht naar onder; tot over de schouders zonk het in den drabbigen bodem. De zware schoenen staken boven den waterspiegel uit, snikten en ploeterden nog een tijdje op de oppervlakte en verdwenen dan ook.

De wit bestoven muldersklak bleef als een ontredderd scheepje op het water dobberen. De morgenster schoot haar licht door de

gescheurde mistgordijn en haar lichtend vlammetje teekende op de gracht de plaats aan, waar Cadjuske, zonder pijn of smart, zijn zieltje aan den schepper had weergegeven.

***

Het was nog vroeg in den morgen.

De heerlijke zon kondigde haar komst aan door een schitterend vuurwerk: vurige stralenbundels van rood, purper en goud schoten aan de Oosterkim in de hoogte en hunne lichtsprankels versmolten tot eene aureool van kleurengetoover, waarin de hemelkoningin statig oprees.

Heel de vlakte sidderde van geneugte, van liefde voor het herboren licht: de graanhalmen schudden de neveldroppen van hunne gezwollen aren af, de bloemen openden hare kelken, de vogeltjes verlieten hunne nesten, al het geschapene keerde zich in aanbidding naar de onuitputtelijke levensbron, naar de prachtige zon, die haar morgengroet aan de vlakte bracht.

De maaiers scherpten hunne zeisen om den rijken graanoogst te beginnen; jonge boerinnetjes, in lichte kleedij, huppelden allentom over de wegeltjes, om de maaiers te vervoegen en het afgesneden graan in schooven op te binden.

De molen alleen bleef stil, zonder leven; een treurende pelgrim, midden de juichende natuur. In 't molenhuis zat Agatha, in dezelfde kamer, waar den avond te voren de strijd voor de vrouw was gestreden geworden. Zij had den ganschen nacht gewaakt en gebeden voor de bekeering van haar verdwaalden, zondigen broer.

Het morgenlicht straalde door de ruiten en verlichtte haar bleek, afgemat mannenwezen.

Een scherpe noodkreet strielde over de akkers, langs het molenhuis en werd door den weergalm langs den anderen kant van de vlakte teruggezonden. Agatha veerde op en liet den rozekrans vallen. Een bang vermoeden deed heur hart feller kloppen.

Wacharm! Ho-ïo!

Maaiers en bindsters beantwoordden het hulpgeroep.

Agatha waggelde buiten, den doodangst op het lijf.

Het volk snelde naar den kant der vlakte, waar de breed

gekruinde kanada's de dorpsbaan aflijnden en bleef daar in dichte groop bijeen.

Het gonzend gerucht der stemmen werd door het morgenwindje opgenomen en bereikte het luisterend oor van Agatha.

Een stoet van jonge mannen, blootshoofds en met bloote armen, kwam het wegeltje opgewandeld. De vrouwen volgden. Traag en zwijgend ging het vooruit: een lijkstoet, badend in 't gouden licht der rijzende zon.

De mannen droegen het lijk van Cadjuske, die aan het brugje zoo ongelukkig aan zijn einde gekomen was; op den vooravond van de groote gebeurtenis, waarvan hij maanden had gedroomd in den molen, die nu zijne wieken liet hangen als een gekwetste, stervende vogel.

Vreeselijke stond voor Agatha!

Jammerend, handenwringend liep zij rond het lijk, door de dragers op een paar stoelen neêrgelegd. Zij viel op de knieën en omvatte den dooden arm die lichtjes nevens den natten romp uitbengelde, de stilvallende slinger van een afgeloopen uurwerk.

Het oorlogstooneel van den vorigen avond welde in hare geschokte hersens op, dreigend... een vreeselijke droom.

Had zij nog het recht dit lijk aan te raken?

Met tyrannieke wreedheid had zij haar broer jaren getreiterd en geplaagd; zij had de liefde, het leven zijner ziel geweld aangedaan en hij was voor haar weggevlucht in den donkeren nacht, het ondragelijke juk afschuddend.

Huiverend, klappertandend liet zij de ijskoude hand los. Medelijdende vrouwen droegen haar te bed. Zij viel in eene ijlende koorts, waaruit zij maar ontwaakte toen het lijk van Cadjuske reeds twee dagen aan de aarde was toevertrouwd geworden.

Een paar weken later vertrok zij naar het Begijnhof, de mulderij - tot na de publieke verkooping - aan de zorgen van een verren neef overlatende. Bij tante Liva mocht zij niet aankloppen; de oude vrouw verafschuwde de galzieke kwene.

In haar klein kamertje waagde de boetende begijn voor den eersten keer het doodsbeeldeken te lezen, dat de pastoor voor de uitvaart van Cadjuske had opgesteld.

Zij nam het uit haar kerkeboek en las:

†
Bid voor de ziel
van
Arcadius Windey,
schielijk overleden in den ouderdom van 55 jaren.

Mijn God! mijn God! waarom ontrukt gij mij dien duurbaren broeder? Waarom hem zoo plotseling ontnemen aan mijne liefde!

Bid voor mij, lieve zuster. Ik zal voor u bidden en welhaast zal ik u voor altijd wederzien bij God.

R.I.P.

Agatha vouwde bevend het kerkeboek weder dicht en zij deed een smeekgebed tot God, opdat Hij Cadjuske zou beletten heur den strot toe te nijpen, als ze bij hem in den hemel zou aanlanden.

LOD. SCHELTJENS.

Caïro.
Reisbrief.

Indische Oceaan, 5 Januari -

.....

Ik was dus van Port Saïd met den trein naar Egypte's hoofdstad gereisd, ongeveer 250 kilom. over Ismaïla. Van uit den trein kon men er zich reeds een denkbeeld van vormen hoe het Nijldelta er uit ziet. Op een ruimen afstand (tot Ismaïla) volgt de spoorweg het Suezkanaal en een der voornaamste landwegen van de streek. Zoo ontwaart men aan den eenen kant het meesterwerk van de Lesseps met van tijd tot tijd een stoomboot er op, alsof hij door de woestijnen stoomde, anderzijds het Egyptische verkeer, witgekleede gestalten op ezel, kameel, paard of os. (Nijlpaarden heb ik niet gezien!) De plantengroei is schaarsch: langs den spoorweg talrijke cactussen, soms verschillende meters hoog en van tijd tot tijd een veld met maïs of suikerriet.

Tusschen Ismaïla en Caïro, waar de wateringen door afleiding van de Nijlarmen zich over grootere oppervlakten uitstrekken, doen zich onafzienbare welbebouwde akkers voor, met hier of daar een boschje oranjeboomen, op 't oogenblik vol geurige mandarinen, lonkend uit donker loof, metaalachtig glimmend. Zoo'n tak moest Verhees of Van Boeckel eens smeden, in plaats van rozen en andere teedere bloemen!

De atmosfeer, etherisch, onvoelbaar, goudlichtend, zooals men ze zich denkt boven de wolken of in een land van droomen. Want het is winter hier, hetgeen wil zeggen dat de temperatuur ideaal is: steeds tusschen 15 en 20°, zonder de minste vochtigheid, zonder dat de zon

ooit steekt, altijd zacht warmend als een streeling. Alleen de lente- en herfstdagen in Korea, bekend voor 't warme paarlmoerachtig lichten der morgenlucht, kan ik er mee vergelijken. Dat wij in België nooit zoo'n weder kunnen hebben moet ons, me dunkt, beletten ons ooit zoo volkomen te laten koesteren, zonder aan iets anders te denken, door de gulden zon en den blauwen, onbewolkten hemel.

Doch alvorens van Caïro zelf te spreken, dat eene wonderstad is, kan ik niet nalaten nog eens op het Suezkanaal terug te komen. Wanneer men bedenkt hoe gedurende lange jaren de post tusschen Europa en Azië langs de Kaap om, of op den rug van kemels per karavaan, van de Middellandsche Zee naar de Roode Zee moest vervoerd worden, - eene kolossale onderneming, die langen tijd bestuurd werd door een energiek Engelsch luitenant, Waghorn, - als men bedenkt dat heel de handel tusschen twee, ja, drie werelddeelen, plaats greep langs dien kolossalen omweg der Kaap de Goede Hoop, omdat een betrekkelijk kort broksken der aarde zand was in plaats van water, dan besluit men onwillekeurig dat Mozes zijnen staf beter hadde kunnen gebruiken, door millioenen Europeanen en Aziaten duizenden kilometers dichter bij elkander te brengen en aldus het welzijn van het menschdom, de wederzijdsche ontwikkeling van Azië en Europa te bevorderen.

Van Mozes en andere personages der heilige geschiedenis is er in hunne bakermat weinig te vinden. Wel wijst men de bron van Mozes, maar daarnaast verrijzen de standbeelden van de Lesseps en van Waghorn, en de honderden minarets der Mahomedaansche bevolking.

Zoodra men het station te Caïro verlaat, wordt men bestormd door de Musulmaansche wereld, of liever door eene cosmopolitische menigte, die er vreemd, Oostersch uitziet. Hier vergaderen Araben, Ethiopiërs, Grieken, Armeniërs, Italianen, Joden, de blonde rassen van Europa, Turken en negers. Tientallen van gidsen, tolken, hotelloopers enz. hingen rond mij als een onontwarbare klis van aandringende menschen, een onafweerbaar legioen van roofvogels die eene goede prooi bespeuren.

Natuurlijk werd ik voor een Engelschman of Amerikaan genomen, en regende het dienstaanboden in de taal van Shakespeare, verminkt, verwrongen, Oostersch gekleurd, soms onverstaanbaar. Rijtui-

gen rolden in vliegende vaart voorbij; tramways klinkklankten in het geroezemoes van den menschendrom; lange rijen witte huizen schimmeschemerden voor mij in de middagzon.

Op eens stond een welgebouwd Egyptenaar met fraaie trekken onder zijn schelrooden fez naast mij en raadde mij aan, in onberispelijk Engelsch, mij om dezen hoop van tot dienst bereide in- en uitlanders niet te bekommeren, en vroeg mij heel beleefd of hij mij van dienst zijn kon. Ik was blij en teleurgesteld dat die welgekleede heer mij van den schilderachtigen menschenzwerm wilde verlossen; ik had er tegelijkertijd plezier en een weinig ongemak in gevonden. Het gevolg onzer samenspraak was dat hij heel den namiddag en den avond met mij doorbracht en mij per rijtuig in heel Cairo rondleidde. Zijn visietkaartje luidt als volgt:

D^{r}. M.G. Azab, Physician and bacteriologist,

Abdeen Square.

Caïro,

Dank zij dien in Amerika opgeleiden dokter, heb ik in zes uren meer van Egypte gezien en gehoord dan in geheel mijn leven. De huurkoets was buitengewoon goed en de paarden sneldravend; prijs: 2 fr. per uur.

Door de van bont leven krioelende straten ging het, voorbij honderden winkeltjes, waar de vreemdst gekleurde en vreemdst riekende waren uitgestald staan: tapijten en behangsels, gedroogde vruchten en visschen, zilver en koperwerk, fez en turbans, ontzagwekkende rollen leder, rood, geel, groen, bruin, en hoopen vellen, tabak en cigaretten, - alles in overvloed opgestapeld, of op den vloer gespreid, of aan de zoldering bengelend, zoodanig dat de winkelier als verloren tusschen bergen van goederen zijne klanten afwacht. Dat was in oud-Caïro, de echt Egyptische stad met smalle straatjes, waar de zon moeilijk hare stralen kan doen doordringen, vol druk verkeer en geroep en gelach.

Ik voelde mij weder in 't Oosten. Europa was verzwonden. Het schilderachtige leven, krioelend onder den blauwen hemel, was in den aard van hetgene ik in China en Korea en Japan gezien heb. Soms was de gelijkenis treffend.

We holden en bolden er door zonder te vertragen bijna, onze koetsier, juist gelijk de Chineesche koetsiers, schorre kreten uitstootend en zijne paarden met roekelooze behendigheid mennend. Boven de lommerrijke straatjes met hunne kleine van waren opgepropte winkeltjes rijzen de steile muren der moskees, der paleizen en voorname gebouwen, wit als krijt in den zachtblauwen hemel. We beklommen eene hoogte langs een tamelijk steilen weg, die voert naar 't oude versterkte kasteel van Caïro, tal van witte gebouwen voorbijrijdend, waarvan ik den Moorsehen stijl bewonderde, niet alleen om zijne lijnen en de gedachte die er in ligt, maar vooral om het onuitdrukbare, wonderschoone spel van licht en schaduw dat er om zweeft.

De blik op 't omliggende is, van de hoogte uit, iets onvergelijkelijk prachtigs. Instee van het massieve eener Europastad, waar slechts hier en daar een donkere kerktoren of dom boven de daken zich verheft, vond ik hier honderden minarets, doms en torens, krijtwit uitstekend boven de blanke stad, tenger en toch stout, teeder en toch machtig, als reuzenlelies gehouwen uit een rots; puur en nederig, ter vereering van Allah, glimmende kaarsen trillend van licht voor 't altaar der Oostersche natuur; fier en onbuigbaar als het geloof aan Mahomed, den profeet. Van de plaats waar ik stond in bewondering begrijpt men een beetje van Islam, van de verdeeling der religiën volgens het klimaat en het karakter der geloovigen.

Hoe groot ook mijne bewondering voor den dom te Keulen en de O.L. Vrouwekerk te Antwerpen zij, moet ik toch erkennen dat de meesterstukken *onzer* godsdienstige kunst hier in die blanke stad, in het gouden zand der woestijn, niet op hunne plaats zouden wezen, evenmin als een moskee bij ons *dien* indruk zou teweegbrengen, dien men hier ondervindt.

In de verte ontwaar ik de pyramieden, als overweldigende spooken uit het verleden.....

Ik heb den voornaamsten tempel van Caïro bezocht. Indien het Mahomedanism slechts voor gevolg had gehad *zulke* gebouwen voort te brengen, ware zijn onstaan en ontwikkeling reeds genoegzaam gewettigd. Door een hooge poort in den witten muur treedt men een voorhof binnen, nagenoeg 30 m. op 30 m., bevloerd met glimmend witmarmeren plaveien; de lichtende streeling van de zon op die zachtblinkende

oppervlakte is een feest voor den blik en verwekt een gevoel, alsof men van de stofferige aardsche omgeving in een hemelsch midden gevoerd werd.

Het is niet de sombere, kille strengheid van de Europeesche tempels en kloosters; hier is alles lichtend, open, vrij en lachend; de azuren hemel weerkaatst zich in den marmeren vloer; zonneweelde stroomt langs de witte wanden; eene etherische atmosfeer vult de omliggende ruimte als kristalhelder water een gladgepolijsten kelk; de blijste aandoeningen wellen op in het hart; 't is het mooie, rustige fatalism van 't Oosten, het tevreden zijn. Het onveranderlijke, vaste, fatale, onvernietigbare, waarop wij ons bewegen, de steeds lieflijk schitterende hoop is het lichtgewemel om den kouden steen.

Midden in het voorhof verheft zich eene monumentale bron in albast, met koperen leeuwenhoofden als kranen; want alvorens den eigenlijken tempel te mogen betreden, moeten de geloovigen zich handen en voeten reinigen aan deze fontein. En daarom zijn de honderden prachtige tapijten, die in de moskee liggen, zuiver en onbesmet, al zijn hunne tinten door den tijd en het gebruik ietwat verzacht.

Geen vuile of slijkerige voorportalen zooals bij ons; geen kil gesteente waaronder de vroegere geslachten begraven liggen; hier strekt zich over heel den tempelvloer het mosdonzige fluweel van kostbare, kleurrijke tapijten. Hier zou zeker onze kleine snaak niet beginnen te huilen zooals hij in België deed, toen men hem voor de eerste maal in eene kerk bracht! Onze Europeesche rassen hullen hunnen god in somber, ontzagwekkend, doch ook terugstootend gewaad; de kinderziel kan hem niet naderen met een blij en hoopvol gevoel, wèl met vrees en beklemdheid. Hier glimlacht de godheid, helder en mild als de zuiderhemel, en het huis waar zij wordt aangebeden is als eene tinteling van licht, warmte en gemoedelijkheid. Dit is mijn indruk. Ik acht hem niet als een godsdienstig argument, doch hij blijft mij bij als een revelatie.

Ik zou willen dat gij allen eens kondet proeven den ‘charme’ van het Oosten, bewonderen het licht bij dag en bij zonnenondergang, de kleuren weelde, de klare kalmte der nachten, het spel der golven bij dageraad, als vloeibare juweelenmassa's, heffend en dalend in onbe-

schrijflijken rijkdom en macht. Dan zouden wij er later kunnen van spreken gelijk van de Moezel en van Zeeland.

Hier mijn leven slijten zou ik echter niet willen; in 't innigste van mijn gemoed zijn mij de dreven en bosschen, de heide en weiden van het geboorteland het dierbaarst. Doch in den vreemde en vooral in het Oosten doet men eenen rijken oogst op van visioenen, die later, hoop ik, mij voor den geest zullen zweven wanneer ik weer in België zal zijn op gure Novemberdagen. Dat zij mijn hart dan mogen warmen en mijne goede luim bewerken zonder dat mijn lichaam te lijden hebbe van dit andere, minder aangename Oostersche branden, de koorts!

We hebben in de Roode Zee de Amerikaansche vloot gekruist: zeventien pantserschepen, wier rookkolommen wij *verschillende uren* op voorhand ontwaarden! Achter die witte schansen, die ronde kanonschilden, in de ruimen en torens dezer rustig uitziende monsters, staat een leger van 15.000 man. Alles is ingericht tot het uitspuwen van millioenen kilogrammen schroot tot verdediging der grootste blanke republiek in de wereld. Als een dreigende rei stoomen zij door de gele wereld, kalm en overtuigd van hunne macht, eene reis van 45.000 mijlen!

De avond viel. Wij waren niet meer dan 500 meter van elkander. De lichten werden aangestoken op de tien schepen die wij tegelijkertijd konden zien. Ze zagen er uit als een helverlichte oever, bijna gelijk Antwerpen, van St-Anneken uit. Lichtsignalen werden gewisseld tusschen de oorlogsschepen, doch geen geluid vernamen wij. Ik dacht aan de maand Januari 1904 in Seoul, toen de oorlog tusschen Japan en Rusland op het punt was uit te breken en het Koreaansche element onrustig werd. De inlandsche dagbladen vielen de vreemdelingen aan en de Koreaansche soldaten, toen zij een onzer zagen voorbijgaan, mikten op ons half lachend, half ernstig. Men wist niet wat er ging gebeuren; dat weet men nooit zeker in 't Oosten. Toen ook zag ik Amerikaansche soldaten aan het station aankomen, om de gezantschappen te beschutten. Toen ook gevoelde ik lust ze toe te juichen, zooals ik nu kreten van blijheid in mij voelde opwellen toen ik de vloot zag.

R.D.

Drijfijs.

Zacht schuiven ijsschotsen tegenéén,
ijsklompen van amber en peerlemoer,
't wit besneewde drijfijs der Durme,...
der Durme, die voortspoedt langs oevers van ijs;
ijsschansen beplant met gouden riet
en sombere tronken, ros en groen...
Zacht ritselen de ijsschalen tegenéén,
meêvarend op 't wentelend water des vloeds...
Dieper schijnt 't water naast 't blanke ijs
dan de eindeloos diepe vrieslucht des avonds;
die goud-roos ontvlamt, die purper en grijs
ineensmelt met bevende einders,
vol rijm en vol smoor, vol geheimen;...
waaruit een torentje punt;
waartussen een venster het licht aansteekt;...
waarin een verre stoomtram gilt;...
waarop een blauwige rookpluim zweeft;...
waardoor de babbelende ganzen verdwijnen;...
waarboven de tovermaan uit komt staren,
een tovermaan boven een aarde van ijs,
een aarde, zo koud als de velden der maan,
die nimmer van bloemen nog geuren,
o zelfs niet van bloemen uit sneew en ijs,
de broze bloemen van wasem en winter!

...O nutteloos te blikkeren in 't stralen der zon,
mummie aan de haard van het Leven!...
... Zacht vaart steeds het drijfijs op de vloed,
geheimzinniger nu in 't duistere licht,
't groen-blauwe, het reine, het koude...

EDMOND VERSTRAETEN.

De sneeuw is wit.

De sneeuw is wit - op eindloos wijde heide,
De winterstille - in weiflend warrelwaren
Zijgt zij dofstil, als blanke bloemeblaren,
Uit sombre wolken vaal en grijsgespreide...

En lijk een zee, met witte bonten baren
Van blanke sneeuw wegdeinend heinde en wijde,
Ligt dombedekt de vlakte, eens zonneblijde
In purperbloei, nu wattig-wit als waren

En zomergoud en groen en lilabloeien
In doodsverf opgelost, kil-wit, beschenen
Door bleekgeel licht in zieklijk wintergloeien...

En vormvervagend komen nederloomen
De vlokken zacht lijk weedomsdroomen,
Als bleef de hemel, eeuwig, eeuwig weenen.

K. CASTEELS.

Het Indië van Columbus en Magelhaen.

De geschiedenis van de ontdekking der Nieuwe Wereld was tot vóor enkele jaren gesteund op het algemeen aangenomen begrip, dat Columbus langs het Westen, Indië had willen bereiken; dit plan was ingegeven geworden door Toscanelli, den Florentijnschen geleerde, en deze zou dus de eigenlijke ontwerper van de ontdekking zijn geweest.

In een reeks van vier lijvige boekdeelen heeft de Heer Vignaud, oud-secretaris van de Amerikaansche legatie te Parijs, de geschiedenis van Columbus en van diens reizen aan een nieuw kritisch onderzoek onderworpen[1]. En de uitslagen van die jarenlange studie, met een grondigheid en een scherpzinnigheid uitgevoerd die tot nu toe op dit tijdvak van de wereldgeschiedenis zelden of nooit waren toegepast geworden, zijn zoo verrassend, dat het de moeite wel waard is ze ook voor een grooter publiek dan voor den beperkten kring der Amerikanismen hier kort te bespreken.

Als oorzaak en aanleiding van Columbus' eerste reis naar de Antillen, beschouwde men tot hiertoe den veel besproken, historischen brief, dien Paolo Toscanelli in het jaar 1474 aan den Portugeeschen kanunnik, Fernam Martins, zou geschreven hebben. De koning van Portugal, Alfons V, had zich tot dezen geestelijke gewend om te weten of het mogelijk was langs het Westen, in Indië aan te komen. Toscanelli, in zijn antwoord aan Martins dat hij ook aan Columbus zou medegedeeld hebben, verklaart dat zulke reis inderdaad uitvoerbaar was, gezien de bolvormigheid van de aarde. Hij teekende daarbij eene kaart, die de afstanden en de voornaamste punten vermeldde, waar een

(1) HENRY VIGNAUD. *Toscanelli and Columbus*, London, 1902. - *Études critiques sur la Vie de Colomb avant ses découvertes*, Paris, 1905. - *Histoire Critique de la grande entreprise de Christophe Colomb*, Paris 1911, 2 vol.

schip dat de reis wilde ondernemen, onderweg zou kunnen aanleggen. Toscanelli zou dan over hetzelfde vraagstuk een tweeden brief aan Columbus geschreven hebben.

De Heer Vignaud wil bewijzen dat de briefwisseling tusschen Martins en Toscanelli nooit bestaan heeft en dat de oorsprong dier correspondentie nergens te zoeken is - dan in Columbus' eigen papieren. Die papieren nu, en dit is een algemeen erkend feit, ruiken sterk naar vervalsching. Daarmede stort heel de traditioneele bazis van de ontdekking der Nieuwe Wereld ineen. Vermits het een der grootste, om niet te zeggen de voornaamste gebeurtenis van de moderne tijden geldt, mogen hier de hoofdpunten van de bewijsvoering van Vignaud bondig herinnerd worden.

De oorspronkelijke stukken van de briefwisseling van Toscanelli bestaan in ieder geval niet meer, en Columbus, die zooveel geschreven heeft, geeft geen enkele klare aanduiding over den Italiaanschen doctor en sterrekundige. Columbus beweert integendeel dat Mandeville, de beruchte leugenaar en verhalensmeder en dien de Renaissance reeds ontmaskerd heeft, den grootsten invloed op Columbus' denkbeelden en plannen heeft uitgeoefend. Kanunnik Martins zelf, eindelijk, schijnt een ingebeelde persoon te zijn, want zijn naam komt niet voor in de lijst van de Portugeesche ambtenaars, die men van dit tijdvak nochtans volledig bewaard heeft.

De brief van Alfons V kan onmogelijk van het jaar 1474 zijn, want noch de koning, noch welke Portugees ook, hield zich op dit oogenblik met het zoeken van een Westelijken weg naar Indië bezig. Het land dat de Portugeezen zochten te bereiken heette wel Indië, maar het was het Indië van Priester of Paap Jan, den Christen vorst wiens rijk ergens in Oost-Afrika, in Ethiopië of Abyssinië was gelegen, maar zonder dat iemand zijn juiste living kende. Geen tijdgenoot zou van een ander Indië gesproken hebben; men dacht er bijgevolg niet aan den Atlantischen oceaan over te steken om aan de Aziatische landen te geraken, het Indië van Marco Polo, de bron van de kostbaarste en de gansche Middeleeuwen door geroemde handelsartikelen, die de macht en den rijkdom van Venetië hadden uitgemaakt.

Die brief van 1474 kan niet geschreven zijn geworden door Toscanelli, want hij bevat onwaarheden en onnauwkeurigheden, die

een man van kennis als de Florentijn nooit zou hebben durven onderteekenen. Het stelsel van de wereld dat er in beschreven wordt, is nog altijd dat van Martinus van Tyr, zonder de verbeteringen van Ptolomeus, die onder andere de door Martinus aangenomen verlenging van Azië naar het Oosten veel overdreven vond. Verder, waar de brief spreekt van China, is slechts aan Marco Polo, den Venetiaanschen reiziger, ontleend, die honderd jaar vóor Columbus leefde, en wiens verouderde begrippen Toscanelli nooit meer als de zijne zou hebben durven vooruitzetten. Hier zijn vooral bedoeld benamingen als die van de provinciën Cathay en Mangi, van steden als Quinsay en Zayton, en van den grooten Khan of keizer van het Hemelsche rijk.

In Columbus' geschriften nu keeren die namen gedurig weer, en hierin ligt zonder twijfel het sterkste bewijs voor de onechtheid van Toscanelli's brief, daar deze aan de kennis die men toen in Europa over Oost-Azië bezat, niet meer beantwoordde.

Wat de aan Toscanelli toegeschreven kaart betreft, en die door verschillende moderne geleerden op fantastische wijze opnieuw ontworpen is geworden, zij moest enkel de in den brief bevatte gegevens opluisteren. Met zóo een stuk, dat in niets geleek aan een zeekaart, kon geen mensch een reis ondernemen: zij duidde in hoofdzaak den afstand tusschen Europa en Azië aan (130°), en scheidde Cypangu (Japan, het land van het goud en de edelgesteenten van Marco Polo) van het ingebeelde eiland Antilia slechts door 65 lengtegraden.

Eene dergelijke schets kunnen Columbus en zijn niet genoeg gewaardeerde gezel, Pinzon, van den 22^{n} tot den 25^{n} September 1492, niet geraadpleegd hebben om er de eilanden te zoeken, die inderdaad op hunne kaart afgebeeld waren - en die ze niet ontmoetten.

Trouwens, volgens de woorden van Las Casas, den tijdgenoot en geloofwaardigsten geschiedschrijver van de gebeurtenissen, was deze portulaan niet door Toscanelli ontworpen, maar door Columbus zelf gemaakt. Ware het stuk van Toscanelli afkomstig, Columbus hadde het feit niet verzwegen. Het gold hier dus in werkelijkheid eene praktische zeekaart die de Genuees op zijn tocht meehad, niet een schema of theoretische ‘mappa’, zooals een kamergeleerde als Toscanelli er eene zou geschetst hebben.

Van wie kwam dan de kaart met de zekere aanduidingen over

de ongekende eilanden van den Atlantischen oceaan? Vignaud komt tot het besluit dat Columbus ze ontvangen had van den ongenoemden zeeman of piloot, van wien trouwe en officieele schrijvers als Las Casas en Oviedo zonder omwegen spreken. Die man zou, op een van zijn reizen, door wind en strooming gedreven, enkele eilanden van de groep der Antillen erkend hebben en zijne ontdekking aan Columbus hebben medegedeeld.

Maar dan stelt zich de vraag: waarom heeft Columbus zijn toevlucht genomen tot leugen en vervalsching van stukken? Vignaud geeft hierop als antwoord: om zijne zoogezeide wetenschappelijke beweringen door een gekend geleerde als Toscanelli bekrachtigd te zien! Zulke handelwijze schijnt op het eerste zicht onaanneembaar, en op dit punt heeft de kritiek den Heer Vignaud het hevigst aangevallen.

Maar het leven van Columbus is vol van dergelijke en thans erkende verdraaiingen van de waarheid. Heeft hij niet gedurig zijn geboortejaar vervroegd om zich voor ouder te doen doorgaan dan hij was? Van zijn adellijke afkomst blijkt evenmin iets waar te zijn; een van zijn voorvaderen was admiraal geweest: andere leugen, door archiefstukken aan 't licht gebracht; zijn lange zeereizen, naar de kust van Guinea en in den Noord-Atlantischen oceaan tot IJsland, zijn nogmaals gelogen. Zijn hartstochtelijke studiën, om te doen gelooven dat hij diepe theoretische kennis bezat nevens praktijk en lange ondervinding, blijken eveneens schromelijk overdreven. De talrijke pogingen, eindelijk, die hij zou aangewend hebben om zijn ‘Indische’ plannen ten uitvoer te brengen, zijn eenvoudig door hem uitgevonden, want aan die plannen had hij nooit gedacht vóor zijne komst in Spanje.

Heeft men dan het recht niet de echtheid van Toscanelli's brief en kaart te betwijfelen, en aan te nemen dat beide eveneens gesmeed zijn geworden? Om het oordeel, niet alleen van den Heer Vignaud, maar van vele Amerikanisten in de Oude als in de Nieuwe Wereld op dit oogenblik samen te vatten, kan gezeid worden dat de brief van Toscanelli aan Martins valsch is en gefabrikeerd werd om te doen gelooven dat de ontdekking van de Nieuwe Wereld de uitslag was van eene wetenschappelijke theorie die door Columbus uitgevonden werd, en bijgetreden door een erkende autoriteit als Toscanelli. De ontdekking van Amerika is integendeel te danken aan praktische aanduidin-

gen, waarvan Columbus en de zijnen nooit een woord gezeid hebben. Het doel van de reis van 1492 was dus niet Indië te ontdekken, maar de nieuwe eilanden of gewesten te bereiken, waarover de Genuees inlichtingen bezat die hij als zeker aanzag en waarvan de voornaamste hem geschonken waren geworden door den ongekenden zeeman, aan wien de openbare meening van den tijd inderdaad groote waarde hechtte.

Amerika werd niet ontdekt door toeval, met het zoeken naar Indië langs het Westen, maar omdat men Amerika gezocht heeft, 't is te zeggen, zekere eilanden wier bestaan vermoed werd of gekend was. Toscanelli is heelemaal vreemd aan die groote gebeurtenis gebleven.

Moet men dan besluiten dat de ontdekking van de Nieuwe Wereld niet aan Columbus mag toegeschreven worden en zou deze van het hooge voetstuk moeten neergehaald worden, waarop de geschiedenis hem gesteld heeft?

In het geheel niet, beweert Vignaud. Heeft Columbus zich in zijn ontdekking vergist, zoo doet zulks niets af van het belang en de grootheid dier ontdekking. Zooals de feiten thans door de kritiek gekend staan, zijn ze zelfs nog eervoller voor den Italiaan dan te voren. Om dien indruk te bekomen hoeft men enkel de omstandigheden na te gaan waarin Columbus' tocht heeft plaats gegrepen en die men zich als volgt mag voorstellen.

Door zijn huwelijk te Lissabon werd Columbus in een midden gebracht, waar men zich veel met de nieuwe ontdekkingen bezighield. De Genuees begint op den duur zelf levendig belang in die ondernemingen te stellen. Hij verzamelt dan met zorg alle gegevens, tot de minste inlichtingen en geruchten over het bestaan van nog niet ontdekte streken. Hij is in omgang met zeevaarders die de verste reizen hebben medegemaakt. Hij onderzoekt hunne vertellingen over ongekende eilanden, en vergelijkt ze met de verhalen van oude schrijvers over aardrijkskunde. Hij komt op die wijze tot het besluit dat ten Westen van de Azoren, werkelijk nieuwe eilanden te ontdekken zijn.

De onbetwistbare verdienste van Columbus, wat hem onderscheidt van de zeeavonturiers van zijnen tijd en van hem een der bevoordeeligde menschen maakt die onzen gezichteinder van de wereld aanzienlijk verbreed hebben, is dat hij uit al die onduidelijke, tegen-

strijdige, fantastische gegevens de gevolgtrekking heeft weten af te leiden dat er ‘land’ bestond waar ‘Amerika’ zich bevindt. Wat men ook over Columbus' karakter, oordeel of moreele grootheid moge denken, hier heeft hij in ieder geval een blik van genie gehad.

De weg dien Columbus volgde op zijn eerste reis is genoegzaam gekend. Hier zij enkel op eenige karakteristieke uittreksels van zijn dagboek gewezen, die betrekking hebben op de te zoeken eilanden. De kleine vloot, bemand met honderd twintig koppen en met den wakkeren Alonso Pinzon als tweede gezagvoerder, stevende op 3^{n} Oogst 1492 van Palos naar de Canarische eilanden en van daar onmiddellijk naar het Westen. Columbus verklaart hier aan de bemanning, die onzinnig bevreesd is zich van de kust te verwijderen, dat men na 750 mijlen land zal vinden. Op 17^{n} September denkt hij dicht bij de gezochte eilanden te zijn, volgens de aanwijzingen op zijn kaart. Twee dagen later verklaart hij zich niet langer op te houden met naar de archipels, waarvan tot nu toe spraak was, te zoeken, want hij zegt naar ‘Indië’ te willen gaan: het is de eerste maal dat deze naam in de dokumenten voorkomt! Van den 20^{n} tot 21^{n} September wordt het scheepsvolk al meer en meer ongerust door de aanhoudende Oostwinden; zij beschuldigen Columbus hen te bedriegen en spreken van terug te keeren. Die dagen vaarde men door de Sargassazee, waarna men aan de nieuwe eilanden moest komen, volgens de voorzegging van Vasquez, den Portugeeschen stuurman, die zulks aan Columbus had verzekerd. Op 22^{n}-23^{n} September belooft de kapitein opnieuw belooningen aan zijn mannen, die donkere bedoelingen tegen hem beginnen te koesteren. Op 25^{n} September denkt Pinzon land te bespeuren en van de drie schepen klinkt het ‘Gloria in excelsis Deo’. 's Anderen daags werd de vergissing erkend.

Op 3^{n} October had de kleine vloot 800 mijlen afgelegd; de twee volgende dagen teekende men nog 100 mijlen meer aan, zoodat de afstand dien Columbus in den beginne had vastgesteld, met bijna 200 mijlen overschreden was. De manschap staat hier openlijk tegen den admiraal op en eischt van hem naar Spanje terug te keeren. Te midden van de opgewondenheid, raadt Pinzon aan meer zuidelijk te zeilen om zoo in Cypangu, het rijke goudland van Marco Polo, aan

te landen. Columbus weigert eerst, maar volgt eindelijk toch Pinzon's raad in. Op 10^{n} October zijn de matrozen zoo verschrikt dat ze Columbus ditmaal ernstig tot den terugtocht willen dwingen. Dan, op 12^{n} October, om 2 uur 's morgens, erkent Rodrigo de Triana, stuurman of maat van de *Pinta*, het eerst land. Denzelfden dag nog stapt Columbus met Pinzon aan wal: het was het eiland dat de inboorlingen Guanahani heetten, maar dat door de Spanjaards San Salvador werd gedoopt, het ‘portaal van Indië.’

Den volgenden dag wordt de reis voortgezet, op zoek naar Cypangu, het legendarische Japan. Achtereenvolgens denkt Columbus dit tweede paradijs te erkennen in het eiland Cuba, waar hij op 28^{n} October aanlandde, en later, op de terugreis, in het eiland Haïti.

Die eerste tocht had volstaan om Columbus' roem te vestigen. Maar de kapitein-generaal had een vlammende verbeelding en zijn vermogens waren geschokt. Hij erkende niet wat hij had volbracht; hij bleef gelooven Indië te hebben ontdekt, en tot dicht bij Cathay en Mangi te zijn doorgedrongen. Die dwaling, welke hem bijbleef tot aan zijn dood, is de oorzaak geweest van al het ongerijmde dat hij over zijn werk later verkondigde. Hij had voortaan dan slechts éene gedachte meer: zijne bewering over Indië te staven door nieuwe ontdekkingen en door theoretische bewijsvoeringen, dit voornamelijk in zijne brieven.

Columbus was nauwelijks van de Antillen teruggekeerd, of Portugal trad op als mededinger van Spanje voor het bezit van Indië, dat de Portugeesche zeevaarders sedert meer dan twintig jaar vergeefs hadden gezocht en dat een pauselijke bul zelfs, in onduidelijke termen weliswaar, aan Portugal had toegeschreven. En zoo drong zich bijna onmiddellijk het vraagstuk op der invloedssferen van Spanje en van Portugal buiten Europa, vraagstuk dat tot niets minder leidde - dan tot de verdeeling van de wereld in een Spaansch en in een Portugeesch halfrond, door de overeenkomst van Tordesillas in 1493.

Door dit vreemdsoortig verdrag, waarmede best de diplomatische geschiedenis van Amerika kon begonnen worden, werden de ongekende en nog te ontdekken zeeën en landen gegroepeerd in twee machtsferen, gescheiden door den meridiaan die 370 mijlen ten

Westen van de Kaap Verdische eilanden loopt. Maar de juiste ligging van de demarcatie-lijn werd nooit bepaald, en een conventioneele afteekening van de twee gebieden werd door geen der beide landen gaarne aanvaard. Zij waren trouwens niet t'akkoord over de lengte van de mijl, noch over welk van de Kaap Verdische eilanden men de 370 mijlen zou beginnen te tellen. Deze moeilijkheden bleken reeds onoverkomelijk om de scheidingslijn in ons halfrond vast te stellen; maar niemand voorzag wat zou gebeuren een paar tientallen jaren later, toen het er op aankwam de demarcatie tot in het andere halfrond voort te trekken: wie had kunnen vermoeden dat die lijn viel in het 'India extra Gangem', in China en de Molukken, gewesten die op dit oogenblik gelijkbeduidend waren met het Ophir en Tharsis van den Bijbel?

Van 1493 af bezaten Portugal en Spanje ieder zijn 'Hinterland', en de twee mogendheden zonden nu haar ondernemendste zeevaarders uit om snel de ongekende bezittingen te onderzoeken - en om het eerst in het Beloofde land, het eigenlijke Indië, aan te komen. Want de eerste tochten door Castilië naar Amerika uitgerust, hadden geen ander doel dan een Westelijken vaarweg naar Indië en China te ontdekken - Columbus was enkel in de archipels aangeland die vóór Indië lagen en menig Spanjaard verwenschte innerlijk de onafmetelijke gesloten Oostkust van Amerika, die maar nergens een opening, een kanaal aanbood om recht naar Azië te stevenen. Weldra deden ook Engeland en eindelijk nog Frankrijk mede in de jacht op Indië en op de ingebeelde Noord-Westelijke zeeëngte, zonder zich te bekreunen om de pauselijke verdragen. Reeds in 1493 ziet men Jan Cabot de Engelsche vlag planten aan de monding van de Hudsonstraat, die gedurende jaren beschouwd werd als den gezochten doortocht naar China en Cypangu.

Dan komt ineens de tijding dat Vasco da Gama, de door God uitverkorene, in 1498 inderdaad het zoo zeer verlangde Indië heeft bereikt. In de schitterende beschrijving die koning Manuel aan den paus zond, bevestigt de monark de geestdriftige verhalen van Marco Polo en andere reizigers, over de rijkdommen van het romantische Indische rijk. In Spanje was men eerst onthutst, maar geen oogenblik ontmoedigd. Nieuwe hoop flakkerde integendeel op, nadat da Gama

verkondigd had dat het eigenlijke goudland en de bron van den specerijhandel, de Gouden Chersonesos en de Molukken, veel verder in het Oosten te zoeken waren. De kortste weg naar die gelukkige oorden, het echte Indië, was heel zeker niet langs de Kaap de Goede Hoop, maar langs het Westen, langs de Spaansche waters! En de Hemel kon toch onmogelijk de aarde zoozeer tegen de belangen van Spanje geschapen hebben, dat maar nergens in de oneindige Amerikaansche kust eene spleet, een doortocht voorkwam die de Spaansche schepen zou toelaten langs het Westen naar Indië te zeilen!

In hetzelfde jaar nog van da Gama's glansrijke ontdekking, had de derde tocht van Columbus plaats, van Trinidad al langsheen de Middel-Amerikaansche kust. ‘Wij stuurden naar het Zuid-Zuid-Westen, zegt zijn loods Pedro de Lendesma, op zoek altijd naar Azië!’

Hetzelfde oogmerk hadden de ondernemingen van de zoogezeide kleine ontdekkers, zooals men Bastidas, Mendoza, Guerra en Nino heet, en eindelijk ook de vierde en laatste reis van Columbus zelf, van 1502-1504. Op dien tocht stak de admiraal van Haïti recht naar Midden-Amerika over, dat hij Ciamba heette, naar de landstreek in Zuid-Oost-Azië die bij Marco Polo voorkomt. ‘Puerto del Retreto’ was het eindpunt van de reis; bij die plaats vindt men, op de kaart van Bartolomeus Columbus, Christoffel's broeder, den ingang van het ingebeelde kanaal naar de Chineesche zeeën (1506).

Toen, in het jaar 1500, Cabral de kust van Brazilië ontdekte voor rekening van Portugal, en die streek binnen de pauselijke demarcatielijn bevonden werd, verkreeg Portugal het recht, gelijk Spanje, langs zijn nieuwe bezitting in Amerika, een Westelijken zeeweg naar Indië te zoeken. De tochten, onmiddellijk door den Portugeeschen koning met dit doel ingericht, staan in verband met de reizen en den naam van Amerigo Vespucci.

De ondernemingen van dezen landgenoot van Columbus zijn altijd een nachtmerrie voor de Amerikaansche geschiedschrijvers geweest, door de onduidelijke gegevens die men over die reizen bezit. Hier zij enkel Vespucci's derde expeditie met een woord vermeld (1502). Na de Braziliaansche kust van Kaap San Roque af tot 32° Z. Br. gevolgd te hebben, koos de kleine vloot de volle zee in Zuid-Oostelijke richting, men weet niet om welke redenen. Na twee

en veertig dagen zeilens teekende Vespucci 52° Z. Br. op. Toen joeg de storm de schepen langsheen een woeste kust. Was het Patagonië, was het de archipel van Zuid-Georgië? Waarom gaf Vespucci nooit zekere inlichtingen over dien avontuurlijken tocht? Was het met het inzicht het geheim van zijn geweldige reis voor zich te behouden en later terug te keeren, met een machtiger vloot, om van dit punt den steven recht naar Indië te wenden?

Die vaart is vooral belangrijk voor de gevolgen die ze na zich sleepte in de kaartenkunde. Van dien datum af inderdaad heeft men het met de eigenaardige afbeelding van Zuid-Amerika in verschillende wereldkaarten te doen, die zoo zeer de werkelijkheid nabijkomt. Deze vorm schijnt aan te duiden dat, ten minste van het jaar 1507 waarin de gekende Waldseemüllersche kaarten verschenen, heel Zuid-Amerika zou zijn omzeild geworden, dertien jaar vóor de ontdekking van de straat van Magelhaen!

Van de tallooze pogingen die in navolging van de reis van Vespucci tot doel hadden een Zuid-Amerikaanschen doortocht naar Indië te zoeken, en waardoor de Oostkust van de Nieuwe Wereld op zoo snelle wijze is ontsluierd geworden, wezen hier enkel de expedities van Juan Diaz de Solis, en eindelijk die van Magelhaen vermeld. Deze was eindelijk de eerste die, na het ontdekken van de zeeëngte die zijn naam draagt, langs Westelijke baan de archipels van Oost-Azië, het Indië van Marco Polo, bereikte, het doel van zoovele stoutmoedige ondernemingen sedert Columbus.

En die twee namen, de Solis en Magelhaen, verdienen hier tegelijkertijd genoemd te worden, niet alleen omdat hunne expedities op denzelfden voet werden ingericht, maar omdat aan die tochten, behalve Castilië, ook Vlaanderen, Antwerpen een werkelijk deel hebben gehad. De reis van 1514, gezegd van de ‘Copia der newen Zeytung aus Presilg land’, die door Juan Diaz de Solis werd geleid - vele redenen pleiten ten minste hiervoor - was bekostigd door kooplieden uit de Scheldestad, de Haros. En de belangrijkste kosten, en heel de praktische uitrusting van Magelhaen's vermaarden tocht, de gevolgrijkste met die van Columbus en da Gama in de wereldgeschiedenis, waren eveneens het werk van diezelfde reeders, Christoffel en Diego de Haro, deze laatste zelfs burger van Antwerpen.

Mag men beweren dat de uitslagen van Columbus' en Magelhaen's reizen aan de groote verwachtingen over Indië beantwoordden, die men in Spanje gekoesterd had? In den beginne voorzeker niet. Columbus had, in plaats van het specerijen- en goudrijke Indië en Cypangu van Marco Polo, de betrekkelijk arme Antillen en een stuk van de nog ongastvrijer Middel-Amerikaansche kust van Castilië in bezit genomen. Magelhaen, in plaats van de machtige Oost-Aziatische eilandenrijken, wier kostbare voortbrengselen sedert de oudheid naar Indië werden uitgevoerd en van dit rijk het land van den overvloed bij uitnemendheid hadden gemaakt, vond enkel eenige schaarsch uitgestrooide eilandjes van den Grooten oceaan, sommige dor en onbewoond, of met een barbaarsche bevolking bedeeld, eindelijk de vijf kleine Molukken. Maar de legende had dezen naam toegepast op de honderden fantastische archipels van de onmetelijke Chineesche golf, eilandenmassa's die met kinderlijk welgevallen door sommige kaartenmakers van den tijd in hunne werken zijn uitgestald geworden.

En zoo blijkt het wel dat het Indië van Columbus, de Gouden Chersonesos van da Gama en de Molukken van Magelhaen, één zelfde waanbeeld zijn geweest, dat telkens verder vlood naar het Oosten en het Noord-Oosten, wanneer, na meer dan menschelijke krachtinspanningen, de een na den andere dacht het te hebben bereikt.

JAN DENUCÉ.

De Tentoonstelling van Gezondheidsleer te Dresden in 1911.

De internationale tentoonstelling van gezondheidsleer, die in 1911 zooveel weerklank vond in Duitschland, had haar ontstaan te danken aan een rijken handelaar, den ‘geheimen Kommerzienrat’ K.A. Lingner, te Dresden.

De heer Lingner is voor het meerendeel van onze landgenooten waarschijnlijk geen onbekende: hij is de uitvinder van het zeer verspreide tandenwater *Odol*, dat hem een kolossaal fortuin bezorgd heeft.

Een handelaar dus, onmetelijk rijk geworden door eene aanhoudende reclame voor een hygiënisch product, vat het oorspronkelijk denkbeeld op voor de eerste maal eene internationale tentoonstelling van gezondheidsleer in te richten; hij besteedt er overgroote sommen en een aanzienlijken arbeid aan; welnu, in de gansche tentoonstelling van Dresden, waarvan hij het uitvoerend comiteit voorzat, was er geen woord dat aan Odol herinnerde; er was niet de geringste reclame voor te ontdekken. In onzen tijd van transatlantische reclame is dergelijke belangloosheid echt verbazend. En het voorbeeld van den ontwerper werd door vele tentoonstellers gevolgd; in de wetenschappelijke afdeelingen was het eene uitzondering als men eenen naam aantrof. Dàt ook is aanstippenswaard.

Maar de heer Lingner is niet alleen een rijk man en een gentleman, het is ook iemand die uitmuntende denkbeelden heeft, die ze weet uit te drukken en in daden om te zetten.

Op 't gebied van gezondheidsleer, zegt hij, weet het publiek, ook het onderwezen publiek, bijna niets. Aldus, als een plakbrief moest gemaakt worden om ruchtbaarheid te geven aan de tentoonstelling, werd een prijskamp uitgeschreven, waaraan 500 teekenaars

deelnamen. Op de 500 ontwerpen kwamen niet minder dan 800 slangen voor, omringd van geneeskundige zinnebeelden, en andere figuren die betrekking hadden op de zorgen, aan zieken te wijden, op de apotheek, de scheikunde, enz.; wel een bewijs dat de teekenaars van zulke ontwerpen, over 't algemeen onderwezen kunstenaars, van de gezondheidsleer een valsch begrip hadden en ze met de geneeskunde verwarden.

Van plakbrieven gesproken, zal ik zeggen dat de bekroonde plakkaat alleen een wijd geopend oog voorstelde, met stralen die de waakzaamheid en de kracht van den blik verbeeldden. Zulk een oog, grooter dan een menschenhoofd, was wel eenigszins zonderling en niet heel mooi; maar het had toch het voordeel, dat het van de gezondheidsleer een nauwkeurig zinnebeeld gaf: het was, ik heb het ten minste aldus begrepen, het oog dat waakt, dat waarschuwt voor het gevaar. De gezondheidsleer, immers, is de wetenschap die waakt op het behoud der gezondheid en die de gevaren voorkomt welke ze bedreigen.

De ontwerpers der onderneming hadden niet zoozeer eene wetenschappelijke tentoonstelling voor doel, dan wel een werk van vulgarisatie, waaruit iedereen, hoe weinig dan ook voorbereid, iets kon leeren. Het was de groote bezorgdheid der inrichters, 1° aan de volksmassa het bestaan der gezondheidsleer, haar wezen, haar maatschappelijk belang te doen begrijpen, alsmede het aandeel dat een ieder, millionnair of eenvoudig werkman, beambte of bijzondere, er moet aan nemen, - en 2° bij allen den lust op te wekken om er zich in te volmaken.

Was de wetenschappelijke tentoonstelling van gezondheidsleer indrukwekkend, zoo was de populaire tentoonstelling van gezondheidsleer eene geheel origineele poging tot vulgarisatie, waarvan de beteekenis niet te onderschatten is; en er werd door groote, zeer groote geleerden, eene bijna roerende bezorgdheid aan den dag gelegd, om iets van hunne wetenschap onder het bereik van een ieder, zelfs van de ongeleerden, te stellen. De middelen die zij gebruikten troffen, naar gelang het geval, min of meer hun doel, maar getuigden steeds van een uitersten goeden wil en eene buitengewone vindingrijkheid. Alles werkte samen om de aanwezigen ééne en dezelfde

waarheid mede te deelen: voor zijne gezondheid zorgen is zijn geluk verzekeren; van de individueele gezondheid en het persoonlijk geluk hangt het maatschappelijk geluk af.

In de oudheid was de gezondheidsleer nog geene wetenschap, maar eene overlevering; en nochtans was zij, van wege de burgerlijke en de geestelijke overheid, het voorwerp van groote bezorgdheid. Men denke maar aan de hygiënische voorschriften, door den Joodschen godsdienst opgelegd. Van hun godsdienstig karakter ontdaan, bereikten de hygiënische praktijken bij de Grieken en de Romeinen eene ontwikkeling, die bij de huidige beschaafde volkeren onbekend is. De invoering van het christendom bracht aan de gezondheidsleer eenen slag toe, waarvan zij nog niet geheel is bekomen: het christendom verkondigt de minachting voor het sterfelijk hulsel en roemt de ziel als alleen 's menschen bezorgheid waard. De zegepralende inval der barbaren voleindigde den totalen ondergang der lichamelijke cultuur, door de Grieken en de Romeinen ingevoerd en waarvan dezen op prachtige wijze voordeel hadden getrokken. Dan kwamen de middeleeuwen, een tijdperk van barbaarschheid en ascetisme, dat, van het standpunt der gezondheidsleer, wel het treurigst is dat ooit bestond. En het is wezenlijk slechts sedert de tweede helft der 19^{e} eeuw dat de gezondheidsleer uit de vergetelheid begon te treden, waarin zij sedert eeuwen gedompeld lag.

Doch zoo sederi dat oogenblik de *openbare* gezondheidsleer aanhoudende vorderingen maakt, is dit op verre na 't geval niet met de *individueele* gezondheidsleer, die, nù nóg, voor millioenen menschen eene doode letter is.

Trachten op ruime schaal de begrippen van populaire gezondheidsleer te verspreiden, was het doel der tentoonstelling.

Het zou natuurlijk zeer wenschelijk zijn, dat ieder burger in 't bijzonder eenige begrippen had over openbare gezondheidsleer; zoo iedereen het nut begreep van afzondering, ontsmetting en gezondmaking, dan zou hij met meer gelatenheid dan thans de ongemakken verdragen die zij met zich brengen, de geldelijke opofferingen die er toe noodig zijn, en elkeen zou tot het algemeen werk het zijne bijdragen. De zucht om de aandacht van het publiek op het gebied der maatschappelijke gezondheidsleer te vestigen was ook eene reden, die de inrichters tot het openen van die tentoonstelling aangezet heeft.

Om eene krachtige propaganda ten voordeele der begrippen van gezondheidsleer in te richten, werd er besloten eene groote en belangrijke manifestatie te beproeven. Zou het een bestendig museum of eene tijdelijke tentoonstelling zijn? Dat was de vraag die oprees. De ontwerpers besloten tot deze laatste oplossing, voor verschillende redenen, waaronder de geldkwestie en de moeilijkheid om zich de ten toon te stellen voorwerpen aan te schaffen, die de eigenaars misschien niet zouden willen afstaan. Eene tentoonstelling oefent, door de ruchtbaarheid die er aan gegeven wordt, eene grooter aantrekkingskracht op de massa uit dan een museum; daarenboven, daar een museum slechts langzaam aangroeit en den vooruitgang maar van verre volgt, zou het niet in dezelfde mate als eene volledige tentoonstelling den sterken indruk maken, dien men op de bezoekers wilde teweegbrengen. Het kwam er namelijk op aan, op eene plechtige, voor elkeen tastbare wijze aan te toonen dat de gezondheidsleer de grondvesting uitmaakt van het maatschappelijk gebouw en dat een ieder in zijn werkkring, geneesheer, beambte, onderwijzer of wie dan ook, op dat gebied tegenover anderen plichten te vervullen heeft.

In de voorrede van den catalogus vergelijkt de heer Lingner het plan der tentoonstelling bij dat van een didactisch boek; het geheel is verdeeld in eene reeks hoofdstukken; ieder hoofdstuk begint met eene theoretische uiteenzetting, die hier de wetenschappelijke tentoonstelling der feiten is; daarop volgt eene reeks practische voorbeelden; eindelijk komen de industrieele toepassingen die er uit voortvloeien.

Naast deze kolossale verhandeling over gezondheidsleer, kwam er eene soort van lager onderwijs, de volksafdeeling, betiteld ‘Der Mensch’, waar ieder die kan waarnemen en lezen aanvankelijke begrippen van ontleedkunde, levensleer en individueele gezondheidsleer kon opdoen.

Naar dit plan ingericht, was de tentoonstelling van Dresden voor alles Duitsch. Nochtans namen andere landen dan Duitschland er deel aan; en het is een merkwaardig iets, doet de heer Lingner opmerken, dat de deelneming van vreemden gebeurde zonder hoop op eenig voordeel, wat anders gewoonlijk het geval is: in alle vorige tentoonstellingen was de ijver der deelnemers steeds geprikkeld

geworden door de mogelijkheid om nieuwe afzetmarkten te vinden en den zakenkring uit te breiden. In deze omstandigheden was de prachtige internationale tentoonstelling van Dresden het resultaat van de poging, niet van enkele personen, maar van een groot getal personen van verschillende nationaliteit, die allen samenwerkten met het inzicht goed te doen.

Daar deze tentoonstelling eene gansch nieuwe proefneming was, heb ik er het karakter en het plan willen van aangeven. Nu zal ik eene, noodzakelijk korte, wandeling doen te midden van de onmetelijke opeenhooping der uitgestalde materialen. De lezers, die op dit oogenblik de eerste verschijnselen zouden waarnemen van de ziekte die men in Duitschland de 'Ausstellungsmüdigkeit' (tentoonstellingsvermoeienis) noemt, gelieven mij nog wat crediet te geven: wal volgen gaat zal, naar ik hoop, minder stroef zijn.

Dresden heeft aan de tentoonstelling eene prachtige omlijsting kunnen geven, nl. den 'Grossen Garten': een echt koninklijk park, met overschoone boomen, vroeger buiten de stad gelegen, maar thans omringd door nieuwe wijken, waar het, dank zij de nabijheid van dien ruimen, mooien plantengroei, buitengewoon gezond is. Dat is al eene eerste les van gezondheidsleer die ons gegeven wordt, terwijl wij de prachtige lanen van den 'Grossen Garten' langs gaan of ons begeven op den wandelweg de 'Bürgerwiese', die er aan paalt. Beter dan elders schijnt men in Duitschland de noodzakelijkheid te hebben begrepen om in de zich steeds uitbreidende steden, ruime, met boomen beplante pleinen en groote parken voor te behouden, die, zooals men dat heet, de 'longen der steden' zijn; immers, het is van daar dat de huizenmassa's der steden de goede lucht trekken, en het is ook daar dat de inwoners, zoodra zij tijd hebben, zuivere lucht kunnen inademen, die ook in den omtrek haar weldadigen invloed doet gelden.

Het toeval, dat op reis eene groote rol speelt, deed mij te recht komen in een van de groote gebouwen, die niet ver van den 'Grossen Garten' gelegen zijn. Toen ik te Dresden aankwam, vond ik de hotels, waarheen ik mij begaf, overvol; vermoeid van zoeken en den avond ziende invallen, eindigde ik met iets waarmee ik had moeten beginnen: ik keerde naar het station terug, en verschillende opschriften met pijlen volgende, bereikte ik een logiesbureau, door de zorgen

van het comiteit der tentoonstelling ingericht. Dit onbeduidend avontuurtje zou het vermelden niet waard zijn, zag ik daarin niet het bewijs van den bewonderenswaarden inrichtingsgeest, die de Duitsche ondernemingen kenschetst en wien ik op dat oogenblik bijzonder dankbaar was. Ik vernam aldus dat Dresden vol vreemdelingen zat, aangelokt door de faam der tentoonstelling en door een congres, dat de volgende dagen moest plaats grijpen. Het huis, waar het vooruitzicht van het tentoonstellingscomiteit mij heenleidde, was een groot splinternieuw gebouw, met mooi uitzicht; en nochtans was het in verdiepingen en gedeelten van verdiepingen onderverhuurd; al de kamers waren voorzien van al het modern comfort, zooals de prospectussen der hotels luiden, met uitzondering van een lift; er was centrale verwarming in geheel het gebouw, electrisch licht, eene waterleiding voor warm en koud water. Wat zijn de Parijzer woningen daar nog ver van af!

De kamer, die ik kreeg, had niets gemeens met die van een ‘palace’; ik denk zelfs dat ze, buiten het vreemdelingenseizoen, tot salon dient; maar zij was veel belangwekkender, veel huiselijker ten gevolge van de snuisterijen, die ze versierden. Ik bemerkte er vooral de opeenvolgende portretten van een jongeling van den huize: knaap, leerling van de Realschule, met eene pet en eene turnersvareuse, vervolgens student in eene technische school, met de eereteekenen van het corps, en eindelijk zijne laatste photographie, met een neusnijper, bewijs van zijne bijziendheid en van zijn lust tot studie. Ik was zoo onbescheiden alles te bekijken: zijne proeven van waterverfschildering en de zegeteekens die hij behaald had bij de regatten van een Saksisch Ruderverein. Dáár verscheen inderdaad, door al die kleinigheden afgebeeld, de gansche opvoedkundige methode van de Duitsche burgerij, methode welke zoowel een deel gunt aan het lichaam als aan den geest, en waardoor geslachten jonge Duitschers gekweekt worden, die elk jaar op de economische overwinning van de wereld uittrekken. Onze Belgische beambten weten maar al te goed dat hunne Duitsche collega's hun de baas zijn en hun eene ernstige mededinging aandoen. Hoevelen hebben wij er te Antwerpen als vrijwilligers zien aankomen, op glansrijke wijze de beste plaatsen bemachtigen, ja, soms zich aan het hoofd eener firma stellen!

Des anderen daags haastte ik mij, het eerste bezoek aan de tentoonstelling te brengen. Nog vóór het uur waarop de deuren open gingen vond ik er eene tamelijk dichte menigte, bestaande uit de meest verschillende, maar uitsluitend Duitsche elementen: groote en kleine burgers, officieren, geheele familiën, tot de laatste spruit opgetrommeld, veel studenten, allen met een gelijk kenteeken: den dikken catalogus der tentoonstelling (467 bladzijden a.u.b., zonder de aankondigingen). Als het openingsuur sloeg, trad deze menigte zonder haast vóór de winketten en verdeelde zich dan vóór verschillende ingangen zonder het minste gedrang. Men kan het den Duitscher altijd aanzien dat hij in de lagere school de roede heeft gekend. In dezelfde omstandigheden zou er in Frankrijk reeds wanorde geweest zijn. Ik hoorde eens te Parijs een meisje zeggen tegen hare moeder, die door het gedrang verhinderd werd aan een winket te geraken: 'Pousse, maman, et dis pardon.' (Dring, mama, en zeg: verschooning). Daarin vindt men heel de Fransche beleefdheid terug. In ons land dringt men, en zelfs erger dan in Frankrijk, maar niemand vraagt verschooning. Zoo verschilt de geaardheid der menigten.

We zijn binnen. Waar wilt gij heen? Wat wilt gij zien, de wetenschappelijke tentoonstelling, de industrieele toepassingen, de geschiedenis der gezondheidsleer, de sport, de aantrekkelijkheden? Vergeet niet dat de 'tentoonstellingsvermoeidheid' op ons loert. Moeten wij er onzen tol aan betalen, laten we dan ten minste de kruim der tentoonstelling gehad hebben. Wij zullen de onmetelijke zaal 'Der Mensch' gaan bezichtigen.

Hier hebben de inrichters, door eene grootsche uitstalling, aan iedereen, geleerden of ongeleerden, eene elementaire kennis willen geven van het menschelijk lichaam en van de middelen om de passende werking van ieder deel te verzekeren.

De man uit het volk weet niets over zijn eigen lichaam; is het dan te verwonderen dat hij het misbruikt, het ziek maakt, het verslijt vóór den tijd, door de natuur bepaald? Deze onwetenheid vindt men trouwens niet alleen in de laagste standen. Ik ken eene dame, die nooit heeft willen aannemen dat de maag zich in den buik bevindt; eene andere verklaarde dat de hik eene kramp is van den twaalfvingerigen darm. De Duitschers die de tentoonstelling te Dresden

bezocht hebben zullen wel weten dat ze van het middelrif had moeten spreken.

Als we in de halle ‘Der Mensch’ treden, valt onze blik eerst op een overgroot verguld standbeeld van een sterken man, die de armen boven het hoofd verheft, om door dit gebaar de physische vreugde uit te drukken, door de gezondheid teweeggebracht.

In de zaal daarnaast wordt de eerste les gegeven, gewijd aan de theorie van het cellenweefsel. Zij kan als volgt worden samengevat: alle levende wezens, planten en dieren, bestaan uit ééne of meer cellen, het is te zeggen kleine massa's geïsoleerde levende stof. En om er het bewijs van te krijgen moet men ongeveer 150 microscopen langs, door het huis Zeiss geleend. Ieder bezoeker kan de microscopen naar zijn gezichtsvermogen stellen en dan ééncellige wezens zien, dieren gelijk de protozoën, of planten gelijk de bacteriën; daarna meercellige wezens met eenvoudigen lichaamsbouw, dieren van lagere orden en wieren; ten slotte zeer verschillende weefsels van hoogere dieren: deze verlengde spiervezels, deze starvormige cellen, deze zenuwachtige vezels en deze platte cellen van de opperhuid, de roode en witte bloedlichaampjes zijn alle, zonder onderscheid, eene vervorming van het primitieve cellentype, berekend voor eene bijzondere functie. En de opmerker komt tot het besluit: het lichaam van mensch en dieren is eene verzameling van cellen.

Naast elken microscoop staat een kort bericht en eene teekening over het preparaat, om er de belangwekkende bijzonderheden van te doen uitkomen.

Eene afzonderlijke reeks maakt den bezoeker vertrouwd met de voornaamste feiten der kiemleer: elk levend wezen, hoe ingewikkeld ook, is oorspronkelijk niets anders dan eene enkele cel, een ei, om het technische woord te gebruiken. Door achtereenvolgende verdeeling vormt dit ei een groot getal cellen, die zich groepeeren naar een primitief plan, voor alle dieren gelijk, en die volmaakter en volmaakter worden, naarmate den rang, dien het toekomstige wezen in de dierenreeks innemen zal. En degene die deze aanschouwelijke voorstelling van kiemleer volgt, begrijpt de wet, die E. Haeckel heeft geformuleerd, namelijk dat de ontwikkeling van de kiem van een individu de verkorte herhaling is van de historische

evolutie van de geheele soort: aldus doorloopt de kiem van den mensch eene reeks stadiums, overeenkomende met de wijzigingen, die de voorouders van den mensch, volgens de Darwinistische leer, hebben ondergaan. Bij de bevruchting is de menschelijke kiem maar eene eenvoudige cel; eenige dagen later vertoont zij geen wezenlijk verschil met sommige meercellige lagere wezens; naderhand bezit zij kieuwbogen aan de slapen, gelijk de visschen, een staartaanhangsel gelijk de meeste dieren, enz.

Voor hen die door den microscoop de noodige kennis niet hebben opgedaan wordt dezelfde les herhaald door middel van groote modellen in was, die de cel verbeelden, haar uitzicht in de verschillende weefsels, de verdeeling der cellen, de ontwikkeling van de kiem, de vorming van verschillende organen van hoogere dieren.

Doch dit alles wordt aangetoond met stukken en preparaten, die wel is waar bewonderenswaardig duidelijk zijn, maar dan toch, om de waarheid te zeggen, den indruk van leven niet geven; en nochtans raken wij hier zoo dicht mogelijk aan de intieme verschijnselen van het bestaan. Er is dan ook nog iets beter: een dertigtal miscroscopen met ‘Dunkelfeldbeleuchtung’, eene optische schikking waardoor men al de zichtbare manifestatiën van cellen in volle leven kan zien. De preparaten voor deze ultra-miscroscopen werden elken dag vernieuwd. Zoo zag men microben tot koloniën aangroeien; men kon de gekke bewegingen der bacteriën volgen; en het schouwspel der protozoën met hunne bewegingshaartjes maakte den indruk alsof men een blik wierp in een tooveraquarium. Men kon de bewegingen nagaan van de wimpers, waarmee sommige cellen van hoogere dieren voorzien zijn, om de gewenschte richting te geven aan de afscheidingen of om vreemde lichaampjes te verwijderen; en het was niet het minst eigenaardige schouwspel te zien, hoe de witte bollekens van levend bloed verlengingen uitwierpen, die zich aan het glas schenen te hechten en die, eens zoo'n steunpunt gevonden, langs den wand kropen door dezelfde beweging als deze van zeer eenvoudige diertjes, amiben genaamd.

Maar er zijn personen op wie alle onderwijs, dat eenige inspanning vergt, geen vat heeft. Ook zij mochten deze zaal niet doortrekken zonder eenig nut. Een opschrift noodigde de bezoekers

uit om op zulk of zulk uur in eene naburige zaal samen te komen. En daar werd, in eene donkere kamer, alles dan mondeling uiteengezet, met projectiën van microscopische preparaten. Ah! als heel Duitschland op dit oogenblik niet weet dat 's menschen lichaam uit eene verzameling van cellen bestaat, is het om over zijne toekomst te wanhopen!

Heel natuurlijk rijst bij een geneesheer de vraag op: welken opvoedenden uitslag brengt het zicht van al die rijkdommen op den oningewijde teweeg? Stellig zal een niet voorbereide geest bij het verlaten van deze zaal niet tot een biologist hervormd zijn; maar ik geloof dat een oplettend mensch met eene middelmatige ontwikkeling uit dit ongewoon schouwspel eenige nauwkeurige begrippen - en dàt is de hoofdzaak - kon afleiden over de samenstelling van den mensch, en misschien zelfs eene vage opvatting van heel de natuurlijke philosophie, die uit de kiemleer voortspruit en die zulke kostbare bouwstoffen oplevert voor de theorie van het transformisme of de vervormingsleer. Wat den weinig ontwikkelden mensch betreft, hij zal bij dit bezoek een gevoel van eerbied hebben opgevat voor deze wetenschap en voor de menschen die ze geschappen hebben, en ook het gevoel van bewondering, dat hij altijd heeft voor wat hij niet begrijpt; en dat is ook iets waard.

De volgende zaal was gewijd aan het menschelijk lichaam en aan de werking zijner organen. Wij zullen ze doorwandelen en, naar gelang zij ons onder de pen komen, eenige merkwaardigheden opsommen, die aantoonen op welke eigenaardige, volmaakte wijze en met welken overvloed van bijzonderheden de tentoonstelling haar aanschouwelijk onderwijs heeft weten in te richten.

De eerste groep bevat het geraamte. De beenderen, die het lichaam ondersteunen, danken hunne stevigheid aan minerale zouten. Neemt men die zouten door zuren weg, dan is het organisch deel dat overblijft volkomen slap en buigbaar. Dat is de theorie. En hier is het aanschouwingsmateriaal: een scheenbeen, waaruit de kalk werd verwijderd, wordt tot eene U omgebogen; in eene rib, waarin geen minerale zouten meer aanwezig zijn, wordt een volledige knoop gemaakt. In de beenderen van een grijsaard zijn er zooveel zouten niet meer als in die van een jongeling; ze zijn dan ook veel brozer.

Aanschouwingsmiddelen: een vezel van 1 vierkant millimeter basis, uit een been van een jong mensch vervaardigd, draagt zonder te breken een veel grooter gewicht dan een andere vezel van dezelfde basis, uit een been van een grijsaard gemaakt. Dergelijke proefneming is duidelijk en doorslaande en blijft voor altijd in het geheugen.

Microscopische preparaten, photogrammen en modellen verduidelijken de samenstelling van de huid en hare verschillende werkingen: tast, opslorping, afscheiding. Dan volgt de toepassing: om hare zuiveringsrol te kunnen vervullen, moet de huid altijd rein zijn; van daar het belang dat er, voor de algemeene gezondheid, ligt in de zorgen, die aan de huid moeten besteed worden.

De groep, aan het bloed gewijd, is bijzonder eigenaardig. De blik valt al dadelijk op een reusachtig aanschouwingsmiddel, wel 2 meter 50 hoog, dat den bloedsomloop verbeeldt. Het middendeel van het toestel geeft schematisch een hart weer, waarvan de helft zou vervangen zijn door eene glazen plaat, derwijze dat men de vier holten ziet. Door eene drukking van samengeperste lucht wordt de caoutchoucwand van dit hart 72 keeren per minuut tegen de glazen plaat geduwd, zoodat de inhoud der twee kamers vermindert. Het vocht dat het bloed verbeeldt wordt in glazen buizen gestuwd, die hoe langer hoe smaller worden; 't is de omloop der slagaders en haarbuisjes; vervolgens wordt het bloed langs buizen, die de aderen nabootsen, naar het rechterdeel van het hart teruggevoerd, en van daar gaat het in fijne buizen, die den bloedsomloop aangeven tusschen hart en longen, en keert naar de linkerhelft van het hart terug. Het is de mechanische afbeelding van een schema, dat in al de handboeken staat onder den naam van grooten en kleinen bloedsomloop; maar de kolossale afmetingen van het toestel, de buitengewone bedrijvigheid van dit kunstmatig hart, de kracht waarmede het roode vocht in de buizen wordt gestuwd maakt op al de toeschouwers een geweldigen indruk. Ook stond er altijd eene groote menigte voor dit opzienbarend aanschouwingsmiddel, waarvan de les onvergetelijk blijft.

Daarnaast stond er eene glazen kuip, die 365 liter roode vloeistof bevatte: de beschrijvende nota leert ons dat deze groote hoeveelheid vloeistof de hoeveelheid bloed verbeeldt die in een half uur

door het menschelijk hart in al de kanalen zou worden gestuwd, indien het, in plaats van gedurig naar het hart terug te keeren, in eene kuip moest vloeien. Dat geeft een treffend denkbeeld van den kolossalen arbeid, dien de hartspier gedurende gansch het bestaan van den mensch, en dat zonder ophouden, te verrichten heeft.

Hebt gij een denkbeeld van den weerstand dien het hart bij elken polsslag moet overwinnen? Neen? Welnu, duw op dezen bal; een manometer is er aan vastgehecht; duw tot wanneer gij het tiende deel van eene atmosfeer bereikt; de drukking die daartoe noodig is zal u leeren hoe belangrijk het werk van het hart is.

Weet gij hoeveel bloed een mensch heeft? Waarschijnlijk niet, vermits men dikwijls hoort vertellen dat een gewonde een emmer bloed verloren heeft, en soms nog meer. In deze vaas kunt gij het zien: nagenoeg 5 liter, d.i. één dertiende deel van het gewicht van het lichaam, niets meer.

In de groep van het zenuwstelsel zien wij eene groote teekening, die schematisch de hersenen, het ruggemerg, de bewegingszenuwen, de gevoelzenuwen voorstelt. Men moet aan het publiek verklaren wat eene willekeurige beweging en wat eene reflexbeweging is. Ziehier hoe men te werk gaat. Eene lichtende gele vlek vertoont zich aan de oppervlakte: zij verbeeldt eene waarneming die de huid bereikt; de gele vlek (waarneming) verplaatst zich vlug langs een gevoelzenuw tot aan de hersenen; deze nemen de waarneming op en bevelen eene beweging. Eene roode vlek (bewegingsprikkeling) verlaat de hersenen, daalt langs eene bewegingzenuw tot aan de spier en zal daar eene willekeurige samentrekking veroorzaken. - Nu iets anders: eene gele vlek (waarneming) loopt langs een gevoelzenuw en gaat naar het ruggemerg; van uit het ruggemerg komt eene roode vlek (bewegingsprikkeling), die langs een bewegingszenuw naar de spier gaat en daar eene samentrekking zal teweegbrengen. Dat is eene onbewuste, eene reflexbeweging, zonder tusschenkomst der hersenen uitgevoerd. Als ik wel gezien heb, worden deze lichtende vlekken en hun gang langs de zenuwvezels verkregen, door electrische lampen achtereenvolgens te doen branden en te laten uitdooven, zooals men te werk gaat voor sommige reclamen in de straten: we mogen dus wel zeggen dat men in deze voorstelling klaar moet zien.

Hoeveel lust wij er ook toe voelen, toch mogen wij niet langer stilhouden om al de modellen na te gaan, die de immer ingewikkelder vorming der hersenen in de dierenreeks voorstellen en de daarmede overeenstemmende verscherping der verstandelijke vermogens. Wij gaan ook de zenuwen en den tastzin voorbij.

Wij komen aan de organen der spijsvertering. Wij zullen een oogenblik blijven staan voor een hoogst vernuftig toestel. Om de spijzen goed te verteren, heeft men stevige tanden noodig. Om eene noot te kraken (wat men overigens nooit moet doen), moeten de kauwspieren eene kracht van 50 kilogram in 't werk stellen. Dat is de theorie. En hier is nu de aanschouwelijke voorstelling. Een menschenschedel, voorzien van zijn kaaksbeen, heeft eene noot tusschen de tanden; aan het kaaksbeen is eene schuine stang bevestigd; zij draagt een gewicht, dat langs de stang kan glijden en aldus eene immer grooter wordende kracht kan teweegbrengen. Als gij het gewicht uit de klink heft, iets waartoe een opschrift u uitnoodigt, glijdt het langs de stang, en als de kracht 50 kilogram bereikt, breekt de noot. Voor zijne moeite krijgt de schedel van den zaalbewaker eene nieuwe noot. Is die proef niet werkelijk mooi?

Wij slaan de belangrijke afdeelingen over van de zintuigen, de stem, de spraak, en stippen, bij de groep der geslachtsdeelen, alleen aan dat Duitschland niet het land van de angstvallige beschroomdheid is: deze afdeeling is even volledig, gedetaillerd en toegankelijk voor een ieder als elke andere, en niemand scheen daar aanstoot in te vinden. Ik geloof dat in België dergelijke uitstalling niet zou geduld worden en dat het gemis aan eene speciale opvoeding bij het publiek ze onduldbaar zou maken.

Maar laten wij tot de voeding overgaan. Eerst eenige theoretische begrippen over scheikunde. Hier zijn de eenvoudige, dáár de samengestelde lichamen, die in de biologie eene voorname rol spelen. Vervolgens woont men de vervorming van organische zelfstandigheden tot anorganische bij, en omgekeerd: dank zij de zon, vervormt de plant de minerale bestanddeelen, die zij uit den grond opzuigt, tot organische stoffen; het dier dat zich met die plant voedt geeft organische zelfstandigheden terug; alvorens deze door de plant kunnen benuttigd worden, moeten zij zich weer tot anorganische omzetten, en dat sluit den cyclus der vervormingen.

Nu volgt eene lange tentoonstelling der verschillende voedende stoffen. Stippen wij eene ontledingstabel aan, die aanduidt dat visch vrijwel dezelfde scheikundige samenstelling heeft als vleesch. Het ware dus van algemeen belang dat het gebruik van visch meer verspreid werde, zooveel te meer daar die merkelijk goedkooper is dan vleesch.

Wij krijgen een overzicht van al de groenten, de vruchten, de stijfsels, de suiker, de melk en de daarvan afgeleide producten, de specerijen, de koffie, de thee, het bier. In deze belangrijke uitstalling geven kaarten de plaats van herkomst der verschillende producten, de scheikundige samenstelling, de voedende waarde op. De onderscheiden vervalschingen worden tentoongesteld, met hunne scheikundige ontleding en met de middelen om ze, hetzij door den microscoop, hetzij langs chemischen weg te erkennen. Eindelijk zien wij spijzen, door schimmel, bacteriën of gist aangetast, met microscopische preparaten en modellen, die aantoonen hoe schadelijk ze zijn.

Wij krijgen een zeer aanzienlijken hoop verschillende voedende zelfstandigheden voor oogen: het is de globale hoeveelheid voedsel, die een volwassene in één jaar verbruikt. Eene overgroote pil verbeeldt de hoeveelheid voedende grondbestanddeelen (eiwit, vet, zetmeel, suiker) die de mensch in 24 uren noodig heeft.

Wij ontmoeten eene studie van spijzen, gerangschikt volgens hunnen inkoopprijs en hun nut voor het organisme. Dit vraagstuk, dat overal wordt bestudeerd om aan de werkende klas eene betere verdeeling van het budget van het huishouden te leeren, is ontegensprekelijk van actueel belang, daar thans gansch Europa de crisis van het dure leven doormaakt.

Niet minder belangrijk voor de huishoudsters is de les over het steriliseeren der vaten en voedingstoffen, met het oog op het inmaken van groenten en het vervaardigen van confituren. Zij kunnen er normaal ingemaakte groenten zien, naast andere, waarin bederfwerende stoffen werden gebruikt, die meer of min schadelijk zijn voor de gezondheid. Zij kunnen de aardbeienconfiture zien, gemaakt van wortels of beeten; fruitstroop waarin geen spoor van fruit aanwezig is (de Belgische wet laat den verkoop van bedoelde soort toe, mits men ze fantaisie-bessensap heete!); ook nog kaneel die voor de helft

gemalen baksteen bevat; peper met lijnzaadmeel; suiker met ameldonk; eene frambozenlimonade, waarin alleen het water echt is....

Ongetwijfeld moet eene tentoonstelling van bij uitstek practische dingen als deze een machtigen indruk maken op de bezoeksters, en een onmiddellijk resultaat opleveren. Heel de voeding van het huisgezin rust op de vrouwen, die in dit opzicht onveranderlijke overleveringen volgen. Het ware te wenschen dat hunne kennis werd uitgebreid, in verband gebracht met de huidige behoeften, die voortspruiten uit de duurte van het leven en uit de ontelbare vervalschingen, die in alle eetwaren worden gepleegd.

De afdeeling der hygiëne van de kleeding toont ons door modellen de nadeelen aan van sommige kleedingstukken, als spannende cols en kousebanden; het corset wordt natuurlijk niet gespaard, en het publiek kan zeer wel de misvorming der beenderen en de verplaatsing der ingewanden nagaan, die er het gevolg van zijn.

In het compartiment van de woning en de hygiëne der steden zien wij eene reeks verkleinde modellen van woningen uit alle eeuwen en alle landen. De mensch heeft als eerste verblijf de natuurlijke schuilplaatsen genomen die de dieren benuttigen: de mensch en de dieren hebben vroeger elkaar het bezit der grotten betwist. De mensch zoekt soms ook eene schuilplaats in de boomen; daaruit is een vorm van woning ontstaan, die nu nog in Indië gebruikt wordt, verschillende meters boven den grond op paalwerk geplaatst; de steden, bestaande uit woningen die te midden van een meer op heipalen zijn gebouwd, zijn nog niet heelemaal van den aardbodem verdwenen; in beschaafde landen zelfs is er het bouwen uit voortgesproten van gansche steden op heipalen, in een grond die te nat was om een regelmatigen bouw toe te laten. Dichtbewassen plekjes zijn bij uitstek geschikt tot verblijf van zwakke diersoorten: de hut van takken, bedekt met bladeren, later met stroo, is er van afkomstig, en deze woning dient thans nog duizenden menschen tot verblijf. Eene gevolgtrekking dringt zich op: onze voorouders hebben, in hunne eerste woningen, de voorbeelden nagebootst, in de natuur bij de dieren gevonden; hunne nakomelingen hebben de oorspronkelijke vormen der woningen behouden, maar ze verbeterd.

Nu komt eene volledige uiteenzetting van de nadeelen, ver-

bonden aan ongezonde plaatsen, aan slechte verwarming, slechte verlichting, slechte verluchting, slechten schoonmaak. Dit laatste doet u misschien glimlachen; maar om het stof van eene kamer te verwijderen, ik zeg verwijderen en niet verplaatsen, is een pluimborstel en wat goede wil niet voldoende; men moet weten hoe men het doen moet. Gebeurt het niet alle dagen dat de meesteres van den huize, de kamers naziende, eene belangrijke laag stof vindt twee uren nadat de meid zoogezegd het stof heeft afgenomen? De meid wordt soms verdacht haar werk niet gedaan te hebben; maar er wordt haar niet gewezen op het onredelijk stelsel van schoonmaken, dat het stof opjaagt in plaats van het weg te nemen. Als de lucht in de kamer rustig wordt, daalt het opgejaagde stof weer neder. Stof is zeer gevaarlijk: het schaadt de ademhalingsorganen en bevat buitengewoon veel ziekteverwekkende bacteriën.

Wij werpen in 't voorbijgaan een blik op groote stadsondernemingen: gebouwen, drinkwatervoorraad, scholen, liefdadigheidsinstellingen.

Daarna zien wij de gevaren die voortspruiten uit het misbruik van opwekkende middelen: thee, koffie, tabak, opium, alcohol.

De volgende groep leert ons dat, zoo lichamelijke of geestelijke arbeid noodig is voor de gezondheid, de voorwaarden, waarin hij wordt uitgeoefend, vaak ziekten verwekken. De maatregelen om die ziekten te vermijden behooren tot de beroepshygiëne.

In de nijverheid is het stof dikwijls de oorzaak van ziekten. Hier is de long van een ouden mijnwerker, door anthracose of koolstofziekte aangetast: zij is als met stof van steenkool geïncrusteerd; sommige gedeelten van het weefsel zijn heelemaal zwart; microscopische preparaten volledigen de aanschouwing, door in het weefsel ook korreltjes steenkool te toonen. Wij zien andere voorbeelden van beroepskwalen of -misvormingen, afgebeeld door pleisteren of wassen modellen: de loodwitziekte, de vergiftigingen in fabrieken van anilinekleuren, de storingen, veroorzaakt door invretende dampen van zuren.

Vervolgens is aan de beurt de eerste hulp bij ongevallen: verdrinking, verstikking, brandwonden, beenderbreuken, enz. Deze tooneelen van het alledaagsch leven worden afgebeeld op gravuren,

of door modellen en toestellen: dit alles maakt eene groote les uit, die het geheugen opfrischt van hen die de zaak kennen, en die bij de anderen den lust tot leeren doet ontstaan.

De reddingstoestellen, in de Duitsche mijnen gebruikt, waren de meeste bezoekers volledig onbekend. Vooral opgemerkt werd de uitrusting met masker en zak met zuurstof, die toelaten in gangen te dalen waar de lucht oninadembaar is. Met dit toestel, waarvan het uitzicht bijna tragisch is, trokken de mijnwerkers van Westfalen, tijdens de groote mijnramp van voor eenige jaren, naar Courrières en konden er alzoo in Frankrijk, waar men het niet kende, practisch het nut van bewijzen.

Wij treden nu in de zaal, met een eenigszins weidschen titel tempel der volkskrankheden genaamd. Het uitzicht is indrukwekkend: rondom staan de borstbeelden van de groote hygiënisten van alle tijden. In 't midden eene reusachtige tafel, waarop microscopen met preparaten, die de bacteriënleer samenvatten.

De zaal is verdeeld in compartimenten. Het eerste bevat menschenbeenderen, die het bestaan van letsels en ziekten aantoonen in de voorhistorische tijden, en andere documenten, betrekking hebbende op de ziekte in het algemeen in de geschiedenis, en op het bijgeloof, voor zoover het iets met de geneeskunst te stellen heeft.

Een ander compartiment licht ons in over de denkbeelden, die de verschillende volkeren, door de eeuwen heen, hadden over den dood en de begrafenis.

De moderne geneeskunst is teruggekeerd tot de theorie dat de kenmerken der ziekten in de humeuren, laten wij zeggen de levenssappen te vinden zijn. 't Is in de samenstelling van het bloed dat de ziekteverschijnselen weerkaatst worden, en dat leert men van dag tot dag beter erkennen door natuurkundige, scheikundige of biologische reactiën. De vrucht van dergelijke studiën is de serotherapie. De verschillende uitingen van hare werkzaamheden worden ons voorgesteld door het serum van de kroep, van de typhuskoorts, van den tetanos, en zijne gunstige uitslagen door de statistieken, die de vermindering toonen der sterftegevallen, door deze ziekten veroorzaakt.

De meest voorkomende en ergste ziekten zijn de besmettelijke kwalen. De microscoop alleen kon, door zijne aanhoudende verbete-

ringen, er ons den sleutel van geven. Hier zijn eene reeks microscopen, te beginnen met dien van Leeuwenhoeck in de XVIIe eeuw, tot het prachtig werktuig van den tegenwoordigen tijd, met zijne sterke vergrooting, zijn fel verlichtingsvermogen en al zijne mechanische verbeteringen.

Besmettelijke ziekten worden op vele wijzen verspreid; maar vaak kan de besmetting vermeden worden; en wij kunnen door tastbare voorbeelden zien hoe gevaarlijk het is eens andermans zakdoek te gebruiken, een dier te omhelzen, zieke dieren in zijne nabijheid te houden, voorwerpen van onzekere herkomst aan den mond te brengen, enz. Dan zijn er wassen modellen om de kenteekens der voornaamste besmettelijke kwalen te toonen, de wijze waarop zij zich aan anderen mededeelen, de afzondering en de ontsmetting die zij vergen.

De tering heeft de eer van een afzonderlijk compartiment. De aanschouwing is er volledig. Zij begint met miscroscopische preparaten van storingen en anatomische stukken; zij toont de wijze van besmetting: nabijheid van een zieke, voeding: dan komen de sociale verdedigingsinrichtingen, als dispensariums en sanatoriums.

Verder wordt de groote maatschappelijke kwestie der hygiëne van de eerste kindsheid in al hare bijzonderheden behandeld. Sedert ettelijke jaren heeft de verlaging van het geboortecijfer de openbare machten in Frankrijk, daartoe door professor Pinard aangespoord, naar middelen doen uitzien om het deficit aan te vullen door het verminderen der sterfte van kinderen in het eerste levensjaar. De statistieken van professor Pinard hebben duidelijk bewezen dat de kinderen des te meer kans hebben om in het leven te blijven, naarmate de moeder in de laatste maanden der zwangerschap rust kan genieten; de uitslag is nog veel gunstiger als de moeder, na de bevalling, niet verplicht is een nijverheidsarbeid te hernemen en zij haar kind kan zoogen. Het is dáárop dat de werken van specialen onderstand en de huidige Fransche wetten gegrond zijn.

Na deze zorgen, die vóór de geboorte aanvangen, zien wij de reglementeering van de melknijverheid; de kinderkribben; de instellingen, bekend onder den naam ‘gouttes de lait’ en eveneens voor 't eerst in Frankrijk ontstaan: gestichten waar kosteloos melk wordt verleend voor de kinderen die de moeder zelve niet kan voeden, en

waar de kleinen eenmaal ter week moeten aangeboden worden om te worden gewogen, bij welke gelegenheid de ouders raad krijgen, zonder dat andere ziekten dan storingen in de spijsvertering er worden behandeld. Hier is, ten slotte, een model van ‘pouponnière’: in die inrichting, andermaal van Franschen oorsprong, worden kinderen, die ten laste zijn der openbare weldadigheid, opgenomen en verzorgd op den buiten, door bezoldigde minnen. Door die bijzonderheid, die een minister van vóór veertig jaar zou verbaasd hebben, ziet men hoe erg Frankrijk zijne kinderen noodig heeft.

Laten wij nu de zenuw- en geestesziekten in oogenschouw nemen. Wij zien hoe de zinneloozen vroeger behandeld werden, vastgeketend, op hun stroozak gebonden, in eene kooi opgesloten en geslagen, terwijl ze op onze dagen met geduldige zachtheid verzorgd worden, zooals dat past voor het grootste ongeluk, dat den mensch treffen kan.

Een laatste compartiment neemt onze aandacht in beslag: namelijk de zorg voor het lichaam. Wij zien vooreerst dat zelfs dieren de grootste zorg besteden aan de lichaamsreinheid en daarbij hunne jongen niet vergeten.

Aan de lichamelijke opvoeding moet evenveel aandacht gewijd worden als aan de verstandelijke. Gij zult er u van overtuigen, met de portretten en modellen te vergelijken van kinderen, die geene lichamelijke opvoeding ontvingen, en van hen, die er eene degelijke genoten.

In de oudheid hebben de Romeinen en vooral de Grieken de weldaden van lichaamszorgen goed begrepen; modellen van antieke standbeelden en personages in groepen van gebakken aarde of half verheven beeldhouwwerk toonen welk belang de Etruriërs, de Egyptenaren en, zooals gezegd, de Grieken en de Romeinen er aan hechtten.

De heropbloeiing der lichamelijke opvoeding dagteekent van de XIXe eeuw; zij is vooral het werk van Duitsche turners, Jahn, Guts-Muths en hunne aanhangers. Modellen toonen ons de uitwerksels van goede en van slechte gymnastiek.

Uit tabellen leeren wij op welke verrassende wijze in de meeste steden het aantal openbare badinrichtingen en stortbaden is toegenomen; dit bewijst hoe hoog de lichaamshygiëne thans in aanzien

staat. Zij heeft overigens een onbetwistbaar maatschappelijk belang. Op de openbare besturen rust dan ook de plicht om, voor het algemeen welzijn, speelpleinen toegankelijk te maken, gelijk deze waarvan alweer modellen voorhanden zijn, en waar de kinderen, de jongelingen en zelfs de volwassenen zich vrij en zonder gevaar aan de oefeningen in open lucht kunnen wijden.

Letten wij nog op de aanschouwelijke voorstelling van de normale ademhaling en van de teekenen, die op eene slechte ademhaling wijzen. Het is noodig dat de ouders ze kennen, want een kind, dat in keel of neus poliepen heeft, klaagt niet, en toch kunnen deze ernstig de ontwikkeling van de borst en de algemeene gezondheid in den weg staan. Ieder bezoeker kan in een spirometer zijn ademvermogen nagaan en daaruit afleiden of het al dan niet normaal is.

Eene verwaarloosde lichamelijke opvoeding maakt de jongelingen ongeschikt tot den krijgsdienst. Uitgehangen statistieken toonen dat het aantal ongeschikten vooral groot is in sommige streken, altijd dezelfde, zoodat het ligt aan plaatselijke antihygiënische gewoonten.

Wil men eene behoorlijke spijsvertering hebben en vrij zijn van alle storingen in maag en darmen, dan heeft men goede tanden noodig. Eene reeks tafereelen toonen de gewone storingen van het gebit, de geneesbaarheid van veel tandkwalen die in tijds worden verzorgd en het nut der tandeninspectie in de scholen.

De tentoonstelling der lichaamszorgen vestigt dus de aandacht op allerlei eenvoudige voorzorgen, die iedereen kan naleven en waardoor men meer physische kracht, meer hersenwerk en eene aanhoudende gezondheid mag verwachten.

Zoo het waar is dat men zich des te beter tegen een vijand kan verdedigen naarmate men hem beter kent, dan moeten de eenigszins aandachtige bezoekers van het zicht van zooveel leerrijke en klaar voorgedragen voorwerpen, van zooveel aaneengeschakelde en elkaar volledigende feiten eene hoogst nuttige les meedragen.

En het doet ons goed te denken dat zooveel materiaal, voor de vulgarisatie der gezondheidsleer verzameld, niet dadelijk zal uiteengesmeten worden. Mag ik een bericht gelooven dat mij werd medegedeeld, dan zullen de Belgen het genoegen hebben deze uitstalling,

zonder wederga voor het onderwijs, te bewonderen in de wereldtentoonstelling te Gent in 1913; zij zal aldaar stellig een diepen indruk maken en de doelmatigste propaganda zijn ten voordeele der volkshygiëne.

Dr PAUL DE GOTTAL.

De Rein Leven-Beweging.
Na tien jaar.

I.

Men heeft recht in Zuid-Nederland te weten, wat de Rein Levenbeweging in Noord-Nederland is, wil en gedaan heeft, gedurende de tien jaren van haar bestaan.

En als persoon, die eigenlik van vóór de oprichting een werkzaam aandeel in deze organisatie gehad heeft, heb ik tans recht van spreken, omdat deze bizondere stroom in het maatschappelik leven onzer dagen het bewijs geleverd heeft zich een eigen bedding te hebben kunnen verzekeren.

Wij hebben hier te doen met een hoogst gewichtig kultuur-verschijnsel. Het is namelik niet minder dan een nieuwe faze In de ontwikkelingsgeschiedenis der mensheid. Waar het om gaat is dit: de vervollediging van de Mens als zodanig. In tweeërlei opzicht zien wij dit proses zich voltrekken: in de onderlinge verhouding der beide geslachten èn in de persoonlike uitleving van de individu.

De mens is onaf gebleven. Of wilt ge het liever anders horen, zeg dan dat de mens verminkt is. Het feit voor ons tans blijft hetzelfde. Want de mens mist iets. Er ontbreekt iets aan de mens van tegenwoordig. En niet zo er 's een kleinigheid. Maar juist datgene wat hem tot mens stempelt, wat hem tot mens adelt. Het voornaamste dus. Meestentijds heeft hij het niet verder gebracht dan tot mens-dier. Dan is het mens-wezen nog blijven sluimeren in het mens-dier. Dan is de menselike kern nog ombolsterd gebleven. Dan schouwen wij enkel de levensuitingen van het ontwikkelde dier.

In de onderlinge verhouding der beide geslachten ontwaren wij

onze soortgenoten dan niet als Mens, maar als geslachts-wezen. Hoger reikt de mens in doorsnee nog niet. Zijn groei is niet voltooid. Geknot is hij in z'n ontwikkeling. Het is maar een brokstuk van een mens. Z'n levenssappen hebben nu een éénzijdige vergroeiing gevoed. Een wangestalte is ontstaan. Misvormd is daardoor der mensen verschijning en samenleving.

Van het natuurlike leven dat schoon is, wordt zo weinig genoten. Hoe kan het anders, waar immers de aard van de Mens niet tot volle ontplooiing is gekomen, ja midden in z'n menselike ontwikkeling is blijven steken.

Niet alvorens in het menselik leven datgene wat ontbreekt zal zijn aangevuld, niet aleer derhalve de Mens zelf volledig zal zijn geworden, zal harmonie en bevrediging der mensen deel kunnen worden.

Die vervollediging van de Mens, welke bewust ter realisering als doel is gesteld door een ganse schaar van mensen, is als kultuur-tipering naar buiten zichtbaar geworden, in omlijnde ordening, in de organisatie der Nederlandse Rein Leven-beweging.

Geen enkele andere organisatie, ook strevend naar verhoging van levens-vlak, wil ik te kort doen. Doch niet één, bij mijn weten, heeft zo alzijdig en spesiaal deze Mens-vervollediging zich tot taak gesteld en hare werkelikheid als idee verkondigd, als dit door de Rein Leven-beweging is geschied.

Geenszins ook is hier sprake van een nieuwe vinding. Het is slechts - zo als alles - voortgaan op de aanwezige groeilijn. Het is alleen een nieuwe schalm, die in een voorgaande inschakelt. Als beeld verschijnt mij deze groeilijn niet duideliker dan als een wijd-sirkelende spiraal.

Deze doel-stelling van Mens-vervollediging is, met de mensheids-ervaring van een twintig eeuwen verrijkt, een meer gevorderde evolutie-eis dan welke in het begin onzer jaartelling, in beginsel volkomen gelijk, zich kennen deed in de ‘richting van vergeesteliking’, welke als een nieuw moment toen haar intree gedaan heeft in de toenmalige mensenwereld.

Ook nu is de kern van Mens-vervollediging: vergeesteliking.

Want waar de *Mens* in de mens nog niet tot openbaring is gekomen, wil dit zeggen, dat het geestelik wezen van de mens nog ongeboren is gebleven.

De Rein Leven-beweging wil het volle, gezonde, zuivere, waarmenselike leven van de volledige mens. Zij vraagt dus allereerst naar het eigenlike kenmerk van de Mens. Kont de Mens als geestelik wezen naar voren? Neemt het geestelike in zijn leven de plaats in, die het krachtens zijn aard als Mens, toekomt? Staat het geestelike, als het hoogste in de Mens, bovenaan in zijn leven? Voort het onverdeeld de schepter, en waarborgt het daarmee aan z'n drager: menselike zelfstandigheid? En erkent zo iemand daardoor de menselike gelijkwaardigheid van z'n evenboortige medeschepselen, of zij man dan wel vrouw worden genoemd?

Wat klinkt dit alles van-zelf-sprekend, eenvoudig, gewoon. En toch, het streven der R.L. bew., in die weinige woorden in beginsel aangeduid, blijkt helaas zozeer te verschillen van het streven en het beginsel, dat het leven der mensen in 't algemeen kenmerkt en beheerst, dat zij, met dit program naar voren tredend, een pioniersdaad eerste klas blijkt te verrichten.

De werkers der R.L. bew. zijn baanbrekers voor een nieuwe levensopvatting, die nog ingang moet vinden bij de mensen om hen heen.

Want door de meesten wordt niet ingezien nog, wat er aan hun ontwikkeling ontbreekt, hoe zij niet àf zijn als mens, hoe zij *geestelik* leven derven.

Door de meesten wordt allerminst beseft, dat zij door dit hun niet-vol-mens-zijn een leven leiden als slaaf in plaats van als heerser, als gebondene in stede van als vrije persoonlikheid.

Er bestaat een slavernij van de Vrouw, in alle vezelen onzer samenleving vertakt, door de meesten harer sekse niet bevroed, nog minder erkend. En wie hier heten te zijn van het sterke geslacht, van de andere voordelige partij, twijfelachtige rol spelend van ‘heren der schepping’, doen op onrechtmatige en onredelike wijze hun overwicht als geslachtswezen alleen gelden, uit verkeerd-begrepen en laag eigenbelang, omdat zij in eigen persoon missen de geringste heerschappij over zichzelf. Zo weinig heer en meester zijn ze over hun vleselike lusten en hartstochten, dat ze als lafaards gehoorzamen aan ieder verlangen van het dierlike in zich, dat zij zich willoos en eerloos als speelbal overgeven aan de misselikste nukken ener gehuichelde liefde. En de

minst zwakken buigen, - omdat het nu eenmaal niet anders kan -, voor de overmacht van de door hen zelf gekroonde en volgens traditie daarvoor aangewezen, zinnelike neigingen oftewel ‘natuurlike behoeften’. Daarvoor zijn ze immers ‘*man*’, zeggen ze of anders denken zij 't. Waren zij volgroeid mens, d.w.z. zich van hun geestelik wezen bewust, dan zouden zij anders denken en spreken. Nu daarentegen wordt hun verhouding tot de Vrouw in de eerste plaats bepaald door hun standpunt als geslachtswezen.

Er bestaat ten andere een slachtoffer-zijn van begripsontwrichting, door talloos velen, wien het aangaat, tegenwoordig ten stelligste weersproken. Het raakt de kern van het geslachtsleven. Als doel voor geslachtsgemeenschap heeft men in plaats van de voortteling, het genot gesteld. Dat betekent: scheiding van seksualiteit en voortplanting, hetgeen terecht door Prof. Dr. J. van Rees, als bioloog, gebrandmerkt werd als de ‘*reuzenblunder*’ op dit gebied. - Hiermee heeft in beginsel het Nieuw-Malthusianisme z'n recht van bestaan verloren.

De waarlik geestelike mens zal ten opzichte van deze dingen geen ogenblik in twijfel verkeren. Ook hierbij zal vergeesteliking meerder licht verschaffen en zuiverder de ware Werkelikheid doen kennen.

Eerst wanneer het geestelike mede tot ontwikkeling is gekomen, kan er van volledige menselikheid sprake zijn. Onder weedoms zware last ligt nu de mensheid nog ter neer. Uit ons ras van ontwikkelde dier-mensen moeten mensen als godenzonen opstaan, - in Christelike termen gezegd, moeten zelf-bewuste kinderen Gods verrijzen. En de enkelen van dezulken moeten aanwassen tot een groot getal.

Waartoe dit streven naar vervollediging van de mens bij de Rein Leven-beweging in teorie en in praktijk geleid heeft, zal uit het vervolg van dit opstel blijken. Duidelik kan al reeds geworden zijn haar plaats, betekenis en waarde uit kultuur-histories oogpunt.

II.

Het teoreties standpunt der R.L. bew. kan duidelik worden uit haar Beginselverklaring en hetgeen te dien opzichte als toelichting door de Centrale Commissie is uitgegeven onder de tietel ‘Ideaal en praktijk van de R.L. bew.’. Van dit boekske gaat weldra een derde druk ter perse.

De genoemde Beginselverklaring, welke in April 1905 definitief werd vastgesteld en sindsdien onveranderd is gebleven, luidt als volgt:

‘1. De Rein Leven-beweging heeft tot grondslag en doel het streven naar sexueele reinheid.

2. Zij aanvaardt als ideaal een leven volgens dezen maatstaf:

Al die geslachtsverrichtingen zijn ongeoorloofd, waarbij geen rekening wordt gehouden met mogelijke schadelijke gevolgen voor het lichamelijk of geestelijk welzijn der betrokken personen zelf, of van hunne mogelijke nakomelingschap.

Geslachtsgemeenschap is alleen dan volkomen rein, wanneer die plaats vindt in hoogste liefdeseenheid, in huwelijk, tusschen man en vrouw, en wanneer in de bedoeling der beide personen de mogelijkheid van voortplanting niet is buitengesloten.

3. Onder huwelijk wordt verstaan de éénwording van man en vrouw in de hoogste beteekenis van het woord, een band voor het leven gesloten.

4. Op grond daarvan bestrijdt zij prostitutie, nieuw-malthusianisme, homo-sexueele geslachtsdaden, onanie en elke andere vorm van onkuischheid in daden, woorden en gedachten, en werkt zij aan de verspreiding en naleving der in deze beginselverklaring gestelde opvattingen en eischen.’

Aan het in deze maand verschenen feestnummer van het orgaan ‘Levenskracht’, ter gelegenheid van het 10-jarig bestaan der R.L. bew., ontleen ik de volgende opmerking van de Algemene Sekretaris:

‘Verder is kenschetsend in deze beginselverklaring, dat zij zich uitspreekt over en onderscheid maakt tusschen geslachtsgemeenschap en huwelijk.

Immers omtrent het huwelijk zegt ze: ‘Onder huwelijk wordt verstaan de éénwording van man en vrouw in de hoogste beteekenis van het woord, een band voor het leven gesloten.’ Eerste voorwaarde van een waarachtig huwelijk is dus liefde, sterke, reine liefde, want alleen daardoor zullen man en vrouw in staat zijn van harte samen te werken tot het bereiken van het eigenlijke doel van het huwelijk: door elkander gelukkig te maken, te streven naar hoogere, harmonische ontwikkeling, naar volkomen zielen-éénheid. Van geslachtsgemeenschap is in onze definitie van het huwelijk geen sprake, en terecht.

Elk huwelijk, waarin man en vrouw, elkander aanvullend, trachten tot de meest volkomen ontwikkeling te komen, heeft het doel in zich zelf.

Geslachtsgemeenschap, zegt onze beginselverklaring, kan alleen dan volkomen rein genoemd worden, wanneer die plaats vindt in hoogste liefdeseenheid tusschen gehuwde lieden en wanneer in de bedoeling der beide personen de mogelijkheid van voortplanting niet buitengesloten is. Deze laatste bepaling heeft velen van ons afgehouden. In den tegenwoordigen tijd zijn er die vinden, dat de geslachtsdaad ook als middel tot genot recht van bestaan heeft en dat wij dat te veel miskennen.

Ons standpunt in deze is: De natuur heeft aan de geslachtsdaad geslachtsgenot verbonden, maar nooit behooren wij over het hoofd te zien, dat van nature uit, geslachtsgemeenschap slechts recht van bestaan heeft als middel tot het scheppen van nieuw leven. Waar liefde de basis van een huwelijk behoort te zijn, mag de geslachtsdaad nooit iets anders zijn dan een daad van liefde, verricht in hoogste zielseenheid, waarbij liefde tot het nog ongeboren kind een niet te miskennen factor is. De geslachtsdaad wordt tegennatuurlijk, zoodra daaraan de gedachte verbonden is het mogelijk gevolg van die daad, het komende kind, te ontgaan.' (blz. 153).

Aan bovengenoemde 'Toelichting der Beginselverklaring' ontleen ik het hier volgende: '*Geen lichamelijk huwelijksleven dus, noch eenige handeling die de verleiding daartoe te sterk zou maken,* tusschen personen die te jong zijn om een krachtige nakomelingschap voort te brengen; niet tusschen personen, van wie met eenige zekerheid is te zeggen, dat zij geen gezonde kinderen zullen krijgen; niet tusschen hen, wier maatschappelijke toestand het stichten of de uitbreiding van een gezin verbiedt, die niet in staat zullen zijn de door hen voortgebrachte kinderen een menschwaardig bestaan te verschaffen, ze behoorlijk te voeden en op te voeden; niet tusschen diegenen die weten, of erger nog die verlangen, dat uit hunne lichamelijke gemeenschap geen kind zal worden geboren; maar ook niet tusschen hen, wier persoonlijk welzijn, hetzij dat van één hunner of van beiden, hetzij lichamelijk of geestelijk, bedreigd wordt met ernstige, wezenlijke schade als onvermijdelijk gevolg van die verrichtingen.

Dat zijn hooge eischen, zegt men. - Zeker!

Het zijn onvervulbare eischen, zegt men. - Neen, zeker niet!

Wel is het een ideaal, dat wij stellen, ook onszelf; maar het is niet onbereikbaar.

Wij gaan uit van de overtuiging dat geslachtelijke onthouding voor normale menschen onvoorwaardelijk mogelijk is[(1)], en stellen die daarom vrijmoedig tot plicht in al de genoemde gevallen. En dat voorop stellende, eischen wij die onthouding onvoorwaardelijk van ons zelf en van anderen, wanneer redelijk inzicht of zedelijke verplichting voortplanting buitensluiten.... Met nadruk spreken wij van volkomen reinheid; opzettelijk wordt gezegd dat wij onze opvatting aanvaarden als ideaal. Ten volle zijn wij ons bewust dat hooge en veelomvattende eischen door ons worden gepredikt; hoog, vergeleken bij den toestand waarin het geslachtsleven der menschen verkeert; veelomvattend, gezien in het licht onzer eigene onvolkomenheid en veelvuldige zwakheden. Wij bedoelen niet een uiterlijke wet vast te stellen; wij willen alleen zeggen: 'zóó moest het zijn; zóó moest het worden! Daarheen gaat de stijgende weg. Zóó zal, naar onze overtuiging, een rein leven zich vertoonen; naar zulk een levenstoestand strekt zich ons eigen beste willen uit.' (blz. 15 en 16).

Omtrent de bizondere punten nog enkele losse opmerkingen, aan dezelfde Toelichting ontleend, die het verband duidelik in het oog kunnen doen springen.

Van Prof. Dr. von Krafft-Ebing is het ware woord: 'De bron van edele, ideale gevoelens, die van zelf ontspringen uit een normaal zich ontwikkelend geslachtsleven, wordt door niets zoo licht troebel gemaakt, ja zelfs, in gegeven omstandigheden, geheel toegesloten als door onanie op jeugdigen leeftijd bedreven. De zich ontplooiende bloesem wordt daardoor beroofd van geur en schoonheid en er blijft niets anders over dan de grofzinnelijke, dierlijke drift naar geslachtelijk genot.' (blz. 21).

(1) Hiervoor verwijs ik naar 2 geschriften van mijn hand, naar hoofdstuk IV van N° 3 en naar hoofdstuk IX van N° 14 der - Bibliotheek voor Reiner Leven' (Chreestarchia afd. Uitgeverij te Soest, waar tal van uitspraken van gezaghebbende mannen zijn bijeengebracht ten bewijze van de waarheid, dat onthouding mogelik is zonder schadelike gevolgen voor de gezondheid.

‘Voor 't overige is de taak der prostitutiebestrijding gelegen in opvoeding tot zelfbeheersching, in den eisch van wederzijdsche achting tusschen man en vrouw, in de verkondiging dat niet begeerlijkheid, maar liefde alleen hen tot elkander drijven mag.’ (blz. 23).

‘Het *nieuw-malthusianisme*. - Aan de ééne zijde, buiten de grenzen van het getrouwd samenleven, is het ten stut en steun aan de prostitutie;..... Maar binnen de grenzen der huwelijksgemeenschap, is het toepassen van de door het nieuw-malthusianisme aanbevolen praktijken een middel in de hand der zinnelijkheid. Waar geen kind geboren kàn worden, waar dat met welbewuste bedoeling opzettelijk door den man en de vrouw wordt veroorzaakt, verliest de lichamelijke geslachtsgemeenschap hare wezenlijke beteekenis en haar reden van bestaan en wordt verlaagd tot een genotmiddel zonder meer.’ (blz. 24).

‘Wij zien in de homosexualiteit of het contrair geslachtsgevoel een aangeboren afwijking, een door ontwikkelingsstoornissen veroorzaakte abnormaliteit van sexueel leven. Wij achten het alleszins goed dat voor deze ongelukkigen, een billijk en zacht oordeel wordt gevraagd en waar mogelijk liefdevolle hulp. Wij spreken niet van bestrijding der homosexueele gevoelens.... Maar wij bestrijden het toegeven aan die gevoelens, het willen uiten van die neigingen in daden; wij bestrijden de leer, dat aan den Uraniër het recht zou toekomen zijne geslachtelijke neigingen te volgen, geheel gelijk aan den heterosexueelen mensch.’ (blz. 25).

De hier besproken Beginselverklaring, waarin het streven en het ideaal staat uitgedrukt, geldt als maatstaf voor de Beweging. Instemming ermee wordt niet geëist van ieder lid persoonlik. Alleen van hen, die als vertegenwoordigers van de R.L. bew. optreden, een offisiële funksie bekledend, en van hen die als sprekers voor de Beweging optreden.

Als gewoon lid kan ieder die zulks verlangt toetreden, zonder onderscheid van godsdienstige, maatschappelike of politieke overtuiging, mits bij hem of haar voorzit: een *streven* naar een rein leven. Waarbij wij dan onder *rein leven* te verstaan hebben: een leven waarin de zinnelike neigingen onder heerschappij staan van Rede en Geweten, een leven waarin het natuurlike beheerst wordt door het geestelike.

Al weder niet overbodig op het begrip *beheersing* te wijzen, aangezien *doding* van het vlees haar vreemd en verre is. Het natuurlike, het dierlike, het vleselike, het zinnelike in de mens evenmin uitgeroeid als met een hoofdrol voorzien. Het heeft niet te gebieden, doch slechts te gehoorzamen. Het mag geen leiding geven, doch dient zelf geleid te worden. Het natuurlike heeft evenzeer als het bezielde en het geestelike in de volledige mens recht van uitleving. Doch daarmee heeft het binnen de perken te blijven, binnen z'n eigen perken te blijven. Anders ontstaat afwijking van de norm, abnormaliteit, als onvermijdelik gevolg opleverend: verscheuring van de menselike eenheid, Levens-verkrachting, en algemene disharmonie, inhoudend: weedom voor eigen persoon en anderen van allerhande aard.

Het natuurlike moet in eigen baan blijven, dient in het rechte spoor gehouden te worden en daartoe treedt het geestelike in de mens op als menner. Zodra het natuurlike in ons leven de baas gaat spelen - en onder allerlei vormen wordt er heden ten dage voor zulk een sarkokratie geijverd - komt het in strijd met de natuurlike bestemming van de Mens, met andere woorden: pleegt het zelfmoord. Bewijs voor dit laatste - om zelfs de lui van minst-fijne onderscheiding te overtuigen, de meest tastbare en grove vorm noemend -: het onrustbarend woeden der geslachtsziekten. Dat is één der handlangers van de Dood. Dat is de beul in aksie. Dat is de natuurlike straf voor de zonde tegen eigen natuur. Dat is één zijde van het wereldgericht, dat gaat over de onderste-boven-gekeerde natuur.

Zo dan staat de Rein Leven-beweging open voor iedereen, sterk of zwak, mits ernstig willende streven naar seksuele reinheid.

III.

Het prakties gedeelte der R.-L.-bew. komt tans aan de beurt.

Bij de beschouwing hiervan zullen wij ons in de eerste plaats bepalen tot de behandeling van een twee-tal nauw met elkaar verband houdende punten: I^{o} De hoofdoorzaken, die ertoe geleid hebben dat door de Beweging op die bepaalde manier Rein Leven-arbeid verricht wordt en II° De arbeidslijn welke bij de gegeven toestand als van zelf was aangewezen.

Laat ons dan in de eerste plaats als een hoofdoorzaak beschouwen: de VERVREEMDING. En deze, om te beginnen, *ten opzichte van de opvoeding der kinderen*. Niet anders dan in het algemeen zal ik spreken en met beknopte heenwijzing volstaan.

Zie hoe het tere, hulpeloze kindje vanaf zijn eerste levensjaren zich heenneigt naar z'n ouders, z'n natuurlike beschermers. Zie die vroege ontwikkeling, dat ontluikende leven van belangstelling, opmerkzaamheid, gevoel en verstand. Zie dat weefsel van zieledraden, zich bezig te vormen, tussen wezens op zo nauw een band onderling aangewezen.

Met nog meer behoedzaamheid dan het poezel-weke lijfje dient men het bloesem-gevoelige zieltje te naderen. Hoe ras valt te bespeuren, dat zulk een jong leventje van binnen al behoefte toont aan warm meeleven van wie naast, om en bij 'm zijn, behoefte aan koestering van een liefde-uitstralend gemoed.

Hoevelen verstaan blijkbaar die verborgene behoefte der kleinen niet, zelf door hun leven tot vergroving gebracht. Voor hoevelen gaat die zachte roep uit de kinderziel verloren, omdat in eigen leven vaak te veel gedruis rumoert. Bij hoevelen blijft die warmte-geving achterwege. Blijft gesloten het luik voor eigen ziele-woning. Gaat niet vloeien de liefde-stroom uit eigen harte-bron.

Er gaat een draad in het weefsel ontbreken. Het kind vraagt zoveel en zo telkens, naast voedel voor de maag ook voedsel voor de ziel. Er gaan àl meer draden in 't weefsel ontbreken. De opzet wordt weinig sterk. De levensband gaat nu reeds van haar kracht er bij inboeten. Hier reeds speuren wij de aanvang van het vervreemdingsproses.

Het kind groeit. De innerlike behoefte wordt groter. De nietbevrediging laat meer open plekken in 't weefsel. De band wordt losser van samenstelling. Der kleinen opmerkzaamheid is aktiever geworden. Weinig ontgaat haar. Het blijkt soms verrassend uit een enkel woord, uit een opmerkinkje, zo naief-weg geuit. Er is hier echter een gevaarlike klip. Wie haar niet weet te omzeilen, laat stuk slaan de boot van vertrouwen, welke kind en ouder draagt. Het is de klip van het niet-waar-zijn. Het blijft niet bij één stoot van het vaartuig. Het blijft niet bij één woord van onwaarheid, bij één daad van onwaarheid.

Bij hoeveel mensen is het niet geworden: ‘om het met de waarheid niet al te nauw te nemen.’ Hun aard heeft het in zich opgenomen. Hun houding heeft er zich naar gezet. Ze merken het zelf niet eens meer. Dat is wel 't ergste van al. Die mensen worden ouders en handelen naar hun aard en gewoonte, hun tot een twede natuur geworden. Ze kunnen dan wel niet anders meer. - Wilt ge een paar stereotiepe voorbeelden horen? - Thuis zijnde laat men aan bezoekers ‘niet-thuis’ geven. Het kind ziet het één en hoort het ander. - In trein of trem wordt door de beambte naar de leeftijd van het kind gevraagd, in verband met vrijstelling van betaling. Brutaal wordt een lagere leeftijd uitgesproken. Het kind hoort het één en weet het ander. - Men zal aan een kind het een of ander beloven, indien het iets volbracht heeft wat hem opgedragen was. Het kind volbrengt het opgedragene en merkt van het beloofde niets meer, alsof er nooit iets beloofd was. Het kind onthoudt scherp en heeft er zich reeds op gespitst. - - - Wat behoef ik méér te noemen! Ieder die oplet stoot zich aan duizenderlei onwaarheid van dien aard, waar het van krioelt in het leven der meeste mensen.

Iedere onwaarheid-schok in de kinderziel, toegebracht door iemand die aanvankelik in volheid van vertrouwen blonk, betekent een scheur in het weefsel van zieledraden, tussen ouder en kind gespannen.

Het kind groeit op en z'n vragen worden vele. ‘Waar de kleine kindertjes vandaan komen?’ zal één zijner vragen eens worden. Daar wordt op geantwoord met een leugen: uit de kool, door de ooievaar of de melkboer gebracht, enz. Het zijn z'n ouders die het zeggen, dus... En ook met andere dergelijke vragen gaat het later zo. Dikwerf ook wordt er vreemd of niet op geantwoord. ‘Hij zal dat later wel eens horen, als hij ouder is.’ Maar dat bevredigt hem niet. Juist nu te meer begint zo'n vraag te kwellen. Ze laat de kleine zus of baas niet meer met rust. Ze is door dit weigerend woord op eens van groot belang geworden. Telkens duikt ze in 't jonge breintje op. Andere gedachten spinnen zich om haar heen. Tot plots de vraag gericht wordt tot een kameraadje of een vreemde - of wel, dat zonder rechtstreeks vragen het antwoord uit hun mond vernomen wordt. En dan een antwoord: plat en ruw en ver van volle waarheid. Dat brengt

een andere kneuzing aan in hun gemoed. Profane greep brengt eerste ontluistering aan van het wondere scheppende leven. Doch dan is meteen verscheurd het vroeger leugen-woord der ouders. Het kan de onherstelbare breuk in hun vertrouwen zijn. En al heel spoedig wordt het beseft: op dit punt hebben ze ons wat wijs gemaakt, hebben ze ons bedrogen, bij de vragen op dit gebied hebben ze ons in de steek gelaten, hebben ze geheimzinnig gedaan. Tweeërlei vloeit hier uit voort: eerstens zal het kind zich aangaande dit gebied niet meer tot z'n ouders wenden; twedens zal het vies gaan vinden het geslachtelik leven. Voor dit laatste heeft de kameraadjes-wijsheid wel gezorgd en wat nu voortaan in de doening van het achterbakse op dit gebied verhandeld worden zal.

Nu reeds is het vervreemdingsproses in volle gang. Zonder betrouwbare gids voor het intiemste deel van z'n leven, vangt voor het kind in die jaren reeds, z'n loopbaan van eenzaam zwerver aan. Al wat verband houdt met het geslachtelike in z'n ontwikkeling, is heel een wereld op zichzelf. In die wereld staat hij als vreemdeling, aan misleiding ten prooi van zelf-bedrogenen. Zeer weinigen zijn er die onaangerand naar den lijve deze woestijnreis volbrengen, maar zonder schade naar de ziel niet één.

Dit is de bodem waarin het verdere leven wortelen zal. In die duisternis waart de demon der zelfbevlekking rond, schuwe oorzaak van geslachtsdrifts *over*prikkeling, later in het leven spelend zulk een overmachtige Satans-rol. Weergaloze stormen van twijfel, angst en pijn woeden over de onstuimig-klotsende baren, in branding van puberteit. Heeft het ons nog te verwonderen, dat er zovelen schipbreuk lijden op de levenszee! - - -

Is tegenover deze VERVREEMDING niet als vanzelf als arbeidslijn op het terrein der Rein Leven-beweging aangewezen: de VRIJE OMGANG *tussen ouders en kinderen?* Wat zij daarover te zeggen heeft, kan in enkele woorden worden saamgevat: vóór alles waar zijn, in denken, spreken, handelen; stelt u zelf volkomen open voor uw kinderen; leeft als oudere kameraden heelendal in hun leven mee; erkent het wanneer gijzelf iets niet weet of een fout begaan hebt; gaat hun nooit in de weg staan, zodat de zon van lichtende liefde niet vrij in hun ziel zou kunnen schijnen; laat hùn vragen u tot aanwijzing zijn

wat ge hun te zeggen hebt, óók ten opzichte van het geslachtelik leven, even gewoon en duidelik als gij het over iets anders doet; weet zó doende een vriendschap en liefde te verwerven, die gedurende het gehele leven bloeien blijft.

Hier sluit met onmerkbare overgang aan, wat ik zou willen noemen: de VERVREEMDING *ten opzichte van het huweliksleven*.

Uitgangspunt wordt hier dus het huwelik. Wel te verstaan wat in 't algemeen onder die naam doorgaat. Dat huweliksleven is niet zoals het zijn moest. De *eenheid*, als het karakteriserende, laat zich zo vaak tevergeefs zoeken. Zelfs in wat men nog een ‘goed huwelik’ pleegt te noemen, gaat menigmaal ieder z'n eigen gang en kan men als 't enige wat nog te prijzen valt door een der echtgenoten horen zeggen: dat ze elkaar geheel vrij laten. Alsof het begrip huwelik niet iets anders, iets meer, iets hogers en schoners inhield. Maar daarnaast verschijnt een onafzienbare menigte, voor wie het huwelik een mislukking werd. Voor velen hunner geldt het woord, dat er moeilik van een *uiteen* gaan valt te spreken, waar zij eigenlik nimmer *bijeen* geweest zijn. Echtscheidingen zijn aan de orde van den dag. Hoe groot een kontingent van prostitutie-bedrijvers komt niet op rekening van ‘gehuwde’ mannen! Zouden niet betrekkelik zeldzaam zijn de mannen en vrouwen, die naar waarheid kunnen juichen over hetgeen hun huwelik hun geschonken heeft, namelik: bevrediging en levensharmonie?

Genoeg woorden hierover, want wij zijn het er immers over eens, dat huweliksmislukking uiterst veelvuldig voorkomt, dat vervreemding tussen de man en de vrouw in het huweliks-leven van onze tijd inheems is.

Alweer vraag ik: hebben wij ons daarover te verwonderen? Immers neen; wel als het omgekeerd ware. Want moest niet vervreemding zich openbaren *in* het huwelik, wanneer *vóór* het huwelik de beide personen slechts als vreemden tegenover elkaar hebben gestaan? En anders is de toestand niet. De meeste mensen die trouwen gaan, wat kennen zij van elkander, wat weten zij van elkanders zieleleven? - Kort en bondig gezegd: hun voorafgaand leven en hun gehele opvoeding heeft gestaan onder het teken der vervreemding.

Van zichzelf zijn ze vervreemd, van de *Mens* in zichzelf. Van hun ouders zijn ze vervreemd. Vervreemd ook van hen, die tot de andere sekse behoren. Want men heeft de onderscheiding als geslachtswezen gewichtiger gevonden dan de overeenstemming als mens. Zodoende is die geaksentueerde onderscheiding geworden tot een overheersende geslachts-gescheidenheid. De ‘suprematie, het overwicht van de Man’, is het tiperende kultuur-verschijnsel bij deze stand van zaken, waarmee gepaard gaat: de ‘slavernij van de Vrouw’(1). En de buiten-Menselike, mens-onwaardige verhouding tussen Man en Vrouw wordt weergegeven door de ‘tweeërlei moraal’(2), waarbij aan de vrouw een andere eis van reinheid wordt gesteld dan aan de man.

Onder deze gedrochtelike wanverhoudingen groeien de aankomende jongens en meisjes, groeien de jonge mensen op.

Het is met dat niet-kennen-van-elkaar gesteld, zooals Dr H. Cannegieter Tz. dit beschrijft: ‘De man en de vrouw, de jongen en het meisje staan buiten elkaar in veel lagen van ons cultuurleven en misschien wel het meest in de lagen van de hoogste cultuur. Zij kennen elkaar niet tengevolge van den scheidsmuur die tusschen beiden wordt gesteld. - De jonge man kent de vrouwelijke psyche niet en de jonge vrouw die van den man niet. Immers in den tijd waarin het eigen zieleleven zich accentueert en waarin het onderscheidingsvermogen grooter wordt om juist de eigenaardige verschillen in het zieleleven te voelen als compensatie over en weer, in dien tijd, dat is de tijd van ongeveer 13 tot 18 jaar, werden en worden de geslachten sterk van elkaar gescheiden(3).’

Laat ons nu van het vervreemdingsproses zelf afstappen om het oog te richten op de als vanzelf aangewezen arbeidslijn der Rein Leven-beweging: de VRIJE OMGANG *tussen beide geslachten.*

In aansluiting met bovenstaande aanhaling van Dr Cannegieter zegt hij ten opzichte van ons onderwerp: ‘Alles wat wij om ons zien

(1) Diepgaand is dit kultuur-verschijnsel door mij behandeld in ‘De Slavernij van de Vrouw’ N° XV van de ‘Bibliotheek voor reiner leven’ (Chreestarchia afd. Uitgeverij, Soest).

(2) Vgl. het breed-wetenschappelike Contra-opstel van Felix Ortt in N° 8 van de 5e serie van de ‘Pro en Contra’ -reeks. (Hollandia-Drukkerij, Baarn).

(3) Coëducatie. Kongresverslag. 5e section: L'Education familiale après l'âge de l'école. N° 42. (Bruxelles, Goemaere, 1910).

gebeuren wijst op een verschuiven van de verhoudingen en werkt zelf mee tot die verschuiving. En dat verschuiven van alle verhoudingen heeft men eenvoudig aan te nemen, hoogstens te leiden, nooit tegen te houden, want dit is een onmogelijk pogen. - Deze verschuiving van verhoudingen, deze drang (van de intellectueele vrouw om als *gelijke in rechten en plichten erkend te worden naast en met den man*) vinden hun terugslag in het huwelijk..... in dezen vorm, dat in het samenleven van beide geslachten niet langer die nauwkeurige afbakening van recht en taak aan beide zijden blijft bestaan, die een vroegere wijze van denken vanzelf meebracht, een afbakening van geslachtsrecht en geslachtstaak. - - - Een der allereerste eischen is dan dat beide geslachten elkaar wezenlijk *kennen*, elkaars psyche hebben leeren zien en waardeeren als verschillende, elkaar aanvullende vormen van de menschelijke psyche. Dat leeren kennen is alleen mogelijk, wanneer beide geslachten tegenover elkaar staan, zooals zij zijn, elkaar wezenlijk leeren zien als *psychische menschen*. Daartoe is noodig, dat de verhinderende omstandigheden uit den weg worden geruimd. Die verhinderende omstandigheid is het bewustzijn van het verschil van sexe, d.w.z. het bewustzijn van verschillend physieke menschen te zijn. Naarmate van de toeneming der intellectueele ontwikkeling moet het intellect heerschen over het physiek, m. a.w. waar geen physiek element in den omgang van mannelijk en vrouwelijk geslacht een rol kan spelen, moet het bewustzijn van verschil van sexe niet verder gaan dan een *verstandelijk weten* van dat verschil, waardoor het sexueel voelen uit dien omgang verdwijnen moet. - Het zekerste middel om hiertoe te geraken is, om van aanvang aan de geslachtsverschillen zoo min mogelijk op den voorgrond te stellen in dien tijd van het leven, die alleen nog maar voorbereiding voor die geslachtsverschillen is. Dat is dus, om in dien tijd, den tijd der opvoeding tot volwassen mensch zoo min mogelijk afscheiding te maken tusschen de geslachten en om door het geven van een gemeenschappelijke taak en gemeenschappelijke belangen het algemeen menschelijke van beider psyche naar voren te brengen en harmonisch te ontwikkelen. - Daar is maar één weg om dat doel te bereiken, n.l. de *gemeenschappelijke opvoeding*, de Coëducatie in den waren zin van het woord.'

Als een hoofd-karaktertrek van de R.L. bew. zien wij haar dan ook van den beginne af zich beijveren om de vrije omgang der beide geslachten tot verwezenliking te brengen. Ook onder het oude régime wordt omgang gezocht. Maar zij geschiedt steelsgewijze, meest buitenshuis, in het half-donker, in het onrustige van betrapt te kunnen worden, met de onvermijdelike gedachte dat iets erbij niet in den haak moet zijn. De R.L. bew. wil die omgang ongestoord doen plaats vinden, in het volle licht, in het dageliks verkeer en in de huiselike kring als iets heel gewoons en natuurliks. Daarmee doet zij haar meteen verliezen het zinnenprikkelende, verbonden als dit is aan het geheimzinnige en verbodene, dat overal iets achter vermoeden doet, en iedere ontmoeting en ieder gesprek van een jonge man en een jong meisje als iets bizonders van seksuelen aard doet aanmerken.

De R.L. bew. pleit voor het volle leven; zij weet dat dit door zijn rijkdom en bekoorlikheid ons zo in beslag zal nemen, dat wij in de engten van het eenzijdig-geslachtelike niet zullen terecht komen, bij ons zoeken als mens naar de omgang met andere jonge mensen, bij ons ziele-hunkeren naar warme vertrouwelikheid, naar meeleving en begrijpen, naar het over en weer geven en ontvangen van liefde en tederheid.

Alleen in zulk samenleven van mensenkinderen kan de volledige mens ontplooien en tot wasdom komen. Als gemeenschapswezen is het des mensen bestemming op te groeien in gemeenschap met allen die ook mens-van-aanleg zijn. Niet langer mag aan de volledigheid zijner persoonlikheid te kort worden gedaan door een kunstmatige splitsing en verbreking van der mensheid geheel, door een tegennatuurlike van-elkaar-afhouding der beide geslachten, gezamenlik behorend tot een hogere eenheid.

Bij zulk samenleven van mensenkinderen zal verwondering en verrukking ontstaan en nieuwe liefde: heerlike vondst en schone schatten van ontdekkingsreizigers op 't uitgestrekt gebied der ziel Door uitzicht vanaf deze nieuwe hoogten zal ook het wezen en de gang des natuurliken levens met zuiverder blik worden aanschouwd.

Deze volledigheidsgraad van menselik leven is minste voorwaarde tot de opbloei van gezond en rein geslachtsleven en tot mogelike vruchtzetting van harmonies en geluk-schenkend huweliksleven.

Een voorwaarde tevens blijft de aanbrenging van verstandelike kennis omtrent het geslachtsleven, dat zo dadelik als twede hoofdpunt ter sprake zal komen.

Op zulk een wijze voortlevende zal het kùnnen gebeuren, dat nauwer banden zich gaan vormen met vrienden en vriendinnen, even schoon van reine glans, en dat uit die verschillende ziele-verstandhoudingen één bepaalde, één enkele zich gaat verinnigen en àl meer tot intenser eenheid gaat uitgroeien. En dan, - dàn kan plots het wonder geschieden. Op een mysterieus hoogtepunt van hun ziele-bestaan, dàn weten zij het beiden in den geest, dat zij voor altoos bij elkaar behoren. Dàn is hun huwelik geboren, de band voor het leven aaneengehecht.

Persoonlik spreek ik dan van verloofden, mensen die zich tot huwelikstrouw hebben verbonden. Wie van verloofd zijn gewaagt, brengt ter sprake een inzet van het huwelik, een praeludium, een ideeële voorbereiding van de reeële huwelikse staat, die in het gaan samenwonen zijn beslag zal krijgen.

Juist de verlovingstijd is er dan voor om alle gegevens die beide partijen medebrengen en aan elkander overleggen, en alle moeilikheden die zij daaruit zien ontstaan, gezamenlik te overwegen, ja te bewerken in gemeenschappelik liefde-verband en ze na veel zieleworsteling, die hen al weder vaster aan elkander snoert, in eenswillendheid tot de bevredigendste oplossing te brengen.

Deze tijd is er ook op aangewezen om, - in aansluiting met hetgeen ieder uit eigen vroeger leven reeds aan kennis zich verworven heeft -, gezamenlik het wezen, de fysiologise verrichtingen en de gezondheidsleer van het geslachtsleven met grote ernst en met voldoende nauwkeurigheid, in rustigheid van onderlinge bespreking, te bestuderen.

Zij moeten zich juist omtrent het geslachtelike geheel open tegenover elkander uitspreken. Niets van eigen verleden mogen zij voor elkander verborgen houden. Dit is de tijd daarvoor, dat het nog niet te laat is, d.w.z. dat er nog geen droeve gevolgen-reeks verwekt of gevoed is, om zich in blank vertrouwen, heel intiem, voor elkander te ontsluiten en telkens weer te ontboezemen. In deze tijd van toenemende wederzijdse ziele-nadering, van behoefte om het uit te spreken, in poëties, klank-wisselende herhaling, dat men zich

zelf geheel geven wil aan de ander, voor altoos - in deze tijd mag men *niets* verborgen houden, waarvan men weet dat het bij eigen leven behoort, want *éénwording* van ziel eist de ganse persoonlikheid op.

Zó zal alleen voorkomen kunnen worden het als-vreemden-naast-elkaar-staan van hen, die straks in huwelijksverhouding zullen gaan samenwonen. Daarom, op grond van een nieuwe levensopvatting, het pleiten der Rein Leven-beweging voor deze nieuwe levenspraktijk.

Voor de volledige mens, de geestelik-ontwikkelde, wordt het huwelik oneindig méér, rijker en schoner, *in z'n Werkelikheid*, dan hij of zij zich er ooit een beeld van had vermogen te ontwerpen.

Onze aandacht wordt tans gevraagd voor de twede hoofdoorzaak, die ertoe heeft geleid, dat de R.L. bew., ik mag wel zeggen: tot haar optreden werd gedrongen, namelik: de ONWETENDHEID.

Felix Ortt schreef in zijn boekje 'Een zedelijke plicht der Ouders'[(1)]: 'We hebben gezien om ons heen, en ervaren aan onszelf, dat onwetendheid omtrent het geslachtsleven, en later het gebrekkige weten ervan, het zien ervan onder valsch licht, de bron is geweest van zoo ontzettend veel ellende; en we hebben daardoor geleerd, dat de eerste voorwaarde voor een krachtig, bewust streven naar reinheid is het wegnemen der onwetendheid.'

Die onwetendheid is de wrange vrucht van het noodlottige stilzwijgen, algemeen gehuldigd waar het geslachtszaken betreft. Er valt wel is waar in de laatste tijd een kentering te bespeuren, nochtans verre van in die mate dat deze mijne woorden slechts historise en geen heden-geldende betekenis zouden bezitten.

Gezwegen wordt er over alles wat betrekking heeft op het geslachtsleven, ten minste gezwegen in de huiselike kring, gezwegen bij al die gelegenheden waar openlik over een en ander gesproken wordt, waar men iets uitspreekt zó dat iedereen het horen mag, waar men ernstig en met een reine bedoeling en in onomwonden duidelike taal zich over iets uitlaat. Dán altijd gezwegen, waar het iets van het seksuele leven betreft.

Want overigens zou ik wel haast durven zeggen, zijn de gedachten van het meerendeel der mensen nergens zozeer mee ver-

(1) N^{o} X van de Bibl. voor reiner leven. Tans uitverkocht.

vuld als met dingen van seksuelen aard. Of zij het druk hebben over zulk soort dingen! Hun gesprekken, moppen, lektuur, voordrachten, platen, toneeluitvoeringen, kortom hun ganse bestaan, is ervan doortrokken en tot overlopens mee vervuld.

Waar het de ontaarde seksualiteit betreft, zinnen-prikkelend en kwasi-bedektelik wordt er naar hartelust allerwege over gepraat. Waar het de natuurlike en normale zijde van het geslachtsleven betreft, blijft de reine bespreking ervan achterwege: hier heerst het stilzwijgen.

Op deze gruwelike leugen is het geslachtsleven in onze maatschappij opgebouwd.

Laat mij enige gevolgen van dit stilzwijgen mogen aanstippen.

Het jonge kind vraagt. Er wordt door z'n ouders gezwegen. Het gaat z'n eerste kennis opdoen bij anderen, uit troebele bron. Hiermee is de sluis van de giftige stroom geopend. Kernachtig drukte Dr. J.H. Gunning Wzn. het eens uit: ‘Als wij het onzen kinderen niet *tijdig* op een *kiesche* wijze *mededeelen*, dan doen *anderen* het *ontijdig* op een onkiesche wijze.’

Er is gezwegen. De ouders is zelf nooit bij hun opvoeding op deze dingen gewezen. Zij waken dus niet tegen de zelfbevlekking hunner kinderen. Zij weten immers ook niet hoe algemeen voorkomend deze is. Evenmin overzien zij de gevolgen. Nog minder houden zij rekening met de voeding, de ligging, het wassen en kleden hunner kleinen in verband met te vermijden prikkels. Met beslistheid weren zij niet elke druppel alkohol uit het lichaam van hun kind, evenmin als zij zichzelf daarvan vóór hun huwelik en later hebben onthouden. Er werd gezwegen en zij zwijgen wederom tegenover hun eigen kinderen.

Het kind is ten slachtoffer van onanie. Er blijft gezwegen worden. Het kwaad wordt erger en woekert voort. Door te spreken, door voorlichting en steun kan een anders jaren-lang lijden naar lichaam en ziel, met slechte gevolgen vaak voor het ganse leven, voorkomen worden.

Een jongen voelt zich man worden, een meisje voelt zich vrouw worden. Onbestemde, vreemde gevoelens woelen in hun binnenste. Het stilzwijgen blijft heersen. Hoe vaak vallen zij dan in handen van verkeerde raadslieden. Hoe gemakkelik komen zij dan in aanraking met de leer der zogenaamde ‘natuurlike behoeften’, komen zij onder bekoring van het moderne parool ‘dat men zich moet uitleven!’

Er wordt gezwegen. Niet aangetoond wordt in kloeke woorden de leugen van die leer der ‘natuurlike behoeften’, die te allen tijde bevredigd zouden moeten worden. Niet uiteengezet wordt in duidelike taal, hoe het ‘uitlevings’ -parool slechts de natuurlike mens en geenszins de volledige mens raakt. Niet luide geprotesteerd wordt er tegen de handhaving ener onredelike en mens-onwaardige ‘tweeërlei moraal.’

Er wordt gezwegen. In plaats dat er steeds weer op de voorgrond wordt geplaatst de waarheid van de met overvloed van uitspraken bevestigde stelling: dat onthouding van geslachtsgemeenschap, zonder schadelike invloed op de gezondheid, mogelik is.

Er wordt gezwegen. Noch de jonge meisjes noch de jonge mannen wordt de geringste kennis aangebracht van de geslachtsdelen en hun funksionering, van dat hoogst-belangrijke deel van hun eigen lichaam.

Er wordt gezwegen. Gezwegen over de gevaren die op dit gebied dreigen. Gezwegen over het wezen en de oorzaken en de slachtoffers van de prostitutie. Gezwegen over het onrustbarende voorkomen der geslachtsziekten, over hun ver-reikende gevolgen door besmetting en erfelikheid. Gezwegen over het verband tussen vrouwenziekten en huwelikslijden, onvruchtbaarheid en blindgeborenen te ener zijde, èn ongeoorloofde geslachtsgemeenschap van de man vóór z'n huwelik ie anderer zijde.

Over alles wordt hier gezwegen, waarover gesproken moest worden.

Dit fatale stilzwijgen *moet* verbroken worden. Daarom spreekt de Rein Leven-beweging. Daarom ijvert zij voor: *het aanbrengen von kennis omtrent het geslachtsleven.* Daarom koppelt zij hieraan vast de verspreiding van de algemene Rein Leven-idee.

Hoe dit in de opvoeding en bij het onderwijs van de jeugd geschikt kan plaats vinden is in het begin van dit jaar op uitnemende en overzichtelike wijze door Felix Ortt in het internationaal maandschrift ‘Zuid en Noord’[1] behandeld.

Voor ouderen en in 't algemeen wordt op dit gebied kennis verspreid door middel van het geschreven en gesproken woord.

(1) Uitgave van I, Vanderpoorten, te Gent. Redakteur R. Picavet, te Hamme.

Bizonderheden dienaangaande kan men elders aantreffen, voornamelik wel in het orgaan der Beweging[1], hetgeen tevens zelf als machtig middel tot verspreiding van kennis dienst doet.

Onder de verschillende bijeenkomsten zijn hier in 't bizonder te noemen de zogenaamde ‘Jongensvergaderingen’, welke sinds enkele jaren in een paar steden gehouden worden voor de leerlingen der hoogste klasse van Hogere Burger Scholen en Gymnasia, in ruime kring grote bijval vindend.

Mijn opstel zou te lang worden, indien ik alle overige punten van werkzaamheid nog ter sprake zou brengen.

Hier moet ik eindigen. Wie nog meer wil weten van of zich in verbinding wil stellen met de Rein Leven-beweging, wende zich rechtstreeks tot het *Algemeen Sekretariaat* (p.a. den heer D. Roskes) te 's-Gravenhage, Anth. Heinsiusstraat, 10.

Slotsom: de Rein Leven-beweging heeft een vaste plaats in Noord-Nederland verworven. Uit allerlei blijkt het, dat er rekening met haar wordt gehouden. Zij telt mee. En haar invloedssfeer strekt zich over steeds breder kringen uit.

Bedriegen de voortekenen niet, dan begint bij meerderen in Zuid-Nederland de drang zich te openbaren, om op de hechte grondslag van dit eerste 10-tal jaren, ook in eigen gewesten een dergelijke Rein Leven-organisatie mobiel te maken.

De Rein Leven-idee is het waard, de mensheid heeft er behoefte aan, en de Beweging heeft getoond recht te hebben op krachtige, bezielde medewerking.

Soest (Nederland), Augustus 1911.

LOD. VAN MIEROP.

(1) ‘Levenskracht’ maandeliks verschijnend. Jaarabonnement voor Zuid-Nederland *f* 1,50, bij vooruitbetaling. Bureau: Soest (Noord-Nederland).

Fransche Letteren.

Ditmaal zal ik mijn lezers niet te lang ophouden. Men raakt zoo suf gelezen aan al die middelmatige dingen, die de uitgevers den recensent voorleggen, dat men bijna woedend het besluit neemt, alleen het zéér goede bekend te maken en dan houdt men, na vier maanden dapper gelezen te hebben, amper een half dozijn boeken over!

Behoort *La Princesse Alice* van H. de Roure (Bloud & Co, Paris; fr. 2,50) tot het ‘zeer goede’? Zeker niet, - maar die roman heeft me geamuseerd, wat waarachtig niet met alle het geval is, en uit dankbaarheid haal ik hem hier aan. Lees hem; 't is een werk zonder pretentie, maar aangenaam en afwisselend en trouwens goed geschreven. Zoek er geen philosophische of sociologische bespiegelingen in. Haak u maar onmiddellijk vast in de actie, zooals bij een ‘romanfeuilleton’, wat het eenigszins is. Zonder den inhoud te resumeeren is de hoofdlijn deze: Dory is anarchist geworden door redeneering en wéér door redeneering en... door de liefde keert hij zich van het anarchism af. Onnoodig te zeggen dat een legertje van personages de handeling ingewikkeld en afgewisseld maken, en zeer boeiend, natuurlijk! Niet een boek, ‘dat men in ieders handen zou wenschen’, maar wel een dat men in ieders handen mag geven, zelfs in die van kinderen, aan wien men het lezen van ‘Sherlock Holmes’ en ‘Nick Carter’ zou verboden hebben!

Meer literaire waarde heeft *Les Renards* van Abel Hermant (Ed. Louis Michaud, Paris; fr. 3,50) en is er niet minder plezierig om. Wie een kijkje wil nemen in de moderne Fransche salons en zich vermaken ten koste van de idiote dingen, die er gedaan en gezegd worden door even wufte, holle en oppervlakkige als voorname en officieele dames en heeren, moet Hermant's laatste boek ter hand nemen; het zal hem niet berouwen. De schrijver lamenteert niet over de onnoozele personen en toestanden, die hij ziet. Hij noteert eenvoudig wat hij nauwkeurig opgemerkt heeft en vertelt, heel objectief, maar heel leuk. Abel Hermant, die, - zooals alle schrijvers, die te veel geven - wel eens flauwiteiten vertellen kan, weet ook zeer spiritueel te zijn. Zóó is hij in *Les Renards*.

De ‘Prix Goncourt’ werd dit jaar betwist tusschen twee romans: *Jours de famine et de détresse*, van Mme Neel Doff (de echtgenoote van een Antwerpsch advokaat) en *Monsieur des Lourdines*, van Alphonse de Châteaubriant. Het boek van Mme Doff werd me niet toegezonden en ik had tot nu toe de gelegenheid niet het te lezen. Door de verschillende bladen en tijdschriften, die ik inzag, werd het werk tamelijk goed ontvangen (door sommige Belgische zelfs zeer geestdriftig), maar uit die verschillende recensies is mij gebleken, dat *Jours de famine et de détresse* een zeer boeiend boek is, in sociaal opzicht bijna een weldaad, - maar dat het met literaire kunst niets te maken heeft. Om die reden heeft het dan waarschijnlijk het onderspit moeten delven, ondanks de geestdriftige verdediging van Octave Mirbeau, tegen *Monsieur des Lourdines* (Ed. Bernard Grasset, Paris; fr. 3,50), dat een heerlijk kunstwerk is.

Zal ik u verhalen wat *Monsieur des Lourdines* is?... Maar het zal u zoo weinig en zoo eenvoudig schijnen, dat ge mijn beoordeeling ‘heerlijk kunstwerk’ gaat overdreven vinden.

Timothée des Lourdines is een landedelman van in de jaren '40, die gelukkig leeft, op zijn landgoed nabij Poitiers, in zijn bosschen en weiden, vriendschappelijk omgaat, zoowel met zijn eigen dienstboden als met de boeren van den omtrek. Alleen bij Mme des Lourdines, die ziekelijk is en bijna nooit haar kamer verlaat, is hij wat minder uitbundig. Zijn grootste geluk: 's avonds, als iedereen slaapt, een oude viool onder den arm nemen, naar de oude, thans als voorraadkamer gebruikte, kapel sluipen en daar vedelen, vedelen al zijn geluk, al het leven en groeien van wouden en weiden en ook al de onuitgesproken treurnis van zijn hart om zijn zoon, die in Parijs geld verbrast en zelden maar wat van zich laat hooren. - Als de bliksem op een boom, valt een brief van den woekeraar Müller in het Petit Fougeray: Anthime heeft te Parijs zeshonderd duizend frank schuld gemaakt en bekend. En M. des Lourdines wil die betalen en zich zóo ruineeren. Zijn vrouw doet er een beroerte van op en Anthime komt nog tijdig om zijn moeder te zien sterven. M. des Lourdines spreekt over niets met zijn zoon, die niet weet, dat zijn ouders geruïneerd zijn en maar op de uitkeering der erfenis wacht om terug naar Parijs te keeren. Het stilzwijgen en zichtbaar wegkwijnen zijns vaders maakt den verdwaalden, maar niet slechten zoon ongerust, en als hij de waarheid vermoedt is hij zelfs zóó wanhopig, dat hij zich het leven wil benemen. Dien nacht verneemt hij een zoete, klagende, hartroerende stem; hij gaat er zachtjes op toe, en ziet zijn vader, onherkenbaar door de extaze, in de kapel vioolspelen. Hij luistert - en doodt zich niet. Den volgenden dag keert hij terug, het spel grijpt hem weer aan, wordt een

openbaring voor hem, - en - zeker zijn niet veel woorden van noode geweest om die twee menschen tot onafscheidbare vrienden te maken, die samen en gelukkig de daglange wandelingen hernemen, die M. des Lourdines sedert eenige maanden gestaakt had.

Ziedaar, lezer, ongeveer al de gebeurtenissen die in het boek voorkomen. Men zou haast niet gelooven dat het de inhoud van een Franschen roman is. En toch is 't zoo, en van een goeden, een mooien roman, een zooals tot hiertoe Romain Rolland maar alleen zou kunnen schrijven. Het is een boek van schoonheid, van liefde en van medelijden, een boek als een zegen en als een kunstwerk. Het hoofdstuk, heel in 't begin, dat een dagwandeling van den gelukkigen M. des Lourdines beschrijft, is meesterlijk van beschrijvings- en stemmingskunst. Het laatste hoofdstuk, dat van Anthime's inkeer onder den invloed van het vioolspel zijns vaders, is diep-roerend zonder sentimentaliteit. Over het geheel ligt een waas van innigheid, dat den lezer van in den beginne omhult en dat hij aan 't eind met spijt ziet optrekken.

Alphonse de Châteaubriant schijnt me toe een talent te bezitten, waarvan veel moois mag verwacht worden.

Laat me even vaststellen, dat Romain Rolland's *Jean-Christophe* nu kompleet is. Het laatste deel, *Le Buisson ardent* (Ollendorf, Paris; fr. 3,50) is onlangs verschenen. De geschiedenis van den genialen muzikant Jean-Christophe maakt een der schoonste werken uit van de moderne Fransche letterkunde.

Ik moet ook de aandacht vestigen op een werk van Henri Davignon, *L'Ardennaise*, een bundel novellen, eenvoudig en edel, en uitstekend geschreven.

* * *

Van de verschillende werken over literatuur-geschiedenis, in de laatste maanden verschenen, is er slechts één, dat wat nieuws vertelt, nl. *Lyrisme, Epopee, Drame*, door Ernest Bovet, hoogleeraar aan de Universiteit van Zürich (Armand Colin, Paris; fr. 3.50). Indien de methode van Prof. Bovet op de literaturen - niet alleen op de Fransche - moet toegepast worden, zal een geheele omwenteling gebeuren in de verdeeling der tijdperken en in de groepeering der schrijvers. Prof. Bovet bewijst eerst en vooral zijn stelling, dat door de eeuwen heen lyriek, epos en drama elkander bijna regelmatig opvolgden - de ‘bizondere gevallen’ natuurlijk niet meegerekend - zoowel in het individu als in den tijd en in de ruimte. Hij geeft tevens breedere, en ook juistere, bepalingen van lyriek, epos en drama. Eenmaal zijn stelling aangenomen, - en dat moet men, want zij is de

logiek zelve, - volgt men den schrijver gemakkelijk in de ontwikkeling, die tevens een gedurig herhaalde bewijsvoering der thesis is. Het is dan ook opvallend hoeveel juister en klaarder sommige figuren der Fransche literatuur afgeteekend en gekenschetst zijn, vooral diegene welke eenerzijds overdreven geprezen, anderzijds ongenadig verguisd werden, o.a. Corneille, Racine, Molière, Pascal, La Bruyère, Hugo, enz., enz. Prof. Bovet bespreekt bij voorkeur de meest algemeen bekende, om de voortreffelijkheid zijner methode des te beter te doen uitkomen. In de individueele beoordeeling der schrijvers gaat hij niet alleen voort op zijn eigen meening, wat partijdig zou kunnen schijnen, maar steunt veelal op G. Lanson's *Histoire de la Littérature française*, thans het beste werk van dien aard, zooals men weet. De tegenproef zijner thesis geeft hij met de Italiaansche letterkunde, en men voelt hierin, dat hij even goed een andere had kunnen nemen en tot denzelfden uitslag geraken. Eenige ‘aanhangsels’ bespreken eenige bizondere gevallen, o.a. dat van d'Annunzio, dien hij vreeselijk te pakken krijgt.

Prof. Bovet's werk acht ik onmisbaar voor al degenen, die aan literatuurgeschiedenis, om 't even welke, doen. Hun arbeid zal er door vergemakkelijkt worden en de uitslag meer bevredigend zijn. Overigens zal iedereen, die in letterkunde belang stelt, dit boek met genoegen lezen: het is volstrekt niet dor en droog, wel integendeel, De schrijver vreest zelfs, in zijn voorwoord, dat men hem voor een ‘dichter’ gaat houden. In alle geval is zijn boek, ondanks zijn ernstige wetenschappelijkheid, ook gevoelswerk.

* * *

Les Forces Ennemies, comédie en 3 actes par G. Abel (Van Goethem & Cie, Gent; fr. 2,50). Ziedaar ongetwijfeld een tooneelspel dat niet banaal is. Ik veronderstel, dat de meeste mijner lezers zich den inhoud herinneren, daar het te Gent en te Antwerpen verschillende malen opgevoerd en telkens door pers en publiek dapper besproken werd. Dus, Dr Adrien Madier en zijn vrouw Hélène, twee ‘Uebermenschen’, vinden op een zeker oogenblik heel natuurlijk, bijna noodzakelijk, dat Adrien weer vriendschapsbetrekkingen zou aanknoopen met Lucienne, zijn vroegere minnares, ook een zeer ontwikkelde, onbevooroordeelde vrouw, en besluiten zelfs, dat Adrien aan Lucienne een bezoek zal brengen. Hij doet zulks, eerlijk en sterk, - doch Lucienne laat zich medesleepen door haar nog onverminderde liefde. Zij vindt den terugkeer, na twee jaar afwezigheid, te bruusk en kan er niet aan weerstaan. Als Adrien vertrokken is, doodt zij zich.

Men heeft dit stuk over 't algemeen onmenschelijk en onwaar

gevonden. Ik moet bekennen, dat bij een eerste lezing sommige discussies (er wordt wel wat veel gediscuteerd, en dàt is een fout!) te ver gedreven schijnen en den lezer, ongetwijfeld ook den toeschouwer, kregelig maken. Ook de toestand dien de drie hoofdpersonen scheppen willen, schijnt onnatuurlijk, of beter de manier om daartoe te geraken. Bij dieper nadenken geeft men den schrijver gelijk. Wij hebben met superieure menschen te doen, sterk in hun willen, hun voelen en vooral hun wederzijdsch vertrouwen, die met de meeste wereldconventies afbreuk deden en ook de laatste overschrijden willen. Daartegen zijn echter niet allen opgewassen, zooals blijkt uit den zelfmoord van Lucienne. Ook dit uitroeien van conventies is niet gemakkelijk en zelfs de meest ontwikkelden en reinsten kunnen zich vergissen in de keus van het middel en het oogenblik, - zoo Adrien met zijn op dit oogenblik onverklaarbaar en slechtbegrepen bezoek aan Lucienne, dat dan ook den fatalen uitslag heeft, dien wij kennen.

Hoef ik te zeggen, dat de taal van G. Abel steeds zuiver en edel is? Zij die den hoofdopsteller van de *Flandre Libérale* kennen, weten dit reeds lang. Als men nu bedenkt dat *Les Forces Ennemies* het eerste tooneelwerk is van Abel, dan zal men met ongeduld wat nieuws van hem verwachten.

* * *

Op het oogenblik dat ik deze kronijk sluit, ontvang ik een paar nieuwe boeken, waaronder *La Couronne des Soirs*, van Grégoire Le Roy. Een oppervlakkige lezing van enkele gedichten heeft mij reeds verrukt en ik zal niet nalaten dit blijkbaar mooie boek een volgende maal te bespreken.

LEO VAN RIEL.

Het Land van Manana.
Spaansche toestanden in het begin der XXe eeuw.

J. Sanchez de Toca, *Reconstitucion de Espana en vida de Economia Politica actual*, Madrid, 1910. - B.M. Andrade Y Uribe. *La Iglesia Y la Politica*, Burgos, 1911. - Gr. H.B. Ward. *La Verdad acerca de Espana.* Madrid, 1911 (uit het Engelsch). - Shaw, *Spain from within London.* - Gustavo La Iglesia y Garcia. *El Alma espanola*, Madrid. - Luis Morote. *Les Frades en Espana.* Madrid, 1904. - Manuel B. Cossio. *La Ensenanza Primaria en Espana* (Museo Pedagócico Nacional). - Jose Canalejas Y Mendes. *La Ultima Tregua.* - Melchior Almagro Sanmartin. *El nuevo Liberalismo.* - Alfred Fouillie. *L'âme espagnole.* - Cte Paul Vasili. *La société de Madrid.*

Indien de wraak een gebak is dat men koud moet eten, dan bestaan er meer redenen dan ooit, voor ons Nederlanders uit Noord en Zuid, de Spaansche toestanden van heden te bestudeeren.

Maar hoogere lessen zijn er te leeren van dat mooi, zoo vervallen land: kerkelijke politiek heeft het niet behoed voor lage zedelijkheid in het openbaar leven, voor onmacht en verderf op elk gebied.

In alle richtingen is Spanje verachterd en veel meer dan men weet.

Maar is dit verval het laatste woord der geschiedenis? Rijst er, integendeel, in deze dagen geen beter gesternte aan gene zijde der Pyreneeën ten hemel?

Dat is eene vraag van algemeen Europeesche beteekenis.

Nog omvat het Spaansch sprekend menschdom bijna heel Zuid- en Midden-Amerika. Onverschillig is het niet of het centrum van hoogere cultuur voor die volkeren al of niet een Europeesche mogendheid blijft, zooals Engeland, Noord-Nederland, Frankrijk dat zijn en willen blijven voor hunne tegenwoordige of vroegere bezittingen van overzee.

In en buiten Spanje werd er, in de laatste jaren, eene heele

literatuur aan die problema's gewijd: het doel van dit artikel is de feiten en gevolgtrekkingen van een aantal boeken, uit de pen van schrijvers van zeer uiteenloopende richtingen gevloeid, bondig saâm te vatten.

I.
Volk en land.

Moeilijk kan men een tijd lang door Spanje reizen, zonder achting en sympathie te voelen voor de volksklasse, landbouwers, werklie, sjouwers en wat er verder leeft en teert, in de straat of op het veld.

Die lieden zijn meest doodarm, maar stemmig, waardig, vriendelijk. Zij spreken fraai en denken vlug. Vreugde, die groote levenskracht, is hun eigen, zonder uitgelatenheid. Hunne liefde voor hunne kinderen, en de vriendelijkheid der kleinen onder malkaar is treffend. Men roemt hunne soberheid.

Op het land arbeiden ze hard. Belgische ingenieurs spreken met lof over de werklieden in de nijverheid. Zeer algemeen hoort men, van wege de hier wonende vreemdelingen, de meening uiten dat bij de arbeidskrachten de bodem goed is, maar het is braak liggend land, niet of slecht ontgind.

Dat het ras van Cervantès, Calderon en Lope de Vega, van Velasquez en Goya, van Gonzalez de Cordoba en San Juan de la Cruz, van Cortez en Pizarro voor veelzijdige en hooge ontwikkeling in kunst en sociale energie vatbaar is, hoeft overigens geen betoog.

En het land?

Ik schrijf deze regelen aan de Zuidkust; palmen wuiven tusschen de rozen op het blauw der lucht; purpere bloemen klimmen hoog tegen het witte huisje waar ik woon, en ginds rijzen, boven rijke velden, de mauve bergen langs de zee.

Het is September en een heerlijk klimaat.

Een paar maanden slechts per jaar is het hier drukkend warm en dan nog zijn meestal de nachten koel.

Ook zijn bijna overal de bergen of de zee licht te bereiken en, met hen, gezonde oefening en opwekkende lucht. Maar de vervoer-

middelen blijken onvoldoende ingericht. En nauw één Spanjaard denkt aan die hulp tegen het warme klimaat: slechts daar waar vreemdelingen talrijk zijn, wordt van de natuurlijke gelegenheden in dien zin partij getrokken.

Rijk is het land, in hooge mate.

Rijk aan vruchtbaarheid en groeikracht: in Castilië strekken de graanvelden zich uit zonder einde en Andalusia en Valencia zijn als tuinen.

Rijk aan natuurlijke vervoermiddelen: de uitgestrektheid der kusten is, in verhouding tot het grondgebied, grooter dan in Frankrijk of Duitschland.

Rijk aan delfstoffen: de mijnen van Spanje zijn eene voorraadschuur voor de moderne nijverheid; ijzer, koper, lood, zilver, kobalt... wat vindt men er al niet?

Wat verricht nu dit begaafde volk met dit uitstekend land?

Bij de Spanjaarden zelven, hoe hoog zij ook gaarne over zich zelven denken, heerscht daarover geene verscheidenheid van meening.

Allen, wat hun stand of hunne richting zij, antwoorden zeer pessimitisch. Een kanunnik zei ontmoedigd tegen mij: ‘Een prachtig land en een goed volk... als het maar in andere handen, onder leiding uit het Noorden was!’

De hoofdman der vooruitstrevende liberalen, Canalejas, de tegenwoordige eerste Minister, schreef: ‘Spanje moet tot een *Europeesch* land hervormd worden....’

Een schrijver, die de politiek verderfelijk acht, vat zijne meening als volgt samen: ‘Voor de laatste tien jaren (1900-1910) valt de balans van ons openbaar leven nog droeviger uit dan voor het vorig tiental jaren, tijdens welke Cuba en de Filippijnen verloren gingen. Niet alleen zijn het onvruchtbare jaren geweest voor onze economische ontwikkeling, maar wij hebben ook zedelijke schatten verloren, van hoogere waarde dan ons koloniaal bezit, namelijk het gevoel van geestelijke eenheid des vaderlands, kern van elk nationaal bestaan[(1)].’

(1) J. Sanchez de Toca, XX.

Ook diegenen die, minder pessimistisch gestemd, niet aannemen dat Spanje een ‘nacion moribunda’ is, maar beweren dat er hier en daar wel wat licht op het tafereel valt, dat het nationaal crediet verbeterd is, dat de laatste oogsten goed waren, dat er meer weelde heerscht, schrijven toch ten slotte: ‘De stoffelijke vooruitgang in ons land verwezenlijkt zich langzaam, terwijl hij in het overige der wereld met duizelingwekkende snelheid toeneemt...; elke dag die voorbijgaat laat ons dus meer en meer ten achter, meer en meer in de onmogelijkheid met andere volkeren te wedijveren[1].’

Hoe kan men nu wat van naderbij die economische zwakheid beoordeelen en ontleden?

De Spanjaards zijn hoofdzakelijk een volk van landbouwers. Maar die landbouw, welke de groote landsnijverheid is, wordt met de meest primitieve middelen gedreven; in vele streken ploegt men nog met een houten tak; dieren loopen over het afgesneden koren, dat in volle lucht ligt, om het graan uit de aren te trappen. Nauwelijks zijn de kunstmatige meststoffen in gebruik! Graaf de San Bernardo, in zijn boek *El Problema del Pan (het Probleem van het Brood)*, berekent dat in Spanje de hektaar aan graanoogst slechts één vijfde van elders oplevert, en dit door de onvoldoende bebouwing. Hij schat dat betere middelen van bewerking jaarlijks ongeveer voor tweehonderd millioen fr. meer zouden doen oogsten.

Veel goed land ligt braak!

Al is het waar dat de regens ongelijk verdeeld zijn, valt er toch ruim genoeg water om goede besproeiing, mits de noodige kunstwerken, mogelijk te maken. Maar geen treffender blijk van den lagen economischen toestand des lands dan vast te stellen dat wat er zelfs in de rijkste provincies aan besproeiingswerken bestaat,... van uit den tijd der Araben dagteekent.

Het land is arm aan wouden. Ernstig wordt van beplanting geen werk gemaakt.

Spanje, dat een der graanleveraars van Europa zou kunnen zijn, voert nog voor 40 tot 50 millioen frank in; in die vruchtbare streek is het brood duur!

(1) Gustavo La Iglesia y Garcia, blz. 36.

Voor nijverheid is het land, met zijnen rijkdom aan delfstoffen, zeer geschikt. Maar wat er bestaat is onbeduidend, teert op protectionisme en is veelal in vreemde handen.

De spoorwegen zijn in vreemde, meest Fransche en Engelsche handen.

De tramways zijn in vreemde, meest Belgische handen.

Gas, elektriciteit, waterleiding zijn eveneens hoofdzakelijk in vreemde handen[1].

De mijnen behooren aan iedereen, behalve aan Spanjaards.

Als de eenige Spanjaards die in de groot-industrie kapitalen belegd hebben, noemt men algemeen: de kloosters.

De handel neemt in verhouding tot die der andere landen weinig toe. België, met 7.500.000 inwoners, drijft driemaal zooveel handel als Spanje, met 19.000.000 inwoners. ‘Sedert 1890 is de uitvoer slechts met 5% toegenomen en bedraagt ongeveer 950 millioen pesetas per jaar, terwijl de invoer 1025 millioen beloopt[2].’

Crediet wordt weinig gegeven en is gevaarlijk in vele gevallen. Maar woeker kankert overal. De peseta, die één frank zou moeten gelden, heeft tot 50% cambio gekend; nu nog is er 8 tot 10% koersverlies.

Ondernemingsgeest ontbreekt: ‘Een Spanjaard, zegt een Engelsch mijningenieur, vraagt eene mijnconcessie, bekomt ze, en begint te ontginnen. Maar hij rekent er op, dadelijk zijn geld terug te zien met rijke winst. Komt die uitslag niet na korten tijd, dan laat hij den heelen boel liggen. Overigens helpt het Bestuur hem niet.’

Kort besluit is goud waard in den handel.

De handelsreiziger die een Spaansch huis binnentreedt mag veelal op de vriendelijkste ontvangst rekenen. Eene cigaar, een glas wijn wordt aangeboden, een hoffelijk praatje gevoerd, maar als men tot zaken komt, is het antwoord: ‘*Manana*, d.i. *morgen*[3].’

Spanje is op elk gebied het land van *morgen*.

Drie vierden van den buitenlandschen handel en een groot deel van den inlandschen worden door vreemdelingen gedreven.

(1) Ward, blz. 271.
(2) Ward, blz. 273.
(3) Ward, blz. 268, 272, 275.

Zelfs in het naburige Marokko, waar te Tanger alleen meer dan 7000 Spanjaarden wonen, bekleedt Spanje slechts de vierde of vijfde plaats tusschen de handeldrijvende volkeren.

Te Sevilla, in het Archief van Indië, hangen, tusschen de kasten vol oude bundels, eenige interessante brieven van beroemde zeevaarders en veroveraars van overzeesche gewesten en onder meer de oorspronkelijke Bulle, waarbij Paus Alexander VI de buiten-Europeesche wereld tusschen Spanje en Portugal verdeelde. Wat een sage van macht en grootheid zou dat oude papier kunnen vertellen!

Maar als eene onwillekeurige spotternij worden die stukken en die bundels, waar een groot verleden in slaapt, in de vroegere Handelsbeurze van Sevilla bewaard. Waar eens de stapelplaats van heel den Amerikaanschen handel was, komen geen kooplie meer, en zulke die nog komen, kunnen best hunne zaakjes in een koffiehuis afhandelen; de Beurze is een archief: oude papieren in plaats van levende krachten!

Het verlies van de laatste brokken van wat eens het wereldrijk van Spanje was, is den Spanjaard harder gevallen dan men in het buitenland wel denkt. Trots allen tegenslag, had het volk tot op het einde der XIXe eeuw een kinderlijk vertrouwen in zijne kracht behouden. Met een gevoel van meerderheid zag men den oorlog met de Vereenigde Staten komen.

Men toog ten strijde!

De uitslag is bekend: het jaar 1898 bracht Spanje tot zijne territoriale grenzen van het einde der XVe eeuw terug[1].

Hoe werken al die faktoren van verval op het leven van de breede schare?

Door den zwakken handel, de hooge prijzen der sterk beschermde nijverheid, het gebrek aan vervoermiddelen, de inkomrechten en het gemis van invloed van den Staat op de spoorwegen, de achterlijkheid van den landbouw, het gemis aan ondernemingsgeest is heel het stoffelijk leven in vele opzichten duur, vooral voor kleeding en voedsel en in het bijzonder in vele groote steden, terwijl de loonen laag zijn en de beambten en kleine burgers moeilijke dagen doorleven[2].

(1) J. Sanchez de Toca, XIV.
(2) Ward, blz. 275; Gustave La Iglesia y Garcia, blz. 24.

De gemiddelde sterfte is zeer hoog en er is weinig of geen verbetering; in 1870 waren de cijfers voor Engeland 20 per 1000 en voor Spanje 30 per 1000. In 1908 was in Engeland het sterftecijfer met 20 ten honderd verminderd, terwijl het in Spanje slechts 3 1/2 percent lager was; op bijna veertig jaar was er practisch geen vooruitgang in den gezondheidstoestand.

Kinderen sterven als vliegen: 205 per 1000 te Madrid, 160 per 1000 te Barcelona.

Lange werkdagen, lage loonen, dure kleedij, duur voedsel, moeilijk en kostelijk vervoer, slechte gezondheidstoestanden, - is het verwonderlijk dat de ontevredenheid algemeen is?

Is het verwonderlijk dat de uitwijking jaarlijks honderd duizenden naar het buitenland voert? In 1906 vertrokken uit Spaansche havens alleen 200.000 emigranten naar Brazilië, Cuba, Argentinië. Vroeger was het de gewoonte terug te komen. Nu vertrekt men vaak met het geheele gezin en voor goed.

Gelukkig voor de toekomst zit er in het volk eene groote ziel van geduld en vindt het in zijn mooi klimaat en zijn gemoedelijke fantasie rijke bronnen van stil genot.

Een oude ezeldrijver, met fijne gelaatstrekken onder het getaande vel, dien ik bij vallenden avond langs de wallen van Segovia eens voorbij wandelde en aansprak, praatte over die toestanden zeer aardig en vatte zijne overwegingen samen in deze woorden: ‘In Spanje vindt de werkende mensch geen vrienden, geen steun bij den alcade, geene hulp bij de kloosters, geene vriendschap bij zijnen patroon... en de Koning is te verre. In Spanje heeft de arme man maar één vriend en dat is de Zon.’

II.
Kerk en geloof.

In hoeverre een bepaald geloof in zich zelf het volkskarakter beïnvloedt en het tot meer of minder vruchtbaarheid voor de algemeene beschaving brengt, is een dikwijls besproken en moeilijk op te lossen problema.

De Copten zijn sedert eeuwen christenen en waren toch, naar

de getuigenis van Lord Cromer[1], niet minder in verval en van niet grooter bruikbaarheid voor het moderne leven dan de Moslemietische fellahs. Zeer godsdienstige volkeren, zooals die van Noord-Amerika en Engeland, zijn meesters in volkskracht, zonder merkbaar onderscheid van eeredienst of sekte; terwijl een bijna geheel atheïstisch midden, als Parijs, een der nijverigste en geestelijk vruchtbaarste oorden der wereld is, en de volkswelvaart in landen zooals België, Noord-Italie en Frankrijk beheerscht wordt door de groote steden en nijverheidsdistricten, die zeker geen hoog percentage van godsdienstigheid aanwijzen.

Blijkbaar is het een feit dat de moderne beschaving toeneemt in ontwikkeling en kracht, terwijl de aanhankelijkheid aan positieve godsdiensten steeds meer verzwakt.

Volksontwikkeling is, in alle geval, in onzen tijd, in geen verband te brengen met het individueel geloof op zich zelf.

Waar, integendeel, de kerkelijke hiërarchie als medeleidster opgetreden is in het Staatsleven en het geheel volksbestaan aan godsdienstige doeleinden heeft weten te onderwerpen en ondergeschikt te houden, is de invloed niet te loochenen; alle volkeren, welke zich dien weg hebben laten opleiden, zijn van het krachtig leven vervreemd en hun verval is eene blijvende les voor alle tijden.

Het oudste voorbeeld is Byzance.

Het treffendste voorbeeld is de Moslem.

Het jongste voorbeeld is Spanje.

Sedert eeuwen is de Kerk meesteresse in Spanje. Nergens dan in misschien sommige Italiaansche streken - en met hetzelfde gevolg - heeft zij zulken invloed uitgeoefend. Nog heden is het katholicisme, naar luid der Spaansche grondwet, de officieele godsdienst van den Staat. Andere eerediensten worden geduld, maar elke uiterlijke propaganda is hun verboden.

Politieke leiders, die, naar iedereen weet, buiten de Kerk staan, geven zich in het openbaar het uitzicht er anders over te denken. Verklaringen als ‘Spanje is katholiek, geheel katholiek’ vindt men in den mond van alle partijen. Niemand spreekt met u over

(1) *Modern Aegypt.*

godsdienstige vraagstukken, zonder eens snel rond te kijken wie luistert of hooren kan.

Wat de geestelijke toestand in sommige streken nog is, spreekt uit het volgende manifest van 1910, uitgaande van de integristen, de zuiver katholieke partij in Biscaya; ‘Wij zijn katholieken en Spanjaarden. Wij beminnen God boven alles en willen hem aanbidden, eeren en dienen, onder de leiding van onze Moeder de Kerk. Na God en zijne Kerk beminnen wij ons vaderland, als het land dat onze Heer ons gaf en omdat het steeds het meest christelijke land ter wereld was. Wij roepen de maatschappelijke soevereiniteit van Jesus-Christus uit. Wij willen dat zijne heilige leer alle dingen besture, en dat de wetten, de gebruiken, de daden en de instellingen voor basis hebben de eeuwige wet die onder toezicht en leering van de Heilige Kerk Gods en zijn vicarius den Paus, staat. Wij willen de katholieke eenheid met al hare gevolgen, en dat geen misdaad hatelijker zij of met grootere straf getroffen worde dan ketterij, aanvallen tegen den godsdienst en opstand tegen God en zijne Kerk!’

Waant men niet te droomen zulke taal in 1910 te lezen, als programma eener staatkundige partij, in een modern land?

Het vervolg is wellicht nog kleurrijker. ‘Wij willen aan God geven, wat aan God toekomt, en aan Cesar wat Cesar toekomt, maar wij willen dat Cesar zich vernedere voor God en dat Kerk en Staat vereenigd leven, zoodat het wereldlijk gezag aan het geestelijk gebonden zij, als het lichaam aan de ziel. Wij verafschuwen de vrijheid van geweten, van denken, van geloof en al de vrijheden vol schade en verderf, met dewelke de naäpers van Lucifer de natie storen, bederven en vernietigen.’

Dat vele katholieken in Spanje die taal te kras vinden en anderen ze als onbehendig vreezen, hoeft geen betoog.

Maar dat M.B.M. Andrade Y Uribe een lijvig boekdeel wijdt aan het bestrijden dier politiek van den Staat met God, is wel het beste bewijs dat nog velen onder het lezend publiek zóó denken; en al kan de schrijver, te zijnen gunste, de autoriteit van Leo XIII inroepen en die van verscheidene bisschoppen, moet hij zelf, door talrijke citaten, laten blijken dat vele andere geestelijke autoriteiten en politieke mannen nog heden ten dage de trotsche en overbiddelijke politiek van den Syllabus als hun vaandel hoog houden.

Vrijheid van geweten en godsdienst is, in Spanje, naar de getuigenis van minister Canalejas, geene werkelijkheid.

Hoe zou het ook anders, als men, in Mei 1910, niemand minder dan Koning Alfonso XIII eigenhandig het volgende ziet schrijven aan den Kardinaal Aartsbisschop van Barcelona, die zich er over bezwaard had dat het plan bestond, te Barcelona eene nieuwe protestantsche kapel te openen: 'Als katholiek Koning en als onderdanig en geloovend zoon der eenige ware Kerk, grieft mij diep deze nieuwe aanslag op het geloof onzer vaderen en op den godsdienst van den Staat, wiens lot de goddelijke Voorzienigheid mij in deze tijden wel heeft willen toevertrouwen. Ik aarzel niet U, Heer Kardinaal, de verzekering te geven dat ik al zal doen wat ik binnen de perken mijner grondwettelijke bevoegdheid vermag, opdat mijne regeering genoemd ontwerp verijdele.'

De macht der Spaansche Kerk berust op haren rijkdom en op de tallooze kloosters, over heel het land verspreid, op de overlevering, op de bijna onbegrensde heerschappij die zij over de Spaansche vrouw bezit en op de richting die zij aan het onderwijs heeft gegeven.

Algemeen wordt, zoowel in bestuurlijke als gezaghebbende financieele kringen, gezegd dat de kloosterorden belangrijke geldbeleggingen in allerlei nijverheid bezitten.

Vele kloosters drijven rechtstreeks handel of zijn groote nijveraars. De gevallen zijn zoo talrijk, dat de wet ze voorziet en bepaalt dat kloosters, die handel of nijverheid uitoefenen, dezelfde belastingen zullen betalen als gewone nijveraars en handelaars. Maar meestal weten zij daaraan te ontkomen. Op een rondschrijven van 18 Mei 1910 van het Bestuur der Schatkist kwam, naar Ward[1] verzekert, het antwoord, dat de meesten de belasting niet betaalden. Dezelfde schrijver geeft talrijke voorbeelden van kloosternijverheid en zijne gezegden worden bevestigd door de redevoering, die een geloovig katholiek, Generaal Weyler, van treurige Cubaansche gedachtenis, als Capitan General der vier Catalaansche provincies uitsprak en waarin hij verklaarde dat de mededinging der kloosters 'in alle takken der nijverheid' voor de industrieelen en werklie een ernstig en

(1) Blz. 116.

gevaarlijk economisch problema was geworden. En hij besloot met te zeggen: ‘Spanje is katholiek; heel Spanje is katholiek, maar de godsdienst zou veel winnen, indien het misnoegen, de klachten en de ellende, door de te talrijke kloosterorden veroorzaakt, verdwenen.’

De economische macht, die de Kerk aldus bezit, wordt nog vergroot door het feit, dat dikwijls in adellijke geslachten het beheer over eigendommen en bezittingen aan een geestelijk majordomus is toevertrouwd.

De eigenaardige politieke toestanden, waarover wij later uitweiden, werken veelal in dezelfde richting: waar heel de politiek op plaatselijk kliëntschap berust, oefent de steeds ter plaatse zijnde geestelijkheid natuurlijk grooten invloed uit.

En zoo komt het dat, wel in naam, hier en daar, eene wet gestemd werd om de onafhankelijkheid van het burgerlijk gezag te handhaven, dat wel, in naam een vrijzinnig ministerie, althans in vroegere jaren, aan het bewind kwam, maar nooit iets ernstigs ondernomen werd om van Spanje in dit opzicht een modernen Staat te maken.

Hoe heeft nu de Kerk haren invloed gebruikt in Spanje? Wat heeft die geheele beheersching van het openbaar leven door den godsdienst als vruchten afgeworpen?

Laat men ook de stoffelijke toestanden ter zijde, dan moet men, op geestelijk gebied, de volgende drie feiten vaststellen en overwegen:

I. Het volk is onwetend.

II. De burgerij, in meerderheid in de geestelijke colleges tot op dezen dag opgevoed, is onbekwaam om in een modernen Staat hare leidende rol te spelen.

III. Het openbaar leven staat op een zeer laag peil van politieke zedelijkheid.

En aan die drie minderwaardigheden is grootendeels het verval van Spanje te wijten.

Eer wij hierover uitweiden, is misschien de vraag gepast of het geloof zelf door die alleenheerschappij op den duur gebaat is geworden, ten minste in zijne beste bestanddeelen?

Als men, boven een dier kleine vervallen stadjes van Castilië, als Burgos of Segovia, Toledo of Avila, het heerlijk gevaarte der ker-

ken ziet verrijzen en bij zooveel miserie omlaag naar zooveel hooge kunst opkijkt, dan is men geneigd te denken dat voor de arme dutsen uit die ellendige werkmanswijken beneden, daarboven een hoog ideaal woont, waarvan de weerstraling verbeterend en veredelend, troostend ten minste, op hen nederdaalt.

Maar als men dan de mooie kerk binnentreedt en ze zelfs des Zondags bijna ledig vindt, of wel er zulken vorm van godsdienstigheid ziet dat men meer aan afgoderij dan aan een intens en eerbiedwaardig opgaan der ziel in het Absolute en Almachtige moet denken; of wel tusschen de krachtig en fier rijzende zuilen, in die wondere schepping van menschelijke kunst, het eentonig gezaag van biddende kanunniken of prebendianen hoort,, zoo moe, zoo flauw, zoo mechanisch als een snorrend rad, - dan vraagt men zich af waar de adel van den godsdienst heen is en hoe laag men deze wel stellen moet om in zoo'n uiterlijken lippendienst een Godwelvallig werk te zien.

Zoolang eene Kerk een beduidenden invloed op millioenen menschen bewaart, is het zeker niet het belang van het algemeen, dat hare werking minderwaardig zij.

In Spanje gaan de mannen weinig naar de kerk, tenzij ze zich in nood of moeilijkheid bevinden en iets te wenschen of te vragen hebben; dan is er meer ijver, maar de natuur van hun geloof blijft dezelfde.

- ‘Ik kan maar bidden, oprecht, met gansch mijn hart, voor dit éene kruisbeeld,’ zei eene Spaansche vrouw tot een Engelschen schrijver.

- ‘Maar gelooft U dan, was het antwoord, dat dit beeld eene bovennatuurlijke macht bezit?’

- ‘Neen, ik weet wel dat God in den Hemel is; maar voor mij vindt Hij hier op aarde zijne uitdrukking best in dit beeld. Het is mij sterker dan mijn wil. Nooit heb ik ergens anders met dezelfde innigheid kunnen bidden.’

Natuurlijk zijn er loffelijke uitzonderingen. Slechts het algemeene kan hier worden aangegeven. Maar men zal zich, naar de getuigenis van velen, niet vergissen met tot de volgende slotsom te komen:

Feitelijk is bijgeloof in Spanje grooter dan geloof. De godsdienstigheid zelve is nog zeer algemeen, maar van het nederigste allooi.

De lezer mag nu oordeelen of die uitslag eene vergelding is voor wat wij nog te schetsen hebben.

Het klerikalisme is een Spaansch, meer dan een Italiaansch product; de strijdende Kerk, met den zin voor organiseeren, met de methode om het heele leven te omvatten, den menschelijken wil overal te bewaken en te plooien, in de school, in de congregatie, in het huisgezin, in den Staat, is de grootsche schepping van een der geniaalste zonen van een volk dat er zoovelen telt. De voortvarendheid en onbuigzame energie, waarmee die politiek tegen de overmacht der moderne beschaving stand tracht te houden, moge bewondering wekken, - Spanje is, als elk ander, een verloren land, als het er zich niet vrij van worstelen kan en vooral de passiviteit, die uit al dezen dwang noodzakelijk ontstaat, uit zijn krakter weet te helpen. Eene sterke strooming schijnt in dien zin te bestaan; onder de leiding van M. Canalejas is zij nu aan het bewind. Maar een werk van eeuwen wordt niet op eenige jaren herdaan: alleen een krachtige economische ontwikkeling zou veel bijdragen tot eene grondige heropbeuring der natie. En zeker is het te hopen dat het problema behandeld worde met eerbied van het Spaansch karakter en den Spaanschen godsdienstzin. Sommige schrijvers preeken naäping der methode, door de laatste Fransche politiek gehuldigd[1]. Het past niet aan vreemdelingen raad te geven in zulke zaken. Maar die politiek is specifiek Fransch; zij heeft voor een groot deel met de principen van het liberalisme weinig gemeens en het zou wel verwonderlijk zijn dat zij in Spanje zou gedijen.

III.
Onderwijs en ontwikkeling.

In Cuba waren er in 1895, onder de Spaansche overheersching, 900 scholen, met 35.000 leerlingen. Tien jaar later, na de scheiding, was het getal scholen tot 3.500 en het aantal leerlingen tot 189.812 geklommen, of ongeveer viermaal meer instellingen en circa zesmaal meer kweekelingen.

(1) Luis Morote. *Los Frades en Espana.*

Die tegenstelling bewijst treffend welke opvatting het officieele Spanje van het onderwijs had in haar koloniaal gebied!

En men denke nu niet dat de toestanden in het moederland er veel gezonder uitzien.

Het onderwijs wordt in Spanje, hoofdzakelijk door eene wet van 1857 geregeld. Na vijftig jaar is die wet nog niet uitgevoerd en ontbreken er nog, volgens de officieele statistieken zelven, niet minder dan tien duizend lagere scholen.

Verplicht onderwijs bestaat op het papier, als vele andere moderne hervormingen in Spanje, maar de wet wordt niet toegepast.

Belangstelling voor het onderwijs is in de meeste districten onbekend, tenzij in eenige groote steden en daar waar de uitwijking sterk toeneemt en iedereen wil kunnen lezen en schrijven, om naar overzee te trekken.

Werd morgen de wet op het verplichtend schoolgaan toegepast, dan zouden zoowel scholen als onderwijskrachten in zeer groote mate ontbreken: de wet is onuitvoerbaar.

Gebouwen, voor het onderwijs bestemd, zijn algemeen slecht en onvoldoende.

Zelfs in groote steden is dit het geval. In Madrid alleen bekent een Koninklijk besluit van 6 December 1909 dat scholen voor meer dan 15.000 kinderen ontbreken. Het hooger bestuur van het onderwijs klaagt in dit opzicht zelfs over Barcelona, dat als de meest vooruitstrevende gemeente in den lande geldt.

De Alcade of Burgemeester van Madrid verklaarde op 25 Februari 1910 dat 30.000 kinderen of ongeveer de helft der kinderbevolking van Madrid niet of slechts zeer onregelmatig ter schole komen.

Wat de normaalscholen betreft, die de echte waarborg en het stevige bolwerk zijn van een degelijk lager onderwijs, die hebben de klerikale en conservatieve partijen niet opgehouden te bevechten. Het is de ook elders gevolgde taktiek! De wet van 1899 verminderde hun getal op 32. De wet van 2 Juli 1868 had ze zelf heelemaal afgeschaft, maar de Revolutie van September voerde de vroegere wetgeving weer in. Gevolgen: leerkrachten ontbreken; de hoedanigheid der bestaande laat te wenschen, en op den hoop toe is de bezoldiging slecht.

De resultaten zijn niet uitgebleven.

Volgens de jaartelling van 1900 telde Spanje, op 17.667.000 inwoners, bijna 12.000.000 ongeletterden of 65%.

Volgens de laatste statistiek was het getal schoolgaande kindeden van 6 tot 12 jaar ongeveer 1.500.000, terwijl het aantal kinderen beneden de 12 jaar op niet veel minder dan 2.500.000 mag geschat worden. Een millioen kinderen volgen absoluut geene school.

Er is geen de minste twijfel dat de klerikale partij, die feitelijk in Spanje oppermachtig is, hier de schuld van draagt. Hier, zooals elders, zal zij voor het volksonderwijs slechts dan optreden, als het water over den dijk gaat en zij zich in den nood der tijden moet schikken.

En het is niet het voorwendsel dat de school niet godsdienstig zou zijn: op 30.073 lagere scholen waren er in 1908 maar 107 onzijdige. Maar... een voornaam en gematigd Spanjaard zegde: ‘Wie leest, denkt. Wie denkt, loopt gevaar geen ootmoedig schaap in God's kudde te blijven... en kiest soms voor anderen dan wie de *padre* wil of wenscht!’

Bedenk nu dat dit alles algemeene cijfers zijn, waar de groote steden en sommige betere districten het gemiddeld peil helpen verhoogen.

Hier volgen meer bepaalde feiten.

Naar een Engelsch ingenieur, die eene mijn in de Sierra Morena beheert, mij verklaarde, telt zijn personeel op 200 werklieden er slechts 9 die kunnen lezen en schrijven en hij kan geen ploegbazen onder zijn volk vinden, omdat zij te onwetend zijn.

‘Het is alles te zamen, zegt mij een hoog beambte, een der treurigste onderwijstoestanden der wereld: buiten de katechismus leert de meerderheid der Spaansche kinderen uit het volk niets.’

‘Bij Cartagena, vertelt een Consul, wordt een spoorweg gebouwd: al de intelligente werkkrachten zijn vreemdelingen.’

Is het te verwonderen dat zulke geestelijke onmacht tot de treurigste economische en politieke toestanden moet leiden? Te verwonderen dat men het land nog bebouwt zooals voor tien eeuwen, met een harden stok de aarde wat opkrabt in plaats van te ploegen en, met zwaren arbeid, slechts een klein deel wint van den oogst die

minder goede aarde en mindere gunstige weergelegenheid elders afwerpt?

Is het te verwonderen dat al de zeepbellen der demagogie hier opgaan, zoowel als de meest verachterde begrippen nog gehoor vinden en partijgangers?

Ook het middelbaar onderwijs en het hoogere zijn in geenen bloeienden toestand. De studies voor de geleerde beroepen, arts, advocaat, ingenieur, zijn zeer zwak. Een echt wetenschappelijk karakter in modernen zin is hun meestal vreemd.

Waarnemen, door zich zelven denken, feiten onderzoeken en juist leeren kennen, ze naar waarde schatten, zonder ze naar zijne wenschen of inbeelding om te zetten zijn bij uitstek moderne hoedanigheden. Hem zijn zij bovenal onontbeerlijk, die handelend wil optreden en een leven vol daden leiden. Onze tijd wordt meer en meer wars van goedkoope algemeenheden en ledig woordengescherm.

In Spanje, integendeel, is de traditioneele opleiding zoo onvoldoende, dat zij de geesten brengt tot passiviteit in plaats van tot activiteit... en deze onheilspellende, ontzenuwende volgzaamheid, die den geest niet veredelt, het gevoel niet ontwikkelt, de wilskracht niet versterkt, zal, als zij nog lang aanhoudt, het heel maatschappelijk midden ontwrichten en vernietigen. Het karakteristieke van het volk is slaapziekte bij alle krachten der ziel en daaruit spruit de beschamende en betreurensvolle achteruitgang. Zoo luidt de getuigenis van een goed vaderlander, Gustava La Iglesia(1).

En dezelfde schrijver voegt er bij: 'In Spanje vindt men nauwelijks iemand die voor zijne eigen rekening denkt(2).'

Onder wiens invloed staat nu grootendeels het middelbaar en het hooger onderwijs, dat deze povere vruchten afwerpt?

Een reisindruk geeft heel duidelijk het antwoord: Te Salamanca, als men bij het vallen van den avond de hoogere staddeelen bestijgt, dan teekenen zich op den gouden horizont de fraaie en trotsche lijnen der kathedraal en die van het groot seminarie der Jezuïeten af, en tusschen beide ontwaart men ootmoedig het kleine gebouw der Universiteit.

(1) El Ama Espanola, blz. 85.
(2) Id.

Dit overigens zeer mooie stadsgezicht is tot op dezen dag het trouwe beeld der wetenschappelijke cultuur in Spanje.

Voor de standen, die aan de Universiteit of in de meestal geestelijke colleges hunne opleiding ontvangen, blijft de uitslag niet moeilijk te ontleden.

In het maatschappelijk leven is arbeid de basis van alle moraliteit. Niets doen en vernuftig leven is eene zeer moeilijke kunst. Noch klasse, noch volk hebben het in de kunst ooit lang kunnen volhouden zonder te ontaarden. De Fransche adel bewees het in de XVIIIe eeuw en de Spaansche middenstand bewijst het nog in onzen tijd.

Opgeleid in passieven geest, in eerbied voor overleveringen en dogma, schudt de Spaansche intellektueele soms wel zijn geloof af. maar zelden of nooit zijn gebrek aan daadkracht, tenzij hij zijn vaderlandsch midden verlaat.

Vele kenners van Spanje spreken met ietwat getemperden lof over het volk, zeer weinigen hebben een goed woord over voor de leidende standen.

Dat de Spanjaard uit die klas ongaarne arbeidt is algemeen bekend. Werk is hem een nood, dien hij tracht tot deugd te maken, maar het is eene zoo kort mogelijke deugd. Zulks is de meening van vreemdelingen die in Spanje wonen. Het is ook de meening der verlichte Spanjaarden. Eene overgroote meerderheid hunner landgenoten, bekennen zij, voelt een instinktmatigen en onoverwinnelijken tegenzin om in de rangen der voortbrengende klassen plaats te nemen.

‘Hard is het, vast te stellen, schrijft de bekende schrijver Perez Galdos, hoe der ontwikkeling van het land niet gewone hinderpalen in den weg staan, maar ingebeelde bekommeringen, versleten slenter, belachelijke vooroordeelen en vreezen uit andere tijden, verbonden met de gewone vadsigheid en het misprijzen, welke de leidende standen over hebben voor wie iets tracht te ondernemen dat min of meer doelmatig tot voorspoed en vooruitgang kan leiden.’

Een der uitingen van dien geest vindt men in de betrekkingen tusschen werkgevers en arbeiders. In alle werkstakingen staat de Spaansche patroon nog zeer algemeen op het elders lang verjaarde standpunt, dat Zijne Hoogheid met de arbeidersorganisaties niet onder-

handelt. Den toon van absolutische meesterschap, die in September 1.1 de commissie der nijveraars uit Bilbao zelfs tegenover den Minister President gebruikte, zou men moeilijk in een ander land terugvinden.

IV.
Bestuur en politiek.

Het wezen en de instellingen van den modernen Staat zijn onvereenigbaar met het idee dat openbare ambten eene belooning zouden zijn voor bewezen partijdiensten en dat 's lands bestuur zou onderdanig zijn aan private belangen.

Spanje leeft echter onder dit regiem.

Van den val of het voortbestaan van het Ministerie hangt het ontslag of het bekleeden van tallooze bestuurlijke bedieningen af. Elke partij levert deze achtereenvolgens aan hare creaturen over. En vele ministeries zijn van korten duur. Men wacht zelfs niet tot de afzetting komt. Ieder kent de regels van het spel. Met den val zijner partij neemt men zijn ontslag. Zelfs zuiver technische ambten, die de grootste persoonlijke bevoegdheid eischen, worden niet gespaard: de beheerder der Nationale bank bijvoorbeeld staat of valt met het Ministerie. Er wordt mij verteld dat het over korte jaren geschapen ambt van algemeen toezichter der verzekeringsmaatschappijen, - een dienst zoo technisch als het beheer van een laboratorium van scheikunde - naar den stand van den politieken barometer, reeds door drie of vier verschillende titularissen was bezet geweest.

Hoe ieder in zulk bestuur de lust moet vergaan initiatief te toonen en verantwoordelijkheid op te loopen, zal men licht verstaan. En om de toestanden nog paradoxaler te maken, moet men in aanmerking nemen dat volstrekte centralisatie de leus is in Spanje en dat ieder toch weer alles van dit zwakke centrale bestuur verwacht.

Hoe is het nu met de politieke partijen? Is ten minste daar een hoog gevoel van openbaren plicht te vinden? De vraag is belangrijk, want de publieke zedelijkheid kan zonder gevaar blijvend niet lager staan dan de private moraliteit.

De Spaansche politiek heeft ten alle tijde mannen vol plichtbe-

sef en opofferingsgeest, flink van karakter en vol bekwaamheid, gekend.

De debatten in de Cortes staan als welsprekendheid zeer hoog.

Zekere zittingen der Spaansche Kamer bijwonen is een genot voor fijnproevers. Een Russisch diplomaat getuigde, zoolang niet geleden, dat geene Kamer in Europa zoovele uitstekende redenaars telde; ook vecht het publiek voor plaatsen als men eene belangrijke bespreking aankondigt en dan zitten, in de damestribune, de mooiste vrouwen en de hoogste vrouwen van Madrid.

Hoe zou het anders zijn in een land waar bijna ieder een redenaar bij Gods genade is en de schitterende inbeelding, de breede vlucht der algemeene gedachten, de woordenrijkdom, aan alle Zuidervolken eigen, niet vervallen, zooals in Italië, in effektjagerij en bombast, maar door waardigheid van houding en soberheid van toon tot hunne volle waarde en dikwijls tot intensieve kracht rijpen? Men vergeet het onderwerp van het debat en waant zich in Oud Rome verplaatst[1].

Maar eilaas, onder dit blanke schuim, vloeien de onzuivere wateren eener verdorven politiek. Woorden en vormen zijn het; de werkelijkheid van een parlementair bestuur bezit Spanje zoo weinig als de werkelijkheid der moderne vrijheden of de werkelijkheid van het moderne leven. Door niemand minder dan den tegenwoordigen minister-voorzitter Canalejas werd dit laatste getuigd.

De massa van het volk, onwetend en passief, is een willoos werktuig in handen van het bestuur en vooral van de politieke klieken

Dit kliekenbeheer doet aan de clienteel in het oude Rome denken en draagt in Spanje een eigen naam. ‘Caciquismo’ heet het systema, en door allen wordt het gebruikt.

De kern er van is dat men niet om principen strijdt, of niet tracht het land over de groote vraagstukken van het volksbestaan in te lichten, of voor bepaalde oplossingen in het gelid treedt: wel worden die vormen en die woorden gebruikt, maar de werkelijkheid is dat, in iedere stad, ja in ieder dorp van beteekenis, de politiek een handwerk is, uitgeoefend voor het private belang van hen die haar drijven en door een soort van trusts, die er profijt uit trekken.

(1) Vasili, *La Société de Madrid*, blz. 73-74.

In een van de groote Spaansche steden vatte een politiek leider, met wien ik praatte, het onderscheid zeer goed samen: ‘In het Noorden, zei hij, verheft gij mannen tot politieke leiders, omdat zij uwe principen vertegenwoordigen en dan volgt gij hen om der wille van de vlag. Voor mij stemmen de menschen hier omdat ik hun vriend ben en dus moet ik of moet mijn gekozene en moet de Regeering die wij steunen, voor mijne vrienden zorgen.’

Door het wisselen der ambten met elken ommekeer in de Regeering, beschikt de ‘caciek’, naar den naam van zekere Indische hoofden zoo genoemd, over een groot aantal bestuurlijke plaatsen, van politieagent tot gouverneur der provincie, weet vrijstelling van belasting of militairen dienst te bekomen, aanbevelingen te geven, concessies te verkrijgen of te doen weigeren.

In elk dorp heeft hij zijnen agent, een soort ondergeschikte caciek. Tot dezen wenden zich de menschen die van het bestuur iets moeten verkrijgen of iets te vreezen hebben. Wat kan het bestuur weigeren? Het hangt van den caciek af en van zijne vrienden te Madrid.

Zoo ontstaat eene echte feodaliteit, waar de vassaal van den leenheer, deze weer van een grooteren heer, en zoo voorts tot aan het hoofd van het kabinet wederzijds van elkaar afhangen, maar met dit onderscheid dat de middelen tot en de oorsprong van deze macht veel lager staan dan bij den ouden adel en in waarheid op laag misbruik en grove miskenning van het staatsbegrip in modernen zin berusten.

Hoe dit verderfelijk systema arbeidt is licht te begrijpen.

Maatschappelijk werkt het de tekortkomingen van den middenstand in de hand. De Spanjaard uit die standen is noch liberaal noch behoudsgezind: hij wil eene plaats bekomen, en verandert zoo dikwijls van kleur als het noodig is.

Op politiek gebied is het de verbrokkeling der partijen, zooals eens het feodaal stelsel de verbrokkeling der groote rijken was: er is te veel voordeel aan verbonden het hoofd te zijn van een groep, hoe klein ook, opdat er tucht zou heerschen en samenwerking bestaan. Die kwaal kankert aan alle partijen, ook bij de republikeinen en socialisten, De klieken zijn heer en meester.

Wat is het gevolg?

De politiek van beneden besturen is een schip laten leiden door de stokers. Door verbrokkeling van partijen moet de leider van een Spaansch kabinet met talrijke groepen in het Parlement steeds onderhandelen, hun ministerplaatsen uitdeelen en hunne volgelingen voeden.

In 1886 schreef Graaf Vasili: ‘Die heeren stemmen al wat de ministerieele politiek voorstelt, op voorwaarde in ruil te bekomen: ambten voor hunne verwanten en vrienden, *bandas de Maria Luisa* voor hunne vrouwen; en voor hen zelven ridderkruisen, markiezaten, concessies voor spoorwegen, gunstige besluiten in zaken afhangende van de verschillende ministeries.’

Jaren later schreef niemand minder dan Maura, tweemaal voorzitter van den Ministerraad en hoofd der klerikale partij: ‘Traditie is het in Spanje, dat het openbaar bewind niet gezocht en niet uitgeoefend wordt om de wetgeving te ontwikkelen, het gerecht te doen eerbiedigen, de cultuur te bevoordeelen, de welvaart te bevorderen en het volksbestaan in de wegen van zijn genie en zijne roeping te leiden.

Onder de verscheidenheid der programma's, der leuzen, der vormen van staatsontwikkeling en middelen van propagande om het bewind te verkrijgen, verbergt zich de eeuwige en systematische strekking om de wet te vervangen door willekeur, om het heilige ministerie van gerechtigheid en goed voorbeeld door de lage heerschappij van het belang in handen te krijgen.

Hetgeen onder het leugenachtige grondwettelijk uiterlijk in waarheid bestaat is een caciek, uitgever der Gaceta - het officieel dagblad - en uitdeeler van het budget.’

Als een ministervoorzitter zoo zijn eigen rol schetst, is het wel onnoodig verdere citaten te geven.

Zoo'n systema ware natuurlijk onmogelijk zonder de onwetendheid der overgroote meerderheid en volgzaamheid, die uit de reeds geschilderde invloeden voortspruit.

Maar elke politiek, die de vrije uiting van den volkswil door een volledig stelsel van organisatie vervangt en aan boeien legt, loopt gevaar tot dezelfde misbruiken aanleiding te geven. Alles, bestuur, maatschappelijke werken, vennootschappen van onderling nut wordt

dan allengs verpolitiekt. De ideeënstrijd tusschen de partijen verdwijnt; in zijne plaats staan twee of drie groote politieke trusts tegenover elkaar. En het gevaar is dat, waar eene partij dien weg opgaat, de anderen moeten volgen. Den eng denkenden politicus moge het praktisch en doelmatig schijnen; den staatsman, niet!

Geen volk, hoe gezond ook, kan het verdragen zonder verval.

Favoritisme, omkooperij, dwang en eigenmacht beheerschen langzamerhand alles. In Spanje is het spel in vollen gang. ‘De openbare wegen en ijzeren banen worden gelegd waar de belangen van de caciek het eischen; het heffen der oktrooien, het innen der belastingen, al de openbare diensten, de lokale rechtersambten inbegrepen, worden in de meerderheid der gevallen aan zijne beschermelingen toevertrouwd[(1)].’

Het bestuur, gedurig van leiding en ambtenaren wisselend, is zwak, heeft geen plan, geen vooruitzicht, geene methoden, des te meer daar de beambten, die weten te blijven, meest behooren tot die goede middelmatigheid die liefst niet werkt en behoedzaam iedereen ten vriend houdt.

In de binnenlandsche aangelegenheid, zoowel als in de buitenlandsche, hebben zulke politiek en zulk bestuur op het rijke Spanje den verderfelijksten invloed uitgeoefend!

In het binnenland heerscht groot misnoegen in alle klassen. Onlusten, samenzweringen, echt of gewaand, zijn gemeen goed. Eene openbare opinie bestaat niet. Niet eens hebben drie eeuwen centraal bestuur het zoover kunnen brengen dat elk gewest zich niet zedelijk onafhankelijk wenscht, anders denkt en anders voelt dan de naburige provincie, weinig verbindingen heeft met andere gewesten, terwijl anderzijds dit gewestelijk leven, dat zoo vruchtbaar zou kunnen gemaakt worden, niet eens geëigende lokale instellingen bezit, maar integendeel centralisatie en ambtenaarsinmenging en haarklieverij, die door alle schrijvers als kwalen worden genoemd.

In het buitenland heeft Spanje niet alleen zijne prachtige koloniën van Zuid-Amerika door louter onbekwaamheid in het eerste deel der verleden eeuw verloren, maar ook door zijn slecht beheer Cuba en de Filippijnen verspeeld.

(1) Iglesia, blz. 53.

En in plaats van zijn eigen grondgebied eenen modernen Staat waardig te maken, wierp Spanje zich onlangs in avonturen om Marokko met het doel, op het elfde uur te trachten zijne macht en zijnen invloed te vestigen in landstreken waar het sedert driehonderd jaar bezittingen en duizende onderdanen telt, maar... te gelegener ure nooit iets heeft gedaan.

Treurige toestanden, vol lessen en tot nadenken stemmend.

Veel goede wil, eenige beterschap op economisch is in deze dagen merkbaar. Voor het eerst regeert een liberaal kabinet, dat onder de leiding van een krachtigen modernen Staatsman staat en niet, zooals de meeste liberale ministeries, van het genadebrood der conservatieven voor zijn bestaan afhangt. Hem is een reuzenarbeid weggelegd. Moge de zege komen, moge niet, tot den laatsten dag in de geschiedenis, Spanje het land zijn waar de ernstige levenstaak tot morgen wordt weggelegd, niet eeuwig het land van *manana* blijven.

September 1911.

LOUIS FRANCK.

Een Consult te Waterveld.

- ‘Waar Piet nu toch zoolang blijven zou? Het eten wordt heelemaal koud.’ Mevrouw Danne keek met een wanhopigen blik naar het klokje op den schoorsteenmantel; reeds zes uur en nog was haar man niet thuis.

Zenuwachtig verschikte ze het een en ander op de gedekte tafel, het maakte haar altijd ongerust als hij ongewoon lang wegbleef. En toch, hoe licht kon het gebeuren, dat hij opgehouden werd bij een van zijn patiënten. 't Was verkeerd van haar zich zoo angstig te maken, ze had het al zoo dikwijls meegemaakt in al die jaren van hun huwelijk en moest er zich nu maar eens overheen zetten. Hij kon immers elk oogenblik komen.

- ‘Moe, ik heb zoo'n honger en ik moet nog zooveel schoolwerk maken na het eten; mag ik niet wat soep vooraf?’

Henk, hun twaalfjarig zoontje, had haar gedachtengang onderbroken en stond met de handen in de zakken van zijn broek, verlangend te kijken naar zijn plaatsje aan tafel.

- ‘Toe Moe, mag het?’ klonk het dringender toen er niet dadelijk een antwoord volgde.

- ‘Ja vent, je hebt gelijk, we zullen maar zonder Vader beginnen; het duurt te lang. Ga tante Jo maar roepen, ze is boven op haar kamer.’

De jongen vloog luidruchtig stommelend de gang in en de trappen op, onderwijl voortdurend roepende: ‘tante Jo, tante Jo-o, kom je eten?’ Hij maakte zoo'n leven dat zijn moeder, die zich onderwijl naar de keuken begaf, het welbekende geluid van haar mans sleutelring tegen de voordeur niet hoorde en dus aangenaam verrast was, hem bij haar terugkomst in de huiskamer te vinden.

- ‘O Piet, ben je daar eindelijk, ik begon ongerust te worden. 't Is al zoo laat en Henk had zoo'n honger, ik heb de meid net last gegeven het eten toch maar op te doen.’

- ‘Nu dat treft, ik had je al willen vragen om wat spoed te maken, want ik moet zoo aanstonds weer weg.’

- ‘Waarom, is er een ongeluk gebeurd?’

- ‘Neen, maar boer Dreeseman is gevaarlijk ziek en bovendien heb ik nog een paar andere patiënten te bezoeken. - Zoo zus, ook al present,’ vervolgde hij, zich tot zijn schoonzuster wendende, die meestal op het nippertje verscheen en gelijktijdig met Henk binnenkwam.

- ‘En nu, kinderen, gun mij vijf minuten rust om mijn pijpje te rooken. Henk, jij mag het voor mij stoppen en ondertusschen kan Jo mij vertellen wat voor belangrijks ze vandaag beleefd heeft.’

- ‘Ja, lach maar, ik verzeker je dat er in jullie nest heel wat te bekijken valt. Ik kom hier logeeren in de hoop eens rustig te genieten van het buitenzijn; maar jawel, ik ben nog niet klaar met het eene, of er komt weer wat anders om mijn verbazing gaande te houden. Het begon al toen ik hier kwam en ontdekte dat de zegeningen der beschaving jullie hier toch bereikten, onder den vorm van electrisch licht en telephoon met intercommunale verbinding. Wie had dat gezocht in Waterveld, dat uren ver van de bewoonde wereld ligt en zoowat alleen per schuit te bereiken is?’

Dr. Danne lachte smakelijk en dreigde zijn schoonzuster met den vinger.

- ‘Je vergeet dat dit nest een suikerfabriek rijk is, waarvan de eigenaar op weg is om millionair te worden. Het is dus geen wonder dat die man reeds nu de zegeningen der beschaving, zooals jij het noemt, genieten wil, te meer daar hij èn electrisch licht èn telephoon voor zijn bedrijf noodig heeft. Mij en anderen komt zoo iets ook best te pas en zoo zijn we allemaal geholpen, de fabrikant door de vergoeding van zijn exploitatiekosten en wij verbruikers, door het veel betere licht dat we daardoor hebben. En met de telephoon is 't net zoo; alleen had hij het niet gedaan gekregen, maar nu hier alle notabelen het aanvroegen, was het zaakje dadelijk in orde.’

- ‘Alle notabelen! Lieve deugd, dat handjevol heele en halve

boeren, kunnen die dan met zoo'n telephoon overweg?' Ze wierp een plagerigen blik op haar zwager, die wel wetende wat ze er mee voor had, zich vergenoegde een paar stevige trekken aan zijn pijp te doen en toen glimlachend de uitgeblazen wolkjes naoogde.

Zijn vrouw echter nam het voor de gesmade dorpelingen op:

- 'Het zijn allemaal geen boeren; daar zijn ten eerste de fabrikant en zijn vrouw; dan de burgemeester en zijne echtgenoote, die van zichzelf een freule van Heesbeke is; de dominee en zijn zuster; de dochters van Piet's overleden collega Jansonius; de gepensionneerde leeraar hoogere burgerschool, die het villatje bij den dijk bewoont; notaris Verlet, die hier na het neerleggen van zijn ambt ook al een verblijf koos; de onderwijzer, een zeer ontwikkeld man; de directeur van de fabriek, diens vrouw en dochter; de eigenaar van de modelboerderij; dan Schuringa, die vroeger koopvaardijkapitein was; Kees Hoveling, de kunstschilder die hier het grootste gedeelte van 't jaar woont en wiens werk reeds meermalen bekroond werd, en onze heereboeren Dreeseman, Klokke, Garsten e.a., die ook van meer dingen weten te praten dan kunstmest of varkensvoeder.'

- 'Ja, en *last not least*, mijn beste gastheer en gastvrouw. Je hebt gelijk, zusterlief, ik beken dat ik me grovelijk vergiste in het beoordeelen van de Watervelders en verklaar voortaan aan wie het hooren wil, dat er nergens zoo'n uitgelezen gezelschap van genieën en mannen van aanzien bestaat als hier!' Met een theatraal gebaar strekte ze de beide armen uit. Danne en Henk lachten om het hardst, maar de oudere zuster kon het grappige van dien plotselingen omkeer niet gauw genoeg vatten, zoodat ze Jo eerst argwanend aankeek, maar ten slotte toch in de algemeene hilariteit ging deelen, toen deze met het gezicht van een berouwvol schoolmeisje haar toevoegde ''k Zal 't niet meer doen, Lien.'

- 'Mooi zoo,' liet deze er op volgen, 'maar komaan, Piet, berg je pijp op. Henk, zijn je Handen gewasschen? Ja, nu dan kunnen we aan tafel gaan.'

Danne kwam uit zijn leuningstoel overeind, plaatste de pijp in het rekje waar nog eenige, min of meer zwartgerookte exemplaren hingen, trok wat aan zijn colbertjasje en nam zijn plaats in aan het boveneind der tafel. Hij was een goede veertiger, groot en forsch, met

kortgeknipte blonde haren en een roodblonde Vikingersnor, die zijn gezicht langer maakte dan het werkelijk was.

Opgeruimd van aard zocht hij steeds de zonnige zijde van elke gebeurtenis en was daardoor zeer geliefd bij zijn patiënten, voor wie hij steeds een opbeurend woord of vroolijken kwinkslag ten beste had Nu echter was zijn stemming somberder dan gewoonlijk, hoewel hij moeite deed er niets van te laten blijken aan de overige familieleden. Zijn vrouw scheen er echter iets van te voelen, want toen hij een tweede bord soep weigerde en afgetrokken met zijn messenlegger speelde, vroeg ze plotseling:
- 'Scheelt er iets aan, je bent zoo stil?'

- 'Mij scheelt niets, gelukkig, maar ik ben ernstig bezorgd omtrent Dreeseman. Hij is al eenige dagen ziek en de koorts wordt steeds heviger. Ik ga er straks maar dadelijk heen.'

- 'Wat scheelt hem, is er doodsgevaar bij?' vroeg Jo, die, gezond en levenslustig, een innigen afkeer had van ziekte en dood, maar haar nieuwsgierigheid toch niet bedwingen kon en niet voelde dat ze onbescheiden was door te vragen wat men haar misschien niet vertellen wou.

Haar zwager antwoordde dan ook kortaf: - 'Doodsgevaar, misschien; er heeft zich een abces gevormd op een gevaarlijke plaats.'

- 'He, laten we aan tafel niet over zulke akelige dingen spreken,' kwam zijn vrouw hem te hulp. Ze begreep dat haar man niets meer zeggen wilde en trachtte dus aan het gesprek een andere wending te geven:

- 'Vertel mij liever eens, Jo, hoe jij het gevonden hebt bij Tine Jansonius.'

- 'O! 't was er heel aardig. Ze was alleen, want haar zuster ging vanmorgen reeds met het bootje naar S. om een nieuw mantelpak te koopen. We hebben in de voorkamer thee gedronken met koekjes die ze zelf gebakken had - heerlijk, hoor, ik zou 't niet kunnen - en toen zijn we vóór het raam gaan zitten.'

- 'En zus Jo heeft een levendige critiek uitgeoefend op wat er te zien viel,' onderbrak haar de dokter.

- 'Geraden! Ze wonen daar heel gezellig zoo vlak aan het water, je ziet nog eens wat voorbijkomen en 't was vanmiddag juist bijzonder druk, toen de boot terugkwam. Hoe heet die schipper-eigenaar ook weer?'

- ‘Botermans.’

- ‘Juist, nu die Botermans dan had zijn handen vol. Een half uur vóór den tijd was hij aan den wal al bezig, om alles te verschikken en te verleggen. Onderwijl heeft hij ontelbare pijpjes gerookt en is toen ten slotte op een houten kist gaan zitten. Ik dacht dat hij de reis altijd zelf meemaakte, maar Tine vertelde me dat hij om den anderen dag thuisbleef en zijn oudste zoon dan de bestiering van de boot overnam. Die twee lijken goed op elkaar, de zoon heeft al net zoo'n ringbaardje als de vader en hetzelfde pijpstompje zit hem eeuwig en altijd tusschen de lippen; alleen heeft hij wat minder rimpels in zijn gezicht. Die luidjes maken goede zaken, he?’

- ‘Ja,’ antwoordde Danne, ‘we hebben hier geen ander vervoermiddel om naar S. te gaan en zoodoende heeft iedereen het bootje van Botermans noodig.’

- ‘Heeft Anna een mooi mantelpakje gekocht?’ vroeg de doktersvrouw met belangstelling. ‘Ik moest noodig ook eens naar de stad, om wat nieuws aan te schaffen, want mijn beste japon is erg uit de mode en in de grijze scheurde ik ongelukkiglijk een grooten winkelhaak, die niet meer te verstellen is. Als we eens onverwachts bezoek kregen, zou ik heusch niet weten wat ik aan moest trekken.’

- ‘Wacht dan liever tot je weer eens naar Amsterdam gaat, want wat ze in S. of G. verkoopen is ook al niet van het allernieuwste. Anna Jansonius had het costuum niet bij zich, er moest nog iets aan veranderd worden; maar ze had een staaltje van de stof meegenomen en juist diezelfde teekening zag ik verleden jaar reeds bij Dampré voor de ramen liggen. Ik zou het niet prettig vinden met een oud kleedingstuk te moeten loopen,’ besloot Jo haar redeneering, terwijl ze met welgevallen aan de kanten mouwtjes van haar nieuwmodische japon trok.

- ‘Stadsjuffertje! Dat vinden wij hier buiten niet zoo erg, wel vrouw?’ wedervoer de dokter. ‘En heb je behalve dat belangrijke mode-intermezzo nog meer beleefd?’ vroeg hij verder, plagerig het woord overnemend dat zijn schoonzuster steeds gebruikte bij alles wat ze hoorde of zag.

- ‘Jawel, dat moet ik je ook hoog noodig vertellen. De zuster van den dominee was ook naar S. geweest en liep al pratende met

Anna op haar huis toe. Ik hoorde duidelijk hoe deze vroeg: ‘En wat zegt hij er van?’ waarop de andere antwoordde: ‘Ik moest maar doorgaan met dezelfde medecijnen en als de kramp dan nog niet verdwijnen wou, 's avonds warme compressen op de pijnlijke plek leggen.’

- ‘Zie je wel, Piet, daar heb je het al,’ onderbrak Mevrouw Danne haar, terwijl ze met driftig gebaar mes en vork van zich afschoof, ‘je wilde het niet gelooven toen ik je onlangs vertelde, dat Dominee's zuster zoo dikwijls naar S. ging en telkens met een groote medecijnflesch terugkwam. Ik zeg je dat ik al lang vermoedens had. Zoo iets ongehoords! Tegen ons is ze poesvriendelijk en ondertusschen. loopt ze naar een anderen dokter.’

- ‘Weet je wel zeker, jo, dat je het goed verstaan hebt?’ vroeg Danne schijnbaar kalm, hoewel hij onophoudend met de linkerhand aan zijn snor trok, wat hij altijd deed als hem iets onaangenaams overkwam.

- ‘Heel zeker, want ze liet er op volgen: ‘We moesten hier in het dorp ook zulke goede hulp kunnen krijgen, maar die is er nu eenmaal niet.’ Anna vroeg daarop: ‘Heeft dat middeltje heelemaal niet geholpen, dat ik je onlangs gaf? Pa heeft het vroeger eens klaargemaakt voor Kees en die was toen heel gauw beter.’

- ‘En toen? Wat gebeurde er verder?’ Mevrouw Danne zat gespannen te luisteren.

- ‘Toen antwoordde Dominee's zuster weer: ‘Neen, tot mijn spijt niet. Als je Pa nu nog leefde, had ik er hem over kunnen raadplegen, maar aan Danne wou ik het niet vragen. 't Zou te gek zijn, he?’

- ‘Ba, wat een afschuwelijk valsch schepsel, ik weet wel dat ik haar voortaan volkomen negeer’, barstte de doktersvrouw uit. ‘Waarom heb je ons dat niet eerder verteld? En die Anna ook, wat heeft ze oude middeltjes van haar vader rond te deelen? Piet is hier nu de dokter en ze beleedigt hem door zoo iets te doen. Ze zal het van mij...’

- ‘Moe, mag ik even wat zeggen?’ stuitte Henk haar woordenstroom en toen ze een afwerend gebaar met de hand maakte, liet hij er in een adem op volgen: ‘Dominee's zuster is voor haar hond naar den veearts in S. gegaan.’

Zijn moeder's drift zakte even plotseling als ze opgekomen was. Ze keek haar zoontje verbaasd aan en vroeg toen nog twijfelend:

- 'Hoe weet jij dat?'

- 'Wel, toen ik van de catechisatieles kwam gisteravond, stond ze met vrouw Mulder te praten en vertelde haar dat ze vandaag weer naar den veearts zou gaan, want Bill had nog steeds pijn aan zijn poot.'

- 'Maar, maar hoe kwam Anna er dan toe om een geneesmiddel te geven, dat was toch niet voor een hond?'

- 'Dat zal wel,' zei Danne, 'die mopshond van haar heet Kees, waarschijnlijk omdat haar vroegere hond ook zoo heette. Daar heb ik heel niet aan gedacht' en door het komische van den toestand overweldigd, barstte hij zoo hard in lachen uit, dat de tranen hem over de wangen liepen.

Ook Jo en Henk deden van harte mee, terwijl de eerste met hooge stem riep: 'Ik beleef hier wat, ik beleef hier wat!'

Mevrouw Danne schaamde zich over haar drift, maar ze was te oprecht om haar zuster de schuld van het voorval te geven, en trachtte dus goed te maken wat ze meende bedorven te hebben.

- 'Gelukkig maar dat het zoo is, 't was anders een heel onaangename geschiedenis geweest. Doch dat ze hier wel eens naar de stad durven gaan om een anderen dokter te raadplegen, praten jullie mij toch niet uit het hoofd,' besloot ze met een laatste poging om haar uitbarsting te vergoelijken.

- 'Och onzin, vrouwtje, je bent veel te achterdochtig; zet nu maar gauw een lekker kopje thee voor mij, dan kan ik naar Dreeseman gaan.' Danne stond van tafel op en Henk bij een schouder vattende, liet hij er op volgen: 'Kom vent, laat ik jou ondertusschen eens helpen met je huiswerk. Ga maar bij de schrijftafel zitten.'

Een kwartier later fietste de geneesheer de verlichte dorpsstraat uit, langs het smalle binnendijkje, naar zijn patiënt.

Den volgenden morgen verscheen Jo in een sierlijke ochtendjapon aan de ontbijttafel en vernam toen van haar zuster, die voor Henk boterhammen stond te snijden, dat Danne reeds vroegtijdig uit was gegaan.

- ‘Hij is gisteren erg laat thuisgekomen. Je was minstens al een uur naar bed.’
- ‘Was je niet ongerust?’
- ‘Ja, wel had hij vrij wat te doen, maar het duurde zoo ontzettend lang en die dijken zijn hier 's nachts erg gevaarlijk. Het is voldoende dat hij met zijn fiets komt te vallen en er afrolt.’
- ‘Maar dan hoeft zoo'n val toch niet doodelijk te zijn.’
- ‘Neen, maar als hij een been breekt of een hersenschudding krijgt, is het, dunkt me, al mooi genoeg.’
- ‘Dat is het zeker’, glimlachte Jo, ‘en is hij er nu weer naar toe?’
- ‘Ja, hij kon vannacht al niet slapen en om zes uur was er weer een knecht om hem te halen. Dreeseman zal misschien wel geopereerd moeten worden.’
- ‘Is het zoo erg? En moet je man dat dan zelf doen?’
- ‘Neen, dan moet de chirurg uit S. gehaald worden. O, Piet zou het ook wel kunnen, hoor!’ vervolgde ze met den trots van een liefhebbende echtgenoote, ‘maar om de verantwoordelijkheid is het beter dat een specialist het in orde maakt. Ik wou maar dat hij er al was.’
- ‘Wie? Die chirurg?’
- ‘Och, wel neen, Piet bedoel ik. Hij is zonder ontbijt de deur uitgegaan. 'k Zal maar wat versche thee zetten, hij zal toch wel spoedig terugkomen.’
- ‘Laat ik dat nu maar eens doen, je ziet er al grijs uit van vermoeidheid. Ik ben zeker dat je zelfs nog niet ordentelijk ontbeten hebt.’
- ‘Toch wel, maar ik had niet veel honger en je weet dat ik dadelijk in spanning ben, als er iets ernstigs met de patiënten is. Wil je thee zetten? Heel graag, als die losse mouwen van je kimono je ten minste niet hinderen.’
- ‘Volstrekt niet, hoor, ze hinderen mij evenmin als jou de schouderlappen van je huishoudschort’, vinnigde Jo, die een zwak had voor mooie japonnen en het haar zuster kwalijk nam, dat ze den ganschen ochtend met een hoogsluitenden boezelaar liep. Als het er maar op aankwam, meende ze, zou Lien ook wel toilet maken, in

plaats van haar, Jo, te bespotten om wat Danne gekscherend hare ‘kansgevers’ noemde.

In de kleine stilte die nu volgde, kwam Henk plotseling met de mededeeling, dat hij Pa in het spionnetje zag aankomen. Jo repte zich en Henk liep naar buiten om zijn vader te verwelkomen. Mevrouw Danne, die op dat oogenblik niets te doen had en graag het theezetten van haar zuster had overgenomen, maar dal niet durfde, stak de beide handen in de zakken van de gesmade huishoudschort en ging eveneens in het spionnetje kijken.

- ‘Vraag hem nu niets als hij binnenkomt, Jo, hij heeft het niet graag; bovendien zal hij ook vermoeid zijn,’ sprak ze haastig, ‘en dan kan hij heelemaal geen drukte hebben.’

- ‘Wees maar gerust, ik zal het hem niet lastig maken.’ Die Lien ook, altijd behandelde ze haar als een klein kind, maar ze kon 't nu niet helpen, ze was immers zoo bezorgd voor haar man en Jo besloot, terwijl ze zich de krulletjes achter de ooren streek, maar niet boos te worden op die goeie ziel.

- ‘Dag Jo, goed geslapen?’ - Danne kwam haastig binnen, knikte zijn schoonzuster toe en liet zich in den stoel vallen, die zijn vrouw hem bijschoof. ‘Dank je, kind,’ liet hij er op volgen, ‘ik ben doodaf en als jullie niet gauw een kopje thee geven, val ik heelemaal van mijn stokje.’

- ‘Dadelijk, hoor!’ Zijn vrouw keerde zich naar de theetafel, maar Jo was haar voor. Met een sierlijke buiging bood ze haar zwager het gevraagde kopje aan en glimlachte, toen ze zijn verbazing opmerkte. Thee zetten was zoo iets ongewoons voor Jo, die dergelijke bezigheden steeds aan haar zuster overliet.

- ‘Ik ben van plan een degelijke huisvrouw te worden, Piet; maar een zonder huishoudschorten, dat kan best, niet waar Lien?’

- ‘Ach, onzin, jij een degelijke huisvrouw, 't mocht wat!’ wedervoer deze geringschattend, maar pakte ondertusschen haar oolijke zus bij de schouders beet en keek liefkoozend in de schelmsche oogen. ‘Je bent een ondeugende meid,’ kon ze niet nalaten te zeggen, ‘maar kwaad kan men op jou toch niet worden.’

- ‘Dat is maar gelukkig ook, want wat moest ik dan beginnen tusschen twee kijvende... dames’, zuchtte Danne, die met de haastig-

heid van een hongerige maag zijn ontbijt naar binnen werkte en zich nauw den tijd gunde, om de gloeiende thee te laten afkoelen.

- 'Neen, neen, ik begin geen polemiek met jullie', vervolgde hij, toen ze allebei den mond opendeden om hem te antwoorden, 'daar heb ik heelemaal geen tijd toe. Ik zal vandaag razend veel te doen krijgen, want eene operatie is dringend noodig bij Dreeseman en ik moet dus zoo spoedig mogelijk collega Verschuur opbellen.'

- 'Is het toch zoo? Och, die arme man', sprak Jo, begaan met het lot van den patiënt en onbewust uiting gevende aan haar twijfel over den goeden uitslag van de operatie. Een geheel andere uitwerking had die mededeeling op haar zuster, die, in navolging van haar man, het geval zelve als hoofdzaak beschouwde en zich het meest bekommerde om de moeilijkheden en beslommeringen die er uit konden voortvloeien. Haar gewone zenuwachtigheid maakte plaats voor een snelle, kordate manier van handelen, nu het er op aankwam haar echtgenoot behulpzaam te zijn.

- 'Zal ik alvast maar de aansluiting vragen', stelde ze voor, 'het duurt soms zoo lang en Verschuur mocht eens niet thuis zijn?'

- 'Ja dat is goed, ik volg je dadelijk; ik moet alleen nog maar eenige antipyrinepoeders afwegen voor Smit. Henk kan ze dan brengen als hij naar school gaat.'

- 'Gisteren heb ik er eenige van een halve gram klaargemaakt, ze liggen in de lade.'

- 'Mooi, die moet ik juist hebben.'

- 'Zal ik ze dan even inpakken?' antwoordde de doktersvrouw, den deurknop loslatende en haastig in de richting loopende van het zijkamertje, waar zich de apotheek bevond.

- 'Neen, neen, ga jij maar telephoneeren, ik kan het dan meteen opschrijven. Kom Henk, ga mee de tuindeur uit, je hoeft dan niet om te loopen.'

Danne verdween met zijn zoontje door het lage deurtje van de apotheek, terwijl zijn vrouw den anderen kant uitliep, de trappen op, naar de telephoon, die zich op de bovengang bevond.

- 'He, he, wat zal ik hier nog meer beleven?' zuchtte Jo. Ze hield niets van zoo'n drukte en hoopte nu ongestoord de krant te kunnen lezen; maar een blik op de ontredderde ontbijttafel deed haar

begrijpen dat ze die wel eerst mocht in orde maken. De breede mouwen van haar kimono hinderden toch wel wat. Ze sloeg ze dus op en begon de verschillende schaaltjes en schotels in het buffet te bergen. De borden en kopjes stapelde ze met vlugge hand op elkaar, nam schuier en blikje om de kruimels weg te vegen en wilde juist de meid bellen, om het vuile tafelgerei te verwijderen, toen haar zuster weer binnentrad met een bakje vol warm water.

- ‘O!’ zei Jo, teleurgesteld dat ze haar plan verijdeld zag, ‘wou je de kopjes zelf wasschen, nu je het zoo druk hebt?’

- ‘Wel ja, wat anders? 't Is immers gauw genoeg gebeurd, vooral als jij mij helpt met het afdrogen.’

- ‘Ook dat nog!’ dacht het jonge meisje, terwijl ze met gelatenheid den theedoek kreeg en het ‘Nieuwsblad voor S. en Omstreken’ een verlangenden blik toewierp. Waarom Lien dat vervelende werkje toch nooit aan de meid wilde overlaten? Je kreeg er maar vuile handen van.

Mevrouw Danne haastte zich en luisterde onderwijl af en toe aan de deur.

- ‘Vind je het niet vreemd’, begon ze zonder op het verdrietige gezicht van haar zuster te letten, ‘ik kreeg dadelijk aansluiting met het hoofdbureau te S.; maar daar hebben ze vruchtelooze pogingen gedaan om Verschuur op te bellen.’

- ‘Misschien was zijn toestel niet in orde.’

- ‘Neen, daar lag het niet aan, dat zouden ze aan 't bureau wel weten. Piet staat nog te wachten, maar ondertusschen verloopt de tijd en als hij geen antwoord krijgt, weet ik niet hoe het moet.’

- ‘Dan is er zeker niemand thuis.’

- ‘'t Is mogelijk, maar wat onverstandig zou dat zijn. Een dokter kan zijn huis toch nooit heelemaal alleen laten. - Zoo, dank je wel’, vervolgde ze, ‘dat is alweer in orde. Lees jij nu maar de krant, ik ga nog eens hooren of Piet aansluiting krijgt.’

Jo liet zich dat geen tweemaal zeggen, ze nestelde zich behaaglijk in den leuningstoel bij het raam, trok een penanttafeltje dichterbij en was weldra verdiept in de gemengde berichten van het provinciale blaadje.

Onderwijl was Mevrouw Danne naar boven geloopen en stond

met haar man te beraadslagen wat ze zouden doen, want hoe hij ook belde, er kwam geen antwoord uit S.

- ‘'t Is om wanhopig te worden, ik moet hem hebben!’ en voor de zooveelste maal liet hij het belletje van het toestel razen. ‘Hallo, juffrouw, ik krijg geen antwoord!... Wat zegt U?... de chef-telephoniste... goed. Ze willen mij met de chef-telephoniste verbinden’, wendde hij zich tot zijn vrouw, ‘die weet er misschien meer van’, en in de hoopvolle verwachting nu eindelijk eens wat te hooren, verschikte de dokter zijn arm, die moe was geworden door het krampachtig vasthouden van den hoorn.

Plotseling werd er beneden een deur opengerukt en Jo vloog de trappen op, struikelend over haar lange ochtendjapon. - ‘Piet’, riep ze al zwaaiende met de krant, die ze in handen had, ‘er staat een advertentie in 't Nieuwsblad dat je collega afwezig is. Hier, lees maar!’ en geheel buiten adem van 't harde loopen, reikte ze het blad over aan haar zuster.

- ‘Dr Verschuur, chirurg, is tot nadere aankondiging niet te consulteeren,’ las deze halfluid, terwijl Danne, weer voor het toestel staande, een levendig gesprek voerde met de chef-telephoniste uit S. en ten slotte met een korzelig ‘dank U’ den hoorn weer aan het haakje hing.

- ‘Slordige boel, daar laten ze mij een half uur wachten en eindelijk verneem ik, dat Verschuur gistermorgen bericht van zijn afwezigheid gaf,’ wendde hij zich tot de beide dames, die met bezorgde oogen hem stonden aan te kijken.

- ‘En dat ook niemand van ons die advertentie eerder onder de oogen heeft gekregen’, zuchtte zijn vrouw, ‘dat komt door de drukte.’

- ‘Ja, dat komt door de drukte,’ beaamde Jo, maar innerlijk gaf ze de schuld aan de volle ontbijttafel en de natte kopjes, die haar zoolang van het gezellige krantje hadden afgehouden. Ze zei er evenwel niets van, want dan kreeg ze maar ongenoegen met Lien, die knipte toch al zoo zenuwachtig met de oogen. 't Was maar beter weer naar beneden te gaan.

- ‘Wat nu? Ik moet hulp hebben.’ Danne plukte aan zijn snor en staarde denkend naar den grond.

- ‘Kunnen we geen collega uit de buurt halen, Rees bijv.?’ stelde Mevrouw voor.

- ‘Neen, dan kan ik het nog beter zelf doen en bovendien is Rees niet te bereiken; zijn dorp ligt hier minstens een uur vandaan. Maar wacht eens, in G. heeft zich onlangs een assistent van Prof. de Bruin gevestigd. Hoe heet hij ook weer?’ Danne gooide de deur van zijn spreekkamer open en begon met koortsachtige haast tusschen een stapel papieren op zijn schrijftafel te zoeken. ‘Ik heb onlangs een naamkaartje van hem ontvangen, maar wie weet waar het gebleven is. - Hilser, Hille, Heins... te drommel, ik kan er niet op komen! Toe Lien, ga jij eens kijken of het niet onder mijn presse-papier in de apotheek ligt?’

Mevrouw Danne haastte zich de trappen af en rende de apotheek binnen tot groote schrik van Jo, die onderwijl weer rustig in haar hoekje gekropen was en nummer zooveel van het feuilleton te verslinden zat.

- ‘Wat is er nu weer?’ vroeg ze, zich omkeerende naar het openstaande deurtje, waardoor ze haar zuster's binnenkomen had gehoord.

- ‘Piet zoekt een adres van een collega uit G. en hij kan het niet vinden; hier is het ook al niet. 't Moet op een kaartje staan, dat hem onlangs werd toegezonden. Kijk jij eens in de huiskamer of het daar niet ligt.’

- ‘Hoeft niet, dat kaartje heeft Piet onlangs als leesteeken in het dikke roode boek op zijn schrijftafel gelegd. Ga het hem maar zeggen, ik ben zeker dat het er nog inligt.’

Nog vlugger dan ze gekomen was, liep Mevrouw weer weg en Jo, die onder al die stoornissen toch niet lezen kon, besloot haar maar te volgen.

Het kaartje werd in het boek gevonden. - Dr Hirsch, natuurlijk! Danne begreep niet hoe hij zoo'n doodgewonen naam had kunnen vergeten. Nu maar gauw opgebeld, wellicht trof hij hem thuis.

- ‘Hallo, juffrouw, G. - 306.’

Weer duurde het een heele poos voor de gevraagde aansluiting verkregen werd. Mevrouw Danne was in de spreekkamer op een stoel neergevallen; nu ze even rusten kon, zakte haar zenuwachtige gejaagd-

heid en ze voelde zich moe, doodmoe. Als ze maar eerst met zekerheid wisten of deze dokter hulp kon bieden, dan zou het wel overgaan, meende ze. Het witte, betrokken gezicht wilde ze op de hand steunen, maar deze was ijskoud en met een lichte huivering draaide ze haar schort in elkaar en stopte er beide handen in.

- 'Ik ben heelemaal koud', klaagde ze tegen Jo, die zich een plaatsje gekozen had op een hoek van de schrijftafel en achteloos een stethoscoop tusschen de vingers ronddraaide.

- 'Zal ik je een glas port inschenken?' vroeg ze.

- 'Neen, geen port, daar wordt ze niet beter op', riep Danne uit de gang, 'liever een kopje koffie, Jo, en zou je zoo vriendelijk willen zijn mijn stethoscoop niet te vernielen?'

- 'Hoe weet jij dat ik het ding in handen heb?' was het verbaasde antwoord.

- 'Ik zie jou in den spiegel,' klonk het lachend.

Jo keerde zich om, trok een gezicht tegen haar zwager's spiegelbeeld en vroeg toen met onderdanige stem: 'Dus koffie voor de heerschappen; is er nog iets meer van Uw Ed.'s verlangen?'

- 'Jawel, breng me mijn pijpje eens, ik verdroog hier heelemaal vóór die dekselsche telephoon. Je mag het stoppen ook, maar niet te vast, hoor!'

- 'Hier Lien, doe jij het eens, ik heb er geen verstand van,' pruttelde Jo, haar zuster pijp en tabaksdoos aanreikende, innerlijk blij dat ze geen 'snuif' onder haar blanke nageltjes krijgen zou. Tusschen duim en wijsvinger bracht ze den gouwenaar aan Danne, stak een lucifer voor hem aan en haastte zich weg te komen, toen hij met welbehagen de dikke rookwolken in het rond blies.

Toen ze even later boven kwam met een blaadje waarop twee kopjes koffie stonden te dampen, had Danne juist de aansluiting gekregen. Het scheen echter niet vlot te gaan, want telkens vroeg hij: - 'Hallo, met wie spreek ik? Ik kan u niet verstaan.'

Eenige onduidelijke klanken bereikten zijn oor, hij meende een vrouwenstem te onderkennen, maar het was zoo vaag, zoo onbestemd, dat het niet met zekerheid te zeggen was.

- 'Is daar iemand? Hallo... spreekt u a.j.bl. duidelijker, ik hoor bijna niets!... Gaat u vlak bij de telephoon staan, dan lukt net misschien beter...'

Plotseling verdween de korzelige uitdrukking van Danne's gezicht en met een voorkomenden glimlach boog hij het hoofd naar het toestel.

- ‘O! Mevrouw Hirsch! neemt u mij niet kwalijk, ik verstond u niet goed... U spreekt met Dr Danne uit Waterveld ...Danne uit Waterveld... Neen, Danne!’

Een wanhopige beweging met de pijp in de richting van zijn vrouw en schoonzuster vergezelde deze herhalingen; nu verstond collega's wederhelft op haar beurt niet goed.

- ‘Jawel, Mevrouw... Is uw man thuis? Niet thuis, zegt u?’

Danne's gezicht versomberde. Wat moest hij bij zoo'n tegenspoed toch beginnen? En dat onmondige mensch aan het andere eind, kon ze hem niet beter te woord staan? Hij moest het er met stukjes en beetjes uithalen.

- ‘Is uw man de stad uit?... Neen?... Hoe laat denkt u dat hij thuis zal komen?... Weet u dat niet? Dat treft al heel ongelukkig, ik moest hem hoognoodig spreken. Kunt u hem niet bereiken?’

Er volgde blijkbaar een lang, verward verhaal aan den anderen kant, want Danne trok met ongeduldige haast aan zijn pijp, die al lang was uitgegaan; in zijn ergernis merkte hij er evenwel niets van.

- ‘In het stedelijk ziekenhuis,’ onderbrak Danne de spreekster, ‘o, maar Mevrouw, dan kan ik hem daar toch te spreken krijgen!... Ja zeker... Neen, neen, Mevrouw, dank u, het hoeft niet, ik zal hem zelf opbellen. Weet u 't nummer ook?... 92... Uitstekend. Ik dank u zeer... Dag Mevrouw... - God nog toe, wat een gans,’ bromde hij onder het afbellen. I

Jo barstte in lachen uit, maar vóór ze tijd had om iets te zeggen, wenkte haar zwager dat ze zwijgen zou. Hij was alweer in gesprek, ditmaal met de telephoonjuffrouw uit G., die gelukkig de intercommunale verbinding niet dadelijk verbroken had; wat Jo de opmerking deed maken dat ze zeker geluisterd had.

- ‘A quelque chose malheur est bon,’ fluisterde ze haar zuster in 't oor.

- ‘Wat praat je toch?’ wedervoer Mevrouw Danne, die geen letter van het telephoongesprek wilde verliezen, maar er toe gedwon-

gen werd, door het onuitstaanbaar gekriebel van Jo's ademhaling op haar trommelvlies.

- 'Fransch!' was het antwoord van mejuffrouw Jo, wie de wijze lessen van haar gouvernante nog tamelijk versch in 't geheugen zaten en die gaarne geurde met haar kennis van vreemde talen.

- 'O jee, nu komt het,' vervolgde ze, want Danne had, met verheffing van stem, den naam genoemd van den haast onbereikbaren medicus.

- 'Hallo, collega Hirsch?... Dr Danne te Waterveld... Zeg, collega, bij een mijner patiënten doen zich indicaties voor tot een spoedig chirurgisch ingrijpen. Ik geloof zelfs dat er periculum in mora is. Uw hulp is er bij noodig, zoudt ge zoo spoedig mogelijk kunnen komen?... Watblief?...'

Een gilletje van Jo en een daarop volgend gestommel en onderdrukt spreken, maakten het hem onmogelijk te verstaan wat er gezegd werd. Hij wenkte met de pijp om de beide dames tot stilte te vermanen, maar ze hadden het te druk om veel op zijn beweging te letten. Wat toch was er gebeurd? Jo had, onbestendig als ze was, een boek van de schrijftafel willen nemen en met de lange, neerhangende mouw van haar kimono, het kopje koffie, dat Danne niet leeggedronken had, omgegooid. Het vocht was gedeeltelijk over haar japon, gedeeltelijk over de tafel gestort, waar de boeken en papieren groot gevaar liepen. Gelukkig was Mevrouw snel opgesprongen en een handdoek grijpende kon ze net bijtijds de wegstroomende koffie tegenhouden en afwisschen.

- 'Wat ben je toch onhandig,' beknorde ze Jo, die, eveneens met een natten doek gewapend, de vlekken uit haar kleed trachtte te verwijderen. Die berisping was te verdiend en Jo had de handen te vol om er op te antwoorden; Mevrouw Danne kon dus weer haar stille aandacht op het telephoongesprek terugbrengen.

Danne had zich niet verder gestoord aan wat er in zijn kamer gebeurde. Collega Hirsch diende ingelicht te worden over den aard en duur der ziekte, den leeftijd van den patiënt, zijne levensomstandigheden, enz... Daar de zieke niet vervoerbaar was, moest de heelmeester overkomen en de vraag was nu maar, hoe dat het best geschieden kon.

- ‘Per auto?... Neen, dat kan onmogelijk. De smalle dijken mogen hier niet met automobielen bereden worden. Maar kunt ge niet per stoomfiets komen?... Ja, dan misschien per trein op S. en dan verder met de boot naar hier, als er dan ten minste aansluiting is. Wacht even, ik zal het nakijken...’

Danne zocht in zijn portefeuille naar het spoorboekje voor S. en omstreken, kon het daar niet vinden, tastte vlug in al de zakken van zijn jas en wilde juist aan 't brommen gaan, toen het hem te binnen viel dat er 's namiddags geen aansluiting was. Wie van elders per trein kwam moest in S. minstens een paar uur wachten en dat werd te laat voor de operatie.

- ‘Neen, dat gaat niet,’ vervolgde hij het onderbroken gesprek. ‘Ge zult per rijtuig moeten komen; 't zal dan twee of drie uur rijden zijn voor twee goede paarden... Assistentie? Neen, ik zelf en niemand anders... Ja, als ge een verpleegster mee kondt nemen, zou het uitstekend zijn... Best, ik zal er voor zorgen... ± 3 uur, uitstekend... Collega, tot ziens...’

Het belletje ratelde na en Danne keerde zich om met een zucht van verlichting: - ‘Oef, eindelijk heb ik zekerheid! Maar nu, vrouwtje, komt het er op aan. We drinken gauw koffie en daarna moet ik eerst naar Dreeseman, om de boel daar in gereedheid te brengen en de menschen te waarschuwen.’

- ‘Wat bromde je toch over de vrouw van je collega?’ vroeg Danne's echtgenoote. ‘Jo lachte zoo en ik verstond het maar half.’

- ‘Och, dat mensch deed zoo onnoozel. Ze schijnt er heelemaal geen verstand van te hebben om haar man's zaken te behartigen. Eerst kreeg ik haast geen antwoord en ten slotte sleepte ze er van alles bij, dat er niets mee te maken had. Wat kan het mij schelen bij wie hij geroepen werd, als ik maar weet waar ik hem vinden kan.’

- ‘Ken je hem persoonlijk?’ vroeg Jo.

- ‘Neen, alleen bij name, maar te oordeelen naar ons telephoongesprek lijkt hij een flinke vent te zijn.’

- ‘Waarom?’

- ‘Wel, de manier waarop hij kort en zakelijk de quaestie besprak, beviel me goed; niks geen plichtplegingen, hij schijnt een man van weinig woorden te zijn.’!

- ‘Hm, ja, zeker zoo'n prof in de dop, deftig en saai!’ Jo trok haar ondeugend wipneusje nog hooger op. ‘Dat wordt wat vanmiddag; ik dacht met Henk na de koffie een flinke wandeling langs den dijk te maken, maar nu doe ik het niet. Ik zou voor geen geld van de wereld die vertooning willen missen.’

- ‘Welke vertooning, er is toch niets bijzonders te zien?’

- ‘Ja, dat zou je zoo meenen, maar de Watervelders denken daar natuurlijk anders over. Zoo gauw ze er lucht van krijgen, loopen ze op een hoop om dat buitengewone geval eens goed op te nemen. - En Piet, ik wil jou ook zoo graag naast dien hooggeleerden in spe zien zitten.’

- ‘Zeg maar dat je het geval nog interessanter vindt dan de Watervelders zelf! En die jonge dame werd onlangs meerderjarig, zou je zoo iets gelooven, Lien?’ Danne keerde zich schertsend naar zijn vrouw toe.

- ‘Jo blijft een groot kind,’ meende deze, ‘al wordt ze ook zoo oud als Methusalem. Maar vooruit, beneden kunnen we ook praten; de tijd staat niet stil en er is nog zooveel te doen.’

- ‘Och, och, wat zullen we nog meer beleven!’ prevelde het meerderjarige kind, achter de beide andere loopende en onderwijl de krant uit haar zak halende, om nog gauw het veronachtzaamde feuilleton uit te lezen.

Alvorens naar Dreeseman te gaan, had Danne zijn vrouw nog een aantal instructies gegeven. Ze moest chloroform uit de vergiftkas halen; de instrumenten nakijken, want collega kon er eens iets van noodig hebben; de schrijftafel nog nastoffen, voor 't geval hij in de spreekkamer kwam; een kistje sigaren gereedzetten; Henk vermanen geen rommel te maken in de gang en vooral zijn gekleede jas en lichtgrijs vest klaarleggen.

- ‘Dus er wordt toilet gemaakt?’ had Jo gevraagd en was toen naar boven gewipt om uit haar welvoorziene garderobe een keus te doen. Dat was echter niet gemakkelijk; ze had zooveel en ze wist niet wat wel het meest geschikt zou zijn voor die gelegenheid. Ze zou maar de blauwe japon aantrekken, met het pierrot-kraagje, die stond haar zoo goed, of wel de lichtbruine, die was nog nieuwer. Twijfelend

nam ze dan het eene, dan het andere kleedingstuk op en zou nooit tot een besluit gekomen zijn, als haar zuster niet te gelegenertijd was binnengekomen om haar uit den nood te helpen.

- ‘He, Lien, goed dat je komt! Ik weet heusch niet wat ik aan moet trekken; wat dunkt jou?’

Mevrouw Danne, die juist bij Jo kwam om eveneens een brandende vraag van haar eigen kleedij te bespreken, bedwong haar ongeduld en ging op den rand van 't bed zitten, om schijnbaar met volle aandacht haar zuster's japonnen te keuren.

- ‘Nu,’ zei ze ten slotte, ‘je moest maar de blauwe aantrekken.’

Hetzelfde had Jo ook gedacht, maar nu Lien dat eveneens vond, veranderde ze plotseling van meening; de bruine was toch veel eleganter.

- ‘Ja wel, maar de blauwe staat je veel beter.’

- ‘Zou je denken?’

- ‘Zeker, dat zegt immers iedereen en bovendien doe je veel verstandiger de bruine zooveel mogelijk te sparen, tegen dat je weer naar A. vertrekt. Dáár heb je er wat aan en hier vinden ze het toch te opzichtig.’

Dit laatste argument vond weerklank bij Jo, die graag bescheiden japonnen droeg, mits ze haar figuurtje maar voordeelig kleedden.

- ‘Dan neem ik de blauwe maar,’ besloot ze en borg de overige kleedingstukken in de kast, over elke japon zorgvuldig een linnen lapje hangend.

Mevrouw Danne kneep even de handen in elkaar. Zou het nu lukken om haar eigen toiletaangelegenheden te bespreken?

- ‘Jij hebt maar voor 't kiezen,’ begon ze, ‘maar met mijn japonnen ziet het er treurig uit. Geen enkele is fatsoenlijk genoeg om er vanmiddag mee te voorschijn te komen.’

Jo draaide zich op de hakken rond en bekeek haar zuster met een half medelijdend, half spottend lachje.

- ‘Tiens, tiens, ik dacht dat je niets om al dien opschik gaf,’ antwoordde ze, ‘maar ik zie dat ik me vergiste en dat de huishoudscholen bij jou innerlijk wezen al evenmin hooren als het poppenomhulsel bij den vlinder.’

- ‘Het is nog geen vlinderaard als ik niet af wil steken bij jou en Piet. En dat doe ik zeker, want alles wat ik heb is wanhopig ouderwetsch.’

Ze zette zoo'n ongelukkig gezicht dat Jo's glimlach in een lachbui overging.

- ‘O, Lien! wat vat je toch alles tragisch op! Gister konden die kleeren je niets schelen en nu zit je er voor in zak en asch. Waarom trek je de grijze niet aan? Die is heusch nog zoo kwaad niet.’

- ‘Neen, maar het lijfje heeft een winkelhaak op den schouder en ik had geen stukje overschot om het te verstellen.’

- ‘Ja, dat is lastiger... maar wacht eens, ik weet er wel wat op. Heb je die oude kanten van tante Marie nog?’

- ‘Jawel.’

- ‘Dan zijn we gered. Ik maak je in een oogwenk een fichu van die dingen, 't Zal prachtig staan en niemand ziet dan dien winkelhaak.’

- ‘Een fichu, dat is toch geen mode meer?’

- ‘'t Is juist *up to date;* in alle winkels en op alle modeplaten zie je ze staan. Haal die kanten maar en laat mij het zaakje verder in orde maken, je zult eens zien hoe mooi het wordt.’

Jo danste een ‘pas seul’ voor den spiegel uit louter pret over zoon'n schitterende gedachte. Wat had Lien zonder haar toch moeten beginnen! Die oude kanten, beelderig waren ze; jammer dat zij ze niet gekregen had. Op een lichtblauw balkleedje zouden ze verrukkelijk staan. En Jo maakte in stilte het plan, om haar zuster eens heel lief aan te kijken en te vertellen dat ze er dezen winter zoo erg mooi uit wou zien, voor... nu, voor een zeker iemand.

Toen Danne een half uur later terugkwam, stond zijn vrouw hem op te wachten in de huiskamer, 't Rook er naar spiritus, want de meid had den spiegel een extra beurt moeten geven en 't glad geboende zeil deed hem uitglijden, maar op tafel lag het mooie kleed, dat alleen bij feestelijke gelegenheden uit de kast werd gehaald, en in de vazen, op 't buffet en vóór de ramen, prijkten de fraaiste bloemen uit den tuin.

Hij knikte goedkeurend, maar zijn vrouw bekijkende gleed er even een verbazing over zijn gezicht.

- ‘Wel lieve deugd, wat heb jij je mooi gemaakt! Dat is zeker het werk van Jo?’
- ‘Ja, bevalt het je niet? Ik moest me toch wat netjes maken en die kanten bedekken een scheur op den schouder.’
- ‘'t Is keurig, hoor, alleen maar wat al te mooi voor Waterveld. Als je zus nu even pontificaal verschijnt, kon Hirsch wel eens denken dat we hem op een buitenpartij noodigden.’
- ‘Jo doet de blauwe aan en wat je daar vertelt over een buitenpartij is maar onzin. Je verschijnt toch ook in gekleede jas.’
- ‘Volkomen waar, maar dat hoort bij de uitoefening van mijn ambt. Een dokter...’
- ‘Moet een vrouw hebben die zijn collega's naar behooren weet te ontvangen,’ kwam Jo haar zuster te hulp. Ze was ongemerkt binnengekomen en monsterde nu met critische blikken het bestoven uiterlijk van haar zwager.
- ‘Br, ben jij daar ook, juffrouw Wijsneus? Dan is het maar geraden dat ik zoo spoedig mogelijk verdwijn, om mijn stoffige plunje te verwisselen tegen een gewaad, dat meer in overeenstemming is met deze feestelijke omgeving. Is Henk er niet?’
- ‘Neen, die is gaan spelen bij Jan Helders; we konden hem hier toch niet goed gebruiken.’
- ‘Dan kun je er op aan dat Jo haar zin krijgt, want nu zullen de jongens wel de noodige aandacht schenken aan 't geval en een optocht inrichten.’
- ‘Zou je denken?’
- ‘Wis en zeker, doch 't is zoo erg niet, hoor, laten ze hun gang maar gaan. Tot straks,’ en Danne stapte op om zich te verfrisschen.
- ‘Hebben we nu alles wel in orde?’ vroeg Mevrouw. ‘Ik denk telkens dat er iets vergeten is.’
- ‘Wel neen,’ antwoordde Jo, ‘wat zou dat dan moeten zijn?’
- ‘'k Weet het niet en 'k heb ook geen lust meer om er verder over te tobben.’
- ‘Dat zou ook te gek zijn, je bent nu toch al over je zenuwen heen. Als ik jou was, ging ik rustig bij 't raam zitten, dan zie je alles wat er op den straatweg gebeurt.’

- ‘Goed, maar wat doe jij dan intusschen?’

- ‘Ik blijf hier om een brief te schrijven en houd je dus tevens gezelschap.’

Ze voegde de daad bij het woord en zat weldra ijverig te pennen. Het was stil in de kamer en stil op straat, zoodat Mevrouw Danne, die zich erg vermoeid had, even de oogen sloot en ongemerkt insluimerde. Jo zag het wel, maar vond het niet geraden haar zuster wakker te maken. Alles was in de puntjes en Lien verdiende die rustige oogenblikjes ten volle; ze zou haar wel tijdig waarschuwen. Er scheen echter dien dag van rust geen sprake te zullen zijn, want nauwelijks had Jo één kantje vol geschreven, of het verwijderde geluid van een rollend rijtuig trof haar oor. Behoedzaam opstaande wi'de ze in 't spionnetje kijken, maar stootte met haar voet tegen de tafel, waardoor Mevrouw Danne wakker werd. Een blik naar buiten was voldoende om deze te overtuigen dat de verwachtte in aantocht waren en haar man niet in de kamer ziende, sprong ze overeind en riep bij de trap: ‘Piet, Piet! Ze komen er aan, haast je wat!’

- ‘Ik kom al,’ was 't antwoord en een oogenblik later verscheen de heer des huizes eveneens in ‘full dress’. 't Eenvoudige colbertje was vervangen door een gekleede jas van zwart laken en boven het grijze vest prijkte een paarse das, die de schittering van 't glanzende overhemd en hooge boord, slechts ten deele temperde. Mevrouw Danne bekeek hem met stille bewondering: wat een knappe man was hij toch, nog heelemaal niet verboerd in zijn dagelijkschen omgang met de Watervelders.

Het naderende rijtuig had het dorp uit de namiddagrust geschud; de jongensbende, met Henk aan het hoofd, kwam de straat inhollen en aan de deuren van de omliggende woningen vertoonden zich alras de nieuwsgierige gezichten van de oude en jonge huismoeders.

Daar kwam de prefester die Dreeseman beter zou maken en niemand wilde dat zeldzame schouwspel missen. Binnen bij Dr Danne zaten ze ook in spanning, hij trok aan zijn snor, Mevrouw stopte nog gauw haar man's pantoffels onder een kast en Jo gluurde in het spionnetje.

- ‘Ik zie niets dan zijn hoed,’ berichtte ze toen het rijtuig

stilhield. ‘Wacht, hij komt er uit en de zuster ook. Neen, die blijft zitten; waarom zou ze niet binnen komen?’

Jo wilde het gordijn optillen om beter te kunnen zien, maar met een haastig ‘niet doen, Jo’ trok Mevrouw haar weg van het raam.

Danne was naar de voordeur geloopen om den collega te begroeten. Zijn volle stem klonk gedempt bij het schrille, nasale geluid van den ander, wat Jo de fluisterende opmerking deed maken: ‘Hij praat door zijn neus!’

Haar zuster had amper tijd om met een fronsen der wenkbrauwen tot voorzichtigheid te manen, want reeds ging de deur open en Danne noodigde Dr Hirsch om binnen te gaan.

De nieuw aangekomene was klein, beweeglijk, met gebogen neus, opgestreken snorretje en gouden lorgnet voor de bijziende oogen - een zuiver Israëlitisch type. Hij praatte druk, de kippige oogen telkens dichtknijpend onder het spreken en de zinnen met een herhaald ‘hum’ afbrekend, als om meer klem bij te zetten aan zijn overigens zeer besliste meeningen.

‘De man van weinig woorden’ gebruikte er inderdaad zeer vele; hij gunde zichzelf geen tijd om adem te scheppen, maar schetterde in een stuk door over alles en nog wat. Vermoeid scheen hij volstrekt niet door de lange reis, maar toen Danne hem daarnaar vroeg, antwoordde hij zich wat stijf te voelen door het zitten.

- ‘Dat zou men niet zeggen,’ dacht Jo, die zijn levendige mimiek allergrappigst vond en zich afvroeg of hij onder het opereeren ook zoo zenuwachtig deed. Niet prettig voor Piet om dien hansworst te moeten assisteeren.

- ‘Dokter, mag ik U een glaasje port aanbieden?’ vroeg Mevrouw toen er even een hiaat in 't gesprek kwam. Hirsch had den mond al weer opengedaan om zijn onderwerp te vervolgen, maar zich nu tot zijn gastvrouw wendende, betuigde hij nooit iets te gebruiken vóór een operatie.

- ‘Wat dunkt U, collega, zullen we naar mijn kamer gaan,’ stelde Danne voor, ‘we kunnen er nog even praten over den patiënt en dan zal het wel tijd worden om verder te gaan.’

- ‘Zeker, zeker.’ Hirsch was dadelijk bereid en met een buiging voor de beide dames, verdween hij in gezelschap van zijn ambtgenoot.

Het colloquium doctum durde echter niet lang; de heeren kwamen spoedig beneden, want zooals Danne later vertelde, had Hirsch plotseling zijn babbelzucht verloren en met eenige korte, zakelijke vragen er gauw een eind aan gemaakt.

- ‘Het onderzoek zal 't moeten uitmaken, collega; meer kunt U er mij ook al niet van zeggen,’ had hij verklaard en daar was het bij gebleven.

Op straat waren de nieuwsgierige toeschouwers ondertusschen in grooten getale samengekomen. Het feit dat de zuster in 't rijtuig was blijven zitten, vermeerderde de aantrekkelijkheid van 't geval. Niet alleen kinderen en vrouwen, maar ook menige mannelijke inwoner van Waterveld toonden hunne belangstelling door zoo dicht mogelijk bij 't rijtuig te staan en ‘Botermans van 't bootje’ was zelfs zoo vrijmoedig geweest met den koetsier een praatje te maken.

- ‘Onze eerewacht, collega,’ zei Hirsch, met een gemaakt lachje op de menschenmassa wijzende.

- ‘Ja, wat zal ik er van zeggen,’ meende Danne, dien de vertooning toch maar half beviel, ‘'t gebeurt niet dagelijks dat een vreemde geneesheer hier in 't dorp komt en buitenlui willen graag van alles het hunne hebben.’

Wat echter ook de meening mocht zijn van de beide medici, niet alzoo was het gesteld met de verpleegster. Ze voelde zich blijkbaar gestreeld door de nieuwsgierigheid van het publiek. Met hoog opgericht hoofd, luisterde ze naar de naïeve opmerkingen van de dorpsvrouwtjes en als een ondernemende kwajongen het waagde door het raampje naar binnen te kijken, vloog er een toegeeflijk glimlachje over haar meestal onvriendelijk gelaat.

Bij het rijtuig gekomen keerde Hirsch zich plotseling om.

- ‘Is het nog ver?’ vroeg hij, met een verlegen blik de mooie kleeren van Danne bekijkende.

- ‘Ver, neen, over een kwartier kunnen wij er zijn,’ gaf deze ten antwoord.

- ‘Ja maar, ik bedoel te voet.’

- ‘Te voet, wou U dan te voet gaan?’ er lag verbazing in die vraag. Wie gaat er ook loopen als het regenachtig weer is, de wegen vuil zijn en een goed rijtuig te wachten staat?

- ‘Hum, het is maar... ziet U, hum, ik had er niet op gerekend... er is maar plaats voor twee binnenin.’ Nogmaals keek hij half beschaamd naar het grijze vest en 't glanzende overhemd.

- ‘Maar er is toch een voorbankje in?’

- ‘Jawel, maar daar liggen de instrumenten op. Zie maar!’ Inderdaad was er geen plaatsje meer vrij. Wat moest Danne nu doen? De instrumenten verleggen? Daar viel niet aan te denken, er was geen ruimte; per fiets volgen, maar dan bedierf hij zijn mooie kleeren op die modderige wegen; te voet duurde het te lang en zoo besloot hij het eenige te doen wat hem overbleef, n.l. op den bok te gaan zitten naast den koetsier. Zijn misnoegdheid verborg hij achter een opgeruimd gelaat en de panden van zijn jas voorzichtig bij elkaar houdende klauterde hij op zijn hooge zitplaats, terwijl Hirsch in het rijtuig verdween, waar de zuster nog steeds triumphantelijk zat rond te kijken.

In de huiskamer echter had dit voorval een storm van verontwaardiging doen losbarsten. Niet zoodra waren de twee heeren verdwenen, of Mevrouw Danne had aan haar teleurstelling lucht gegeven. 't Was wel de moeite waard zooveel drukte te maken! Ze had den ganschen morgen hard gewerkt en nu het er op aan kwam, bleek die Hirsch een onaanzienlijk mannetje te zijn, die veel te veel met zich zelf ingenomen was, om te begrijpen dat men zich allerlei moeite gegeven had voor hem. Geen enkelen keer had hij gekeken naar de omgeving, aldoor maar praten en praten; 't leek wel of hij thuis niets te zeggen had en nu hier zijn schade kwam inhalen. En waarom kwam die zuster niet binnen? Vond ze het dan zoo prettig in 't rijtuig?

- ‘Dat zal de dokter haar wel afgeraden hebben,’ suste Jo, op wie de ontzenuwing van haar familieleden geen indruk had gemaakt, ‘hij heeft zeker gedacht dat het dan te lang zou duren.’

- ‘Wat is er nu weer, waarom vertrekken ze nog niet?’ vroeg haar zuster en liep naar het raam om juist getuige te zijn van Danne's klimpartij.

Piet, haar Piet, blootgesteld aan die vernedering! Dat was te veel en van woede begon ze zenuwachtig te huilen.

- ‘God, Lien, trek jij je dat zoo aan? Kom, wat zou dat, je man is er toch geen haartje minder om.’ Jo vond dat haar zuster erg overdreef; 't was wel niet prettig, maar er was nu eenmaal niets aan

te doen. Hij kon de verpleegster toch niet op den bok plaatsen en met Hirsch ging dat evenmin.

- ‘Je ziet immers dat Piet het zelf niets erg vindt,’ vervolgde ze, toen Mevrouw Danne zich nog steeds met een zakdoek de oogen bette.

- ‘Jawel, maar je zult eens zien hoe ze hem in 't dorp zullen uitlachen.’

- ‘Geen sprake van, daarvoor houden ze te veel van hem. De eenige die het misschien grappig zouden vinden zijn die twee vreemde snoeshanen, Hirsch en de verpleegster, en die kunnen er binnenin niets van zien. Bovendien rijden ze toch langs eenzame dijken en op de terugreis zullen ze er wel wat op vinden.’ Jo praatte maar door in de hoop dat Lien bedaren zou; 't was toch te gek om zich zoo overstuur te maken. Het huilen scheen Mevrouw echter opgelucht te hebben, want ten slotte stopte ze haar zakdoek weg en met een laatsten zucht zei ze, half lachend, half pruilend: ‘'t Is nu toch eenmaal een dag van tegenspoed, we zullen er dat ook maar bijnemen.’

- ‘Ja, wat we al niet beleven!’ Jo zuchtte mee, hoewel ze er heelemaal geen reden toe had, maar ze verveelde zich in de stille kamer, waar niets haar belangstelling meer gaande hield. Ze leunde met het voorhoofd tegen de ruiten, maar buiten was er al evenmin iets te zien. Behalve Henk en zijn vrienden, hadden de Watervelders de straat verlaten en Jo kreeg gauw genoeg van de spelende jongens. Ze geeuwde en draaide doelloos in 't rond, totdat haar oog op den inktpot viel en ze zich den afgebroken brief herinnerde.

- ‘Komaan,’ zei ze, zonder animo een stoel bij de tafel schuivende, ‘ik zal maar weer aan 't schrijven gaan. Het duurt toch nog een heele poos voor ze terugkomen, dat zal wel niet vóór het eten zijn.’

- ‘Het eten, daar zeg je zoo wat! Ik heb heelemaal vergeten te vragen of ik op hen rekenen moest. Wat moet ik nu doen, er is niet genoeg voor ons allemaal en waar vind ik zoo laat nog het een en ander?’

Het naaiwerk waar ze mee bezig was viel Mevrouw Danne uit de handen. Alweer een nieuwe tegenslag, er kwam geen eind aan de ellende!

- ‘Ben je zeker dat ze blijven eten?’ vroeg Jo.

- ‘Zeker? Neen, maar er zijn tien kansen tegen een dat ze het doen. Ten eerste zullen ze moe en uitgehongerd zijn, dan moeten de paarden rusten...’

- ‘Dat doen ze al bij Dreeseman.’

- ‘Jawel, maar dat zal wel niet lang genoeg zijn en hoe dan ook, we kunnen de menschen toch niet laten vertrekken zonder iets aan te bieden.’

- ‘Neen, dat is waar.’ Jo trok haar mond bedenkelijk naar beneden. ‘Wat heb je voor vanmiddag?’

- ‘Een ossetong met andijvie, maar dat is op lange na niet toereikend. Ja, jij en ik zouden ons voor een keertje wel kunnen tevreden stellen met een klein stukje, maar de gasten moeten genoeg hebben en Piet en Henk kunnen ook heel wat aan.’

- ‘Dan moeten we zien er nog wat bij te krijgen. Stuur de meid zoo gauw mogelijk naar den slager en laat ze dan maar meebrengen wat hij heeft. 't Vleesch is 't voornaamste, met de groenten vindt zich dat wel.’

De dienstbode werd er uitgestuurd naar den eenigen slager van het dorp, maar na korten tijd kwam ze terug met de treurige boodschap dat er niets meer te krijgen was. Goede raad was duur, gelukkig kwam Jo op de reddende gedachte er Henk uit te sturen naar het dichtstbijzijnde dorp. Daar woonde ook een slager en die zou allicht nog wel wat hebben. 't Was in elk geval te beproeven en als de jongen zijn fiets wat aanzette, kon hij over een half uurtje terug zijn.

Henk stribbelde wel wat tegen; hij had geen zin om het spel in den steek te laten; maar zijn moeder legde hem de noodzakelijkheid uit van die kleine opoffering en als gehoorzaam kind, schikte hij zich in het onvermijdelijke en trapte zoo hard als hij kon in de richting van Westland.

Traag kropen de minuten om; Mevrouw Danne liep in spanning van de keuken naar de huiskamer en maakte allerlei onmogelijke plannen, voor het geval ook Henk met leege handen zou terugkomen. Zelf Jo, de kalme, bedaarde Jo, betrapte zich op het feit dat ze voortdurend naar de klok keek.

Eindelijk verscheen het beeld van Henk weer in het spionnetje.

Een pakje bengelde aan 't stuur van zijn fiets, zoodat zijn moeder en zijn tante de hoop voelden herleven; Henk kwam niet met leege handen terug!

- 'Wel, vent, heb je wat gevonden?' vroeg Mevrouw toen haar zoontje hijgend van zijn fiets sprong en het warme gezicht met de mouw van zijn buis afdroogde. Ze nam het pakje in ontvangst, maar deed het nog niet open. Met zorg streelde ze de natte haren van haar eenigste.

- 'Arme jongen, je hebt veel te hard gereden. Als het maar geen kwaad kan! Ga gauw naar binnen, we zullen je een glas limonade geven.'

- 'Alsjeblieft, Moe,' antwoordde Henk, die zoo'n snelle rit heelemaal niet erg vond, maar dol was op citroenlimonade en de lekkernij dus heel graag hebben wilde.

Eerst toen hij goed en wel in de huiskamer den frisschen drank zat op te lepelen, dacht zijn moeder weer aan het vleesch.

- 'Wat is het, Henk?' vroeg ze, onderwijl de touwtjes van het pakje doorknippend.

- 'Varkensbiefstuk, tien ons!' wedervoer Henk, trotsch dat hij zoo goed boodschappen kon doen.

- 'Varkensbiefstuk! Was er niets anders te krijgen?'

- 'Neen, er was alleen dit, maar de slager zei dat het erg malsch was. Is 't niet goed, Moe?' Henk vroeg het met een verslagen gezicht, hij dacht nog wel zoo zijn best te hebben gedaan.

- 'Zeker, vent, 't is best.' Ze knikte hem geruststellend toe, maar zich omkeerende naar Jo, liet ze er op volgen: 'Ik weet alleen niet hoe ik het samen moet opdisschen; tong en varkensbiefstuk past toch heelemaal niet bij elkaar.'

- 'Disch dan alleen de biefstuk op, tien ons is toch genoeg.'

- 'Jawel, maar 't is zoo 'n schrale maaltijd als je gasten hebt.'

- 'Je wist het toch niet vooruit dat ze zouden komen.'

- 'Neen, maar toch tijdig genoeg om een fatsoenlijk middagmaal in orde te maken. O! maar ik weet het al! We maken van de tong een lekker soepje.'

- 'Uitstekend. En dan "fondue au fromage" na.'

- ‘Fondue au fromage?’
- ‘Ja, als entrée. 't Is erg lekker en heelemaal niet moeilijk om klaar te maken. Ik zal het Anna wel wijzen hoe ze doen moet.’
- ‘Nu vooruit dan maar met je fondue. Maar wat voor groenten bij de biefstuk?’
- ‘De andijvie en je maakt ook appelmoes. Er liggen appels genoeg op zolder, dan nemen jij en ik daarvan.’
- ‘En ik, tante!’ riep Henk, het laatste beetje van zijn limonade opdrinkende.
- ‘En Henk; dan kunnen de andere andijvie nemen als ze willen.’
- ‘Mooi, dan kunnen ze ten minste zonder honger van tafel opstaan.’
- ‘Moe, krijgen we dan geen nagerecht?’ vroeg Henk, volgens wien de besprekingen te vroeg eindigden.
- ‘Jawel, griesmeelpudding.’
- ‘Met bessennat?’
- ‘Met bessennat,’ beaamde zijn moeder, maar Jo kwam er tusschen.
- ‘Neen, dat gaat niet, na appelmoes zou bessennat niet smaken. Maak liever flensjes of beschuitpudding.’
- ‘He ja, Moe, beschuitpudding, dat is zoo lekker!’
- ‘Nu goed, dan maar beschuitpudding.’ Mevrouw Danne wilde naar de keuken gaan, maar een plotselinge lachbui van Jo hield haar terug.
- ‘Wat is er, waarom lach je zoo?’
- ‘O Lien! die biefstuk... die varkensbiefstuk!’
- ‘Ja, wat zou dat?’ Ze begreep er niets van.

Jo hikte van het lachen, maar was niet bij machte om een verstaanbaar woord te uiten; eindelijk zei ze hortend en stootend:

- ‘Daar mag Hirsch niets van eten, want... ha, ha, ha,... hij is een Jood!’
- ‘Dat is waar ook, daar heb ik heelemaal niet aan gedacht.’ Met een wanhopig gebaar liet Mevrouw Danne zich op een stoel nedervallen. Kwam er dan nooit een eind aan den tegenspoed!
- ‘Je hebt goed lachen,’ vervolgde ze, maar wat moeten we daar mee doen?’

- ‘Niets; je maakt het klaar en dient het op. Allicht merkt hij er niets van en 't is toch ook mogelijk dat het hem niet schelen kan. Je hebt wel meer vrijzinnige Joden die spek eten.’

- ‘We weten niet of hij vrijzinnig is, maar in elk geval is er niets aan te doen; wil hij niet, dan is de tong er nog altijd.’

- ‘Wel ja, het zal wel losloopen; maar grappig is het toch dat juist alleen varkensvleesch te krijgen was.’

Mevrouw Danne knikte en liep glimlachend de kamer uit. Jo had gelijk, 't was verkeerd alles zoo ernstig op te vatten; het moest gaan; maar dat ze blij zou zijn als het achter den rug was, daar hoefde niemand aan te twijfelen.

Ondertusschen had Jo eindelijk haar plaatsje weer ingenomen en een vervolg aan haar brief gemaakt. Ze vorderde echter niet hard, telkens dwaalden haar gedachten af en keek ze zinnend voor zich heen. 't Was ook niets geen gezellig werkje, zoo'n verjaardagsbrief aan een oude nicht om wie je niets geeft, maar die het erg kwalijk zou nemen als men haar geboortefeest vergat.

Slechts één lichtend punt was er voor Jo in den omgang met nicht Katrien; bij haar aan huis ontmoette ze voor het eerst een zeker iemand en sindsdien gebeurde het meermalen, dat de vroolijke Jo mijmerend in een hoekje zat en in de verte staarde met denzelfden teederen glimlach, waarmede ze nu het portret van Danne's grootvader - een ouden heer met bakkebaarden en stropdas - beschouwde.

Zoo kwam het dat Jo nog steeds aan 't schrijven en droomen was, toen haar zuster weer binnenkwam met de mededeeling dat ze het rijtuig zag terugkomen.

- ‘Nu reeds?’ vroeg 't jonge meisje, ‘maar ik heb niets gehoord; je vergist je.’

- ‘Neen, zeker niet. Je hebt het nog niet kunnen hooren, maar ik was boven, op zolder en je weet dat ik vandaar over de huizen heen kan kijken. Nou, achter het fabrieksterrein zag ik het en hoor maar, daar is het al.’

Inderdaad, het verwijderd geluid van een rollend rijtuig drong in de kamer door en Jo kon zich overtuigen dat haar zuster goed gezien had.

- ‘Wat komen ze vroeg terug,’ zei Mevrouw, ‘ik dacht minstens tot zes uur te moeten wachten en het sloeg net vijf.’

- ‘Nu, des te beter, dan ben je dat drukke heertje eerder kwijt. Hoe zou die verpleegster er uit zien? Ze zal nu toch zeker wel mee naar binnen gaan.’

- ‘Ja, dat zal wel; maar berg nu je schrijfgereedschap op, het staat zoo slordig.’

- ‘Natuurlijk, zoo dom ben ik niet om het hier te laten slingeren,’ en Jo plaatste inktpot en papier achter de beschermende klep van de schrijftafel. Als het zoo voortging, liep nicht Katrien groote kans geen gelukwensch te ontvangen; maar dien avond zou ze haar brief beslist eindigen.

Beslikt en vuil kwam het rijtuig weer terug; het motregende en de natte paarden dampten van het harde trekken over de modderige wegen, waar de zware boerenkarren diepe, ongelijke voren hadden achtergelaten. Gelukkig had Danne nu een plaatsje binnenin gekregen, maar ze konden er zich nauw roeren met hun drieën. Op de achterbank, waar de zuster zat, lagen ook de instrumenten en de beide geneesheeren deelden, zoo goed en kwaad als het ging, het smalle voorbankje. Het was dus met een zucht van verlichting dat ze eindelijk uit het rijtuig stapten.

- ‘Zoo, vrouw, daar zijn we reeds terug; dat dacht je niet, he?’ meldde Danne zich aan. ‘Mag ik je even voorstellen? Zuster Mol - mijne vrouw, mijn schoonzuster, mejuffrouw van Veeren. Ga zitten, collega.’

Mevrouw en Jo schoven stoelen bij en iedereen nam plaats rond de tafel. Hirsch wist al dadelijk de opmerkzaamheid te trekken, door met een vloed van woorden aan de dames te vertellen hoe een operatie bij Dreeseman onnoodig was gebleken.

- ‘Toen we bij den patiënt kwamen,’ schetterde hij met zijn neusstem, ‘bleek ons alras dat de algemeene toestand een groote verbetering had moeten ondergaan, sinds - hum - collega hier hem voor het laatst gezien had. De man was nagenoeg koortsvrij, een groot verschil dus bij de temperatuur van heden morgen. Na onderzoek concludeerde ik dan ook, dat een operatie beslist overbodig zou zijn, - hum - dank zij de goede behandeling van collega, wiens voorschriften gelukkig woordelijk zijn opgevolgd en tot een gunstig resultaat hebben geleid.’

- ‘Ik heb u eigenlijk een nuttelooze reis laten maken, dat spijt mij zeer, maar te oordeelen...’ Danne kon zijn zin niet voleindigen, want Hirsch was half opgesprongen uit den leuningstoel, waarin hij zijn nietig persoontje verborgen had en een afwerend gebaar met de hand makende, liet hij er snel op volgen:

- ‘Volstrekt niet, volstrekt niet, dat hoeft u niet te spijten. Het was imers niet te voorzien, - hum - dat het abces zoo spoedig op een gunstige plaats zou doorbreken. Ge zult mij steeds tot uwe beschikking vinden, het zou al heel weinig collegiaal zijn, als ik u hiervoor aansprakelijk stelde.’

- ‘Jawel,’ dacht Jo, ‘maar ondertusschen zal je collegialiteit je toch niet verhinderen om Dreeseman een flinke rekening te zenden. Enfin, het komt hem ook wel toe na die vermoeiende reis.’

Door het gebabbel van Hirsch, had geen van allen bijzondere aandacht geschonken aan de verpleegster, die strak en stijf op haar stoel zat en zwijgend het gesprek volgde, zich innerlijk ergerend aan de weinige belangstelling, die men voor haar over had, terwijl ze zich toch als ‘deskundige’ ver boven de beide andere dames verheven voelde.

- ‘Wel, dokter,’ vroeg Mevrouw Danne, nu mag ik u zeker een glas port inschenken?’

- ‘Heel graag, Mevrouw.’

- ‘En u, zuster?’ wendde ze zich beleefd tot de verpleegster.

- ‘Dank u, ik drink nooit wijn,’ antwoordde deze, met een koele hoofdbeweging weigerend. Niet alleen Jo, maar ook haar zuster en Henk hadden verrast opgekeken bij het hooren van de zware stem. Zei ze daarom zoo weinig of kwam het omdat Hirsch niemand aan 't woord liet komen?

Nieuwsgierige Jo moest er meer van weten en terwijl de anderen aan het praten waren, bestudeerde ze steelsgewijze de eigenares van het basgeluid.

't Onderzoek viel niet gunstig uit voor deze. De dunne saamgeknepen lippen getuigden dan ook van geen aangenaam karakter en de glurende oogen, die in alle hoekjes en gaatjes schenen te dringen. waren zeer onsympathiek. Dat ze een wrat op den neus had, kon ze

wel niet helpen, maar daarom hoefde ze hem nog niet zoo verachtelijk op te halen als haar iets aangeboden werd.

Neen, dan vond Jo dat ‘joodje’ toch aardiger, al beantwoordde hij ook heelemaal niet aan haar voorstelling van een deftigen geleerde.

Mevrouw Danne, die, goedhartiger dan haar zuster en minder gevoelig voor uiterlijk schoon, den feilen tegenzin van Jo niet deelde en het stuursche uiterlijk van de verpleegster toeschreef aan vermoeidheid of een gevoel van verlatenheid, trachtte haar in het gesprek te mengen; maar de diacones gaf, met haar grove bromstem, slechts korte, haast onvriendelijke antwoorden en verviel daarna weer in een hooghartig zwijgen. Ze was voorzeker niet vroolijk gezind en of dit toeval was, dan wel hare gewone manier van doen, was niet uit te maken; wel werd het moeilijk onder die omstandigheden een alledaagsch gesprek te blijven voeren, te meer daar Jo, die anders praatziek genoeg was, geen mond tegen haar opendeed en zich uitsluitend met de heeren bemoeide. Ten einde raad volgde Mevrouw haar voorbeeld en zich naar den steeds in beweging zijnde Hirsch wendende, voegde ze hem toe:

- ‘Neemt u 't niet kwalijk, dokter, dat we nog niet aan tafel gaan, ik had er op gerekend dat u eerst tegen zes uur zoudt terugkomen en daardoor is het eten nu nog niet klaar.’

- ‘O! Mevrouw, u is wel vriendelijk, maar - hum - het lag niet in mijn bedoeling u zooveel moeite te bezorgen. We zullen zoo aanstonds weer opstappen, de zuster en ik.’

- ‘Maar dat gaat toch niet, u hebt nog een lange reis te maken en sinds 't middaguur hebben u en zuster Mol niets meer gebruikt. Ik heb er op gerekend en verzeker u dat het niets geen moeite geeft.’

- ‘Werkelijk, Mevrouw, u is al te vriendelijk, maar ik moet bijtijds weer terug zijn in G.’

- ‘Maar zoo zonder iets weer vertrekken. U zult toch wel honger hebben?’

- ‘Eigenlijk niet, want ziet u, ik heb nog al goed koffie gedronken.’

- ‘Dat is zoolang geleden!’

- ‘Ja, maar - hum - ik heb eigenlijk heel goed koffie gedronken. Mijn vrouw heeft een warm schoteltje voor mij klaargemaakt en daar heb ik flink wat van genomen.’

- ‘Een warm schoteltje, bij de koffie!’ Danne zette een hoogst verbaasd gezicht en plagerig zijn vrouw aankijkende, liet hij er op volgen: ‘Dan ben je zeker, zooals ik, nog geen vijftien jaar getrouwd, collega? Een warm schoteltje bij de koffie wordt dan zoo zoetjes aan een onbereikbaar ideaal.’

Jo gaf het sein tot een hartelijk gelach, dat nog vermeerderde toen Hirsch antwoordde: - ‘Vijftien jaar, collega! Niet veel langer dan vijftien dagen; we zijn eerst gisteren van onze huwelijksreis teruggekomen.’

- ‘Lieve deugd! en daar heb ik je vandaag zoo prozaïsch in je “honeymoon” gestoord. Dat spijt me, dat spijt me!’ Danne schudde meewarig het hoofd.

- ‘Ei, wat, collega, zoo erg is het niet. Mijn vrouwtje was - hum - wel erg ontdaan dat ze zoo plotseling mijn beroep in zijn vollen ernst leerde kennen, maar dat went wel. Wat zegt u, Mevrouw?’

- ‘Zeker dokter, dat gaat ongemerkt.’

- ‘Mijn vrouw is mijn rechterhand, collega,’ zei Danne, die wroeging had over zijn ondeugende plagerij en dat nu goed wilde maken. ‘Ze is mijn assistente in de apotheek en ik zou geen betere hulp kunnen wenschen, bij al die kleine dingen, welke wij, plattelandsgeneesheeren, zelf moeten doen, bij gebrek aan een specialiteit.’

- ‘Mevrouw, ik ben vol bewondering,’ betuigde Hirsch, ‘en ik hoop dat mijn eigen vrouwtje uw voorbeeld zal volgen later. Ze is vol goeden wil, maar nog zeer onervaren.’

- ‘Dat weten we al,’ dacht Jo met een blik op Danne, die haar gelijktijdig had aangekeken en bij wien ze dezelfde gedachte raadde.

- ‘Maar, in allen ernst, dokter,’ vroeg Mevrouw, ‘blijft u nu niet eten?’

- ‘Heusch niet, Mevrouw, ik heb den koetsier last gegeven voor te komen als de paarden voldoende gerust hebben en dat zal wel niet lang meer duren.’

- ‘Dan wil ik niet langer aandringen, maar eet u dan ten minste flink wat van die koekjes. De zuster en u moeten het schaaltje maar leeg maken.’

Ze zette het dichter bij hem neder en noodigde met een handgebaar om toe te tasten.

Dat liet Hirsch zich geen twee keer zeggen; wel verzette hij zich met een ‘hè, dat meent u niet,’ maar inmiddels verdween toch het eene koekje na het andere tusschen zijn lippen. Zuster Mol, integendeel, deed alsof ze de uitnoodiging niet gehoord had en gunde de zoetigheid zelfs geen blik.

- ‘Stijve hark,’ pruttelde Jo, maar zoo zacht dat niemand het hooren kon.

- ‘Als de varkensbiefstuk nog maar niet gebraden is, dan kon het tot morgen bewaard blijven,’ dacht Mevrouw en wilde de meid daartoe order gaan geven, maar plotseling dacht ze aan de heerlijke soep en een laatste poging wagende, vroeg ze aan den nog steeds kauwenden Hirsch:

- ‘We hebben heerlijke bouillon van ossetong; daar kunt ge toch wel een kopje van gebruiken, dokter?’

Deze, wien de vermoeidheid aanvankelijk den eetlust benomen had, maar die door de port en de koekjes weer opgemonterd was, nam het voorstel gaarne aan en zelfs zuster Mol ontdooide, toen Mevrouw het haar eveneens vroeg.

- ‘Als 't u blieft.’ Het klonk nog brommend, maar ze nam toch voor het eerst een gemakkelijker houding aan en toen haar eenige oogenblikken later een flinke kom, vol dampend vleeschnat met balletjes, werd aangeboden, ontspanden zich de onvriendelijke trekken geheel.

- ‘Ze wordt menschelijker,’ dacht Jo. ‘Toe maar! nog een slokje! Als het leeg is zal ze bepaald gaan schaterlachen.’

Tot hare verrassing gebeurde er echter niets van dien aard, want nog had de zuster de leege kom niet on tafel gezet, of de strakke, stuursche uitdrukking lag weer over haar gezicht.

- ‘Ze kan niet anders.’ Jo begon iets als medelijden te voelen voor dat misdeelde, zich zelf kwellende schepsel. 't Was toch ook niet alles, zoo'n leven van strengen arbeid en weinig genoegens. Jo

kon zich zelf voorstellen hoe naar zij het zou vinden altijd met zieken te moeten omgaan. Ze begon dus een gesprek met de diocones over haar werkkring en raakte daardoor onbewust de eenige gevoelige plek aan van dit gesloten karakter. Zuster Mol was eerzuchtig en leed er onder wanneer men anderen meer belangstelling toonde dan haar. De handige vraag van het jonge meisje gaf echter gelegenheid om op den voorgrond te komen en zoodoende had Jo het genoegen denzelfden zwakken glimlach te zien verschijnen, waarmede zuster Mol de hulde der dorpelingen in ontvangst had genomen.

Dit kleine voorval had niemand's aandacht getrokken, want Hirsch was weer druk aan 't vertellen. Hij had een onuitputtelijken voorraad geschiedenissen uit zijn studenten- en assistententijd en droeg ze voor met onvermoeiden ijver. Of zijn toehoorders luisterden of niet, kon hem weinig schelen, het was hem voldoende ongestoord door te kunnen babbelen en niets scheen hem aangenamer in de ooren te klinken dan het geluid van zijn eigen stem.

Zoo naderde ongemerkt het oogenblik van vertrekken. Het rijtuig stond te wachten op de natte straat, waar de lichten van de reeds aangestoken lantaarns troebel weerspiegelden in de waterplassen. Wel regende het niet meer, maar de rit langs de donkere wegen zou nog verre van aangenaam zijn.

Met een laatste sigaar en een laatste koekje maakte Hirsch zich reisvaardig. Over zijn eigen woorden struikelend en talrijke ‘hums’ uitstootend om weer op dreef te komen, bedankte hij Mevrouw Danne voor de vriendelijke ontvangst. Ook Jo werd met een soortgelijk toespraakje vereerd en zich vervolgens naar Danne wendende, wilde hij van dezen afscheid nemen, doch kwam daardoor in onzachte aanraking met de openstaande deur. Dat gaf weer een algemeene ontsteltenis, maar Hirsch verzekerde dat hij zich heusch niet bezeerd had, wat evenwel te betwijfelen viel door elkeen die zijn pijnlijk gezicht zag.

Door den schok was hem de bril van den neus gevallen en daar het schemerde, duurde het even voor Henk, op handen en voeten kruipende, dit onontbeerlijke voorwerp terugvond. Al dien tijd had de getroffene een ongewoon stilzwijgen bewaard en eerst toen hij de reddende glazen vóór zijn knippende oogen bevestigd had, scheen hij zijn spraakvermogen weer te krijgen.

Nog menig oogenblik werd er door hem verbabbeld, vóór hij eindelijk het rijtuig bereikte. Zuster Mol vergenoegde zich integendeel zwijgend een stijve buiging te maken voor Danne en zijn vrouw; Jo knikte ze echter vriendelijker toe en mompelde zelfs iets van ‘dag juffrouw.’ Naast haar forsche gestalte leek de kleine Hirsch nog nietiger dan anders en toen hij beiden uitliet, maakte Danne bij zichzelf de oneerbiedige opmerking dat zijn collega op een woelig keffertje geleek en de verpleegster veel had van een nijdigen dog.

Mevrouw Danne en Jo stonden voor het raam te kijken en het laatste wat ze zagen, vóór het rijtuig zich in beweging zette, was de arm van Hirsch, die met den hoed in de hand, haar een laatsten groet toewierp.

- ‘Zou het nu werkelijk gedaan zijn met de beslommeringen?’ dacht Mevrouw, toen het rollend geluid reeds zwakker werd en weldra geheel wegstierf. Danne kwam binnen en ging nadenkend zijn pijpje stoppen. De rust die nu volgde, leek hun nog zoo onwerkelijk na het haastige jachten en het drukke gedoe van Hirsch.

Jo, die haar zuster hielp bij het opredderen der kamer, bukte zich plotseling over den leuningstoel waar hun gast gezeten had.

- ‘Kijk,’ onderbrak ze de mijmering van het echtpaar Danne, daar heeft die babbelaar zijn potlood laten liggen,’ en met uitgestrekten arm hield ze het gouden voorwerp in de hoogte.

- ‘Ik dacht het wel dat er voor ons nog een nasleep aan die geschiedenis zou komen,’ antwoordde Mevrouw Danne, ‘maar 't is gelukkig niet erg. We zullen hem zijn eigendom morgen per aangeteekend postpakket terugbezorgen.’

- ‘Heel goed,’ zei Danne, ‘maar, Lien, kunnen we nog niet aan tafel gaan? Ik heb honger als een wolf en zoo'n lekker bordje bouillon zou mij ook wel smaken.’

- ‘Zoo aanstonds, hoor! Ach, als ik geweten had dat ze niet bleven, hadden we ons heel wat moeite gespaard. Ik ben maar voor een ding blij...’

- ‘Wat dan?’ vroeg Jo.

- ‘We hebben ons nu niet te verwijten dat het joodje verboden vleesch gegeten heeft.’

- ‘Verboden vleesch?’ herhaalde Danne, die nog niets van het huishoudelijke treurspel vernomen had.

- ‘Ja, varkensbiefstuk, die we heelemaal uit Westland gehaald hebben.’
- ‘Toch wel, Lien, toch wel,’ lachte Jo, haar zuster aankijkende, ‘in je soepballetjes was ook varkensvleesch en daar heeft hij wel degelijk van gehad.’
- ‘Tut, tut, wat niet weet, wat niet deert, daar breken we ons hoofd niet mee,’ besloot Danne en de beide dames bij een arm vattende, liet hij er op volgen: ‘Komaan, lieve kinderen, laten we dezen gedenkwaardigen dag met een lekker glas wijn...’
- ‘Begraven!’ vulde Jo aan, onder het vroolijke lachen van de anderen.

MARIE VAN ZADELHOFF-MINNAERT.

[Verzen]

Manenacht.

De witte wolkjes wiegen in den manenacht,
Als donzen droomgedachtjes op de lichtblauw lucht,
Waar zilverwit, in wellust van haar blank genucht,
De matte maan verschuift als een, die waakt en wacht.

Door bleekbeschenen boomen beeft een avondzucht
En loom-gelaten hangt het loover of een vracht
Van dagedrukte er op lag, zwaar, wijl zaligzacht
Een godsmuziek verruischt in 't bruislend bladgerucht.

De lucht is lui alsof ze moegeblakerd lag,
Door 't gloeiend laaien van den zomerzonnedag
En sluimren wil bij 't maangeglans en loofgetril....

Zoo wiegrhythmeerend welt die wondre zang
Van maan en loover of 't een moeder deed, die bang
Haar vaakrig kind dondeint, dat maar niet slapen wil.

De zwanen zwenken...

De zwanen zwenken op het rimpellooze water,
Dat, groenbekroosd en zilverblauw van manelicht,
In diepen deemoed mysterieus te droomen ligt,
Bij rietgeritsel en teer-klutsend golfgeklater.

De waterlelie drijft er met heur oogen dicht -
Een vlek van blank op zwart - zacht zomerzoeven gaat er
Door 't loome loof... De bleekomblonde treurwilg staat er
Met neergezegen groen, dat zacht voor 't zoeven zwicht.

En ik, die rustloos leef, door woelend wee bewogen,
En moegemarteld door den droef-verdoemden druk
Van langgeleden, niet vergeten weedomsdroomen,

'k Heb vaak gesmeekt, gesmacht, met traanverduisterde oogen
Naar 't stil gelaten-zijn en 't passieloos geluk,
Dat 'k droef benijd aan maan en zwaan en bloem en boomen.

K. CASTEELS.

De drie Gratiën.

I.

Ga rusten, lieve, laat mij hier alleen;
reeds broedt in mij veel schoons en bliksemt al
als levensvonken uit het eeuwig steen
en 'k voel de droomen zweven dóór 't heelal

tot mij; ik zal ze scheppen in de leên
van slanke beeldenkrans, en morgen zal
z'uw blik aanschouwen; - als in eêlgesteen
een hemel lichts met schoone droomenval.

Ga rusten, lieve, 'k hoor een hooger lied
dan lach en fluistring uwer liefde-taal;
wees niet bedacht, nu ik tot mij ontbied

uw zustren Gratiën tot nachtlik maal;
hun schoonheid die mijn roze-droom doorvliedt
bied ik u morgen in mijn dicht-verhaal.

II.

Ze kwamen en omhelsden mij zoo zacht
en neigden soepel borsten op mijn schouder;
hun adem kwam mij naâr en warmte bracht, -
hun lippen gingen toe, en 't werd mij kouder;

hun oogen blonken als een sterrenacht
en loken toe... of nacht-wolk overschauwd'er;...
hun jonge levensritm stierf in een klacht;
mijn droom was dood,... en 'k voelde mij weêr ouder.

Toen kwam ik weêr naar u, mijn liev' in rust,
en overzag uw ritm-vol slapend leven
en proefde naast uw hoofdje d'echte lust

der roze lippen die de liefde geven;
uw open lippen heb ik dan gekust
en voelde rond mijn hoofd uw droomen zweven.

EMIEL VAN DER STRAETEN.

[Verzen]

Liedje.

'k Wil bij uw herdenken toeven
in den blijgeklaarden nacht,
waar het lichten van uw oogen
zonneschoon mij tegenlacht.

Want ik weet hoe gij mijn liefde
door uw zoetste droomen voert,
en tot trachten van begrijpen
uwe stille ziel ontroert.

'k Wil mijn handen zeegnend leggen
op uw heilverbeidend hoofd
en uw zilvren traantjes stillen
met een kus, voorgóed beloofd.

Gij, die mijn droef huis kwaamt deelen
en der jaren kou verwon',
door uw goedheid zacht verwezen
naar den lichten horizon,

'k wil bij uw herdenken toeven
in den blijgeklaarden nacht,
waar de vreugde van uw oogen
zonnediep mij tegenlacht.

Aan Moeder.

Wanneer ik bij de avondlamp
van onverklaarde dingen droom
en in mijn ziel de felle kamp
van smartzware gedachten loom

verglijdt in duurgewonnen vrêe
van eindelijk gevonden lied;
en op de late urenzee
het spookschip van mijn onrust vliedt;

dan denk ik, moeder, vaak aan u
en roep ik zachtjes 't zoete woord
van uwen naam u minnend toe; -
daar gij niet slaapt en mij wel hoort.

Dan weet ik mij in uw stil huis,
waar alle vreugd en leed verging,
zoo rijk verzorgd en veilig thuis
dat steeds in mijn herinnering

de troostenrijke zegening
van uwe goedheid zal bestaan.
Dan breekt mijn hart in dankzegging
en uit mijn oogen welt een traan.

A.W. GRAULS.

De natuurkunde in het laboratorium en de natuurkunde in de wereldruimte.[1]

In de laatste 25 jaren is de natuurkunde voortgeschreden met een snelheid, die eenig is, naar ik meen, in de geschiedenis der wetenschappen. Een gansche reeks van opzienbarende ontdekkingen, die elkander met korte tusschenpoozen opvolgden, hebben onze opvattingen sterk gewijzigd. In 1888 ontdekte Hertz de electrische golven en vestigde daarmee den grondslag voor de draadlooze telegraphie en telephonie; in 1895 vond Röntgen de stralen, die zijn naam dragen en die het uitgangspunt geworden zijn voor de ontwikkeling van een geheelen tak der medische wetenschap; in 1896 is het Henri Becquerel, die nieuwe stralen ontdekt en aldus het thans zoo belangwekkende hoofdstuk van de radioactiviteit opent; en in hetzelfde jaar neemt Zeeman een merkwaardig magneto-optisch verschijnsel waar, de magnetische ontbinding van de spectraallijnen, den hoeksteen van het groote gebouw der tegenwoordige electronen-theorie. Deze vier natuurkundigen, om slechts dezen te noemen, hebben nieuwe en onmetelijk rijke studievelden geopend, die sinds door vele onderzoekers zijn bearbeid.

Maar niet tevreden met aldus, door de ontdekking van nieuwe verschijnselen, het veld zijner studiën te hebben vergroot binnen de beperkte ruimte van zijn laboratorium, heeft de natuurkundige zijn rijk willen uitbreiden ook buiten deze enge grenzen; daar de oppervlakte en de atmospheer der aarde niet meer voldoende waren om zijn zucht naar veroveringen te bevredigen, heeft hij zijn rijk uitgebreid tot aan de sterren; gewapend met verrekijker, spectroscoop en actino-

(1) Lezing, gehouden in de openbare zitting der wetenschappelijke afdeeling van de Koninklijke Academie van België, den 16^{en} December 1911.

meter, heeft hij kans gezien uit de verte de verschijnselen bij te wonen, die zich afspelen in andere werelden, en waarnemingen te doen op de zon en op de vaste sterren; zelfs de interstellaire ruimten zijn voor hem een uitgebreid gebied voor vruchtbare onderzoekingen geworden. Zoo heeft zich een nieuwe tak van de natuurkunde ontwikkeld, de astro-physica, de natuurkunde in de wereldruimte, zooals men haar noemen kan, de natuurkunde, waargenomen in het reusachtige laboratorium van het heelal.

De studie van dezen tak heeft bewezen, dat de natuurkunde dezelfde is in alle deelen der wereldruimte; overal vinden wij dezelfde materie; overal is het heelal uit dezelfde elementen opgebouwd. De verschijnselen, die deze materie vertoont, zijn niet verschillend van één ster tot de andere; wat de natuurkundige in het klein waarneemt onder de kunstmatige omstandigheden, die hij in zijn bescheiden laboratorium verwezenlijkt, datzelfde neemt hij in het groot waar in de sterren, die grootsche laboratoria, die reusachtige smeltkroezen, zooals Poincaré ze genoemd heeft. De wetten der verschijnselen zijn overal dezelfde; het zijn inderdaad algemeene natuurwetten.

Maar de cosmische natuurkunde leert ons de verschijnselen en wetten niet kennen in hun eenvoudigsten vorm. Onafscheidelijk van zijn planeet, moet de natuurkundige, die de cosmische natuurkunde bestudeert, zich tevreden stellen met de rol van eenvoudig waarnemer; kan hij in zijn laboratorium de natuur ondervragen, ja op de pijnbank leggen om haar haar geheimen af te persen, in het groote laboratorium van het heelal is hij geen proefnemer meer; hij kan niet anders doen dan een verklaring zoeken van de ingewikkelde verschijnselen, die hij waarneemt, zóóals ze zich aan hem voordoen, zonder dat hij bij machte is hun omstandigheden naar verkiezing te wijzigen. De cosmische natuurkunde stelt dus den natuurkundige voor vraagstukken, die door de analytische methode niet kunnen worden opgelost; hij moet ze oplossen bij intuitie, en het is een der grootste verdiensten van genieën als Kepler, Newton, Descartes, Huygens, de oplossing er van te hebben voorzien.

Bij het oplossen van deze vraagstukken verleent de natuurkunde in het laboratorium een krachtdadige hulp aan de cosmische natuurkunde; zij tracht de verschijnselen, die de astro-physicus waar-

neemt in de ruimte, na te bootsen langs synthetischen weg, uitgaande van eenvoudige verschijnselen, die zijn onderzoekingen in het laboratorium hem hebben leeren kennen; en hij slaagt er aldus in hun verklaring te vinden. Dit is de weg, die door de proefondervindelijke astro-physica wordt gevolgd. De physica van het laboratorium is onmisbaar voor de ontwikkeling van de astro-physica; maar omgekeerd heeft de astro-physica machtig bijgedragen tot de vorderingen van de physica in het laboratorium: het is in de astro-physica, dat het hoofdstuk van de algemeene aantrekking ontstaan is; het is de astro-physica, die het eerst een antwoord heeft gegeven op de vraag naar het bestaan van een voortplantingssnelheid van het licht; het is nog eens de astro-physica, die het grondbeginsel van de spectraalanalyse geleverd heeft. Tusschen de astro-physica en de physica in het laboratorium is dus een nauwe band geknoopt; de eerste heeft aan de laatste uitstekende diensten bewezen door haar nieuwe onderwerpen tot studie te verschaffen, en daarna is de laatste niet ondankbaar geweest, maar heeft rijkelijk de haar bewezen diensten betaald door de verklaring te geven van verschijnselen, die te ingewikkeld waren om begrepen te worden na eenvoudige waarneming. Het is over den band tusschen de physica in het laboratorium en de astro-physica, dat ik u wenschte te spreken, door vlug eenige der sterkst sprekende voorbeelden te behandelen.

De cosmische natuurkunde dagteekent niet van gisteren; men kan wel zeggen, dat ze even oud is als de uitvinding van den verrekijker. Het is in 1610, dat Galilei, bij het waarnemen van het zonsoppervlak door een kijker, vaststelde, dat dat stralende hemellichaam, het symbool der reinheid, vlekken vertoonde. Deze ontdekking, dat de zonnevlekken aan de zon zelf behoorden en niet te wijten waren aan tusschengelegen lichamen, zooals men tot toen geloofd had, was het uitgangspunt voor de natuurkundige theorieën over de zon.

Maar het is toch slechts na verloop van twee eeuwen, dat dat hoofdstuk van de cosmische natuurkunde zich werkelijk begon te ontwikkelen, dank zij vooral de ontdekking door Wollaston en Fraunhofer van de donkere lijnen in het zonnespectrum, van welke lijnen in 1860 Kirchhoff de verklaring gaf in zijn gedenkwaardige proef van

de omkeering der spectraallijnen. Om het samenvallen van de D-lijnen van het zonnespectrum met de stralingslijnen van natrium aan te toonen, had Kirchhoff op den weg der zonnestralen vóór hun intrede in den spectroscoop een Bunsen-brander geplaatst, waarin hij keukenzout vervluchtigde; hij zag inderdaad de D-lijnen helder worden; maar toen hij daarna het zonlicht verving door Drummond's kalklicht, waarvan het spectrum geen donkere lijnen vertoont (zooals elk gloeiend vast of vloeibaar lichaam), nam hij in het spectrum van dat licht donkere lijnen waar, overeenstemmende met de natrium-lijnen en gelijk aan de lijnen in het spectrum der zon. Deze proef van Kirchhoff is nadien herhaald onder zeer verschillende omstandigheden, en men heeft ook de omkeering van talrijke andere stralingslijnen verkregen.

Het belang van Kirchhoff's ontdekking voor onze voorstellingen omtrent de physische gesteldheid der zon valt terstond in het oog; de ontdekking voerde tot de eerste werkelijk wetenschappelijke theorie, die van Kirchhoff zelf, later opnieuw opgevat door Zöllner, volgens wien de zon zou bestaan uit een gloeiende vaste of vloeibare kern, de photospheer, omgeven door een dampkring van metaaldampen. Behalve de temperatuur en de natuur van de gassen die den dampkring vormen, zou de zon aldus een samenstelling hebben, overeenkomende met die onzer planeet. Dat begrip heeft zich in later tijden veel gewijzigd: tegenwoordig neemt men niet meer het bestaan van een vaste of vloeibare zonnekern aan; de photospheer zou zelf gasvormig zijn, en vaste en vloeibare materie zou er in zwevenden toestand verkeeren, gelijk wolken; en de Fraunhofer'sche lijnen zouden ontstaan in een dampkringlaag, slechts eenige honderden kilometers dik, die onmiddellijk aan de photospheer grenst en die men de omkeerende laag noemt.

In denzelfden tijd dat Galilei de zonnevlekken waarnam, in 1619, dacht Kepler na over de verklaring van een feit, dat reeds de eerste sterrekundigen had beziggehouden, het feit namelijk dat de staart der kometen altijd van de zon is afgekeerd. Kepler schreef die richting van den kometenstaart op rekening van een afstootende kracht, door het zonlicht uitgeoefend; hij stelde zich het uitstralen van licht voor als het met groote snelheid uitzenden van onnoemelijk veel zeer

kleine deeltjes door het lichtgevend lichaam; als gevolg van hun botsingen tegen de verlichte voorwerpen, zouden deze deeltjes trachten de voorwerpen van de lichtbron te verwijderen.

Na Kepler werd deze verklaring verwaarloosd, en zelfs Newton, de voornaamste verdediger van de emissie-theorie, aanvaardde de Kepler'sche verklaring niet en verkoos een andere, tegenwoordig als onaannemelijk bevonden, die gegrond was op de wetten van de hydrostatica: hij vergeleek den staart der kometen met een rookkolom, die zich in de lucht verheft. Toch scheen het bestaan van een druk van het licht zoo'n natuurlijk gevolg te zijn van de emissie-theorie, dat reeds in de 18^{e} eeuw de natuurkundigen De Mairan en Du Fay getracht hebben zich door proeven van het bestaan van dien druk te overtuigen; hun pogingen mislukten en Bennet, die niet gelukkiger was, begon zelfs om die reden te twijfelen aan de emissie-theorie, waar hij het begrip van een golfbeweging voor in de plaats wilde stellen, daar hij zoodoende meende te ontsnappen aan de noodzakelijkeid van een druk. Maar de mathematicus Euler begreep reeds in dien tijd, dat ook bij de voortplanting van longitudinale golven een voorwerp, dat door die golven getroffen wordt, een druk moet ondervinden; en toch is het slechts veel later, tegen het eind der vorige eeuw, dat een Italiaansch natuurkundige, Bartoli, een geheel algemeen bewijs gaf voor het bestaan van een stralings-druk, afgeleid uit thermodynamische beschouwingen; en ongeveer terzelfdertijd kwam Maxwell bij de ontwikkeling van zijn electro-magnetische lichttheorie tot dezelfde slotsom.

Intusschen hadden de natuurkundigen van de 19^{e} eeuw, van Fresnel af tot Crookes toe, vergeefs getracht proefondervindelijk dien druk vast te stellen, en het is slechts in 1900 dat de Russische natuurkundige Lebedew, door gebruik te maken van een uiterst gevoeligen radiometer, den druk voor den eersten keer met zekerheid waarnam, en na meting een waarde vond, die volmaakt overeenstemde met die, door de theorie voorspeld. Die druk is zeer zwak: aan de oppervlakte der aarde bereikt de druk der zonnestralen slechts 2/3 milligram per M^{2} voor een zwart oppervlak.

Dit proefondervindelijk gegeven liet den astro-physici toe het denkbeeld van Kepler weer op te vatten, dat ontwikkeld werd door

Arrhenius en Schwarzschild; hun theorie over de vorming van den kometenstaart wordt tegenwoordig algemeen aangenomen. De druk van het licht kan overigens de verklaring geven van nog andere verschijnselen, en volgens de voorstellingen van Arrhenius, zou hij een rol spelen bij de vorming van de corona, die dan bestaan zou uit cosmische stofdeeltjes in evenwicht door de twee tegengestelde krachten van de aantrekking der zon en den druk van het licht.

Aan Nichols en Hull, twee natuurkundigen, die zich eveneens beziggehouden hebben met het meten van den lichtdruk, dankt men een proef, die in zeker opzicht een poging is om den kometenstaart in het laboratorium weer te geven. Een zandlooper, die luchtledig gemaakt was, bevatte een mengsel van amaril-poeder en lycoperdon-sporen; op deze kleine uitstroomende deeltjes wierpen de proefnemers een krachtigen stralenbundel; zij zagen toen, dat de lycoperdon-sporen zich afscheidden van het poeder, als weggeblazen door een windvlaag. De beteekenis van dit verschijnsel is evenwel betwistbaar; men behoeft er niet noodzakelijk een uitwerking van den lichtdruk in te zien, want de kinetische gastheorie alleen is voldoende om het verschijnsel te verklaren.

Een nieuw hoofdstuk van de cosmische natuurkunde werd in 1676 geopend door het meten van de voortplantingssnelheid van het licht door den Deenschen sterrekundige Römer.

Reeds Galilei had een vruchtelooze poging gedaan om de snelheid van het licht te bepalen door een methode gelijk aan die, welke men gebruikt om de snelheid van het geluid in de lucht te meten. Maar, in aanmerking genomen de verbazende snelheid der voortplanting, 300.000 K.M. per seconde, kon deze methode tot geen uitkomst leiden, en het was wel aan de sterrekundigen, het antwoord te verschaffen op deze belangwekkende vraag.

Uit het feit dat de verduisterde maan waargenomen wordt juist aan de tegenovergestelde zijde der zon, maakte Descartes op, dat het licht géén tijd noodig heeft om zich voort te planten; maar aan deze waarneming kan men gebrek aan nauwkeurigheid verwijten. Römer, die de verduistering der manen van Jupiter waarnam, stelde een opvallende onregelmatigheid vast voor de oogenblikken der verduistering.

Hij merkte op, dat als de aarde zich van Jupiter verwijdert, die oogenblikken verlaat worden, terwijl ze vervroegd worden, als de aarde nadert. Hij toonde aan, dat die onregelmatigheid kon verklaard worden door een zeker tijdverloop aan te nemen voor het overbrengen van een licht-signaal, zooals het verduisteren van een maan er een is; uit de grootte der afwijkingen kon hij den tijd afleiden, dien het licht gebruikt om de middellijn van de aardbaan te doorloopen, en daar hij de grootte dier middellijn kende, kon hij daaruit de snelheid van het licht vinden.

In 1728 ontdekte de Engelsche sterrekundige Bradley een tweede methode om die snelheid te bepalen, en wel door het verschijnsel van de aberratie van het licht. Bradley had waargenomen, dat de schijnbare plaats van een ster een weinig verplaatst wordt in de richting van de beweging der aarde, en hij verklaarde dat feit door een samenstelling aan te nemen van de beweging der aarde met een andere beweging, heel veel sneller, en wel de voortplanting van het licht. De quantitatieve studie van het verschijnsel leidde tot een waarde der voortplantingssnelheid, die geheel in overeenstemming was met die van Römer.

Het is slechts na verloop van meer dan een eeuw dat de gewone natuurkunde het vraagstuk weer heeft opgevat, dat door de cosmische natuurkunde was opgelost. In 1849 deed Fizeau de beroemde proef met het getande rad, door Cornu en anderen later herhaald. Omstreeks denzelfden tijd deed Foucault dergelijke bepalingen met een draaienden spiegel, en het is deze zelfde methode, die gebruikt werd bij de uiterst nauwkeurige metingen van Michelson en Newcomb. Deze proeven, in de lucht genomen, leidden practisch tot dezelfde uitkomst als de astronomische metingen; want de graad van nauwkeurigheid van deze laatste liet inderdaad niet toe het verschil waar te nemen tusschen voortplanting in 't luchtledige en in lucht, dat slechts 80 K.M. bedraagt.

Deze natuurkundige bepaling van de snelheid van het licht heeft haar belang voor de hedendaagsche en de toekomstige sterrekunde. In de eerste plaats heeft zij het mogelijk gemaakt, het vraagstuk van Römer om te keeren; en nu, door waarneming van de verduistering van de manen van Jupiter wetende, dat het licht 8 minuten en

20,8 seconden noodig heeft om van de zon tot ons te komen, kon men den straal van de aardbaan berekenen door een in zeker opzicht physische methode, die, wat nauwkeurigheid betreft, volstrekt niet onderdoet voor de beste astronomische methoden voor de berekening van dezen straal. In de tweede plaats zal de herhaling der snelheidsbepaling in volgende eeuwen, waarschijnlijk gegevens opleveren over de seculaire verandering in den duur van de wenteling der aarde; inderdaad zal een vermindering in den duur van den middelbaren zonnedag, die tot grondslag dient bij het vaststellen van onze tijdseenheid, zich kenbaar maken in den loop der eeuwen door een schijnbare vermindering van de voortplantingssnelheid van het licht.

In 1687 gaf Newton zijn ‘Principia mathematica’ in het licht. Hij stelde in dit werk voor het eerst de grondbeginselen op van de algemeene aantrekking en gaf vorm aan de wetten van de aantrekkingskracht. Zoodra de gedachte bij hem opkwam van een aantrekkende kracht, gehoorzamende aan deze wetten, onderwierp Newton zijn denkbeeld aan de controle, door de versnelling van de maan in haar baan te vergelijken met die van een vallend voorwerp aan de oppervlakte der aarde. Daar de maan gemiddeld ongeveer 60 maal verder van het middelpunt der aarde verwijderd is dan een dergelijk lichaam, zou zij naar de aarde moeten vallen met een 3.600 maal kleinere versnelling, hetgeen juist is, wat de berekening bevestigt. Bovendien bewees Newton, dat de derde wet van Kepler, die leert, dat de tweede machten van de omloopstijden der planeten evenredig zijn aan de derde machten van hun gemiddelde afstanden tot de zon, ook haar verklaring vindt in zijn wet van aantrekking. Eindelijk, niet tevreden met te hebben aangetoond, dat de wetten der planeet-bewegingen in overeenstemming waren met zijn wet, heeft Newton ook nog den aard willen zoeken van de beweging, door een centrale kracht teweeggebracht, omgekeerd evenredig met het vierkant van den afstand tot het aantrekkings-middelpunt, en hij vond dat de baan van die beweging een kegelsnede is, bijvoorbeeld een ellips, met het aantrekkende lichaam als brandpunt. Dit is in overeenstemming met de eerste wet van Kepler.

Het bestaan van een aantrekking tusschen de lichamen van

welke stof ook en van elke afmeting, aldus aangenomen door Newton, werd ongeveer een eeuw later onderzocht door proefnemingen in het laboratorium. Men kent de klassieke proeven van Cavendish, door middel van de wringings-balans; zij werden door verscheiden andere gevolgd: Cornu en Baille, daarna Boys en Braun gebruikten de methode van Cavendish; Wilsing bediende zich van een verticalen slinger, waarvan hij de zijdelingsche afwijkingen mat; Jolly, König, Richarz, Krigar-Menzel, en eindelijk Poynting, gebruikten een gewone balans, hetgeen reeds door Descartes was voorgesteld. Deze proeven lieten niet alleen toe de wetten van de algemeene aantrekking te toetsen, maar ook de constante van de aantrekking te bepalen, d.w.z. de aantrekkende kracht, die uitgeoefend wordt tusschen twee massa's van een gram, op een afstand van 1 c. M.; die kracht is ontzettend klein; zij bereikt zelfs niet 1 tienmillioenste milligram.

Eenmaal opgelost zijnde in het laboratorium, deed het vraagstuk van de algemeene aantrekking weer dienst bij de astro-physica, die er zich van bediende bij het bepalen der massa's van de hemellichamen: kent men de constante der aantrekking, dan is het immers voldoende de versnelling te meten, die aan het aangetrokken lichaam wordt medegedeeld door het aantrekkende lichaam, om de massa van dit laatste te bepalen. Het is aldus dat de massa der aarde werd afgeleid uit de versnelling der zwaartekracht; de massa van de zon werd afgeleid uit de versnelling van de beweging der planeten in hun banen; die van de planeten uit de bewegingen van hun satellieten, of uit de storingen veroorzaakt door hun aantrekking op een andere planeet of op een komeet.

Het gebied der toepassingen van de wetten van Newton werd uitgestrekt wijd buiten de grenzen van ons planetenstelsel: kent men de grootte der banen van de componenten van een dubbelster en hun omwentelingstijd om hun gemeenschappelijk middelpunt, dan kan men hun massa's berekenen. Deze berekening is zelfs uitgevoerd voor spectroscopische dubbelsterren, d.w.z. dubbelsterren, waarvan de componenten zoo dicht bij elkaar zijn dat de telescoop ze niet scheidt; men herkent ze in den spectroscoop aan het feit, dat periodiek hun spectraallijnen zich in tweeën ontbinden, en zich weer samenvoegen. De periode van deze spectraal-ontbinding licht ons in omtrent de

omloopsperiode van deze sterren en de grootte van de ontbinding omtrent hun snelheid; deze elementen zijn voldoende om hun massa te berekenen.

De verklaring van de ontbinding der lijnen in het spectrum van dubbelsterren wordt geleverd door het grondbeginsel van Doppler-Fizeau. Doppler verklaarde in 1842 het feit, dat de beweging van een geluidgevend lichaam ten opzichte van den waarnemer de hoogte van den waargenomen toon wijzigt: de hoogte van den toon neemt toe, als de afstand van het geluidgevend lichaam tot den waarnemer vermindert; zij neemt af, als de afstand vermeerdert. Doppler begreep toen ter tijd reeds, dat ook de beweging van een lichtbron schijnbaar den trillingstijd van de uitgezonden lichtstralen moest wijzigen, en hij meende in de kleurveranderingen van de dubbelsterren een bewijs hiervoor te zien.

Het is slechts in 1848, dat door Fizeau de mogelijkheid werd voorzien, om door middel van den spectroscoop de snelheid der sterren te meten, door het waarnemen van de verplaatsingen hunner spectraallijnen, en dat het beginsel van Doppler-Fizeau afdoend werd vastgesteld: als de lichtbron en de waarnemer zich naar elkaar toe bewegen, schijnt de trillingstijd verkleind en verplaatsen de spectraallijnen zich naar het violet; als zij zich van elkaar verwijderen, schijnt de trillingstijd vergroot en verplaatsen de spectraallijnen zich naar het rood. In aanmerking genomen het groote verschil in snelheid tusschen de voortplanting van het licht en de beweging der sterren, kon men verwachten dat de verplaatsingen der spectraallijnen heel gering zouden zijn; maar zij zijn niettemin zeer duidelijk en onze beste spectraalinstrumenten veroorlooven tegenwoordig snelheden van een lichtbron te meten met een nauwkeurigheid van 1 K.M.

Het beginsel van Doppler-Fizeau vond in de sterrekunde veelvuldige toepassingen. In de eerste plaats maakte het waarnemen van het spectrum van de randen der zon het mogelijk, den omwentelingsduur van die ster te bepalen; ook werd dezelfde waarnemingsmethode toegepast om de omloopssnelheden der planeten, hun satellieten en van de ringen van Saturnus te meten; en eindelijk heeft ook de spectraal-waarneming der vaste sterren het mogelijk gemaakt de snelheid van deze sterren in de richting der gezichtslijn te meten, welk vraag-

stuk de bolvormige astronomie niet kon oplossen. Dank zij het beginsel van Doppler-Fizeau, werd de verklaring heel eenvoudig voor de periodieke ontbinding van de lijnen van sommige sterren: die sterren zijn dubbelstelsels, waarvan het eene deel zich naar ons toe beweegt, terwijl het andere zich verwijdert, zoodat hun spectra zich verplaatsen, het eene in de eene richting, het andere in de tegenovergestelde richting; die spectra vallen samen op de tijdstippen als de twee deelen van het dubbelstelsel op hun maximum- of op hun minimum-afstand van de aarde zijn.

Bielopolsky, van het observatorium van Poulkowo, die in den spectroscoop de beweging van een groot aantal vaste sterren bestudeerde, verzon een methode om in het laboratorium het beginsel van Doppler-Fizeau te toetsen, voor het geval van lichtstralen; zijn methode, die hij in 1900 beschreef, komt in hoofdzaak hierop neer, dat hij licht laat terugkaatsen op een beweegbaren spiegel, op den rand van een rad bevestigd, en die dus snel verplaatst kan worden; het beeld van de lichtbron, in den spiegel waargenomen, verplaatst zich dan met een snelheid, die het dubbele is van de snelheid van den spiegel zelf, en door deze snelle verplaatsing moet het spectrum van het beeld gewijzigd worden. Bielopolsky bediende zich van zonlicht, en zijn proeven hebben aangetoond, dat er zich inderdaad in het spectrum van het teruggekaatste licht een verschuiving voordoet van de lijnen van Fraunhofer en wel in den zin zooals voorspeld was; ook de grootte der verschuiving was in overeenstemming met de voorspellingen.

Ik kom nu bij de breking in den dampkring. In zijn ‘Traité de la lumière’, in 1690 uitgegeven, gaf Huygens voor de eerste maal een logische verklaring van het feit, dat de sterren schijnen op te komen voor ze het inderdaad doen, en te laat schijnen onder te gaan; in dier voege dat men soms gezien heeft, dat de maan verduisterde, vóór nog de zon onder den horizont was. Dit feit schrijft Huygens toe aan een breking van het licht in den aardschen dampkring, of beter gezegd aan een kromming van de lichtstralen, en hij verklaart daaruit, hoe het mogelijk is, dat men soms, op zee zijnde, aardsche voorwerpen ziet, zooals bergen, die onder den horizont verborgen moesten zijn,

en hoe, als men door een kijker naar een ver verwijderd voorwerp ziet, zooals de spits van een toren, dat voorwerp van hoogte schijnt te veranderen met het uur van den dag.

Huygens heeft het eerst het denkbeeld ontwikkeld van de voortplanting van het licht door golven, bolvormig in een homogene middenstof, maar van ingewikkelder vorm in een middenstof, waar de dichtheid van punt tot punt verandert; en daar hij onderstelde, dat het licht zich des te sneller voortplant, naarmate de middenstof minder dicht is, zou in onzen dampkring het licht zich sneller voortplanten naar boven toe dan in horizontale richting. De zich voortplantende golven zouden dus hun middelpunt steeds hooger hebben, en Huygens moest er uit besluiten, dat een waarnemer, op zekeren afstand geplaatst, een aardsch voorwerp hooger moest zien, dan het in werkelijkheid was. Eveneens moeten volgens hem de lichtgolven, van de zon komende, vrijwel vlak en evenwijdig bij hun intrede in den dampkring, een trapsgewijze buiging ondergaan, en de lichtstralen, loodrecht op de golven, moeten gebogen worden naar de aarde.

Deze kromming der lichtstralen in middenstoffen van ongelijke dichtheid is aangetoond geworden door de laboratorium-proeven van Wollaston en Otto Wiener, die in een vat met evenwijdige wanden twee mengbare vloeistoffen boven elkaar brachten, van zeer verschillende breekbaarheid, zooals zwavelkoolstof en alcohol; na verloop van eenigen tijd vormt zich een diffusielaag, waarin de breekbaarheid van punt tot punt vloeiend verandert; en als men in deze laag een weinig schuin een dunnen lichtbundel werpt, dan neemt men waar, dat die lichtbundel zich zeer duidelijk kromt.

De welbekende verschijnselen van de luchtspiegeling worden ook verklaard door een continue kromming van de lichtstralen in een middenstof van veranderlijke dichtheid, bijv. in de luchtlagen, die sterk verhit worden boven het zand van een woestijn. De Amerikaansche natuurkundige Wood heeft kunstmatig het verschijnsel van de luchtspiegeling weergegeven. Hij bedient zich van een lange plaat van lei, die hij bedekt met een effen laag fijn zand; hij verhit haar van onderen door een reeks gasvlammen. Het verspreide daglicht wordt verkregen door een plaat mat glas, van achteren verlicht door een lamp, en aan het uiteinde van die kunstmatige woestijn plaatst Wood

de uitgeknipte teekening van een bergketen, en daarvoor eenige figuurtjes, in het zand geplant, die palmboomen of een karavaan voorstellen. Plaatst men het oog aan het andere uiteinde, ongeveer gelijk met de zandlaag, dan ziet men, dat dat gelijkt op een waterspiegel, waarin de bergen en de andere voorwerpen zich schijnen te weerkaatsen.

Brekingsverschijnselen overeenkomend met die, welke zich vertoonen in den aardschen dampkring, moeten zich noodzakelijk ook voordoen op de andere sterren, wier dampkring eveneens een middenstof vormt, waarvan de brekingsaanwijzer verandert met den afstand tot het middelpunt; deze dampkring moet in zeker opzicht als een zwak vergrootglas werken, die de schijnbare middellijn van de ster een weinig vergroot; dat moet in het bijzonder het geval zijn voor de zon, waarvan de photospheer ongetwijfeld afmetingen heeft, die aanzienlijk kleiner zijn dan degene, die wij waarnemen. Een Duitsch astro-physicus, Schmidt, heeft zelfs dat denkbeeld heel ver doorgevoerd, en ontkent beslist het afzonderlijk bestaan van een photospheer en een atmospheer; hij beschouwt de zon als een continue gasmassa, waarin de breekbaarheid van den omtrek naar het midden toe tusschen zeer wijde grenzen verandert, en hij toont aan, dat in een dergelijke gloeiende massa de kromming der stralen zeer goed aanleiding kan geven tot den schijnbaren vorm, die de zon ons vertoont; voor Schmidt is de zon slechts een groote optische illusie.

De breking in den dampkring gaat noodzakelijk samen met een kleurschifting; alleen is het verschil in breekbaarheid van de dampkringen der hemellichamen voor verschillend gekleurde stralen heel klein, en dus de uitwerking der schifting heel weinig duidelijk. Men moet bijvoorbeeld een vrij sterken kijker hebben om de gekleurde randen waar te nemen van een ster aan den horizont, en tot nu toe heeft men nog niet met zekerheid een kleuring aan den rand van de zonneschijf kunnen vaststellen. Maar, zoo al de schifting niet heel duidelijk is in gewone omstandigheden, er zijn buitengewone omstandigheden, waar zij heel duidelijk merkbaar is, namelijk in het geval van anomale dispersie, en het schijnt wel, dat die omstandigheden in de zon zijn verwezenlijkt. Ziehier waarin de anomalie der dispersie bestaat.

In de meeste lichamen neemt de brekingsaanwijzer toe, naarmate de golflengte kleiner wordt; de stralen met kleine golflengte zijn de meest breekbare; door breking wijkt het violet sterker af dan het rood. Maar er zijn stoffen, die het omgekeerde verschijnsel vertoonen, als men de volgorde beschouwt, waarin zij de kleuren doen afwijken, ten minste in een gedeelte van het spectrum; dergelijke stoffen zijn fuchsine, cyanine, en in het algemeen kleurstoffen; zoo doet een prisma van fuchsine het rood sterker afwijken dan het violet. Het is aan dit verschijnsel dat men den naam van anomale dispersie heeft gegeven. Het wordt bijzonder goed waargenomen door de methode van de gekruiste prisma's; de lichtbundel, die een afwijking heeft ondergaan door een eerste prisma, gaat door een tweede, waarvan de ribbe loodrecht staat op die van het eerste; men krijgt aldus een schuin spectrum, dat in het algemeen doorloopend is. Maar in het geval als een der prisma's gevormd wordt door een stof die anomale dispersie vertoont, dan is het spectrum verwrongen en zelfs in twee of meer deelen gesneden.

De anomale dispersie werd in 1860 door Le Roux in jodiumdamp ondekt. Tien jaar later ontdekte Christiansen haar opnieuw in een oplossing van fuchsine in alcohol, en Kundt, de proeven van Christiansen met een groot aantal stoffen herhalende, toonde het verband aan, dat bestaat tusschen anomale dispersie en absorptie; hij deed opmerken dat het verschijnsel zich altijd vertoont in de buurt van een absorptie-lijn of band: als men het spectrum doorloopt van het rood komende, neemt men waar, dat de brekingsaanwijzer snel aangroeit als men in de buurt van het absorptiegebied komt; aan den anderen kant van dat gebied is de aanwijzer bijzonder klein, soms kleiner dan 1, en stijgt weer vlug tot een hoogere waarde.

Door de methode van de gekruiste prisma's ontdekte Kundt het verschijnsel ook in een gasvlam, met natrium gekleurd. Als hij door de vlam het licht liet gaan, dat van een booglamp komt en uit een prisma met verticale ribbe treedt, en dat op een scherm een horizontaal spectrum werpt in den vorm van een dunnen, gekleurden band, nam hij waar, dat heel dicht bij de omgekeerde natriumlijn het spectrum zich een weinig naar beneden omboog aan den eenen kant, een weinig naar boven aan den anderen kant; bij deze proef werkte de vlam

zelf als tweede prisma en bewees, door het licht te doen afwijken, dat er snelle toename van den brekingsaanwijzer was aan den eenen kant van de absorptie-lijn, snelle afname aan de andere. Deze proef werd herhaald door Henri Becquerel en door Julius, die het verschijnsel waarnamen in de buurt van elk der beide D-lijnen van het natriumspectrum. Later hebben Lummer en Pringsheim, Ebert, Puccianti het nog bij andere metaaldampen waargenomen.

Het is in 1900, dat de Hollandsche natuurkundige Julius aan de anomale dispersie een rol toekende in zijn theorie der zonneverschijnselen en de stelling verdedigde, dat het licht van de chromospheer *niet* is licht uitgezonden door dat deel van de atmospheer der zon, maar licht van de photospheer sterk gebogen door de chromospheer, dank zij de anomale dispersie. Het is dat licht, gevormd door stralen in de onmiddellijke nabijheid van de absorptie-lijnen van de chromospheer en dat bijgevolg gelijkt op een uitstraling door emissie, dat volgens Julius, het 'flash' spectrum zou opleveren, dat men gedurende een of twee seconden waarneemt, bij het begin en bij het eind van een totale zonsverduistering.

Laat men zich een gasmassa voorstellen boven een gloeiend oppervlak; in die massa zijn er talrijke en zeer sterke verschillen in dichtheid; er moeten zich onregelmatige brekingen voordoen en men begrijpt, dat de sterk afwijkende lichtstralen den waarnemer kunnen bereiken, zelfs als een scherm de gloeiende oppervlakte voor hem bedekt: dat is het bekende verschijnsel van Toepler, dat het mogelijk maakt dichtheidsverschillen vast te stellen in een doorschijnende massa en waarvan partij getrokken werd om geluidsgolven te photographeeren. Voor stralen van gewone breekbaarheid is het verschijnsel weinig sprekend; maar het kan zeer duidelijk worden voor de stralen in de buurt der absorptie-lijnen, die, zooals we zooeven zagen, brekingsaanwijzers hebben, die zeer groot of zeer klein zijn. Men begrijpt dus dat de gasmassa, een selectief absorbeerend vermogen bezittend, aldus lichtgevend kan schijnen tot op een merkbaren afstand van het gloeiende oppervlak; maar het aldus anomaal gebroken licht kan slechts bestaan uit stralen in de nabijheid van de absorptie-strepen. Dit is de verklaring, die Julius van het licht der chromospheer geeft; de lichtende schijn van de chromospheer zou slechts een illusie zijn: de chro-

mospheer zou niet lichtgevend zijn uit zich zelf, en het ‘flash’ spectrum zou niet het emissie-spectrum zijn van een omkeerende laag, die niet bestaat. De protuberansen zelf zouden slechts dichtheidsongeheden zijn in de wervels van de zonneatmospheer, zichtbaar gemaakt door het verschijnsel van Toepler, en *niet* gloeiende massa's, weggeslingerd met moeilijk aan te nemen snelheden van 200 à 300 K.M. per seconde.

De verklaring van Julius is aan proefondervindelijke controle onderworpen door Wood, die in zijn laboratorium het ‘flash’ spectrum trachtte na te bootsen. Ziehier de wijze, waarop hij te werk ging. Een marmerplaat werd geplaatst boven een Bunsen-brander, waarin een kroesje met metallisch natrium geplaatst was; er vormde zich zoo onder de plaat een atmospheer van natriumdamp, waarvan de dichtheid stellig snel naar onderen toenam. Heel dicht bij de vlam werd het ondervlak van de plaat schel verlicht door een intensen bundel zonnestralen; deze aldus verlichte oppervlakte straalde verspreid wit licht uit en vervulde de rol van de photospheer der zon. Een rechtziend spectroscoop werd op deze schitterende oppervlakte gericht, bijna evenwijdig er aan, en men nam duidelijk de D-lijnen waar, die omgekeerd waren in het overigens continue spectrum. Verplaatste men daarna den spectroscoop, zoodat men langs het schitterend oppervlak keek, dan verdween het continue spectrum, en in de plaats der twee donkere lijnen zag men twee heldere lijnen komen, die verdwenen, als men het op de plaat vallende zonlicht onderschepte; dat bewees dat deze stralen niet waren uitgezonden door de natriumvlam, maar van het verlichte oppervlak kwamen. Wood heeft op dezelfde wijze het ‘flash’ spectrum van kalium en thallium weergegeven.

Een andere belangwekkende proef, namelijk het kunstmatig weergeven door middel van anomale dispersie van het geheele objectieve verschijnsel eener totale zonsverduistering met de chromospheer en de protuberansen, werd door den Duitschen natuurkundige Pringsheim bedacht. Door middel van een lens werpt hij op een scherm het beeld van een cirkelvormige opening, helder verlicht met wit licht. Dat beeld stelt de photospheer voor. Een kartonnen schijf kan op den weg der stralen geplaatst worden, zoodanig dat zij dat beeld volkomen bedekt; die schijf verbeeldt de maan. Voor de opening plaatst Prings-

heim nu een natriumvlam en dadelijk ziet men rond het verduisterde beeld van de opening een schoone chromospheer verschijnen, geheel overeenstemmend met wat men ziet tijdens een totale zonsverduistering: niet alleen is er een lichtende stralenkrans rond de schaduw van de schijf, maar eenige sterker sprekende lichtstrepen herinneren aan de protuberansen. Er is slechts dit eene verschil, dat de chromospheer geel is in plaats van roodachtig, zooals de zonnechromospheer, en het spectroscopisch onderzoek bracht aan het licht, dat het licht van deze kunstmatige chromospheer van denzelfden aard was als dat, door de vlam uitgezonden.

Verscheiden andere verschijnselen op de zon, o.a. eigenaardigheden van de Fraunhofer'sche lijnen, vooral in het spectrum der zonnevlekken, zijn door Julius verklaard met anomale dispersie en weergegeven door proeven in het laboratorium. Zelfs het verschijnsel van den ‘groenen straal’ meent Julius met dit principe te kunnen verklaren; dit vrij zeldzame verschijnsel, dat men zelfs in onze streken waarneemt, als de zon opgaat of ondergaat achter een berg of op zee bestaat hierin, dat de eerste stralen der opkomende zon of de laatste der ondergaande zon van een schoone smaragdgroene kleur zijn. Julius beschouwt dien groenen straal als het ‘flash’ spectrum van den aardschen dampkring, ontstaan door de anomale dispersie van de stralen, die in vrij hooge mate geabsorbeerd worden door de zuurstof en de stikstof; de proef zal moeten leeren, of werkelijk het spectrum van den groenen straal overeenkomt met de gecombineerde spectra van die gassen.

In de laatste plaats wilde ik iets zeggen over de magneto-optische verschijnselen in de cosmische natuurkunde. In 1870 had Young, van het Princeton Observatory, een verheldering waargenomen in het midden van eenige bijzonder heldere en breede lijnen van het spectrum der zonnevlekken; die verheldering werd verklaard door de overdekking van een emissie-lijn en een zeer breede absorptie-lijn. Midden in een heldere kern heeft men soms zelfs een nieuw donker centrum opgemerkt, wat deed spreken van een dubbele omkeering van die lijn. Men is het er nu over eens om aan dit verschijnsel een magnetischen oorsprong toe te kennen.

Het blijkt dat reeds in 1862 Faraday tevergeefs trachtte een invloed waar te nemen van magnetisme op de uitstraling van licht. In 1885 heeft een Belg, Fiévez, gezien, dat de stralings-lijnen van een vlam, die in een sterk magnetisch veld geplaatst was, omgekeerd schenen te worden in het midden; maar dat verschijnsel bleef onopgemerkt, totdat in 1896 de Hollandsche natuurkundige Zeeman, daartoe gebracht door de theoretische beschouwingen van Lorentz, waarnam, dat onder den invloed van een magnetisch veld elke spectraallijn ontbonden wordt in twee of meer andere. Dat is wat men het verschijnsel van Zeeman noemt. Als het uitgezonden licht zich voortplant loodrecht op de krachtlijnen, dan neemt men een ontbinding in een triplet waar, waarvan de middelste componente dezelfde plaats inneemt als de oorspronkelijke lijn; overigens zijn de drie componenten rechtlijnig gepolariseerd, de middelste rechthoekig op de beide andere. In een richting evenwijdig aan de krachtlijnen wordt de lijn ontbonden in een doublet, waarvan de componenten, aan weerszijden van de plaats der oorspronkelijke lijn gelegen, cirkelvormig gepolariseerd zijn, de eene naar links, de andere naar rechts. De oogenschijnlijke omkeering, door Fiévez waargenomen, was klaarblijkelijk niet anders dan het begin van de ontbinding.

Zoo doet het verschijnsel zich voor in den eenvoudigsten vorm; maar de nauwgezette studie er van, ondernomen door verscheiden geleerden, Cornu, Becquerel, Cotton, heeft geleerd dat de ontbinding veel ingewikkelder kan zijn, dat er namelijk wel 4, 6, 7, 9 en meer componenten kunnen zijn; men heeft er tot 17 geteld.

Met het eigenlijk gezegde Zeeman-verschijnsel, de magnetische wijziging van het emissie-spectrum, hangt een omgekeerd verschijnsel samen, de magnetische wijziging van het absorptie-spectrum. Als men wit licht door een absorbeerende vlam laat gaan, zoodat men de omkeering der spectraallijnen verkrijgt, dan neemt men waar, dat het magnetisch veld aan de omgekeerde lijnen dezelfde wijzigingen doet ondergaan als aan de rechtstreeksche lijnen, niet alleen wat betreft het aantal der componenten, maar ook wat betreft hun polarisatie-toestand. Dit omgekeerde verschijnsel, eveneens het eerst door Zeeman waargenomen, werd grondig bestudeerd door Cotton, König en Righi.

Als men, in plaats van de waarneming te doen in richtingen

loodrecht op of evenwijdig aan de krachtlijnen, in schuine richting waarneemt, ziet men tusschengelegen verschijnselen; de ontbinding geschiedt nog het eenvoudigst in tripletten, maar nu zijn de buitenste componenten elliptisch gepolariseerd.

Deze ontbindings-verschijnselen van spectraallijnen zijn op zeer duidelijke wijze waargenomen in het zonnespectrum, vooral in de buurt der vlekken, aldus het bestaan bewijzende van sterke magnetische velden in die reusachtige wervels op de oppervlakte der zon. Het is in 1908 dat Hale, van Mount-Wilson Observatory, monochromatische beelden van de zon verkreeg, waarop het wervel-karakter der zonnevlekken heel duidelijk uitkwam: in aanmerking nemend dat gloeiende gassen geïoniseerd zijn, d.w.z. vrije ladingen bevatten, en dat de ionen, in een snel ronddraaiende beweging meegesleept, een electrischen stroom opleveren, die een magnetisch veld vormt gelijk aan dat, wat in de buurt van een magneetpool bestaat, voorzag Hale, dat het Zeeman-verschijnsel ook in de zonnevlekken moest voorkomen. En inderdaad vond hij de kenmerken van dit verschijnsel in de lijnen van het spectrum der vlekken terug.

Bij het waarnemen van lijnen die van vlekken kwamen in de buurt van het midden der zonneschijf, nam Hale een ontbinding in doubletten waar met duidelijke sporen van cirkelvormige polarisatie; dit lijkt dus op het longitudinale Zeeman-effect, d.w.z. waargenomen in de richting van de krachtlijnen; en juist in dit geval nam Halle waar bijna in de richting van de as der wervels, dus in de richting der krachtlijnen. En als de vlek zich in de buurt van den rand bevond, kon Hale verwachten het transversale Zeeman-effect te zien, daar hij dan keek in een richting loodrecht op de krachtlijnen; dat was werkelijk het geval: de lijnen werden ontbonden in tripletten, en de polarisatie der componenten was rechtlijnig. Een belangrijke toetsing was overigens dit, dat de centrale wervels, die in tegengestelden zin draaiden, verschijnselen met tegengestelde polarisatie opwekten. En eindelijk heeft Hale voor de vlekken, die halfweg tusschen het centrum en den rand gelegen zijn, waargenomen, dat de lijnen, nog in tripletten ontbonden, hun buitenste componenten elliptisch gepolariseerd hadden.

Men heeft aan Mitchell, van het Princeton Observatory, teekeningen te danken, die verschillende vormen van spectraallijnen van

zonnevlekken weergeven; die vormen heeft men kunnen nabootsen in het laboratorium van Zeeman, hetgeen de waarschijnlijkheid van den magnetischen oorsprong van die vormen vergroot.

De quantitatieve studie, in het laboratorium verricht, van de betrekking die bestaat tusschen de grootte der ontbindingen en de sterkte der magnetische velden, heeft ons eenige inlichtingen verschaft omtrent de sterkte der velden aan de oppervlakte der zon; Hale heeft aldus vastgesteld, dat er zich velden van 3 à 4000 gauss bevonden, d.w.z. velden, die ongeveer 10.000 maal sterker zijn dan het aardsche magnetische veld. Aan den anderen kant heeft de studie van de elliptische polarisatie van de ontbonden lijnen in het zonnespectrum de richting doen kennen van het magnetisch veld op verscheiden punten der zon, hetgeen het mogelijk heeft gemaakt magnetische zonnekaarten te teekenen.

Ik moet hier eindigen, lang vóór mijn onderwerp te hebben uitgeput, dat te uitgebreid is om grondig in een lezing te worden behandeld, en zonder dat ik den tijd heb gehad om te spreken noch van de onderzoekingen over de uitstraling der zon, die gevoerd hebben tot een schatting van de temperatuur der sterren, noch over de merkwaardige proeven van Birkeland over de kunstmatige nabootsing van het poollicht. Ik hoop nochtans, dat de enkele voorbeelden, die ik gaf, voldoende waren om te bewijzen dat de laboratorium-natuurkunde en de cosmische natuurkunde wederzijds elkaar hebben voortgeholpen, en dat, als de natuurkundige de sterrekunde noodig heeft, omgekeerd de sterrekundige niet buiten de natuurkunde kan. Dat heeft men in bijna alle landen begrepen; bijna overal treft men gewaardeerde astro-physici aan: Deslandres in Frankrijk, Schuster in Engeland, Scheiner in Duitschland, Julius in Holland, Bielopolsky in Rusland, Arrhenius in Zweden. Birkeland in Noorwegen, Hale in Amerika. België heeft ongelukkig geen een naam om daarnaast te zetten: de astro-physica wordt bij ons niet beoefend. In ons land wordt haar bestaan niet officieel erkend; onze wet op het hooger onderwijs negeert haar; onze universiteiten onderwijzen haar niet; en in het doctoraat in de sterrekunde, waar de astro-physica toch een der voornaamste vakken moest zijn, is er zelfs geen een college, waar het

onderwijs in dat vak ondergebracht zou kunnen worden. Beschouw het programma van dit doctoraat: in het eerste jaar onderwijst men er de bolvormige sterrekunde en de elementen der wiskundige sterrekunde; en in het tweede jaar wordt dieper ingegaan in de wiskundige sterrekunde en astro-mechanica. Van colleges over natuurkundige onderwerpen, geen spoor; een uitsluitend wiskundig programma. De physische sterrekunde, waar de astro-physica uit den aard der zaak tot haar recht zou komen, wordt niet grondiger behandeld; zij bekleedt slechts een plaats op het programma voor de candidatuur, waar natuurlijk de kennis der natuurkunde nog te elementair is. Het kan zich dus voordoen, dat een jong sterrekundige, uit een onzer universiteiten komend, op een breukdeel van een seconde na het oogenblik kan berekenen, waarop een zonsverduistering begint, maar niet weet waarom de hemel blauw ziet.

Laat ons hopen dat de wetgever, als hij de herziening ter hand neemt van onze wet op het hooger onderwijs, niet zal vergeten in het programma van het doctoraat in de sterrekunde, naast de astro-mechanica, een plaats toe te kennen aan de astro-physica.

J.E. VERSCHAFFELT.

Duitse Letterkunde.

In mijne vorige kronijken had ik een paar maal de gelegenheid een nieuw werk van Clara Viebig te bespreken en de bewondering uit te drukken, die ik voor deze schrijfster gevoel. Ik ben dan ook gelukkig, naar aanleiding van het verschijnen van een eerste reeks van hare *Ausgewählte Werke* (Fleischel en C^{o}, Berlijn; 6 dln., geb. 25 M.), een overzicht te kunnen geven van het werk, dat hierin wordt geboden.

Reeds haar eerste boek, de novellen verzameling *Kinder der Eiffel* (1897) had de algemene aandacht op haar gevestigd. Het was inderdaad en het blijft een der merkwaardigste werken, die de zo opgehemelde 'Heimatskunst' in Duitsland heeft voortgebracht. Het toonde alle grote hoedanigheden, die Viebig in hare latere boeken zozeer zou ontwikkelen: haar buitengewoon talent in het schilderen van het landschap, de plasticiteit en de juiste karaktertekening in het uitbeelden van haar personen. De mooiste novelle van deze bundel is de aangrijpende geschiedenis *Die Schuldige*, die de schrijfster later verwerkt heeft tot haar drama *Barbara Holzer*.

Tezelfder tijd als deze novellen had Clara Viebig haar eerste roman geschreven, *Rheinlandstöchter*, een stuk autobiografie. Veel van zich zelf heeft ze gegeven in de heldin, de levenslustige Nelda Dallmer, die door veel leed en talrijke ontgochelingen tot een dappere, karaktervolle vrouw wordt gevormd. Een temperamentvol en sympathiek boek, al bemerkt men duidelik de fouten van de meeste eerstelingswerken: losheid van compositie en mangel aan soberheid.

In dit boek heeft de schrijfster de stad geschilderd, met de kleingeestigheid van haar bewoners en het enge dat er drukt op de mens. In haar volgende werk schijnt het alsof ze deze wereld had willen ontvluchten voor de ruimere natuur, voor haar geliefde Eifel en ze geeft haar mooie roman *Vom Müller-Hannes*, die op dezelfde hoogte staat als de beste van haar novellen.

Ondertussen had Viebig zich te Berlijn gevestigd, was er gehuwd en begon beroemd te worden. Ze leerde de theaterwereld kennen, kwam in aanraking met vele literatuur-coterietjes, had veel door

te vechten met zichzelf vooraleer klaar te zien in dit midden van schijn en eerzucht en vooraleer te begrijpen dat de kunst onbaatzuchtig moet zijn, dat de kunstenaar moet arbeiden zonder bijgedachte aan roem of winstbejag. Dit alles wordt beschreven in haar roman *Es lebe die Kunst*, weer een brok autobiografie, die gloeit van innerlike hartstocht.

Maar een groter probleem vatte Clara Viebig aan in hare volgende werken *Die Wacht am Rhein* en *Das schlafende Heer*, die hare faam duurzaam hebben gevestigd en die ik niet aarzel te rekenen tot de beste van de hedendaagse romanliteratuur. Beide werken zijn inderdaad ware spiegels van hun tijd en hebben aldus een werkelike kultuurhistoriese waarde.

Die Wacht am Rhein schildert het éenworden van het Duitse rijk. Deze roman is uiterst knap van compositie. Wij volgen het leven van de heldin, Josephine Rinke, van haar eerste kindsheid af; wij zien haar jeugd in het mooie Dusseldorf, beleven met haar de verwikkelingen van de jaren '40, horen later de muziek der optrekkende troepen in 1870, het steunen der eerste terugkerende gewonden, de klachten der ouders om hun zonen, die gevallen zijn, de jubel na de overwinning. Allerlei herinneringen uit haar eigen kindsheid heeft Clara Viebig hier kunnen verwerken; zelden werden de heerlikheid van het leven der schoolkinderen, het overweldigend geluk van de eerste liefde en de dromen der jeugd met zulke meesterschap beschreven.

Een tegenhanger tot dit werk is het even-hoogstaande *Das schlafende Heer*, waarin de strijd geschilderd wordt, die thans gevoerd wordt tussen Duitsers en Polen, om het land en de taal van de laatsten; dus een zeer actueel en dankbaar onderwerp.

Das schlafende Heer is de droom van de Polen, die niet geloven willen dat hun land verloren is, die vertrouwen dat eens zijn macht en zijn roem zullen herleven en die hun taal niet vergeten willen. Daartegenover wordt de Duitser geschilderd, die strijdt voor wat hij meent zijn recht, die fier is op zijn nationaliteit en wil meewerken aan de verspreiding van zijn kultuur. Op deze grote politieke achtergrond heeft Viebig op weergaloze wijze haar mensen getekend, levensecht en vol dramatiese kracht. Dit boek getuigt tevens van een bewonderenswaardige objectiviteit.

Een meer individueel onderwerp behandelt de schrijfster in haar volgend werk *Einer Mutter Sohn.* ‘Kleine kinderen treden op den schoot, grote kinderen treden op het hart’, dit mocht hier wel als motto staan. Dit mooie boek verkrijgt een groter belang door de diepe menselikheid en de algemeenheid van zijn onderwerp: de moeder.

Dit werk is het laatste dat werd opgenomen in deze reeks *Ausgewählte Werke.* Deze werden zeer mooi uitgegeven en behoren zeker tot het weinige van de moderne literatuur dat blijvende waarde heeft.

Van de romans die deze winter verschenen, wens ik in de eerste plaats te wijzen op het nieuwe boek van Rudolf Herzog *Die Burgkinder* (Cotta, Stuttgart; ing. 4 M., geb. 5 M.). Dit zeer mooie werk, zeker een der beste van deze vruchtbare schrijver, speelt in een prachtig kader: de Rijnstreek, gedurende het tijdperk dat zich uitstrekt van het uitbreken der Franse omwenteling tot aan de val van Napoleon, en geeft de geschiedenis van de vier 'Burgkinder'. Deze kinderen, wezen, zijn door een toeval op een vervallen burgt tezamen gebracht en worden er door de kasteelheer opgevoed. Wij volgen hen door hun gehele jeugd, zien hunne verschillende karakters opbloeien en zich ontwikkelen in hun strijd met het leven, waarin de een zegeviert en de andere ondergaat. Met spanning leest men dit lijvige boek, dat wemelt van prachtig getekende figuren; ook de compositie is onberispelik en een zachte humor verlevendigt het verhaal. Het is een werk dat getuigt van diepe mensenkennis en is de rijpe vrucht van een fors talent. Het verdient ten volle het grote succes dat het heeft genoten: veertig uitgaven verschenen op een paar maanden.

Ook van Gustav Frenssen, de alom gekende schrijver van *Jörn Uhl* en *Hilligenlei*, verscheen een nieuw boek, het verhaal *Der Untergang der Anna Hollmann* (Grote, Berlin; ing. 2 M., geb. 3 M.). Met grote verwachting begint men telkens de lezing van een nieuw werk van deze schrijver en die verwachting wordt nooit teleurgesteld. Ook in dit verhaal niet, dat anders geheel afwijkt van zijn gewone trant. Het vertelt in bondige, krachtige stijl het merkwaardige leven van een zeeman. De lezers van *Hilligenlei* weten met welke meesterschap Frenssen het leven der zeelieden weet te schilderen. Dit boek bevat bladzijden vol wilde fantazie, die volkomen nieuw zijn in het werk van deze schrijver. Zoals altijd klinkt een sterke ethische ondertoon in dit verhaal, dat zich waardig aansluit aan de rij zijner vroegere werken.

Van de al te vruchtbare Georg von Ompteda verscheen *Die Tochter des grossen Georgi. Ein Theater-Roman* (Fleischel en C^{o}; Berlijn; ing. 6 M., geb. 7,50 M.). Dit boek tekent de ontwikkeling van een dramaties talent en heeft me meer dan eens doen denken aan het gekende werk van Rudolf Hans Bartsch, *Elisabeth Kött.*

De hoofdfiguur, Marie Lanz, heeft van haar vader, de grote acteur Georgi, theaterbloed geërfd. Alhoewel door haar ouders daarin

tegengehouden, voelt zij zich onweerstaanbaar door het toneel aangetrokken. Wij zien haar ontwikkeling van af haar eerste optreden als figurante in een onbeduidende provincie-schouwburg, volgen haar door veel leliks en veel laags, zien hoe haar talent soms dreigt onder te gaan, tot zij wordt de grote toneelspeelster, die zij zich had voorgehouden te worden. De voornaamste fout van dit boek schijnt me te zijn dat men niet genoeg de strijd ziet, die Marie Lanz door te maken heeft vooraleer zover te geraken; van een gewone actrice, die toiletten toont en die door haar aanbidders laat betalen, wordt ze ineens, zonder dat dit psychologies voldoende wordt verklaard, de waardige vertolkster van de grootste dramatiese scheppingen. Dit wordt niet duidelik.

Dit boek heeft me niet zo goed bevallen als de vroegere werken van deze schrijver. Dit belet niet dat ik eerbied gevoel voor de grote hoedanigheden die het bezit: fijne karaktertekening, plastiese personenuitbeelding en boeiende verhaaltrant. Zou Ompteda niet al te veel voortbrengen: in eén jaar was dit de derde roman! Een schrijver mag nog zoveel talent bezitten, het schijnt me toch te veel. Ompteda staat hier aan een gevaarlik keerpunt: zal hij een veelschrijver worden of zal hij, evenals zijn heldin, een kunstenaar worden, bewust van de hoge eisen, die aan zijn talent mogen worden gesteld?

Hetzelfde gevaar dreigt de zo snel beroemd geworden Rudolf Hans Bartsch, van wie een nieuwe roman verscheen: *Das deutsche Leid* (Staackmann, Leipzig; ing. 5 M., geb. 6,50 M.). Hij behandelt de taalstrijd in Oostenrijk en doet dus denken aan het hoger besprokene *Schlafende Heer* van Clara Viebig.

Het is een onrijp werk. Op het tietelblad staat de volgende nota: ‘Dit boek (434 blz.) werd van Maart tot Mei 1910 neergeschreven.’ Moet dit soms als verontschuldiging gelden? De compositie is los; op vele plaatsen is de stijl zeer slordig en de behandeling is niet altijd voldoende gemotiveerd. Dikwels komen onjuistheden voor, bvb. een der hoofdpersonen, Himmelmayer, die getrouwd is. wordt eens voorgesteld als jonggezel en aan de kleine Georg, een kind, worden gevoelens toegeschreven, die alleen een volwassen man kan hebben. De beste figuur uit het boek is de levenslustige Himmelmayer, die wij reeds kenden uit de mooie novelle ‘Pflingstküsse’ (in ‘Bittersüsse Liebesgeschichten’). Sommige delen zijn wel boeiend en het grote talent, dat deze schrijver ontegenzeggelik bezit, verlochent zich niet geheel daarin. Maar als geheel schijnt het werk me toch mislukt; wat machtig boek ware er nochtans niet te schrijven geweest met dit onderwerp! Het komt me voor dat het talent van

Bartsch beter tot zijn recht komt in de novelle dan in de roman; hopen we dat zijn volgend werk de schrijver waardig zal zijn van die mooie bundels ‘Das sterbende Rococo’ en a Bittersüsse Liebesgeschichten.’

Geen zo groot, maar een sympathies talent bezit Ludwig Finckh en dat blijkt weer zeer duidelik uit zijn laatste roman *Die Reise nach Tripstrill* (Langen, München; ing. 3 M., geb. 4,50 M.). De fijne kunst, die in zijn ‘Rosendoktor’ stak, maakt ook dit werk zeer aantrekkelik. De held van het boek is een Schwaab, die naar de Kaukasus wil trekken om er fortuin te zoeken en om dan zijn meisje te kunnen huwen. De lust tot arbeid en tot reizen, die deze jongen bezit, geeft Finckh aanleiding tot vele mooie beschrijvingen. Wel geraakt hij niet tot in de Kaukasus, maar toch tot in Algerië, waar hij een goedbetaalde bezigheid vindt tot hij, rijker aan ervaring dan aan geld, naar zijn Heimat terugkeert en naar zijn liefde. Een boek vol prachtige humor en vol fijne karaktertekening, dat velen welkom zal zijn.

Een zeer eigenaardig werk is de roman *Raubmenschen* van Max Dauthendey (Langen, München; ing. 5,50 M., geb. 7 M.). De ontwikkeling van deze auteur van persoonlik dichter tot fijne novellist en tot krachtig dramaties schrijver had reeds velen verwonderd; deze zijn eerste roman toont weer een nieuwe zijde van zijn talent. Het is vol oorspronkelikheid en vol leven en het land, waar de handeling plaats grijpt, Mexico, geeft de schrijver gelegenheid tot het beschrijven van vele toestanden, die treffen door hun eigenaardige schoonheid. Maar, spijtig genoeg, heeft dit werk ook grote gebreken; er is te veel gezochts in en de talrijke rampen, die de hoofdpersoon in zijn liefdegeschiedenissen treffen, zijn onnatuurlik en onwaarschijnlik.

Groter tegenstelling dan tussen dit boek en de roman van Marie Diers, *Die nicht sterben dürfen* (Seyfert, Dresden; ing. 2 M., geb. 3 M.) is wel niet denkbaar. Zo uitbundig het eerste, zo droog het tweede. De schrijfster hekelt er de moderne zucht de brieven van beroemde doden uit te geven, zonder eerbied voor de diepste intimiteiten die daardoor worden blootgelegd. Een jong, mislopen schrijver geraakt in het bezit van een verzameling liefdebrieven van een beroemde schrijfster en geeft deze uit, onbekommerd om het leed, dat hij aldus aandoet aan de kinderen en kleinkinderen dezer vrouw, die nog in leven zijn. De brieven zelf maken het grootste en beste gedeelte van het boek uit; het andere gedeelte, een inleidend en een slothoofdstuk, zijn tamelik arm van vinding en van stijl en vormen geen eenheid met de brieven. Deze schrijfster heeft reeds veel beter geleverd.

De broeders Heinrich en Thomas Mann, zo verschillend in wezen en kunst, hebben beide hunne volgelingen, die aanhoudend strijden over het punt welke van de twee wel de grootste is. En intussen doen beide onbekommerd voort aan hun werk. Biezonder de oudste, Heinrich, legt een rusteloze bedrijvigheid aan de dag. Op zijn grote roman 'Die Kleine Stadt' volgde zijn novellenbundel 'Das Herz' en thans verscheen van hem een verzameling met zes van zijn rijpste novellen, onder de tietel: *Die Rückkehr vom Hades.* (Insel-Verlag, Leipzig; ing. 4 M., geb. 5 M.).

Zeker geen kunst voor de grote menigte, ze schijnt me daarvoor te cerebraal en te gezocht. Overigens betuig ik graag mijn bewondering voor de fijne, ironiese geest, die in dit werk steekt en de zekere beheersing van de vorm. Zeer kenschetsend voor het talent van deze auteur zijn biezonderlik de eerste novelle 'Die Rückkehr vom Hades' en 'Mnaïs'.

De uitgever van dit werk, de Insel-Verlag te Leipzig, verrichtte een goede daad door de uitgave van een goedkope editie van *Die Gedichte und Kleinen Dramen* (ing. 2 M., geb. 3 M.) van Hugo von Hofmannsthal, die tot nog toe alleen aan zeer hoge prijs verkrijgbaar waren. Dit was te betreuren, want het meest van alle moderne Weense dichters, verdient deze voorname kunstenaar alom gewaardeerd te worden. Zijn gedichten en toneelstukken die in deze bundel verzameld werden, zijn enig mooi. Met eerbied wijs ik op de overheerlike 'Tod des Tizian', 'Der Tor und der Tod' e.a.

Alhoewel spotgoedkoop, is dit boek zeer prachtig uitgegeven; de Insel-Verlag houdt er mee de faam staande, die hij terecht verworven heeft door zijn onvergelijkbare uitgaven.

De gekende Oxford-University Press heeft naast zijn beroemde bloemlezingen uit Engelse en Italiaanse dichters, thans ook een keuze gedaan uit de Duitse dichters van af de 12e eeuw tot heden en ze uitgegeven onder de tietel: *Das Oxforder Buch deutscher Dichtung* (6sh.).

Deze bloemlezing, van een inleiding van Gerhart Hauptmann en aantekeningen van Prof. H.G. Fiedler voorzien, geeft werkelik een helder en volledig overzicht van de Duitse poëzie en zal velen aanzetten met sommige dichters nadere kennis te maken.

Liefhebbers van volksliederen zullen hun gading vinden in de verzameling die Joseph Beifus heeft uitgegeven: *Die bunte Garbe* (Mörike, München; geb. 3,60 M.). Jarenlang heeft de uitgever de volksliederen opgetekend, die hij in de verschillende streken van Duitsland hoorde zingen en ze thans in deze mooie bundel verzameld. Deze bevat dus alleen de liederen, die ten huidigen dage in het

Duitse volk nog leven en ik wens hem graag de grootst mogelike verspreiding toe; hij is die overwaard.

Deze wens moet niet meer uitgesproken worden voor de studie van Dr Paul Schütze, *Theodor Storm. Sein Leben und seine Dichtang*, die in derde uitgave verschenen is, volkomen bijgewerkt door Dr Edmund Lange (gebr. Paetel, Berlin; ing. 6 M.). Reeds de beide vroegere uitgaven hebben dit werk bekend gemaakt als de beste studie over Storm en de fijnzinnige bewerking van Dr Lange, die er nu ook de laatste novellen van Storm in bespreekt, verhoogt in grote mate de waarde van het boek. In de laatste tijd is het aantal bewonderaars van Storm meer en meer aan 't stijgen; ik wens deze mooie studie in de handen van elk van hen.

Tot slot van deze kronijk wil ik nog wijzen op enige herdrukken van oudere werken, die belangrijk zijn door hunne letterkundige waarde en door de schoonheid der uitgaven.

Sedert enige jaren beleven wij een renaissance der romantiek. Alle werken van betekenis van deze periode worden herdrukt en weder gelezen. Thans kwam een zijner hoofdwerken, de *Phantasus* van Ludwig Tieck, aan de beurt (Morawe en Scheffelt, Berlin; 3 dln, geb. 10 M.), een verzameling sprookjes, verhalen, toneelspelen en novellen, onder elkaar verbonden, in den aard van Boccaccio's ‘Decamerone’. In de *Phantasus* had de schrijver in 1812-16 het voornaamste verenigd wat hij tot dan had voortgebracht. Het waren de sprookjes ‘Der blonde Eckbert, Der Runenberg, Die schöne Magelone’, de toneelspelen ‘Der gestiefelde Kater, Blaubart, Der kleine Däumling’ en het drama ‘Fortunat und seine Söhne’. In de latere uitgaven ontbrak steeds dit laatste en men moet er de uitgevers dankbaar voor zijn, dit belangrijke werk weder in de verzameling opgenomen te hebben. Zij verdienen ook alle lof voor de keurige zorg, die aan deze uitgave werd besteed. Op geelgetint papier gedrukt, met een ets van Moritz Melzer en zeer mooie tekstversieringen voorzien, vormen deze drie delen een sieraad voor elke bibliotheek.

Een waar juweeltje van goede smaak is ook de verzameling *Vergessne Lieder und Verse*, met tekeningen van Alphons Woelfle, bij Langen in München, verschenen (ing. 6 M., geb. 7,50 M.; prachtuitgave 30 M.). Deze liederen en verzen van enige dichters uit de 18^{e} eeuw, Alxinger, Bernhardi, Burmann, Goeckingk, Weisse en Uz, verdienen werkelik weder bekend gemaakt te worden; hunne fijne rokoko-kunst zal weer vele bewonderaars vinden. In volkomen overeenstemming met de tekst zijn de prachtige illustraties van Alphons Woelfle, die op zeer korte tijd een verdiende faam als boekverluchter

heeft verworven. In dit bundeltje heeft hij zich zelf overtroffen en de mooie druk en het prachtige papier werken mede om er een boek van te maken, waaraan elke liefhebber zich het hart zal ophalen.

De uitgever van dit boek bracht ook een herdruk op de markt van de terecht beroemde roman van Hans Jakob Christoph von Grimmelshausen, *Der abenteuerliche Simplicius Simplicissimus* (ing. 4.50 M., geb. 6 M.), een der meesterwerken van de wereldliteratuur. Dit boek, voor het eerst in 1668 verschenen, werd in moderne Duitse spelling overgezet door Engelbert Hegaur. Het tekent op meesterlike wijze de tijd van de dertigjarige oorlog en heeft meer dan alleen historiesen intrest. De keurig verzorgde uitgave en de moderne vorm zullen dit werk, hopen wij, weer in talrijke handen brengen.

FRANS DELVAEN.

Europeesch Evenwicht en Gewapende Vrede.

Bij de aandachtige beschouwing der geschiedenis van het laatste tiental jaren is het opvallend, hoe zij, ondanks de vele en schijnbaar ingewikkelde gebeurtenissen die haar kenmerkten, zich toch ontwikkeld heeft volgens enkele bepaalde lijnen, welke aan haar geheel een zeker karakter van eenheid, gelijksoortigheid, betrekkelijken eenvoud gegeven hebben. Ze wordt natuurlijk beheerscht door de hedendaagsche politieke groepeeringen der groote mogendheden, en het schijnt ons van belang na te gaan, in hoeverre deze de zaak van den algemeenen vrede bevorderen of tegenwerken.

Toen, na Sadowa en Sedan, het hedendaagsch Europa ontstond, schonk het bondgenootschap tusschen Rusland, Oostenrijk en Duitschland een overwegenden invloed aan deze drie machtige mogendheden. En toch weerstond die toenadering niet aan de wisselvalligheden van het Balkan-vraagstuk. Na het congres van Berlijn (1878) trok Rusland zich met misnoegheid terug en er bleef Bismarck niets anders over dan met Frans-Jozef, in Augustus 1879, een verbond te sluiten, als waarborg tegen een mogelijken Russischen aanval. Italië, ontstemd over de inpalming van Tunis door Frankrijk, sloot zich, in 1882, bij Duitschland en Oostenrijk aan.

Aldus ontstond het *Drievoudig Verbond*, steunend op wederzijdsche hulp in geval van verdedigenden oorlog, en dat sedert dien rotsvast gebleven is en zonder moeilijkheid hernieuwd werd, ondanks de sombere voorzeggingen van vijandige of afgunstige stemmen. Het Drievoudig Verbond was als een muur, dwars door Europa zich verheffend van de Noordzee tot de Ionische, Rusland en Frankrijk elk in zijn hoek afzonderend en als het ware verkleinend.

In zulke omstandigheden moet het ons niet verwonderen, dat deze twee mogendheden, hoewel hemelsbreed verschillend in zeden, gewoonten en opvatting over innerlijk politiek leven, toch tot een innige toenadering wenschten te komen. Andere oorzaken werkten er toe mede. De Russische regeering vormde grootsche economische plannen en het Fransch kapitaal kon de verwezenlijking er van krachtig steunen. In de Fransche republiek trilde het 'revanche' nog in vele zielen, en het verleidelijk beeld van een oprukken naar Berlijn, met de hulp van den Moscovitischen reus, streelde de levendige verbeelding van vele heethoofden. En zelfs de bezadigdste geesten voelden eene zekere opwelling van trots en dankbaarheid, toen, in 1891, de vloot van den onder-admiraal Gervais met zooveel onderscheiding in Kroonstad werd ontvangen. De geestdrift klom, toen de Schout-bij-nacht Avelan, in 1893, Toulon een hartelijk tegenbezoek bracht, en vooral toen de Fransche minister van buitenlandsche zaken in 1895 voor het eerst het woord 'alliance' deed hooren en daardoor officieel het bestaan van eenen nieuwen verdedigenden bond erkende, die zich tot doel stelde, het *statu quo* op den grondslag van den Vrede te Frankfort (1871) in Europa te doen eerbiedigen.

En ondanks de talrijke Russische leeningen verminderde de Gallische geestdrift niet; integendeel, zij klom zelfs tot eenen apotheotischen roes, toen het Russisch keizerlijk echtpaar in 1896 Parijs met een bezoek vereerde.

Triplice en Duplice wogen met zooveel evenwicht tegen elkander op, dat er gedurende eenige jaren een soort van kristallisatietoestand in Europa heerschte, waaraan echter een einde kwam door het zich sterker opdringen van een nieuwen factor van tweedracht, welke Europa nog steeds bedreigt met eene reuzenbotsing: de Engelsch-Duitsche naijver. De plaats ontbreekt ons hier, om in bijzonderheden te beschrijven, hoe de wonderlijk snelle ontwikkeling van de Duitsche nijverheid en handel, Engeland op alle markten van de wereld tegenover een immer machtiger wordenden mededinger plaatste, en hoe de strijd tegen alle '*made in Germany*' - voorwerpen een gevoel van diepen wrok in het hart van alle rechtgeaarde Angelsaksen aanwakkerde.

Nog erger werden de Engelsche argwaan en ongerustheid, toen

Wilhelm II, met de waakzame hulp van het *Flottenverein*, het plan opvatte en rusteloos begon door te zetten, om Duitschland's economische macht te steunen door het scheppen eener sterke oorlogsvloot. Tot hiertoe had niemand er zich aan gewaagd, Engeland op zijde te streven in hetgeen voor dat land de kern van zijn glorierijk bestaan vormt: de heerschappij ter zee. En deze begon nu betwist te worden juist door den meest te vreezen mededinger op het gebied van handel en nijverheid. Het dreigend spook werkte koortsachtig op het Engelsche volk; iedere uitbreiding van Duitschland's oorlogsvloot leidde tot overeenkomstige maatregelen, op grooter schaal, in Engeland. Er ontstond een opgewonden naijver tusschen beide volken, een zekere haat, dóórdringend in alle maatschappelijke rangen, zelfs tot in het onschuldig schoolbedrijf der kinderen. De gemoederen werden daarenboven opgehitst door overdreven persartikelen, en veranderden de vroegere gevoelens van achting, of van volkomen onverschilligheid tusschen Britten en Duitschers, in wantrouwen, bitterheid en werkelijke vijandschap.

Engeland zocht niet alleen heil in eigen krachtsontwikkeling; het zag om naar vriendschap. Eenmaal zoo trotsch op zijn ‘splendid isolement’ voelde het zich, na den hatelijken oorlog in Transvaal, van alle volken te veel vervreemd en het wendde den blik naar Frankrijk. Het oogenblik was gunstig voor een toenadering met dit land, waarmede het trouwens drukke handelsrelaties onderhield. Frankrijk koesterde uitgebreide plannen in het gebied van de West-Middellandsche zee. De gelegenheid was welkom om de oude Franco-Engelsche veete, geboren bij de Britsche bezetting van Egypte, en bijna tot oorlog aangevuurd bij de gebeurtenissen van Fachoda, in 1898, te doen verdwijnen. Den 8^{n} April 1904 sloten lord Landsdowne en de minister Delcassé eene ‘*entente cordiale*’, eene overeenkomst, naar den naam uit den Krimoorlog hernieuwd, waarbij Frankrijk alle tegenwerking van Engelschen invloed in het Nijldal verzaakte en daarentegen vrij spel kreeg in Marokko. Beide landen besloten daarenboven, alle onderlinge geschilspunten op vriendschappelijke wijze te beslechten, en elkander te steunen, waar dit noodig zou blijken.

Men ziet het, minder bindend dan een bondgenootschap, had de ‘goede verstandhouding’ toch voor gevolg, dat de politieke macht

van beide onderteekenaars belangrijk aangroeide. Gedurende de Marokko-crisis, in 1906 en 1911, stond Engeland zijnen vennoot immer trouw ter zijde; toen Djavid-bey, Turksche minister van financiën, in 1910 de Fransche voorwaarden voor eene aangevraagde leening niet aannam en zich tot sir Ernest Cassel wendde, weigerde het Foreign Office beslist, aan zijn verzoek te voldoen. Talrijke voorbeelden van wederzijdsche hulp en machtsversterking zouden kunnen aangehaald worden om de uitmuntendheid te doen uitkomen van eene toenadering, die nog opgeluisterd werd door triomfantelijke onderlinge bezoeken van staatshoofden, zooals dit van Eduard VII aan Parijs, en van president Fallières aan Engeland.

Dank zij de onverpoosde bemoeiingen van den schranderen Eduard VII, den ‘koning der verstandhoudingen’, werd alras de ‘entente cordiale’ de grondslag van een volledig stelsel van tijdelijke overeenkomsten, bepaald aangeduide punten betreffend, wederkeerig gesloten tusschen alle bondgenooten en cliënten van Frankrijk en Engeland. Overal waar zware verwikkelingen konden voorkomen, waar oorlogsgevaar kon ontstaan, kwam er eene vriendschappelijke oplossing van het geschil, zoodat alle ‘zwarte punten’ van den Engelsch-Franschen staatkundigen horizon als bij tooverslag - op één na, natuurlijk - verdwenen. In het begin kwam het voor, alsof al deze diplomatische verrichtingen, oogenschijnlijk steeds gericht op het behoud van het *statu quo*, enkel de goede zaak van den wereldvrede en het internationaal recht zouden bevorderen; doch alras bleek het, dat de overeenkomsten grootendeels gesloten waren ten koste van de onafhankelijkheid of ten minste van de belangen van 't een of ander zwak, nog onmondig, of reeds vervallen volk. Vrede tusschen de contracteerenden werd er gewaarborgd, ja, maar enkel omdat van beiderzijde in 't geheim besloten was, de oogen te sluiten voor elkaars hebzuchtige ondernemingen.

Gaan wij even de grondigheid van deze bewering na: het geheim akkoord van 1902 tusschen Frankrijk en Italië had als gevolg het na ontzaglijke verwikkelingen eindelijk bereikt protectoraat van Frankrijk over Marokkon (1912) en den glorieloozen Tripolitaanschen oorlog van 1911-1912; het akkoord van den 16^{en} Mei 1907 tusschen Frankrijk en Spanje en de kort hieropvolgende overeenkomst tusschen Spanje en

Engeland (waarbij Portugal ook toetrad) bepaalden, dat geen der contracteerende mogendheden, zonder aller toestemming, het recht zou hebben, iets van hare Afrikaansche bezittingen af te staan, langs de kust der Middellandsche zee of van den Atlantischen Oceaan. Deze regeling bekroonde eigenlijk gedeeltelijk of geheel de geheime Fransch-Engelsche en Fransch-Spaansche tractaten van 1904, aangaande de verdeeling van Marokko.

De toestand in het Verre-Oosten was, sinds 1902, beheerscht door het Engelsch-Japansch verbond. Den 10^{en} Juni en den 30^{en} Juli 1907 sloten achtereenvolgens Frankrijk en Rusland met Japan eene overeenkomst, waarbij deze mogendheden elkander het vredig genot van hunne respectievelijke bezittingen in Oost-Azië waarborgden en plechtig beloofden, de onschendbaarheid van het Chineesch keizerrijk te eerbiedigen. Sindsdien werd, den 4^{en} Juli 1910, - na eene vergeefsche poging der Amerikanen om het Mandchourisch spoorwegnet onzijdig te doen verklaren, - tusschen de twee vroegere aartsvijanden, Rusland en Japan, eene aanvullende conventie onderteekend, waarbij zij elkaar hulp beloofden voor het behoud hunner spoorlijnen, van de Siberische grens tot Port-Arthur.

Kort na dit in schijn onschuldig gedoe, den 28^{en} Augustus reeds, palmde het veroveraarsland der Opkomende Zon Korea in, het land van den Vredigen Morgen, zonder dat Rusland bij het verslinden van zijne vroeger zoo begeerde prooi, het minste blijk van afkeuring gaf. En wie twijfelt er aan, dat Japan ook goedmoedig de oogen zal sluiten op den dag dat de Moscovitische kuiperijen in Mongolië eindelijk met volledig succes, ten koste van Oud- of Jong-China, bezegeld zullen worden?

Nog slechter er aan toe dan het Middenkeizerrijk is Perzië, nu in twee invloedssferen verdeeld door de Engelsch-Russische overeenkomst van den 31^{en} Augustus 1907, welke ook de toekomst van Afghanistan en Thibet beoogt.

Waarheen voert ons, moet men zich afvragen, deze koele, doeltreffende, practische verwezenlijkings-politiek der mogendheden? Gewis, in vele dagbladen en politieke overzichten van tijdschriften wordt ze als natuurlijk, als noodzakelijk beschouwd, als lofwaardig zelfs, in een tijd van totaal overwicht der stoffelijke en economische belangen, in eene maatschappij van ‘businessmen.’

En toch is zij werkelijk een groot gevaar voor de zwakkere mogendheden, voor de kleine landjes van den Balkan, van Centraalen West-Europa. Zullen de ‘goede verstandhoudingen’ der toekomst, tusschen de zelfzuchtige grooten der Aarde, zich immer enkel beperken tot het offer van halfwilde Bedouinen of in verval geraakte Iraneezen? Werkt deze krachtige toepassing van het ‘zaken zijn zaken’ -begrip op internationaal gebied niet ontzenuwend op het gevoel van eerbied voor het volkenrecht? Diep indrukwekkend en onweerlegbaar vielen laatst, (December 1911) van de tribune der Fransche Kamer de woorden van den welsprekenden Jaurès op de politici der ‘réalisations’: ‘In volle vrede heeft Italië zich op Tripolitanië geworpen. Het was het gevolg van het geheim tractaat van 1902, waarin Frankrijk gezegd heeft: Ik neem Marokko, dat mij niet toebehoort; ontruk Tripoli aan Turkije, waarmede ik den schijn aanneem, goede betrekkingen te onderhouden.... Dat is internationale zedeleer!... Er was een tijd, dat het de eer der republikeinen was, de aanslagen, in de wereld tegen het volkenrecht gepleegd, bekend te maken. Lijdt gij niet, zooals ik, bij het zien hoe Italië Tripoli aan de Jong-Turken ontrooft; bij het zien hoe Perzië het slachtoffer is derzelfde praktijken als die waaronder Polen geleden heeft? Gij hebt deze handelwijze geduld zonder een woord van rechtvaardiging uit te te spreken. Gij waart gebonden door uwe Marokkaansche politiek. Volkeren roepen om hulp. Gij zegt: Het zijn hun zaken.’

De politiek van Eduard VII behelsde nog een ander groot gevaar, meer rechtstreeks in het oog vallend. Al de, van 1902 tot 1907 beklonken ‘ententes’, een duidelijke richting aanwijzend en nog versterkt door talrijke wederzijdsche vorstenbezoeken en samenkomsten van ministers, lieten stelselmatig Duitschland buiten het diplomatisch spel. Het scheen alsof het angstig jagen der mogendheden naar het behoud van het *statu quo* er telkens op wees, dat één volk in Europa in staat was, en het plan koesterde, om den Europeeschen vrede te storen. Gewis, de Duitsche keizer sprak gaarne in 't publiek over 't gescherpt zwaard en het droog te houden buskruit van Germania; maar was dit eene voldoende reden om over haar een net van verdenkingen te werpen? Onrustig en misnoegd zagen de Duitschers hun land ‘omsingeld’ door stroefgezinde volkeren. Vooral na het bezoek

van het Engelsche vorstenpaar aan den Czaar en de Czarin, te Reval, in Juni 1908, toen de opgetogen Fransche pers van eenen nieuwen Driebond gewaagde en de meer bezadigde Engelsche couranten den gelukkigen term van ‘Drievoudige permanente verstandhouding’ uitvonden, werd de zenuwachtigheid van het Duitsche volk zichtbaar. Vurig vaderlandslievend, schaarde het zich eenparig om den Keizer. Toen, weinige dagen na Reval, keizer Wilhelm, gedurende een bezoek aan Hamburg, 's avonds op het balkon van het raadhuis der majestueuze Elbestad verscheen, barstte spontaan, van uit de rangen van het bij duizenden toegestroomde volk, het galmend lied van Hoffmann van Fallersleben: ‘Deutschland, Deutschland, über alles’ los.

Eduard VII begon toen in te zien, dat het noodzakelijk werd, de gemoederen tot bedaren te brengen. Het optimisme, ontstaan na de samenkomst van den Engelschen koning met den Duitschen keizer, te Wilhelmhöhe, den 14^{n} Augustus 1907, en het langdurig intiem verblijf van de Duitsche keizerlijke familie bij het Engelsche vorstenpaar te Londen, (11-18 November 1907), was sterk verminderd. Zonder ophef, losjesweg, wist de handig-sluwe Eduard weer alles in de goede plooi te brengen; op weg zijnde naar Ischl, om er Frans-Jozef te begroeten, scheen het heel natuurlijk, dat hij eenen kleinen omweg tot Kronberg maakte, om er, den 11^{en} Augustus 1908, neef Wilhelm vluchtig, doch zeer hartelijk te omhelzen.

Was de Engelsch-Fransche Entente met hare talrijke zijvertak kingen slechts een volledige en verfijnde verdedigings-politiek of beoogde zij inderdaad de omsingeling van Duitschland en de Donaumonarchie? Hierover zijn de meeningen der deskundigen zeer verschillend, naarmate zij tot het Gallische, het Angel-Saksische of het Germaansche ras behooren. In elk geval, de publieke opinie is sinds dien steeds dobberend gebleven tusschen de twee opvattingen, naar de eene of de andere overhellend, naar gelang de Engelsch-Duitsche relatiën beter of spannender werden. De dood van Eduard VII (6 Mei 1910), het tijdelijk of definitief verdwijnen van het politiek tooneel van verscheidene zijner buitenlandsche medewerkers: Delcassé, Pichon, Isvolsky, verbeterde de verhouding tusschen de internationale antagonisten.

Het jaar 1911 deed, helaas, al het gewonnen terrein verliezen:

het overhaastig optreden der Franschen in Marokko, de zet van Agadir, de eindelooze onderhandelingen, waarbij Frankrijk zijne vrijheid van doen, in N.-W.-Afrika, letterlijk van Duitschland moest afkooken, de doordrijvende houding van Engeland, zijn overdreven ijver om te laten blijken dat het, in welke omstandigheden ook, Frankrijk tegenover Duitschland bij zou staan, verbitterden de gemoederen. De Engelschen vreesden, dat de Duitsche begeerlijkheid hunne wereldbelangen in gevaar zou brengen; de Duitschers beweerden het tegendeel. Doch, of wel kuipten beide regeeringen inderdaad toch, of wel waren zij te trotsch om elkaar duidelijke uitleggingen te geven. Deze valsche toestand leidde tot een voortdurenden, bitteren pennestrijd tusschen de Duitsche, Fransche en Engelsche dagbladen. De redevoering van minister Lloyd George, uitgesproken den 21^{en} Juli van het vorige jaar, werd in Duitschland opgevat als eene les, den Keizer en zijnen onderdanen brutaalweg voorgelezen.

Weder werd de spanning te groot. Bevreesd voor de verantwoordelijkheid eener botsing, ijverden beide gouvernementen om tot betere relaties te komen. In November wees Sir Edward Grey, hoofd van het Foreign Office, het Lager Huis er op, dat ‘Engeland aan Duitschland zijne plaats onder de zon niet betwistte, indien deze mogendheid een redelijk streven niet overschreed.’ Den 5^{en} December antwoordde de Duitsche Rijkskanselier von Bethmann-Hollweg hierop, dat ‘Duitschland even vredelievend was als welke andere mogendheid ook, maar dat men rekenschap moest houden met zijn rechtmatig streven.’ Hoe stug nog klinken die woorden, evenwel uitgesproken om het menschdom gerust te stellen!

Toch ware het verkeerd, om iedere bedoeling of daad der Europeesche mogendheden in verband te brengen met den Duitsch-Engelschen naijver. Andere ‘leitmotiven’ vindt men terug in de, zoo dikwijls wanklinkende, symphonie der groote buitenlandsche politiek. Zoo ook voorspellen sommige overprikkelde dagbladschrijvers, bij de minste locale verwikkeling, het uit elkaar springen van den Driebond of van de Drievoudige Entente. Ons komt het voor, dat de tegenwoordige indeeling der mogendheden in twee groepen, steunend op werkelijke, algemeene belangen, nog wel een tijdje zal duren.

Maar het gebeurt natuurlijk meer dan eens, dat de particuliere

ondergeschikte belangen van een der bondgenooten tijdelijk in botsing komen met die van de collectiviteit; eene schikking kan in dergelijk geval niet altijd bereikt worden zonder wrijvingen. Meldenswaardige gevallen hiervan zijn, in de laatste jaren, zoowel in den Driebond als in de Triple Entente, voorgekomen.

Bijna klassiek is het gezegde geworden, dat Italië en Oostenrijk verbonden blijven om niet met elkander in oorlog te geraken. De ontvoogdingstrijd der Cisleithaansche Italianen tegen de Weensche regeering wordt met hart en ziel nagegaan door hun broeders van het schiereiland. Daarbij worden de Oostenrijkers verontrust door de onduidelijke megalomanische aspiratiën van hunnen bondgenoot in het bekken der Adriatische Zee. Het spreekt van zelf, dat de regeeringen der beide landen voor eene oprechte toenadering der verbonden volkeren aanhoudend geijverd hebben. Door handig opgestelde nota's wist de Consulta van Rome steeds den slechten indruk uit te wisschen der periodische perscampagnes en heftige studentenbetoogingen ter verheerlijking der ‘Italia irredenta!’ Zijnerzijds moest het Ministerie aan de Ballhausplatz te Weenen immer strijd voeren met de militaire partij, die niets beters droomt dan een aanhoudend vergrooten der Oostenrijksche land- en zeemacht. Men herinnere zich, hoe de schrandere minister van Buitenlandsche Zaken, von Aerenthal, de laatste maanden van zijn leven vergald zag door de twistzieke bemoeiingen van den Aartshertog Frans-Ferdinand, den ultra-klerikalen en streng-hoogmoedigen troonopvolger der Donaumonarchie. Dank zij den steun van den eerbiedwaardigen Keizer Frans-Jozef, kon Aerenthal toch nog, in 't begin van December 1911, het aftreden bewerken van generaal Conrad von Hoetzendorff, chef van den generalen staf, een der voornaamste leden van de anti-Italiaansche camarilla, die het begin van den Tripolitaansche oorlog had gekozen als gunstig oogenblik om eene versterking der grenspositiën, aan den zuidafhang der Alpen, voor te stellen! Nu is graaf Berchtold, als opvolger van Aerenthal, aan 't bewind. Daar de tegen Turkije oorlogvoerende Italianen de belangen van Oostenrijk in de Middellandsche Zee zooveel mogelijk ontzien, is zijn taak niet al te lastig, maar wee hem, indien er eenig incident met Italië mocht ontstaan. Dra zou de aartshertogelijke bent er een voorwendsel in zoeken om zich te wreken; en het

ware dan niet te verwonderen, dat een onverkwikkelijk krakeel den ouden, levensmoeden Keizer moreel tot afstand zou dwingen.

Iedermaal wanneer de verhouding tusschen Oostenrijk en Italië te spannend werd, kwam Duitschland echter immer verzoenend tusschen beiden, wat makkelijk te begrijpen valt, daar dit land wel van allen het grootste belang heeft bij het voortbestaan van den Driebond.

En Italië's dikwijls zeer onafhankelijke houding tegenover Duitschland zelf heeft den Keizer menigmaal in moeilijke toestanden gebracht. Ten tijde van Crispi bestond er tusschen Italianen en Franschen een kunstmatig aangewakkerde haat, die eerstgenoemden door weeromstuit hevig naar hunne bondgenooten dreef. Doch sindsdien zijn de vriendschapsbetrekkingen der twee Latijnsche volkeren weer aangeknoopt en immer inniger geworden (ten minste tot het vorige jaar). Alhoewel Italië trouw bleef aan zijne bondgenooten, sloot het, sedert 1902, met de leden der ‘goede verstandhouding’ een reeks min of meer geheime overeenkomsten aangaande de toekomst der West-Middellandsche Zeekusten. Gedurende de conferentie van Algeciras, in 1906, was Italië's houding uiterst onafhankelijk. Na de bruuske inlijving van Bosnie-Herzegowina door Oostenrijk, in 1908, ontstond er tusschen Italië en Rusland een flirtage, gekenmerkt door de samenkomst, te Racconigi, van Nikolaas II en Victor-Emmanuel III, in October 1909, en nu nog vaag sporen van zijn lijdelijk bestaan aanduidend, ter gelegenheid van zekere duister blijvende episoden uit het Turksch-Italiaansch conflikt.

Toch moet men, uit het feit dat Italië een soort evenwicht tracht te behouden tusschen zijne bondgenooten en zijne vrienden, niet de gevolgtrekking maken dat Italië het voornemen koestert, den Driebond eerlang den rug toe te keeren. Koket heeft het de huldeblijken van beide kanten aanvaard en partij weten te trekken uit een voor Italië buitengewoon voordeeligen toestand, maar daarbij bleef het dan ook.

Tegen veler meeningen in, gelooven wij dat de jongste Turksch-Italiaansche gebeurtenissen geen nadeeligen invloed op het bestaan van de Triplice zullen hebben; het tegendeel schijnt ons waarschijnlijk. Wel heeft Italië den oorlog overhaastig en brutaal begonnen, tegen den zin in van Oostenrijk en Duitschland; doch het heeft dien, zoo goed en zoo lang het kon, gevoerd met voorzichtige inachtneming van

de belangen zijner bondgenooten in het Oosten. Nu wordt Italië de koloniale nabuur van Engeland en van Frankrijk; menigvuldige kansen van toekomstige grens- en invloedsgeschillen verrijzen; de Fransch-Italiaansche vriendschap is tamelijk verkoeld door de Carthage- en de Manouba-incidenten (Januari 1912); Italië klaagt over Fransche nalatigheid in het toezicht op oorlogscontrabande aan de Tunische grens; Italië's macht in de Middellandsche Zee groeit aan en Giolitti heeft zijne 'futuristische' politieke aspiratiën van de Noord-Oostergrens naar het Zuiden gekeerd, het Zuiden dat jarenlang zijne aandacht en zijne krachten zal vergen. In zulke omstandigheden komt het ons voor, dat het oogenblik wel heel slecht door Duitschland en Oostenrijk zou gekozen zijn om het Italiaansch bondgenootschap te laten varen.

Wel zal Italië's fijn diplomatische houding voorloopig een blijvend gevolg hebben: het voortduren, in de Triplice, van de innige en trouwens ook natuurlijke alliance tusschen de twee conservatief-militaire, door machtige vorsten constitutioneel-persoonlijk geregeerde Staten: Oostenrijk en Duitschland. Te Algeciras was de Donau-monarchie Duitschland's getrouwe helpster. In October 1908 verleende deze laatste mogendheid aan Oostenrijk-Hongarije hare onbeperkte en beslissende hulp.

Jonger dan de Triplice, heeft desniettemin de Drievoudige Entente ook reeds nu en dan geleden door den eigenzinnigen onafhankelijkheidsgeest van hare deelgenooten. Wij spreken hier niet van den verkoelenden indruk, welken de Russisch-Japansche oorlog op de Fransche chauvins, en de hardvochtige moorddadige beteugeling der Russische revolutie van 1905-1906 op de Fransche democraten gemaakt hebben; want, ondanks alles, bleven de regeeringskringen en de meerderheid der beide volken den bond immer getrouw. Maar het Russisch gouvernement dacht, dat internationale en nationale belangen wel te gelijkertijd konden behartigd worden. En dit bewees het, kort na de bekende keizersontmoeting te Potsdam (November 1910). Juist in dien tijd onderhandelde de Duitsche regeering druk met de Porte over de voltooiing van de 'Bagdad-bahn'. Den 20^{en} Maart 1911 gaf de Duitsche Bank haar voorkeurrecht op om de driehonderd kilometer lange strook van Bagdad naar Bassorah te leggen, ten gunste van een internationaal consortium. Daarentegen erlangde en verkreeg zij deconces-

sie der havenwerken te Alexandrette, den bouw eener zijlijn van deze laatste stad naar de hoofdbaan en den bouw van de strook Bagdad-El-Halif (Kerbelah). De Engelschen mochten zich verheugen over deze schikking, die hun de vrees ontnam eener Duitsche overrompeling van Indië, via de Perzische golf.

Doch sterk verminderde hun voldoening, toen het bleek dat, te Potsdam, de Duitschers, ten prijze van eene belofte om zich van alle concessieaanvrage in de Russische invloedsfeer in Perzië te onthouden, de verbinding van de Bagdad-bahn, via Khanykin, met Teheran en het toekomstige Iraneesche spoorwegnet hadden verkregen (schikkingen vastgesteld door het Russo-Duitsch akkoord van 19^{en} Augustus 1911). Hierdoor, inderdaad, kwamen Klein-Azië en de Oost-Middellandsche Zee direct in verbinding met het centrum van Azië, en werd de strook Bagdad-Bassorah een soort zijtak, welker internationaliseering nu zoowat alle practischewaarde verloor. Men begrijpt de kwalijk ingehouden verbolgenheid van de Engelschen en Franschen tegen den Moscovitischen boezemvriend, die met een verfijnd byzantinisme, een akte van zulk een waarde voor de toekomst had gesloten met de traditioneele Duitsche mededingers.

Op het einde van verleden jaar brachten de gebeurtenissen in Perzië de aanvallenderwijze optredende Russen en de meer bezadigde Engelschen weer in half openlijke oppositie, ditmaal aangaande de opvatting welke aan het akkoord van 1907 valt te geven. En even baatzuchtig-egoïstisch als Rusland, alhoewel minder brutaal, treedt Engeland elders op, daar waar het zijne belangen geldt. Voorzeker is het Frankrijk gedurende het Marokkaansch conflict trouw ter zijde gebleven, maar deze houding diende zijn eigen voordeel nog beter dan dat van zijnen bondgenoot. Men bedenke maar het bekende woord van den geestigen Franschman: ‘Groot-Brittanië bemint ons tegen iemand.’ Nooit zou deze koel-zelfzuchtige mogendheid Frankrijk genoeg liefhebben om het toe te laten zich tegenover Gibraltar te nestelen. Van 1904 af, tot op de huidige Fransch-Spaansche onderhandelingen, gevoerd in tegenwoordigheid van een Engelschen gezant, heeft Albion in schijn de Fransche politiek verdedigd; in werkelijkheid heeft het uitsluitend Britsche belangen behartigd. Zoolang de belangen der twee landen samenliepen, viel dit niet zoo op; maar nu wordt het toch

velen duidelijk, dat de ware beheerschster der menigvuldige Marokkoverwikkelingen, van het begin af, de Britsche diplomatie is geweest.

Ondanks onderlinge wrijvingen, schijnt de Drievoudige Entente toch, evenals de Driebond, nog eene schoone toekomst voor zich te hebben. Het bestaan dezer beide groepen, in kracht vrij gelijkmatig tegen elkaar opwegend, sticht in de wereld een moeilijk te verschuiven toestand van betrekkelijk evenwicht. En, over het geheel genomen, mag men dezen toestand als gunstig voor den vrede noemen, vooral daar, sedert de beangstigende crisis van 1911, vele Engelsche radicale politici ernstig pogen, aan de 'goede verstandhouding' geheel haar Duitsch-vijandig karakter te ontnemen.

Gunstig voor den vrede is hij wel, maar, helaas, geen waarborg van den vrede. De oorlogskansen zijn, in vergelijking met vroeger, sterk verminderd; de Balkan- en Turksche verwikkelingen er buiten gelaten, heeft geen groote krijg Europa meer geteisterd sinds veertig jaren. Iedere daad der mogendheden wordt in verband gebracht met de zucht naar eenen standvastigen vrede; geen vorst, geen minister neemt in officiëele gelegenheden het woord, of hij zwaait den olijftak en wijst op zijne zuivere bedoelingen. Maar juist het telkens herhalen van deze beweringen is het beste bewijs van de aanhoudende onrust, waarin wij in de laatste jaren verkeeren.

De Europeesche vrede is een ingewikkeld en broos complex, gebouwd op de zwakste diplomatische gronden. Hij bestaat en duurt, jà, maar niet zoozeer door een edeler voelen en helderder beseffen der hedendaagsche menschheid als wel door het terugdeinzen der regeeringen voor de schrikkelijke gevolgen van een nieuwe 'Völkerschlacht.' Alzoo is de thans gewapende vredestoestand eigenlijk meer een aanhoudend 'op het punt staan' der mogendheden om elkander den oorlog te verklaren, een 'qui-vive' -toestand, die schatten geld kost en op den duur misschien nog onhoudbaarder wordt dan vele der langgerekte en weinig slachtoffers vergende krijgstoestanden van voorheen.

Het zijn niet meer kleine vrijwilligersscharen, maar millioenen strijders, gansche volkeren, die tegenwoordig het harnas aangespen voor de verdediging van het vaderland; de vooruitgang van de bewapeningstechniek, zoowel te land als ter zee - en nu ook in de lucht -,

vereischt steeds nieuwe veranderingen, nieuwe geldoffers; de snelheid der mobielmakingen vergt in alle grensdistricten eene onafgebroken waakzaamheid. Daar iedere mogendheid de Latijnsche spreuk: ‘Si vis pacem, para bellum’ in den volledigsten zin van het woord toepast, is er een jagen naar leger- en vlootvermeerderingen ontstaan, die tot buitensporige geldverkwistingen drijft; spreekt men niet van een globale uitgave van tien en half milliard frank in het jaar?

Sinds lang reeds heeft men op de onzinnigheid gewezen van zulk een dorren, krachtdoodenden naijver, gerechtvaardigd door het wederzijdsch voorbeeld, maar hierdoor ook zonder mogelijken uitslag. Vrouwen als Bertha von Süttner, mannen als Stead, talrijke groepen als de ‘Olive leaf societies’ en de ‘Ligue internationale de la paix et de l'arbitrage’ hebben met woord en pen er naar gestreefd, het pacifisme te verspreiden. In gewone omstandigheden schijnt hun propaganda vruchtdragend; maar hoe zwak staat zij niet tegenover de naar geen reden luisterende opbruisingen van nerveus-driftige vaderlandsliefde in perioden van crisis?

Gouvernementeele pogingen om den wereldvrede permanent te vestigen hebben veel meer succes ingeoogst dan die van individueelen aard. En toch, de eerste Vredesconferentie, in 1899, was voor zeer velen eene ontgoocheling. Zij stichtte een scheidsrechterlijk hof in den Haag, maar zonder verplichting voor de mogendheden om er hunne geschillen aan te onderwerpen. Sinds dien beleefden wij de Transvaalsche, Mandchourische en de Tripolitaansche oorlogen! De tweede Haagsche conferentie, plechtige vergadering van gedelegeerden uit zeven en veertig Staten, kon niets meer uitwerken dan eene verzachting der krijgsgebruiken. Zij regelde den oorlog, doch schrapte hem niet weg. De moeilijkheid, die het toepassen van verplichtende arbitrage oplevert, kon zij niet uit den weg ruimen. Een voorstel tot beperking der bewapeningen, uitgaande van Engeland, gesteund door de Vereenigde Staten, Frankrijk en Spanje, werd, tengevolge van Duitsche oppositie, verworpen. Men kon het enkel eens worden over den platonischen wensch, dat ‘eene studie van het vraagstuk hoogst wenschelijk was’. Zelfs de woorden: ‘hoogst dringend’ had men, als te welsprekend, nog moeten laten vallen.

En sindsdien is Duitschland steeds pal gebleven in zijnen tegen-

stand. Den 30en Maart van het vorige jaar legde de Rijkskanselier von Bethmann-Hollweg den Reichstag nog eens duidelijk het standpunt der regeering voor: ‘Indien men ons, bij voorbeeld, moest vragen ons leger met tienduizend man te verminderen, in welke mate zouden die der andere mogendheden dan moeten herleid worden? Men zou de algemeene macht der natiën moeten vaststellen. Zonder dat, kan men het ook niet voor de kracht der legers doen.... Er is zonder twijfel geen enkel land dat zich zijne wereldsituatie zou laten bepalen. Elke poging tot internationale ontwapening zou dus steeds stuiten op het controle-vraagstuk. Op den dag dat er moeilijkheden tusschen twee volkeren zouden ontstaan, zouden de arbitrage-tractaten vlam vatten als zwam. Men kan uit het leven der volkeren de *ultima ratio* der koningen niet wegcijferen. Wat de volkeren ook mogen doen, zij zullen steeds de prooi der sterken zijn. Het volk, dat zich niet door zijne gewapende macht doet eerbiedigen, vervalt tot den tweeden rang en een sterker volk neemt zijne plaats in.... Duitschland moet zich deze treurige waarheid steeds voor oogen houden....’ Hoe herinneren deze fatalistische woorden niet aan de ijskille volzinnen, door Moltke - jaren geleden - aan den pacifist, Professor Blunfschli, geschreven: ‘De eeuwige vrede is een droom en zelfs geen schoone droom. De oorlog is een door God zelven gesteld bestanddeel der wereldorde!’

Toch moet men de Duitsche regeering niet beschouwen als weerspannig aan elk toenaderingsproces. Zij heeft, in Februari 11., den Engelschen minister lord Haldane, den werkzamen ijveraar voor een Duitsch-Engelsche toenadering, op de minzaamste wijze ontvangen en met hem *privatim* talrijke politieke punten onderzocht. Doch tot eene beperking der bewapeningen is het niet gekomen, zoodat men, ten slotte, een beetje den indruk krijgt, dat de heeren hunne gesprekken voornamelijk gericht hebben op een plan om later eventueel de Portugeesche koloniën - en welke andere misschien nog? - in Afrika in der minne te verdeelen.

Den 10en Maart legde Winston Churchill, de minister van Marine, de Tweede Kamer zijne begrooting voor. Het was de eerste maal sinds het begin der XXe eeuw, dat Engeland het dubbel-paviljoenbeginsel liet varen en zich beperkte tot het behouden van een oorlogsvloot, die een overwicht van 60 % boven de Duitsche zou bezitten.

‘Zoo Duitschland zijne vlootvermeerdering beperkt of binnen zekere grenzen houdt,’ beloofde de minister, ‘zullen wij, zoodra het feit duidelijk blijkt, er op antwoorden door beperkingen, naar de hare geëvenredigd.’ In beginsel staan wij hier tegenover eene praktische poging tot bewapeningsbeperking. Engeland stelt zijne houding afhankelijk van die der Duitschers. Maar of deze laatsten hier vrede mede zullen nemen, valt te betwijfelen. In elk geval heeft de Engelsche zienswijze den minister van oorlog von Heeringen en zijn collega van het zeewezen, admiraal von Tirpitz, bij de begrotingsvoorstellen voor 1912 (22 April) niet bescheidener in hunne eischen gemaakt, integendeel. Wat mag men dan niet verwachten van het Flottenverein?

Spijtig is het, te moeten erkennen, dat zelfs het sluiten van scheidsrechterlijke tractaten, tusschen mogendheden onderling, nog steeds door talrijke factoren bemoeilijkt wordt. Sedert de Alabamazaak hebben wel verschillende landen dergelijke soort van overeenkomsten gesloten, maar tusschen hen bestonden er weinig oorzaken van geschil, die oorlogkansen bevatten. In Maart 1911 hadden de Vereenige Staten, op het voorstel van president Taft, onderhandelingen aangeknoopt met Sir Edward Grey over het sluiten van een verplichtend Engelsch-Amerikaansch arbitrage-tractaat. In Mei hadden Frankrijk en Duitschland, - dit laatste blijk willende geven van zijne (naar zijn beweren) steeds miskende, vredelievende gevoelens, - den wensch geuit om met de groote Noord-Amerikaansche republiek dergelijke overeenkomsten te bewerken. Met het oog op de Japansch-Amerikaansche verhoudingen, had reeds Engeland, dat den 13^{en} Juli 1911 zijnen bond met den Mikado voor tien jaar hernieuwde, hem eenigszins gewijzigd. Maar de Senaat te Washington, tuk op zijne rechten, wist het voorstel zoo te verdraaien en te amendeeren, dat het practisch zijne groote kracht verloor en dat het twijfelachtig werd of men het, in zulken vorm, nog de moeite waard zou achten verder tot stand te brengen.

Men weet, dat tot hiertoe het volk, de groote individualiteitslooze massa, eerder verblind dan verlicht door dwarrelende, elkaar heftig tegensprekende persberichten, nog nooit direct geraadpleegd werd, noch in zake bondsluitingen, noch in zake relaties-afbrekingen. Oorlog en vrede, de twee toestanden, waardoor het het meest te lijden

of zich te verblijden heeft, worden zonder hem besproken, worden behouden of vernietigd in kleine geheim-duistere diplomatische kringen, beïnvloed door machtige kapitalitische of persoonlijk-politieke factoren.

Onder de leiding der socialisten, beginnen de arbeidende klassen al duidelijker en duidelijker te laten blijken, dat zij niet langer als onmondigen wenschen behandeld te worden. Nog zijn hunne pogingen, van land tot land, zeer verschillend en ontoereikend: in Noord-Spanje ontaardden de twee volksbewegingen van 1909 en 1911, ter gelegenheid van de Riff-expeditie, in anarchistische uitspattingen; in Italië dorst verleden jaar het proletariaat niet den patriotischen stroom tegengaan, losgebarsten bij het ultimatum, aan Turkije gezonden door Minister Giolitti; in Duitschland behielden de arbeidersklassen eene bewonderenswaardige kalmte bij hunne betoogingen tegen de Marokko-politiek en kreeg men den indruk, dat, in geval van oorlog, de ‘rooden’ allen nauwgezet hunnen soldatenplicht zouden hebben vervuld.

Doch waarschijnlijk zal het niet lang meer duren, of de eenvoudig-natuurlijke wil der volkeren, die ontegenzeggelijk allen naar vrede hunkeren, zal zich eensgezind, buiten alle partijgroepeeringen, openlijk en triomfeerend weten te uiten. En, indien de natiën - en niet meer enkel de ‘mogendheden’ - wezenlijk de bovenhand krijgen op de oud-aristocratische gezanten-camarilla's en op de voor niets terugdeinzende, buitzieke financieele consortia, dan zal de Europeesche vrede al spoedig gevestigd zijn; dan zal deze berusten, niet op bonden of op broze, arglistige overeenkomsten, maar wel op de groote, werkelijke ‘entente cordiale’ van alle menschen, vereenigd in éénen zelfden wensch naar voorspoed en aardsch geluk.

Mei 1912.

FRANS VAN KALKEN.

Jezus en het kleine Meisje.

Aan Edmond Verstraeten.

Toen onze Lieve Heer nog op aarde rondzwierf, gebeurde het eens, dat, moe van de menschen en verpletterd onder zijn ontgoochelingen, hij Petrus aan zijn netten liet voortwerken en wandelen ging, alleen.

Rustig lag de Schelde in den zoeten Mei-namiddag; de eenzame! dijk stond geprangd tusschen een dubbele rij notelaars en van alle kanten strekten zich uit de Polder-weiden, uren verre, oneindig en verlaten.

De lange, bleeke man met de groote zieners-oogen herkende alles; vroeger was hij hier geweest, toen hij hoopvol begon den tocht, die nu scheen te willen mislukken. De boomen stonden kloek, stout opgeschoten uit den zwaren dijkgrond, - notelaars met dikke, ruige stammen en sterke takken, die wild en zonder mate door elkaar slingerden. Ze droegen nog geen spoor van 't nieuwe leven, dat heel het land door aan 't kiemen en aan 't broeien was; ze stonden, de boomen, wachtend naar den zekeren gang der dingen, die eeuwig terugkomen. Hij kende den Zomer hier, met een heelen, kolossalen berg bladeren op elk dier boomen; het gespetter van de zon in vette plekken op loof en stam en grond. Hij wist het te-veel van dien sterken groei uit Vlaamschen bodem, en thans walgde hij van het zinnelijk-gezonde, onbewuste, overdadige leven, dat hij hier vroeger zoo bewonderde en had willen prangen in bei zijn armen, jonge God in een roes van geluk.

't Geluk was voorbij; hij bleef, onbekend en onbegrepen. De Schelde en de boomen waren gebleven en over de wijde streek zou

weer het àl te sterke leven komen, dat hij niet meer meegenieten wou...

Hij stapte. De oude smart voelde hij opkomen met nieuwe hevigheid; het deinde als een zee in zijn binnenste en hij genoot de wreede wonne zich te laten meevoeren naar eindelooze droome-landen van wanhoop...

Toen schrok hij, want achter hem hoorde hij stappen. Hij draaide het hoofd niet om, maar zag nu, verloren in zijn gedachten, naar 't dorpken, dichtbij reeds, dat achter den dijk zijn enkele huizekens bijeen had gescharreld onder een nietige kerk. De stappen achter hem naderden, maar zwaar waren die niet... Een kindje kwam voorbij en vestigde haar schoone kijkers op den vreemdeling.

'Dag, man!' zei ze.

- 'Dag, me meisken...'

Zonderling had de groet hem aangedaan. Hij wou weer terugkeeren, naar de oude smart en weer wegzinken in week gedroom, maar altijd keek hij naar 't boerenmeisje, dat vóór hem stapte.

Klein was ze, zeven jaar misschien. Hij kon niet nalaten, te kijken naar 't mooie blonde haar, dat schitterde in de zonne en met een rood lint netjes vastgebonden was tot een tresje. Het tresje gaf bij iederen stap een klopje op den rug. Heel heur lijveken was in beweging; het kleedje met ruiten, verschoten, sloeg bij elk pasje op de bloote, mollige beentjes. Het was eigenlijk toch een genot, zoo een onnoozel bloeiken te zien stappen. Zie, op maat, één-twee, één-twee, pasje-pasje, en het tresje klopt en het rokje slaat en het meisje gaat verder, naar het dorp, waar heur ouders wonen in 't een of ander stil huizeken.

En nu klonk het hem weer toe, een zoete muziek vol streelingen: 'Dag, man!'... Hij wou het vriendelijke snoetje weerzien, en de wijd-open oogen, die hem zoo betrouwend hadden bekeken; hij wou weer het zilveren stemmeken hooren, dat daar geklonken had in zijn droef gedroom,... een troostend vooizeken van twee enkele woordjes.

Hij volgde het meisje, dat permantig voortbeende, zag het den dijk afgaan en verdwijnen in een der huizekens van 't gehucht. Een herberg. Een poosje later stond hij er, alleen in de koele kamer, waar

aan de wanden de printjes hingen van een Christus, die zijn bloeiend herte toonde, en van een ooge Gods met er onder de voorvaderlijke woorden: ‘Hier vloekt men niet.’ Hij riep a Der is iemand!’ en een blozende vrouw van rond de dertig kwam uit het achterhuis, de handen aan heur voorschoot afvagend, en bracht hem een glas bier.

Zij was wat bevreemd voor dien zonderling met lang haar en groote grijze lijders-oogen; zij zag hoe slordig zijn jas hing en hoe zijn broek was vastgebonden om het middel met een uitrafelend koordeken. Ze sprak een poosje over 't weer, maar seffens werd ze vertrouwelijk en begon te babbelen over haar twee koeien, met uitleg en bijzonderheden zonder einde. De vreemdeling keek steeds rond...

Toen kwam het verwachte: het lieve meisje piepte door het kiertje van de deur. Ze herkende hem seffens en op een wenk van hem trad ze bedeesd binnen. Hij nam ze op de knieën, niet luisterend naar de moeder, die zei, dat het meisken al veel te oud was. Seffens sprak hij met haar als met een vriendje, op heel naïeve wijze, met gelukkige woordjes en brokjes van zinnen. Gaarne zweeg hij een poosje, en hoorde dan haar stemmeken in 't diepste van zijn gemoed weerklinken. Het deed hem wonnig, zoo wonnig aan, en voor de eerste maal peuterde hij niet meer aan het oude verdriet.

De vreemde man vertrok, toen het reeds avond werd. Hij kuste het meisje op het voorhoofd, dankbaar tot weenens toe, en het kindje, nu weer wat bevreemd, wreef haar rozig snoetje eens tegen zijn wang.

De zonne was gedaald en pulverde uit in goud en brons. Wat er langs den dijk met den man gebeurde, weet ik niet...

Maar dien avond, die heel zacht was en vol heerlijkheden van kleur en klank, kwam hij Petrus opzoeken, die in de Zwaan aan 't zabberen was aan een potteken Zeelschen dobbelen. Ze klauterden samen naar hun laag kamerken en zetten zich aan 't venster, nevens malkander. De visscher hoefde niet eens te vragen, waarom de oogen van den meester zoo schitterden, want weldra vertelde Jezus van dat lieve meisje. Zijn stem schokte. Een groote verteedering voelde Petrus opwellen, die heel simpel was en heel goedaardig. Hij heeft de hand gevat van zijn meester en zijn blik liet hem weten een groote blijdschap.

Lang hebben ze bij elkander gezeten, hand in hand, al zwij-

gendeproevend met bedeesdheid aan elk zijn eigen geluk over dien zonnigen dag...

De avond was gansch gedaald en een nooit-gedroomde zachtheid waarde rond op donzige engelen-vlerken...

Toen floot een nachtegaalken ievers, in de stilte.

FRANZ DE BACKER.

[Schetsen]

Spiegels.

Hoe vol mysterie, gij, effen koude gladde glazen! Gij alle, spiegels, lichtende en doffe, glimmende en benevelde, hoge en lage, hoekige en ronde, prachtige en eenvoudige; alle doet ge me huiveren van nieuwsgierige, geheimzinnige, vreemdsoortige angst!

Gij, stomme getuigen van wonne en smart, van liefde en haat, van trouw en ontrouw, van grootheid en nietigheid, van schoonheid en afschuwlikheid, van diefstal, wandaad en moord!

Zeg, welke tonelen weerkaatste uw broos koud glas? Welke kreten van passie of pijn, van wellust of wanhoop, van vreugde of waanzin deden u trillen?

Hoeveel bekoorlike vrouwenogen keken in u met stralende, pronkzieke blikken?

Hoeveel op elkaar gepreste lippenparen hebt ge zeer onbescheiden weerkaatst? Hoeveel verfrommelde rode gezichtjes van pasgeborenen, hoeveel rictussen van lijdenden en stervenden werden onwillekeurig in uw effen oppervlakte tot beeld?

Gij vooral, vertinde glazen uit vroeger tijden, bergt meer mys teriën noch in uw glanzend watereffen.

Gij, heerlik kunstvol oud-Grieks handspiegeltje, wie hoordet gij toe? Welke fijne, lenige vingers, met zware ringen en parels versierd, hielden u omvat?

Welke ogen, welke mond, welke glimlach verdubbelde zich in uw ovaal?

Gij, sierlike Italiaanse *Renaissance*- prachtspiegel, welke wellustige en hooggeboren schone was eens uw bezitster? Uw glas bleef door de tijden heen zo helder lichten, dat het zeker enkel schoonheid heeft weerkaatst.

Gij, fraaie gebeeldhouwde en fijn vergulde uit galante eeuwen,

sierlike ‘menuets’ en ‘Pavanes’, diepe buigingen en ondiepe liefdetafereeltjes spiegelden zich zeker koket en welgevallig in uw hoog, uit twee stukken vervaardigd glas?

Gij, grote vierkante, met mahoniehouten lijst en zware bronzen versiersels, statig en rijk, ontmoette u nooit de kleine Corsikaan, de grote keizer?

En gij, in uw vervelende *Loais-Philippe*-lijst, rijk aan grove lelike ornamenten, op welke stijve burgerschouw prijktet gij, versierend en weerkaatsend lompe, onsierlike meubels en vast een luchter, die als vliegenbeschutting in heel stijf krakend geel neteldoek was gehuld? Ploerten en ploertinnen bekeken in u met trotse zelfvoldoening hun vette, welgedane, alledaagse personen.

Gij, heel moderne, hoge klare blanke in wit gelakte lijst, wáár hoordet ge t'huis? Wie lachte u dageliks toe?

Een mooie, pure, jonge vrouw, die... Pardaf!! In duizend scherven en snijdende splinters blinkt nu 't glas aan mijn voeten en bloed druipt me langs de slapen.

Impressie.

Hoe eenzaam stil, hoe treurig- geheimzinnig waren de donkere lange straten; geen mensenstap noch stem, geen windgesuis, geen verre klanken zelf! 't Was al zo stil, zo benauwlik stil! Lauw was de middernachtlucht, lauw en zwoel; amper schitterden de talrijke sterren; als overwasemd leek hun geflikker aan 't somber firmament.

Alleen mijn eigen stap hamerde eentonig op de luwe straatkasseien en verbrak de zeldzaam stille stilte.

Die honderd en honderde malen doorlopen weg kwam me plotseling voor als vreemd en onbekend, als zonder einde...

Ging ik wel huiswaarts? En zo niet, waar dan heen? Angstig werd ik en liep harder.

Een donker, lenig, schaduwachtig wezen naderde me zonder 't minste geruis, en slenterde nu eens nevens, dan weer vóór me op zacht-fluwelen pootjes, en verdween dan plots met een sluipende sprong en een langgerekt, hopeloos jammerend ‘miauw.’

Waar zijt ge heen, gij spokensprookjes-dier? Ha! Daar glimmen als twee fosforbollen de geel-groene, ronde katerogen, en met meer spoed noch dragen mijn vlugge voeten me voorwaarts...

Komt er dan geen eind aan die donkere, donkere straten? Waar is mijn woon? Nooit vind ik die terug! Weer volgt me met wat-zachte, onhoorbare, geheimzinnige tred de kat; weer miauwt ze en verdwijnt... 't Wordt me zo angstig! De zeldzame gaslantaarns zijn als omfloerst, zo lijkt hun licht gedempt.

De lucht verduistert noch; het sterrengeflonker is nauw noch zichtbaar; hoe donker-stille, hoe stille-donker die lauwe zwoele dode nacht! O! Kon ik draven als in mijn kindsheid en buiten adem, in één rit, ontvluchtend ontvlieden die doffe zware warmte, en binnenstormen in mijn huis, mijn wit-fris huis, vol leven, licht en lucht!

25 Oogst 1911.

In Mei.

Een grote tuin vol bloemen en lentegeur, druip-nat noch van een versgevallen bui.

De jonge blâren, zwaar van lauwe droppels, met regenboogtonen getint, bibberen en beven alvorens te vallen.

Een klein meisje stormt de tuin in. Ze heeft blonde vlechten en rode wangen en draagt een helblauw kleedje, waarover een hagelwit schortje.

Ze stuift langs de wegen, schudt de natte twijgen, schatert en jubelt als de frisse droppels op haar neerstorten, en ontdekt op het modderig pad een dood, nog pluimloos musje. Zij laat haar slipken hangen en voelt in haar grote kijkers een vreemd gekittel.

Ze raapt het broze lijkje op en draaft er mede huiswaarts, weerom lachend bij de gedachte aan een ‘mussengraf’ en een plechtige begrafenis.

Nu holt ze, struikelt, valt en huilt.

Het vogeltje ontsnapt aan 't kleine handje en rolt op de grond.

Dikke tranen worden met pikzwarte, beslijkte vingertjes weggevaagd.

Het kraakwit schortje en het hemelblauw kleedje zijn erbarmelik bemorst.

‘Stout dood vogeltje,’ snikt de kleine en schopt met het mollig voetje 't lijkje weg, zo ver ze kan!

Stokrozen.

Als een schwadron uhlanen, vellende, uit één beweging, de lange sprieten op het kortknak bevel van de aanvoerder, zo staan op het ruim vierkant parkbed, hoog oprankend langs de dunne steunstaken, de boerse, toch zo mooie stokrozen.

Fors en fier prijken en pronken de trotse trossen op de stoere stevige stammen, opwaart schietend als vurige schichten in de zengende Juliezon.

En ik zie er, getint met het fijnste en teerste roze,... en ik zie er, gekleurd met krachtig bruinig rood; ik zie er... fonkelend hel-rode, week bleek-rode, hevig rode rood-in-rood, fluwelig-rode, en dieptonig donkerrode.

O gij, roze en rode, gij weelderige en wellustige bloemen, met bloed zijt gij geverfd, met levend, heerlik levend mensenbloed...

U teder-roze, u kleurde het bleke, water-weke bloed van anemieke maagdekens; maar even, heel schuchter en subtiel, schijnt het door uw fijn dooraderde blaadjes, broos en slap en doorschijnend als wakke, zwakke meisjeshanden, waar zonnelicht door schemert...

Met bleekroos maagdenbloed zijt gij getint, gij teder-roze...

Gij, sombere, bruinig rode, uw kleur is de kleur van gestold bloed..., van heel donker gestold bloed van forsige, vrees noch vare kennende mannen, vallend in de vaag van het leven...

En gij, helrode, gij fonkelrode, die schittert als robijnen, witte tortels schonken hun parelend bloed om u te kleuren; weke, weemoedige, verliefde tortels schonken u hun schoon en zachtwarm bloed, gij, helrode, fonkelrode als robijnen!

Welk boed van hoge adel, welk bloed van de innigste en zuiverste liefde heeft u getint, u bleek-bleek-rode, die zijt als bestorven en gestorven wangen of lippen? U kleurde vast het bloed van de

Gekruiste, toen de lans doorboorde zijn noch warme, maar al vege lijf. Gij, bleek-bleek-rode, u verfde bloed van de hoogste adel...

En gij dan, felrode, tartend rode, rood-in-rode, die vlamt als vuur! Schonk u niet een minnaar, verteerd van hartstocht en ijverzucht, het fel-rode, rood-in-rode vlambloed van zijn wreed gemarteld hart, gij, rood-in-rode, die vlamt als vuur? En gij mals-rode, fluweligrode, gij zacht en gemollig als het innigste fluweelzacht, wie kleurde u? U kleurde bloed, gespoten in speersende straal uit wellustige lippen, uit lippen, wond- en doorgebeten door een schrijnende, bijtende kus...

En gij dan, donker-rode, diep-tonige donker-rode, zo hel toch en doorschijnend, zo fors en fel van tint?

Heldenbloed kleurde u zeker..., bloed van nimmer deinzende, daden-durvende dapperen, bloed van zegevierend gevallen vechters uit vroeger eeuw!...

En de donker-rode, diep-tonig donker-rode, toch helle en doorschijnende bloem antwoordde:

‘Kind van Vlaanderen, uw liefde herkende mij! Ik ontkiemde op Groeningeveld.’

ELLEN CORR.

Uit ‘Perdita’.
Verzen voor een Verlorene.

Uit het Hongaars van Lajos Sandór.

I.
Gij, kind van louter weelde!

Gij, kind van louter weelde en rijkdom, rijk aan gaven
van geest, gemoed en lijf, en toch zo bitter arm,
zo bedel-arm, - arm kind, - aan liefde, waar en warm
en groot en innig, die alléén de ziel kan laven;

Gij, kind van louter lach en vreugde, en nu in nood,
smekend om tóch wat ernst in 't ijdel, wufte leven,
smachtend naar tóch wat liefde, en liefde voor het leven,
als wie van honger sterft schreeuwt om een bete brood;

o! nu niet wech zien, niet van mij zien! Vlak in de ogen
moet gij mij, wil ik u zien, zeg ik u...
Wat zo almachtig u ter keel stijgt nu, juist nu,
'k wil 't al aanhoren met het diepste mededogen!

'k Wil 't al aanhoren als de teerste vader doet,
die, wát zijn kind ooit deed of misdeed, arm en harte
trouw open houdt voor 't kind, en wiens algrootste smarte
is, dat zo diep het viel en dat het blozen moet.

II.
O! Laat ze stromen!

O! Laat ze stromen, deze tranen
van laat berouw en boeteleed:
uw roze wang en zal niet tanen,
al schroeien ze ook uw brauwen heet.

Laat uit uw ziel, zo bleek en krank noch,
al wat haar glans verduistren doet,
- dat wéér zij worde rein en blank toch! -
uitstromen op die zilte vloed.

En, wijl gij, snikkend, op mijn boezem
uw laatste tranen wenen zult,
zal, met de laatste zondedroesem,
wechstromen ook uw laatste schuld.

Dan zal ik op uw hoofdje leggen
mijn hand, van louter zeegning zwaar,
en met mijn teerste zoen u zeggen:
‘'t Is al vergeven! Rust nu maar!’

III.
Slaapdeuntje voor de verlorene.

Slaap, armste, slaap,
arm, lang verloren schaap...
Trouw, als in vaderarmen,
wil 'k op mijn borst u warmen...
Slaap, armste, slaap!

'k Weet, kranke, 'k weet
uw dwalen, zonden, leed...
Wol van uw zachte vachte
vlokte in zo menige grachte...
'k Weet, kranke, 'k weet!

Ween, droefste, ween...
Ik weet het, ik alleen...
Mijn ziel, vol bittere zorgen,
houdt alles, al verborgen...
Ween, droefste, ween!

Sus, kindje, sus!
Met deze reine kus
kus ik van uw zwoelen monde
de leste smaak der zonde...
Sus, kindje, sus!

Rust, lieve, rust!
De hel is nu uitgeblust...
In uw hart, zo wonnig open,
komt hemeldauw gedropen...
Rust, lievling, rust!

Droom, kindje, droom!
Droom, dat uw vader koom!...
Hij komt, niet droef en node
van onder zijn groene zode!...
Droom, kindje, droom!

Dáár, liefste, dáár,
met grijze baard en haar...,
't oud oog vol dank en zegen,
treedt hij opnieuw u tegen...
Dáár, liefste, dáár...

IV.
Waar moest het heen met u?

Waar moest het heen met u, mijn kind,
had God mij niet gezonden,
te halen en te redden u
uit zulk een poel van zonden?
Waar moest het heen met u, mijn kind,
had ik u niet gevonden,
bewusteloos verzinkend in
het stinkend vuil, gebonden
met dubbele bast aan voet en hand
en hals, 't gelaat geschonden,
en 't blinkeblank prinsesselijf
vol schrammen en vol wonden.

Dank God op beide knieën, kind,
dat ik geen stonde later
u vond!... Tot uwe lippen reeds
kwam 't walgelik zondewater...
En was, op 't glibberig bodemvuil
uw voet slechts uitgegleden,
wat waart gij *nu* geweest, mijn kind?...
O, kniel, kind! en gebeden!!...

Want zie, gij zijt gered, mijn kind!
Gered! Met al mijn krachten
uit 't vieze water trok ik u
en droeg u, zachte, zachte,
bezwijmd op bei mijn armen naar
een spiegelklare bronne,
wies zuiver u van slam en slijk
en vlijde u in de zonne...

En wat noch in dat felle licht
uw reinheid mocht doen tanen,
het laatste, laatste zondenvuil -
dat wies ik met mijn tranen.
En over heel uw arme lijf,
met vocht' en heten monde,
zoenend, steeds zoenend, heelde ik al
de schrammen en de wonden...

Dank God op beide knieën, kind,
dat ik geen stonde later
u vond!... Tot uwe lippen reeds
kwam 't walgelik zondewater...
Waar moest het met u heen, mijn kind,
had God mij niet gezonden,
te halen en te redden u
uit zulk een poel van zonden?

V.
De armste antwoordt.

Die tranen, die gij, al te week bewogen,
om d'uw niet, maar om mijn smart hebt geweend,
van uwe wimpers heb ik ze afgezogen
en in mijn boezem zijn zij al versteend.

Zwanger en zwaar van 't edelst medelijden
voor een, die 't waard is noch 't ooit worden kan,
veel zwaarder dan al vreugd en leed, voel ik ze glijden
mijn harte toe en tot de grond ervan.

Bezonken daar in louter bloedrobijnen
van dit mijn hart tot diamanten puur,
door heel mijn lichaam, van nu vooit, zal schijnen
rood, bloedrood over aard en zee hun zonnevuur.

POL DE MONT.

Het nieuwe Jaar.

Voor G.

Het Jaar sterft als een groote vreugde-brand,
Waarvan de hooge vlam, in laatsten gloed,
Haar klaarheid genstert over 't breede land
Van mijne weelde. - In kleur van 't rijkste bloed,

Laait 't vreugde-jaar voor mijn verbijsterd oog,
En brandt den rust'gen brand van 't heil'ge vuur,
Dat schoone Goden onderhouden, hoog,
Op stillen berg in 't late avond-uur. -

En duizend zware stemmen stijgen uit
Den grooten brand van 't vreugden-rijke jaar;
En duizend zware stemmen zingen, luid,

Den lof van Eén, die komt met vlammend haar,
En wijst, verrukt, met plechtig handgebaar,
De gulden morgen-poort van 't nieuwe Jaar...

JULIUS VERBRUGGEN.

De abnormalen en de misdadigheid.[1]

I.

Het onderwerp betreffende de abnormalen en de misdadigheid is niet nieuw. Het strafrecht heeft zich, ten allen tijde, bemoeid met de doofstommen, de krankzinnigen, de kinderen beneden eenen zekeren leeftijd, met allen wier verstandelijke vermogens gebrekkig ontwikkeld of door ziekte gestoord waren geworden.

Doch het vraagstuk vestigt tegenwoordig de bijzondere aandacht, niet alleen van de geneeskundigen, maar ook van de juristen, d.w.z. de beoefenaars van het recht, omdat de vooruitgang der menschelijke beschaving steeds meer streeft naar grootere rechtvaardigheid, altoos meer tracht naar eene betere overeenstemming tusschen schuld en straf.

Wat vraagt de strafrechter zich af, wanneer hij den beklaagde, welke voor hem verschijnt, schuldig erkent? Bij het bepalen van de hoegrootheid der straf, heeft hij te letten op de feitelijke omstandigheden waaronder het misdrijf gepleegd werd, en op de persoonlijke omstandigheden waarin de beklaagde verkeerde, op het feit en op den persoon, op de daad en op den dader.

Ten opzichte van het eerste punt, moet de rechter onderzoeken welke rechten door het misdrijf geschonden werden, welk nadeel door het misdrijf teweeg werd gebracht. Lichte gewelddaden worden niet vergolden met dezelfde straf als zware verwondingen, doodslag en moord; het wegnemen van onbeduidende voorwerpen wordt niet op denzelfden voet behandeld als het stelen van geld of geldswaarden van honderd duizenden franken.

(1) Voordracht gehouden, te Antwerpen, den 12 Mei 1912, in zitting der ‘Vereeniging tot Bescherming der Abnormale Kindsheid.’

Wat betreft het tweede punt, rijzen de volgende vragen: welk was het vroeger levensgedrag van den dader? Was het misdrijf een eerste stap op den weg des kwaads of was het de volharding in eene vroeger bedreven euveldaad? Heeft de dader gezonde hersenen? Is zijn geest tot volle rijpheid gekomen of heeft hij zekere stoornissen ondergaan?

Naar gelang der meerdere of der mindere ontwikkeling van de geesteseigenschappen, zullen de graden van de verantwoordelijkheid ook meer of min hoog opklimmen.

Maar, indien het nu waar is dat de verantwoordelijkheid afhangt van den aangeboren of op lateren leeftijd aangeworven aanleg der daders, dan moet alles in het werk gesteld worden om den misdadigen aanleg zooveel mogelijk te wijzigen, en dat is bij het kind wel mogelijk.

Het kind dat tot misdrijf geneigd is moet, door middel van onderwijs en opvoeding, ten goede opgeleid worden.

Een der doeleinden van de straf is de verbetering van den dader; deze uitwerking treedt op den voorgrond bij het kind.

Het jeugdig lichaam is kneedbaar; op vroegen leeftijd kan de geestesgesteldheid gevoelig vervormd worden; door onverpoosde zorg is het mogelijk, bij het kind den lust, de neiging tot het kwaad te doen voorbijgaan.

II.

Onder de kinderen zijn er mismaakten en misdeelden, d.w.z. jonge wezens die niet op dezelfde wijze aangelegd zijn als de meeste, als de gewone kinderen van hunnen leeftijd, die niet gewapend zijn voor den strijd om het bestaan.

De Regeering, welke op 31 December 1910 eene statistiek van de abnormale kinderen liet opmaken, heeft zich bepaald tot de gebrekkigen welke geneeskundige afwijkingen vertoonen; zij verstaat onder lichamelijke en geestelijke abnormalen de kinderen die tengevolge van lichamelijke of geestelijke defecten de leergangen der gewone scholen niet kunnen volgen of die ze slechts zeer moeilijk kunnen volgen.

Volgens deze begripsomschrijving worden de abnormalen verdeeld, langs den eenen kant, in wettelijk abnormalen, te weten de

blinden, doofstommen, dooven of stommen, alsook krankzinnigen, en, langs den anderen kant, in medisch-abnormalen, dat zijn al de kinderen, buiten de reeds opgenoemden, die niet geschikt zijn voor het gewoon schoolbezoek.

Op eene bevolking van 968.677 inwoners, in de provincie Antwerpen den 31 December 1910 gevestigd, waren er slechts 36 wettelijk abnormalen van 6 tot 14 jaar in bijzondere inrichtingen opgenomen, terwijl 292 aldaar niet verzorgd waren. Van de 603 medisch-abnormalen van denzelfden leeftijd waren slechts 2 in bijzondere inrichtingen ondergebracht[1].

Daarnevens vertoonen een niet onbelangrijk aantal kinderen lichamelijke of geestelijke afwijkingen, al zijn deze niet in die mate aanwezig dat van berooving van een der zintuigen of van krankzinnigheid kan worden gesproken. Wij noemen ze pedagogisch-abnormalen of achterlijken.

De achterlijken zijn voor verdere ontwikkeling vatbaar.

Lichamelijke afwijkingen zijn hardhoorigheid, bijziendheid, spraakstoornissen, traagheid in bewegingen, vermoeibaarheid, zenuwachtigheid, enz.

De jongens van deze soort zijn meestal schrale kereltjes, met een voor hun leeftijd te geringe lengte en met gebrekkige uitgroeiing van spieren en beenderen.

De oorzaken van het verstandelijk tekort zijn evenzoo menigvuldig; doch wij zullen ons op dit gebied niet wagen.

(1) PROVINCIE ANTWERPEN.
31 DECEMBER 1910:
Bevolking 998,677 inwoners.

	Kinderen van 6-11 jaar			**Kinderen van 11-14 jaar**		
	Jongens	Meisjes	Totaal	Jongens	Meisjes	Totaal
I. **Wettelijk Abnormalen.** A. Opgenomen in bijzondere inrichtingen.						
	9	10	19	10	7	17
B. Niet opgenomen in bijzondere inrichtingen.						
	108	93	201	56	35	91
II. Medisch Abnormalen. A. Opgenomen in bijzondere inrichtingen.						
	-	-	-	2	-	2
B. Niet opgenomen in scholen.						
	208	228	436	85	80	65

Het gevoelsleven van sommigen komt hierop neer, dat bij al hunne ervaringen de ikheid in het middelpunt staat, zoodat de samenleving, wier aanwezigheid voldoende ondervonden wordt, zich ten slotte als eene macht openbaart, waarmede zij herhaaldelijk in strijd geraken; hunne handelingen dragen een impulsief karakter, en richten zich als zoodanig of op de bevrediging van eigen behoeften of op de afwering van eene maatschappij, die hen in de bevrediging dezer behoeften hinderlijk is (anti-sociaal).

Bij anderen treden doel- en gevolgvoorstellingen op, om aan hunne wilsuitingen eene motiveering te geven, waarmede zij of het maatschappelijk organisme benadeelen of zich zelf aan de invloeden van het organisme onttrekken kunnen, terwijl voorts al hunne handelingen ervan getuigen dat zij zich in eene *verkeerde* verhouding tegenover de samenleving bevinden (dis-sociaal).

Afgescheiden daarvan, staan de zoogenaamd minderwaardigen. Overeenkomstig de gangbare begripsomschrijvingen beschouwen wij als minderwaardigen hen die aangetast blijken te zijn door psychische onregelmatigheden, welke, aangeboren of verworven, invloed uitoefenen op 's menschen persoonlijkheid, doch welke in erge gevallen geene bepaalde ziekte en in gunstige gevallen geene normale gezondheid vormen.

Het algemeen kenmerk van de pedagogisch-abnormalen is dat zij niet deugen noch voor de wettelijk thans bestaande inrichtingen, noch voor de gewone scholen; doch dat hun lichamelijke en geestelijke aanleg geschikt is om verbeterd, om tot een hooger gevoelsleven opgeleid te worden. Daarvoor zijn onderwijs en opvoeding onmisbaar. De achterlijken dienen dus in speciale scholen ondergebracht te worden. Daarvoor mag hun lichamelijk of hun verstandelijk defect niet te groot zijn, terwijl ook hunne zedelijke en andere afwijkingen niet hinderlijk op het schoolonderwijs mogen inwerken. Algemeen heeft men aangenomen, daarbij geleid door de ervaringen die men in de practijk van het onderwijs aan de achterlijken opgedaan heeft, dat kinderen, die voor speciale scholen geschikt zijn, het nooit verder kunnen brengen in eene gewone zesklassige volksschool dan tot de 4^{e} klasse, zoodat zij m.a.w. pas in zes jaar leeren wat een normaal kind in drie jaar leert.

Deze kinderen behooren dus een voor hen zelven doelmatig ingericht onderwijs te genieten, eene opvoeding te verkrijgen die voor hen in 't bijzonder aangepast is en die verschilt van de opvoeding der normale kinderen.

Deze opvatting valt in 't oog ten opzichte van de jeugdige scholieren welke lichamelijke afwijkingen vertoonen. Verre van dom ie zijn, gebeurt het niet zelden dat kinderen van dezen aard geestelijk zeer goed aangelegd zijn; maar zij schijnen dom, omdat zij tengevolge van hun lichamelijk gebrek de lessen niet kunnen volgen. Indien de onderwijzer de oorzaak van het kwaad niet ontdekt, worden deze scholieren hoe langer hoe meer verwaarloosd; zij worden op de laatste bank geschoven en geraken allengskens meer en meer ten achteren.

Hetzelfde geldt van de kinderen met lichte verstandelijke defecten: velen behooren niet tot de domsten van hunne klasse. Veel meer kenmerkt zich hunne afwijking in hun gedrag op school en daarbuiten, in de groote ongeschikheid zich aan te passen aan de orde en de tucht, die nu eenmaal van het kind behooren te worden geëischt.

III.

Wat moet er dus met verstandelijk-abnormalen gedaan worden? Is het te verwachten dat zij zich van zelf, zonder eenigen invloed van buiten, zullen verbeteren, zullen vooruitgaan, zich ontwikkelen en naderhand het verlorene inhalen? Neen, deze kinderen hebben een schoolonderwijs noodig dat, op een wetenschappelijke wijze geleid, hun toestand wijzigt, zoodat zij beter in staat zullen zijn nuttige leden van de maatschappij te worden.

De verstandelijk-abnormalen toonen zich, of als de onrustigen die hunne gedachten bij niets kunnen bepalen en evenmin een oogenblik kunnen stilzitten, of als de driftigen en schreeuwers die, om een kleinigheid, om een niets misschien, schoppen, trappen, bijten en zich uiten in heftigheden van allerlei aard.

Beide groepen van kinderen komen telkens in strijd met de wetten van tucht, en worden als tuchteloozen aangeduid.

Hunne tegenhangers vinden zij in de abnormale luiaards, de tragen, die door geen prikkel uit hunne apathie zijn op te wekken, de onverschilligen, zonder eerzucht, zonder lust en belangstelling.

Door hunne gebrekkige verstandelijke vermogens, kunnen zij geen profijt trekken uit het onderwijs dat hun in de gewone scholen geboden wordt. Veel liever blijven zij er uit en slenteren langs de straten, waar zij van allerlei vinden, dat vrij wat boeiender is voor hen dan de moeilijke letters en de onbegrijpelijke rekensommen van school.

Zij gaan er dan van door, want het slechte voorbeeld werkt aanstekelijk, met hunne zoo even beschreven makkers, die er den brui van geven op school te moeten stilzitten, en die zijn weggejaagd omdat zij den meester hebben getrapt of aanhoudend met hun geschreeuw en krakeel de orde hebben verstoord.

De ouders denken er niet aan hoe licht de deugnieten van de eerste soort, in de omstandigheden waarin de laagste klassen van de maatschappij verkeeren, kunnen ontaarden tot jeugdige boosdoeners.

Met de luiaards is het anders gelegen: zij zullen het niet tot misdadige bedrijven brengen, maar zij vervallen noodzakelijk tot het lot der leegloopers en zwervers, die een ellendig leven leiden en in armoede en nood sterven.

Wat doen, inderdaad, deze kinderen die zich aan schoolverzuim schuldig maken?

Op straat vinden zij gelegenheid niet alleen om zich te vermaken, maar ook om zich te ontwikkelen in het verzinnen en het begaan van allerlei kwaad; zij leeren er het ‘pikken’ van vruchten op de markt en, in den zomer, het rooven van fruit in de tuinen, zelfs met beklimming van de muren en de afsluitingen, het wegnemen van de voor de jeugd begeerlijke voorwerpen uit de uitstalkasten, dikwijls ook het stelen van lood en koper uit leege of in aanbouw zijnde huizen; zij verkoopen deze voorwerpen voor de centen, waarmee zij zich een of ander vermaak willen verschaffen.

Op de gewone school kunnen zulke kinderen niet gedijen. Thuis zijn zij, van hunne prille jeugd af, de plaag voor broertjes en zusjes geweest; de ouders beschouwen ze enkel als last. En zoo gaat het voort wanneer zij op de school gebracht worden: als leugenaars

en verklikkers, als rustverstoorders en ordeloozen, gevaarlijk voor hunne schoolmakkers en voor hunne meesters, staan zij met zwart krijt aangeschreven.

Hier komt dan te pas de regel: ‘Houd bij de opvoeding rekening met de eigenaardigheden van uwe kinderen.’ De uiteenloopende hoedanigheid van de hersenen der individuën werd vergeleken met de verschillende grondsoorten; ook deze onderscheiden zich in hoedanigheid: er is zand- en kleigrond, en beide zijn op hunne wijze geschikt om vruchten voort te brengen. Dit geschiedt echter niet zonder zwaren arbeid; en het hangt van de meerdere of de mindere bekwaamheid van den bewerker af, hoe groot die vruchtbaarheid zal zijn.

IV.

Doch, waarom blijven er zoovele kinderen van de school weg?

Er bestaan bij sommige menschen vooroordeelen tegen de school, alsof de ontwikkeling van den menschelijken geest ooit kwade gevolgen kon hebben, alsof de opvoedkunde, toegepast op den geest en het gevoel van den wordenden mensch, ooit een slechten indruk konde teweegbrengen! Onderwijzen, d.w.z. voeden en verplegen van den geest, is even weldadig en noodzakelijk als voeden en verplegen van het lichaam.

De ontwikkeling is gelegen, niet in het afwezig zijn van elementaire egoïstische neigingen, maar in het bedwingen dezer neigingen door het hoogere gevoel, dat door het onderwijs en door de opvoeding wordt opgewekt.

‘Wie op de schoolbank zit heeft meer kans dan een ander om van de misdadigersbank afgehouden te worden.’ De rechtspraak leert, inderdaad, dat de jonge misdadigers meestal ‘leegloopers’ zijn, die noch school noch werkhuis bezoeken.

Tarde, de Fransche criminoloog en kenner der statistiek, merkt ook op: De misdadigheid der kinderen staat in tegenovergestelde verhouding tot hun schoolbezoek[1].

(1) ‘La criminalité des enfants est en raison inverse de leur assiduité à l'école.’

Maar de ‘achterlijken’ die een gewone volkschool bezoeken, brengen het zoover niet als een normaal kind. Daarom neemt men algemeen aan, dat zij speciaal onderwijs noodig hebben.

Hiertegen verzetten zich somtijds de ouders, omdat zij vreezen dat het bezoek eener speciale school als een vernedering voor hunne kinderen zal worden beschouwd; doch hierin handelen zij verkeerd, want wat baat het of zij de oogen sluiten voor het gevaar dat hun kroost niettemin zal treffen?

Speciaal onderwijs wordt dus dringend aanbevolen.

Het heeft tot taak zich aan te passen aan de minderwaardigen, de achterlijken, die voor het algemeen onderricht niet geschikt zijn, niet deugen.

De speciale school moet eene opvoeding trachten te geven, die geëvenredigd is aan den aard, de eigenaardigheden, de vermogens der achterlijken, - eene opvoeding, waarvan het resultaat niet alleen aan het kind zelf ten goede komt, maar ook mettertijd aan de gemeenschap, waartoe het zal behooren. Want opvoeding, die geen rekening houdt met het maatschappelijk leven, veroordeelt zich zelve.

V.

Het stelsel dat wij aanbevelen heeft drieërlei uitwerkingen van het hoogste belang.

Ten eerste, ‘de tegenwoordigheid van achterlijke kinderen werkt storend op den regelmatigen gang van het onderwijs. De ontwikkeling der normalen wordt erg belemmerd door de abnormalen. Wanneer men dus voor de misdeelde kinderen zorgt en voor hen afzonderlijke klassen, - of beter afzonderlijke scholen - inricht, brengt men terzelfdertijd verbetering in de opvoeding der normale leerlingen, en zoo komt het inrichten van het bijzonder onderwijs niet alleen de achterlijke kinderen, maar tevens de gewone kinderen ten goede[(1)].’

Ten tweede, het is bewezen dat vele kinderen, wier verstande

(1) T. Jonckheere, De abnormale kinderen, in den *Vlaamschen Gids*, n[18] 5-6, 1905.

lijke toestand als wanhopend werd beschouwd bij het gewoon schoolbezoek, in staat geweest zijn, dank zij het speciaal onderwijs dat zij genoten hadden, eene practische, nuttige loopbaan te verwerven; en de groote uitbreiding, aan de *Hilfschulen* gegeven, is, ineen practisch land als Duitschland, het beste bewijs van hun bijval.

Maar bij het lager onderwijs mag het niet blijven.

Wanneer de jeugdige persoon de lagere school verlaat, dan moeten weer aanvullende inrichtingen gereed staan om hem in de gelegenheid te stellen die kennis vruchtbaar te maken voor het leven, met het oog op het bedrijf of het ambacht dat hij voornemens is uit te oefenen.

Ik bedoel hier de vakscholen, waarover ik reeds te dezer platse heb gehandeld[(1)].

Als de maatschappij de minderwaardigen in de vakscholen ter zijde wil staan, heeft zij nog een gewichtige taak te vervullen.

Ten derde is er nog een ander verschijnsel waarop de aandacht dient gevestigd te worden. De achterlijken hebben kwade neigingen; hunne handelingen zijn, tengevolge van hun gemis aan zuiver oordeel en gezond overleg, uitsluitend gericht op de bevrediging hunner lusten en begeerten, op het voldoen van hunne neigingen welke gevaarlijk blijken te zijn voor de maatschappij, zoodat zij gekenmerkt kunnen worden als staande buiten de maatschappij, van wier aanwezigheid zij ternauwernood eenig besef hebben. Daardoor vervallen de achterlijken, die geen onderwijs genoten hebben, niet zelden tot het plegen van misdrijven.

Thuis zijn zij afgunstig en strijden om het bezit van hetgeen zij met hardnekkigheid begeeren om hunne lusten te voldoen; dikwijls brengen zij het tot hevige twisten en vechtpartijen, met terzijdeschuiving van den zwakkere.

Deze gevoelens, in het huisgezin aangekweekt, voeren hen ook op straat en op de speelplaatsen tot strijd en krakeel, en leeren hun het recht van den sterkste kennen en toepassen. Het worden hongerige en begeerige ikheden, die met de vuist en den mond het bezit verdedigen. En gelukt het niet dit bezit met geweld of dreigement te veroveren, dan wordt het met list, met valsche beschuldigingen en dergelijke hulpmiddelen beproefd.

(1) N^{r} 1, 1912.

Zoo groeit de jeugdige misdadiger aan.

Indien de achterlijken geen onderricht en geene opvoeding in hunne jeugd ontvangen, dan is het te vreezen dat zij later in handen van het straf gerecht zullen vallen.

Tengevolge van hunne verstandszwakte of van hunne zedelijke afwijkingen, zijn zij niet geschikt om in den strijd om het bestaan te zegevieren; zij zullen altijd vooruitgestoken worden door anderen die beter, bekwamer aangelegd zijn dan zij zelven, die meer kundigheden hebben aangeworven, die meer behendigheid vertoonen, die door hunne zielsuitingen meer liefde, meer genegenheid, meer vertrouwen aanwerven, en dan overal de beste plaatsen veroveren, en hun misdeelde broeders verre achter zich laten.

Hieruit volgt dat de ongelukkigen zich zelven miskend achten, afgunstig worden en zich op de maatschappij willen wreken.

Door de schadelijke daden welke zij begaan, blijken zij weldra gevaarlijk te zijn, meer of min ongeschikt te zijn voor het maatschappelijk leven, voor het leven naar de regels of voorschriften, die in den gegeven staat van beschaving of maatschappelijke ontwikkeling noodig worden geacht.

De krachtdadigen, de geweldigen, vergrijpen zich op ergerlijke wijze tegen de maatschappij; zij worden straatroovers, dieven, brandstichters, moordenaars, en ontzien geene aanrandingen noch tegen de maatschappij noch tegen hare leden, ten einde datgene te bereiken dat zij niet op eerlijke wijze kunnen verwerven.

Integendeel de zwakken, de slappen, zij die geen wilskracht bezitten, worden landloopers, bedelaars; zij vervallen tot die ongelukkige wezens, die door hunne lamlendigheid, door hunne vadsigheid, een afkeer bij den krachtigen, gezonden mensch verwekken, en brengen het niet verder dan tot de bedelaarsgestichten en andere inrichtingen van denzelfden aard.

VI.

Maar, zal men tegenwerpen, waarom vervolgt de maatschappij de minderwaardigen? Is schuldigverklaring wel aangewezen bij deze half-verantwoordelijken? Is hunne strafbaarstelling niet strijdig met het begrip van straf?

Immers, de straf is en kan niets anders zijn dan een *verdiend* leed, het loon voor *gepleegd* kwaad; en de vraag luidt derhalve of de toerekeningsvatbaarheid niet uitgesloten is bij hen die de strafbaarheid van het bedreven feit niet heelemaal beseffen.

Het antwoord op deze vraag is eene waarneming van verschijnselen.

'Bij iedere menschelijke handeling doet zich een verschijnsel voor, dat men van ouds en steeds heeft aangeduid door het woord WIL. De mensch handelt nooit zonder dat hij daartoe door eenen lust wordt gedreven, en zonder vooraf bij zichzelf overlegd te hebben of hij aan dien lust al dan niet gevolg zal geven.

Men andere woorden, hij neemt, na beraad, een besluit, hetzij om te doen, hetzij om niet te doen.

Dat kiezen na overleg met zich zelven noemt men het bepalen van den wil, willen. Dat kan sneller of langzamer gaan, maar heeft altijd plaats; want, waar het ontbreekt, kan er van handeling geen sprake zijn. Alleen een gewilde daad is een handeling[(1)].'

Welnu, is bij de achterlijken dat overleg en die keuze onmogelijk? Is hun wil in die mate belemmerd, dat het overleg volkomen onbestaanbaar is, dat de keuze uitgesloten is tengevolge van een onweerstaanbaren drang?

Niemand zal het beweren, want wij zijn uitgegaan van het beginsel dat de pedagogisch-achterlijken wél voor verdere ontwikkekeling vatbaar zijn, dat zij het verkeerde hunner handelingen wél kunnen beseffen en dat alzoo het kwaad, dat zij bedreven hebben, hun als schuld kan worden toegerekend, omdat en voor zoover zij het gewild hebben, voor zoover het een gevolg is van hunne keuze tusschen doen en niet doen.

De achterlijken die door het onderricht, door de opvoeding niet verbeterd worden, zijn dus toerekeningsvatbaar; en, daar zij meer dan de normalen geneigd zijn tot het plegen van misdrijven, komen zij ook meer dan de normalen in aanraking met den strafrechter. Straffen kan men dus niet missen en deze kunnen ook zeer werkzaam zijn, op voorwaarde dat de persoon het verband tusschen verkeerdheid en straf goed bemerkt.

(1) Mr Pols, *Redevoering over de nieuwe richtingen in het Strafrecht.*

Het komt er meer op aan hoe de straf wordt ten uitvoer gelegd; maar de straf zelve kan niet gemist worden.

VII.

Den 31 December 1910, in het gansche Rijk, op eene bevolking van 7,423,784 inwoners, waren er 7,482 abnormalen, te weten 2,527 wettelijk abnormalen en 4,955 medisch-abnormalen.

Daaronder waren 2,047 opgenomen in bijzondere inrichtingen; integendeel 5,435 ontvingen geen onderwijs.

Maar een onderscheid moet daaromtrent gemaakt worden tusschen de Vlaamsche en de Waalsche gewesten; terwijl, bij de Vlamingen, weinig of niets gedaan wordt voor de mismaakten en de misdeelden, nemen de Walen voorzorgsmaatregelen om de criminaliteit te voorkomen en de orde, veiligheid en welvaart der maatschappij te helpen behoeden door de kwalijk aangelegden intijds bij te staan, om inrichtingen open te stellen voor de jongens en meisjes van elken leeftijd, wier omstandigheden, gedrag of neigingen hen in gevaar brengen vroeg of laat tot misdadigheid te vervallen.

Indien wij Brabant, dat een Waalsch kwartier (het arrondissement Nijvel) bevat, tot de Vlaamsche provinciën mogen meerekenen, maakt het tegenover Vlaanderen eene loffelijke uitzondering. Zijne bevolking beliep, den 31 December 1910, tot 1,469,677 inwoners. Van de 1591 kinderen van 6 tot 14 jaar, gerangschikt onder de benaming van wettelijk en medisch-abnormalen, hadden 1016 een onderkomen in bijzondere inrichtingen verkregen; doch 575 bleven nog onverzorgd. Maar het plan bestaat om te Waterloo een toevluchtsoord voor de geestelijk abnormalen op te richten.

In de provincie Henegouwen, welke, den 31 December 1910, 1,232,867 inwoners telde, waren op dat zelfde tijdstip 1083 wettelijke en medisch-abnormalen van 6 tot 14 jaar; daaronder waren er 424 ondergebracht in voor hen geschikte instellingen, terwijl 659 nog van alle speciale zorg verstoken waren.

In de provincie Luik zijn de cijfers de volgende:

Bevolking	888,345
Totaal der abnormalen	1,121

Opgenomen in gestichten	285
Niet opgenomen	736

VIII.

Welk is het gevolg van de verwaarloozing der minderwaardigen, der achterlijken?

De bestuurder der gevangenis te Namen rekent, dat er ten minste 8 ten honderd der gevangenen lijden aan aangeboren of door eenige schuld verkregen kenteekenen van verstandszwakte, of wel hersenziekten vertoonen.

Het hoofd van een onzer opvoedingsgestichten acht, dat er 12 à 15 ten honderd abnormalen onder de Regeeringskinderen aanwezig zijn.

Hoeveel van die onregelmatigen geraken er niet in de instel lingen voor landloopers en bedelaars?

Een groot deel der misdadigers komt voort van de reeks personen welke wij hier behandelen en welke in hunne jeugd verwaarloosd werden.

Deze zienswijze wordt elders ook gedeeld; Prof. Jelgersma o.a. sluit er zich bij aan:

'Men bedenke toch, zoo schrijft Prof. Jelgersma, dat een groot gedeelte der tegenwoordige criminaliteit op rekening der achterlijken komt, en dat dit, op zich zelf, reeds een aanklacht is tegen de niet achterlijken, die er voor hebben zorg te dragen, dat hunne minder begaafde medemenschen niet onder omstandigheden worden groot gebracht die hen tot misdaden drijven. De criminaliteit der achterlijken is, naar mijne overtuiging, een kwaad dat voorkomen kan worden; en men bedenke dat, wanneer een achterlijke eenmaal tot misdaad komt, hij bijna zeker tot de recidivisten zal gaan behooren, en dat de verbetering der achterlijken eenen zeer grooten invloed op de recidieve zal hebben[1].'

Zoo komen wij dan tot de treurige ervaring, dat er oneindig meer Vlamingen dan Walen in de gevangenissen zitten.

(1) Het gevoelsleven van het achterlijk kind, blz. 46.

Op 31 December 1910, bedroeg, in de huizen van bewaring, het getal der Fransch-sprekenden 977; daartegenover waren er 1514 gevangenen die alleen Vlaamsch kenden en 741 die de beide talen spraken.

Over het algemeen wordt aangenomen dat zij die de beide talen spreken Vlamingen zijn, zoodat het getal Vlamingen 2255 bedroeg tegen 977 Walen.

Ongetwijfeld overtreft de Vlaamsche bevolking die van de Waalsche gewesten; maar het is niettemin een bedroevend feit waarvan hier gewag wordt gemaakt, en een deel van den ongunstigen uitslag is voorzeker wel te wijten aan de verwaarloozing van de jeugdige minderwaardigen.

IX.

Het is wenschelijk dat iedere provincie het voorbeeld van Brabant en Henegouwen volge; maar daarbij dient gelet te worden op de eigenaardigheden van de bevolking, op het aanpassingsvermogen van de kinderen, op het voordeel dat zij uit de bijzondere instellingen zullen trekken, op allerlei andere omstandigheden die voortspruiten uit den aanleg der opvoedelingen en uit de middelen waarover de provincie zelve beschikt.

Antwerpen ligt aan den oever van een machtigen stroom die eene bron van welvaart is voor hare bewoners; maar wordt wel alles gedaan wat mogelijk is om uit dien toestand al het noodige profijt te trekken? Het dunkt mij dat nog meer kan gedaan worden, in ons land, voor scheepvaart en visscherij.

Onze Koning heeft het beproefd eene kweekschool voor visschers en matrozen op te richten door het tot stand brengen der instelling ‘Ibis.’

Zou de provincie daarin niet behulpzaam kunnen zijn door deze instelling te steunen of door zelve eene vakschool van denzelfden aard in te richten?

De jonge kust- en oeverbewoners, die tot de krachtigen behooren en zich aan het schoolleven niet kunnen gewennen, droomen ongetwijfeld van de zee en hare genietingen, van het avontuurlijk leven, van het bezoeken van vreemde, uitheemsche landen.

De kracht van het jonge lichaam zoekt een uiting, wil en mag zich ontwikkelen; 't zijn jongens in den groei, uitgelaten en overmoedig. De maatschappij moet trachten hunne vlugheid en behendigheid ten goede aan te wenden, om te beletten dat de kwajongen een jonge boef worde.

X.

De opleiding voor de zeevaart wordt, ten aanzien eener zekere klasse van achterlijken, met goed gevolg in Engeland en in Duitschland, namelijk in Emden, toegepast. Eerst mislukten de pogingen in deze laatste haven, doch thans slaagt men volkomen, wat ook door de Regeering wordt erkend, die haren steun in ruime mate verleent.

Wij bedoelen hier eigenlijk verwaarloosde kinderen, welke, tengevolge van materieele of zedelijke nalatigheid, in het verderf zijn gekomen. Eisch tot het welgelukken is, inderdaad, een zeer goede en uitvoerige oefening.

In het jaar 1894 schreef het Ministerie van Zeewezen in Duitschland aan het provinciaal bestuur van Westfalen, om te betoogen dat het gestadige achteruitgaan der zeemansbevolking, langs den eenen kant, en het gestadig aangroeien der krijgsvloot, langs den anderen kant, reeds sedert jaren de noodzakelijkheid hadden doen gevoelen om het gebrek aan manschappen der marine door de landbevolking aan te vullen, doch dat de toevoer der bevolking die daaruit ontstaan was aan de vereischten niet beantwoord had, omdat deze manschappen niet, van jongsaf aan, gewend geweest waren aan het zeemansberoep.

Dientengevolge had de marine het voornemen opgevat om vakscholen, dat wil zeggen schoolschepen in te richten, waarin jongens die daarvoor geschikt waren, in hunne vroege jeugd tot het zeemansberoep zouden opgeleid worden.

Er werd in den brief van het Ministerie van Zeewezen op het feit gewezen, dat in Engeland met deze inrichting reeds sedert jaren goede uitslagen bereikt waren, dat namelijk in Engeland voor kinderen van 12 tot 16 jaar schoolschepen ingericht werden, waarin arme weezenkinderen opgenomen waren geworden, alsmede zoodanige

kinderen welke wegens overtredingen of lichte wanbedrijven onder een zorgvuldig toezicht dienden gesteld te worden.

Naar aanleiding daarvan werd aan de provincie Westfalen gevraagd, of zij geneigd zou zijn geschikte kinderen in den leeftijd van niet onder 13 en niet boven 14 jaar ter beschikking der marine te stellen.

Volgens de gegevens afkomstig uit Engeland, bestonden aldaar, in 1903, 15 schoolschepen waarvan weliswaar de meesten dienden tot opneming van vrijwillig ondergebrachte kinderen, doch waarvan twee bestemd waren voor zoodanige minderjarigen die wegens overtredingen of lichte misdrijven tot den scheepdienst opgeleid werden.

In 1906 begon de provincie Westfalen met 4 opvoedelingen; in 1907, waren er 23.

Een zeilschip werd aangekocht voor	6500 mark
Het ombouwen van het schip kostte	19419
En de bijzondere inrichting	13883
Te zamen	39802 mark

of, in ronde cijfers, 50,000 frank.

In 1908 klom het getal der opvoedelingen tot 53, en de Rijnprovincie alsook Hannover droegen bij, met Westfalen, om de onderneming verder door te zetten.

Onder de 53 schepelingen waren er 27 uit Westfalen, 19 uit de Rijnprovincie, 7 uit Hannover.

Aan boord worden maatregelen van huishoudelijke orde toegepast: de dienst begint van 's morgens 6 uur en duurt tot half negen 's avonds. Het onderricht bestaat in aanvullend lager onderwijs en voorts in practischen arbeid.

Gedurende het vischvangst-seizoen van 1908, werden 49 jonge schepelingen aan boord van de haringvloot aangenomen; één van hen bracht het zoover, dat hij in een half jaar genoeg verdiende om 300 mark te besparen.

De kosten der instelling verminderen daardoor in ruime mate, want gedurende den zomer zijn de opvoedelingen ter zee en voorzien in hun eigen onderhoud.

In 1909 werd een tweede schip aangekocht, omgebouwd en den 19 November in dienst genomen.

Het getal der kweekelingen klom nu tot 140.

Zij doorloopen een theoretischen leergang van twee jaar; doch in den zomer worden zij gaarne voor de haringvloot aangemonsterd.

Zij die den tweejarigen cursus voleindigd hebben, worden op de handelsvloot gebracht en hebben het daar goed gemaakt.

Het welgelukken van de onderneming hangt van de volgende omstandigheden af: met de grootste zorg moet het materiaal uitgekozen worden; alleen gezonde jongens zijn daartoe geschikt, op voorwaarde dat zij zich vrijwillig aanmelden, dat hun bijna eenig gebrek besta in een verwaarloosde opvoeding en dat het te verwachten is dat zij, na twee jaar onder strenge tucht geleefd te hebben, bruikbare menschen zullen worden.

XI.

De Heer Lod. De Raet heeft het vraagstuk, aangaande de zeevisscherij en de bemanning der handelsvloot, breedvoerig behandeld(1).

Over het eerste punt schrijft hij:

‘Het visschersbedrijf is de beste leerschool voor den zeeman. De naburige landen hebben dat sedert lang ingezien en het belang begrepen eener welvarende zeevisscherij; overal werd zij door doeltreffende maatregelen voouitgeholpen.

In België is er, behalve de verbetering door het aanwenden van eenige stoomsloepen, een gestadige achteruitgang te bespeuren. Een kenmerkend teeken van verval is de vermindering der opbrengst. Het aantal visschers neemt af.’

Wat het tweede punt betreft, luidt zijne uitspraak als volgt:

‘Is ons land arm aan schepen, het is er niet veel beter aan toe met het zeevolk. Al onze rijkdom bestaat uit eene school voor scheepsjongens te Oostende en twee zeevaartscholen, waarin ernstige herinrichting broodnoodig is. Om de bestaande leemte te voorzien ontstond juist de beweging tot oprichting van het schoolschip. Is het niet wraakroepend, dat, op onze weinige Belgische schepen, 144 vreemde officieren en slechts 74 Belgen aangetroffen worden? Geene wet verplicht

(1) *Neerlandia*, Het land der Vlamingen.

onze reeders de Belgische vaartuigen met Belgisch volk te bemannen; in andere landen is dat wél. Op “onze” 2201 matrozen vindt men 721 Belgen, verder niets dan Engelschen en Duitschers.’

Deze gegevens, welke reeds enkele jaren oud zijn, werden aangevuld door een artikel hier ter plaatse verschenen(1), waarnaar wij verwijzen.

Wat de scheepvaart betreft, valt voor de laatste jaren enkel op te merken, dat het aantal Belgische schepen eenigszins gestegen is; maar zelfs, indien onze reeders en kapitalisten gezind waren om onze handelsvloot merkelijk uit te breiden, dan zou men steeds stuiten op het gebrek aan matrozen.

Voor de opleiding van het hooger personeel wordt nu ruimschoots gezorgd door de Staatszeevaartscholen, te Antwerpen en te Oostende, alsook door de *Association maritime* (Schoolschip). Voor het lager personeel, zoowel van de zeevisscherij als van de koopvaardijvloot, wordt niet genoeg gedaan.

Ons getal matrozen zal zich nooit aanzienlijk vermeerderen, dan met manschappen uit het binnenland, zooals het overigens in Duitschland ging voor de handels- en oorlogsvloot en zelfs voor de haringvisscherij.

XII.

Of mijne aanbeveling de aandacht verdient, ja dan neen; of gij in alles mijne meeningen, mijne gevoelens bijstemt, dat kan achterwege blijven. Hoofdzaak is, dat de hand aan den ploeg moet gelegd worden, dat de achterlijke jeugd dient geholpen, gered te worden.

Het werk dat uwe vereeniging op zich genomen heeft kan daartoe veel bijdragen; maar daarmee is niet alles gedaan: de openbare besturen, van omhoog naar omlaag, behooren bij te springen.

Het is eene zaak van menschenliefde en van eigenbelang: van menschenliefde, ten opzichte der verminkten, der verdraaiden naar lichaam en geest, ten einde te verhinderen, dat zij schipbreukelingen van het dagelijksch leven worden; van eigenbelang, ten einde de maatschappij te vrijwaren tegen grootere ellende, tegen verderf en

(1) *Vlaamsche Gids,* 1911, bl. 446.

ondergang, ten einde de Staatsburgers te beschermen tegen de aanvallen, die het gemunt hebben op hun leven en op hun vermogen.

Mijne voordracht diene als waarschuwing, als opwekking om het zedelijk verval te bestrijden, tot heil van ons dierbaar vaderland, tot welvaart van ons geliefd Vlaanderland.

H. DE HOON.

Geraadpleegde werken:

Dr H. THULIÉ, Le dressage des jeunes dégénérés ou orthophrénopédie, Paris, 1900.

Dr GRASSET, La responsabilité atténuée, in *Revue des Deux Mondes*, 1911, deel III, bl. 903.

G.E. SHUTTLEWORTH, Les enfants anormaux au point de vue mental. (Traduction par le Dr Ley), Bruxelles, 1904.

PROF. Dr DANNEMANN, Der angeborne Schwachsinn und seine Bedeutung für die Kriminalität, in *Klinik für psychische und nervöse Krankheiten*, 1907, bl. 693, Halle a. S. 1907.

PROF. Dr J. DE MOOR, Die anormalen Kinder, 2te Auflage, Altenburg, 1912.

Dr O. DECROLY, La classification des enfants anormaux.

Dr O. DECROLY Organisation des Ecoles et Institutions pour les arriérés pédagogiques et médicaux.

Dr O. DECROLY Prophylaxie et traitement de l'enfance anormale.

Dr O. DECROLY Principes généraux relatifs au traitement des enfants arriérés.

NIKO GUNZBURG, L'arriération mentale.

Dr DECROLY et NIKO GUNZBURG, Rapport présenté au Congrès pénitentiaire de Washington, en 1910, au nom de la Société protectrice de l'Enfance anormale de Belgique.

PROF. G. JELGERSMA, Het gevoelsleven van het achterlijke kind. Leiden, Sijthoff's uitg.-m^ij.

M. VAN WIJHE, EDM., Achterlijke kinderen, Amsterdam, van Looy, 1902.

M.A. DE GRAAF, Gestichten voor zwakzinnigen, A. Oosthoek, Utrecht, 1909.

J. CORNELISSEN, Het observatiehuis, 's-Gravenhage, uitg-m^ij 'De ontwikkeling' 1910. Eerste internationaal congres voor moreele opvoeding, gehouden te Londen, 25-29 September 1908, Den Haag, Martinus Nijhoff, 1909.

Nederlandsche Letteren.

Het feest, dat op 28 April 11. te Gent gevierd werd ter eere van Virginie Loveling, lag sedert een heelen tijd al in het verlangen en de verwachting van al degenen, die de Vlaamsche letteren lief hebben. En was het zoo bijzonder geestdriftig, zoo opgewekt meesleepend, dan lag de voornaamste oorzaak daarvan in de oprechte vreugde, die alle aanwezigen gevoelden, omdat men er nu toch in geslaagd was de te groote bescheidenheid van Mej. Loveling te overwinnen en er haar eindelijk had kunnen toe bewegen zich te laten huldigen door het Vlaamsche volk, dat haar zooveel verschuldigd is.

Al komt deze kronijk ook wat laat na het feest, toch zijn wij gelukkig haar te kunnen beginnen met een woord van hulde aan de gevierde schrijfster. De *Vlaamsche Gids* mocht deze gelegenheid niet laten voorbijgaan zonder aan zijne bewonderde en vereerde medewerkster te zeggen hoe hoog hij haar schat om de schitterende diensten, die zij aan de Vlaamsche letteren heeft bewezen.

Virginie Loveling heeft in alle stilte, ver van alle roemzuchtige rumoerigheid gearbeid, - haar volk in zijn innerlijk en uiterlijk leven ontledend en bestudeerend, en aldus gewrochten scheppend, waarin wij niet weten wat het meest te waardeeren: of den stevigen bouw van het verhaal, of de diep doorgronde psychologie der personages, of den glans der waarheid, die uit elke bladzijde opstraalt, of den zedelijken ernst der levensbeschouwing, waarlangs zij de slingerranken harer verbeelding opleidt.

Kloek en schoon is haar werk. Het bekleedt in de letterkundige voortbrenging onzer dagen niet alleen een plaats, waarvoor wij haar in alle oprechtheid als kunstenaresse huldigen, maar het is ook een weldadige, milde bron van edel genot, waaraan ons volk zich nog niet genoeg laaft, doch zich stellig meer en meer laven zal, naarmate het een hooger stadium in zijn verstandelijke ontwikkeling zal bereiken.

Het is onze innigste overtuiging, dat zoo er voor eenig Vlaamsch literair werk van de tweede helft der 19e eeuw eenig duur-

zaam leven in verre toekomst is weggelegd, de arbeid van V. Loveling er ruimschoots zal bij vertegenwoordigd zijn. Wanneer men later zal willen weten hoe de Vlamingen van dezen tijd leefden, hoe ze voelden en dachten, dan zal men daarvoor in haar verhalen de betrouwbaarste gegevens aantreffen.

Wij, haar tijdgenooten, mogen dat getuigen.

De waarheid eerbiedigen is steeds het begin geweest van haar literaire wet en de liefde is er het einde van, - de liefde voor het volk waarmede zij in stad en te lande leeft, - een liefde oprecht en eerlijk, die niet alleen streelt en verwendt, maar die ook hekelen en straffen kan.

Het was ons op het feest te Gent een vreugde te zien hoe weinig vat de jaren hebben op onze gevierde kunstenares. Zij draagt onder de sneeuw van heur haren nog de rozen op de wangen. En ook in haar hart en in haar geest geurt en fleurt nog een Lent van rozen, die zij ons nog alle schenken zal in werken zoo levendig, zoo frisch, zoo jong en tevens zoo vol rijpe levenservaring als dat laatste boek, *Een Revolverschot*, waarmede zij ons enkele weken vóór het feest te Gent verraste. Neen, er is bij V. Loveling geen verzwakking, geen vermoeienis te bespeuren, wat een piëteitlooze, onbenullige officiëele critiek daarover ook mocht schrijven. Het *Revolverschot* toont ons, dat haar kunstvermogen nog zoo gaaf en zoo mild gebleven is als vóór jaren.

Een Revolverschot (H. Honig, Utrecht, en Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen) is een bijzonder boeiend en pakkend verhaal.

Twee zusters, Marie en Georgine, de welstellende dochters van wijlen den notaris Santander, leven samen in het ouderlijke huis te Vroden. Marie, de oudste, heeft voor Georgine eene haast moederlijke genegenheid, doch die goede verstandhouding onder de zusters wordt weldra verstoord door Luc Hancq, een soort van dorps-don-Juan, die het hart der twee meisjes overweldigt, - dat van Marie meer door die onbedachte lichtzinnigheid, welke de schrijfster ‘het rekkend galanterie-geweten der mannen’ noemt, - dat van Georgine door een opene, uitdrukkelijke bekentenis. Het dubbelzinnig spel van Hancq blijft geen geheim en nog op denzelfden avond, waarop de zusters vol ontzetting van elkander vernemen, dat Hancq aan elk van hen een liefdesverklaring deed, besluiten zij in een hevige oplaaiing van haat en gekrenkte eigenliefde den huichelaar te dooden. Georgine wordt daartoe aangeduid. Zij treft Hancq doodelijk met een revolverschot. Hare ontroering is zoo geweldig, dat zij enkele dagen

later aan hersenvliesontsteking sterft. Niemand komt achter het geheim van de misdaad. Marie blijft thans alleen. Haar onverzoenbare haat tegen ‘den Judas’, die haar liefde beleedigde, en de vreeselijke herinnering aan den moordnacht blijven haar gedurende haar verder leven kwellen en folteren, zoodat haar heele gedrag iets buitensporigs krijgt en zij in den omtrek bekend blijft als ‘zotte Marie’.

De handeling van dit boek is fel bewogen en zou gemakkelijk naar het melodramatische overhellen, ware de psychologische motiveering van het gedrag der beide zusters niet zoo knap en overtuigend. In de zielsontleding van Marie en Georgine ligt de grootste aantrekkelijkheid van het boek. De hevige slagen, die te beginnen met Hancq's moord zoo vlug op elkander volgen in de tweede helft van het verhaal, verwonderen ons niet meer, nadat wij de ziel der beide vrouwen zoo volledig en duidelijk hebben zien ontvouwen in de eerste hoofdstukken. Vooral het beeld van Marie, de vrijster, die al op jaren komt, met hare haast moederlijke behoefte om zich te offeren, hare tot alles bereide en zoo grievend versmade liefde, die dan met al de atavistische onstuimigheid harer Spaansche afkomst tot wilden haat overslaat, is een der treffendste uit de galerij van V. Loveling, die zoo rijk is aan levensware vrouwenfiguren. Ook de verhouding tusschen de beide zusters, eerst bij hun vermoeden, dat zij beiden van Hancq houden, daarna bij hun ontdekking van diens huichelarij en ten slotte in hun solidairen haat tegen den belieger van hun heiligste gevoel, is met meesterhand geteekend.

Rondom de hoofdfiguren van dezen roman leeft weer de eigenaardige Vlaamsche dorpswereld, die V. Loveling met steeds onverzwakten werkelijkheidszin weet te schilderen.

Gaarne zouden wij ook uitvoerig de hulde willen herdenken, die op 19 Mei 11. te Antwerpen werd gebracht aan den hoofdopsteller van dit tijdschrift, Dr. Max Rooses, ter gelegenheid zijner bevordering tot commandeur in de Leopoldsorde, doch wij weten, dat zijne bescheidenheid er zich tegen zou verzetten gehuldigd te worden in het tijdschrift, dat hij zelf leidt; - daarom stippen wij dit schitterend geslaagde feest enkel aan om wille van de volledigheid onzer kronijk en bepalen wij ons er bij den tekst mede te deelen van het huldeadres, dat aan Dr. Max Rooses door zijne talrijke vereerders werd aangeboden.

‘Uw vereerders, vertegenwoordigers van het Vlaamsche leven in zijn heele cultuurveelzijdigheid, brengen U in een opwelling van eensgezinde bewondering en vereering de hulde hunner innigste dankbaarheid voor de opoffering, de warme liefde en het onwankel-

baar geloof, waarmede Gij, gedurende Uw rijk gevuld leven, de hoogste belangen hebt gediend van het volk, waaruit Gij gesproten zijt.

Met een merkwaardige schranderheid van geest, een classieke zekerheid van smaak en een wonderbaren arbeidslust hebt Gij het leven en het streven van enkele der schitterendste vertegenwoordiegrs onzer beschaving in het verleden doorgrond en ontleed in onvergankelijke standaardwerken, die voor ons volk de spiegels zijn van zijn verhevenste kunstvermogen, - de overtuigendste bewijsschriften van de schatten, die het aan het kunstpatrimonium der menschheid heeft geschonken.

Uw studiewerk kwam niet alleen de wetenschap ten goede, het bracht zijn zegeningen in veel ruimeren kring. Het hielp krachtdadig mede om aan de Vlamingen het gevoel van nationale eigenwaarde en het vertrouwen in zich zelf, dat zij verloren hadden, terug te geven. Het spoorde hen aan om de verbeurde adeltitels te herwinnen.

Zoo kreeg Uw arbeid, naast zijn algemeen erkende wetenschappelijke beteekenis, een voor Vlaanderen heilzame ethische beteekenis en deed alle bewuste Vlamingen naar U opzien als naar den voorman, die hen leiden moest in den tocht, dien zij thans aangevangen hebben ter verovering van een zuiver nationaal, hooger geestesleven.

Het is alsof Gij in den geestelijken omgang met de edelste en rijkstbegaafde Vlamingen uit het verleden deelachtig geworden zijt in de milde gaven van hun geest en gemoed. Evenals uit hun leven straalt er uit het Uwe een zedelijke ernst, een evenwichtige wijsheid, die evenwel nooit het warme gevoel voor al wat schoon en goed is noch de immer jonge, daadvaardige voortvarendheid uitsluiten, en bij de Vlaamsche gemeenschap, die U volgt, het onwankelbaar vertrouwen wekken in de toekomst van de beweging, door U geleid.

Onze hulde, Hooggeachte Heer Rooses, moet U de rechtmatige voldoening schenken Uw werk dankbaar gewaardeerd te weten door heel Vlaanderen, doch wij wenschen, dat Gij tevens een voor uw breed altruïstisch gevoel veel hoogere vreugde zoudt scheppen uit ons aller vaste overtuiging, dat Uw levensarbeid een der hechtste grondvesten is, waarop wij en latere geslachten na ons het heerlijk gebouw der vernieuwde Vlaamsche beschaving zullen optrekken.'

Op 10 Maart 11. werd ook te Antwerpen de verdienstelijke folklorist Alfons de Cock, hoofdopsteller van *Volkskunde*, door zijne vereerders gevierd ter gelegenheid zijner benoeming tot ridder in de

Leopoldsorde. De volhardende, onverdroten arbeid van den beslagen Vlaamschen folklorist, die zooveel schatten van eigenaardige spreuken en zegswijzen, sprookjes, liederen, gewoonten en gebruiken voor algeheele verdwijning behoedde, verdiende ten volle gehuldigd te worden. Men moet aan bescheiden werkers als De Cock de verkwikkende overtuiging geven, dat hun levensarbeid gewaardeerd wordt. Dit is een eenvoudige plicht van dankbaarheid.

Kort na dit feest liet A. de Cock eene bundel *Natuurverklarende Sprookjes* verschijnen (A. Hoste, Gent), een rijk afgewisselde verzameling sprookjes, waarin de oorspronkelijke mensch op de hem eigen naïeve wijze zekere natuurverschijnselen verklaart. 't Is een boeiend boekje, dat door groot en klein met genoegen zal gelezen worden.

De twee laatste Buysse's: *De vroolijke Tocht* en *Stemmingen* (beide bij C.A.J. van Dishoeck, Bussum), toonen nieuwe schittervlakken van het rijke talent van dien rasschrijver.

In het eerste prettige boekje krijgen wij den keuvelenden Buysse. Hij is terug van een grooten tocht per auto, heel Frankrijk door, van de Maas over Nancy, Dijon en Lyon naar de Riviera, dan terug over Arles, Nîmes, Carcassonne en Lourdes naar Biarritz en vandaar over Bordeaux en Tours naar Parijs. Hij heeft natuurlijk heel wat te vertellen en dat doet hij dan ook, maar zonder eenig zweempje van de aanstellerij van ‘den Meneer, die er geweest is’, heel losjes, louter op de eigen kleine emotie's en stemmingen af, zooals men dat doet voor een goeden vriend bij 't rooken van een geurige sigaar. Veel van hetgeen Buysse hier vertelt heeft grooter belang voor hem dan voor ons, maar toch luisteren wij geboeid en bekoord omdat hij 't zoo bliksems prettig doet en als hij dan komt aan een impressie, die hem bijzonder diep bijgebleven is en hem aan oogenblikken van ware ontroering herinnert, dan weet hij ons met zijn verhaal of zijn beschrijving werkelijk te pakken. Lees hier eens hoe hij het paleis der pausen te Avignon in den valavond heeft gezien, en zeg me dan eens of dat niet heel fijn en heel mooi is.

> In de schemering zijn wij naar 't *Palais des Papes* geklommen, en dààr, op het terras, omringd reeds door de duisternis van het park, hebben wij, in de diepte, de oude stad met haar omgeving langdurig bekeken.... Als een ontzaglijk reuzengevaarte rees het paleis uit de rots naast ons op, fosforgeel in de avondschemering.... Er hing een indrukwekkende atmosfeer van macht en stilte om heen. Het was zoo grootsch, zoo stil, dat het bang maakte, het was of het alleen bestond, boven en buiten alles om.
> Daaronder, in de diepte, lag de stad, met al haar dicht naast elkaar geschaarde daken. Die hadden, in het twijfellicht, een heel teere, wazig-grijs-mauve kleur.... Hier en daar begonnen.... zwakke lichtjes te blikkeren en aan den einder, wijd over 't verre, wegsomberend en golvend land, rees de maan, groot en rond. met doffen nevelgloed....
> Uit de vage diepte, waar nu talrijker de lichtjes blonken, steeg een vaag geritsel op, als van stilknetterende kaarsjes om een lijkbaar. 't Was als een stille,

> droeve bede in de neerzijgende duisternis. Het was of gansche volkeren biddend zaten neergeknield om een overweldigend reuzenlijk.
> En eensklaps sprak dat lijk, met formidabel-diepe bronsstem, gansch alleen in de plechtige stilte, als 't ware een sombere klacht van toorn en lijden uit. De groote klok van het paleis sloeg het vergankelijk uur en toen die gezwegen had, zweeg ook alles weer in stommen eerbied en men hoorde enkel nog het zwak geritsel van de knetterende kaarsjes daar beneden, in de biddend-neergeknielde, doodsche stad.

Stemmingen bevat vooral stukjes in den aard van het voorgaande fragment, even vol fijn poëtisch gevoel, doch de hier voorkomende impressie's werden in Vlaanderen opgedaan. Er komen hier bladzijden voor, zoo innig en emotievol als Buysse er vroeger nooit geschreven heeft. Buysse kan zich hier verteederen en subtiel dichterlijk mijmeren over een oud huisje ergens in Vlaanderen *(Een Illusie)*, bij een korenveld in den avondgloed *(Het Koren)*, over een *Lentenacht*, de *Avondklokjes*, een *Vlindertje*, een *Vogeltje* en andere broos-teere dingen meer, en dat zoo aandoenlijk en oorspronkelijk, dat het bewondering en verwondering tevens afdwingt. Naast die verrukkelijke gedichten in proza bevat het boek nog enkele lieve, onderhoudende verhaaltjes.

Het is niet toevallig, dat wij na Buysse's *Stemmingen* over *Het natuurlike Jaar* van den schilder Edmond Verstraeten (L. Opdebeek, Antwerpen) een woordje reppen. Het eene boek deed ons aan het andere denken. Verstraeten geeft ons in dit bundeltje vijf en dertig natuurimpressie's, waarvan de lezers van dit tijdschrift er enkele reeds te genieten kregen. Verstraeten ziet niet alleen met het scherpe oog van den schilder, hij heeft ook het fijne gevoel van den dichter en weet aldus in de beste der hier voorhanden stukjes het zinnelijk waargenomen beeld te verruimen door het met een trek der verbeelding ook op het plan der dichterlijke droomvisie te brengen.

Lambrecht Lambrechts blijft de dichter van de Limburgsche Kempen en hun goede, eenvoudige bewoners. *Uit Belgisch Limburg* (S.L. Van Looy, Amsterdam) bevat acht simpele, gevoelvolle verhalen, die den geur van heide en dennebosch meevoeren en den lezer de stille bekoring brengen van den omgang met eigenaardige natuurmenschen. Lambrechts vertelt over zijn menschjes met den toon van iemand, die ze door en door kent en innig lief heeft en waar hij een stukje natuur tusschen het verhaal in schildert, dan is het voor den lezer telkens een welkome versnapering. Wij hebben hier niet de breede, wij zouden haast zeggen heroïsche natuurbeschrijving van een Streuvels, - alles staat scherper en dus kleiner vóór ons, maar toch heel echt en evocatief.

Aan den Waterkant van Herman Baccaert is een verhaal uit het leven der Mechelsche kantwerksters (Nederlandsche Boekhandel,

Antwerpen), waarin wij als achtergrond een schets krijgen van de wijze, waarop de opbeuring van de nu zoo vervallen kantnijverheid beproefd wordt. 't Is een eenvoudig verwikkelingetje met eenvoudige, kleine, goede menschen als handelende personages. Een der mooiste typen uit het boek is kanunnik van Gaelen, die door zijn droom, eenmaal een soort van wedergeboorte der gothische kunst te bewerken, gansch beheerscht wordt. Menig flink geteekend stadshoekje, langs de Dijle, lacht ons hier en daar vriendelijk tegen.

Emiel van der Straeten is een nieuwe naam om te onthouden! De jonge schrijver, die voor de wereld der letteren zijn eigenlijken naam, E. Delrue, aldus verdietscht, zal er overigens wel voor zorgen, dat men hem niet vergeet. Wij treffen hem in al onze tijdschriften onder novellen, sonnetten, tooneelstukken, critische studiën, enz. sedert eenigen tijd maandelijks en wekelijks aan. Met geweld wil deze overvloedig en gemakkelijk scheppende nieuweling de burcht van den literairen roem veroveren en, laat het ons maar dadelijk zeggen hij heeft het noodige talent om daarin te slagen. Het eenige wat ons voor de duurzaamheid zijner literaire overwinningen zou doen vreezen is juist de onstuimigheid, waarmede hij zijn pegasus berijdt, de kwistige overvloed van zijn productie. Wanneer E. van der Straeten eenmaal begrijpen zal, dat de poorten van de ware kunstfaam zeer smal zijn en den doorgang met heel veel bagage niet toelaten, dan kan hij in de volle bezonkenheid van zijn voelen en kunnen een der voorplan-figuren onzer Vlaamsche letteren worden.

Wij laten zijn stapels verzen, tooneelstukken e.d. onbesproken, en wijzen enkel op de twee bundels *Het Zuiderkruis* en *De Slaapzieke* (beide bij Lod. Opdebeeck, Antwerpen), waarmede hij zich wezenlijk openbaarde als een oorspronkelijk en diep dichterlijk temperament. Voor een Portugeesche firma heeft E. van der Straeten een tijd lang in Senegal en in den Soedan het bestuur eener factorij waargenomen en van ginder is hij teruggekeerd met een overvloed indrukken van land en volk, die hij aan de Vlaamsche lezende gemeente nu ten beste geeft. De Hollanders hebben ons aan een dergelijk literair exotisme sedert lang gewoon gemaakt, doch voor een Vlaamsch schrijver is dat werkelijk wat nieuws. Ook is E. van der Straeten's exotisme anders dan dat van een H. Van Booven, een J. Hora Adema en anderen. Onder de exotische schetsen van Hollandsche schrijvers zouden wij de zijne wellicht het dichtst plaatsen naast de Indische schetsen van niemand minder dan Augusta de Wit. In *Het Zuiderkruis*, dat, gebouwd op verhalen van inboorlingen, op symbolische wijze de toekomst dezer Afrikaansch Mahomedaansche

landen zoekt op te hevelen, treft ons althans een landsbeschrijving en zedenteekening, die een *Erdgeruch* van echtheid verspreiden, evenals de Indische geschriften van A. de Wit. E. van der Straeten blijkt bovendien ook een dichter te zijn, die meer kan dan waarnemen en schilderen. Hij kan de wieken uitslaan naar hooger toppen en onder den schroeienden Afrikaanschen hemel, te midden van negers en muzelmannen, zien wij in zijn werk toch steeds hèm, den dichter zelf, met zijn sterk en hoog idealisme. *De Slaapzieke*, waarin E. van der Straeten ons vertelt hoe hij leed in die Afrikaansche verlatenheid, hoe hij worstelde om ginder geest en hart rein te houden, hoe hij er ziek werd en dan naar Europa terugkeerde, bevat in dit opzicht mooie en roerende bladzijden. In dit laatste boek schijnt de schrijver ook wat meer literaire zelfbeheersching te bezitten. Wij treffen er niet zooveel *hors-d'oeuvres* aan als in het *Zuiderkruis* en dat willen wij gelukkig houden voor een bewijs van rijpend talent.

Een ander nieuweling in onze letterkundige beweging is Edward Vermeulen, die onder den deknaam Warden Oom in West-Vlaamsche tijdschriftjes zijn eerste wapenen oefende. Hij deed zijn intrede in het gild der ‘bundelende’ literatoren met een lijvig roman *Herwording* (A. Gallet, Roeselare), die stellig belangstelling in ruimen kring verdient. De hier bedoelde herwording is deze van het karakter van drie uitbundig levenslustige Vlaamsche dorpsjongelingen, die tot de wijsheid en de gemoedsrust komen, de eerste spoedig en gemakkelijk door een gelukkig huwelijk, de tweede in een klooster, na een ongelukkige liefde, en de derde, Mon Verkest, de hoofdpersoon van het boek, na een lange reeks van ontgoochelingen en tegenslagen, door de vereeniging met Lucie Breemeersch, het meisje, dat hij eindelijk vermocht te veroveren. De herwording of de loutering van Verkest's karakter door zijn droevige ervaringen is stellig het zwaartepunt van het boek; de lotgevallen zijner twee kameraden vormen de bijkomende episoden. Het is vooral door het egoïsme van moeder Breemeersch, die haar dochter voor zich alleen wil bewaren, dat Verkest ongelukkige dagen beleeft. Niets is bij machte die zelfzucht van moeder Breemeersch te vermurwen, tot eindelijk een brand, door misdadige hand in haar huis gestoken, aan Verkest de gelegenheid geeft haar en haar dochter te redden en aldus de zoolang betrachte toestemming te krijgen. Het verhaal heeft noch groote oorspronkelijkheid noch mooien bouw en hier en daar is het wel wat te romantisch; toch is het zeer onderhoudend - een niet genoeg te waardeeren eigenschap voor een volksboek, wat *Herwording*, blijkens het motto van het werk: ‘Uit *ons* volk, voor

ons volk' in de eerste plaats verlangt te zijn. Grondige bekendheid met het landelijke leven blijkt uit dit boek. Met de taal, die zeer gewestelijk getint is, kan de schrijver soms kunstvol omgaan, alhoewel bezonkenheid en soberheid nog vaak ontbreken. Het boek is niettemin zoo rijk aan gaven, dat het ons niet verwonderen zou, indien wij later van E. Vermeulen wezenlijk heel goed werk kregen.

Onder het bespiegelend proza, dat wij in den laatsten tijd te lezen kregen, liet ons het boek van Karel van de Woestijne *Kunst en Geest in Vlaanderen* (C.A.J. van Dishoeck, Bussum) den besten indruk na. Het is eene verzameling opstellen over Albijn van den Abeele, den oud-gemeentesecretaris van St-Martens-Laethem, die destijds een paar Vlaamsche verhaaltjes schreef en als *self-made* kunstschilder enkele heel gevoelvolle landschapjes voortbracht, - over den dichter E. Verhaeren, 'iemand, helaas buiten onmiddellijke voeling met zijn volk, in een andere taal en onder anderen geest dan zijn volk gevormd en gekweekt; die echter, door de neiging van zijn hart en 't redeneeren van zijn geest tot dat volk is teruggekeerd; en door zijne natuurlijke gaven, door 't bijzonder wezen van zijn temperament beter dan wie onder zijne lotsgenooten geschikt is en voorbereid, dat volk medelijdend te begrijpen; - een Vlaming gelijk we het allen zijn haast (Stijn Streuvels is een uitverkorene zeldzaamheid); sommigen, de Vlaamsch-gezinden, met een beter begrip van wat het volk noodig is tot zelf-ontwikkeling en breederen bloei; maar weinigen met evenveel natuurlijken aanleg om het te doorvoelen zooniet te door-zien, te erkennen zooniet te verklaren...' - over de beeldhouwers George Minne en Constantin Meunier, over de schilders Maurits Niekerk, Theo van Rijsselberghe en Emiel Claus, deze laatste 'één der spiegels, waar Vlaanderen zich steeds in erkennen zal, eene dier zóo zuiver-sterke, dier zóo gezonde, dier zóo blijde en rustige krachten van ons land, dat zij Vlaanderen, dat zij heel hun volk vertrouwen inboezemen in de eigen toekomst, en door hunne fijnheid, door de hoogte hunner kunst, ons die toekomst voorbereiden schooner en rijker, dan wie ooit vóor het kwart eener eeuw hier te lande had durven droomen en hopen.' *Kunst en Geest in Vlaanderen* is een boek om te bezitten.

Het gefoelied Glas is de titel van een bundel persoons- en boekbeschrijvingen van den jongen Hollandschen dichter J. Greshoff (L.A. Dickhoff jr, 's-Gravenhage). Dat ietwat precieus-geheimzinnig 'gefoelied glas' is maar een spiegelken, waarin Greshoff de figuren en verschijnselen opving, die hij bij zijn lectuur aantrof, en nu voor anderen weerkaatst. Onder die figuren treffen wij twee Vlamingen

aan: Herman Teirlinck, over wiens *Ivoren Aapje* Greshoff zeer juiste beschouwingen geeft, en Stijn Streuvels, wiens *Vlaschaard* en *Najaar* besproken worden. Greshoff heeft steeds iets persoonlijks te zeggen en hij doet het vooral sierlijk en prettig.

Veel zwaarder op de hand zijn de opstellen van Is. Querido in den bundel *Van den Akker* (Scheltens en Giltay, Amsterdam). *Chopin's derde Klavier-sonate en Dirk Schäfer, Charles Baudelaire* en *Jan Toorop* zijn drie kunstenaars-karakteriseeringen vol schitterende kwaliteiten van ontleding, doch gesteld in een verbluffend weelderige taal, die u omgonst en omronkt, dat ge er duizelig bij wordt.

Bij meer dan een gelegenheid mochten wij vroeger reeds wijzen op de mooie harmonie, die tusschen De Clercq's leven en dichterlijken arbeid bestaat. Zijn leven is zijn poëzie en zijn poëzie is zijn leven. Dit toonden wij aan bij het bespreken van *Gedichten* en *Toortsen*, en nu weer, bij het lezen van den nieuwen bundel *Uit de Diepten* (S.L. van Looy, Amsterdam), treft ons dit verschijnsel, dat voor een dichter steeds de hechtste waarborgen geeft van diepte en oprechtheid van gevoel.

De Clercq heeft groote smarten gekend in de laatste jaren. Zij werd hem ontrukt, de vrouw van wie hij in *Toortsen* nog zoo verheven zong:

> O gij, die mijn leven uit halfheid redt,
> Die deelt in mijn disch en die deelt in mijn bed,
> Aanbeden. heerlijke, wondere vrouw,
> Die groeit door uw eenvoud. liefde, trouw,
> Mooi beeld, die me beeldmooie kinderen baart,
> De trots van mijn huis, de vreugd van mijn haard,
> Hoog toont ge als de zon in uw warmen schijn
> Dat het schoonste ter wereld het beste kan zijn.

Het grievende leed, dat zijn hart nu bloeden deed, bracht in zijn lyriek een totnogtoe gansch nieuwen toon. De zonnige De Clercq van lentelust en -liefde, de markig mannelijke De Clercq der toortsvlammen werd nu een nieuwe De Clercq van ontroerende zielesmart.

> Laat me den nacht tot vriend; de nacht is goed,
> De sterren zijn ver en het duister zoet.
>
> Laat me den nacht tot vriend, en rust in rouw,
> Dat ik hoor op mijn hart het geklop van mijn vrouw;
>
> Dat ik hoor haar vermaan, verneem haar troost,
> Haar liefde tot mij en haar angst voor haar kroost.
>
> Laat me den nacht tot vriend; de dag is wreed.
> Te nacht komt mijn doode, en sust mijn leed.

Bij het lezen van dit diepgevoelde gedichtje denken wij onwillekeurig aan de mystiek en de treurlyriek van de *Nightthoughts,* die Young ook na den dood van geliefde wezens in zich voelde opwellen. Dit mooie nachtlied is niet het eenige in dien aard in De Clercq's nieuwen bundel. Hier is er nog een, dat niet minder ontroert:

Kom tot mij, ik kom tot u,
Kan de dood een hart verkouden?
Morgen niet, van nacht, kom nu,
Reik me uw handen, laat me u houden.

Kijk mij aan, heel diep en door.
Hoe uw blikken donker stralen!
Geef mij weer wat ik verloor,
Uit uw lucht mijn lucht te halen.

Kus me, kus me voor elk kind,
Op mijn wangen, mond en oogen;
Driemaal eer de dag begint
En den hemel rukt ten hoogen.

Kan men een treffender beeld van smart en wanhoop aanwijzen dan De Clercq er in *Molenbeeld* een uitwerkt:

Molen draait ten hemel op,
Molen draait ter aarde neer,
Molen met een kruis er op,
Ach, mijn hart doet zeer!

Zwaai ik met éen arm omhoog.
'k Zink al met een ander laag.
Hartstocht, die het zeil doorvloog,
Blaast nu hijgend traag.

Moet ik, steeds in de aarde vast,
Strekken naar den hemel heen?...
Molen, draag uw kruis en last
Trotsch alleen.

Dit laatste vers toont ons, dat de dichter als man wist te lijden, zich door de slagen van het noodlot niet liet ontredderen of ten onder brengen. Hij groeide door het lijden.

Nog blijf ik man en sterk, ofschoon mijn tranen vloeien,
Om mijn aanbeden vrouw en moederarme kroost,
Doch zulken acht ik groot, die door het lijden groeien
En laten om wat trots een heele wereld troost.

De eerste troost, die hem bereikte, was die der schoonheid, der kunst:

Gelukkig wie zijn smart als schoonheid wederziet.

En dan kwam nog een andere. De zuster van zijn vrouw werd de tweede moeder zijner kinderen. Heel kiesch en schuchter zien wij den dichter daar eerst naar verlangen in het stemmingsvolle gedichtje *De gouden dag is heen.* De zon is dood voor den zanger, maar de ‘glanszuster van de zon’ kon nog wat heerlijkheid brengen in zijn jong leven.

De gouden dag is heen,
Mijn schoonste licht gedoofd.
Het donker buigt het hoofd
En houdt het hart beneên.
O zoo nu rijzen kon
En stralen door het grauw
Uw heerlijk wit op blauw,
Glanszuster van de zon;
Dat molen, huis en boom,
't Land van mijn liefde en vreugd,
Weer sprake van mijn jeugd
In stil, stil nagedroom.
Een nacht van geen geluid.
Maar vol erinnering,
Vol teere tinteling
Met al de sterren uit!...

Dit verlangen werd vervuld en met die nieuwe liefde kwam vernieuwde levenskracht en optimisme.

Deze heele brok gemoedsleven is de ondergrond van het uitgebreide gedicht *De Grotten*, waarmede de bundel aanvangt. De dichter bezoekt een grot (wellicht die van Han, die J. Perk in zijn *Mathilde* ook bezong) en al de fantastische steengestalten, die hem daar in de duisternis tegengrimmen, worden de beelden van vroegere smart en wanhoop. De herinnering aan al dat leed overstelpt hem, doch naast hem bevindt zich degene, die hem ‘nu dubbel lief is als vrouw en als zuster’; zij steunt hem en leidt hem naar den glanzenden dag buiten de sombere grotten. In de krachtige natuur van den dichter is nu weer de hooge lust ontwaakt om aan zijn levenstaak te arbeiden.

O vrouw, om zulk een hemel als daar helder straalt,
Wil ik mij, rijzend, met den nieuwen dag verzoenen;
En geven wat hij vergt.

En die volle verzoening met het leven bruischt en klatert vreugdig in het laatste werkelijk hoog stijgende gedicht *Herrijzenis*, waaruit wij nog de volgende strophe overschrijven:

Scheen ik bijwijlen troosteloos bitter,
Daar ik, vereenzaamd in lijden en rouw,
Zachtjes mijn zingen tot klagen verkleinde,
Wouden in groei met rotsen omheinde;
Dagen van machtig zongeschitter,

Hemelen blauwer, wolken witter,
Liefde, geloof in mijn kunst en mijn vrouw,
Leven, thans houd ik u hoog tot het einde!

Naast het vele mooie, dat wij in *Uit de Diepten* bewonderen, komt er evenwel van tijd tot tijd een zekere duisterheid, een vertroebeling van De Clercq's gewoonlijk kristalhelder vers door onbezonken beeldspraak, ons onaangenaam aandoen. Waar de geest en het gevoel van den welwillenden en normaal beslagen lezer om een sleutel roepen om volledig door te kunnen dringen in een gedicht en het volledig te kunnen genieten, daar heeft, naar onze meening, de dichter in zijn werk iets te weinig gelegd of wel op te subjectieve wijze voorgesteld. In *Uit de Diepten* zijn er zoo een paar gedichten, die iets raadselachtigs hebben en den lezer daardoor onbevredigd laten. De Clercq op zijn best is anders dan in deze enkele stukjes.

Experimenten (Uitg. ‘De Zilverdistel’, 's-Gravenhage), door Geerten Gossaert, is een bundeltje vormverzorgde en onder hun schijnbare onverschillige kalmte toch diep gevoelde gedichten. G. Gossaert's poëtisch kunnen blijkt voortreffelijk uit zijn gedicht *De Boulevardier*, dat wij hier volgen laten, voorafgegaan door het oordeel, dat K. van de Woestijne er over gaf in zijne lezenswaardige *Kroniek der Gedichten*, die thans regelmatig in het weekblad *De Amsterdammer* verschijnt. ‘*De Boulevardier*, zegt hij, is de gedachtelijke stede-kultuurmensch die, niet zonder eenige vermoedelijke ironie vergeleken bij een tammen leeuw “qui se souvient”, de veerkracht zijner voeten en de onschuld van zijn hart afslijt aan 't asfalt der levensstraten, maar niet te weerstaan vermag aan de lokstem der oernatuur. Maar in de volmaakte uitbeelding van dezen, klaar gekarakteriseerden, als type gezienen en aangeteekenden boulevard-slenteraar, voelt gij dan niet schrijnen het leed en het verlangen, den bedwongen, maar rijken hartstocht van den dichter zelf, schooner getoond, inniger en breeder medegedeeld misschien, dan als hij zijn zang hadde uitgesnikt in immediate oprechtheid?’

Gelijk een kermisleeuw, in slavernij geboren,
Toch nooit den waren staat van zijn geslacht vergeet,
Maar al zijn levensdag, in vrijheidsdroom verloren,
De engheid van zijn kooi met drift'ge schreden meet:

Zoo, droomend naar 't geluk van 't nooit verloren eden,
In de onzichtbre kooi van wellust en van smart,
Verslijt hij op 't cement der sombre wereldsteden
De veerkracht van zijn voete' en de onschuld van zijn hart.

Maar soms, als in de square de rododendrons prijken,
Voelt hij, maar weet niet wés, van weemoed zich vermand
En door de steenwoestijn der grauwe ellendewijken
Breekt hij de ban der stad en wint het lenteland.

En dwars door weide en woud ijlt hij en durft niet wijlen,
En wijkt niet af terzij en ziet niet om, als een
Die 't burgverlies ontvlucht, de meerderende mijlen
Alleen besomt van waar en niet bezint waarheen.

Doch als de avond komt en onder hooge hoomen
Uit 't grillig kreupelhout de vochte nevel rijst,
Ontwaart zijn speurend oog, zwart tegen 't gulden doomen,
Een kleine torenspits die de open heem'len wijst.

En sneller volgt hij 't slag door de eenzame gemeten
Totdat een klinkerspoor zijn stap weêrklinken doet,
Waar, arbeidsmoe ter deur van d'eigen stulp gezeten,
Met vromen avondbêe de landman vriend'lijk groet.

En in het kerkportaal, aan 't pleintje, waar, onschuldig,
De dorpsjeugd rondedanst, blijft hij verscholen staan,
En ziet, hoe over 't vlek, in hemelen mat guldig,
Rijst, bode van de rust, de ivoren voorjaarsmaan.

Dan, wijl hij staat en peinst, scheert plots'ling, uit den hoogen,
Een zwaluw, die Gods huis ten veilig nest verkoor,
Snel, door een muggenzwerm, voor zijn verbijsterde oogen,
Met achtelooze vlerk in 't avondblauw te loor....

Hij merkt het en herkent, - o, raak'lings langs zijn wangen! -
De snelle vogelslag van het gedroomd geluk....
En voelt in 't hart den klauw van 't ongetemd verlangen,
En kreunt, en balt zijn vuiste', en bijt zijn lippen stuk.

Een echt prinselijke gave is ook, het zij zonder eenige gemakkelijke woordspeling gezegd, het bundeltje *Tochten* van Jan Prins, een jong Hollandsch marine-officier, die stellig een der schitterendste volgelingen van A. Verwey mag heeten (W. Versluys, Amsterdam). Deze honderd twintig bladzijden klein formaat bevatten meer duurzame, echte poëzie dan heel wat lijvige bundels. Jan Prins is streng en eerlijk in zijn werk; dat spreekt uit de korte belijdenis, die het bundeltje zoo sympathiek inleidt:

Een vers, al zijn de woorden nog zoo klein,
wil dagen lang in ons gedragen zijn
met zachtheid en bewaakt in stil beraad,
en als een kind in zorgen opgevoed
aleer 't alleen op eigen weg, voor goed
en veilig in de groote wereld gaat.

Jan Prins is een waarachtig dichter, die in alles wat hem omringt de eeuwige schoonheid ontdekt, hetzij hij, met een zeldzame diepte van gevoel, Hollands zee en akkers en oude stedekens tot stof zijner zangen neemt of, met niet minder geluk, het weelderige Java (Bali) verheerlijkt. Een groote bekoring gaat op uit meest al zijn gedichten. Het vers is klankvol en vloeiend, de beelden zijn eenvoudig en nieuw, de taal wordt geen het minste geweld aangedaan en bovenal voelt men achter de woorden steeds een hooge, edele dichterziel. Het eenvoudigste weet Jan Prins dichterlijk te doen leven. Oordeel naar het volgend stukje over de Hollandsche zeehoofden:

Ik houd van die lage palissaden,
die van de kust de groote zee ingaan,
alsof veel menschen van den oever traden
en tot hun schouders in het water staan.

De zee, het strand, de lucht, alles is wijd
en breedgebouwd en krachtiglijk grootmoedig,
maar zij alleen leven in nederigheid
en pralen niet, maar waken, trouw en goedig.

Dronken van stervensroode zonnepracht,
ijdel met luister dien zij roofden,
eischen de golven luid hun oppermacht.

Maar ervoor staan hûn zwarte hoofden.
en houden wacht.

Dat is plastiek en verstechniek zoo goed als de beste, die wij in den laatsten tijd kregen, maar met bovendien de diepte van een echt dichterlijk voelen. Weinige verzen schonken ons een zoo onverdeeld genot als die *Tochten* van Jan Prins, dien wij voor een der allerbeste krachten van Jong Holland houden. Geniet nog met ons dien echt doorvoelden *Avond op zee*, waar de dichter, ver van Holland, in de wolken over de zee het visioen van zijn lieve heimat opgetooverd ziet. 't Is een vlekkeloos mooi gedicht:

De zon is onder, maar de naschijn doet
een landschap zich in wolken openbaren:
't is of daar beken, rood in avondgloed,
en hellingen van ronde heuvels waren.

't Is of de hoogten van een vage kust
achter de kim ver in den hemel wijken....
Het doet mij denken, hoe nu de avondrust
ook op het land de menschen gaat bereiken.

Het is me, of ik de witte wegen zie,
de spitse daken en de kleine lichten,
die lagere, menschbevriende sterren, die
in 't donker dorp hun zwijgend werk verrichten.

Van 't open veld, dat langzaam 't volk verlaat,
komt mij de stroom van moede maaiers tegen:
'k weet hoe nu ieder naar zijn woning gaat,
achter de kerk, diep in het groen gelegen.

De heide gloeit, de heester gonst en geurt.
De schuwste meisjes wagen zich naar buiten
en gaan, - hoe lang is mij dat niet gebeurd, -
in 't Hollandsch hout den vogel hooren fluiten.

Maar de avond valt en neemt de beelden mee
van 't verre land, hervonden in verlangen. -
De zon, de zon is onder, - en de zee
wordt stiller, om den nacht in zich te ontvangen.

Uit de *Lentevoozen* van Siska van Daelen (V. Resseler, Antwerpen) klinkt een verkwikkelijke toon van levensblijheid en eerlijk-

eenvoudig uitgezongen geluk. Zonder eenige zichtbare bekommering om taalvirtuositeit of vormverfijning, drukt de dichteres in alle oprechtheid uit wat in haar gemoed omgaat en juist daarom komt er uit hare verzen zulk een vriendelijke bekoring. In sonnetten en liederen bezingt zij hare gelukkige liefde, vol dankgevoel en levensoptimisme. De natuur, vooral de heide met haar purperen eindeloosheid en haar geurende dennebosschen, bezingt ze met treffenden eenvoud en soms groeien er uit haar liefde-lyriek en haar natuurgevoel heel stemmige liedekens, als b.v. *Verwachting* en *Teleurstelling.*

Hare verzen worden soms ook gedragen door een ruimer gemeenschapsgevoel. Met de ellenden der menschen is zij begaan, doch vol vertrouwen ziet zij een zonniger toekomst te gemoet en dat alles zingt zij zonder eenige aanstellerij.

Tijl Uilenspiegel, een modern epos, (Gebroeders Janssens, Antwerpen) zoo betitelt Jan Jans een verzameling berijmde Kempische grappen en boerden, die hij alle op rekening schuift van den alouden Vlaamschen potsenmaker Tijl. Met de Uilenspiegelsche overlevering, die wij uit het oude volksboek kennen, hebben deze verhalen niets anders gemeen dan de geest, en zeer gevat schrijft Jan Jans daarover in zijn inleiding: ‘Tijl is nog immer de oude, onveranderlijke “geest”, die geen einde en geen historie heeft; die onmogelijk “stof” kan leveren tot een “samenhangend” verhaal; die, bewegelijk als lol en leute, nu hier, dan daar verschijnt, verdwijnt en herschijnt; die 't leven siert, - als een zonnestraal over 't land; die 't leven lekker roert, - als een windje door de blâren; die 't leven verheldert, - als een lach om den mond en een lichtje in het oog; die 't leven pookt en stookt, - als geurige wijn op smakkende lippen.’ Wat Jan Jans kan op het gebied der luimige poëzie weten wij sedert lang. Zijn geestige, speelsche parodie op ettelijke Nederlandsche gedichten, die het boerenbedrijf verheerlijken, hebben wij nog niet vergeten. Heel *Tijl Uilenspiegel* is in dien toon geschreven.

Wilde Rhythmen en Tamme Verzen van J.M. Brans (L. Opdebeek, Antwerpen) laten veronderstellen, dat de dichter heel veel ontgoochelingen en smartelijke ervaringen in zijn omgang met de menschen opgedaan heeft. Al de gedichten wentelen in hoofdzaak om het thema der menschelijke laag- en gemeenheid, uitgezonderd de sonnettenkrans *Moeder-lief*, waarin de moeder verheerlijkt wordt. J.M. Brans' verzen vloeien soms wel behaaglijk voor het oor, maar het meegevoel van den lezer laten zij dikwijls los door opgeschroefdheid of plotse ondichterlijke invallen. Van het proza van J.M. Brans houden wij veel meer.

Een bundel werkelijk heel goede poëzie brengt A. Sauwen in *De stille Delling* (L. Opdebeeck, Antwerpen.) Sauwen staat sedert jaren bekend als een der eerlijkste dichters van Vlaanderen, die met eenvoudig, maar diep, echt gevoel de menschen en de dingen uit zijn lieve Maasvallei weet te schilderen. Hij is een der meest geliefde Vlaamsche heimatdichters. *De stille Delling*, waarin hij de Maas en Limburg getrouw blijft, is een vooruitgang op Sauwen's vroeger werk. De frischheid is gaaf gebleven, het onverzwakt gevoel is menschelijk dieper geworden en het vers vaster en klankvoller. Wij houden *De Populieren* voor een heel mooi gedicht:

o Ranke, slanke populieren,
die weer de jonge Mei kwam sieren
met bladerweelde rond mijn huis;
wat siddring komt door u getogen,
dat gij, in ieder blad bewogen,
daar staat vol zeurend loofgeruisch?

't Zij de ochtend glanst om uwe kruinen,
of de avondzon langs stille tuinen
uw schaduw naar mijn gevel lengt;
hetzij de nacht zijn sterrenluister
laat weemlen door uw takkenduister
en rond uw stammen vrede plengt;

Steeds roert uw kroon en door uw blâren
voelt ge immer de eigenste onrust varen,
die dag en nacht u vrede ontzegt,
alsof ge, tot gewaai verwezen,
geen rust mocht voelen op uw wezen,
die op het hart haar zwijgen legt.

Gij laat uw slanke schoonheid wiegen,
vol zwier, als zij die zelf zich driegen
het ruischend kleed van eigenwaan;
maar niet als gij, o populieren,
het windgeweld en 't stormengieren
met sterk verweren tegenstaan.

Wat droom moet gij in sluimer neuren,
gij, die uw toppen hoog moogt beuren
ten hemel, waar de wolken vliên;
die, boven eik en beuk verheven,
in hooger lucht uw hoofd voelt leven
en wijder vert moogt ronden zien?

Of moet ge, in licht en schemeringen,
het eeuwig lied der smarte zingen,
dat door u kreunt of machtig bruist;
dat, tot het einde van de dagen,
langs land en oceaan gedragen,
gansch de aarde omruischt?

De poëzie van J. Mennekens wortelde steeds in zielesmart en onvrede, ze kwam ons steeds voor als de uiting van een gemis aan evenwicht tusschen de hooge droomen van den dichter en de naakte

werkelijkheden van het leven, iets als een moderner vorm van hetgeen men vroeger *Weltschmerz* of *le mal de l'âme* noemde. In den nieuwen bundel, *Boven de donkere diepten des doods* (L. Opdebeek, Antwerpen), blijft de dichter dezen elegischen toon getrouw. Op enkele gedichten na, in de rubriek *Langs Paden van Vrede*, waar hij in huiselijk geluk rustiger stemmingen vindt, blijft zijn lyriek in overwegende maat weemoed om 't mooie dat niet meer is of wanhoop om 't verwachte mooie, dat niet komt. Nu eens klinkt de klacht schrijnend bitter, dan weer gelatener, zachter, doch steeds blijft het een roerende klacht. En zoo 't nog moest bewezen worden, dat uit de smart soms de heerlijkste poëzie geboren wordt, dan zou menig gedicht uit dezen bundel ons die overtuiging geven. Droefheid en zielonrust zijn hier vaak tot gelouterde schoonheid geworden. In de vroegere bundels van J. Mennekens werd het genot van den proevenden lezer soms bedorven door onvastheid van beelden of onduidelijkheid en hardheid van taal, doch in den nieuwen bundel getuigt alles van hoogere rijpheid en volledig beheerschte techniek. Wij begroeten den dichter als een der besten, waarop wij thans in Vlaanderen kunnen wijzen.

Door het uitgeven van *Het Werk van Omer K. de Laey* (Keurboekerij, 12, Groote Markt, Leuven) hebben de heeren E. Vliebergh en J. Persyn niet alleen een daad van piëteit tegenover een verscheiden vriend volbracht, maar zij hebben onze letterkunde tevens een goeden dienst bewezen. De heele persoonlijkheid van den zoo zedigen als verdienstelijken Vlaamschen werker Om. K. de Laey verdiende ten volle de ernstige, sierlijk gestelde en juist ontledende studie van J. Persyn, waarmede deze uitgaaf begint, en zijn dichterlijke arbeid is zoo eigenaardig, zoo alleenstaand in onze letterkundige beweging, - trots de jeugd van den dichter, op menige plaats zoo volrijp, - dat het wezenlijk zou te betreuren geweest zijn, indien hij niet volledig en in voor iedereen bereikbaren vorm ware verspreid geworden.

Het eerste deel van De Laey's werk, een lijvige bundel van 372 bladzijden, bevat eerst de beste verzen en prozaschetsen, die de dichter gedurende zijn college- en universiteitsjaren schreef en meest alle liet verschijnen in het Leuvensche studentenblad *Ons Leven* en in de *Lettervruchten van Met Tijd en Vlijt*, - jeugdwerk, dat den ernstigen student en vooral den geestigen ironist leert kennen, dien wij in de bundels *Ook Verzen* en *Bespiegelingen* (hier beide volledig overgedrukt) in zijn volle ontluiking kunnen waardeeren. Er ligt in deze hekelversjes van De Laey, wat den geest betreft, iets dat aan Heine denken doet, behalve het grievend sarcasme, en wat den vorm aangaat, iets echt Horatiaansch, dat den degelijk humanistisch gevormden kunstenaar dadelijk verraadt.

In dit eerste deel treffen wij ook een overdruk aan van de bundeltjes *Van te Lande* en *Van over Ouds* en van de onder den titel *Flandria illustrata* rechts en links in tijdschriften verspreide en nog in handschrift gebleven gedichten, waarin De Laey zich als een voortreffelijk teekenaar en schilder met het woord heeft geopenbaard. In deze gedichten ligt de De Laey, die ons het meeste kunstgenot verschaft. Weinige onzer dichters gaven blijk van een zoo scherpen kijk op de hun omringende wereld als De Laey in *Van te Lande*, en nog minder beschikten over een nooit falende objectiviteit om tafereelen uit Vlaanderens verleden te schilderen als De Laey in *Flandria illustrata.* Deze laatste tooneelen uit Vlaanderen's leven in den Spaanschen tijd hebben de epische breedheid van enkele van Rodenbach's historische tafereelen, doch met iets veel positievers, iets dat ver van alle gevoelsuiting blijft en daardoor het heele tafereel als een trouw beeld van de werkelijkheid doet voorkomen. Deze laatste gedichten zijn te omvangrijk om er hier, hoe gaarne wij 't ook deden, een als staaltje over te drukken. Wij raden den lezer evenwel ten zeerste aan er kennis mee te maken. 't Zal hun stellig een genot zijn. Ziehier uit *Van te Lande* het stukje, *Gulzigheid*, waarin De Laeys's teekenaarsvermogen uitblinkt:

Langs den warmen sehuregevel,
op 'n bundel hooi gezet,
zit 'n blozend kind, met krappig
streuvelhaar en moortelvet.

Aan z'n bloote voeten, staat 'n
schotel zoetemelk in 't zand,
en het houdt 'n blikken lepel,
lijk 'n scepter, in z'n hand.

Uit de schure vliegt 'n langge-
spoorde hane, die verwaaid,
hunkert lijk 'n bedelaar, en
tripplend rond den schotel draait.

Gulzig schept het kind 'n witten
lepel melk, en slurpt hem in,
dat de druppels, rond lijk beiers,
nereloopen, langs z'n kin.

De oogen van den hane vlammen.
Op z'n stalen teen geschoord,
grijpt hij met z'n valkenbek den
schotel vast en sleept hem voort.
En terwijl het kind z'n lepel

dreigend naar den roover steekt,
krjischt het, dat 'n natte vloed van
tranen langs z'n kaken leekt.

Ook uit *Van over Ouds* nemen wij het fijn-guitig genre-schilderijtje *Schaakspel* over:

's Avonds, achter 't linnen windschut,
zaten, in 'n koude cel,
twee gestrenge paters, bij 'n
druipend waslicht, aan het spel.

Tegen 't schaakberd, op de tafel,
lag 'n dik getijdenboek,
met 'n hoornen snuifdoos nevens,
en 'n rooden zakneusdoek.

't Kampte. De elpenbeenen stukken,
dreigend vóór malkaar gesteld,
kruisten, lijk 'n legerbende,
't wit en zwart gevierkant veld.

Een der paters zenuwachtig
dreelde rond z'n gladde kin
met z'n lange mager vingers,
en misschoof z'n koningin.

Hij verloor, en, monklend, gaf 'n
kopergroenen slechten duit,
en de winner, wederjonstig,
stak z'n hoornen snuifdoos uit.

Zou men zich niet voor een schilderijtje van een onzer oude klein-meesters wanen? En dergelijke evocatie's van oud leven, volgens J. Persyn, meer bepaald oud-Antwerpsch leven, liggen in *Van over Ouds* talrijk voorhanden.

Op het einde van zijn jong leven voelde De Laey zich tot het tooneel aangetrokken. Hij scheef *Falco* en *Hardenburg*, twee historische spelen, die het eerste deel van zijn volledige werken sluiten. Uit deze stukken blijkt, dat De Laey zich omtrent zijn aanleg voor het tooneel niet geheel vergiste, en ware 't hem gegeven geweest zijne gaven in deze richting te ontwikkelen, wellicht zouden wij in hem een goed dramaturg gekregen hebben.

Falco verplaatst ons in de eigenaardige zeventiende-eeuwsche Leuvensche universiteitswereld en schildert een conflikt tusschen Vlaamschen onafhankelijkheidszin, vertegenwoordigd door den flinken, fijn beschaafden Falco, en vreemde overheersching, vooral verpersoonlijkt door den Spanjaard Ruesca. Beide studenten dingen naar het primaat der hoogeschool. Ruesca, die Falco's mededinging vreest en zich bovendien door diens fleren vrijheidsgeest gekrenkt gevoelt, poogt hem door een naamlooze aanklacht wegens hoogverraad uit den weg te ruimen, en bij mislukking dezer poging wil hij hem door een soldenier laten dooden, wat ook niet meevalt. Deze intrigue, waartusschen een frisch, doch weinig dramatisch idylletje van Falco met zijn nicht Mina loopt, is uiterst eenvoudig, wel tè eenvoudig om fel te boeien. Ook is de handeling niet vrij van naïeve motieven, die aan het verouderde melodrama doen denken (b.v. de naamlooze brief, het omkoo-

pen van den soldenier, het regelmatig verijdelen van Ruesca's booze plannen door goede vrienden, enz.), doch sommige karakters zijn in alle soberheid scherp geteekend en 't heele stuk streeft naar een hooger kunstideaal dan wij 't bij de meesten onzer tooneelschrijvers gewoon zijn. De taal van het werk is geestig en op verscheidene plaatsen rijk aan gevoel en klank.

De Laey's tweede tooneelspel schildert de inneming van het Fransch-Vlaamsche stadje *Hardenburg*, omstreeks 1490. Sedert meer dan zes maanden wordt het plaatsje belegerd door de Fransche benden onder het bevelhebberschap van Filips van Crèvecceur. De kastelein, Burggraaf van Hardenburg, is gedurende het beleg gesneuveld en nu wordt de verdediging der stad nog voortgezet onder zijn weduwe Linda, die krachtig gesteund wordt door Broederlam, prior der Sint-Bertijnsabdij, onlangs tot ruwaard uitgeroepen en zeer rijk aan invloed op het volk. De toestand van Hardenburg wordt echter benard. De patriciërs zijn den strijd beu en morren tegen Broederlam, die de korenstapels voor 't volk open stelde; het verraad is bovendien in de stad geslopen. Maarten Vos, leekebroeder uit het Bertijnsklooster, wil de stad aan Crèvecceur overleveren uit afgunst en wrok tegen Broederlam. Hugo van Grevelingen, een ridder in Crèvecoeurs's dienst, die dol verliefd is op de burggravin-weduwe, is ook in de stad gedrongen en is in betrekking met Maarten Vos gekomen, om diens verraad in de hand te werken, zoo de burggravin zijn liefde niet beantwoordt. Linda wijst hem met verachting af, doch laat hem, gevangen genomen, grootmoedig weer naar Crèvecoeur's kamp brengen. Broederlam weet de misnoegde patriciërs en ook het volk, dat door Maarten Vos tegen hem opgeruid was, door zijne welsprekende woorden weer te winnen en mee te sleepen ter verdediging der stad, die nu weer door Crèvecoeur bestormd wordt. In het gevecht wordt Broederlam, de ziel van den weerstand, verraderlijk door Maarten Vos met een rugsteek gedood. Crèvecoeur neemt de stad in, laat de burggravin met een vrijgeleide en eerewacht ongedeerd de stad verlaten en geeft aan Hugo van Grevelingen het bevel zijn schandegenoot Maarten Vos te doen geeselen en ophangen. Aan den dooden Broederlam brengt Crèvecoeur een ontroerde, ridderlijke hulde:

> Lacy! hier is een manhaftig *man* gestorven!

Als geheel voldoet *Hardenburg* meer dan *Falco*, doch bijzondere spanning verwekt de verwikkeling toch niet. Het stuk doet meer aan als een levende historieschildering dan als een dramatische strijd, die sterk ontroert. Broederlam is evenwel een heel mooie tooneelfiguur en de meeste andere karakters zijn ook naar waarheid en

raak geteekend. De hoogste schoonheid van dit werk is echter nogmaals de taalschoonheid. Oordeel b.v. naar de laatste woorden van den stervenden Broederlam:

> M'n God, wal ben ik nietig vóór uw aangezicht....
> 'i Bedrieglijk klatergoud der wereld schilfert af
> En rond me slaan de dingen in hun arme naaktheid.
> Ik heb den bedelstaf sinds ruimen tijd verkoren;
> 'k Vergeef het ongelijk, dat mij werd aangedaan,
> En ben, m'n God, en blijf uw bloote schuldenaar.
> Doch wasch m'n schaamle ziel in 't water der genade
> En reinig ook m'n geest, en schuil, bij 't nakend einde
> Van dezen droeven weg, die door de doornen leidt,
> De blijde luiken op van uw onmeetlijkheid....

Wij zien verlangend uit naar het tweede deel van De Laey's *Werk*, waarin o.m. zijn onuitgegeven *Van Zoet en Zerp*, 'kleine sprookjes voor groote kinderen', zal voorkomen.

Een dichter, die langer naar de volledige uitgaaf zijner werken heeft gewacht dan De Laey is Frans de Cort. Vier en dertig jaar zijn sedert zijn dood verloopen en nu pas werd hem die hulde gebracht door zijn dochter Mevrouw A. de Wildeman, die zich voortreffelijk van hare taak heeft gekweten. In een prachtbundel van 704 bladzijden, *Frans de Cort, Liederen en Gedichten* (W^{e} Monnom, 32, Nijverheidstraat, Brussel), heeft zij in chronologische orde alles bijeengebracht wat De Cort gedicht heeft. De vertalingen naar Burns en Horatius heeft zij evenwel achteraan geplaatst. Bij elk gedicht vermeldt zij in voetnota uit welken bundel, blad of tijdschrift het werd overgedrukt. Uit die voetnota's blijkt ook, dat tal van gedichten hier voor de eerste maal het licht zien. Van sommige gedichten geeft Mev. De Wildeman ook de verschillende lezingen, wat van belang is voor de studie van de ontwikkeling van De Cort's verstechniek.

De uitgaaf van dit werk zal wel het oordeel over den fijnen huiselijken zanger niet wijzigen, maar zij zal er toe bijdragen om beter in zijn gemoed en vooral in zijn streven naar aristocratische vormverfijning en kiescher gevoel door te dringen.

De heele Em. Hiel met al zijn goede eigenschappen en gebreken, met zijn frischheid, zijn rijk klankengegoochel en meesleepende rhythmen zoowel als met zijn holle wijsgeerig-doenerij en te groote gemakkelijkheid, die hem zoo vaak tot banaliteit en slordigheid leidde, is weer voor ons verschenen in de *Gedichten*, bloemlezing uit zijne werken, bijeengebracht door Is. Teirlinck, N. de Tière en W. Gyssels (De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen). De verzamelaars hebben stellig het beste uit Hiel's werk gekozen; alleen betreuren wij maar de afwezigheid van de *Lentesymphonie*, een van de gaafste, zwierigste en fijnste gedichten, die Hiel ooit schreef. Die afwezigheid bevreemdt

ons des te meer, daar de verzamelaars er wèl aan gedacht hebben dit gedicht op te nemen, zooals blijkt uit de inhoudstafel, (p. 387) waar het gedicht vermeld wordt (zonder aanduiding der bladzijde evenwel) als in de bloemlezing voorkomend! Wie zich over de letterkundige waarde van Hiel een oordeel wil vormen, vindt den Vlaamschen instinct-lyrieker in deze bloemlezing op zijn best.

Een belangrijke bloemlezing, die in onzen sonnettentijd wel haren lezerskring zal vinden, is *Het Boek der Sonnetten*, bijeengebracht en voorzien van een degelijke inleiding over het wezen en de geschiedenis van het sonnet en van allerlei aanteekeningen door A.T.A. Heyting (L.A. Dickhoff Jr., 's-Gravenhage). Dit boek bevat zeshonderd sonnetten van de zestiende eeuw tot Jacques Perk. Van af Lucas de Heere en Coornhert, de eersten, die het klinkdicht in de Nederlandsche letterkunde beoefenden, volgt Heyting de ontwikkeling van dezen dichtvorm, over zijn eersten bloeitijd in de 17^{e} eeuw tot aan zijne heropleving na 1880. Heel wat onbekende en onvermoede mooie klinkdichten worden hier werkelijk als geopenbaard. Van der Noot, R. Visscher, Hooft, Bredero, Vondel e.a. waren wel algemeen als flinke sonnettendichters bekend, maar de verdiensten tegenover het sonnet van een Jacob Reefsen, den Calvinistischen predikant uit Overijssel, die zich buiten den Muiderkring tot een zeer knap dichter ontwikkelde, - een Herman Dullaert en nog een paar andere minder bekende schrijvers worden hier werkelijk voor de eerste maal door goed gekozen voorbeelden aangetoond. Eén Vlaamschen naam hadden wij bij de zestig sonnettendichters, die Heyting ons hier voorstelt, willen aantreffen, en wel dien van den Duinkerkenaar Michiel de Swaen (1654 † 1707), van wien wij wel is waar maar één klinkdicht bezitten, maar een dat om zijn inhoud en vorm alle waardeering verdient. Wij geven het hier ten beste: *Aen den Heer Van Steel, my onbekent, over syne clacht, op myn vertrek uyt Hollant.*

Wat claegt gy, heer Van Steel, wat doet gy Hollant treuren
Omdat een wilde Swaen syn kust verlaten heelt?
De Swaen, met meerder recht, tot rouwe sigh begeeft,
Nu een soo soet verblyf niet meer hem magh gebeuren.

O Hollant! vreedsaem lant, waer in de vryheyt leeft,
Wat socht ik die vergeefs by uwe nagebeuren,
Waer Frans en Castiliaen de rust en vrede scheuren,
Waer 't hooft der borgery voor vreemde heeren beeft.

O! had ik, lieve lant, in uw begryp gebleven,
Hoe vroylyk wierl myn stem tot singen voortgedreven
Of aen de Rotte-stroom of midden op de Maes!

Nu leef ik, in een oort, waer vreughde is uytgeweken:
Myn spys is bittre gal; myn sang: Eylaes! Eylaes!
Och! Och! Waer heb ik my, misleyde Swaen, versteken!

Nieuwe Lectuur is de titel van een lijvig leesboek in drie deelen voor Hoogere Burgerscholen en Gymnasia door W. Pik (P. Noordhoff, Groningen). De verzamelaar van het proza en de poëzie, die wij hier aantreffen, heeft bewezen, dat er, trots de overvloedige schoolbloemlezingen, nog middel was om uit onze auteurs van Noord en Zuid een rijken oogst boeiende en mooie fragmenten bijeen te brengen. De grootste verdienste van Pik's leesboek is wel, dat de stukken die er in opgenomen werden alle interessant zijn en den leeslust van den leerling daardoor zullen opwekken. Dit verlangen om te boeien deed den verzamelaar ook wel eens buiten ons taalgebied zoeken. De stukken, die door hunne woordkunst en psychologische verdienste tot grondslag van het eigenlijk-literaire onderwijs moeten dienen, ontbreken ook niet. Wij zouden onzen leeraars dit werk gaarne als klasboek aanbevelen, maar de omvang der stukken is meestal van zulken aard, dat ze nagenoeg alle verscheidene lesuren voor bestudeering en bespreking zouden vorderen; daarom achten wij het werk meer geschikt voor huislectuur, waaruit de leerlingen ruimschoots stof kunnen putten voor de spreek- en voordrachtoefeningen in de klas. Elke klasbibliotheek in onze atheneums behoorde daarom deze verzameling te bezitten.

Uitstekend geschikt voor de ‘rijpere jeugd’, die Shakespeare nog niet in den oorspronkelijken tekst kan genieten, doch groote vreugde kan hebben aan den fantasierijken en aangrijpenden inhoud zijner tooneehverken, zijn de *Verhalen uit Shakespeare*, naverteld door Dr. Thomas Carter, in 't Nederlandsch bewerkt door Dr. Edw. B. Koster (W.J. Thieme, Zutphen). *De Koopman van Venetië, Koning Lear, Hamlet, Naar het u behaagt, Macbeth, Een Midzomernachtsdroom, J. Caesar, Een Komedie vol Vergissingen, Romeo en Julia* en *De Storm* zijn de hier in proza samengevatte stukken, doorvlochten met de vertaling van enkele der treffendste verzen. Het boek is versierd met een aanzienlijk aantal heel mooie, gekleurde illustraties van Gertrude Demain Hammond.

MAURITS SABBE.

Engelse Letterkunde.

Charles Dickens.

Op 7 Februarie laatstleden was het juist honderd jaar dat Charles Dickens geboren werd, en Engeland heeft die verjaardag gevierd met een eensgezindheid en een geestdrift die alleen bij waarlik *lezende* naties te vinden zijn. In alle steden zijn er feesten ingericht, alle tijdschriften en bladen hebben nog eens de lof van de geliefde schrijver verkondigd, nieuwe boeken over hem zijn geschreven, gelegenheidsstukken zijn op het toneel opgevoerd, een gelegenheidszegel is op duizenden exemplaren verkocht en op tal van andere wijzen nog hebben de Engelsen hun dankbaarheid en hun verering uitgedrukt.

Wel mochten ze dat doen! Het is zelfs zeker dat de grote meerderheid van het lezend publiek der wereld in die dankbaarheid en die verering deelt.

Dickens stierf in 1870, en nog verschijnen altijd maar nieuwe uitgaven en nieuwe vertalingen van zijn werken. Als men bedenkt dat de dag van heden talrijke en uitstekende romanschrijvers telt, die noodzakelik op Dickens dit vóór hebben, dat zij ‘nieuw’ zijn en de smaak van het ogenblik zekerder treffen, dan mag de nog krachtige populariteit van Dickens wel bewonderenswaardig heten. Die heeft hij waarschijnlik te danken aan de gelukkige vereniging van het schone met het goede in zijn werken. Hij was niet alleen een kunstenaar; hij was ook een goed man, wiens kunst zo natuurlik de verdediging van al de verongelijkten op zich nam, dat men hem onrecht zou doen door zijn werken tendensromans te noemen. Immers daarin is er gewoonlik meer tendens dan kunst; bij Dickens is er juist zoveel tendens als kunst, omdat die twee één waren voor hem. Hier en daar wordt op onze dagen wel eens geglimlacht over zijn optimisme, over het onwrikbaar vertrouwen in het goede dat al zijn werken bezielt. Wij hebben schrijvers die denken dat een boek, om schoon te zijn, het leven niet ‘rooskleurig’ mag maken - hetgeen juist is - en die het dan volkomen zwart schilderen, wat onwaar, maar gemakkelik is. De gezonde rede van het publiek gaat naar de schrijvers, die, zoals

Dickens, niet willen geloven noch doen geloven dat er in deze wereld niets dan Pecksniffs en Murdstones en Quilps bestaan; het voelt dat het optimisme van Dickens niet de verblinding is van een zwakke geest die alleen het aangename *wil* zien; maar de zedelike kracht van een man die zich en de mensheid *bestand* gevoelt tegen het kwaad dat hij duidelik ziet en wil uitroeien. En men weet dat 'uitroeien' in dit geval geen blote figuur is. De onmenselike 'Workhouses', de zogenaamde 'Yorkshire-schools' waarvan de leerlingen meer slagen dan onderwijs en voedsel kregen, de 'gevangenis voor schulden', talrijke misstanden in de rechtspleging werden hervormd of afgeschaft ten gevolge van een beweging der tot dus ver sluimerende openbare mening, die eindelik in het Parlement haar uiting kreeg, maar die door Oliver Twist, Nicholas Nickleby, Little Dorrit, David Copperfield was geschapen. Aan een andere kant is Dickens, en in Engeland, en daarbuiten, van grote invloed geweest op de letterkunde zelf. Een studie van de humoristiese romans en novellen van Engeland, Frankrijk, Duitsland en de Nederlanden uit de eerste helft der voorgaande eeuw zou dit gemakkelik bewijzen.

Dit zijn enige van de redenen waarom Dickens, honderd jaar na zijn geboorte, niet alleen *gevierd*, maar ook nog door het gewoon publiek *gelezen* wordt: deze laatste hulde is de zeldzaamste en pleegt niet met de eerste samen te gaan.

***

Romans en Novellen.

In September 1.1. stierf Katherine Cecil Thurston, pas 37 jaar oud. Zij had reeds een aanzienlike plaats veroverd onder de zo talrijke goede romanschrijvers van onze tijd; in haar verliest de Engelse letterkunde een boeiende vertelster, wier natuurlike gaven zich zeker nog zouden ontwikkeld hebben. In 1904 veroverde zij het publiek met haar tweede roman, *John Chilcote M.P.*, die spoedig verscheidene uitgaven beleefde en tot een toneelstuk werdt omgewerkt. Mrs Thurston was van Ierse afkomst en heeft het Ierse leven beschreven in *The Gambler* en *The Fly on the Wheel.*

Onder de titel *The Country of the Blind and other Stories*, is in de bekende goedkope Nelson-uitgave een herdruk verschenen van drie-en-dertig novellen van H.G. Wells, vroeger in allerlei tijdschriften verschenen. In de inleiding geeft hij over de novelle in 't algemeen en de zijne in 't biezonder beschouwingen die wel eens treffend zijn, maar toch meestal alweer het bewijs leveren dat kunstenaars wijzer handelen door de kritiek aan die lagere soort van schrijvers over te

laten, die geen scheppende kracht, maar kritiese zin bezitten. Zijn bepaling van de novelle, b.v., is niet zeer bevredigend. Omdat die in het Engels ‘short story’ wordt genoemd, en inderdaad gewoonlik kort is, is dat nog geen reden om die kortheid als het grondkenmerk te beschouwen. Er zijn verhalen van 300 bladzijden die novellen zijn, en andere van 150 die door uitgebreidheid en ingewikkeldheid van de stof tot de romans, en door de bondigheid der behandeling tot de *goede* romans mogen gerekend worden.

Van meer belang is schrijver's uitlegging hoe hij er toe kwam eerst novellen te schrijven, en waarom hij later bij voorkeur romans schreef. Aan de ene kant werden er in de jaren 90 te veel novellen geschreven: elk nummer van elk tijdschrift en van vele dagbladen bracht er één, soms twee of drie; aan een andere kant wekte weldra het banale van de meeste wantrouwen in de waarde van het genre op zich zelf, zodat het in de achting daalde. Dit werkte ontmoedigend op Wells, die verklaart: ‘it is the absurd fate of the imaginative writer that he should be thus sensitive to atmospheric conditions.’ Overigens, juist dan begon hij meer en meer belang te stellen in grote sociale vraagstukken, en daarvoor scheen hem de roman een passender vorm.

De herdrukte novellen zijn van tamelik afwijkende waarde, ofschoon de rijke fantasie en de uiterst levendige verhaaltrant van de schrijver overal tot hun recht komen. Stukken als *The Jilting of Jane, The Cone, The stolen Bacillus*, hebben te weinig om het lijf om meer dan schetsen te zijn. Enkele, zoals *In the Avu Observatory*, beogen en bereiken geen ander doel dan het beschrijven van spookachtige, huiveringwekkende schrik, en brengen dadelik Maupassant in herinnering. Nog andere, zoals *the Aepyornis Island*, zijn gegrond op die eigenaardige toepassing van het spel der verbeeldingskracht op natuurwetenschappelike kennis, welke verscheidene onder de romans van Wells kenmerkt, en hem tot een veel verbeterde Jules Verne maken.

Hebben ons het meest bevallen: *the Country of the Blind* en *the Door in the Wall*. Voor het eerste verhaal schijnt de schrijver zelf een voorliefde te hebben gehad, vermits hij er de titel van de gehele bundel aan heeft ontleend.

Een zekere Nunez geraakt, door een val ergens in de Andes, te midden van een dorp dat eeuwen geleden door een geologiese omwenteling van de overige wereld gescheiden is, en totnogtoe onbe kend bleef, zodat de inwoners, die alle, evenals talrijke voorgeslachten, blind zijn, noch van iets buiten hun dorp, noch iets van het

zichtbare daarbinnen, weten. Zodra Nunez dit gewaar wordt, herinnert hij zich het spreekwoord over de blinden en eenogigen, en denkt daar heer en meester te zullen zijn, terwijl de blinden integendeel hem beschouwen als een naar lichaam en geest nog maar half gevormde mens: hij voelt slecht, hij riekt slecht, hij hoort slecht en uit allerlei gekke ongerijmdheden en ook laakbare, ketterse gedachten over onbestaande dingen als de kleuren, het licht, de dag, de stad Bogota, andere mensenrassen, enz.

Dit eigenaardig, stoute thema werkt nu Wells zo konsekwent uit, dat de waarschijnlikheid volkomen blijft. Ten slotte oordeelt de wijze geneesheer van het dorp dat al de dwalingen van die arme Nunez aan niets anders te wijten zijn dan aan geestesstoringen, door een abnormale ontwikkeling van zijn ogen veroorzaakt, en dat alleen een flinke operatie ogen en minderwaardigheid te gelijk kan verwijderen. Dan ontsnapt Nunez aan het 'medelijden' zijner toevallige medemensen door de rotswand te beklimmen, die voor die simpele lieden de grens der wereld is. Als hij eindelik, na ongehoorde inspanningen, weer geraakt is van waar hij gevallen was, slaapt hij rustig in, met het zalige bewustzijn dat hij al de sterren des hemels heeft kunnen *zien* voor hij insliep.

The Door in the Wall is van een andere aard; hier vormt geen utopiese veronderstelling, maar een kinderdroom de basis van het gehele verloop. Een vriend, die het, na een schitterende loopbaan, tot minister heeft gebracht, vertelt aan de schrijver dat hij het ware geluk nog altijd vermist, hoewel hij dit eens heeft gezien, als hij vijf jaar oud was. In de stad dwalend geraakte hij toen eens in een onbekende, eenzame straat en zag daar een mooie groene deur in een hagelblanke muur, met de lentezon op die muur, op de deur en op het lover en de bloemen die ze omrankten. Hij ging binnen, bevond zich in een overschone tuin; lieve speelgenoten kwamen hem te gemoet en speelden heerlike spelen met hem; een mooie, ernstige dame, die op zijn vroeg verloren moeder geleek, sprak hem zo teder toe.... hij sleet daar enige uren van onvermengde zaligheid. Later heeft hij die deur soms vruchteloos gezocht, soms onverwachts weergezien; maar het leven heeft hem steeds belet weer binnen te gaan. Nu benijden hem vele mensen om zijn hoge stand, zijn talent, zijn roem, zijn rijkdom.

Hij droomt maar voort van die zonnige, witte muur, die vreedzame groene deur met bloemen omlijst, die hij nooit meer zal kunnen openduwen zoals die morgen, toen hij vijf jaar oud was.

Dit is een magere samenvatting. Alleen het lezen van het stuk

zelf kan een voldoende denkbeeld geven van de ontroerende dichterlikheid van die verrukkelik symboliese novelle.

In dezelfde Nelson-reeks is verschenen *The Position of Peggy Harper*, door Leonard Merrick, die men voortaan onder de beste romanschrijvers van Engeland zal kunnen rekenen. Peggy Harper is de dochter van een toneelspeelster, verstaat niets van kunst, maar is tot niets anders opgebracht dan tot wat zij dus beschouwt als haar enige mogelike broodwinning: het toneelspelen. Zij ontmoet Christopher Tatham, een deftige burgerszoon, die ook arm is, maar zich inbeeldt een geboren toneelspeler te zijn, en overigens een talentvol schrijver is. Zij zoeken beiden naar een 'plaats' in een of ander toneeltroep, en beelden zich weldra nog iets in, dat niet waar is: dat zij ernstig op elkaar verliefd zijn. Zij zijn spoedig verloofd, maar zullen niet trouwen. Allerlei avonturen, op en om het toneel, beslissen anders over hun lot, vooral daar nadere kennismaking ze moreel meer en meer van elkander verwijdert. Peggy heeft geen zier talent, maar is jong en mooi, verzekert onbewust het sukses van een stuk, waant zich dan een genie, spreekt nu van 'hare kunst', waar zij vroeger niets zag dan een onaangename stiel, en trouwt ten slotte met een lord. Tatham ontwikkelt zich tot een beroemde toneelschrijver en vindt de vrouw die hem waarlijk past.

Maar deze handeling is niet de hoofdzaak, ofschoon ze, op zichzelf, boeiend genoeg wordt verteld. Ze dient vooral om de lezer door alle - meestal ontgoochelende - biezonderheden van de toneel-wereld rond te leiden, alsook in de daarmee verwante sferen der toneelkritiek en der dagbladpers. Het beeld is volledig. We krijgen duidelik te zien: alle soorten van schouwburgen; deftige en andere toneelgezelschappen; bedrieglike bestuurders; goede en slechte akteurs, met de kamers waar ze wonen, de herbergen waar ze eten, en het kantoor van de 'agent' die hun engagementen belooft en soms verschaft. Wij volgen de kruisweg van de sukkelaar die ergens een rol moet krijgen of van honger sterven, en die dan of vergaat, of aan een hongerloontje geraakt, of plots, onverwachts, als hij aan zelfmoord dacht, het sukses ontmoet en als bij toverslag de kruisweg in een triomftocht ziet veranderen. Dit, de redaktiebureau's, het publiek der kleine stad, dat der kleine en grote theaters uit Londen, en nog veel meer wordt ons in korte, spaarzame, treffende trekken voorgesteld, terwijl de liefdegeschiedenis toch natuurlik en interessant blijft. Al die mensen en zaken zijn met vaste hand geschilderd, in een boek dat veel bevat en toch veel korter is dan de gewone romans. Dit komt omdat de schrijver in het bezit is van een merkwaardig talent om alle woorden die niet volstrekt nodig zijn, weg

te laten, en er geen enkel van die moeten gezeid worden, te vergeten. Geen beschrijvingen hier, bijna geen eigenlik *verhaal;* do handeling, de personages, hun karakter, hun uiterlik en de plaatsen waar ze zich bewegen: alles vernemen wij vooral uit hun steeds volkomen natuurgetrouw *gesprek.* Het is de levendigheid en de bondigheid zelve. Van daar dat de steeds ironiese toon van de schrijver niet vermoeiend werkt: *hij* is slechts zelden aan het woord, en waar hij eens tussenkomt om, meestal misprijzend, te glimlachen, daar moet hem de lezer bijna altijd gelijk geven. Het heeft ons getroffen, dat de anders onverbiddelik strenge schrijver nergens iets te laken heeft aan de in Frankrijk en elders zo.... vrije zeden der toneelmensen. Zijn theatervrouwen zijn uit dat oogpunt alle onberispelik, en worden dan ook geëerbiedigd door de akteurs, die alle 'gentlemen' zijn. Is dat werkelik zo in Engeland, of vermijdt de schrijver een gedeelte van zijn publiek te krenken door weinig 'respectable' dingen te bespreken? Wij zijn onbevoegd om te beslissen.

One Ash, a Barn-Door Story, (White), is een sombere roman van Algernon Gissing, de bekende schrijver van *The Unlit Lamp, Love in the Byways* enz. De ondertitel schijnt ons wat gewild-vreemd, al heeft een heersende mode ons daaraan gewend. De vrij ingewikkelde handeling begint en eindigt bij de ingang van een schuur, maar is daarom toch in haar geheel geen 'schuurdeur-historie' te noemen. 'One Ash' is de naam van een hoeve, waarvan het lot, in de bijgelovige verbeelding van haar bezitter en van het gehele dorp, innig verbonden is met de bloei en het verval van een grote esch, die daar eenzaam voor de poort staat, en van uren ver kan gezien worden. In het begin van het verhaal wordt de oude boom door de storm gebroken, en nu treft ramp op ramp het huis en zijn inwoners. De veertigjarige pachter, Master Kench, woont daar met zijn dochter, die op haar neef, Dick, verliefd is. Twee andere jonge vrouwen zijn in hetzelfde geval, en een daaronder, Linda, is de heldin van het boek. Zij wordt door Kench zo goed als gedwongen hem tot man te aanvaarden, omdat hij haar en haar vader anders tot de bedelstaf kan en zou brengen. *Zij* trouwt dus uit nood; *hij* uit haat voor zijn eigen dochter, die anders 'bazin' zou zijn, uit winstbejag, omdat Linda een bekwame werkster is, en ook omdat hij een mannelike erfgenaam wil hebben. Het konflikt tussen die verschillende personen en driften groeit tot een echte boeren-tragedie, die met grote kracht wordt ontwikkeld en tot het schrikwekkend einde toe, ontmoedigend werkt op de lezer. Want deze door en door 'psychologiese' roman ontleedt - met één uitzondering - louter gemeen volk en lage driften. Alle personnages zijn onbeschaafde, bijna dierlike mensen; alleen Linda

is zuiver en goed, en die is het slachtoffer van de andere; zij wordt door iedereen verlaten, bestolen, verraden, mishandeld en eindelik tot de uiterste ellende verwezen, en kan met waarheid zeggen één schepsel te hebben ontmoet dat haar oprechte vriendschap toonde: een blind paard, dat Master Kench dan nog dood slaat om haar van alle broodwinning te beroven.

Het is zeker dat er in elk Engels dorp nog andere boeren zijn dan dat zootje onmensen; een roman, die dat vergeet, is, volgens ons, onwaar, hoe talentvol die ene zijde van het boerenleven ook geschilderd zij. Men krijgt de indruk dat er stelselmatig naar zwarte kleuren wordt gegrepen, waar men, zoveel doenlik, ten minste *alle* hoofdkleuren verwacht. Kunstmatig schijnt ons ook het herhaaldelik toevallig of gewild afluisteren van geheime gesprekken, om de handeling verder te helpen. Maar in 't algemeen worden karakters en toestanden waarschijnlik genoeg gemaakt en het geheel is pakkend.

The Beacon (Fisher Unwin), door Eden Phillpotts, heeft ons minder bevallen dan zijn voorgaande romans, maar is toch de schrijver van *The Mother, The Thief of Virtue* en *Demeter* waardig. Naar gewoonte brengt hij ons op een dorp uit Dartmoor, aan de voet van ‘the Beacon’, een der hoogste heuvelen der streek. Een meisje, Lizzie, wordt bemind door Reynold Dunning, een man van sterke wil en door Charles Trevail, een man van zwak karakter. Zij zelf is een energieke vrouw; een tijd lang aarzelt ze tussen Dunning, wiens echt mannelike geest haar natuurlik aantrekt, en Trevail, die zij om allerlei andere hoedanigheden waardeert en hoopt te zullen maken tot een flink man. Deze kiest ze dan ook. Maar het vervolg toont dat zij te veel vertrouwen heeft gesteld in haar invloed. Beminnelik, goedhartig, eerlik is Charlie genoeg; maar zwak is hij en blijkt hij meer en meer, tot hij gewaar wordt dat hij haar achting en haar liefde zal verliezen, terwijl Dunning hem gestadig als voorbeeld wordt aangeprezen. Zijn oom is een stugge, woeste vrek, van wie hij moet erven, en die door iedereen gevreesd wordt, behalve door Dunning en Lizzie; hij behandelt zijn neef als een knecht, trots alle pogingen van Lizzie om het waardigheidsgevoel in haar man wakker te schudden. Eindelik voelt hij dat hij *of* met zijn vrouw *of* met zijn oom moet afbreken, en vermant zich. Op een avond neemt hij een vast besluit, gaat naar de vrek, biedt hem het hoofd en komt naar huis, een ander man: hij heeft erfenis, oom en dwingelandij over boord geworpen. Te laat: hij vindt een brief waarbij zijn vrouw met hem afbreekt, op het ogenblik dat hij eindelik kon hopen haar achting te herwinnen: de sterke man, Dunning, zal zegevieren, wanneer hij door zijn aartsvijand, de noodlottige vrek, vermoord wordt. Zullen nu Lizzie en haar man gescheiden

blijven, of, zoals Trevail hoopt, te zamen een nieuw leven beginnen? Nopens dit punt wordt de lezer in onzekerheid gelaten.

Immers, het is de schrijver niet te doen om de eeuwige vraag ‘of ze elkander ten slotte toch krijgen’! Hij wil een reeks karakters beschrijven, en doet dat met zijn gewone kracht in de psychologiese ontleding. Het heeft ons echter geschenen dat hij daarbij wat al te zeer de omringende wereld vergeet. Al die mensen heten boeren en boerinnen, maar filosoferen over elkanders karakter, over het leven, de liefde, de deugd, de waarde van de vrouw, alsof ze alle zo scherpzinnig konden denken en zo treffend konden spreken als Phillpotts kan schrijven. Elzie, die geen boerin is, maar die als ‘barmaid’ uit Londen kwam om te dienen in de voornaamste dorpsherberg, is ook al te beschaafd voor haar stand. Het moreel konflikt, zoals de schrijver het wilde ontwikkelen, had een natuurliker plaats gevonden in een grote stad, onder mensen van de burgerstand. Maar dan was er geen gelegenheid geweest tot het herhaaldelik landschapschilderen, waaraan de schrijver vele bladzijden wijdt. De roman begint met een kapittel van vijf bladzijden dat louter natuurbeschrijving is; nooit komen twee personages bijeen, of er wordt nauwkeurig aangestipt hoe de aarde, de wolken, de bomen er uit zagen. Dat werkt vermoeiend en heeft vooral schuld aan de langdradigheid, waaraan deze anders zo treffende geschiedenis lijdt. Van een lezer, die men wenst een echt menselike tragedie te doen meeleven, moet men niet verwachten dat hij belang zal stellen in uitvoerige inventarissen van natuurbiezonderheden, welke met ‘schilderen’ alleen het loffelike voornemen gemeens hebben. *Uitleggen* hoe de dingen zijn is ene zaak, en *doen zien* hoe ze zijn is een andere.

Twee andere romans die in de laatste tijd opgang maakten zijn *There was a Widow*, van Mary E. Mann (Methuen) en *The House of many Voices*, van Bernard Capes (Fisher Unwin).

***

***Tennyson and his Friends*, edited by Hallam, Lord Tennyson (Mac Millan; prijs: 10 shs).**

Tennyson and his Friends, een boek van 500 bladzijden, is een zeer welkome bijdrage tot de kennis van de dichter en van zijn werken, en een der boeiendste boeken, in de laatste tijden op het gebied van de letterkundige geschiedenis verschenen. Het werd uitgegeven door de zoon van de dichter, Hallam, lord Tennyson, die hier en daar

nuttige nota's heeft bijgevoegd. Tennyson heeft zijn gehele leven het zeldzaam voorrecht genoten, te midden van een kring van buitengewoon talentvolle personen te leven. Als kind groeide hij op in een huis waar vader, moeder en andere familieleden intellectueel hoogstonden en met talrijke personen van dezelfde waarde, hetzij op wetenschappelik, hetzij op kunstgebied, in vriendschappelike betrekkingen waren. Als student te Cambridge verkeerde hij met een groep vrienden die later allen naam hebben gemaakt. Geen wonder dat hij later bij machte was om zeer kieskeurig te zijn, en toch een talrijke kring van edele geesten om zich te vergaderen. Aan die vriendenkring hebben wij de reeks herinneringen over zijn leven en dat van de zijnen te danken, die lord Tennyson nu in een boekdeel verzameld heeft.

Onder de vorm van een brief aan haar zoon, schrijft Lady Tennyson enkele korte, ietwat karige, maar toch interessante bladzijden over haar eigen leven vóór haar huwelik met de dichter, en over het gezelschap waarin zij hem eerst ontmoette. Daaruit vernemen wij dat ook zij, wat de geestesontwikkeling betreft, haar man waardig was. Als jong meisje leest ze Walter Scott, Milton, Shakespeare, Dante, Ariosto, Tasso, Molière, Racine, Corneille, Schiller, Goethe, Jean Paul Richter, enz. Zij moet wel zeer zacht van aard zijn geweest - wat de andere samenstellers van het boek overigens getuigen. Zij vertelt hoe zij, na het verlies van haar moeder, onder de plak van een tante kwam, die er een rijzweepje op nahield voor de gevallen dat de kinderen wat rumoerig speelden, en ze met een naald in de vingers prikte wanneer het opgelegde naaiwerk niet bevredigend gedaan was; en dan voegt ze daar verschonend bij:

> Mijn tante was in 't geheel niet wreed van aard; zij was, in 't algemeen, vriendelik en vol plichtbesef tegenover ons, ofschoon haar dit zeker enige moeite kostte: want zij had geen instinktmatige genegenheid tot kinderen.

Willingham Rawnsley schrijft over Lincolnshire, de geboortestreek van de dichter, en weet menig beschrijvend vers uit zijn werken uit te leggen als een herinnering aan zekere bepaalde landschappen uit die streek. Charles Tennyson (junior) schrijft over de twee broeders van de dichter, Frederick en Charles, een zeer boeiend artikel. Professor Warren, van Oxford, deelt herinneringen mede over gesprekken die hij bijwoonde tussen Tennyson, Carlyle, Fitz-Gerald en andere vrienden. Fitz-Gerald zelf geeft dergelijke ‘reminiscences’. De verhouding van Tennyson tot de natuurwetenschappen wordt door Sir Oliver Lodge besproken en een ander vriend, de komponist Sir Charles Stanford, vertelt van zijn mening over, en zijn fijn gevoel

voor de muziek. Er is ook een biografie van Arthur Henry Hallam, Tennyson's vriend, de bekende held uit zijn ‘In Memoriam’. Wij halen slechts enkele voorbeelden aan: niet minder dan 27 familieleden en vrienden komen aan het woord en in de bijlagen komen nog enkele brieven en allerlei andere inlichtingen voor.

Dit veroorzaakt hier en daar een herhaling. Ook ontmoet men biezonderheden, die zonder verlies konden verzwegen worden, omdat zij geen licht werpen op de persoonlikheid van de dichter en alleen aan de mededelaar zelf enige belangstelling hebben kunnen inboezemen. Zo herinnert zich Lady Ritchie een bezoek van Tennyson aan haar vader, weet nog waar hij zat, en dat haar zusje bezig was Nicholas Nickleby te lezen en dergelijke dingetjes meer, die onze waardering van Tennyson zeker niet aanzienlik zullen wijzigen. Maar meestal is er veel te leren uit dat boek, en enige legenden, die reeds diepe wortels hadden geschoten, worden voor goed vernield. Tegenover de bewering, dat Tennyson het meest hield van vleiers-gezelschap, staat de getuigenis van Wilfrid Ward, wiens vader een der beste vrienden van de dichter bleef, ofschoon hij openlik verklaarde weinig of niets te gevoelen voor zijn poëzie; ook op zijn onoverkomelike afkeer voor verschijnen in 't openbaar of voor publieke lof wordt door verschillende medewerkers gewezen. Bij de begraving van Dickens in Westminster-abdij kon hij en een vriend, na afloop der plechtigheid, niet uit: het volk versperde de weg, om hem te zien. Toen hij dat gewaar werd maakte hij zich boos en vluchtte door een zijdeurtje. In de zomer werd zijn landhuis bestormd door nieuws gierige toeristen, die hij meestal weigerde te ontvangen, en die dan de legende van zijn grove onvriendelikheid hebben verspreid. Dit boek leert ons integendeel dat hij tegenover iedereen zeer vriendelik en eenvoudig was, zonder enige trots. Eens maakt hij met een voornaam gezelschap een wandeling op de buiten; daaronder bevindt zich een meisje dat iedereen links laat, omdat ze maar een Duits gezelschapsjuffertje van 17 jaar is, die bovendien weinig Engels kent. Tennyson ziet dat, spreekt haar aan, wandelt naast haar voort; er komt een regenvlaag; terstond neemt de dichter zijn grote mantel af en legt die op de schouders van de juf, tot verbazing van enige hoogedele dames van het gezelschap. De brief waarin de juf, dertig jaar later, hem dit incident herinnerde, is een der roerendste stukken uit de ‘Appendices’. Het boek krielt van dergelijke anecdoten, die, naast inlichtingen van gewichtiger aard en een paar letterkundige studies en levensschetsen van groot belang, op hoge prijs zullen gesteld worden door al wie Tennyson goed wil leren kennen. Talrijke illustraties, waaron-

der uitstekende portretten van Tennyson en van zijn vrouw, verhogen nog de waarde van het boek.

* * *

D. Nichol Smith, *The Functions of Criticism.* (Oxford, Clarendon Press, 1909).
J.E. Spingarn, *The New Criticism* (New-York, Columbia University Press, 1911).

Over de moeilike vraag wat de letterkundige kritiek eigenlik is, welk doel ze beoogt, welke hare methode moet zijn, zijn deze twee brochures verschenen, die onder het Engelslezend publiek nog al opgang gemaakt hebben. Het zijn oorspronkelik voordrachten, door die twee professoren voor hunne wederzijdse hogescholen te Oxford en te New-York gehouden.

Professor Nichol Smith geeft eerst een overzicht van de verschillende soorten van letterkundige kritiek en stelt vast dat de historiese de meeste vooruitgang heeft gemaakt in de laatste tijden. Deze houdt rekening met de omstandigheden van tijd, plaats, landaard, enz., enz., waarin het kunstwerk ontstaan is, met het ‘milieu’ van Taine. Wie deze methode toepast, zegt Prof. Nichol Smith te recht, loopt gevaar van het ware onderwerp af te dwalen en de nadruk te leggen op de verschijnselen die het kunstwerk hebben voortgebracht of gewijzigd, terwijl toch het kunstwerk als zodanig moet worden bestudeerd. Zeer waar! Maar dat bewijst alleen dat men deze, zoals elke methode, verkeerd kan gebruiken; zeker blijft het intussen dat het *begrijpen* van een kunstwerk voor het *waarderen* daarvan onontbeerlik is, en dat een *volledig* begrip van dat werk niet mogelik is zonder de kennis van de invloeden die het heeft ondergaan. Daarna wordt de toepassing van het evolutie-beginsel van Darwin beschouwd, zoals het door Brunetière werd aangewend: hij beweerde ‘dat de grote invloed in zake letterkunde, de invloed is van boeken op andere boeken.’ De letterkundige kritiek kan zich nog plaatsen op het standpunt van het verband tussen de persoonlikheid van de schijver en zijn werk; op dat van het verband tussen de letteren van één land en die van een ander; op dat van de schoonheidsindruk alleen, en dat is het gewoonste, en nochtans het moeilikste standpunt. Immers, hier stuit men op het eeuwige vraagstuk van een criterium en dus van het wezen der schoonheid.

Prof. Smith stelt geen oplossing vóór en beschouwt zelfs de schoonheid en de letterkundige smaak als ‘the matter of a controversy which can never be ended.’ Gedurig heeft men getracht ‘regels’

op te stellen; maar elk werk dat er in slaagt buiten of tegen die regels *schoon* te zijn in de ogen van zijn publiek, geeft het aanzijn aan nieuwe regels. Wij kunnen nu eenmaal niet aan onszelven ontsnappen en elke smaak is subjectief. Dus, waarom dit niet erkennen 'with as good a grace as we can?' En waarom volharden in ijdele pogingen om vonnissen te vellen, terwijl we niets kunnen doen dan onze persoonlike meningen uit te drukken? Dit leidt nu onze schrijver tot zijn dubbele conclusie: Ten eerste, 'wanneer men ons vraagt wat de gemeenschappelike zending van alle kritiek is, dan kunnen we alleen het eenvoudig antwoord geven, 'de waardering helpen.' En in zijn geest kunnen en moeten alle beschouwde methodes daartoe helpen. Ten tweede is hij in zake 'smaak' zo eklekties mogelik: 'We hebben nu geleerd de smaak van andere naties te eerbiedigen. Een der lessen uit de studie der kritiek te halen is dat dezelfde eerbied toekomt aan de smaak van andere tijden.'

Men kan die conclusie vaag en onbevredigend vinden; men kan o.a. vragen hoe het dan toch komt dat zekere zaken, de zon, de lente, de sterren, door alle landen en alle tijden schoon zijn gevonden. Maar wie de voordracht leest, zal inzien dat dit letterkundig anarchisme van Prof. Smith niet geboren is uit oppervlakkigheid, maar uit een zeer wetenschappelike, zeer voorzichtige, alles behalve revolutionaire wil om de vaste grond van de tastbare, waarneembare verschijnselen niet te verlaten. Het vage van zijn slotsom spruit dus uit die kwellende waarheid, eens door Hamlet tot zijn vriend uitgesproken:

> There are more things in earth and heaven, Horatio,
> Than are dreamt of in our philosophy.

Prof. Spingarn heeft met de Oxfordse hoogleraar een punt gemeens: het onbepaalde, het onbevredigend-vage van zijn slotuitspraken. Maar bij hem is dit niet het gevolg van grote voorzichtigheid, die noodzakelik voor de grens tussen het kenbare en het onkenbare blijft staan. Zelfs binnen de grenzen van het kenbare is hij te stout, te paradoksaal; zijn beschouwingen zijn gewoonlik eigenaardig en zeer suggestief, maar schijnen ons uit te lopen op verwardheid bij gebrek aan vaste grond. Hij onderscheidt twee hoofdsoorten van letterkundige kritiek: de 'vrouwelike' en de 'mannelike', de gevoelskritiek en de verstandskritiek, die altijd in konflikt zijn geweest. De vrouwelike, de impressionistiese soort is die van Anatole France's criticus, die zich vergenoegt indrukken te ontvangen en mede te delen, 'qui raconte ses aventures parmi les chefs-d'oeuvre'; de mannelike kritiek ontleedt, redeneert, oordeelt en veroordeelt volgens een criterium dat

zij vast waant. Hier zouden wij wensen te vernemen of Prof. Spingarn het met de vrouwelike, met de mannelike, of met een huwelik tussen beide kritieken houdt. Hij schijnt het beantwoorden dier vraag overbodig te achten, maar zal toch bepalen waarin ‘the new criticism’ bestaat. Hij stelt vast dat alle mogelike kritiese methodes - o.a. die door Prof. N. Smith overzien - iets gemeens hebben: zij beschouwen alle het kunstwerk als een *uitdrukking* van 't een of 't ander: van een ras, van een tijd, van een persoonlikheid, enz. Het doel der kritiek is hem dus *de bestudering van de kunst als uitdrukking* en de criticus heeft twee vragen te beantwoorden: 1° Wat was de schrijver voornemens uit te drukken? 2° Hoe heeft hij het gedaan en in hoeverre is hij geslaagd in zijn poging?

Dit ‘New criticism’ schijnt ons niet zeer nieuw. Maar nieuw zijn ons de gevolgtrekkingen waartoe die zeer gezonde opvatting Prof. Spingarn leidt. Wij zijn geneigd te denken, dat alle vroeger besproken methodes kunnen dienen, moeten dienen, en sedert lang bij ieder ernstig criticus inderdaad dienen om de eerste vraag te helpen beantwoorden. De schrijver, zijn leven, zijn omgeving, zijn land, zijn tijd leren kenen: werpt dit alles geen licht op de vraag wat hij door zijn werk bedoeld heeft? Tot onze verwondering denkt er Prof. Spingarn anders over. In een reeks paragraphen, overigens schitterend van vernuft en uitgebreide kennis, die alle beginnen met een oorlogszuchtig ‘We have done with....’ werpt hij één voor één over boord als ‘doode rommel’: alle letterkundige regels; het onderscheiden van verschillende ‘genres’; zulke ‘vage abstracties’ als het komiese, het tragiese, het verhevene; de stijlleer met haar beschrijving van tropen en rhetoriese figuren; het beoordelen van letterkunde uit een zedelik oogpunt; de opvatting dat de aard van schouwburg en toneel en de aanwezigheid van het publiek aan de dramatiese kunst zekere voorwaarden oplegt; de vorm, als gescheiden van de inhoud, en meer bepaaldelik de prosodie en hare techniese termen; de geschiedkundige behandeling van zekere herhaaldelik behandelde onderwerpen als Prometheus (bij Aeschilus en Shelley), Francisca di Rimini (Dante, Stephen Philips, d'Annunzio); de invloed van ras, tijd, omgeving (!); het evolutiebeginsel op de letteren toegepast (!); en het onderstellen van een verschil tussen genie en smaak.

Wie ziet niet in, dat veel van die ‘doode rommel’ noch rommel, noch dood is? *Alle* regels zijn niet te verwerpen, en enkele, zoals die van de eenheid, die van de waarschijnlikheid, worden door niemand verworpen. Men zou niet meer mogen spreken van lyriese of epiese poëzie omdat dichters ‘geene epiese, pastorale, lyriese gedichten

schrijven,' maar 'zichzelf uitdrukken, en deze uitdrukking is hun enige vorm!' Goed, maar zolang mensen en dichters verschillend zullen zijn, zullen ze zich verschillend uitdrukken; en zolang, aan een andere kant, tussen die 'uitdrukkingen' zekere elementaire punten dezelfde zullen zijn, zal men daarin groepen van soortgelijke expressies kunnen onderscheiden, als men niet blind is; en die groepen zullen 'genres' zijn. Hetzelfde geldt het onderscheid tussen het tragiese en het komiese, en ook het door zekere mensen zo hooghartig geminachte onderscheiden van de verschillende wijzen waarop een dichter zich figuurlik uitdrukt. Is het verkennen van de verschillende psychologiese wegen, door gedachte of verbeelding gevolgd, niet nuttig voor de kennis en dus voor het waarderen van dichter en dichtwerk? En als er dan toch *feitelik* verschillende soorten van figuurlike taal bestaan, is het belachelik, of eenvoudig prakties, om aan die soorten namen te geven? Prof. Spingarn neemt aan dat de criticus tracht te *weten:* '*hoe* heeft de schrijver zich uitgedrukt?' Hoe wil hij *weten* zonder te *onderscheiden*, wanneer alle weten niets anders *is* dan onderscheiden?

Met dezelfde ietwat onwetenschappelike brio verwerpt hij de terminologie van de versmaat: 'een dichter *schrijft* geen iamben, anapaesten, enz!' Wie beweert dat? Natuurlik schrijft, denkt gevoelt een dichter rhythmies, zonder eerst een handboekje van prosodie te raadplegen. Maar rhythme veronderstelt regelmatigheid van een of ander soort onder de gebruikte klanken; wie de criticus wil beletten die regelmatigheid vast te stellen, ontkent hem alweer het recht te onderscheiden, te begrijpen, te *weten.*

Wij stappen over de andere punten heen, om ten slotte even het laatste aan te roeren. Prof. Spingarn houdt staande dat er geen essentieel verschil is tussen kunst en kunstkritiek. De maker en de criticus van een kunstwerk moeten beiden kunstenaars zijn; anders zal de laatste de eerste nooit begrijpen. Dat klinkt zeer mooi! Maar de ondervinding leert dat de meeste dichters slechte critici zijn en omgekeerd. Dat komt onder andere (maar niet alleen!) omdat de *graad* van artistieke begaafdheid zoo verschillend is bij de schepper en de waardeerder. Die eenheid van genie en smaak heeft dus veel van de even 'essentiële' eenheid tussen de kracht van een reus en die van een kind dat bewonderend staat te kijken, terwijl die 'essentieel' gelijke zenuwen en spieren een rotsblok behandelen als ware die een knikker. Doen en goed zien zijn twee; scheppen en kriticeren ook.

Na aldus wat breedvoerig getoond te hebben hoezeer beide voordrachten te denken geven, kunnen wjj met onze aanbeveling kort zijn. Men geve noch ons, noch de twee voordrachtgevers voorbarig gelijk

of ongelijk; ze zijn het lezen overwaard, en het verwondert ons niet dat zij op het publiek indruk hebben gemaakt.

* * *

Op het gebied van de letterkundige geschiedenis zijn nog te vermelden: Cecil J. Sharp, *English Folk-Carols* (Novello), een verzameling van Oudengelse liederen met pianobegeleiding, voorzien van nota's en een leerrijke inleiding; het 1ste stuk van het 4de deel van Prof. W. Creizenach's *Geschichte des neueren Dramas*, dat het Engelse Drama ten tijde van Shakespeare behandelt en waaruit veel nieuws te leren is. (Halle, Niemeyer); F.W. Moorman, *Robert Herrick*, een biografiese en kritiese studie van belang (Londen, The Bodley Head); en deel VII van de monumentale *Cambridge History of English Literature* (Cambridge, University Press), waarin de tijd van Milton besproken wordt.

* * *

***The Poems of Percy Bysshe Shelley*, edited with notes by C.D. Locock, with an introduction by A. Clutton-Brock (Methuen).**

Deze twee dikke delen van nagenoeg 700 bladzijden zullen aan velen welkom zijn. Zij bevatten een zo volledig mogelike uitgave van Shelley's poëzie: talrijke gedichten en fragmenten, die tot nog toe niet, of alleen hier en daar in tijdschriften, het licht zagen, zijn er in opgenomen. Men weet dat er voor vele verzen van Shelley onzekerheid bestaat aangaande de juiste tekst, zodat de vorige uitgaven het lang niet eens zijn over zekere passages. Waar het handschrift een beslissende oplossing kon geven, heeft de uitgever daar steeds voor gezorgd. In zekere gevallen heeft echter de dichter zelf verschillende lezingen nagelaten. Locock toont scherpzinnigheid en smaak in het kiezen tussen die lezingen, zodat de tekst als betrouwbaar mag worden beschouwd. Toch is het gelukkig dat hij in de nota's telkens de andere varianten opgeeft; want waar Shelley zelf schijnt onzeker te zijn gebleven, dunkt het ons gewaagd om het even welke keus te treffen.

De inleiding van de heer A. Clutton-Brock is uitstekend van stijl en van inhoud. Men krijgt hier een algemene waardering van de kunstenaar en van de denker, die noch aan eigenaardigheid, noch aan diepe, zekere, kritiese zin iets te wensen overlaat. Niet iedereen zal het met hem eens zijn, wanneer hij zoekt te bewijzen dat Shelley, door zijn tijdgenoten en door velen onder het nageslacht als een atheist of een pantheist beschouwd, in waarheid een godsdienstig aangelegde geest was; tenzij men dat woord (het Engels woord *religious!*) in die

algemene zin neemt, die allerlei schakeringen dekt en... allerlei misverstanden mogelik maakt. Ons schijnt de geest van Shelley te tuchteloos om ooit de tucht van een of ander geloof te hebben kunnen aannemen, ware dat geloof nog zo 'filosofies' geweest. Misschien bestond zijn geloof, gelijk dat van Multatuli, hierin, dat hij niet wist wat hij moest geloven. Maar dit zijn punten waarover men lang kan diskuteren. Hoofdzaak is dat de beschouwingen van de inleider ernstig, degelik werk zijn en zich laten lezen als een roman, zo boeiend blijven ze door de bondige, kernachtige schrijftrant en door de talrijke nieuwe en juiste gezichtspunten. Treffend is b.v. de opmerking dat de lyriese dichters van Engeland 'are always rebels'. 'Always' - met uitzondering nochtans van Tennyson?

De nota's van de heer Locock zijn waarlik nuttig: zij leggen alles uit wat in de tekst uitlegging wenselik maakt, geven bij elk gedicht een korte, zakelike geschiedenis van zijn ontstaan, wijzen op bronnen, op blote punten van vergelijking met andere werken, vermelden oordeelvellingen of belangrijke opmerkingen van andere dichters of critici, helpen de lezer op alle manier. Ze zijn ook zeer overvloedig: ze nemen meer dan 200 bladzijden in op de 1400 van de uitgave. Waarschijnlik konden ze daarom niet onder aan de besproken teksten plaats vinden, en dat is jammer. Nu staan ze alle te zaam op het einde van elk deel, wat het naslaan op onaangename wijze vermoeilikt. Ze hadden misschien een afzonderlik deeltje kunnen vormen.

De uitgave is versierd met een portret van Shelley en met een afbeelding van de Casa Magni, te San Terenzio, op de baai van Spezzia, waar hij de laatste dagen van zijn leven doorbracht.

* * *

The Rowley Poems, by Thomas Chatterton, edited by Maurice Evan Hare (Clarendon Press).

Chatterton is, zoals men weet, een der vreemdste, geheimzinnigste figuren uit de Engelse letterkunde. Als hij nog kind was - is hij ooit werkelik meer geweest? - moest hij de school verlaten omdat hij er niets leerde. Zijn vroegrijpe, zeer begaafde, maar zeer onstuimige geest ontwikkelde zich dan door persoonlik werk, maar vooral dank zij zijn ongehoorde, bijna ziekelik-onverzaadbare leeslust, die al wat maar geschreven of gedrukt was, verslond, zelfs boeken over astronomie of theologie waar hij niet veel *uit* kon halen maar - kan men gissen! - des te meer *in* dromen. Te midden van dat ongeregelde, wilde vergaren van allerlei kennis, begon hij die gedichten in ouderwetse taal te schrijven, die hem beroemd zouden maken, en

die hij verloochende zodra zij de aandacht op hem vestigden. Hij legde uit dat ze eigenlik in de XV^{de} eeuw waren gemaakt door Thomas Rowley, een priester uit zijn geboortestad Bristol. Die legende, die hem bij schier al zijn tijdgenoten van de hem verschuldigde lof beroofde, hield hij in het leven door een reeks verzinsels: zijn vroeg gestorven vader, de koster der Bristolse cathedraal, had eens allerlei oude handschriften naar huis gebracht, die in de sakristij in een oude koffer berustten. Men weet nu dat die niets anders waren dan waardeloze oude rekeningen en dergelijke; Chatterton beweerde daaronder de werken van Rowley te hebben ontdekt; hij toonde oorspronkelike teksten, in slecht nagebootst vijftiende-eeuws schrift, op kunstmatig 'oudgemaakt' perkament, dat hij over de lamp hield om de inkt geel te doen worden. Hij leed armoe, was onbuigzaam fier, weigerde kort voor zijn dood bij zijn hospita mee aan tafel te zitten, omdat hij te recht vermoedde dat zij hem uit medelijden daartoe had uitgenodigd, sloot zich op in zijn kamer en zelfmoordde zich met arsenik. Hij was achttien jaar oud.

Zeven jaar later (1777) verscheen de eerste volledige editie van zijn gedichten, door Tyrwhitt bezorgd en met een glossarium voorzien. Bij zijn derde uitgave voegde Tyrwhitt, een 'appendix' waarin hij bewees dat de Rowley-gedichten eigenlik Chatterton's eigendom waren. Die uitgave was zo degelik, dat de huidige uitgever ze eenvoudig heeft afgedrukt, met hier en daar een verbetering of een bijvoegsel.

Hij heeft de herdruk ook voorzien met een merkwaardige, pittige inleiding die bevat: een levensschets van Chatterton en de geschiedenis van de Rowley-gedichten; een beoordeling van die gedichten, als schitterende beloften, die wat overschat werden ten gevolge van die bijkomende geheimzinnigheid; een bibliografie, die niet enkel een blote opsomming van titels, maar wel een orienterende, hoewel bondige *bespreking* van boeken is; allerlei nota's; en ten slotte, een korte samenvatting van de argumenten voor en tegen het auteurschap van Rowley.

Uit die inleiding is er veel nieuws te leren voor al wie Chatterton wil kennen zoals hij was, en niet zoals hij wordt voorgesteld door de legende, welke zich om die aartssmeder van legenden langzaam gevormd heeft. Met belangstelling verneemt men b.v. dat Chatterton een hartstochtelike bewonderaar was van Ossian, achter wie hij overigens, in gezelschap van Goethe, Schiller en de gehele XVIIIe eeuw, evenmin de mistificatie van Macpherson vermoedde, als zijn eigen lezers hem ontdekten achter het nochtans zeer gebrekkige XVe-eeuws Engels van zijn Ossian-achtige Rowley. Men zal ook

lezen dat Chatterton zijn Rowleytaal o.a. fabriceerde zoals zekere Vlaamse schrijvers hun zo ‘spontane’ Westvlaams: door middel van oude woordenboeken,... die hij dikwijls verkeerd begreep. Voor vele nakomelingen was en is Chatterton een verlopen, zedeloze vrijdenker en vrijlever, die zich doodde omdat hij krankzinnig was. De heer Hare zal hun bewijzen dat hij wel een vrijdenker was, maar een zeer geregeld leven leidde, zich aan geen soort van uitspattingen overgaf, in vele omstandigheden zeer bezonnen te werk ging en tot de zelfmoord werd gedreven door armoede en fierheid.

Intussen blijft Chatterton toch geheimzinnig. Wel werpt zijn leven (en dat van zijn vader) enig licht op de vraag: ‘Waarom zich toch verschuilen achter die Rowley?’, maar niet genoeg. Een raadsel blijft het - tenzij men dat letterkundig schuilevinkje spelen beschouwt als een pathologies verschijnsel, een monomanie; maar dan zou er van die waanzin toch *iets* waars zijn.....

In elk geval, de Clarendon Press heeft ons nu een uitstekend middel aan de hand gedaan om van die arme, geniale, raadselachtige jongen te begrijpen wat er vooralsnog te begrijpen is.

* * *

Noemen wij ten slotte nog een drietal belangrijke heruitgaven:

The Ellesmere Chaucer (Manchester, University Press) is een prachtige fac-simile in twee delen van het bekende handschrift van Chaucer's Canterbury Tales.

De gewone lezer zal nu Shakespeare's volledige werken kunnen aanschaffen in drie welgedrukte delen van de goedkope *Everyman's Library* (Dent).

De *Collected Works* van Dante Gabriel Rossetti worden bij Ellis uitgegeven door de zorgen van William M. Rossetti. De uitgever heeft overal de tekst herzien en vele tot nog toe onuitgegeven gedichten bijgevoegd.

M. BASSE.

Bij het Vereeuwen van Conscience's Geboortejaar.[1]

Geachte Toehoorders,

Als ik denk aan de wedergeboorte der Vlaamsche fraaie letteren na 1830, dan komt mij onwillekeurig het sprookje van het schoone slaapsterken in het bosch voor den geest.

Gij kent allen het dichterlijke, zinrijke verhaal van dat prinsesje, dat gedurende een volle eeuw in een schijndood gedompeld bleef met alles wat haar omringde. Geen blijde bedrijvigheid meer in de ruime slothallen, geen hoorngeschal meer van jachtstoeten op het burchtplein, geen loover, geen bloemen meer in het woud, dat het oude kasteel met een ban van doodsche stilte omgaf. Alle leven scheen verstard en versteend voor eeuwig. Doch op een zonnigen voorjaarsdag kwam uit verre wonderlanden een jonge, schoone prins hierheen getogen. Waar hij verscheen straalde weer het warme licht en begonnen boomen en struiken weer te botten en te bloeien in verjongde lenteweelde en toen hij bij de sluimerende prinses kwam, nam hij haar bij de hand en wekte haar met het tooverwoord, waarvan hij het geheim bezat, voor goed tot het blijde leven op.

Zóó ging het ook na 1830 met onze Vlaamsche letterkunde.

Zij, die in de middeleeuwen en in den Renaissance-tijd met zulken glans onder hare Europeesche zusters had uitgeschitterd, die ons een Maerlant, een Ruusbroec, een Anna Bijns en een Marnix had geschonken, bracht nu sedert ruim twee eeuwen geen noemenswaardig werk meer voort en verarmde en verwilderde hoe langer hoe meer. Vreemde overheersching, verwaarloozing der landstaal door de leidende standen en andere omstandigheden meer schenen aan onze letterkunde voor goed alle levenskracht ontnomen te hebben. Als de

(1) Redevoering, uitgesproken te Antwerpen op 8^{n} Augustus 1912.

prinses uit het sprookje was zij in een schijnbaren doodslaap verzonken. Toen evenwel de nood ten hoogste gestegen was, gebeurde het wonder der moderne Vlaamsche wedergeboorte. Met de Belgische onafhankelijkheid kwam ook de herleving onzer nationale letteren en degene, die evenals de wonderprins het levenwekkende woord tot de schoone slaapster sprak, degene, die ons de eerste na 1830 een wezenlijk levende, nieuwe literatuur schonk en tot lezen en navolgen opwekte, was Hendrik Conscience, aan wiens nagedachtenis alle Vlamingen, ja alle Belgen, dezer dagen, naar aanleiding van het vereeu wen van zijn geboortejaar, hun hulde van dankbare erkentelijkheid brengen.

Ik acht mij gelukkig dat mij de gelegenheid werd geschonken om op deze plechtigheid met U een oogenblik in piëteitsvolle herinnering te kunnen verwijlen bij den man, die niet alleen onze letteren tot een vernieuwd leven opbeurde en ons Vlaamsche geestesleven, dat in zijn tijd zeer laag bij den grond klepperde, een hoogere vlucht deed nemen, maar ons allen ook persoonlijk bekoorde met de vriendelijke scheppingen van zijn fantasie en verkwikte door zijn opwekking tot alles wat edel is en goed.

* * *

Als wij Conscience's werk onderzoeken, dan treffen ons daar vóór en bóven alles drie motieven, die er de eigenaardigheid en de gansch bijzondere waarde van uitmaken. Conscience komt uit zijn werk tot ons met de driedubbele verdienste van opwekker van het Vlaamsche verleden met zijn grootsche geschiedenis, schilder der Vlaamsche natuur en uitbeelder van Vlaamsche menschen.

Conscience was de opwekker van het Vlaamsche verleden!

Het eerst van al voelde hij zich aangetrokken tot den historischen roman. Toen hij, omstreeks 1835, een volwassen jonge man werd, vierde dit letterkundig vak in westelijk Europa zijn schoonste triomfen met Walter Scott in Engeland en Victor Hugo in Frankrijk, die met dichterlijk scheppingsvermogen en geholpen door de opsporingen der geschiedkundigen, heele tijdperken uit het verleden deden opleven, zoo kleurig en zoo vol beweging, dat wij bij de lezing er van in den waan verkeeren, getuigen van die vervlogen tijden te zijn.

Vooral de ongetemde kracht van Victor Hugo bracht den jongen Conscience in geestdrift en met een gloed, die zich vooral aan het geweldig vuur van den Franschen meester voedde, ging hij aan het scheppen van zijn eerste boek, *Het Wonderjaar*, dat in 1837 verscheen. Dit werk is nog geen meesterwerk, maar in al zijn bandeloosheid en onbeholpenheid is het ons lief, omdat het de voorlooper is van de menigvuldige andere historische verhalen, die Conscience ons daarna schonk, *De Leeuw van Vlaanderen, Jacob van Artevelde, De Kerels van Vlaanderen, Hlodwig en Clotildis, De Burgemeester van Luik, De Boerenkrijg* en zooveel andere, voortbrengselen van een thans meer bezonken kunst.

Als wij Conscience als schrijver van historische romans beschouwen, dan zien wij hem niet alleen als een verdienstelijke persoonlijkheid te midden van de talrijke andere Europeesche meesters van het historisch verhaal, - wij zien hem ook, in het licht van gansch eigen verdiensten, zich uit die schaar afzonderen en nader tot ons komen. Conscience is inderdaad iets meer dan een volgeling van Victor Hugo of Walter Scott. Als men alleen het oog vestigt op de uiterlijke verwantschapstrekken van den historischen roman, zal men dergelijk oordeel wel kunnen verdedigen, doch dan zal dit geschieden bij miskenning van het hoogste, dat een dichter in zijn werk leggen kan: het ideaal van zijn hart en geest. Bij alle overeenkomst met uitheemsche historische romanschrijvers bezit Conscience iets, dat hem gansch eigen is, iets, dat hij onder allen bijna gansch alleen heeft bezeten. Walter Scott en de andere meesters van het genre streefden in hun werk alleen aesthetische doeleinden na en buiten het enkele schoonheidsgenot hebben zij aan hun volk niets geschonken. Anders is het gesteld met Conscience. Hij voelde zich niet alleen als schepper van schoonheid, maar ook als geroepen om zijn vervallen volk tot een hooger leven op te wekken. Hij wilde aan de gemeenschap, waarin hij leefde, een ideaal geven, hij wilde hare hoop wekken, hare schreden leiden en haren wil stalen. En daarin is hij geslaagd. Zoo de Vlamingen thans weer het bewustzijn van hun eigenaardigheid terugvinden en vol hoop en vertrouwen weer aan het opbouwen van een eigen cultuur zijn begonnen, dan is dit voor een aanzienlijk deel het werk van Conscience. Hij is in het epos van het Vlaamsche verleden

de vonken gaan halen, waarmede hij in de harten der hedendaagsche Vlamingen het verlangen naar een schooner toekomst deed oplaaien. Zoo werd Conscience's romantiek een wezenlijk vruchtbare romantiek, zoo kregen zijn historische verhalen een levenwekkenden epischen geest, die in andere, soms veel kunstvoller, uitheemsche romans ontbreekt.

Als ik zoek naar een beeld om den zegenrijken invloed te verduidelijken, dien Hendrik Conscience door zijn historische romans en door den *Leeuw van Vlaanderen* in het bijzonder op het volk van Vlaanderen heeft uitgeoefend, dan vind ik er geen treffender, geen welsprekender dan in mijn nog levendige, frissche herinnering aan de grootsche betooging, die nu vijf en twintig jaren geleden, op 11 Juli 1887, te Brugge plaats greep ter gelegenheid van de onthulling der standbeelden, aan Breidel en De Coninc opgericht.

Die dag is, in mijn oogen althans, steeds geweest als de zinnebeeldige dag van Vlaanderens ontwaking tot het gevoel van zelfstandigheid en eigenwaarde. Uit alle gouwen van Vlaamsch België, uit de steden als uit de dorpen, uit de duinen als uit de heide, waren Vlamingen bij duizendtallen opgekomen, om op het aloude Brugsche forum, aan den voet van den heerlijken Halletoren, rondom de beelden van de beide gemeentehelden, die daar oprezen als de belichaming van onze verzuchtingen naar eigen, zuiver nationaal leven, kond te doen van hun vasten wil om Vlaanderen voortaan weer Vlaamsch te maken en door dien terugkeer naar een normaal volksleven naar hooger ontwikkeling te voeren. Misschien lag er wel in het gemoed van een deel der aldaar vereenigde ontzaglijke massa iets van de luidruchtige, licht vervliegende feestgeestdrift, die men zoo gemakkelijk aan de Vlamingen verwijten kan, - maar ik weet het, en velen onder u weten het, Dames en Heeren, en de tijd heeft het overigens wel bewezen, ik weet het, dat het bij honderden daar heilige ernst was. Het vlammetje, dat op dien dag in de oogen van zoovelen blonk, was een weerschijn van de edele vlam, die in de harten brandde, en de liederen, die daar uit honderden borsten opstegen, droegen als oude psalmen al den ernst van diepe overtuigingen. De schaar, die op 11 Juli 1887 de straten van Brugge doortrok met wuivende vlaggen en palmen, was niet alleen een schare van feestvierenden, maar van

bewusten en willenden, die uitgerust waren ten strijd en die geen rust zouden nemen vóór de bereiking van hun ideaal.

Het is immers van dat oogenblik af, dat wij met de meeste zekerheid verscheidene taalwetten veroverd hebben en dat het Vlaamschgezinde keurlegertje van vroeger, die zoogenaamde staf zonder soldaten, geworden is tot die sterke Vlaamsche democratie, die voortaan door niets en door niemand meer kan tegengehouden worden in de verovering van haar natuurlijke en rechtvaardige eischen.

En dat alles was de bekroning van Conscience's werk. Conscience was toen niet meer onder de levenden om te genieten in de beginnende verwezenlijking van den schoonsten en edelsten zijner droomen; maar het onsterfelijke, dat uit Conscience's leven was opgegaan, de levenbarende kracht van zijn geest, zijn vruchtbare geestdrift en zijn warme liefde voor Vlaanderens grooter toekomst leefde en laaide daar in duizenden. Conscience's *Leeuw van Vlaanderen* was in 1838 het uitgangspunt geweest van die beweging. Veertig jaar lang had dat boek op de aankomende geslachten gewerkt, meeslepend, opbeurend, vertrouwen wekkend en aldus door het gevoel en de geestdrift - die eerste factoren van al wat grootsch is - de beweging beginnend, die voortaan met hetzelfde gevoel, doch versterkt en verruimd door de rijpere rede en het bewustzijn der groeiende kracht, naar de volledige overwinning zou geleid worden.

Vergeten wij het niet, Dames en Heeren, toen Conscience hier optrad, scheen alles verloren. Conscience kon niet weten of in de algeheele ontaarding, die de Vlamingen getroffen had, zelfs het stam gevoel, die onmisbare drijfveer in den ontwikkelingsgang van een volk, hier nog gaaf gebleven was, - hij mocht zich afvragen of hij bij het bezingen van de glorie van het Vlaamsche voorgeslacht het lot niet zou deelen van dien gevangen bard uit een oude sproke, die de sage van de vervlogen grootheid van zijn volk alleen kon zingen, geworpen in een kuil - ver van de menschen, die hij wekken en roeren wilde. En toch was het op dat gevoel, dat Conscience rekende om het volk op te beuren. Bij intuïtie voelde hij, dat hij daarop werken moest. Het heden schonk geen stof tot opbeuren, alleen tot verbittering en geklaag, en daarmede wekt men geen volk. Conscience moest

dus terug naar het verleden. Hij wilde onder de werking van ons middeleeuwsch verleden de wedergeboorte van het Vlaamsche bewustzijn doen ontstaan, zooals Potgieter dit poogde te doen bij zijn landgenooten onder de werking van het 17e-eeuwsche Hollandsche verleden. Dit is juist het eigenaardige in Conscience! Al leefde hij met zijn historisch-romantische dichterdroomen schijnbaar geheel in het verleden, toch heeft hij daarbij nooit een oogenblik het heden uit het oog verloren. Door het verleden op te wekken in de bewogen episoden en de groote populaire gestalten, die wij aantreffen in zijne historische romans, werkte Conscience voor Vlaanderens toekomst.

Door het verleden naar de toekomst, was Conscience's leus, en in de verwachtingen, die hij zich bij die opvatting stelde, is hij niet ontgoocheld geworden. Hij heeft werkelijk een deel van Vlaanderens toekomst in zijn boezem gedragen.

Conscience's historische romantiek is in het Vlaamsche werkelijke leven overgegaan - en al hebben wij, Vlamingen van den aanvang der 20e eeuw, een heel andere, reëeler opvatting van de volkskracht, al zijn wij aan het historisch-vaderlandsch sentimentalisme grootendeels ontgroeid, - toch is het onze plicht te erkennen, dat die historische romantiek van Breidel, Artevelde, den Blauwvoet, de Kerels en andere scheppingen van Conscience heilzaam heeft gewerkt op de ontwikkeling der Vlamingen en ons voor een groot deel heeft gemaakt tot wat we thans zijn!

* * *

Conscience was in onze wedergeboren letterkunde de eerste schilder der Vlaamsche natuur.

De schoonheid van ons land met zijn eindelooze droomerige vlakten, zijn heiden en weiden, zijn rivieren, zijn Scheldestroom en zijn blonde duinen, besprongen door de klotsende schuimkoppen der Noordzee, scheen in de eerste helft der 19e eeuw geen de minste aantrekkingskracht voor onze kunstenaars meer te hebben. In de letterkunde en ook in de schilderkunst vinden wij gedurende dit tijdstip althans geen uiting van eenigen zin voor ons natuurschoon. Hoe was het natuurgevoel, dat bijwijlen zoo frisch opgeurt en zoo zonnig lacht in het middeleeuwsche volkslied, in de oude volksgedichten als

Reinaert de Vos, Zuster Beatrijs en ook in de landschapjes, waarop onze primitieve schilders ons soms een uitkijkje geven, thans jammerlijk ontaard! De veritaliaansching en verdere internationaliseering van het kunstgevoel, dat hier met de Renaissance begonnen was, had om zoo te zeggen een ondoordringbaren sluier geweven tusschen de schoonheid van onze gouwen en de oogen onzer kunstenaars. Doch Conscience kwam, scheurde dat hulsel door en deed ons weêr een deel van die miskende schoonheid in al haren glans genieten. Zijn liefde voor de Vlaamsche heimat had hem de boeiende dichterlijkheid van de menigvuldige afwisselende uitzichten der Vlaamsche landouwen, bosschen en vlakten doen vatten en doorvoelen en talrijk zijn in zijn werk de mooie beschrijvende bladzijden, waarin hij de poëzie van het Vlaamsche land doet opleven. Conscience heeft vooral de poëzie gevat van de heide, die in onze Kempen in hare eindeloosheid van gouden zand, purperen kruid en donkere mastenbosschen als te peinzen en te droomen ligt. *De Morgenstond op de Heide, Het Onweder op de Heide* en andere fragmenten zijn heel Vlaanderen en Nederland door populair geworden, en moge daar al een zekere statige plecht, onder Chateaubriand's invloed in Conscience aangekweekt, de onmiddellijke zinnelijke waarneming van het landelijk schoon minder scherp maken dan later b.v. bij dien machtigen natuurdichter Streuvels, toch is de bekoring, die uit deze beschrijvingen opgaat, weldadig en duurzaam.

Conscience was de erkende dichter der Kempische heide. Hij leerde ze ons kennen en liefhebben en hevelde ons met zijn dichterlijk vermogen in zijn werk al haar grootsche eenvoudigheid op. En toen bij Conscience's begrafenis Theodoor Verstraeten op de lijkbaar van den dichter een groote kroon van heidekruid kwam neêrleggen, wilde deze meester met het penseel door deze nederige bloempjes als het ware zinnebeeldig laten getuigen, dat voor hem en velen zijner vakgenooten en voor allen, die in Vlaanderen van natuurschoon houden, de poëzie der heide en Conscience één zijn.

* * *

Conscience was een uitbeelder van Vlaamsche menschen, en meer bepaald van eenvoudige, onbedorven, goede Vlaamsche menschen!

Wat al typische figuren komen uit zijn honderd boeken tot ons met hun eigenaardige karakters, hun gebreken en vooral hun eenvoudige goedheid! Wij hebben allen Conscience's boeken zóó gelezen, dat de menschen, die er in leven, ons als goede bekenden voorkomen. Ik hoef ze maar te noemen: *De arme Edelman, De Gierigaard, De Loteling, Baas Gansendonck, Siska van Rosemaal, Rikketikketak* en tientallen andere nog, om dadelijk op uw lippen den stillen glimlach der blijde herinnering te wekken. Al die kinderen van Conscience's verbeelding zijn deel gaan uitmaken van ons Vlaamsch leven; men kent ze te lande en in de stad, bij het volk en bij de burgerij; men haalt ze aan ter wijze beleering en men vermeit zich in 't overwegen hunner daden.

Dat is zeker wel het beste bewijs, dat Conscience, toen hij begon te schrijven, de ziel van ons volk goed doorgrond had, dat hij heel duidelijk wist wat ons volk tot lezen verleiden zou. Hij wist welke menschen den licht ontroerden volksman, vol kinderlijke teederheid en gullen, gezonden humor beide, welkom zouden zijn - en dergelijke menschen vermocht Conscience zoo levendig te schilderen, juist omdat hij zèlf zoo was en zich in zijn werk maar zelf hoefde te geven.

Als men de menschen, die in de boeken van Conscience optreden, ontdoet van hun literaire uiterlijkheid en tot op den bodem van hun wezen dóórblikt, dan blijken zij bijna allen in hoofdzaak dubbelgangers van Conscience zelf te zijn. Steeds is het Conscience, die midden in zijn boeken staat met zijn eigen persoonlijk voelen en denken, met zijn grondige eerlijkheid, zijn oprechtheid, zijn bereidvaardigheid, zijn verfraaiend idealisme, zijn warm levensoptimisme, met al zijn deugden van groot en edel mensch. En evenzeer als aan zijn kunstenaarsgaven van verbeeldingrijk en gevoelig verteller is het aan zijn menschelijke deugden te danken, dat zijn werken zooveel bijval genoten. 't Is door hun geest van verzoening met het leven, door hun goedheid, door hun opbeurend vertrouwen in den zegepraal van het goede, die een weerspiegeling zijn van Conscience's eigen gemoed, dat zijn werken zoo gemakkelijk ingang vonden bij het volk en een onuitputbare bron van geestes- en gemoedsgenot werden, waaraan men zich thans nog laven gaat, even gretig als voor meer dan een halve eeuw.

* * *

Nu wij Conscience vieren, komt men er geleidelijk toe hem te vergelijken met onze hedendaagsche schrijvers; - men gaat de werken van onzen tijd met hun nieuwe literaire opvattingen plaatsen tegenover die van Conscience, - en men gaat gevolgtrekkingen maken, die, helaas, te dikwijls beïnvloed worden meer door persoonlijke voorliefden dan door het eerlijk pogen om de waarheid te benaderen. De eenen huldigen enkel de jongeren en de anderen willen buiten Conscience nog niemand als groot schrijver erkennen. De literaire eerlijkheid gebiedt anders te oordeelen.

Sedert Conscience is er ontzaglijk veel gewijzigd in het kunstcredo onzer letterkundigen. Menigvuldige stroomingen zijn in verschillenden zin over onze letterkunde heengegaan en hebben het goede, dat zij aanbrachten, laten werken op onze schrijvers en hunne voortbrengselen. En niemand, hoe vooringenomen ook, zal durven betwijfelen, dat onze jongere schrijversgeslachten sedert Conscience schitterende kunsthoedanigheden veroverd hebben, - dat ze ons, naast een scherper visie op leven en natuur, een rijker en kunstiger proza geschonken hebben, dat bloeit en geurt als een weelderige tuin.

Maar is Conscience daarom in iets verminderd? Wel neen! En geen onzer jongere schrijvers zal aarzelen om aan Conscience al de hulde te brengen, die hem zoo ruimschoots toekomt. Als een reus blijft Conscience daar immer staan in het voorste gelid, al degenen, die hem volgen overstralend door den glans van zijn eenvoud en van zijn liefde.

O, ik heb de Vlaamsche literatuur onzer dagen lief; - ik heb ze lief tot in haar verfijnste en zeldzaamste uitingen, die al de onrust en de complexiteit der moderne ziel verraden; - ik heb ze lief vooral omdat zij aantoont, dat er op onze dagen in Vlaanderen iets anders leeft dan de droom der vervlogen glorie, iets anders dan het stil getoover onzer doode steden en sluimerende wateren, iets anders dan de zang der gouden oogsten, - iets dat niet meer weent om het verleden, - niet meer lijdt om een heden zonder hoop, - maar vreugdig uitkijkt naar een Oosten vol beloften. Ik heb de literatuur van onze dagen lief, omdat ze wil zijn van haren tijd, omdat ze Vlaanderen wil zetten midden in het aesthetische en intellectuëele leven onzer dagen. - Maar zoo mijn liefde haar in haar geheel iets toewenschen mocht, dan

zou het juist iets zijn, dat ik in zekere mate den Consciencegeest zou kunnen noemen, - iets dat haar door een volledige en sterker meevoelen met de heele gemeenschap, waarin ze leeft, meer tot een wezenlijken factor van het Vlaamsche volksleven zou maken, zooals dit het geval was met de kunst van Conscience, - iets, dat de schakels zou aanzetten, die in onze literaire ontwikkeling van Conscience tot Karel van de Woestyne b.v. in zoo groot getal ontbreken.

Men heeft het te recht gezegd: het literair Vlaanderen van heden ziet er uit als een vlakte, waar enkele literaire kraters opvlammen in mooien artistieken en intellectuëelen brand voor de enkelen, die ze genieten kunnen, - maar daarbuiten is er veel schraalheid en naaktheid, geen voldoende literaire productie in het bereik der duizenden en duizenden, die werkelijk de kern van ons volk uitmaken. En in dezen zin is het, dat de traditie van Conscience, verrijkt door al wat de moderne kunst veroverde, moet voortgezet worden. Dan eerst zal onze jongere letterkunde in haar geheel voorzien in al de behoeften, zoo hoogere als lagere, van ons heele volk.

* * *

Als ik terugdenk aan Conscience, Dames en Heeren, aan de groote volksliefde, die hem omringde, aan de schitterende rol, die hij in ons volksleven speelde, aan de wijsheid en de goedheid, die ons uit zijn werk tegenglanzen, dan zie ik hem, vóór de oogen van de verbeelding, steeds zooals ik hem eens in werkelijkheid heb mogen zien, toen ik nog een kind was: een eerbiedwaardige oude man, met mooien, zilvergebaarden kop, waar zachte oogen in leefden, - een beeld van edelen ernst en hooge goedheid, - en ik denk dan onwillekeurig aan de oudste dichters van het oude Griekenland, aan de aëden, zooals de sage ze ons voorstelt, in het goud der ondergaande zon, op de marmeren trappen der tempels, de mannen, de vrouwen en de kinderen boeiende met hun zangen, waarin zij de overleveringen uit het verre verleden bewaarden, de schoonheid van hun land verheerlijkten, de levenswijsheid, die zij van de Goden hadden, openbaarden, en de toekomst in haar blijdste verwachtingen voorbereidden. - Zóó staat Conscience dan ook voor ons in de zon van 't herdenken en zóó is het, dat wij zijne nagedachtenis begroeten. Hij is de oerdichter, de

aëde van het herworden Vlaanderen, die ons in tijden van geestesarmoede een vonkje van het hoogste leven bracht, die door de mannen vereerd wordt, omdat hij tot daden opwekte - en door de vrouwen en kinderen bemind, omdat hij goed was en liefdevol.

MAURITS SABBE.

Een Menschenleven.

Leven is lijden.
JOH. VAN WOUDE.

Neen, verheug u niet, wees ook niet bevreesd, ik begin geen roman. Een roman is en blijft altijd een roman. Ik wil eerst een stukje leven geven, echt, bitter leven... Och, 't is zooveel bijzonders niet, 't zijn dingen die alle dagen gebeuren, de wereld is groot, heur leed grooter wellicht dan zijzelve. Ik weet het omdat men het mij verteld heeft, toevallig, zoo in vluchtige trekken, doch duidelijk genoeg nochtans om te begrijpen hoe vreeselijk-ellendig, hoe eindloos-treurig dat geweest is... Ik heb geweend toen men het mij verhaalde; toch heeft geen helle traan in mijn donker oog geglommen; die tranen zijn vaak de smartelijkste niet; alleen in mijn ziel heb ik iets voelen schrijnen, hards, geweldigs, en toch zoo overvol van medelijden... Ik deel het u mee omdat ik denk dat gij een mensch zijt, een mensch met een hart, een mensch die in zich iets trillen voelt bij het zien of hooren van het leed van anderen.

't Was een meisje van negentien jaar, maar och, zoo klein, zoo ineengedrongen, zoo schraal. Ze leek nog een kind. Heur naam luidde Leonie. 't Was altijd een ongelukkig schepseltje geweest. Ziekelijk voortbrengsel van een even-ziekelijke vrouw en een sukkelaar van een man, was het wicht opgegroeid, in het leven gebleven, hoe? Niemand wist het. Ze waren zeer arm. De vader, een schilder, verdiende in den zomer tamelijk wel zijn brood, doch in het koude jaargetijde liep hij meer leeg dan hij werkte... Enkele medelijdende menschen lieten hem al eens een of ander doen, hier wat kleuteren, daar wat schilderen; al was het precies nog niet volstrekt noodig, ze gunden het hem. Eilaas,

van medelijden alleen leeft men niet lang: er was vaak nijpend gebrek in het treurige huishouden...

Tot heur zeventien bleef Leonie ziekelijk, slap, week. Dan scheen ze wat bij te winnen, maar!... Nu ze wat opfleurde wilde ze ook het hare bijdragen tot het steunen van het huisgezin. Ze zou, neen, ze ging op een winkel.

O, die 'winkels', die 'ateliers'!

Wie zegt wat daar geteeld wordt van zwakke, vernepen schepsels, van jonge meisjes met enge borsten, gekromde ruggen, moegestaarde oogen! Wat er aan den anderen kant verstikt wordt aan zedelijk gevoel, eigen opvatting, levensgeluk misschien... En wat wordt er in de plaats gesteld? Een soort van 'sentiment commun', een overeenkomstig beschouwen van alle dingen, handelingen, levensopvattingen, een gelijk-maken van alle karakters, in de lucht van het 'atelier' tenminste, een '*niveleeren*' van zielen. Ik vind dat effenaf vreeselijk. Ge moet meedoen met den hoop, de meerderheid; mee praten, lachen, huichelen, vleien, laagheden, neen, gemeenheden vertellen, gretig aanhooren of... weggaan, vertrekken. Het leven, anders dan zoo, ware er niet uit te houden...

O, ik weet het, er zijn sterke karakters die de kracht bezitten zich op te sluiten met hunne gedachten, hun eigen denken, oordeelen, gevoelen... en al dat andere, dat vuige, onteerende, slechts *langs* zich heen, niet *in* zich, kunnen doen gaan... Maar ze zijn zoo zeldzaam, zoo ontzettend-zeldzaam, vooral daar, in die wereld van jonge juffertjes, vaak reeds bedorven door hunne omgeving van leugen, bedrog, wufte koketterie, dwaze vooroordeelen... En dan, wie blijft altijd, in zoo 'n midden, rein en onbevlekt van ziel?

Leonieke (laat me ze maar zoo noemen) ging op een 'atelier' als leermeisje. Zij verdiende daar de som van 0,75 fr., zegge vijf en zeventig centiemen... in de week! Wat ze daar gedaan of geleerd heeft weet ik niet... Wat ik weet is dat ze werkte, wroette om heur vader en heur moeder te helpen, en wie weet, om te trachten haar zusterken, Anneken, een spier-blond meisje, enkele jaren jonger, wat beters te geven dan zijzelve gehad had.

Dikwijls veranderde ze van 'atelier'. Gedurig zag ze rond naar verbetering: enkele centiemen meer dan ze eerst verdiende en ze was

weer gelukkig (?) voor een tijd. Zoo klom ze op van vijf en zeventig centiemen tot één frank vijf en zeventig, en wanneer ze heur treurigjonge leven eindigde, had ze vier frank. Vier frank! Een schat voor die menschen, en dan wist het arme kind nog middel, enkele centen op zij te leggen, te sparen en vader nu en dan eens het genoegen te gunnen een borreltje te pakken... Och, de sukkelaar had ook nooit iets: 't was al miserie rond hem, ziekte, armoe, nijpende ellende en zoo 'n druppeltje frischte hem wat op, schonk hem de kracht, alhoewel een bedriegelijke, om voort te tobben...

(Aan dit lijdens-verhaal zijn geene hoofdstukken).

Leonieke verdiende vier frank! Ze werkte in een grooten witgoedwinkel, en, neen, dat kunnen de koopers niet geweten hebben, wat er geleden werd door dat arm-zwakke, ziekelijke meisje onder het maken van die blanke, kreukelende hemden, lakens, of handdoeken.

Voor die vier frank moest ze alle dagen van 's Maandags tot 's Zaterdags aan het werk zijn, van 's morgens acht, dikwijls vroeger, tot 's avonds acht, tien, soms twaalf uur in den nacht. Dan zat ze daar vóór de naaimachine, het hoofd gebogen over het witte gedoe, en heur voet trapte, het wiel ronkte, en draaide, draaide sneller, altijd sneller... als hing van zijne raderende vlugheid het heil af van honderd menschenlevens... En de lakens, de hemden, de fluwijnen, het schoof alles weg onder het snorrende wiel, onder de prikkende naald... En stilaan, door dat gedurig trappen, en draaien, en ronken, kwam over haar als een zware bedwelming, 't werd haar of ze leefde in een droom. Ze voelde zich één worden, als vergroeien met die wreede naamachine, ze werd als een deel, een heel hecht deel ervan... Zoo joeg alles voorbij, zoo vlug ging haar voet op en af, zoo handig knakte zij den draad, wendde het stuk dat aan eene zijde gestikt was... Misschien was het zóó nog het best: niet meer denken, niet meer voelen, als wezenloos zich laten meesleuren in die razende wenteling, een werktuigelijk bewegen van armen, handen, voeten, immer hetzelfde geronk, immer hetzelfde witte goed.

Dan werd het erger: haar oog werd moe te staren op dat schitterende, blinkende blank, heure slapen begonnen te kloppen, te hameren, heur kleine hoofdje, vurig-rood als een vonkende kool, boog dieper zich over het werk. En die lange reepen wit linnen werden iets verschrikkelijks voor haar...

't Werd een eindeloos-witte weg waarover zij hijgend voortdraafde, een weg die altijd verder zijne eentonige boomenreken uitlengde, waarachter geen verschiet doemde, geen einde lokkend lachte; altijd maar ver en wit, en boomen langs de baan, zoo ontelbaar-vele dat ze ervan duizelde...

't Werd een onafzienbare zandige woestijn, met laag-golvende heuvelrijen die zij moe en afgemat optrok en van welker toppen ze weer niets anders ontwaarde dan zand, zoo ver de blik reikte, wit en grauw en geel zand, als een versteende zee. En daarin dwaalde ze hopeloos rond, wegzinkend in den muilen grond dien haar loomerwordende voet betrad, angstig zoekend naar uitkomst, bang alleen te zijn in die groote, leege woestheid waar ze nooit dacht aan te ontkomen.

't Werd een hagelblank sneeuwveld, dat onder hare voeten wegschoof in een verblindende schittering, een glanzen en flonkeren van honderd duizend kristallen dat op den duur pijn deed aan de reeds moegestaarde oogen, het ijsveld dat weg te wentelen scheen in een kolk van oneindigheid waarvoor zij ijsde en waarin alles verzwond als weggewischt, opgelicht door reuzenhand, sneeuwhoopen, flonkerende kristallen, trotsche ijsbergen, waarvan het krakend ineenstorten heure ooren vulde met donder-rommel...

't Werd een wilde jacht van spoken en schimmen, fantastische tooneelen, waarin zij meeleefde, verdween, de gedachten zich voelde ontvlieden, een stekende pijn in het hoofd gewaar werd... en dan niets meer. Met een ratelenden tik stond de machine stil.

‘Leonieke, kind’, snerpte een scherpe stem door het vertrek, wilt ge nog even die lakens zoomen?’

De klok wees elf uur: het arme kind zegde ja noch neen, vatte een laken bij een der einden en weder ronkte het wiel, weder duwde haar voet sneller, steeds sneller den ijzeren trapper omlaag, weder dreunde dof door haar hoofd den daver der naaimachine.

Eindelijk, om half twaalf ging ze naar huis, alleen door de eenzame straten, waar slechts nog een dronkaard zwijmelend zijn weg zocht en toch niet vergat, in zijn waggel-roes, haar een gemeenheid achterna te roepen...

Wanneer Leonieke thuis kwam, had zij maar een verlangen: naar bed gaan, slapen, rusten... Honger gevoelde ze bijna nooit:

haastig sneed ze zich eene boterham, die ze opat terwijl ze de trap opklom; ze ontkleedde zich al voortkauwende en legde zich, neen, viel te bed... Dan eerst voelde zij die onmenschelijke, brandende vermoeidheid door al hare leden; als gebroken lag ze daar, en een doffe, loome slaap sloot haar de oogen...

Zóó ging het dag aan dag...

Hoelang ze 't volgehouden heeft, weet ik niet.

Doch de pijnen in haar hoofd, de vlijmende steken in de hersenen werden heviger. Soms zat ze, het hoofd vastgeklemd tusschen de beide handen, als was ze bang dat het aan stukken springen zou... Ze voelde dat ze ziek was, dat het elk oogenblik verergerde, dat ze het niet lang meer zou kunnen dragen, doch ze streed, ze kampte, dacht aan de mizerie, de weenende ellende thuis, peinsde over wat ze zouden moeten missen als zij hare vier franken niet meer inbracht, en werkte voort.

De dokter? Och, 't kostte al dadelijk zooveel geld; ze zou ijs leggen op het hoofd. En ze deed het. 's Avonds, rillende van de koorts, drukte zij zich twee klompen ijs tegen de vuurgloeiende slapen, bond een doek met vermorzeld ijs om het hoofd... Zoo trachtte zij te rusten.. Doch het beterde niet.

Zekeren morgen kon zij niet meer, in den letterlijken zin van het woord, ze kon niet meer: heur afgetobde geest had schoon te bevelen: ‘Ik wil opstaan, ik wil werken’, het lichaam gehoorzaamde niet langer... Ze werd naar het gasthuis gevoerd...

Wat het was voor dien armen vader, dien zwakken man, dien sukkelaar, toen ze zijn Leonieke kwamen halen, wie weet, misschien voor immer, ik zal het, kan het u niet zeggen...

Zijn leed is hij komen klagen, heel schuchter, heel bevreesd, bij de personen van wie ik dit treurige verhaal weet. Met korte, zenuwachtige snikjes heeft hij geschreid, beschaamd, omdat hij dacht dat een man niet schreien moest. Maar och, het was toch zijn Leonieke, hij was toch heur vader!

Die personen hebben hem geholpen, zooveel ze konden.... Eilaas, wat helpt één steun waar het gansche huis dreigt in te storten!

Drie weken heeft Leonieke in het gasthuis gelegen; drie weken heeft ze er nog geleden, vreeselijk... Dan is ze gestorven: de hersenen waren langs de ooren uitgeloopen...

Treurig, vindt ge niet lezer, mensch, vriend? O, ik weet het, er zijn nog andere ellenden, er is nog grooter lijden misschien... Ik heb u over dit geschreven omdat ik het van heel nabij wist, omdat het geen opgeschroefd, melodramatisch, gezwollen-tranerig verhaal is, slechts de eenvoudige, smartelijke waarheid...

Wat er na Leonieken's dood gebeurd is?

De vader betaalde in een begrafenisfonds: daarvan heeft hij een honderdtal franken getrokken, die gediend hebben om het arme kind deftig naar heure laatste rustplaats te brengen, en verder...

Verder blijven er nu drie menschen, de ziekelijke, wat onnoozele moeder, de sukkelaar van een vader, het bleeke zusterken... Anneken; die menschen zullen hun mizeriebestaan voortsleepen als te voren, met dit verschil dat het nog een beetje ellendiger zijn zal, want Leonieke brengt nu geene vier frank meer thuis en daardoor zullen ze weer heel wat moeten missen...

Arme zielen! Gelukkig Leonieke!...

FRANS DE WILDE.

Antwerpen, Juli 1911.

De Tuin der Liefde.
(Roman-fragment).

I.

Wanneer Raf in den tuin trad - zijne oogenschelen wogen nog zwaar van de loome drukking van zijnen hard-vasten nachtslaap - sprong hem weer de klare blijheid der hergeboorte in de oogen, plotselings, met 'n zegevierende zekerheid. De boomgaard, in de diepte, wuifde welkom door zijne ontelbare met bladeren en bloemen beladen handen. Achter het huis weg, strekte hij uit, onder de ombading van eene zacht-streelende licht-tij en doomde op, in de blankheid zijner bebloeming, met de klaarte van eene morgen-opstijging... 't Leek Raf als had er de Lente in den grond eene rij groote tuilen geplant, witte en roze bouquetten, tusschen de groenheid der frissche struiken Naast de bloeiende appelaars en kriekenboomen droegen de jonge beuken en linden het freele kantekleed hunner teer-ontbolsterde bladertjes. De witte trossen vurigden in het morgen-licht, heel zuiver en heel versch, terwijl uit de gewiegde voorjaarsbloemen een rensche en zachte geur toestroomde.

Hij ging eenige stappen door de effen-gereven dreven, 't hert onverwachts overgoten met eene hel-zoete vrede en met eene kinderlijke vreugde. Het werd hem zoo licht te moede, zoo vreemd-licht en wonder...

En weer liet hij zijne blikken glijden over het groote feest in den tuin, over de heerlijkheid van den jongen lentedag... De aardbeienbossen spikkelden de reepels der lanen af, met hunne geel-witte sterren; de eerste seringen wiegden hunne violette knoppen boven het bleek-fijne loof der perken - die waren omzoomd met de weelde der vele rhododendrons, heel zwaar van hunne dikke, hard-kleurige en scherp-gevlamde kelken-bussels - en de violen bloeiden ook reeds met hunne lentelijke schoonheid.

Raf tuurde nog eens - eene stille verrukking hing als eene streeling over zijnen geest - naar de witte bloesemschemering aan 't uiteinde van den hof, naar de groote versmolten en zuiver-wazige witheid van de bloeiende Lente en de liefelijke broosheid der bloemen, die alom de knoestige takken aureoleerden en waarop het tintelend-schemerend licht van dezen schoonen dag, zacht als droomen-morgenschemer, met zilveren doorschijnigheid beefde en zinderde.

Het wekte plots in hem de herinnering aan de kleine maagdenkommunikantjes, die gingen, met voorzichtige stappekens, in de glanzende omhulling hunner wit-lichte kleeren en de straling hunner ideale gezichtjes, langs de wegen van zijne kindsheid, langs de bebloemde wegen waarlangs de hagedoorns geurden en de blijde Meie-boomen praalden... Achter hunnen rug, wanneer de wind kwam aangewaaid, wapperden hunne witte voolen... Langs de paden, in de klaarte van den morgen en de frischheid van den geperelden dauw, trok er, langs alle kanten, eene lange processie naar de kerk, eene processie van witte kinderkens, van reine kinderkens, met droom-oogen... Hij snoof even den verren geur van zijne jeugd: een geur van meidoorn...

't Enden den hof ging hij tegen de balustrade leunen. Hij zag de rondom liggende weien openvlakken, met lange zaaisels pissebloemen en madeliefjes, die de fluweelen groenigheid der jonge gersen streepten. Links opende eene dreef, in schaduw-gang ververrend, en door de ineenweving der takken viel een weinig zon, gulden poeiering die de verroeste stammen mild omtooverde. En nog verder volgde Raf den wentel van het driedubbel lint van 't glimmende kanaal: den grijs opalen loop van 't water, het geweldige geel van den zandigen trekweg, het opzingende groen van den gras-boord; tot heel in de verte kroop het water voort onder warme zonlichting, met speelsche opklatering van baartjes.

Door hem lichtte ineens de intuitie van de helle en peizelijke ijlte van dezen morgen, stil als de scheppingsdag, even grootsch en heilig, en die met zoo'n kuisch-devote liefde kwam leggen rond zijn moede hoofd de balsemende teerheid van zijn vrede, de voorzichtige streeling van zijne geluideloosheid... Heel het land lag verlaten... de hemel koepelde wijd-blauw, oneindig, diep-breed verwelvend, roerloos, immensblauw... totdat eene witte duif hem kliefde met groot zegenende vleu-

gelslagen, met blanke geluks-wieking... De zon warmde zoetjes, drijvend in 't feëriek-lichtend azuur, lijk een vreugde-boot - zou niet de sneeuwige zwaan van ridder Lohengrin, uit verren Montsalvat, de grootste gelukstijding brengen? - en er vlotte door heel den tuin zoo 'n zoete, bescheiden, deugdelijke geur... Weer keerden dan opnieuw zijne blikken op de appelaars met hunne roze huiven, op de perelaars wit-bebloemd, op de purperen bloesems der perzikboomen, op het fijn-freel gebladerte der boomen allenthenen, zoo vlekkeloos groen, van 'n teere, glanzende groenigheid die de wind, de hitte en het stof van den Zomer nog niet hadden verschroeid en bevuild, 't Was lijk een droom dien hij beleefde. Die gloriedag lag in rimpellooze verrustiging opengebreid in zijn gemoed.

Langzaam en ingetogen, door de zwangere sterkte van die pure buiten-atmosfeer aangegrepen met 'n weldoende zwijmeligheid, wandelde hij door de dreven, aandachtig de nieuwe scheutjes beloerend, de planten keurend... Hij dacht op niets anders meer, heel en al overgeleverd aan de rust, de klaarte en de gelukzaligheid van dien droomstillen morgen in den bottenden tuin, onder de laving van 't ochtendkoele licht, dat zijne wangen fleemde. Eene genotsvolle, innig-voldoeningsrijke zoetheid baadde zijne ziel, ze insussend met wiegende streeling.

Zoo vergleed de tijd... hij waande zich eenig op de wereld, lijk een vorst daar te midden van een legenden-land...

Reeds zes dagen leefde hij nu hier buiten, op het lieve kasteeltje, in de troostende vrede van die blijde Lente, die zijne ziel heelemaal verhelderde, en in de minzame gastvrijheid van de familie Heyden, die hem behandelde heelemaal lijk een oud vriend.

Mijnheer Heyden had hij leeren kennen op een medisch congres, dat hij uit liefhebberij volgde; hij had vroeger ook zijne doctorstudies dilettantisch gedaan, uit belangstelling en curiositeit, wel wetend dat hij nooit zou professeeren. Mijnheer Heyden was leeraar aan de hoogeschool, eene autoriteit in zijn vak en een algemeen geëerbiedigd en hooggeschat man. Op dat congres had hij eene lezing gehouden over neurologie, waarop Raf had geantwoord; hunne discussie had lang geduurd. Na de zitting waren ze beiden intiemer in kennis gekomen. Ze hadden elkaar daarna dagelijks weergezien: eene onmiddellijke

sympathie was tusschen hen ontstaan. Dr Heyden had er op aangedrongen dat Raf eenige dagen met hem zou doorbrengen, maar Raf had voorloopig geweigerd, gebrek aan tijd voorwendend. Dan waren ze regelmatig in briefwisseling gebleven en Dr Heyden had nog verscheidene maal zijne uitnoodiging herhaald. Na zijn vlucht uit Antwerpen, achter Annie's verlaten en Lize's verraad, en na zijn desperate verblijf te Brugge, waar hij eenig overgelaten bleef, altijd alleen met zijne ontgoochelde gepeinzen, beter voelend in de grijze verlatenheid der oude stad, de atone leegte van zijn leven, had Raf echter de uitnoodiging eindelijk aangenomen. Dr Heyden zou zijn angst, zijne pijniging begrijpen, misschien wel vermogen hem te troosten. En 't leven buiten zou daarbij zijn geest verstrooien, zijn voorhoofd verfrisschen. Hij zou niet meer alleen blijven, maar de illusie hebben bij een huis te behooren en een familieleven te deelen, ten minste als gast. Hij was werkelijk al een heel ander mensch geworden. Een langzaam beterschapsproces had het wee van zijn geest verminderd. Op Annie kon hij reeds denken zonder smart, zonder spijt, met een vaag gevoel van melancholie, dat lijk een immortellen-bloem de herinnering van hun liefde tooide. Hij had haar nochtans een tijd lang zeer oprecht en met passie bemind. Op Lize dacht hij heelemaal niet meer, tenzij nu en dan, in een plotse opwelling van verontwaardiging, met een aandrift van gekwetste fierheid en vertrapte eerlijkheid. Hij maakte zich geene illusie: hij had nooit de minste genegenheid voor die vrouw gekoesterd. Hunne betrekkingen waren zuiver sensueel gebleven: hetgene hem aan haar hechtte was niet anders geweest dan eene opgehitste begeerte naar haar rijp-vleeschelijk lijf, dan eene lage lust voor hare verfijnde zinnelijkheid. Een collage zooals zoovele andere, hij de betalende minnaar, zij de omgekochte maîtresse. Tot op den dag dat hij het verraad ontdekte, haar in hun kamer verraste met een jongen vrijer: de gewone, banale geschiedenis. Hij had even gegrinnikt, niet verwonderd, en hij was vertrokken en nooit weergekeerd. Dat avontuur deerde hem niet, zijn gevoel was er zoo heelemaal vreemd aan gebleven: slechts zijn hoogmoed had wat geleden. De rol van bedrogen minnaar had hem altijd weinig eervol en belangwekkend geleken, hoe dagelijks voorkomend ook; hij ontstichtte niet graag zijne medemenschen.

Maar Annie, die had hij wel oprecht liefgehad, hij moest het bekennen, en zij ook had hem verafgood - dat wist hij met zekerheid, en hij zou er haar eeuwig voor dankbaar blijven. Hoe onbeduidend toch de oorzaak van hun scheiden!

Het waren niet de eenige bittere woorden, de paar zinnen van ontstemming en opgewondenheid die tusschen hen werden gewisseld - zooals dat altijd gebeurt tusschen lieven - die zijn plotseling en wreed besluit wettigden. Een ding wist hij: dat hij met Annie had afgebroken.

Nu hij nuchter en koel-beoordeelend tegenover die feiten stond, begreep hij dadelijk dat de principieele reden van het geval, de echtere, diepere oorzaak in hem zelf lag en verder strekte, dat ze beantwoordde aan eene langzame verandering in zijne intiemste zieles-toestanden en terzelfder tijd van meer algemeenen en bijna noodzakelijken aard was... Hij besefte nu dat hij in 't innigste van zijn hart reeds lang eene zekere beuheid van Annie gewaar werd, een misnoegen over die betrekking, die op 'n collage ging lijken, eene ontevredenheid over die liefde, zoo weinig rustig, zoo weinig regelmatig, zoo weinig veilig en die toch ééns eindigen moest, maar die beuheid en dat mishagen had hij zich niet durven bekennen. Hij had er aan gehouden dat de illusie voortduurde en zoo was steeds dat gevoelen - dat een gevoelen van voldaanheid was en een gevoelen van afhankelijkheid: hun avontuur duurde toch reeds zoo lang en Annie scheen niet meer aan de mogelijkheid van een scheiden te gelooven - latent gebleven en was nooit opgeweld uit 't mysterie van zijn hart in de klaarte eener aangenomen overtuiging...

Hunne ruzie had ineens zijn wil gestaafd. Het was eene geweldige opdruisching van tegenstand, van verweer in hem geweest. En ineens was zijne verslaafdheid hem te vernederend geworden, de last dier liefde te ondragelijk, de monotonie hunner relatie te pijnlijk. De sensueele macht van Annie - nu toch de nieuwigheid er van was gesleten en hij had geput uit haar lijf heel den schat van genot en wellust die het inhield en ze hem had veropenbaard al de ondervindingen die ze hem kon geven - had moeten wijken voor de onbekendheid, de vreemde charme van iets nieuw, iets beter waarvan hij droomde, van eene frisschere, reinere liefde, die hem in stilte beloofde een ste-

viger en onaantastbarer geluk, een geluk zuiverder en gezonder, stiller en socialer.

Eerst had hij met zich zelf, met zijne idealistische, heimatliche verzuchtingen, zijn naïven Beloofde-Land-droom moeten lachen; hij had zijne gedachten begekt, met satire bevochten. Hij meende ineens heel oud geworden te zijn - ofschoon hij met heel veel gracie en sierlijkheid nog de dracht van zijne veertig jaren beurde -, nu hij ging droomen van het algemeen en banaal burgers-ideaaltje, verlangen naar een huiselijken haard.

- 'Ik bevind me op een keerpunt van mijn leven. Of wel ben ik bepaald oud geworden, of wel ben ik tijdelijk ziek, en dan zal die bui wel overgaan. Een geconstateerd feit is echter dit - mijne pathologische studies hebben het me bewezen -: dat bij de mannen, wanneer ze oud beginnen te worden, vooral indien ze in hun leven vele en geweldige passies beleefden - hetgene zoo wat mijn geval is, meen ik, ofschoon ik niet heel veel preutschheid voel over mijn Don-Juanisme - dat op de begeerte der vrouwen, der maîtressen de begeerte der jonge meisjes, der maagdelijke vrijstertjes volgt. Die wensch wordt in hen gekweekt en onderhouden door vele composiete elementen: moeiheid der ondervonden verraden, illusie der virgineele getrouwheid, misschien wel de verdoken overtuiging dat een jong vleesch hunnen verzwakkenden lust weer verfrisschen en aanhitsen zou. Wat er ook van zij, we worden op 'n zekeren morgen wakker met het beeld in ons van een eens vluchtelings opgemerkt meisje en dat beeld zal ons niet meer verlaten... Wanneer zullen bij mij dit beeld, die wensch en dat verlangen verrijzen? 't Zal niet lang meer duren.'

En opnieuw schaterde hij het uit, zijn eigen dwaze wenschen ironiseerend. Hij verbeeldde zich zelf in 'n romantisch Duitsche-prentpostkaart-décor, rookend zijn avondpijp - le calumet de la paix - naast een rood gestookte stoof, omringd met kruipende en spelende kinderen, 'Familienglück,' of wandelend in den nuchteren maneschijn met een backfisch-Gretchen, dat zou hebben blonde lokken en blauwe oogen en roze koonen, 'Reine Liebe'. En dat vooruitzicht leek hem zoo buitengewoon belachelijk, zoo heelemaal potsierlijk, dat hij het nogmaals uitproestte.

Maar later had het valsch-klinkende, het overdreven van zijn luiden lach zijn gehoor getroffen, het gedwongene, gemaakte van zijn schateren zijn spijt gewekt. Hij begreep dat het ernstig was, dat er eene ongewone evolutie in hem had plaats gegrepen en dat zijn spot tot niets moest dienen dan om zijne innerlijke bitterheid en zijne ontgoocheling te bedriegen. Maar gemakkelijk ging dat bedrog niet: hij kende de critische scherpte, de nuchterheid en de bedachtzaamheid van zijnen geest die zich niet liet verblinden of in slaap sussen, en hij leed geweldig onder de manie der zelf-analyze, in zijnen geest vergroeid, die hem gedurig dwong zich zelf te zien en te voelen leven en die steeds meester bleef over zijn verstand, zelfs in oogenblikken van hevigste vervoering en van ernstigste passie. Hij vermocht nooit zijn eigen te begoochelen over zijne fantaisies: 't kleine, 't zwakke, 't lage of banale er van kwam aanstonds vooruit, en dan moest hij de onvolmaaktheid van zijn leven begekken, met de hoonende wreedheid van zijn sarcasme, dat niemand spaarde. Door zijne auto-ontledingsmanie had Raf elk opwellend liefdegevoel gedood, in zijn kiem zelf, vóór dat het ooit kon vastwortelen en hooggroeien: hij had dan ook nooit in zijn leven eigenlijk een durende, absolute passie gekend, noch langs den kant van een vrouw voor hem een groot almachtig gevoel gevonden. Van daar altijd voor de liefde eene zekere minachting, en daarnaast een soort van angstig verborgen en verzwegen heimwee naar 't nooit ontdekte, 't nooit genotene. Annie was van al zijne maîtressen de eenige geweest die hem een weinig had kunnen boeien, met hem in eenklank blijven, hem bevallen langer dan een paar weken, de eenige die hij een beetje had liefgehad. Maar binst den laatsten tijd was ook die liefde verzwakt, haar charme gesleten, beuheid ontstaan.

Hunne woordenwisseling had het noodzakelijke einde verhaast. Hij had Annie afgeschreven in 'n bui weer van moeiheid, van spleen, van onverklaarbaar wee. Veertien dagen lang, was hij alleenig gebleven, versuft in zijn wee en zijn verlangen: 't leven zonder iemand bij hem viel hem buitenmate zwaar, leek hem wanhopig-droef. Hij benijdde de zonen die nog een familie, een vaderhaard hadden, de mannen die een tehuis bezaten. 't Was toen, in die stemming, dat hij in een bar, op 'n nacht, Lize had ontmoet; hij had haar op kamer gezet, en met haar geleefd, gedurende een paar weken, in een crisis

van overspannen begeerte. En dan op zekeren dag had hij het bedrog ontdekt, den jongen minnaar, zijn plaatsvervanger, bij haar gevonden. Het bedrog in zich zelf liet hem onverschillig, maar hij had getreurd om de reden, die hij meende er aan te moeten geven: hij was te oud, te caduuk voor die vrouw reeds, want Lize had hem nog uitgelachen, nog uitgescholden.

Dat was de wreede droefheid van zijn leven thans: zijne decadentie, het stille verval zijner jongheid en zijner kracht. En hij die nooit had van de liefde gehouden, verlangde nu ineens dolzinnig naar iemand die hem - nog vóór het einde - zou beminnen, uit ganscher harte, hem alleen, om hem zelf, en juist door haar liefde dat verval zou bekampen, die decadentie zou overwinnen, hem opnieuw het vormsel der jeugd toedienen, de wijding van het schoone leven.

Na Lize's overspel was hij vertrokken naar Brugge, - hij had pas Rodenbach's *Bruges la Morte* gelezen - om zijne geestesexcitatie te stillen in die vrome, grijs-versteende stad, in hare wattige atmosfeer van serene rust. In zijn reiskoffer had hij vele oostersche cigaretten en eenige boeken - Baudelaire, Samain, Verlaine, Poe - gepakt... Ganscher dagen had hij gezeten vóór zijn venster - dat uitzicht gaf op de Rozenkranskaai -, rookend en lezend, zijne zenuwen prikkelend en zijn misnoegen onderdrukkend met dien dubbelen haschisch. De geur en de smaak zijner oostersche cigaretten zweepten hem eerst op en doofden daarna zijn spijt. Maar dan wanneer hij Baudelaire of Verlaine las - en onweerstaanbaar voelde hij zich tot de *Fleurs du Mal* en tot *Les Fêtes Galantes* aangetrokken - of soms Samain - ofschoon de zwoel-sensueele *Jardin de l'Infante* zijnen verlamden geest behekste met de erotische kwelling zijner hyper-acute feestdroomen -, dan steeg weer de herinnering op, schrijnend...

> J'ai fait te rêve étrange et pénétrant
> d'une femme que j'aime et qui m'aime

of:

> Laissez, laissez mon coeur s'enivrer d'un mensonge,
> Plonger dans vos beaux yeux, comme dans un beau songe...

Met 't hooren dier verzen herbegon telkens de knagende werking, het gewroet van zijn gedachte, heel de cyclus van zijn twijfelen...

welde weer de dubbele spijt: hier voor de afwezige, de onbekende vrouw, wier mogelijke liefde hem nu vast het Al-geluk scheen te zullen omvatten, wier liefde hem zeker zou ontsluiten de gulden poorten van het Aardsch Paradijs,... daar voor Annie, 't verlaten lief, wier lippen hij nog altijd op zijne lippen proefde...

Maar Annie was weg... en hij was oud... zou eene vrouw een ouden man lijk hij nog willen beminnen?

Hij had zich in den spiegel bezien, nauwkeurig onderzocht: zijn verdunnend haar, de bleeke kleur van zijn vel, zijn gerimpeld voorhoofd, zijne blauwachtig-gerande oogen, zijne ingezakte mond-hoeken, zijne gebukte schouders... Hij maakte zich geen illusie meer.

Na eenigen tijd had hij zich weer te Brugge verveeld, angstig gevoeld in die eenzaamheid en die stilte. Hij leefde heelemaal verlaten, zonder liefde, zonder vriendschap, overgelaten aan zijn vijandig gemijmer, aan zijn afmattend treuren.

Op dat oogenblik had Dr Heyden weer aangedrongen. Met plezier, met erkentenis had Raf aangenomen, zijne komst voor twee dagen nadien aankondigend.

Hij was 's avonds op het kasteeltje aangekomen. Den volgenden morgen, vroeg wakker, had hij de Lente gezien, de triomfantelijke Lente, in den tuin. Hij had gewandeld in de betoovering van 't reine, lichte, blije decor, verrast aangedaan, zich weer jong voelend. Maar toen was hem even - hij wist volstrekt niet waarom (alles was toch geëindigd?) en hij kon niet begrijpen uit welke verdoken bronnen van zijn allerintiemste leven zoo wonderweg die herinnering welde; ruw echter scheurde die bewustwording het ijl-broze rag dier sprookjesheerlijkheid - de gedachte aan Annie te Binnen geschoten... zoo onverwachts en met eene obsedante weerbarstigheid, onoverwinnelijk, steeds weerkeerend en terug zijn hert doorschrijnend... de gedachte aan Annie, aan teere Annie, aan klein-bemind liefdepoppeken... de gedachte aan de lauwe fluweeligheid van haar lijf, aan haar blank, poezelig lichaam... aan haar gezicht, haar hartstochtelijk gezicht waarin de smachtoogen magnetiseerden... aan haar reuk... Er lag in haar ook een wil tot eeuwige verjonging, eene kracht van schoonheidsbloei die nooit zwichtte... Ze had hem danig bemind.

Een zonderling, complex gevoel van bezadigd-zijn, van zich-

veilig-weten en van stil-heilige zaligheid en tevens van tergende spijt. van begeerend berouw niettegenstaande-al, had zijnen geest overmeesterd. En zonder zelf te doorzien of het was van geluk en tevredenheid of van smart en heimwee, van liefde en verlangen of van vreugd om de verlossing, van genot over de herwonnen vrijheid, was hij beginnen te weenen, onzinnig hard te weenen, dom weg, zonder eenige schaamte. Maar die bui had maar even geduurd en nadien had hij niet eens meer Annie betreurd.

Hij leefde nu gelukkig, gestild. Mijnheer en Mevrouw Heyden vertroetelden hem lijk een kind. Juffrouw Heyden, Ellen, was lief, bezonder lief, uitermate lief.

Hij dacht: sedert een week ben ik geen heimatlose meer.

Traagzaam stapte hij door de wegen, onder de wiegende takken der zilveriggroene boomen, herdenkend zoo, zich herinnerend al de feiten van die laatste, vreemde maanden. De wind schudde nu en dan eenige bloesems neer, vóór zijne voeten, en even lichtend-schoon sliep de tuin voort zijnen droom, terwijl de zon hooger steeg in pracht-flakkering van goud-zeilen. Hij wandelde verder den lusthof in...

II.

Een lijzig spanjolet-geschril en dan de doffe bons van opengeworpen vensterluiken kwamen onverwachts zijnen vreedzamen gedachtengang onderbreken, hem uit zijne tevreden mijmering wekken.

Wanneer hij opkeek trof hem het blijde zicht van Juffrouw Heyden, leunend tegen 't wijd-open raam harer kamer. Mat-rozig straalde in de lichtende morgen-frischte de teere huid van haar gezicht en van hare naakte armen. Over hare los saamgeknoopte haarvlechten - fel-moireerend lijk brandend goud - streelden vloeiende lichtspelingen en de morgenklaarte wond rond haren broos-blauwzijen chambercloak de wapperende linten van ijle en blanke schijnen. Hoogrecht stond ze, met hare beide handen steunend op de vensterplank, hare oogen verblind door de glorie van den dag, en inademend met weligbevangen borst den zoelen ochtendgeur.

- ‘Goeien morgen, Ellen!’

Ze kreeg Raf in 't oog, die onder haar venster wachtte en lachend naar haar opkeek.

- ‘Morgen, Raf!’ - en met vlugge handjes waaide ze hem toe een beminnelijken groet - ‘zoo vroeg reeds te been? Wacht wat, ik kom...’

Uit de lijst van 't zacht-zonoverstraalde raam verdween de liefelijke verschijning. Raf keek nog eens naar de leege holte van de kamer. Leuterend speelde de wind in de venstergordijnen, die vluchtelings opbolden 'lijk gespannen zeilen en langs het open-gebleven raam slierden.

- ‘Dag, Raf!’

Hare toegestoken handen boden zich gewillig aan de lange, warme drukking van zijn shake-hand. Stil, vertrouwelijk lagen hare mollige vingeren in zijn sterke palmen...

- ‘Wat ben ik een lui ding, niet waar, Raf? En hoe dom van me in dat warm bed en die duffe kamer te blijven, wanneer hier het prachtig lentefeest aan gang is!... Gaan we den tuin samen rond?’

Uitgelaten-blij klonk hare stem, 'lijk uitjubelend levensoverdaad. Ze nam Raf's arm, terwijl ze met hare andere hand, om niet te struikelen, de plooien van haren ruischzingenden peignoir samengreep, en liep dan vast naast hem, met ongeduldige stapjes, luid pratend, rumoerig lucht aan hare vreugde gevend en de bewondering die ze voelde voor de natuur-heerlijkheid.

Bijna sprakeloos, met korte zinnetjes beantwoordend hare opgonzende vragen, ging Raf naast haar, zijne oogen star gevestigd op de op en af-dansende twee blauwe kwastjes harer pantoffeltjes, waarboven door de gebrodeerde maaskousen temperig haar voetenvleesch schemerde.

- ‘En zijt ge nu kontent, Raf, hier buiten?’
- ‘Uitermate gelukkig, juffrouw Ellen.’
- ‘En betreurt ge niets, mist ge niets uit uw vroeger leven?’
- ‘Niets.’
- ‘Dan blijft ge bij ons nog lang?’
- ‘Als uwe ouders me maar gedoogen...’

Langs de lange gazonzodens van den lusttuin stapten ze, onder 't gelommert van de knoestige parkboomen.

Zware, versch-beblaarde takken van zeer ouden beuk hingen over den weg. Raf, om ze te mijden, bukte vlug het hoofd, viel tegen haar aan. Bijna gezicht tegen gezicht lachte hij haar toe, met troebele oogen, vreemd aangedaan.

- ‘Wat ziet U ineens bleek, Raf!...’
- ‘'t Is niets, Ellen, niets... 't Gaat over...’

En nu stapten ze den vruchthof in, den bloeienden boomgaard, waarin de blanke en roze boomtuilen stonden geplant. Nog vroolijker werd hare verrukking. Ze praatte onverpoosd, met geestdrift, ondervroeg Raf, antwoordde zelf. En zoo gingen ze rond, beiden opgetogen.

Aan de seringen gekomen, trok ze een der malve thyrsen af en snoof er van op den milden geur, met zwaren ademhaal, die als een zucht weer viel. Loomer woog ze op Raf's arm: 't scheen dat de schoone ochtend haar zwijmelig beving. Ze begon minder te spreken, trager te gaan.

Maar onverwachts klonk in de verte, uit het huis, Mevrouw Heyden's stem, die Ellen riep.

- ‘Verontschuldig me, Raf. 't Spijt me erg, ik had zoo graag nog wat gewandeld met u, maar moeder roept. Tot seffens, aan 't ontbijt.’

En ze antwoordde:‘Ja, moeder, ja!’, zoo luid dat hare woorden door heel den tuin echoëden.

Raf zag nog hare ranke gestalte in de kromming van een dreef verdwijnen. Door het loover speelde gedurende één momentje de blauwe schijn van haar zwaaiend kamerkleed.

Weer stond hij alleen in den toovertuin der Lente, die echter zoo schoon niet meer was, nu Ellen hem had verlaten, ontgoocheld ineens nu lieve Ellen verdwenen was, na in den bloeienden hof ontstoken te hebben de tintelende lichting harer graciele jeugd.

En toen Raf gewaar werd in 't intiemste van zijn hert dat broos gevoel van spijt, dan versterkte weer die zekerheid: dat hij Ellen liefhad... Hij werd bewust nu dat het niet alleen de seringen waren die hem koortsig maakten en dat 't niet enkelijk de Lente was die hem zoo dankbaar stemde, maar meer de overtuiging zijner zoo plots-ontstane en zoo verwonderlijke liefde, het geluk te leven naast Ellen, hare blije lente-oogen te voelen streelen over hem, in stilte te genieten van

hare feestelijke mooiheid en den zilveren glans harer frissche, reine maagdelijkheid. Wat 'n plaats in zijne bekommering ineens dat schuchter meisje had ingenomen! Ze incarneerde nu voor hem het leven en de wisselende uitzichten der wereld. Ze trad door dezen liefde-tuin, als de blanke Eva zijner wenschen, in den schijn zelf der eerste morgenklaarte van een Eden. En de Lente overmeesterde zoo driftig zijn gemoed, omdat hij haar eigen lente had gevoeld, den stillen bloei van hare teere vrouwelijkheid bewonderd...

En nu kreeg hij ook de intuitie dat het meer uit vreugde was dat hij vóór eenige dagen, hier, had geweend, uit rustige gelukzaligheid om Ellen's pure liefde, die ook over zijn leven kwam aangewaaid als een nieuw, verjongend getijde.

Hij had schoon opnieuw zijn eigen te begekken, zooals hij dat gedaan had na zijne scheiding met Annie, zich dezelfde bedenkingen en objecties vóór te voeren, zich zelf trachtend te overtuigen dat hij dwaas handelde, slecht handelde zelfs met dat jonge meisje ongevraagd te gaan beminnen, hij de afgeleefde vrouwen-liefhebber, - 't baatte niet. Dat voelde hij wel: die late liefde scheen taaier van aard dan al zijne vorige lusten, sterker vastgeworteld reeds in zijn illusie-vol hart.

Overigens, waarom zoo moedwillig toch die passie bestreden... wie weet?... 't is nooit te laat in 't leven... zoovele troeven had hij onberedeneerd weggespeeld, gedurende zijn bestaan; op de laatste kaart zou misschien profijtelijker kans te wagen zijn... zoo oud was hij toch niet... een meisje zou hem toch nog wel *kunnen* beminnen... en waarom weerstaan aan het leven?... Indien het lot het eischte, indien het fatum het wou, dan zou die laatste hoop van zelf wel verbrokkelen... en anders, in het tegenovergesteld geval, waarom niet deemoedig eens zich aan het leven onderworpen?... Ten minste zou hij dan nooit in zijne overige dagen moeten voeden eenig verwijt en de knagende spijt om het geluk dat over zijn weg was aangestapt gekomen en zich had aangeboden... Hij zou wachten, voorzichtig zijn...

Door al den twijfel, de onzekerheid, de ontevredenheid der laatste maanden, zong zijn verlangen blijvol een zoet liefdedeuntje, dat hem eindelijk vredig stemde en over hem ineens de volheid van een groot, ofschoon nog verre geluk strooide. Eene vage aandoening

tintelde in zijn wezen. Uit de violette takken der seringen wasemde hem weeke geur tegen, die zwijmelig zijn hoofd ophitste, 'lijk een lagen, stillen roes-damp zijnen geest benevelde.

Van den eersten dag af was hij onder de suggestie van Ellen's bekoring geraakt, had hem getroffen en ontroerd hare losse, vrije, vranke jeugd. En op tijd van enkele dagen was de schemering dier innige genegenheid breeder opgeklaard, in rozer, scherper kleuren, en tot vollen lichten dag ontloken, die nu zijn leven in aureool van klaarte zette...

Aan 't achtereind der appelarenlaan verscheen een vrouw, in groen gewaad; soepel kwam ze aangewiegd op ronde heupen, statig van statuur, als een schoon beeld in den morgen...

't Speet Raf een weinig onderbroken te zien den jubelenden stoet zijner geluksgedachten en zijner toekomstbetrachtingen, vooral door Madame Fantin, dat voluptueuse wijf, dat hem ongewenscht zijn verleden van passie deed gedenken en soms rond hem wekte, tegen zijnen wil, een duffe atmosfeer van zinnelijkheid, die hem nu hinderde.

- ‘Wel, bonjour, Mijnheer Bergen!’
- ‘Goeden morgen, mevrouw.’
- ‘U permitteert?’

Vrijpostig, ongegeneerd nam ze zijn arm en stapte met hem voort...

- ‘Wat heerlijke dag, niet...? En U zijt wel vroeg op den wandel!... Ik zag U daar straks van uit mijn venster met juffrouw Heyden... Wat 'n lief meisje, vindt U niet?’

Hij meende onder de woorden een ietsje ironie te hooren jokken.

Hij bezag Mevrouw Fantin: minzame glimlach lag op haar bloemig gelaat, fijn ovaal-rond, teer-blozend, zoo puur en effen nog, speelde over hare wat zware, sensueele lippen - waartusschen parelmoerig twee rijen prachtige tanden blonken - schemerde uit in hare donkere, stoute, gloedvolle oogen.

- ‘Ja, ik bewonderde u beiden: zoo'n prettig paar... en ik dacht: hoe charmant van Mr Bergen zoo broederlijk met Ellytje daar rond te loopen... U hebt haar zeker uitleg in botaniek gegeven?... Een schatje van een meisje!...’

Nu werd hij goed de bedoeling gewaar. Zou Madame Fantin reeds iets ophebben, zijne verliefdheid hebben geraden?

En 't was een weinig geprikkeld dat hij antwoordde:

- ‘Inderdaad, Mevrouw, Ellen is heel lief en zoo eenvoudig, zoo minzaam... Maar U ook, U zijt vandaag zeer mooi, nog bevaihger dan anders, frisch als een vrouwtje van vijf en twintig... We voelen ons allemaal herleven in zoo'n morgen en opgefrischt door die Lente... ten gezegende dag!’

Koket lachte ze hem tegen, uitdagend, luid en hoog uitend hare levensvolheid, hare vreugde zich schoon en frisch te weten, en begeerlijk nog altijd.

- ‘O, we zijn er aan gewoon door U gecomplimenteerd te worden, Mijnheer Bergen... we kennen U reeds.’

Hare dwingende oogen fleemden over zijn gelaat, bleven gebiedend en zege vol in de zijne gevestigd. Ze ging heel dicht naast hem. Vast lag haar arm op den zijnen, brandde zijn vleesch. Hij voelde de warmte van haar lijf tegen zich aan, het gewrijf harer mol-buigende heupen, het treiterend geslier harer rokken tegen zijne beenen. Koppige benjoin-parfum met fijne, discrete vleesch-relentie dampte uit hare kleeren, bleef in de lucht rondom nabroeien. En Raf zag hoe zacht-regelmatig, hoe rhythmisch-voluptueus haar boezem hijgde, rond gemouleerd met rijp-weelderige vormen, in nauwsluitend kleed dat haar prachtlijf drapeerde.

Hij begreep, dat, als hij wou, hij al mocht wagen, dat ze gedwee zou vallen in zijne armen met heel haar geboden lijf-heerlijkheid, hem die zou opdragen, met willige en vreugdevolle overgave...

Want hij wist dat hij Mevrouw Fantin behaagde, dat ze hem knap en interessant vond en dat ze hem begeerde, met heel de wilde sensualiteit van haar wezen.

Hoe snel en vreugdevol zou hij vroeger toegegrepen hebben naar haar lijf, dat was als eene rijpe vrucht die men met genietende vingeren ronddraait en streelt en met beluste oogen beziet, en waarin men gretig bijt en plant in haar blank, geurig vleesch de tanden van den lust... En hij vroeg zich af hoe 't mogelijk was dat hij verkoos den mageren, schralen, zerpen smaak van Ellen's prille liefde boven het geweldig, gistend sap van deze ervaren passie?

Hij verlangde echter niet naar haar. Hoogstens vleide hem nog een heel weinig hare begeerte. Die gaf hem vertrouwen, sterkte hem, beurde hem krachtdadig op: hij was dan toch niet te oud, niet heelemaal versleten, eene vrouw kon hem nog beminnen...

Waarom zou dan Ellen hem niet liefhebben... misschien?...

Vlugger stapte hij naast Mevrouw Fantin, luisterde gewilliger naar hare praatjes. Ze was heel mooi en lieftallig, dat bekende hij...

Door de licht-gonzende stilte van den tuin, dreunden hel de bonzen van de klok, die luidde voor het ontbijt.

- 'We moeten ons haasten, Mevrouw Fantin.'

- 'Waarom, mijnheer Bergen? We zijn immers toch klaar.'

Uit den blanken boomgaard stapten ze langs de lange grasreepels van den Engelschen voorhof. Rond de plaasteren beelden die onder de boomen hieven het statig gebaar van hunne klassieke lijnen, speelde de zon op de tronken. Breede glansplekken bekletsen hunne steenen gezichten, die roerloos keken, onverheugd door de Lente, zooals onoverdroefd door de bangheid van de Winters. Teer-groen labberwaaiden er boven de versche blaadjes, lijk honderden wimpeltjes.

Mevrouw Fantin neuriede:

O doux Printemps
chéri des amants,
qui vont le long des haies...

Opnieuw tampte de bel.

- 'Ziet U, Mevrouw, dat men ons wacht?'

Ze spoedden voort naar de dejeuner-zaal.

Mijnheer en Mevrouw Heyden zaten reeds aan, met Ellen en met Jean Fantin.

Die lange lummel van een Jean was Raf antipathiek: hij verdacht hem Ellen het hof te maken...

Hij keek haar aan. Wat was ze lief, zijne Ellen, maagdelijk lief, met haar frisch, roos gelaat en hare groote oogen, waarin tintelde eene helderheid van onberoerde blijheid... En hij moest zich bedwingen, om haar niet toe te fluisteren de warme, streelende woorden zijner innige liefde...

Hij mocht zich ook niet verraden... Reeds droevig genoeg, met

verwijtende blikken, tuurde Jean naar hem, alsof de jongen de glanzing van zijn oogen wanneer hij naar Ellen keek, had bemerkt of had geraden zijn devoot gevoel... Hij moest spreken met de anderen, klappen over alle mogelijke banaliteiten, wanneer heel zijn gedachte op Ellen berustte en hij liefst had gezeten heel stil, vroom met zijne vereerende gepeinzen...

Toevallig taakte Mevrouw Fantin's voet den zijnen, onder de tafel, bleef een wijl er tegen aandrukken. Toen ze neeg om een bordje te nemen, schoof de zware wrong harer ebeen-zwarte haren - helmend boven de witte roomheid van haren malsch-vleeschigen hals - langs Raf's gelaat en dampte uit haar keurs een week-warm aroom, 'lijk 'n intieme geur van frisch-rozig vrouwenvleesch, die rond zijn hoofd eene dofte boudoir-lucht schepte.

Maar Mevrouw Fantin's minnekuurtjes lieten hem koel en hij bekommerde er zich al even weinig om als om jean's zwijgende verwijten. Heel zijn geest was in beslag genomen door zijne liefde: dat was nu nog de eenige zaak van belang, het eenig geluk van durende waarde, het eenige dat verovering eischte. En hij kon bijna niet zijn blik afwenden van Ellen - die tegenover hem zat - en nu en dan hem ook bekeek, echter niet lang, als dierf of kon ze hem niet blijven in het gelaat sturen, sluitend soms schuw ineens haar oogen, - eene seconde maar -, verlegen door de starheid van zijne begeerte-glinsterende blikken, die haar omaaiden, haar omfleemden, haar streelden, als wilden ze van haar bezit nemen...

Hare verlegenheid was Raf onmiddellijk opgevallen, en stemde hem kinderlijk-blij. Kalmer hoop sidderde in zijn lijf. Ze leek hem niet heelemaal onverschillig.

Willig mengde hij zich in een gesprek van Mevrouw Heyden met Madame Fantin over Couperus' laatsten roman; 't ging over de *Boeken der Kleine Zielen* en over Brauws en Constance's minnarijen, over hun ‘late leven’. Mevrouw Heyden sprak heel bezwaarlijk en streng over de twee onjeugdige verliefden, die zich nog een oogenblik door den waan van een schoone stijging, eene hooge vlucht hadden laten verleiden.

Iets griefde Raf, in die miskenning. Er boorde een felle drang door zijne woorden; eene warme overtuiging en eene diepe ontroering

belevendigden zijn antwoord. En daar hij eenigszins voor zich zelf pleitte, voor wat late heil voor hem, wat naseizoensche liefde en nog wat schoon leven, beefde echte geestdrift door zijn stem, terwijl hij protesteerde tegen Mevrouw Heyden's gedachten en voor alle menschen, te allen tijde, opeischte het recht op het geluk dat niemand wordt ontzegd, verdedigde de illusie van hen die hun leven hebben gemist en toch niet nalaten willen het te herbeginnen. Hij gaf zich heelemaal aan zijn pro-domo, legde heel de innigheid van zijn ziel in het debat.

Mocht Ellen ooit in hem bemerken den ouden, uitgeleefden man, den mensch wiens horizont voor altijd bleef gesloten, wiens leven geëindigd was? Hij hoefde te redden de uiterste hoop van zijn bestaan, met zijne eigen handen te beschermen het bibberend licht dat nog de donkerte van zijne moeë dagen was komen doorschemeren, zich zelf recht en sterk te houden in de oogen der geliefde. Hij mocht niet zwijgen, niet verzaken, instemmen met die vernielende theorieën. Met welsprekende woorden moest hij ze tegenspreken, in eene voorzichtige, onweerlegbare redeneering, eigentijk maar tot één persoon gericht, geheimelijk tot Ellen. Zou ze hem begrijpen?

Mevrouw Heyden was eenigszins onthutst; kon maar zwakjes riposteeren. En daar trad nog Dokter Heyden dapper Raf's meening bij.

Op Mevrouw Fantin's lippen krulde een treiterig-ironisch lachje. Zwaar wogen hare oogen op Raf's nijvere lippen. Een zonnestraaltje, dat binnen wipte, tatoueerde speelsche, roze vegen op hare bepoeierde wangen.

Verder zat Ellen, droomerig en nadenkend, stil luisterend; hare vingeren dreelden nalatig over 't blanke tafelkleed, bleven traag haperen rond een paar kruimeltjes.

Boven de Japansch-porceleinen tasjes, geurde een bitter-zoet koffie-aroom, dat dampte uit den ijlen smoor van den warmen drank en bleef koppig hangen in de eetkamer... waarin rustig het lichte uur verging en de loome voormiddag vorderde.

Juni 1909.

ANDRÉ DE RIDDER.

Lente.

Er kwam een zwaluw uit het Zuiden,

op de wieken der tropenwinden, die zich koelen over blauwe zeëen en Griekenlands rozen uit de botten zoenen;

er kwam een zwaluw met hemelblauwe veêren.

Ik heb haar gekend in de tropen-wouden, in de oase die 't woud-eiland der tropen is, waar ik leed, onder de lichtwoestijnen der hemelen, over de weêrspiegelende licht-woestijnen der groene zeeën;

ik heb haar herkend op het wingerd-omrankte nest, naast mijn open venster, waar ik heden avond den eersten lente-geur der tuinen wachtte en den open-bloei der eerste tulpe;

'k en weet niet of ze mij herkende...

En verlaten is de woud-oase, waar nu de tropen-regens druischen en golven, afwaarts, in den storm-wind, als lauwe zeeën-val uit de wolken-woestijnen der grijze, grijze Oceaan-hemelen;

ik weet dat het eiland eenzaam is, waar ik gewond en ijlend lag, onder de heete zon-zoenen op de brandige lippen mijner wonden, in den ziltig-zoelen licht-adem der zeeën; -

dáár, onder mijn schamel broeiig dak, kwam een zwaluw wonen, gebannen Lente, in den heeten tropen-winter;

ik heb haar herkend, 't is de Lente.

Zal ik het lied van mijn wee hérzingen, opdat zij ook mij herkenne?

* * *

Lente:

de herinneringen hérbloesemen in beelden; de pijnen hérbeven

in de slapende wonden; het leven hérblinkt in droomende oogen, en rood hérbloeit de lust onzer harten;

fonkelrood is 't bloed der pijne, als het driftige Leven naar de aderen polst, waaruit de wonden hun roode smerten weenden;

in de lente botten de leliën, blank; maar ook de rozen, rood; en de geur der rozen is ruwer dan de adem der leliën; en de lelie die groeide naast den rozen-bos zal zich heffend kwetsen in de rozedoornen, en de lelie zal kwijnen, ademloos in de smachtende roze-walm;

in de lente bloesemen de vruchten, en wie den bloesem schendt heeft de vrucht geschonden; en wie den bloesem rooft heeft den stengel gewond; en wie de bloemen plukt heeft den halm gedood: er is geen tweede lente; -

alleen de dolle wind mag spelen in de bloesems, en hun honig uit de kelken drinken, en hun bloesem-vleugelen rooven, als zoenen;

hoe dikwerf heeft hij ontstolen ook het hart der bloesems, het hart dat de vrucht hunner liefde was: lentewind en maagdebloesem!

* * *

Lente:

vóór lang heb ik haar gekend; ze was eene maagd;

haar oog was een sterre 's morgens en ontsliep in 't licht, - was een sterre 's avonds en ontwaakte in 't suizige duister,

en 's nachts vlocht haar hand de lente om de twijgen en in 't mos, op de wilgen en in den snellen stroom waarin juweelen perelden en bloeiden, en juweelen in 't mos, en juweelen op de twijgen;

ze was een maagd met oogen van dauw, tranen-vol tintelend, als de vele, vele dauwdroppelen in 't diepe woud, saâm stralend, in den morgen, den regenboog des hemels in den doom der kruinen;

en 't blonde licht harer vlokkige trensen was een stroom van blonde waterschijnen in de beken, bevlochten met groote vlok-broze waterbloemen op de blonde vlieting;

haar gewaden-sleep was de bloesemige sleping der windenjacht over de hagen der gaarden, vér-blank naar de velden;

haar adem bevatte den honig-reuk van al de leliën-kelken uit den boezem eener roze;

en wit-pluizig in den stillen nacht donsde ze de branken mijns wingerds, spiegel-krinkelend in mijn groen-ruitig venster, waar ik zoo laat arbeidde, verwachtend de lente, die 'k voelde aanlauwend in de warme avond-golvingen uit het Zuiden, die de zwaluw der tropen, haar bode, gebriefd had, vreugdig schrijvend haar zwiepende konde in de roze avondlucht;

en de zoele morgenwind was de zucht harer vlucht;

ik had van haar gedroomd, terwijl haar zachte hand dien nacht de knoppen roosde der hagedoornen om den tuin mijner winter-kluis.

* * *

Lente:

voor lang heb ik haar gekend; ze was een droom,

een droom-nevel gevlochten van herinnering en toekomst, een toovering van gisteren en morgen, van bloesem en doorn, van 't menschlik-weeïge naar 't oneindig-vreêïge;

ze was de droom van een droom;

en ze was eene maagd in dien droom; lief óm haar;

en mijn liefde was de droom eener liefde.

* * *

Voor lang kende ik de lente; ze was een broze morgenwolke;

ik was het leven dat de lente beidde, siddrend in den bast van het vleesch;

in mijn droomen was ik verloofd met de lente, de lente die de bloesem is van het leven tot de zomer-liefde;

ik zag de varende lentewolk en voelde den zucht der lenteluwte door het leven, en de dauw der wolke op mij;

en ik wilde botten en bloesemen, wilde mijn doom in bloesems botten en fladderen in lentewind, maagdlik beeld der lente, en dan bronzend voelen, na vruchtzwaren levenstijd, den lauwerenden afscheidsblik der scharlaken-gouden laatste herfst-schemering door de purpergulden avondwolke: de overgewaaide zilver-morgenwolke der lente.

Nacht is 't nu; de lente is henen; nog voel ik haar jacht in mij.

Zal mijn liefde van het leven vruchten baren? Of is dit nog de

droom eener nieuwe lente, welke 't morgenjaar reeds aanzwoelt uit het Zuiden? Dan wil ik rustig zijn en in arbeids-gepeins schooner levensdroom ontdenken, dien de naderende lente ontbloesemen zal.

* * *

In de frischte van den morgen ging ik wandelen uit de steden, en de adem der lente was koel op 't voorhoofd:

langs de tuinen waar men lente verwacht in berekende plantings-reien en haar geuren en kleuren schift;

langs de tuinen waar lente binnenwoelt als een wilde en bloeit uit alle leven in de lucht en langs de aarde;

langs de tuinen waar de graven der stedelingen zuilen en waar ik zoovele doode boomen telde, welke de lente voorbij-ijlde, en waar donker pralen ijf, cypres en sparrekaarsen, ceder en lork, immer koude, immer wrange, immer treurende, die nooit bloeiden in de lente;

langs de tuinen die alle weiden zijn, waarop sterren in bloemen-memigte vielen te nacht en schitteren in den morgen-doom: de slepende morgen-verte in 't wolkig verschiet der deinend-teêrgroenende dreven;

rond de oude stammen ontspringen nieuwe jeugdige loten, en wit-pelzige knopjes omkransen en omstruiken de ruwe reuzen, die botten in de hoogte, forschig-groen;

uit de akkers, waar ploegen de voren sneden, geurt de lente der aarde.

* * *

Hebt ge geen jagende drift gevoeld dit jaar, in de lente der wouden, der gaarden en der menschen; de jacht van 't leven door al wat sluimerde, de jacht der driften door al wat rustte;

aderen drifts in ons, aderen warmte van worteling tot worteling der dreven, aderen lichts door morgen- en avond-wolken?

De gedachten koken in 't hoofd,
de beelden bloesemen in den geest,
en 't gevoel polst de aandoening uit het hart:
't is de lente.

Koor van geuren en kleuren, koor van vogelmelodieën op slagmaat van een onzichtbren, al-beheerschenden nachtegaal;

koor van vroolijk en blondgroen, van gonzenden zang in 't hart der bloemen, der bijen, floersch-fladderende licht-bloesem, gouden sterren der gaarden;

de kille dampen van den winter ontvlieden de aarde; langs den melkigen stengel der balsem-bloemen geurt de lente uit, en 't jeugdig-groen der weiden stijgt langs winter-mossige stammen naar de twijgen in ontbarstende looveren, groen van leven, geguld van licht.

* * *

Lente:

bloesem der jaargetijden;

bloesem-dauw op dien morgen des levens, welks nieuwe dag weêr het lange jaar is dat daagt, na het korte jaar dat sliep, midden late herfstpraal der hagen, eik- en dennenwouden, z'n winter-stillen nacht;

bloesem van den arbeid, die bevruchten zal de taak van het menschen-leven, de taak van 't bewust-worden der stof door de liefde: bloeitijd onzer kunst;

en lente:

tijd dat de laatste gulden-roode blaren van den herfst, die worstelden en rilden, den winter lang, in koper-kouden Noordenwind, van de takken der struiken vlinderen nu, in den loomen lentewind met de broze drenteling der eerste bloesems, te spel der nog kille lente-adems in de gaarden, alsof 't nog sneeuwde;

lente:

tijd van slechten der stervende en herlevende krachten:

wie leven wil ontbloeseme zijn arbeid en zinge den lente-bruidzang langs den drempel, opdat er leven worde in de nesten en op de branken, die de nesten omtwijgen.

* * *

Lente:

harmoniseering der levens in zang en geur en bloei;

en vóór 't groen-eentonige wordende van den langen zomer:

inleidende symfonie der wit- en roze- en karmijnen levensjeugd in de gaarden;

orchestratie in akkoordende vogel-zangen van het kunstwerk, de lente in haar maagdlik-tooverig bloei-dekor; poëzie-proloog der machtige levens-spelen in grootschen zomer en somptueuzen herfst.

Langs d'overwassen vlieten, in de slingerend-groene hagen, in de zonnige wouden spelen bloem en vogel en wind en menschen de groote idylle der lente;

en het tortelpaar dat ik bracht uit de tropen, de malv-gepurperpoederde oase-tortels, spelen in lente-zonne en wonden mijn tuinbloesems en drinken honig uit de kelken en honig van elkaars liefde-zoenen, zij die leefden in 't bloesemlooze lommer, in 't lommer dat blauw-zilveren bloesem is: 't lommer der oasen in Afrika.

Lente sneeuwt nu in de gaarden; en niet snel is de sneeuw gesmolten, alsof 't weêr winter-sneeuw was.

Doch is ook latere sneeuw de herinnering niet van lentebloesem,

kouder wijl het hart kouder,

vluchtiger wijl het leven vluchtiger,

scherper-blank op 't levens-naakte, wijl de wouden en de landen en 't leven lommerloos en winter-stil,

en 't licht der zonne, der eeuwige, hoe nader, hoe krachtloozerbleek, als reeds schijnend op den dood, op een dood verleden der streke, weêrschenen-bleek van den dood?

En de nieuwe lente brengt nieuwe botten en nieuwe bloesems, die de laatste droog-krampende bladeren van 't verleden zomer-leven der branken afwringen:

dit is de kring der jaargetijden, der levens, der geslachten en volkeren, misschien der werelden;

en zeg me of we nu in onze wereld, lente, zomer of herfst genieten,

en wie de lauweren van den herfst vlocht of vlechten en kleuren zal met het bloedend-goud zijner Kunst: de lauweren van den wereld-herfst?

EMIEL VAN DER STRAETEN.

[Schetsen]

‘Intra.’

Vóór 's Hemels deur, de zware gouden, stond, bleek en blo, een jonge knaap, blond, slank en teer en amper twintig jaar oud.

Rondom zijn witte hals sirkelde, smal en rood, een fijne streep.

Sint Pieter, die hem door de judas ontwaarde, opende wijd en breed de logge poort en sprak:

‘Gegroet en welkom, o jonge martelaar! Waar deed men vloeien uw fris rood bloed voor onze Meester en Heiland Jezus Christus? Was het bij de woeste Heidenen? Of wel bij 't wrede gele ras? Werdt ge eerst gefolterd?’

Met als verglaasde ogen bekeek de jonge man de ouderling - en zweeg.

‘Spreek onbevangen,’ hernam de wit-gebaarde; ‘spreek vrij en vrank - geen valse schaamte hoort hier t'huis. Ik luister!’

Nu zuchtte zwaar de blonde jongen, en, 't hoofd diep op zijn borst gebogen, zei hij zeer zacht, als in een droom:

‘In 't groot Parijs, 's morgens, heel vroeg... Een mensenzee bewoog en joelde...’ -

- ‘Wat raaskalt ge’! galmt Sint Pieter. ‘In 't huidig Frankrijk gemarteld? Gods vloek op zulk een volk! Gods vloek...’

Maar noch veel zachter klonk het van de fletse lippen:

‘Ik werd onthoofd... voor moord!!’

Als in steen herschapen, pal en roerloos, stond Petrus bij deze woorden.

‘Wat!’ bracht hij uit,‘geen martelaar?! Een moordenaar?!!! Ga, ongelukkige, ga! en daal in 't diepe eeuwige duister!’

Plots een zilverlicht -, en Jezus zelf staat vóór de blonde doemeling.

‘Waarom? En wie?’ suisde het melodieus en week van zijn droeve lippen.

Nu schoten vol tranen de blauwe gefolterde ogen en 't antwoord ruiste als een klacht:

‘Haar, die mij boven alles 't liefst was en mij bedroog...!’

‘Intra,’ fluisterde de Gekruiste.

De Sleep.

Een lange straat in een volkrijke buurt van de hoofdstad. - Heel warm Julieweer. - Vier uren namiddag.

Zware reuken van onfris vlees, van fruit, dat te groen of te rijp is, van rottend warmoes, 's morgens aan de leurderswagentjes ontvallen, van bier- en alkoolaromen, dat uit de open herbergdeuren walmt, van ‘grootsteden’-stof en mensenzweet hangen en drijven in de hete atmosfeer.

De ijsroomkarretjes en -kraamkens zijn fel omringd door groot en klein, die met hetzelfde welgevallen het koude goedje slurpen uit horentjes in biscuit.

Een klein meisje en een jongetje hebben juist betaald en verwijderen zich hand aan hand, mond en kin noch geel omkranst en bemorst. De na-smaak van de koele lekkernij vervult hen met dankbaarheid.

Ook voelen ze zich heel wat ‘meer’ dan de andere kinderen, die ze ontmoeten.

Plots laat het meisje de hand van de jongen los en als gebiedend klinkt het uit haar mond:

‘Ik ben een Koningin en... gij draagt mijn sleep!’

En op het eigen ogenblik *had* dat armzalig, sjovel, kortgerokt volkskind een sleep. Haar houding en fier opgeheven hoofdje, vooral haar majestueuze passen gaven mij opeens de illuzie, een lange roodfluwelen lap te zien, die meters ver 't kleine ding achternasleepte. En haar kameraadje *zag* hetzelfde, want met ernstig, ja bijna statig gebaar, boog hij zich, maakte de beweging iets op te tillen en droeg dan, ja *droeg* op afstand en op beide handjes de lange verbeeldingsleep van de kleine flardenkoningin.

Fleurende Boomgaard.

Een grote boomgaard in volle bloei; sneeuwwit de kriekelaren; teêr-roos de appelaren; melkwit de perelaren; het lijkt één reuzenruiker.

Hommels en bijen gonzen van boom tot boom, oververzadigd, zat.

Onder de rijkbloeiende kriekelaren, de eerste, die hun bloemkens strooien, vormt zich een blank tapijt.

Olik danst de zon door de noch bladloze takken en maakt grote ronden, wemelende vlekken en kringen op het fel-groen gras.

Twee versgeschoren schapen harmonizeren door hun roos-witte tint met al die tere apriltonen.

Onder de grootste kriekelaar, waarvan de kruin een gepoederde reuzenpruik schijnt, vlak in de zon, zit, in een rieten zetel, een oude vrouw; aan haar voeten kruipt, op ronde blote knieën, een blonde bengel, die ‘gesneeuwde’ bloemblaadjes vergaart.

Als zijn handje vol is, klautert hij op de schoot van 't oudje, waarop hij recht staat, en 't armke hoog geheven, opent hij de kleine mollige vingers, die de verfrommelde bloesems op het oude hoofd laten glijden, terwijl hij schettert en jubelt:

‘Uw haar is witter, Grootmoê! Uw haar is witter dan de bloemkens!’

Storm aan Zee.

Als een reuzenmonster, dat uit longen, groot als de gezwollen balg van een zwanger walvis-wijf, onvermoeid en onvermoeibaar zijn machtige simoen-adem uitbraakt en uitbriest, zo loeit de wind, schrikbarend, uitrukkend, meedragend en voortslingerend al wat hij op zijn weg ontmoet, hier langs de daverende aarde, daarboven door de daverende lucht. Geen menselik wezen is tegen die kracht bestand...

Hoe nederig klein, het hoofd gebogen, het lijf geplooid, gedurig worstelend en geslingerd heen en weer, lijkt de ‘Koning van de Schepping’, als hij het ontastbaar en onzichtbaar element, de Stormwind, tart.

Want storm is het! Zeestorm! Noordzeestorm!

Heel 't meer, zo ver 't oog reikt, is wit van briesend, ziedend schuim...

Als een kudde reuzenrammen, die in hollende vaart alle te saâm dezelfde richting volgen en elkaar stotend stuiken, zo komen ze aangerammeid, de hoge woeste rammengoiven! Alsof op de bodem van de zee duizenden overgrote gedrochten met brede ronde ruggen en schoften als monster-nijlpaarden aan het hossen waren en het warrelende water opwaarts schommelden en schoorden, zó golft de beweegbare massa.

En baren, bomen-hoog, kustwaarts-rollend, ontmoeten er andere kerende, die, door de stenen-dijk weerhouden en teruggekaatst, weer zeewaarts moeten.

Donderend, brekend, rollen ze dan tegen elkaar op, schuimend, briesend, worstelend, overrompelend, spattend, scheurend, eindelijk verenigd!

Duizende ziedende schuimvlokjes, aan de witte golvenkraag ontrukt, worden dwarrelend door de stormwind opgenomen en meegetroond.

In volle vaart drijven wijde, wollige wolken over het woeste meer-in-opstand.

Ontelbare grote grijze meeuwen, de vlerken wijd uiteen, akelig krijsend, laten zich tillen en voeren door de wind; tot het laatste korreltje droog zand wordt meegenomen en voortgestuwd, verbazend snel.

En hoor nu de stormmuziek!!

Als onderaardse donder, of duizende hortende, stampende stoomtuigen alle te gelijk hun damp laten ontsnappen, zo brult de zee, zo huilt en proest de wind, alsof hij alles noch eens wou wekken, alvorens, vernielend, te vernietigen en mee te torsen.

Ginds, aan de horizon, een heel groot stoomschip: als een juweel zo blinkt en schittert het zilverwit. Alsof het duikelt, ziet men soms niets meer dan de donker-blauwigzwarte rook, die in dichte kronkelende spiraalkringen aan de spuwende schouwen ontsnapt.

En het stout-drijvend zeekasteel, werk van mensenhanden, klieft snijdend, soms duikelend, wippend, soms klimmend en dalend, maar *recht, recht door* het razend element.

En ginds, heel ver van de kust, een kleine bruine visserssloep, geheel onzichtbaar soms, tussen twee waterbergen in. - Ze schijnt te springen van de ene baar op de andere, nu eens als opgezwolgen, dan weer dansend voorwaarts op de golven-toppen, dan weer geslingerd, verbazend snel. Als door één sprong op-eens veel dichter, wordt de bemanning zichtbaar, vijf kleine zwarte stippen, groot als vliegen, wemelend en roerend, elk op zijn eigen plaats, verrichtend elk zijn eigen werk... op Gods genade!

Onweer aan Zee.

Olieglad en als met lood getint, mijlen en mijlen ver de zee, rimpelloos, roerloos als dood.

Stik-heet de atmosfeer!

Het uren lang wit-geblakerd zand gloeit en broeit, en, alsof er geen wind bestond, zo zwoel en zwaar drukt de onberoerde lucht! Eenkleurig de hernel: als een onmeetbaar doek van ondoordringbare, ondoorzichtbare stof, zo hangt hij daar als een open uitgespreide mantel, die iets omhullen gaat, of liever door onzichtbare reuzenhanden zal geworpen worden over alles.

Witte meeuwen, honderden witte krijsende meeuwen, wapperen zwierend als kleine flappende vlaggen over het schaliekleurig effen water.

Aldoor wordt het zwoel en zwoeler! Heel ver aan de horizon de eerste bliksemschicht... Als een kleine gele adder kronkelt ze even en verdwijnt! Noch één - en noch één - en eensklaps, als was 't sein gegeven door die drie kleine lichtende slangen, barst het los, de mantel scheurt aan alle zijden. Hoog boven 's mensen hoofd, rechts, links, vóór en achter, vuur en noch vuur, groen-geel, sissend, oogverblindend vuur, als een groot laaiend monster, als een reuzenpoliep, die met zijn duizend vlammende armen de hemel doorwroeten en daarna verslinden zal.

En krakend, knetterend, knarsend rolt de donder, voortdurend harder, en als weerkaatst door nieuw-ontstane echo's, die uit het zeediep stijgen.

Nu zijn 't geen slangen meer.

Heel 't gewelf is als één licht; een blauwgroen licht, dat fosforflikkerend gloeit; de grote doffe spiegel weerkaatst de groene klaarte, en alles, alles blaakt en blakert in laaie helsche gloed.

Waarom, o Gij daarboven, Gij, grote Onzichtbare, gehuld in louter geheimzinnigheid, waarom *nu* niet verschenen, één oogwenk slechts, in de door groen-blauw vlammend hemelvuur vaneengereten wolken, als *één witte klaarte...?*

Nu valt de regen!

Dikke malse droppels, die, patsend, spattend, breken in het rulle zand. Meer en meer, harder en harder, als dichte watervallen, zo stort nu het zoete water in het zoute, dat wellustig rimpelt, wemelt en golft.

De nieuwe ebbe likt koelend het hete, dorre zand.

Verder en verder grolt de stervende donder, en de stilaan weer blauwende lucht lacht zachtaan blauw de wijde gladde zee.

's-Gravenwezel.

Een wijde weg met weerzijds hoge boomen, eiken en beuken, wier fris getooide takken, elkaar rakend, een koel gewelf vormen, vol wemelende spleetjes, waar schalks en speels de zonne door gluurt.

Twee droge grachten zomen het brede pad, de een rechts, met donker-bruin-fluwelig mos bekleed en met droge blaren ten boorde toe gevuld, de andere links, hel-groen-bemost, vol tere varenplantjes, kantachtig fijngebekt, opschietend uit de dichte laag dorre, krakende, overjaarsche herfstblâren. Een dubbele donkere vlek in 't lentegroen: twee mensen, hij en zij, - heel dicht naast elkaar gezeten op het grachtenrandje, hand in hand, genietend al het schone, dat hen omringt, en 't inwendig allerheerlikste, dat hun behoort, hún alleen.

Heel stil is het! Een vogel heft zijn lied aan en beide zwijgen luisterend: een tweede zanger volgt, een derde, en nu is 't opeens als zingt het gehele bos. Gefluit, gekweel, gezang, gepiep, waterklanken, schrille tonen, diepe akkoorden smelten liefelik te saâm tot één symfonie.

Als zilveren klokjes, als gouden bellen, zo trilt en luidt ze door de warme levende stilte, houdt eensklaps op en herneemt dan luid en luider, als kenden de donzige bepluimde gorgeltjes noch vermoeienis, noch matheid.

Was het der vogelen gekweel, dat het lokte, of de vrouwemond, die 't zoetjes vroeg? Eensklaps zingt *hij* ook!

En klaar en helder, zacht en diep, soms juichend, jubelend, galmend klonk zijn lied, zijn lief schoon eigen lied, want hij is zanger, en uw broeder, hoort ge het, vogelen!

30 Mei 1911.

ELLEN CORR.

Avondschaapjes.

De oude sfchapenkooi, met haar moede deuren en mossige tuin, ontvangt de blatende kudde, onder watten-zachte maneschijn.

De mistige maan glimt uit een grijze regenhemel, teder als moederliefde, tussen de knoestige armen van de naakte notelaar... Ze verlicht in wazige geheimzinnigheid de vochtige vachten der ronde schapenruggen...

De bukkende herder, terwijl hij de donkere honden rond laat draven, rust met de zware hand op de lage staldeur, de diepduistere silhoeët trillend en wemelend op 't licht in de ramen en ruitjes der keuken, 't rode licht der opvlammende haardstede, 't bleker licht van de aan de zoldering hangende lamp; beide vrede-lichten van de innige avond!

EDMOND VERSTRAETEN.

[Verzen]

Nu niet meer strijen.

Nu niet meer strijen...
    Heb toch erbarmen....
Kom zacht je vlijen,
    hier in mijn armen...
Geef je gevangen...
    Ik kan niet meer.
O! 't Lang verlangen,
het schrijnt zo zeer...

Uren en dagen,
    dagen en weken, -
komend zo trage,
    trager verstreken, -
al wat zij brachten:
    dromen alleen,
smachten en trachten,
    werklikheid - geen!

Leg op mijn zwoele
    slapen, die branden,
om ze te koelen,
    beide jou handen...
Laat teer ze glijen
    over en weer,
zacht als een zijen
    vogelenveêr.

Laat m', aan je knieën
    nedergezeten,
't leven ontvlieën,
    alles vergeten...,
en zwijgen, o! zwijgen,
    dat niets toch verstoor
je zalige hijgen
    hee! dicht bij mijn oor...

Noch op mijn lippen....

Noch op mijn lippen gloeit,
door al mijn aadren schroeit
de kus, van uw lippen ontvangen...
Van zwoele moeheid hijgen noch
mijn longen, en reeds blaak ik toch
van nieuw en vuriger verlangen.

Uw ogen zien mij aan...,
mijn ogen zien u aan...,
uw handen zoeken naar mijn handen...
Weer vlijt uw blonde hoofd zo teer
zich op mijn borst, en weer, wéér, wéér
mijn lippen op uw lippen branden.

Kan men dan dronken zijn
van zoenen als van wijn,
van zoenen, rood als rode bessen?
O wonneroes, zo godlik zoet!
O vlammen in 't verjongde bloed!
O dorst, die 'k, nooit gelest, wil lessen!

Zonder rust noch duur.

Zo als de slinger in het uurwerk gaat
en trillend tiktakt zonder rust noch duur;
zó als het zeeros op de duinen slaat
en klotsend schuimlipt zonder rust noch duur;
zó als in krochten drop bij droppel dropt
uit rotsgewelven, zonder rust noch duur;
zó als het bloed in pols en hersens klopt
aldoor, aldoor maar zonder rust noch duur;

even gestaag, gij, die mij nooit zult minnen
zo ik 't u doe,
gaat al mijn voelen, denken, willen, zinnen
slechts naar u toe...;
even gestaag, zó als Gods reine luchten
omvatten en omvâmen al wat leeft,
mijn ziel rond u een web van hete zuchten
en hetere verlangens weeft;
even gestaag als groen en bloemen groeien,
vloeien het water, vlieden moet de Tijd,
voel ik mijn hele wezen gloeien
voor u, die weigert, en die m' alles zijt.

Nu laat rusten.

Nu laat ze rusten, zachtjes rusten
en slapen, wat ze slapen mag,
ons Passie groot, na al de lusten
van heel een nacht en heel een dag.

Nu laat het luwen, zacht verluwen,
het opgejaagde vlammenbloed,
in mijn arm gij, en ik in d'uwen,
zwoel beiden van de zelfde gloed....

En wijl ons lijven zacht verkoelen,
beschemerd, half, door avondrood,
laat wanen ons, dat, zacht, w' ons voelen
wechsterven, saam, van énen dood.

O! In je kamer....

O! In je kamer, blank en blauw behangen,
alleen met jou, met jou en 't licht alleen,
waar j' orchiedeeën, rood als minverlangen,
met vreemde tongen voelen om zich heen;

waar, op je dievan, 't purperrode kussen,
opvlammend in het licht als passievuur,
uitnoodt tot wakend rusten, kozen, kussen,
en aldoor kussen zonder rust noch duur....

Een wondre geur, een geur van haren blonde,
van wonnig bloeiend vlees vervult de lucht...
O! Laat mij aadmen hier met gragen monde,
in-aadmen jou, jou zelf, met zucht bij zucht.

Hoor, in je tuin, in struiken en struwelen
is 't één gekweel van voog'len zonder tal.
O! Wat daar juicht en trilt uit al die kelen,
wij zijn het Paar, dat het al beleven zal.

Nu op je dievan... Heel bij mij..., je schouder
aanleunend tegen mij..., je rechterarm,
zacht drukkend, om mijn hals; je midden houdt er
mijn linkerarm omvangen, moederwarm.

En... oog in oog... Hoe je pupillen stralen...
Lijk 's avonds in 't slaapwater van een meer
de maan en duizend sterren nederdalen,
zeg, viel zo nu de zonnë in je neer?

Zeg, viel de hele hemel in je harte?
Van uit jë ogen straalt hij 't meilicht blind...
Je blikken diepen tot één blauwe bloem'ge verte;
draag je in zelf de Lente... lijk een kind?

Zo kus mij dan..., want naar je lippen haak ik;
zo kus ik jou;... snak je ook naar mijnen mond?
Al 't wonnig zonneheil der Lente smaak ik,
verduizendvoudigd, in dez' éne stond.

O! Die lucht als van leeljen en rozen!

O! Die lucht als van leeljen en rozen!
O! Die lucht van je lichaam zo klein en zo teer!
O! Die lucht als van leeljen en rozen....
Ik ruik niet anders meer.

O! De smaak van je vurige lippen!
O! Ik proef ze, je lippen, zo week op de mijn!...
O! Ik proef ze, je kussende lippen
als aroom van bedwelmende wijn.

O! Het strelend gevoel van je handen
en jë aanvlijen zacht, zo heel zacht tegen mij,
en dan plotsling je klein-witte tanden
in mijn mond, heel je lichaam op mij.

O! Ik kan je vergeten noch derven....
Kun jij me vergeten, mij derven, o zeg?
O! Ik kan je vergeten noch derven....
Je mag nooit uit mijn leven meer weg!

O! Je verlangen...

O! Je verlangen, je heerlik verlangen,
je passieverlangen, zo gloeivlammend rood,
't omzweeft en omweeft mij, het houdt mij gevangen...
Zeg, brengt het mij leven of dood?

't Gloeit in de luchten al, die mij omgeven,
't brandt in mijn polsen en draaft in mijn bloed;
'k slurp het en eet het, - o leven zij 't, leven! -
in het vocht dat mij laaft, in de spijs die mij voedt...

O! Je verlangen... Daar komt het gevaren,
ruisend-wild-bruisende, óp-druisende zee...
'k Voel het m' omarmen met armen van baren,
'k hoor het wenen van wellust en joelen van wee...

Rechtop vóór mij, als een reus, het gebogen
hoofd naar het mijn, - als een wezen, dat wéét, -
staat het vóór mij, staart mij vragend in de ogen,
prest op mijn boezem zijn boezem zo heet,

tot ik nu zelf, o! geen mens meer, een vuur slechts,
uitbreek in sissende vlamtongen rood...
- O! Je te hebben één uur, ach, dit uur slechts...
O! Het niet mogen, - de dood is 't, de dood.

O Zon, wat lacht gij zo lieflik tans.

O Zon, wat lacht gij zo lieflik tans,
o hemel, wat blinkt gij zo blauw!
O Wind, wat gaat gij zo luchtig ten dans...! -
Mijn ziel is zo vol van rouw. -
O Liefste, mijn liefste, waar gij niet verbeidt,
lijkt iedere stonde als een eeuwigheid...
O derven, wat ik niet derven kan,
u, Liefste, mijn Liefstë! - Ik sterf er van.

Zonne, omfloers nu uw goudgezicht,
hemel, doof uit nu uw schijn...
Elk stukje blauw, elk genstertje licht
bespot en verdubbelt mijn pijn.
Wind, dat gij nu toch stormen woudt!
Jaag óp het zand! Ruk neder het hout!
Ik kan niet derven, niet derven, ach,
u, Liefste, mijn Liefste, op zo'n mooie dag.

POL DE MONT.

Waren de Menschen....

Kinderlied.

En waren de menschen muizen,
Dat zou een leven zijn!
Dan waren de grootste paleizen
Als kassen wel zoo klein.
Wat zouden zij dan spelen
En kaas en boter stelen!
Dan smulden zij den heelen dag
Aan bitterkoek en wafel,
En als de kat te slapen lag,
Dan dansten zij vroolijk op tafel.
Tariere, bom-bom!
Ik keere mij om
Op al die mia-muizen,
Tarière, bom-bom!
En ik lache mij krom
Met al dat mia-muizendom!

En waren de menschen musschen,
Dat zou een leven zijn!
Dan bouwden zij hoog in de takken
Hun huizen, klein en fijn.
Wat zouden zij dan spelen
En al de krieken stelen!
Dan deelden zij met helsch gedruis
Een enkle kers in tienen,

Dan vlogen z'over boom en huis
En lachten met vliegmachienen!
Tariere, bom-bom!
Ik keere mij om
Op al die mia-musschen,
Tariere, bom-bom!
En ik lache mij krom
Met al dat mia-musschendom!

En waren de menschen sterren,
Dat zou een leven zijn!
Dan stonden zij fier aan den hemel
In klaren maneschijn.
Wat zouden zij dan blinken
En naar elkander pinken,
Of schieten in een langen lach,
Als musch of muis misliepen
In muizenval of vogelslag
En spartelend lagen te piepen!
Tariere, bom-bom!
Zij keeren zich om
Op musschen en op muizen,
Tariere, bom-bom!
En zij lachen zich krom
Met al dat musschen-muizendom!

Mechelen.

EDW. DE KEYSER.

Zomer-zonne-maar.....

De Dagen gaan in stoet als jonge maagden
Naar 't vreugde-feest op 't eind van 't nieuwe Jaar;
En telkens Eén zich voegt ter blijde schaar,
Straalt heev'ger klaarheid om me heen, als daagde

Een lichter morgen over 't stille land,
Waar gaan de maagden, hand in hand,
Mij groetend, één voor één, met eed'le neiging
Van 't goud-omlokte hoofd en hooger stijging

Van hunner zilv'ren stemmen klare klanken,
Die zijn de lichte uren, uit den mond der Dagen
Melodisch opgebloeid tot maagd'lijk-blanke

Bloesems in blauwe ruimt' van 't nieuwe Jaar,
En sneeuwend op mijn ziel - in geur'ge vlagen
Van Lente-zang en Zomer-zonne-maar.....

JULIUS VERBRUGGEN.

Iets over de Roeteensche Hoogeschool.

De Roetenen zullen een eigen hoogschool krijgen. In Oostenrijk hebben de Duitschers, de Tsjechen en de Polen eigen hoogescholen en nu zijn de Roetenen aan de beurt.

Maar laat ik vooraf iets van dit volk vertellen.

Het is gevestigd in Galicië, het grootste kroonland van dit Rijk, meer dan eenmaal zoo groot als België. Dat land, met een bevolking van 9 millioen zielen, wordt in hoofdzaak door twee volken bewoond. In het Westen zitten de Polen (5 millioen zielen), in het Oosten de Roetenen (4 millioen). Dit verschil in volk is een gevolg dat West-Galicië steeds tot Polen heeft behoord en Oost-Galicië een onafhankelijk land is geweest, dat ongeveer in 1400 n. Chr. door de Polen werd ingelijfd. In West-Galicië is 87,5% van de bevolking Poolsch en slechts 4% Roeteensch. In Oost-Galicië wonen 64% Roetenen, voorts 21,8% Polen en 13,2% joden. Laat ik er even bijvoegen dat de joden, die in West-Galicië 8% der bevolking uitmaken, in dat land een veel grootere rol spelen dan waarop hun bevolkingscijfer hun recht geeft. Maar zij zijn als marskramers, als pachters der landgoederen, als geldschieters en als kooplui onmisbaar. Zonder joden is in Galicië geen handel en bedrijf mogelijk. Terwijl de Roetenen in West-Galicië gering in aantal zijn, vormen de Polen in Oost-Galicië een sterke minderheid. In dat deel des lands zijn de Polen meestal grondbezitters, de Roetenen daarentegen boeren. Van daar dat de stedelijke bevolking van het Roeteensche land bestaat uit 44% joden, 31% Polen en 24% Roetenen. De Roetenen, hoewel zij in hun eigen land de meerderheid vormen, zijn er in Oost-Galicië eigenlijk slechter aan toe dan de Polen. Omdat de Polen in de steden wonen en het bestuur van Galicië Poolsch is, merkt men in de steden van het Roeteensche land veel meer van de Polen dan van de eigen

bewoners. Want dat zijn boeren die op het platteland leven, die minder ontwikkeld zijn en om die reden veel minder invloed hebben. Het is als in Vlaanderen, waar de gezeten burgerij verfranscht, terwijl zij hier verpoolscht is. Maar sterker nog dan bij u is de beweging in Oost-Galicië. Om dit niet langer te dulden zijn de Roetenen vurige patriotten geworden, voor wie geen offers te groot zijn tot bereiking hunner nationale idealen.

De Roetenen, een volk van meer dan 20 millioen, zijn deels bij Rusland, deels bij Oostenrijk ingelijfd. Hun geschiedenis is, zooals bij al die volken in het Oosten, een afwisseling tusschen vechten, onderdrukken en onderdrukt worden, bij veel leed, tranen en bloed. Na de Russen zijn de Roetenen het grootste Slavische volk, dat, na in talrijke kleine vorstendommen gesplitst te zijn, in de 14de eeuw door de Polen onderworpen werd. De Roeteensche adel werd Poolsch en Roomsch, terwijl het volk, zonder eenige leiding, onontwikkeld bleef. Dit ging zoo voort tot Polen in 1772 verdeeld werd en Galicië aan Oostenrijk viel. Van dien tijd is het de Roetenen veel beter gegaan en heeft de regeering getracht ze een beetje vooruit te helpen. Er werden scholen gebouwd; het onderwijs werd verbeterd; voor hunne priesters werd gezorgd en aan hun taal werden gelijke rechten gegeven als aan 't Poolsch. Dit deed de Oostenrijksche regeering om ze tegen de Polen uit te spelen, die niets van Oostenrijk wilden weten, revoluties maakten en hunne vrijheid trachtten terug te krijgen. Maar dit werd anders toen de Polen, na hun mislukten opstand in 1863 tegen de Russen, van politiek gingen veranderen. Zij lieten hunne pogingen tot herstel van hun vaderland voor goed varen en streefden naar een verzoening met Oostenrijk. Dit lukte en de Roetenen ondervonden dit weldra te hunnen nadeele. De Oostenrijksche regeering, die ze niet meer noodig had, gaf aan de wenschen der Polen gehoor. Het bestuur, de rechtspraak, het onderwijs in Galicië werd aan de Polen teruggeven, de Duitsche ambtenaren en Duitsche scholen verdwenen en de provincie werd uitsluitend door Polen bestuurd. De terugslag daarvan was dat de regeering de Roetenen aan hun lot overliet. Wel is waar hebben de Roetenen volgens de grondwet gelijke rechten met de Polen, maar eerstgenoemde waren arme boersche menschen, wien het, toen de omkeering plaats vond, aan leiders ontbrak. Daardoor

wisten zij geen gebruik te maken van hunne rechten en het gevolg was dat de ambtenaren en afgevaardigden uit Galicië grootendeels Polen zijn, dat het aantal Poolsche scholen veel talrijker is dan dat der Roetenen en dat, terwijl de Polen twee hoogescholen hebben (Krakau en Lemberg), de Roetenen, die bijkans de helft der bevolking uitmaken, er geen enkele bezitten. Aan de hoogeschool in Lemberg, dat reeds in Roeteensch land ligt, zooals Brussel Vlaamsch is, maar verfranscht, evenals de omgeving van Lemberg verpoolscht is, worden wel is waar enkele leergangen in het Roeteensch gegeven, maar dit is den Roetenen niet voldoende. Zij willen in die stad een eigen hoogeschool hebben naast de Poolsche, evenals in Praag een Duitsche naast een Tsjechische.

Lang heeft het Roeteensche volk geslapen, lang heeft het zich de overmacht der Polen laten welgevallen, maar dit is sinds 20 jaren anders geworden. Zij zijn wakker geworden, en willen den overwegenden invloed der Polen niet meer verdragen. Van daar strijd, die reeds dit gevolg heeft gehad, dat de invloed der Roetenen op het binnenlandsch bestuur is toegenomen. Zij zijn, zooals alle Slaven, hartstochtelijke patriotten, die groote offers voor taal en onderwijs ven hebben. Tevens houden zij veel van politiek. Er zijn onder hen partijen die een administratieve scheiding wenschen tusschen het Poolsche en het Roeteensche deel van Galicië; anderen zijn sociaal-demokraten; weer een andere wenscht aansluiting bij Rusland. Laatstgenoemde partij bestond vroeger niet en het is in elk opzicht een groote domheid van de Polen geweest, om die partij in het leven te roepen. Dit hebben zij gedaan om verwarring en verdeeldheid te brengen in de rijen der vereenigde Roetenen, volgens den ouden regel van ‘divide et impera’ (verdeel en heersch). Maar het heeft tot gevolg gehad dat door Rusland een panslavistische beweging onder een deel der Roetenen is aangestoken. De Russische roebel is aan het rollen gegaan, met dit gevolg, dat velen van de Grieksch geünieerde kerk, die het gezag van den paus erkent, overgegaan zijn tot de Russische orthodoxe kerk, en dat de spionage in dit grensland ten gunste van Rusland zeer is toegenomen.

Natuurlijk zijn de Polen, zoowel als de Oostenrijksche regeering, zeer weinig ingenomen met die verschijnselen. De bom, dien de

Polen gelegd hebben, is verkeerd gesprongen, want de Oostenrijksche regeering wil nu de Roetenen wapenen tegen de mooie praatjes uit Rusland. De partij onder de Roetenen, die haar volk als een eigen natie beschouwt met eigen taal en eigen lithurgie, kon weer op meer steun rekenen; het is voor de Oostenrijksche regeering van grooter belang dan vroeger dat dit volk voldaan en tevreden zij. Immers, de haat tegen de Poolsche oppermacht ging toch zoo ver, dat een paar jaar geleden een Roeteensch student den stadhouder van Galicië, graaf Potocki, doodschoot en de moordenaar als een martelaar door zijne landgenooten werd vereerd, zoodat hij, met behulp der gevangenbewaarders, er in slaagde, zich uit het tuchthuis te bevrijden en veilig over de grens te komen.

De ontevredenheid der Roetenen openbaarde zich ook daarin, dat zij in den Landdag van Galicië obstructie voerden en het werk onmogelijk maakten. De twist, die over het aantal mandaten liep die de Polen in de nieuwe provinciale kieswet aan de Roetenen wilden afstaan, maar die door laatstgenoemde onvoldoende werden geacht, werd steeds erger, zoodat de regeering begreep iets te moeten doen. De vurige wensch der Roetenen is een eigen hoogeschool, hoewel voor dit vrij onbeschaafde boerenvolk goede middelbare scholen veel nuttiger zouden zijn. Maar de afgevaardigden willen, wegens de opleiding van ambtenaren, advokaten, artsen en onderwijzers, een hoogeschool hebben en omdat 4 millioen Roetenen in Oostenrijk wonen, vindt de volksvertegenwoordiging dat hun aantal hun het recht geeft op zoo'n instelling. In principe is de zaak beslist, al hebben de Roetenen, behalve het volksepos ‘Dumen’, zoo goed als geen literatuur.

Maar over de standplaats der hoogeschool wordt nog hevig gestreden. De Roetenen willen hun school in Lemberg, maar de Polen willen daar niets van weten. En daar dezen in het parlement een machtige positie hebben, wil de regeering niets tegen hun zin doen.

Dit is nu onlangs gebleken bij de behandeling der nieuwe legerwetten. Wetende dat het ministerie deze wetten absoluut er door wou hebben, gingen de Roetenen aan het dwarsdrijven. Het ministerie had, om deze obstructie te voorkomen, reeds toezeggingen gedaan, die echter door de Roeteensche partijhoofden als onvoldoende waren afgewezen.

Volgens die toezegging zou er een Roeteensche hoogeschool komen, onder voorwaarde:

1° dat de obstructie in den Landdag van Galicië zou gestaakt worden;

2° dat uiterlijk binnen 10 jaren de hoogeschool zou opgericht zijn en dat die periode gebruikt zou worden tot de opleiding van Roeteensche leerkrachten;

3° dat de standplaats der school bepaald zou worden door de wet, maar niet in Lemberg zou komen;

4° dat gedurende den overgangstijd de Roeteensche leergangen zouden blijven bestaan en de tegenwoordige verhouding tusschen Poolsche en Roeteensche leerkrachten en leermiddelen gehandhaafd blijven;

5° dat alle wetenschappelijke inrichtingen, zooals boekerijen, musea, verzamelingen, en verder alle beurzen, voor zoover zij niet uitdrukkelijk ten gunste der Roetenen vermaakt zijn, aan de hoogeschool in Lemberg zouden verblijven, die na de oprichting der Roeteensche school haar Poolsch karakter voor altijd zou behouden.

Met dit keizerlijke rescript waren de Roetenen niet tevreden en om aan dit gevoel sterker nadruk te geven gingen zij, na vroeger in de volle vergadering gedwarsboomd te hebben, nu ook in de sectievergaderingen tegen de legerwet obstrueeren. Hunne leiders vonden dat een tijd van voorbereiding van 10 jaren veel te lang was en dat Lemberg als standplaats genoemd moest worden. Want het is juist het gekibbel over de standplaats dat het oprichten van nieuwe hoogescholen zoo bemoeilijkt. De Italiaansche rechtskundige school is daarvan het bewijs. Deze was in Innsbruck, maar de Duitsche studenten konden, uit nationalen haat tegen de Italianen, die school niet uitstaan. Van daar vechtpartijen tusschen de studenten van beide naties en eindelijk een verwoede aanval der Duitschen tegen die school, met het gevolg dat zij vernield werd. En sinds dien zoeken de Italianen te vergeefs naar een andere plaats voor hun school. Zoo komt de vraag of de Tsjechen een tweede hoogeschool zullen krijgen evenmin tot een oplossing, omdat de Duitschen niet dulden dat die school in Brunn (hoofdstad van Moravië) kome, wat juist door de Tsjechen verlangd wordt. Het is om die reden dat de regeering, die zich van

de moeielijkheid zou willen afmaken, het bepalen van de standplaats aan de Kamer wil overlaten.

De Roetenen vreezen nu van dit in het midden laten van de standplaats, afstel der geheele zaak.

Ze wilden dus gunstigere condities en die hebben ze, na bespreking met den minister van onderwijs en van binnenlandsche zaken, ook gekregen, al hebben zij deze staatslieden niet kunnen bewegen om hun standpunt omtrent de standplaats der school te verlaten. Daarentegen hebben de Roetenen verkregen dat de Keizer schriftelijk, plechtig beloofd heeft dat de school er binnen 6 jaar zal komen, dat het verbod van Lemberg wordt opgeheven en de zaak onbeslist gelaten, terwijl de regeering den eisch heeft laten vallen, dat obstructie in den Landdag van Galicië gestaakt moet worden.

De Roeteensche afgevaardigden hebben dus veel, maar niet alles bereikt, namelijk dat de school in Lemberg zal worden opgericht, omdat dit de eenige stad is waar ze komen kan, nu in Oost-Galicië slechts kleine vuile landstadjes zijn. Maar voor de regeering en ook voor hare opvolgsters, is geen andere handelwijze mogelijk, als ze niet de 70 stemmen der Polen in de Kamer verliezen willen.

De hoofdzaak is dat de Roetenen hun hoogeschool krijgen; zelfs de Polen zijn er in principe niet tegen, mits ze maar niet in Lemberg kome.

Wij zien dus hoe dit verwaarloosde, arme, onderdrukte Roeteensche volk, zonder middelstand en zonder noemenswaardige kultuur, het verder gebracht heeft dan de zoo hoog beschaafde en artistieke Vlamingen ten opzichte van Gent. De Roetenen hebben dit te danken aan den vasten wil van hunne leiders en aan de opvatting in de Oostenrijksche staatkundige kringen, dat elk volk recht heeft op een eigen inriching van hooger onderwijs.

G.J. RIVE.

Staatsraad Mr. T.M.C. Asser en het Internationaal Privaatrecht.

De bekroning, die aan den Nederlandschen Staatsraad Mr. T.M.C. Asser is ten deel gevallen in den vorm van den halven Nobel-Vredes-prijs, is zeker in het begin van dit jaar allerwege met instemming vernomen, en van bijna alle kanten is deze gelegenheid gaarne aangegrepen om nogmaals als zoovele malen tevoren, lof en hulde te brengen aan de groote verdiensten van dezen jeugdigen en werkzamen grijsaard.

Want Staatsraad Asser is niet alleen als hoogleeraar te Amsterdam geweest de bekwame kenner van het handelsrecht, dien wij in hem waardeeren, de vriend en getrouwe raadsman van zoovele handelsinstellingen van beteekenis; hij is niet alleen geweest de knappe adviseur van ons Departement van Buitenlandsche Zaken gedurende zoo tal van jaren; maar hij is reeds daar geweest en later nog meer geworden, voor ons land en voor het buitenland, de man, die een internationaal gecodificeerd privaatrecht heeft *geschapen*, die de eerste stappen op dezen moeilijken weg heeft gezet en nu reeds, terwijl wij allen nog veel van hem verwachten, een werk van eenheid en van hechtheid achter zich ziet opgebouwd. Dit werk, de codificatie van het internationaal privaatrecht, is een werk van beteekenis in internationalen zin, omdat het tracht de afstanden, waardoor het nationaal recht van de verschillende landen onderling gescheiden wordt, te overbruggen; en het is een werk van beteekenis ook voor handel en nijverheid, omdat het, thans nog slechts voor het familierecht, straks echter voor een aanmerkelijk deel van het handelsrecht, eenheid en vastheid in rechtsverhoudingen schept, den schuldenaar doet vervolgen over de grenzen, den schuldeischer recht doet verkrijgen tot ver buiten

zijn eigen land. Daarom moge ook in het algemeen over dit werk wat meer in bijzonderheden worden gesproken.

Het is een moeilijke en lange strijd geweest, dien Asser en zijne vrienden in deze richting te strijden hebben gehad. Toen in 1894 de tweede Haagsche Conferentie voor het Privaatrecht werd geopend, zinspeelde voorzitter Asser zelf op Boileau's 'Art Poétique', en hield den Europeeschen rechtsgeleerden en diplomaten op de meest hoffelijke wijze de deugd der volharding voor; indien iemand daartoe het recht had op dat oogenblik, dan was *hij* het wel. Want volharding had hij reeds getoond toen hij zich het denkbeeld eener verwezenlijkte regeling van internationaal privaatrecht voor oogen ging stellen; een denkbeeld immers, waaraan nu zijn naam voor goed onafscheidelijk is verbonden, en een denkbeeld, dat met niet minder talent, maar echter met zeer weinig resultaat, reeds door den Amerikaanschen magistraat Story in 1834 was ter hand genomen geworden. Mancini, wiens naam aan de internationale arbitrage onverbrekelijk is verbonden door zijne parlementaire motie van 1873, heeft ook op dit gebied zijn groote Kracht getoond, maar hij bezat niet het geduld van den strateeg, die er in den diplomaat en wel ten zeerste in den diplomatieken jurist moet huizen; hij wist niet het goede oogenblik af te wachten. In 1867 reeds beproefde Italië wat eerst vijf-en-twintig jaren later aan Nederland zou gelukken; het was te vroeg en zeker op dat oogenblik te onvoorbereid: wel bleek de ontvangst zijner plannen niet onwelwillend, maar destijds, en ook nog in 1874, nadat Nederland het denkbeeld van Italië voor de eerste maal had overgenomen, werkte de bijzondere tegenstand van enkele der groote Staten, met name Frank rijk en Duitschland, verlammend.

In 1881 kwam Mancini aan het bewind, doch toen in 1885 zijn kabinet door een parlementair votum viel, was de verwezenlijking van de Italiaansche plannen nog even ver verwijderd van eenig resultaat als vier jaar tevoren. Mancini stierf zonder te hebben mogen beleven, dat het door hem voorgestane doel de mogelijkheid van het bereiken vertoonde. Maar te meer, wanneer men zich dit echec te binnen brengt, te meer krijgt men ook eene innerlijke bewondering voor de zeer bijzondere talenten, die in professor Asser aanwezig zijn en die hem, nog geen zes jaren nadat Mancini was gevallen, deden bereiken wat dezen

onmogelijk scheen, deden bereiken bovendien met slechts den Neder landschen Staat achter zich, terwijl Mancini zich op de veel machtiger Italiaansche Mogendheid kon beroepen. Terecht heeft prof. Laîné op dit veelal vergeten verschijnsel de aandacht gevestigd; en terecht heeft hij ons daarmede doen zien, dat, al brengt Staatsraad Asser zelf veel van het succes der Haagsche Conferenties op het credit van het zeker uitnemend voorbereidend werk van het Institut de Droit International, - voorbereidend werk trouwens, waarin hij, een der oprichters zelf van het Institut, een niet onbeduidende rol speelde - toch aan dat succes de persoonlijke kant van zijn optreden niet vreemd was, daarvan misschien een der voornaamste elementen uitmaakte.

In 1891 ging het ministerie-Van Tienhoven, waarin de kabinetsformeerder, de vroegere ambtgenoot van Asser aan het Amsterdamsche Athenaeum, de portefeuille van Buitenlandsche Zaken had, over tot de uitnoodigingen voor de eerste internationale conferentie tot regeling van het privaatrecht, en in 1893 kwam deze conferentie te 's-Gravenhage bijeen. Zij heeft onmogelijk die belangstelling kunnen wekken en hare opvolgsters hebben dit totnutoe evenmin vermogen te doen, welke van den kant der groote massa tegenover de beide Vredesconferenties onmiddellijk werd getoond. Geen wonder, want hare voorbereiding is telkenmale in stilte geschied en hare zittingen zijn gehouden zonder de uiterlijke praal, die aan de Vredesconferenties wel eigen was; hare onderwerpen ten slotte lagen te veel op zuiver juridiek terrein dan dat daarvoor direct algemeene belangstelling kon worden gewacht. Toch was nergens die belangstelling zoo gewettigd geweest als juist op dit gebied, dat voor het dagelijksch leven van elk individu van beteekenis kan zijn in onze tegenwoordige, waarlijk wel internationale samenleving.

Het spreekt vanzelf, dat voor den oningewijde het publiekrecht en de studie van dit publiek-recht grooter aantrekkelijkheid hebben; er is op dat terrein ook meer te bereiken met een enkelen coup, en naarmate juist dit publiek-recht zich terugvindt in de meeningen der schrijvers, zich niet baseert op vaststaande en goedgekeurde tractaten, naar diezelfde mate valt ook meer daarover te discussieeren, meer daaromtrent eenige gedachte tot oplossing aan te geven. Het volkerenrecht kan er toe medewerken en zal, in de lijn van wat er de laatste

jaren geschied is, er ook zeer zeker toe medewerken, om de verhouding der volkeren als zoodanig te brengen op de basis van recht en gelijkheid; er is evenwel in dezen arbeid nog veel vaags, veel ook, dat niet rechtstreeks gezegd kan worden met het recht verband te houden. Voor een man als Asser, voor wien de studie van het zuivere en strikt op wetenschappelijken grondslag gevestigde recht een deel en een groot deel van zijn leven is geworden, moet uit den aard der zaak het volkerenrecht en zijne regeling niet die aantrekkelijkheid vertoonen, welke de regeling van het internationaal privaatrecht wel biedt. Bij dit laatste toch ziet men zich geplaatst voor de geschreven nationale wetboeken, en komt het er op aan, de veelal vijandige strekkingen dier wetboeken te verzoenen ter wille van de onderdanen van twee verschillende Staten, voor wie de grenzen der landen door eene of meer omstandigheden zijn uitgewischt geworden; komt het er dus op aan zuiver wetenschappelijk werk te verrichten, en met een helderen en juridischen blik in de gedachten der nationale bepalingen door te dringen, ten einde daaruit te putten de elementen voor de oplossing in internationalen zin. Der groote menigte moet het ‘schoone’ van dit werk, dat zij misschien smalend ‘juristerij’ zal noemen - zonder te beseffen, dat het leven haar hier als elders kan nopen reeds den volgenden dag tot die ‘juristerij’ haar toevlucht te nemen - ontgaan en zij zal daardoor ook bijna vanzelf over het hoofd zien welk eene inspanning deze arbeid kost en welke moeilijkheden daaraan zijn verbonden.

Toen den 12^{en} September 1893 de gedelegeerden van Duitschland, België, Frankrijk, Italië, Luxemburg, Zwitserland, Spanje, Portugal, Oostenrijk-Hongarije, Denemarken, Rumenië en Rusland met die van Nederland in de Trêveszaal te 's-Gravenhage bijeenkwamen, mocht Staatsraad Asser niet ten onrechte zeggen, dat een droom van zijn leven in verwezenlijking scheen te zullen gaan. En evenmin was het als een phrase zonder meer op te vatten, dat de Belgische gezant, de baron d'Anethan, den dag dier bijeenkomst den datum noemde eener nieuwe aera op het gebied van het internationaal privaatrecht. Voor een eerste en feitelijk tegenover zichzelve geheel onvoorbereide conferentie, mocht deze bijeenkomst, waarvan professor Asser met algemeene stemmen het voorzitterschap werd aangeboden, zeer wel geslaagd heeten; in een achttal zittingen werden omtrent

vier verschillende en hoogst belangrijke onderwerpen, het huwelijks-, het proces- en het erfrecht betreffende, tractaten samengesteld; en in het slot-protocol van den 25sten September 1893 verbonden de gedelegeerden zich de daarbij vastgestelde regelen aan de beoordeeling hunner regeeringen en parlementen te onderwerpen. Tegelijkertijd werd in dat protocol de termijn genoemd voor eene tweede conferentie, eveneens te 's-Gravenhage te houden.

Deze kwam reeds in het voorjaar van 1894 bijeen, en met vreugde kon geconstateerd worden, dat geen der ten vorige male deelnemende Mogendheden zich had teruggetrokken, kon integendeel de Zweedsche-Noordsche Unie als nieuw toegetreden Mogendheid worden verwelkomd. Op de grondslagen, een vorig jaar gelegd, werd thans voortgegaan, ook ditmaal weder onder Asser's praesidium. In het slotprotocol dezer tweede conferentie werden drie ten vorige male reeds voorloopig vastgestelde ontwerpen gewijzigd en aangevuld opgenomen en werden daaraan toegevoegd twee andere, die regelingen inhielden omtrent voogdij en faillissement. De meeste dezer ontwerpen steunden op de avant-projets van den bekwamen voorzitter, en namen als algemeen principe de verzoening der tegenstrijdige elementen in de diverse nationale wetgevingen aan; hadden inderdaad ten doel scherp en zonder omwegen te doen uitkomen welke legislatie in bepaalde gevallen zou voorgaan, welke maatregelen getroffen zouden moeten worden om conflicten tusschen de burgerlijke wetboeken van landen, welker onderdanen in zeer nauwe betrekking tot elkander geraken, te vermijden.

Het definitief uitvloeisel dezer beide conferenties werd neergelegd in het tractaat van 14 November 1896 van 's-Gravenhage, waarin door de gemachtigden van tien Staten een overeenkomst werd aangegaan, die eene algemeene regeling bevatte betreffende het burgerlijk procesrecht. Op 22 Mei 1897 werd dit verdrag, door een additioneel protocol eenigszins gewijzigd, aangenomen, en achtereenvolgens traden tot het tractaat ook die Mogendheden toe, die wel aan de conferentie hadden deelgenomen, maar voorloopig nog hare onderteekening niet hadden gegeven; het laatst op 31 December 1897 Rusland en Rumenië. Toen daarna het tractaat ook door de uitspraken der parlementen was bekrachtigd geworden, kon men zeggen, dat

voor geheel het continentaal Europa, uitgezonderd dan de enkele Slavische Staten, die niet waren uitgenoodigd, eenheid van recht was verkregen ten aanzien van die onderwerpen, waaromtrent het verschil tusschen de wetgevingen vaak bezwaar oplevert, en waaromtrent erkend moet worden, dat dit bezwaar zich te sterker doet gevoelen naarmate het uit den aard der zaak met het dagelijksch leven meer en meer samenhangt.

In 1900 kwam de derde conferentie bijeen. Maar in de jaren, welke in dien tusschentijd waren verloopen, was er eene belangrijke wijziging gekomen in de voorbereiding van de onderwerpen dezer conferenties; wijziging, welke Staatsraad Asser voor deze ingewikkelde materie noodig had geoordeeld en daarna met zijne gewone volharding ten uitvoer had weten te brengen. In 1897 reeds was de Nederlandsche regeering overgegaan tot het benoemen eener Staatscommissie tot voorlichting van het gouvernement inzake de aangelegenheden van het internationaal privaatrecht en had natuurlijk Staatsraad Asser het voorzitterschap dier commissie opgedragen; het voorbeeld, door deze samenstelling gegeven, werd achtereenvolgens door Frankrijk, België, Rusland en Italië gevolgd. Het had de beste uitwerking, welke men zich kan denken. Want het daaruit gevolgde stelsel van schriftelijke voorbereiding heeft als regel, de ontwerp-verdragen aan de verschillende regeeringen rond te zenden, voordat zij hare gedelegeerden ter conferentie afvaardigen; op de daarop ontvangen antwoorden worden dan de documenten voor de conferentie opgebouwd, welke artikelsgewijze de opmerkingen en amendementen van elke regeering aangeven, en zoodoende, nog voordat een woord gezegd is, een duidelijk overzicht van de verschillende standpunten toestaan, langdurige discussies ter verduidelijking van dit standpunt onnoodig maken en vermijden. De derde conferentie, die van 29 Mei tot 13 Juni 1900 te 's-Gravenhage werd gehouden, heeft hiervan het gewichtige voordeel in meer dan één opzicht gevoeld; heeft echter ook telkenmale mogen bemerken, dat zijn president, als hoedanig - het is bijna overbodig te zeggen - weer opnieuw Staatraad Asser fungeerde, de materie, hoe zwaar en moeilijk ook, beheerschte zoodanig, dat hij een ieder tot leidsman kon strekken en in alle moeilijkheden zonder onderscheid den weg kon aanwijzen om uit het labyrinth van

tegenstrijdige bepalingen te geraken. En wanneer men nagaat welke geleerden van groote beteekenis aan zijne zijde waren gezeten; wanneer men nagaat, dat een tweetal mannen van internationale reputatie als Louis Renault en wijlen Von Martens zijn ‘lieutenants’ werden genoemd, dan wijzen deze conferenties zelven reeds op een bijna eenig verschijnsel in de geschiedenis van internationale bijeenkomsten, op een permanent voorzitterschap, dat veel meer aan de persoonlijke eigenschappen van den benoemde dan aan egards tegenover het land, dat hij vertegenwoordigde, was toe te schrijven. In Asser vergat men den Nederlandschen gedelegeerde voor den vooruit aangewezen leider der werkzaamheden.

Wat de derde conferentie in 1900 tot stand bracht, het is terug te vinden in het verdrag van 12 Juni 1902, waarbij uit het slotprotocol van 1900 de regelingen der wetsconflicten met betrekking tot het huwelijk, der wets- en jurisdictie-conflicten met betrekking tot de echtscheiding en de scheiding van tafel en bed, en de voogdij van minderjarigen, tot tractaten tusschen de vijftien deelnemende Mogendheden worden verheven. Weer werd toen aan de Nederlandsche regeering verzocht zich te blijven belasten met de voortzetting van den moeilijken voorbereidenden arbeid. En toen de toenmalige Minister van Justitie, Mr. P.T.W. Cort van der Linden voor deze vleiende uitnoodiging den dank der regeering overbracht, mocht hij gewagen van de vervulling eener zware taak, ‘celle de trouver pour des principes, généralement approuvés, des formes concrètes acceptables pour tous et des règles pratiques’, doch kon hij tegelijkertijd spreken van eene nabijzijnde toekomst van nog grooter gewicht. ‘Een verheven denkbeeld ligt ten grondslag aan uw arbeid’, zoo sprak hij in dezen zin, ‘de aaneensluiting der menschheid, en te midden van uwen arbeid zal het u allengs duidelijk zijn geworden, dat de zedelijke afstand tusschen de verschillende volkeren dagelijks meer slinkt en dat wij niet zoover meer afstaan van het ideaal: één énkele menschheid, geleid door één enkel richtsnoer van recht.’

De vierde conferentie, die in 1904 werd bijeengeroepen en die voor het eerst Japan aan hare beraadslagingen zag deelnemen, toonde ten volle de waarheid dezer woorden, want hare werkzaamheden waren van zeer belangrijken aard. Zij vatte allereerst aan eene grondige her-

ziening van het tractaat der rechtsvordering van 1896, en bracht hierin verschillende wijzigingen, door de practijk aangewezen: zij maakte in zekeren zin het pro-deo-proces internationaal, door, naar het scherpzinnig initiatief van haren voorzitter, dat deel van de uitspraak, waarbij kosten zijn, direct executabel te verklaren en zoodoende aan den eisch tot het stellen van cautie tegemoet te komen. Eveneens bracht zij tot een goed einde de tractaten betreffende de wetsconflicten met betrekking tot de gevolgen van het huwelijk, dit zoowel ten opzichte van de rechten en verplichtingen der echtgenooten in hunne persoonlijke betrekkingen als ten opzichte van hunne goederen; betreffende de curateele; en betreffende het erfrecht, tegenover welk laatste de aanvulling op enkele punten tot eene volgende conferentie nog is voorbehouden. Den 17^{en} Juli 1905 werd door een zevental Staten deze overeenkomst onderteekend: zij bracht eene definitieve uniformiteit met gelijkstelling van nationalen en vreemdelingen bij het proces-voeren, met behulp van rogatoire commissiën, met beteekening en toelating der executie van veroordeelingen in de proceskosten, door den vreemden rechter uitgesproken, met eene omvangrijke reguleering dus op het hoofdpunt van het in het dagelijksch leven zoo diep ingrijpend familierecht.

En men behoeft zich slechts te bedenken hoe delicaat deze in eerste beginsel reeds geregelde materie is, hoezeer juist geheel dat familierecht het nauwste verband houdt met de onderling afwijkende en zeker niet alleen van rechtskundigen invloed zijnde begrippen omtrent het huwelijk en zijne gevolgen, om tegelijkertijd te beseffen, dat Asser's werk niet alleen den eersten steen voor een groot en machtig gebouw vormt, maar veel meer de fundeering zelve van dit gebouw uitmaakt en eene fundeering niet naar den modernen trant, maar ouderwetsch soliede en degelijk. Zijn beleid deed de klippen omzeilen en wel het sterkst werd dit in een der zittingen zelve gevoeld, toen Oostenrijk's bedenkingen tegen het toelaten binnen zijne grenzen van eene huwelijksvoltrekking tusschen vreemdelingen, waarbij verhoudingen aanwezig zouden zijn, welke de Oostenrijksche wet als principieele beletselen beschouwt, eene bedenking, religieus van zeer ernstigen aard, geheel werd opgeheven door den tact van den leider der vergaderingen, die het bemiddelend amendement reeds gereed had in

dezen geest, dat ook huwelijken van vreemdelingen, voor den diplomatieken of consulairen ambtenaar van den Staat dier vreemdelingen gesloten, door den Staat, op wiens grondgebied dit geschiedt, om godsdienstige redenen niet kunnen worden betwist. Eén bewijs overigens uit de vele, welke zouden zijn te leveren om Asser's geheel eenige positie in deze reeks van internationale vergaderingen duidelijk aan te toonen.

Een groot werk heeft hij reeds geleverd, dat is zeker, en onvermoeid gaat hij voort dezen arbeid te volmaken. Men denke niet, al werden die teleurstellingen niet altijd ter openbare kennis gebracht, dat deze hem geheel zijn bespaard. Doch aan waardeering voor zijnen arbeid, zoowel in als buiten de conferenties, heeft het hem in alle die jaren niet ontbroken. Allereerst reeds door het hernieuwd bewijs van vertrouwen, dat het aanbieden van het praesidium telkens weer klonk; in even sterke mate door veel lof, in binnen- en buitenland gesproken.

Een internationale bekendheid als de raadsheer-honorair in het Brusselsche Hof, de heer Polydore de Paepe getuigde na de conferentie van 1900, welke hij had bijgewoond: ‘Mr. Asser a une rare aptitude à conduire une aussi difficile entreprise. J'admire son immense savoir, son zèle infatigable, son grand esprit de conciliation, son tact incomparable pour obtenir l'adhésion de tant de jurisconsultes distingués qui délibèrent avec lui.’ En de niet minder bekende Laîné schreef: ‘Le personnel des délégués avait en grande partie changé, mais l'esprit de la Conférence était demeuré le même. Il se personnifiait en Mr. Asser, qui, après avoir présidé les conférences de 1893 et de 1894, fut naturellement appelé à en diriger de nouveau les travaux.’ Allen, die met Asser hebben samengewerkt op deze vier conferenties, zouden zeker zulke woorden gaarne onderschrijven. Wat het werk der Haagsche conferenties voor de wetenschap is gaan beteekenen, professor Meili uit Zurich heeft het in 1904 te San Louis uiteengezet, toen hij er voor een wereldcongres van juristen betoogde, dat in Europa het bewijs geleverd was, dat de totstandkoming van een codex voor internationaal privaatrecht langs den weg van staatsverdragen mogelijk is, en dat, door meer en meer naar het Haagsche voorbeeld de rechtsvraagstukken in bijzondere onderdeden aan de orde te stellen en vooralsnog niet in te gaan op meer algemeene, door den loop der eeuwen heen gevoelde rechtsconflicten, zou worden verkregen, dat ook meer

en meer de pijnlijke verwarring, waarin telkenmale de betrokken partijen en de rechters ten opzichte van deze aangelegenheden zich bevinden, zal verminderen. Dat geen proleet in eigen land geëerd is, ook op dezen regel maakt Staatsraad Asser eene kenmerkende uitzondering; in de Koninklijke Academie van Wetenschappen is meer dan eens, het laatst na zijn voordracht over de hinderpalen op den weg naar de eenheid in het conflictenrecht in 1906, door den voorzitter prof. Kern en door de professoren Hamaker en De Louter, bewondering voor zijnen arbeid uitgesproken. Zelfs Duitschland, waar men anders vreemdelingen niet overdreven eert, bleef in bewondering niet achter, en in den Rijksdag werd bij de behandeling der tractaten van 12 Juni 1902 vooral door den heer Lucas op den voorgrond gesteld, dat dank zij Asser's beleid, nu reeds bereikt was wat nog slechts een kwart eeuw te voren een hersenschimmige utopie heette en scheen.

Inderdaad, nog tot kort voordat de eerste conferentie bijeenkwam, kon een bekend ambtgenoot spreken van de ‘liefhebberij’ van den Amsterdamschen professor; hij heeft echter in zeer korten tijd die ‘liefhebberij’ zien groeien tot het beste wat de wetenschappelijke juridische wereld wenschen kan. Want al is ook nu nog net grootsche denkbeeld van de inrichting van de wereldhuishouding op den grondslag van voor allen geldige rechtsvormen het beeld eener verwijderde en vèr verwijderde toekomst, de practische resultaten, welke in Den Haag dankbaar zijn geconstateerd kunnen worden, verbieden het te spreken van een juridische hersenschim, verbieden het te twijfelen aan de resultaten van denkkracht en practisch idealisme.

Voor twee jaar is onder Asser's leiding de eerste internationale Wicselrechtconferentie in vollen gang geweest. In de thans afgeloopen maand is, na eene zesweeksche studie, de tweede Wisselrechtconferentie het prachtig resultaat dezer eerste komen bevestigen en in een uitgebreid tractaat tusschen bijna alle landen ter wereld, Zuid-Amerika inbegrepen, op dit gewichtig onderdeel van handelsusantie, eenheid komen brengen. Op aandringen van Duitschland en Italië had de Nederlandsche regeering ook onder de bespreking van dit vraagstuk van groote beteekenis, al is die beteekenis speciaal voor een zeer bijzonder punt van commercieele wetgeving, hare schouderen gezet, en zij mag nu meer dan ooit de kans groot rekenen, dat ook hier een

afdoend resultaat zal worden bereikt. Geheel het systeem der voorbereiding berustte op de deugdelijke grondslagen, die bij het internationaal privaatrecht zoozeer proef houdend zijn gebleken. Maar deze beraadslaging van specialen aard zou niet minder sterk Asser's aandacht geconcentreerd doen blijven op het internationaal privaatrecht in ganschen omvang. Voor de vijfde conferentie is materie te over aanwezig, en voor de beslissingen der vier overige op het gebied van burgerlijk procesrecht, van huwelijksrecht en van huwelijksgoederenrecht, blijven nog altijd te veroveren Engeland, dat zich op den ouden grondslag van Engelsche ingenomenheid met het eigen recht, zorgvuldig aan dezen schoonen arbeid heeft onttrokken en op dien weg Amerika tot volgen bereid vond. Wel is thans in alle parlementen het tractaat van 1905 ter goedkeuring behandeld geworden.

* * *

Ziedaar het werk, zooals het in zijn geheel thans vastgesteld is; ziedaar hoe door Asser voor een deel voltooid is wat hij voor jaren met Mancini en den te vroeg gestorven Rolin-Jaequemyns aanving, aanving, misschien zonder het zelf geheel te beseffen, reeds in de stichting der beteekenisvolle ‘Revue de Droit International.’ Het spreekt vanzelf dat nog veel daaraan vervolledigd zal moeten worden; dat nog jaren en jaren zullen moeten heengaan alvorens er sprake van kan zijn het als een afgerond werk te beschouwen. Maar wat verkregen is, geeft recht tot dankbaarheid en tegelijkertijd recht tot hoop in de toekomst.

's-Gravenhage, Maart 1912.

HENRI VAN DER MANDERE.

In Memoriam Jan Blockx.

Eene fonkelende ster aan Vlaandrens kunstuitspansel is voor eeuwig verdwenen, een spoor nalatend, dat de baan van ons volk nog lang verlichten zal; want Jan Blockx was een volkskind en heeft zichzelven en zijne kunst dan ook gansch aan dat volk gewijd.

Hij werd den 25^{en} Januari 1851 te Antwerpen geboren. Reeds vroeg gaf hij blijken van een sterk geteekende muzikale neiging. Zijn eerste muziekleeraar was Aerts; hij leerde piano bij Vadden, viool bij Hoeben, altviool bij Mertens en later piano en orgel bij Callaerts. Bij Brassin te Brussel volmaakte hij zich als pianist. De eerste lessen van harmonie genoot hij van Hennen, die, volgens hem, een uitstekend leeraar was en hem stevig de grondbeginselen der harmonieleer inplantte. De laatste en doorslaande toets aan zijne muzikale opvoeding kreeg hij van Peter Benoit, die hem zijne eigene bezieling en liefde tot den Vlaamschen aard mededeelde. Van Vlaandrens grootsten meester was Jan Blockx de meest gevierde leerling, die zijne drie eerst bekroonde volksliederen, waaronder het populaire *Ons Vaderland,* aan Peter Benoit opdroeg.

Toen Jan Blockx 25 jaar oud was, werd er een concert ingericht waarvan het programma uitsluitend aan zijne werken gewijd was. Dit concert was eene veropenbaring. Het door-en-door persoonlijk karakter, overigens heel en al strookend met het Vlaamsche gevoel, was duidelijk in de uitgevoerde werken merkbaar. *Op den stroom*, voor gemengd koor met soli, toen ten gehoore gebracht, werd algemeen geprezen en is dan ook beteekenisvol voor de kennis van Blockx' latere werken. Verscheidene der motieven, voor 't eerst in dit werkje gebruikt, ontmoet men, weliswaar anders omkleed, in veel later geschreven werken, in *Een Droom van 't Paradijs, Herbergprinses,* en andere.

In een, door de Koninklijke Maatschappij ‘De Morgendstar’ van Brussel, uitgeschreven prijskamp voor volksliederen, behaalde Jan Blockx den eersten prijs (1877). Bij een prijskamp, ingericht door de Koninklijke Harmoniemaatschapij van Antwerpen, ter gelegenheid der Rubensfeesten (1879), behaalde hij eveneens den eersten prijs met eene *Rubensouverture* voor groot orkest; een werk dat getuigt van stevige technische kennis en doorvoeringsvermogen.

Na eene studiereis in Duitschland, waar Blockx, te Leipzig, raadgevingen van Reinecke ontving, en in Italië, waar hij, evenals de vroegere Vlaamsche schilders, ‘coloriet’ opdeed, kwam zijn talent tot rijpheid en gaf hij aan Vlaanderen heerlijke werken, waaronder: *Een Droom van 't Paradijs*, gedicht van Jan van Beers, een krachtig symphonisch zanggedicht, algemeen als een meesterstuk erkend; *Milenka*, het eigenaardige ballet, dat minstens 25 vertooningen op den Muntschouwburg te Brussel beleefde. De muziek van dit werk heeft een echt Vlaamsch karakter: rhythmus, melodie, het is alles in den volkstoon opgevat en met den ongemeenen rijkdom der toonverbindingen versierd, die den meester kenschetste. Na *Maître Martin*, een zangspel in 4 bedrijven (14 opvoeringen in den Muntschouwburg), kwam *St-Niklaas*, een merkwaardig gebarenspel in 3 bedrijven, muzikaal onderlijnd. In 1896 zag *Herbergprinses* het voetlicht. Dit zangspel in 3 bedrijven, woorden van N. de Tière, genoot een ongehoorden bijval. Eerst opgevoerd, in het Nederlandsch door het Lyrisch Tooneel te Antwerpen, bestuur H. Fontaine en E. Keurvels, deed het de ronde door gansch de wereld. Het werd beurtelings opgevoerd te Gent, Antwerpen (Franschen Schouwburg), Brussel, Luik, Verviers, Leuven, Mechelen, Rijsel, Amiens, Rouen, Angers, Nantes, Nancy, Bordeaux, Genève, Reims, Marseille, Kaïro, Tirelin, Toulouse, Lyon, Den Haag, Amsterdam, Rotterdam, Hamburg en New-York. Vooral in Frankrijk, waar Blockx zelf het orkest bestuurde, viel hem een geestdriftig onthaal te beurt. In België en in Holland was de geestdrift niet minder groot. Tekst en muziek van *Herbergprinses* werken uitstekend samen tot één geheel. Brokken als het Vastenavondtafereel, waar Blockx, in bonte wemeling van kleuren en klanken, massa's doet leven en bewegen, dwingen elks bewondering af. Het muzikaal typeeren van hoofdfiguren, in 't stuk voorkomend, is op meesterlijke wijze

gedaan. Hoor b.v. het onheilspellend chromatisch motief van Rabo den smid, net kattige tleemthema van Rita de herbergprinses, het statige kunstenaarsthema van Merlijn, Bluts' drinkebroersmotief, enz. Hoe pittig de bewerking van ‘Het looze Visschertje’, dien parel uit onzen oud-liederenschat! Bij de eerste opvoering van *Herbergprinses* bleek het duidelijk dat het een werk van blijvenden aard zou zijn; de bijval was dan ook buitengewoon. Toen Blockx daags na de eerste opvoering aan E. Keurvels eene bedanking zond voor de knappe instudeering en verdediging van het werk, kreeg hij het volgende kenschetsende en typische antwoord: ‘Uwe Herbergprinses is “ros” genoeg om zich zelve te verdedigen!’ - hetgene ze trouwens dan ook door gansch de wereld gedaan heeft.

Na voornoemd werk schreef Jan Blockx *Thijl Uilenspiegel,* zangspel in 3 bedrijven, Fransche woorden van Cain en Solvay, vertaling van Hubert Melis. Niettegenstaande de meester van dit werk veel verwachtte, werd het te Antwerpen en te Brussel bij zijne opvoering koel onthaald en zag slechts enkele malen het voetlicht. Van hetzelfde onderwerp heeft Solvay een nieuw werk gemaakt, waarvoor Hubert Melis opnieuw de Vlaamsche overzetting leverde en waarop Jan Blockx met vernieuwden moed de muziek schreef. Dit, zijn laatste werk, heeft hij niet kunnen voltooien; enkel het eerste bedrijf is af. Paul Gilson heeft zich met de andere bedrijven belast en zal ze, met de thema's, door Blockx nagelaten, voleinden.

Een zangspel dat veel opgang gemaakt heeft is *De Bruid der Zee*, lyrisch drama in 3 bedrijven, tekst van N. de Tière. De eerste opvoering had plaats op 30 November 1901 te Antwerpen (Nederlandsch Lyrisch Tooneel). Te Brussel beleefde dit werk 35 opvoeringen, te Gent 30. Om zich een denkbeeld te geven over den bijval dien *De Bruid der Zee* behaald heeft, zij het genoeg te weten dat reeds op 3 April 1903 de 100ste opvoering in België van dit werk plaats had. In deze compositie, als in *Herbergprinses*, heeft Jan Blockx weerom volop uiting kunnen geven aan zijn talent als muzikale schilder van volkstooneelen en volkstypen. Een gelukkig gevonden toepassing van het oud lied ‘Twee Conincskinderen’ doet zich voor in dit zangspel, hetwelk een werk is dat op blijvenden bijval zal kunnen bogen.

De Kapel, lyrische éenakt, dicht van N. de Tière, is als tooneel-

werkniet gelukt. Nochtans is de partituur eene der meest belangwekkende die Jan Blockx schreef. De eerste uitvoering had plaats te Antwerpen op 7 November 1903. Brussel gaf ook vertolkingen van *De Kapel.*

In 1908 had te Antwerpen de eerste plaats van een nieuw werk van Jan Blockx, namelijk *Baldie*, lyrisch drama in 3 bedrijven, tekst van N. de Tière. Dit werk moest dienen als derde deel van het drieluik, door de Tière en Blockx ontworpen: 1° *Herbergprinses*, spel der steden, 2de *Bruid der zee*, spel der zee, 3de *Baldie*, spel van het land. Daar *Baldie* niet al te wel als tooneelwerk gelukt was, hadden de schrijvers besloten het derde deel van het drieluik om te werken en er om zoo te zeggen een heel ander werk van te maken. Zoo ontstond *Liefdelied*, zangspel in 3 bedrijven, met een voorspel, dat werkelijk aan zijn doel beantwoordt. Het voorspel is, symphonisch, merkwaardig mooi. Het einde van het eerste bedrijf is een van de tafereelen, waar de Tière en Blockx in uitblinken; het schildert een oogstfeest waar verschillende groepen om ter meest leute hebben. Korte, jolige motieven omlijsten breede, machtige zangen.

De invloed, die van Jan Blockx uitging op de andere Vlaamsche toondichters, was van dien aard, dat meest allen het pad der tooneelen operamuziek betraden, met het gevolg dat we langzamerhand eene pleïade Vlaamsche zangspelen kregen, waaronder er zijn die met de beste produkten der hedendaagsche Duitsche en Fransche scholen kunnen wedijveren. Jan Blockx is dus te recht de stichter van het Vlaamsch zangtooneel en als zoodanig wordt hij door alle Vlamingen geëerd en is zijn naam met gulden letteren in de geschiedenis der Vlaamsche Kunst gegrift.

Buiten een tiental zangspelen, schreef de meester nog eene groote hoeveelheid muziekstukken: klavierwerken, werken voor blaas- en strijkspeeltuigen met begeleiding van klavier of orkest, een trio voor klavier, viool en cello, eene kwintet voor klavier, 2 violen, altviool en cello.

VOOR HARMONIE-ORKEST: *Hulde aan Conscience, ouverture* (1885); *Conscience-Marsch* (1885); *Turnermarsch* (1891).

VOOR SYMPHONIE-ORKEST: *Symphonie in D* (1877); *Rubensouverture* (1877); *Concert-ouverture* (1878); *Kermisdag*, sympho-

nisch gedicht in drie deelen; *Vijf Vlaamsche dansen* (1884); *Suite in den ouden Vorm*, 4 deelen (1907); *Symphonisch drieluik* (1905).

KOREN ZONDER BEGELEIDING: *De Landverhuizers*, achtstemmig (1873); *Kermisdag*, vierstemmig mannenkoor (1877); *Het aardsch Paradijs*, gemengd koor (1884); *Licht*, mannenkoor met solokwartet (1895); *De Heide*, mannenkoor (1889); *Het Graf*, gemengd koor (1904); *Ave Verum*, gemengd koor (1905).

DE LIEDEREN MET KLAVIERBEGELEIDING, door Jan Blockx geschreven, zijn zoowat over heel het Vlaamsche land verspreid, zoowel de uitgegevene als de niet-uitgegevene; hun getal moet overgroot zijn.

ZANG MET ORKEST: *O salutaris*, koor en orkest (1867); *Tantum Ergo*, koor en orkest (1867); *Ave Maria*, tenor-solo en orkest (1868); *Op den Stroom*, gemengd koor, soli en orkest (1874); *De kleine Bronnen*, vrouwenkoor en orkest (1876); *Vredezang*, vrouwenkoor met soli en orkest (1876); *Zomergetij*, tweestemmig vrouwenkoor met orkest (1880); *Een Droom van 't Paradijs*, oratorio in 4 deelen (1883).

CANTATEN: *Klokke Roeland*, tekst van A. Rodenbach (1888); *Cantate*, tekst van A. Wouters (1890); *Het Vaderland*, kindercantate met orkest, tekst van H. Melis (1902); *Scheldezang*, gemengd koor en harmonie-orkest (1903); *Feest in den Lande*, gemengd koor, tenorsolo, kinderstemmen en orkest, tekst van R. Verhulst (1905); *Jubelgalm*, gemengd koor en orkest, tekst van N. de Tière (1905).

In 1901 werd Jan Blockx, tot voldoening van heel het Vlaamsche land, als opvolger van Peter Benoit, tot bestuurder van het Koninklijk Vlaamsch Conservatorium aangeduid. Veel was daar voor hem te verrichten; hij heeft dat dan ook gedaan. Onze kunstinstelling heeft hij tot eene der eerste van het land kunnen verheffen; vele nuttige en hoogst noodige veranderingen en invoeringen heeft hij daar tot stand gebracht; want laat ons niet vergeten dat het Koninklijk Vlaamsch Conservatorium pas aan het begin van zijn bestaan was bij de benoeming van Blockx tot bestuurder.

Vlaanderland heeft door het afsterven van den meester een

zijner schitterendste zonen verloren. Laten wij, Vlamingen, het beweenen... Doch weze het vele schoone, dat Hij ons nagelaten heeft, de balsem voor onze droefheid.

Juli 1912.

FLOR ALPAERTS.

Fransche Letteren.

Kan ik u ditmaal, in zake nieuwe romans, niet onderhouden over een boek zoo mooi als b.v. *Monsieur des Lourdines* van A. de Châteaubriant, dat ons in de vorige kroniek bezighield, dan wordt die leemte toch wel ruimschoots aangevuld door de volksuitgave (fr. 3.50, voor een goedgedrukt, lijvig boek van meer dan vierhonderd bladzijden compacten tekst) van Charles de Coster's *Ulenspiegel*, die onlangs de uitgever P. Lacomblez (Brussel) bezorgde. Ik ga hier niet den schijn aannemen dit meesterwerk der Fransch-Belgische letterkunde te ontdekken, hoewel het een van die boeken is, die iedereen beweert te kennen en slechts weinigen gelezen hebben. Het bewijs? Ziehier: er zijn twaalf jaren noodig geweest om de vorige uitgave geheel af te zetten. Georges Eekhoud en anderen beklagen er zich terecht over en zijn verwonderd, dat De Coster's epos geen populair boek is in België. Er is nochtans een uitlegging voor dit zonderling verschijnsel: Charles de Coster's *Ulenspiegel* is één glorificatie van den Vlaamschen geest, van den Vlaamschen aard, van de Vlaamsche kunst, - van Vlaanderen, in een woord, - dus van zulken aard, dat degenen die het lezen kunnen er weinig voor voelen, ondanks de pracht van den stijl, het rake der teekening en het levendige, afwisselende verhaal; en dat de meesten dergenen die er wèl voor voelen en het gretig lezen zouden, het niet kunnen omdat het in een voor hen vreemde taal geschreven is. Een schoone, met liefde bewerkte Nederlandsche vertaling van den ‘Ulenspiegel’ in goedkoope uitgave zou ongetwijfeld snel verspreid geraken en wellicht meer doen ter opbeuring en ontwaking van ons volk, dan menige luidruchtige en zoo snel vergeten manifestatie.

Ik zou bijna hetzelfde kunnen zeggen naar aanleiding van sommige boeken van Georges Eekhoud. Die meesterlijke schrijver, die zoo van ganscher harte onze Vlaamsche Beweging toejuicht, met ons mee voelt en strijdt, zond eenige werken de wereld in, waarvoor Vlaanderen, en vooral Antwerpen, hem bizonder dankbaar mogen zijn. Zouden ‘La Nouvelle Carthage’, ‘Les Fusillés de Malines’,

‘Mes Communions’, om er maar enkele te noemen, niet op alle leestafels moeten liggen en getuigt nu weer *Les Libertins d'Anvers*, zoo pas uitgegeven door den *Mercure de France* (fr. 3.50), niet hoezeer die groote Franschschrijvende Vlaming in alle uitingen van onzen aard belang stelt, hoezeer hij een der onzen is?

Laat me, alvorens Eekhoud's boek te bespreken, nog even de aandacht vestigen op de prachtige bladzijden van Camille Lemonnier, die ditmaal den *Ulenspiegel* inleiden. Zij zijn beide meesters waardig en de beste inleiding die men wenschen kan.

Het zou buiten het bestek en zelfs buiten het gebied dezen kroniek liggen Eekhoud's werk hier samen te vatten en in geschiedkundig opzicht te bespreken. De titel is trouwens reeds een inhoudsropgave: *Les Libertins d'Anvers. Histoire et Légende des Loïstes.* Dat ik maar al dadelijk verklare, dat het werk me geboeid heeft van voor tot achter en ik het letterlijk verslonden heb. Al schijnt het niet meer te willen zijn dan een relaas van feiten en toestanden, op officieele documenten gesteund en de geschiedenis soms aanvullend ter hulp komend, waar die documenten ontbreken of nog onbekend zijn, toch is Eekhoud's boek een echt kunstwerk, en dat blijkt duidelijker naarmate de lezing vordert. Ik kan niet beslissen over de wetenschappelijke waarde van het historisch gedeelte; de herhaalde citaten en de opgave der bronnen schijnen mij echter een waarborg daarvoor te zijn. Mij heeft Eekhoud echter het meest geïnteresseerd, waar hij het Antwerpen der middeleeuwen letterlijk heeft opgetooverd, zoodat men bij enkele lezing in dit milieu en die toestanden inleeft. De illuzie is des te grooter, daar de schrijver op meesterlijke wijze de psychologie der menigte in verschillende tijdvakken heeft kunnen weergeven. Waar ik echter den dichter van ‘La Nouvelle Carthage’ het meest bewonderd heb, is in die hoofdstukken, waar de legende de geschiedenis moet aanvullen of vervangen. Daar komt de talentvolle romanschrijver aan het woord, niet hij, die alles schept uit grillige, soms oppervlakkige fantazie, maar de denker en de kenner, die door logische beredeneering van wat hij weet het overige scheppen kan en, omdat hij een groot kunstenaar is, uit dit onbepaalde en als ontastbaar materiaal toch sterk en schoon opbouwen kan. De prachtigste bladzijden zijn wel die, waar hij Loïet's geloof vertolkt en verdedigt. George Eekhoud is een denker, een kenner en een kunstenaar. En daarom heeft hij ons dit heerlijk boek geschonken, dat wij toejuichen en waarvoor wij hem dank wijten moeten!

Zingen we nu maar eenige tonen lager om te spreken over een paar Fransche romans.

Le Marchand de Désespoirs (Editions Louis Michaud, Paris,

fr. 3.50) van Séverin-Mars. Dat is een jongelingszonde van den talentvollen Franschen tooneelspeler, die evengoed ongekend gebleven ware. De titelheld is een ‘schreier’ achter begrafenissen, die van zijn zonderling beroep een kunst heeft gemaakt en daarin het geniale bereikt heeft. De schrijver tracht de psychologie van dezen zeker niet banalen ‘kunstenaar’ te ontleden en offert daaraan eigenlijk het boek op, zoodat men in gedurige verwachting is voor iets groots dat gebeuren gaat en zoo geraakt men, met moeite en onvoldaan, aan 't einde van het boek. Een zonderling, onaangenaam werk, dat langs een wijden, lastigen omweg een axioma wil bewijzen, nl., dat bij begrafenissen, vooral bij die van de grooten der aarde, veel komedie en schijnheiligheid verkocht wordt.

Veel minder pretentieus, veel knapper geschreven, hoewel slechts als uitspanningslectuur bedoeld is *Jean Klein, légionnaire*, van Fr. Labeur (Bernard Grasset, Paris, fr. 3.50). Het is de geschiedenis van een rijk jongeling, die zich in het ‘Vreemdelingenlegioen’ laat inlijven om een in het leger begane fout goed te maken. De lezer volgt hem naar Afrika en Tonkin en is, als hij, gelukkig terug in Parijs te zijn. Wat in dien roman eigenlijk het interessantst is, dat zijn de tallooze, blijkbaar nauwkeurige, bizonderheden over het soldatenleven in het ‘Vreemdelingenlegioen.’ Ook wordt men er herhaaldelijk aan herinnerd, dat Elzas-Lotharingen den Franschen nog nauw aan het hart ligt.

Een ultra-modern roman, vermits de held een aviator is, hebben wij aan *Sillage d'Azur*, van Georges en Reine Saint-Edme. De aviator raakt smoorlijk verliefd op een jonge lady, die om haar gezondheid te versterken naar Nice gekomen is en die liefde van hooge vlucht beantwoordt, des te gereeder, daar zij steeds door haar echtgenoot, een sportman, verwaarloosd werd. Zij wil nochtans aan haar echtgenoot ‘getrouw’ blijven, en daar de toestand geheel onhoudbaar wordt als die echtgenoot naar Nice komt, zoekt ze redding in den dood. Gedurende een luchtreis met haar geliefde maakt ze een gevaarlijke beweging, de aero kapseist en... stort met zijn twee passagiers in zee.

Moge die geschiedenis al niet heelemaal onnatuurlijk schijnen, zoo feitelijk als psychologisch, er is in alle geval niet veel talent aan verspild, hoewel dat den schrijvers niet geheel schijnt te ontbreken. Maar de vaardigheid, de ‘stiel’ is er nog niet, - en dat is een groot gebrek in een roman.

* * *

Een letterkundige studie van meer dan 400 bladzijden moet al verbazend interessant zijn om ze in één adem door te lezen. Dat is

me gebeurd met Jean Mélia's *Stendhal et ses Commentateurs* (Mercure de France, fr. 3.50). Met dit deel besluit de Heer Mélia zijn drieledig werk over Stendhal (de twee vorige, eveneens door den Mercure de France uitgegeven, zijn *La Vie amoureuse de Stendhal* en *Idées de Stendhal*) en men mag zeggen, zonder vrees voor overdrijving, dat hij den veelbetwisten schrijver een edel, merkwaardig gedenkteeken heeft opgericht. Het is niet genoeg Stendhal te kennen om deze studie te genieten, men moet in hem opgaan, want Stendhal is een van die zonderlinge figuren, die men niet min of meer waardeerend bejegent: men verwerpt hem geheel of neemt hem aan, geheel ook. In dien zin wordt Stendhal geprezen en bekampt sedert zijn boeken voor de eerste maal verschenen, en de geestdrift der vereerders is tot op heden zoo min bekoeld als de vinnigheid der bekampers. Doch, - laat ik bij het boek blijven. *Stendhal et ses Commentateurs* is overvloedig, maar niet overtollig gedocumenteerd. De schrijver heeft blijkbaar niets onaangeroerd gelaten om letterlijk alles te leeren kennen wat over Stendhal geschreven werd: van de eerste dagbladartikels in 1818 tot de laatste thesis, in 1911 te Luik verdedigd. Van dit rijke materiaal biedt M. Mélia ons alleen de quintessens aan en doet het zeer methodisch. Over ieder werk van Stendhal krijgen wij het voor en tegen zijner tijdgenooten. Later vernemen wij, hoe Stendhal's werken besproken werden onmiddellijk na zijn dood, dan door onze tijdgenooten en door de studenten in philologie; bizondere hoofdstukken zijn gewijd aan Balzac, Mérimée en Taine in betrekking met Stendhal. Overal is de schrijver volledig, eerlijk en zoo objektief mogelijk.

Wij leeren vooral uit dit boek, dat Stendhal, hoewel een zeldzaam eigenaardig schrijver, van in den beginne gewaardeerd werd. Balzac schreef over Beyle een artikel zóó geestdriftig, dat deze er bijna verlegen om was. Mérimée was niet alleen zijn vriend en bewonderaar, maar zijn volgeling (eigenlijk de eenige die werkelijk talent had). Taine putte zijn stelsel uit Stendhal en bekent het. Zijn vereering voor den Meester klimt bij ieder herlezing van een zijner boeken, - want Taine herleest Stendhal gedurig: *La Chartreuse de Parme* heeft hij minstens tachtigmaal gelezen!!... Ook Stendhal's invloed wordt juist gesynthetiseerd.

De mooiste hoofdstukken van het boek zijn die over Mérimée en Taine; toch staat heel het werk op één hoogte. Het is een boek van piëteit en van wetenschap tevens. Allen die Stendhal nader willen kennen moeten Mélia's studies ter hand nemen. Deze zijn de beste en de volledigste van al die tot hiertoe verschenen en zullen ook nog dienstig zijn aan ons nageslacht.

Mijn lezers, die iets voor Italiaansche literatuur voelen en in

't bizonder voor de edele gedichten van Michelangelo en Vittoria Colonna, zullen veel genoegen beleven aan het werk van den dichter Pierre de Bouchaud: *Les Poésies de Michelangelo, Buonarroti et de Vittoria Colonna, Essai sur la lyrique italienne du XVIe siècle* (Bernard Grasset, Paris, fr. 3.50). Het is een zeer grondige studie, die vooral ten opzichte van den grooten kunstenaar belangwekkend is. Zij die in hun jongelingsjaren met de edele verzen van Michelangelo gedweept hebben (en wie heeft dat niet?) zullen den schrijver van dit boek dankbaar zijn.

De 'Société des Editions Louis Michaud' maakt zich sedert eenige jaren verdienstelijk door het uitgeven van verschillende goede en goedkoope 'Séries' die verschillende vakken der wereldletterkunde, der muziek en der beeldende kunsten omvatten: het leven en de geschriften van groote kunstenaars en schrijvers, een theaterbibliotheek, een historische verzameling, de beroemde Fransche en vreemde prozaschrijvers, een letterkundige encyclopedie, enz. De uitgaven (aan fr. 1.00 à fr. 2.50 per deel) zijn goed verzorgd, goed en rijkelijk geïllusteerd en, wat vooral waarde heeft, goed gedocumenteerd. Ik heb voor mij een dier boekjes liggen: *La Mdlibran*, door Clément Lanquine, uit de reeks 'Les Ecrits et la Vie anecdotique et pittoresque des grands Artistes' (fr. 2.50 per deel). Niet alleen hebben mij de levensschets en kunstkarakteristiek dezer groote zangeres geboeid, maar ook de schildering van het midden, het doen en laten van andere kunstenaars en personen van naam, die in denzelfden tijd leefden en van dicht of van ver met de Malibran in betrekking kwamen.

Deze uitgaven zijn vooral nuttig voor de studenten en belangstellenden, die zich de grootere werken over letteren en kunsten niet kunnen of willen aanschaffen of die niet in een groote stad verblijven, waar stads- of universiteitsbibliotheken in de behoeften voorzien.

Onder den titel *Petits Mémoires* heeft men eenige belangwekkende artikels van Emile Gebhart bijeengebracht. (Bloud et Co, Paris, fr. 3.50). Deze artikels zijn de meest autobiografische, indien men zoo noemen mag de stukken waarin hij het meest over zichzelf spreekt, waar hij landschappen en personen beschrijft, die hem het naast aan 't hart liggen. De verbeelding van den akademieker is zoo levendig, dat men hem in het oude Griekenland zoo zeer thuis voelt als in het moderne Athene. Waarover hij ook schrijft, geschiedenis of letterkunde, zijn eigen persoonlijkheid dringt er steeds in door, niet hinderend en verwaand, maar aangenaam en onderhoudend; de schoonste vizies waarmede hij zichzelf bekoorde en het thans den lezer doet, worden telkens scherper afgeteekend door het aanvoeren van persoonlijke herinneringen, die men voelt juist en waar te zijn. Weer

vinden wij hier nieuwe bladzijden over de reis naar Griekenland; het zijn geene herhalingen van wat de schrijver ons gaf in zijn tintelende *Souvenirs d'un Vieil Athénien;* alles is nieuw en het schijnt wel dat de schat van gedachten en beelden en gevoelens, die Emile Gebhart daar opgedaan had, onuitputbaar is.

Bij dezelfde uitgevers verschijnt een zeer belangrijke verzameling biografies, onder den algemeenen titel *Les Grands Ecrivains Etrangers* (ieder deel kost fr. 2.50), en hoewel dit eenigszins buiten mijn rubriek valt, moet ik er toch even de aandacht op vestigen, te meer daar de uitgevers zoo vriendelijk zijn mij die uitgaven toe te zenden. Een der laatste nummers is van Emile Lauvrière over den Amerikaanschen dichter Edgar A. Poe. Dit boek is eigenlijk de samenvatting in zoowat 250 bladzijden van de belangrijke letterkundige en psychologische thesis, die den schrijver zeven jaar geleden tegelijkertijd een prijs van de 'Académie française' en van de 'Académie de Médecine' bezorgde[(1)]. Daar de schrijver tusschen deze twee uitgaven zijne opzoekingen voortgezet heeft, is dit kleine boek niet alleen een samenvatting, maar tevens een aanvulling van het groote. Begrijpelijker wijze zijn in de kleine uitgave de bronnen en documenten weggelaten, doch het levensverhaal van Poe, zoo pathetisch in zijn ellende en ontberingen van allen aard, wordt er des te boeiender en aangrijpender door. De sobere ontleding van de gedichten en de vertellingen is voldoende om Poe's kunst te kenschetsen.

Een aangenaam boek en tevens een betrouwbare gids.

* * *

Drie Belgische dichters verrijkten de Fransche letteren met drie mooie verzenbundels: Grégoire Le Roy, Albert Giraud en François Léonard.

Grégoire Le Roy's gevoelvolle verzen, die *La Couronne des Soirs* vormen (Edition du Masque, H. Lamertin, Brussel, fr. 3.00) zijn omwaasd door een stille melancholie, die ze alleszins sympathiek maken. De dichter staat in den vooravond des levens:

> Il a des lèvres qui me touchent;
> Il a des mains, il a des yeux;
> Je sens son baiser sur ma bouche.

De sereniteit die hem omringt maakt dat zijn geest,

(1) *Edgar Poe, sa vie et son oeuvre*, étude de psychologie pathologique, 1 vol. in-8°, XIII-732 bl. (Bibliothèque de philosophie contemporaine, Félix Alcan, Paris; fr. 10.00).

.... libéré de la terre, s'élance
Vers les calmes sommets de la sage raison.

En dan:

Je regarde en arrière et, dans mes souvenirs,
Je vois brûler toutes les heures de ma vie,
Et l'une enflamme l'autre et mon âme éblouie
S'étonne de les voir si simplement mourir.

Je ne regrette rien; j'acquiesce et m'incline;

Heel het boek bijna is in dien stillen, kalmen toon, die den lezer omwaast, in melancholische, doch tevreden stemming brengt en den schoonen dichter de enkele banale, gemaakte verzen vergeeft, die den bundel dreigen te ontsieren (b.v. de eerste strophe op bl. 78).

Dat de dichter rustig zijns weegs ga en ons nu en dan de liederen voorzinge, die hij te zingen heeft: wij zullen er steeds gaarne naar luisteren.

Uit die mijmeringen van een stil gemoed worden wij met één ruk tot op den top van den Olymp gevoerd met Albert Giraud's nieuw verzenboek *La Frise empourprée*, een mooie titel voor een prachtig werk (H. Lamertin. Bruxelles, 1912). Wij kennen den dichter, die leeft ‘hors du siècle’, maar bij voorkeur in de Middeleeuwen of in de Grieksche Oudheid. In dit boek vinden wij den edelen Parnassien terug met zijn sierlijke vormen, zijn harmonieuze verzen en edele gedachten. Wat hij Pallas van haar volk doet zeggen *(Pallas vengée)* is op hem toepasselijk:

Qu'ils sont délicieux! Jamais race plus souple
N'a mieux mimé sa vie et chanté son plaisir:
Comme l'homme à la femme au moment du désir,
Dans leur esprit la force à la grace s'accouple.

Het masker van onberoerde zinnenreinheid dreigt soms te breken onder den drang der woelende passies, die het moet bedwingen en verbergen; zoo b.v. in het sonnet *La Plainte d'Amphitrite*, dat zeer mooi is op het laatste terzet na, waarvan de figuur mij niet gelukkig schijnt:

J'ai surpris ton secret, ô jeune homme anxieux!
Toi que l'on voit, à l'heure où la lune se lève,
Menant la solitude avec toi sur la grève,
Dans mes brouillards marins plonger les sombres yeux.

Ce qui t'attire, hélas! ce ne sont pas mes Dieux
Dont l'apparition éblouissante et brève,
Le fier trident au poing, sur des conques de rêve,
Emplit mes vrais amants d'un délire pieux;

Ce ne sont ni mes astres verts, ni mes tempêtes,
Ni mes dauphins joueurs, mêlant leurs folies têtes
Au sillage écumeux des rapides vaisseaux;

Non! c'est un souvenir d'alcôve qui t'obsède:
Par les soirs orageux, dans le vent souple et tiède,
L'âcre odeur de Vénus nage encor sur mes eaux!

Zóó laat hij de Goden spreken of spreekt hij tot hen, of verhaalt van hun daden en werken, hier met kalme sereniteit, daar met geestdriftige vervoering. Hier en daar wel eens een ongelukkig vers, zooals

Délivre mon parier de la lourdeur flamande.

We zullen daar maar niet over polemikeeren en den schoonen dichter thans geen harde dingen zeggen...

Uit het laatste - en kleinste - gedeelte van het werk - *Le Sang des Roses* - klinkt een menschelijker, inniger stem en een gedicht als *La Nuit de la Saint Jean* bekoort niet alleen den geest en de ziel, maar ontroert ook het hart.

Weer geheel anders, hoewel soms schijnbaar met dezelfde middelen werkend, en toch weer zoo heerlijk schoon is *Babylone* van François Léonard (Librairie générale des Sciences, Arts et Lettres, Paris, fr. 3.50). Dit boek is een festijn van schoonheid en rijkdom. Babylonië rijst voor den lezer op in in al haar aspekten als groote fresken vol levendige kleuren met blakende, schitterende zon overgoten. De verzen, zuiver van snede en bijna klassisch van vorm, klinken luid en breed en ernstig als een symphonie van Saint-Saëns. Het geheel is een wonder spel van woorden en beelden. Men voelt het: de dichter is opgegaan in zijn werk, heeft genoegen aan zijn schepping beleefd en is zich ongetwijfeld bewust een zuiver kunstwerk voortgebracht te hebben. Moest ik hier een twintigtal gedichten overschrijven, het ware nog niet voldoende om al de schoonheden van het boek voor te leggen. Om toch iets te geven, ziehier een fragment van het schoone gedicht *Richesse:*

De très lents chariots, surchargés de merveilles
Et traînés par des boeufs au front paisible et lourd,
Approchent, soulevant la poussière vermeille

Des gloires qui dormaient à l'ombre de nos tours....
Voici, trésors vivants, harmonieux trophées,
Des chairs de nacre blonde et des muscles d'or brun
Que le vieil Our-Eldin, marchand d'esclaves, paie
A l'élégant Xiltas leur pesant de parfum;
Voici, chef-d'oeuvre fou, le travail des orfèvres
Qui scintille en monceaux d'astres mystérieux
Et tend à la beauté féminine ses yeux
D'émeraude, et le clair sourire de ses lèvres
De perle.... Un peu plus loin, voici des fruits nouveaux
Dont la fraîcheur s'écroule en vastes pyramides
Et des bouquets de fleurs bizarres et splendides
Sur lesquels semblent vivre, en Hammes, des émaux;
Voici Bô, Naburiân, Kidûr, trois philosophes
Examinant une urne à l'étal d'un potier;
Et là, sous le frisson d'argent d'un olivier,
Parmi les bras levés, Kâm, le marchand d'étoffes
Qui gesticule et crie ainsi qu'un meurtrier.....

De grands esclaves noirs, dont le cortège escorte
Le char éblouissant d'un Archène, soudain,
A l'angle de la rue apparaissent..... La porte
D'un palais s'ouvre, et, sous les torchères d'airain
Qui jettent à l'illustre Our-Naltim leur lumière,
Se cabre, impétueux, l'envol blanc des crinières.....
.....

Met die schoone verzen neem ik, voor ditmaal, afscheid van mijn lezers.

Mei 1912.

LEO VAN RIEL.

Een filosophie voor het liberalisme.

Menigeen onder ons, ik bedoel degenen welke niet blindelings hun leiders volgen, degenen welke niet in den kinderlijken eenvoud van hun gemoed betrouwen op de vlag waaronder zij zich hebben geschaard, degenen onder ons welke rondzien en nadenken, zij staan dikwijls in twijfel, in bangen, radeloozen twijfel.

Zij zien hoe alle dagen de nood van de wereld en van de menschen een ander uitzicht ontvangt; zij zien nieuwe vraagstukken opduiken; zij zien dingen gebeuren welke zij niet begrijpen; zij zien strijd ontstaan rondom onvermoede beginselen; zij zien hun tegenstanders opkomen als voorvechters van nieuwe volksverlangens; en zij vragen zich af: Wat worden wij? Hoe brengen wij dat overeen met onze gemoedrust? Hoe brengen wij dat overeen met onszelf? Wat moeten wij doen? Welk standpunt kiezen wij? Welken weg moeten wij op?

Zij staan daar en ze weten niet. Zij staan daar en ze twijfelen in hun binnenste.

Hebben niet velen onder ons gewankeld in de laatste vijftien jaar? Hebben wij de volksgunst niet zien overloopen naar andere standaarddragers, terwijl de nood van den tijd ons met onbekende vraagstukken verraste? Men heeft ons toegeroepen dat het liberalisme dood ging, dat in de gedachte waaruit het vroeger opgegloord is, geen nieuwe kracht ontkiemen kon.

Ja, waarlijk! Het liberalisme was vervallen, en degenen onder ons welke nadachten stonden aan het wankelen, omdat ze hun twijfels niet konden terugvoeren, niet konden toetsen aan een innige waarheid in hun gemoed, om daardoor hun overtuiging, hun betrouwen op zichzelf te bestendigen.

Maar ze hadden ongelijk. Er was geen nood en geen reden om te twijfelen. Het liberalisme had zichzelf ingepopt, ten einde in een nieuwe gedaante te worden herboren. En daar staat het nu, hetzelfde wezen, in een nieuw gewaad.

Want er is iets eeuwigs dat aan het liberalisme tot grondslag ligt, het berust op eén van de diepste, waarachtigste behoeften van den mensch; het is opgebouwd op een innig verband tusschen iets in ons gemoed en iets in onzen geest, - gemoedsbehoefte en geestesgesteldheid, welke niet zijn weg te vagen uit het menschdom, nog lange tientallen van jaren, zoolang als onze maatschappij niet in haar wortelen wordt uitgeroeid.

Het liberalisme heeft nog een groote toekomst. Er komt een tijd waar het nog eens schitterend licht zal uitzenden over onze Europeesche Maatschappij. Daarom moeten wij streven met geestkracht en niet twijfelen. En onze twijfels zullen verdwijnen, onze geestkracht zich uitzetten, wanneer wij erkennen welke de grond is van onze overtuiging, de kern waaruit ons gedachtenleven ontkiemt.

Wat is het eeuwige in onze overtuiging? Welke is de baarmoeder van al onze gedachten, de moeder om dewelke al onze gedachten en overtuigingen daar zijn als zusters en broeders uit eenzelfde bloed?

Daar willen wij naar vorschen.

Er bestaat een leidende geest welke al onze handelingen, al onze meeningen, hoe tegenstrijdig en veranderlijk deze ook tegen elkander opvechten, er bestaat een leidende geest welke alles wat wij voorstaan uitzendt uit eenzelfde ziel, het met eenzelfden adem de wereld instuurt.

Welke is deze leidende geest?

Welke is de reden die ons tegenover alle wisselvallige vraagstukken van heden en van morgen, met eenzelfden wil, eenzelfden moed, eenzelfde overtuiging, eenzelfde standvastig streven, het vertrouwen schenkt om in onszelf een oplossing te zoeken, om te arbeiden aan de vragen van den dag in een richting, welke gelijk loopt met alles wat van ons komt?

Want alle dagen verandert het uitzicht van de wereld. Andere

levensomstandigheden roepen naar andere staatkundige en sociale opvattingen. En de politieke partijen veranderen tegelijkertijd in hun uiterlijk voorkomen; wat zij heden voorstaan is formeel iets anders dan wat hun overtuiging was voor enkele jaren. Vergroeid en veranderd staan zij daar in hun uiterlijke verschijning. En toch behouden zij denzelfden naam, worden zij voorgestaan door dezelfde groepen van menschen, toch zijn zij dezelfde; omdat er buiten deze uiterlijke gedaanteverwisseling in haar een kern bestaat welke niet verandert, een innig wezen zijn leven opzuigt uit denzelfden ondergrond van gemoed en van geest.

Welke is deze kern in ons, welk is dat innig wezen van het liberalisme, welke is deze diepe reden die ons stempelt tot hetgeen we zijn in onszelf en door ons eigen onveranderlijk, te midden van onze veranderende programma's?

Ziedaar de vraag die ik onderzoeken wil.

Welke zijn onze idealen?

Op welke levenswijsheid grondvesten wij al ons denken en doen?

Sedert een paar duizend jaar hebben vele tientallen van wijsgeeren stelsels opgebouwd, zeer vernuftige gedachtencombinaties te zamen gesteld. De eene kwam na de andere zijns voorgangers werk afbreken, en om de beurt werd zijn eigen arbeid tot hetzelfde lot verwezen. Maar buiten deze zeer vernuftige bespiegelingen leefden de groote eenvoudige waarheden onder de menschen. Zij leefden er bewust of onbewust, in een vorm waar ieder zich naar richtte. Alzoo b.v. is de levenswijsheid, welke in het kristendom besloten ligt, tot de menschen doorgedrongen, terwijl de eene wijsgeer aan het weefsel van den andere tornde.

Welnu, *onze* levenswijsheid moet iets in denzelfden aard, een groote eenvoudige waarheid, een simpele, rechtlijnige voorstelling van het leven tot grondslag bezitten. Niet het ingewikkelde gedachtengebouw van een bepaalden geest, maar een levenswijsheid waarvan de waarachtigheid door een paar duizend jaar toepassing gestaafd is.

Daarom kan, naar mijn inzicht, het Boedhisme alleen ons tot richtsnoer dienen.

Het Boedhisme! Deze leer van zelfverzaking, deze pessimistische, hopelooze levensopvatting, hoor ik roepen, - is dat een leer om menschen aan te manen, welke vol levenslust den weg van den vooruitgang betreden?

En kan Schopenhauer, deze nieuwe Boedha van onzen tijd, hij die een levenswijsheid heeft uitgesproken welke de grondwaarheden van het Indische inzicht weer in het licht stelt, kan hij onze leidsman zijn?

- 'Ernst ist das Leben.' Het leven is ernstig, zegt Goethe. Men mag niet lichtzinnig alles goed vinden, een gemakkelijk betrouwen stellen in de toekomst, de wereld aanzien als een tooverpaleis in koekebrood, voor ons gereed gebakken. Alle optimisme is oppervlakkigheid. En 'oppervlakkigheid is de opperste ondeugd,' zegt Oscar Wilde.

Er is geen andere weg voor hem die moedig en rechtzinnig denkt, die zich boven alle conventionneele leugens verheffen wil. Doch het gaat hier aan om de leer van Boedha in haar diepste, innigste bedoelingen te begrijpen, ons denken en doen daarnaar te richten, zonder deze kern van waarheid te verwarren met het uiterlijke voorkomen waarin het Boedhisme is gehuld, zonder à la lettre elken volzin van Schopenhauer als een geestdrijver te willen naleven. Een twintigst-eeuwsch Boedhisme in Europa heeft uiterlijk niets gemeens met een monnikenorde uit Birma of het Lamaïsme van Thibet, maar om den grond van de levensbeschouwing is het te doen.

En deze grond van levensbeschouwing is zoo klaar, zoo eenvoudig. Ten einde dit goed voor te stellen, denk ik dat het best is met eerst in eenige volzinnen de leer van Schopenhauer te verduidelijken, en daarna de overeenkomst tusschen deze en de Indische wijsheid te verklaren.

Alle natuurkundigen zijn het eens om aan te nemen dat alle kracht, zegge magnetisme, electriciteit, licht, warmte, leven, dat dit alles uit eenzelfde bron opkomt, dat alle kracht één is. Deze duizendvoudige kracht noemt Schopenhauer de *wil* in de natuur. Deze wil in de natuur is de hefboom van alle leven. Met een blind geweld jaagt

deze wil ons vooruit, hij drijft ons met onze driften op zijn roekelooze wegen. We zijn aan hem gebonden en al onze kwellingen, al de kwalen die de natuur, die het leven ons voorbehoudt, komen uit dezen wil, uit dat blinde geweld. Ontstaan, worden en vergaan, is de wet van het leven; al het lijden, al de beperktheid van ons bestaan vloeit daaruit voort.

Indien we, ondanks dat alles, door den wil aan het leven vasthouden, het leven aanzien als iets kostelijks, als het hoogste goed, dan is het omdat de wil ons vervult met een *waan*, een blinde waan die ons bekoort met zoete droomen, ons met een schijn van geluk begoochelt.

Hoe treffend zegt ons dat Hans Sachs in Wagner's *Meister-singer*.

> Waan, waan!
> Overal waan!
> Waarheen ik vorschend blik,
> in Stads- en wereidkronijk
> om grondoorzaak op te zoeken,
> waarom, zelfs tot bloedens toe,
> de lieden zich kwellen en afslooven
> in nuttelooze dolle woede!
> Geen enkel ontvangt loon
> noch dank daarvoor.
> Op de vlucht gedreven
> meent hij te jagen,
> hoort niet zijn eigen
> smart gekrijsch,
> wanneer hij met de vingers in 't eigen vleesch woelt,
> waant hij zich lust te verschaffen.
> Wie zal den naam aangeven?
> De oude waan houdt voet bij stek.

Zoo is de wereld, de wereld van den wil, de wereld van den waan.

Deze wil om te leven heeft geschapen als zijn hoogste orgaan: het intellect. Als stapelplaats van het bewustzijn, ingesteld tot erkenning van voordeel of nadeel voor onszelf, onzen wil, zoo staat het intellect ten dienste van ons egoïsme. Wanneer het verstand in werking wordt gezet, 't is steeds en ten slotte om ons eigen voordeel te

bewerken, ons genot te verschaffen, onzen wil te dienen. Ja het intellect is, uit noodzakelijkheid des levens, door den waan beneveld.

Maar nu gebeurt het dat ditzelfde verstand de wereld rondom zich gaat erkennen om het plezier van er in te schouwen, - dat het de wereld waarneemt zonder aan zichzelf te denken, dat het zich afscheidt van den wil, op zichzelf gaat staan, volstrekt belangeloos, rein ‘objectief’ de beelden opvangt en daarover nadenkt. Wanneer de gedachte aldus niets gemeens meer heeft met het nut voor ons eigen, dan staat het intellect *bevrijd, verlost*, verlost van den wil bevrijd van den waan.

Met zulk een bevrijd verstand gaat men nu inzien wat het leven eigenlijk beteekent, hoe de waan alle driften in ons beduivelde. Wij erkennen dat niet de wereld van den wil dezen geest kan voldoen, want deze geest zoekt bevrediging; hij wil de bevrijding volledigen; daarom wil hij de driften gestild zien, uitgedoofd, om dezen eens begonnen arbeid van erkenning, dat opnemen van kennis als zijn eenig mogelijk geluk, le bevorderen. De wereld is voor hem ‘een schouwtooneel,’ zooals Vondel zegt, of ‘een voorstelling,’ zooals Schopenhauer het noemt.

Het ‘vrije denken’ in den diepsten, waarachtigen zin van het woord, bevat dus in zich de kiem van zelfverzaking. De nevelen van den waan zijn opgeklaard. Hij die met zijn vrijen geest begint te denken, hij kan het driftige, instinctmatige leven van het vee niet meer deelen. Hij stelt zich daarbuiten - daarboven. Zooals Wotan zegt tot Fafner, in Wagner's *Siegfried:*

> Zu schauen komme ich, nicht zu schaffen.

Ik kom om te schouwen, niet om te schaffen, - niet om deel te nemen aan uw hunkerenden gier naar bezit, niet om mee te vechten in het voldoen van uw zinnelijken dorst - dat laat ik over aan u en uws gelijken, die door den waan verblind loopt; - doch ik kom om te schouwen, om van de voorstelling het beeld op te nemen, om het inzicht te verkrijgen, om levenswijsheid op te doen!

Ziedaar het dubbele princiep: de wereld van den wil en den waan - de wereld van de voorstelling, het gedachtenlicht, de zelfverzaking. Wie in de tweede treedt verlaat de eerste.

Schopenhauer had deze wereldbeschouwing afgekondigd tien jaar vóor dat de heilige boeken van Indië door vertaling in Europa bekend werden. Welke groote vreugde moest hij ondervinden, toen hij vaststelde dat zijn strekking gansch overeenkwam met de kern van het Boedhisme, de leer welke een paar duizend jaar over Azië heeft gestraald!

Wat leert Boedha?

Alles is lijden, zegt hij: ontstaan, worden en vergaan.

De oorzaak daarvan is de ‘dorst’, de dorst die ons aan het leven verbindt, de dorst naar het zijn.

Wat is deze ‘dorst’ anders dan Schopenhauers ‘wil’? Deze ‘dorst’ - deze ‘gehechtheid’ aan het leven in al zijn vormen laat ons steeds hunker, doet ons steeds gewaar worden dat we iets missen, dat we gebonden liggen, dat alles ons lijden doet. Deze wereld van de beperktheid, deze wereld van de gehechtheid, deze wereld van den wil, noemen zij ‘Sansara.’

Doch dit ‘lijden’ kan worden opgeheven, men kan er van verlost worden, bevrijd.

Er bestaat een weg tot opheffing van het lijden. En deze weg begint met het ‘goede inzicht.’

Hij die van het lijden bevrijd wil worden, moet in de eerste plaats ‘erkennen’; hij moet erkennen dat alles lijden is. Dus zijn geest, zijn intellect, moet het inzicht verkrijgen in het wezen van de wereld: 't is te zeggen dat zijn intellect zelfstandig moet gaan denken, dat de nevelen van den waan door het licht van zijn gedachten moeten doorstraald worden.

Daar zit de kern. Eens dat ‘goede inzicht’, deze gedachtenbevrijding verworven, kan hij vooruit op het achtvoudig pad dat de weg is tot opheffing van het lijden: goed inzien, goed bedoelen, goed spreken, goed handelen, goed leven, goed streven, goed gedenken, goed bespiegelen, kortom een reeks van intellectueele oefeningen, waarbij alles berekend is om alle vormen van ‘gehechtheid’ tot een minimum terug te brengen, door de vrije bespiegeling van de gedachte tot een maximum uit te zetten in het bestaan.

Degene wiens zinnelijk leven tot een minimum is teruggebracht, waar het, geheel onderworpen aan de wetten van den geest, nog alleen

wordt onderhouden om aan het intellect vrije en gezonde werkkracht toe te laten, - en wiens geestesleven volkomen op zichzelf staat, geheel is losgemaakt uit de wereld van ‘Sansara’, deze komt de wereld van het ‘Nirwana’ nabij, met andere woorden de zuivere vergeestelijking, de volledige verdooving van stoffelijk, lichamelijk verlangen.

Ziedaar de kern. Dat zit er in - en niets anders. Alle overige beschouwingen over de wereld en haar samenhang, alle levenswijsheid en zedelijke ervaring zijn steeds tot dezen grond van waarheid terug te voeren: wek in uw geest het licht, en verdoof in uw zinnen het geweld. Wel is deze waarheid gekleed in eenige schoone, zinrijke mythen, in een aanschouwelijke voorstelling - doch het Boedhisme is en blijft niets anders dan een leer, geen geloof. Alleen wat de geest erkent dat wordt verduidelijkt, anders niets. Het Boedhisme kent geen God. - Sakya Moeni is de eerste ‘vrijdenker.’

Men ziet hoe klaar, hoe eenvoudig dat is, hoe volkomen vrij van alle tegenstrijdigheid. Wat ons Europeeërs terugschrikt is het pessimisme daarin, het hopelooze van deze leer... maar de opvatting dat de wereld voortreffelijk en tot ons gerief is geschapen, het vooruitzicht, de hoop op genot en voldoening, op een beter leven in zooverre als ons onmiddellijk bestaan ons hunker maakt, ons drijft, dat juist in de waan, de illuzie, het droombeeld.

Alle licht, alle verlossing komt uit den geest.

Men begrijpe dit goed. Het inzicht dat alles is als de droomen, dat alle vechten om voordeel en voldoening te verwerven maar een ijdele waan is die onze zinnen verbijstert, of, zooals de Boedhisten het zeggen, dat onze dorst naar bestaan een lijden, een schijn, een droom is, dat inzicht in de nietigheid van het bestaan make ons niet onverschillig.

Niet iedereen kan dat hooger inzicht verwerven. Maar hij die door geestkracht daartoe komt, hij wiens intellectueele leven volkomen alle verblinding bemeesterd heeft, hij begeert niets meer voor zich zelf...

Met het licht van zijn geest stelt hij belang in alles wat voor hem verschijnt. Zijn belangstelling gaat over alle menschen en alle dingen. De wereld is zoo verbazend interessant voor de oogen van den geest.

Een het verschaft zulk een grooten troost, het doet de ledigheid en verveling vergeten, als men er steeds in kijkt, de wetten opspeurt, ja handelend toegrijpt om te helpen en te verbeteren.

Hij die het licht in zich ontwikkeld heeft, moet het uitzenden over de anderen. Hij begrijpt hoe de menschen daar staan in hun waan, en hij wil helpen om de nooden te lenigen. Vermits in hun blinden waan de menschen hun dorst moeten lesschen, vermits ze honger hebben in hun drift naar voldoening, vermits gansch de stoffelijke, handtastelijke wereld hen aanbelangt, - kan de verlichte, de belanglooze aan de menschen de wereld gunnen. Niet omdat hij voor zichzelf onverschillig is moet hij de anderen aan die onverschilligheid overlaten. Belangstelling is het kenmerk van intellectualisme. Juist daarom zegt de intellectueele: verstaat malkander in uwen waan, in zooverre ik macht heb wil ik er u in helpen, om evenredigheid te brengen tusschen de tegenstrijdige verlangens van velen, om rechtvaardigheid in te voeren, ontwikkeling en vooruitgang te bevorderen. Ik alleen kan u daarin werkelijk helpen omdat ik van den waan bevrijd ben, dat ik niet meevecht om eigen belang, geen misbruik zal maken van mij verleende opdracht!

Ja, hij alleen die met zichzelf bevredigd is, kan volkomen zijn aandacht aan anderen gunnen. Zeer streng voor zichzelf, en zeer toegevend voor anderen. Ziedaar zijn leuze. Aldus ontwaakt in hem een *mildheid* van inzicht, een milde goedheid in de gedachten, en een groot medelijden. Langs dezen weg gaat hij tot de menschen. Met geestkracht zal hij streven om de lieden van hun waan te bevrijden, en waar het gebeuren kan om den nood te milderen, te lenigen, om meer harmonie, meer evenredigheid, meer recht onder de menschen te brengen.

Het zuivere, belangelooze, helpende, milde medelijden is dus te bereiken langs den weg van den geest. Ziedaar de uitweg in Boedha's leer, ziedaar Schopenhauers levenswijsheid.

Nadat de leer van de zegevierende, vrije gedachte ons aldus is duidelijk gemaakt, wordt het ons meteen gemakkelijk om te begrijpen hoe deze leer de echte kern, de grondslag van ons maatschappelijk streven behoort te zijn.

Het komt me voor dat het liberalisme, in den grond van zijn streven, deze waarheid huldigt, dat het buiten deze waarheid niet kan bestaan, dat het in den grond, bewust of onbewust, daarmee overeenstemt.

Toen reeds in de 17e eeuw en over gansch de 18e eeuw een streven merkbaar werd om de gedachte te bevrijden uit de strakke sporen van het dogma, - toen het geloof deze enkelen niet meer bevredigen kon, - toen streefden ze naar de vrijmaking van den geest. Was dat niet de eerste stap om de wereld van den wil en den waan te verlaten, en om de wereld van het intellect, van de voorstelling te bereiken?

De wereld stond gekluisterd in verouderde maatschappelijke vormen, welke, in vroeger tijd, eens volledig hadden beantwoord aan de behoeften van de samenleving, maar nu als dorre takken den groei van het jonge hout belemmerden.

Tegen dit alles trok men nu ten strijde. In geestdrift geraakt door de gedachte van bevrijding, streefde men naar vrijheid - in alles, voor allen, op alle gebied. Door den overmoed van dat denkbeeld ging men te verre, vandaar dat op een bepaald oogenblik de ware behoeften van den tijd werden miskend. Door verstarring van dat vrijheidsprinciep heeft het liberalisme zich wel eens gekant tegen de nieuwe maatschappelijke vraagstukken, juist waar de wet van mildheid en medelijden de tusschenkomst van hooger hand verlangde. Toen was het liberalisme afgedwaald van zijn echten zin.

Deze dwaling is terug te voeren op de menschen. Zij beteekent niet dat aldus de levende kern van waarheid, waaruit het liberalisme geboren is, daardoor was gestorven.

Neen, ondanks dat vervolgde het groote bevrijdingsproces zijn gang.

Het blijft de hoofdbezergdheid van het liberalisme, dat het in alles en boven alles, steeds streeft naar verlichting van de geesten, naar ontwikkeling van het onderwijs op alle gebied, naar verspreiding van kennis in alle richtingen, - dat het de wetenschap als zijn standaard verkiest!

De wetenschap!

Is er iets in de wereld meer in overeenstemming te brengen met de kern van het Boedhisme, dan wel de wetenschap?

Deze werking van het intellect, dat zich losmaakt uit den subjectieven wil, den waan verlaat om objectieve kennis op te doen, kennis om de kennis - wetenschap om de wetenschap - is dat niet gansch het Boedhisme? Alle scholen van Europa zijn in hoogsten aanleg leerplaatsen van Boedhisme, alle hoogescholen Boedhistische tempels, alle geleerden volgelingen van Boedha!

Zij zijn het zeker niet naar de letter, maar zij zijn het naar den geest!

Wanneer nu het liberalisme zijn hoofdbelangstelling gaat wijden aan verspreiding van kennis, dan gebeurt dit naar den maatstaf van zijn wijsgeerige overtuiging.

Zeggen dat het liberalisme steunt op de 'vrije gedachte', en ijvert voor meer kennis, meer ontwikkeling, meer ontvoogding, - dan beteekent dit in andere woorden dat het streeft naar verlossing uit den waan van onzen zinnenroes, uit de ellende van onze blinde hartstochten - om te bereiken de objectieve vrijheid van den geest, den weg op te gaan naar het afsterven van ikzuchtige begeerten, - uit de wereld van den wil in de wereld van de beschouwing - uit de wereld van 'Sansara' op weg naar het Nirwana.

Daar staan we nu met onze bevrijde geesten. De groote beslissende stap, welke ons op ons eigen standpunt brengt, is gedaan. We kijken zonder vooroordeel de wereld in. Geen waan benevelt ons meer.

En daar woelen en krioelen de menschen onder malkaar in het eindeloos wisselende tooneelspel van ontstaan, worden en vergaan; daar kwellen en verscheuren ze elkaar in nuttelooze, dolle woede, daar is steeds nieuwe, oneindige nood voorhanden, - daar verrijst elk oogenblik een nieuw vraagteeken.

Wat zegt onze geest ons thans? Langs den weg van de geestelijke verlossing zijn we gekomen tot deze hooge zedelijke vrijheid: zeer streng voor ons zelf, - zeer mild voor de anderen. Het groote, genereuse gevoel van het medelijden vervult geheel ons intellect.

Welnu, met onze klare kennis en onze milde gezindheid mogen we alle vraagstukken aandurven. Zonder waan en zonder eigenbelang,

geheel en gansch objectief mogen wij onderzoeken en arbeiden om de wetten te bepalen waarbij elke nood gelenigd wordt, elk vraagstuk zijn beste oplossing verkrijgt.

Arbeiden met zelfbetrouwen! - Niets doet ons terugschrikken, van geen enkel onderzoek komen wij te huis met leege handen. Geen ander middel om zonder vreeze de geheele toekomst tegemoet te zien, dan dit dubbele streven: *kennis* en *mildheid.*

Dat is de weg!

De klaarblijkelijkste openbaring van deze nieuwe toekomst van het liberalisme ligt zeker in het optreden van deze partij in Engeland, sedert de laatste vijf jaar.

Volksgunst bracht haar terug aan 't bewind, - en daar staande tegenover de toestanden, gebeurt deze blijde verrassing: de regeering komt voor den dag met een gansch programma van maatschappelijke hervormingen, zoo radikaal ingrijpend in de toestanden, dat men blijde verwonderd staat hoe ze het aandurven! Een daad van mildheid. Met zulke mildheid moet de toekomst worden voorbereid.

Het ware verwaand te beweren dat de leiders daarginder deze gezindheid letterlijk hebben geput uit de hierboven omschreven wereldbeschouwing. Doch is het niet bewust, dan komt zij onbewust er mede overeen. Alleen zulke wereldbeschouwing wijst op deze mildheid uit. Om deze mildheid aan te kweeken is er geen andere weg dan dat we den echten zin van het Boedhisme aanvaarden als ons richtsnoer.

Laat ons alle misverstand vermijden. De slotsom van dit onderzoek zal vreemd voorkomen aan velen. Zij zal tegenstrijdig blijken met hetgeen sommige gezaghebende woordvoerders hebben verkondigd hun leven lang. Deze gedachten zullen indruischen tegen lang gevestigde opvattingen, aan sommigen voorkomen als een moord gepleegd op gansch hun gedachtenstelsel. Anderen zullen haar aanzien als een droombeeld, een fantasie, een aardigheid.

En toch kan de diepe ernst aan eene wijsgeerige beschouwing geen andere verklaring uitwijzen welke ons volkomen bevredigt. Al mogen sommigen met nog zooveel eigenzinnigheid wanen dat de waarheid elders ligt, gereedelijk mag hun toegegeven worden alles wat ze doen naar hun zin. Menschen zijn menschen. Verscheidenheid is het kenmerk in hun voorkomen. Honderd liberalen zijn honderd

verschillende menschen, met elk zijn eigen gemoed, zijn eigen inzicht. Doch in zooverre hun gedachten terug te voeren zijn tot eenzelfde wereldbeschouwing, zijn al deze gedachten onbewust op eenzelfde levenswijsheid opgebouwd. Daarom denk ik te mogen zeggen: uw doen en laten is maar uiterlijk, is maar een verschijnsel, een voorstelling, doch onder dit kleed ligt diep en onbewust in uw gemoed eenzelfde ziel, eenzelfde waarheid in uw geest.

Laat ons alle verwarring vermijden. Niet bij alle menschen leven hart en geest in dezelfde maagdelijke zuiverheid. Niet allen zijn schoon door de echtheid van hun karakter. Velen zijn slim, behendig, ja verstandig en schrander, maar zij bezitten geen diepe eigen overtuiging waarvoor zij leven. Wanneer zij dan meestrijden voor gedachten, dan doen zij het uit beroep, uit eigenbelang. Zij sluipen binnen in alle partijen, zij geraken er tot aanzien en macht. Zij verrichten nu eens goeden arbeid, om dan weer veel kwaad te stichten door hun ikzucht. Zij vertegenwoordigen soms de partij, maar zij hebben geen deel in de levende groeikracht van de gedachten; zij zijn geen bouwmeesters van overtuiging. Het geheimzinnig roerende, onbepaalbare gemoedsgeweld, dat in het bloed meewerkt om de gedachten sprankelend en zuiver op te wekken, deze gemoedskracht is in hen gestorven.

Wanneer wij dan speuren naar de levende, kiemrijke kern van het liberalisme, dan moeten wij deze bij hen niet zoeken. Dan mogen wij onze aandacht afwenden van het kleine woord- en gebarenspel dat hier en daar uit de hoekjes opgaat - en ook van het luide geschreeuw dat door anderen wordt uitgekraaid - maar dan moeten wij zoeken in den stralenden geest van de edelen, in het gouden gemoed van de goeden. Beide brengen het licht! Tot hen komen ten slotte allen over met hun betrouwen. Tot hen komen ze, bewust of onbewust, van hen verkrijgen zij het wachtwoord.

Wanneer men, diep in zichzelf teruggekeerd, de bronnen opspoort waaruit men zijn overtuiging ontwikkelen moet, dan kan het licht alleen opklaren uit het hooger omschreven inzicht: dan is klaar en onveranderlijk de wet van het liberalisme, deze Boedhistische levenswijsheid: *kennis* en *mildheid.*

Ziedaar de kern van ons leven, het onbewust verleden van onze partij, de klare, duidelijke toekomst waardoor we nog eens in Europa

een groote beteekenis verkrijgen, binnen de eenige tientallen van jaren die nu volgen.

Ten einde dit geheel duidelijk te maken, is het nuttig eens daartegenover te stellen het standpunt, waarop de tegenpartijen zich bewegen.

Laat ons niet met minachting op onze tegenstrevers neerzien.

Wanneer men de wonderbare kracht van de katholieke partij nagaat, en tevens vaststelt met welke lenigheid zij zich aanpast aan de noodwendigheden van den dag, met welken doordrijvingsgeest zij haar maatschappelijke werken opzet en onderhoudt, dan staat men in ontzag daarvoor.

En als men dan vraagt naar het waarom van dit alles, dan antwoorden ze fier: omdat wij gelooven, omdat het geloof ons den moed schenkt en de bezieling, welke u ontbreken. Het geloof is de hefboom van de zielen - het verleden en de toekomst van het menschdom, de macht van de wereld.

Zeker, dat is waar! En toch kan óns dat niet bevredigen, toch kunnen wij niet meegaan in hun schare. Want als wij deze beschouwingen toetsen aan een hooger gedachtenlicht, dan is deze waarheid maar schijn, hun krachtig zelfbetrouwen maar een droom, en hun blind geloof niets anders dan een vorm van den hooger omschreven *waan!*

Hoort ge in ‘gelooven’ hoe het woord ‘lieven’ daarin zit? Gelooven is een vorm van de liefde. Deze onleschbare dorst, deze blinde gehechtheid welke ons met alle kluisters van onze zintuigen aan het leven vastbindt, - déze liefde - onze blinde wil -, deze liefde kent niets anders dan haar eigen zelve. Zij brengt alles neer op onze eigen begeerten en wij stellen ons alles voor gemaakt en geordend ten onzen gerieve: het is de waan dat de wereld goed is, geschapen tot ons gebruik, met ons zelven en onze behoeften als middelpunt. Ziedaar het geloof: onze wil en onze verlangens als oorzaak en reden van bestaan van de wereld, - en God de Schepper van dit alles, geschapen uit onze verlangens, uit onzen waan, naar het beeld en de gelijkenis van onszelf.

En wanneer de geloovige nu inziet hoe geluk en bevrediging tóch niet zijn te bereiken, - dan droomt hij van een beter bestaan, een zoeter leven, een hemel, om het onrecht van deze wereld weer goed te maken, goed en kwaad met beiooning of straffe te vergelden. Hij kan zijn verlangen niet losmaken uit den waan dat het toch eens gebeuren moet. Het geloof is een waan; - ook de hoop is een waan.

Om nu troost en bevrediging te bekomen wordt deze waan halsstarrig aangekweekt. Zoo wordt het geloof de hoofdzaak in het leven. Alles komt er op neer: de mensch geschapen om de wereld te gebruiken en daarin verdienste te verzamelen voor een later geluk, dus alles herleid tot den dienst van God, alles om de glorie van God!

Niets kan in het leven gebeuren of gedaan worden, of het is onderworpen aan deze nevenbedoeling: alles is middel tot Godsvereering en eigen zaligmaking.

Met zulk een waan in de ziel is geen handeling van den mensch vrij te pleiten van belangzucht - hoe onschuldig en edel deze ook zij -. Maar alles en alles is berekend op voortplanting van het geloof.

En dat is gevaarlijk voor de anderen!

Wanneer men staat voor de vraagstukken van staatkundigen en maatschappelijken aard, en men laat alle onderzoek naar de goede oplossingen ondergeschikt blijven aan godsdienstige bedoelingen, dan komt het uit hoe weinig vrij hun oordeel is, hoe het de vraagstukken toch niet objectief, om zichzelve, behandelt.

Het ligt niet in mijn aard om te betwijfelen dat de moreele grondslag van het geloof hun niet veel goede, ja uitstekende bedoelingen ingeven kan. Zeker, het geloof is voor hen een band, een hulpmiddel, een kracht. Men mag hun ijver en hun moed bewonderen. Maar steeds blijven zij eenzijdig, steeds is er in hun handelwijze iets strijdlustigs. Soldaten van Christus blijven zij in hun blinden ijver; vrede verleenen zij aan hun volgelingen, maar haat zaaien zij en verdrukking oefenen ze uit over degenen die niet met hen zijn. ‘Wie niet met mij is, is tegen mij.’ Voorvechters blijven zij. Omdat hun geloof is ontstaan uit alle verlangens en driften te zamen, uit liefde en haat tegelijker tijd, omdat hun geloof een vorm is van den blinden *waan!*

Zeker, langs den weg van de liefde, van het gevoel, bereiken

zij een zeer hooge zedelijke waarde. Zij verrichten wonderen van toewijding, van broederlijke hulp onder de menschen in hun nood.

Ook deze menschelijke broederliefde is, ten slotte, een dronkenschap van zinnen, een deel van den *waan.*

Maar wij hebben gezien dat de bronnen van het gevoel worden gezuiverd bij hem, wiens intellectueele vrijheid de bovenhand neemt.

Wij hebben geleerd hoe het groote, milde medelijden te bereiken is over de wegen van intellectueele bevrijding. Indien het nu waar is dat het menschdom zich verder verheffen moet op intellectueelen weg, dat onze eenmaal losgeboren gedachte haar licht moet verspreiden over de wereld, - dan moet deze edele dronkenschap van het gevoel, deze liefde fataal onder de menschen opklaren, en van wezen veranderen, over den intellectueelen weg.

Het geloof, in zijn edelste openbaringen, staat toch maar in het teeken van den *waan.* En wij kunnen ons in den *waan* niet meer schikken!

Sterk en ontzagwekkend staat aan den anderen kant het socialisme. Alle armoedigen en misdeelden, de groote oneindige hoop van hen die harden arbeid verrichten tegen karig loon, - alle dezen te zamen begroeten het socialisme als een nieuwe belofte: verbetering in hun toestand, minder harde arbeid en beter loon, bescherming in hun menigvuldigen nood, opbeuring in alle opzichten, verbetering van hun toestand, kortom.

Deze gedachte, in alle opzichten verleidelijk en prijzenswaardig, draagt in haar eigen een ontwikkelingskracht, welke ontzag verwekt.

Dat hun streven billijk, rechtvaardig is, - dat de vraagstukken welke zij opwerpen van het allergrootst belang zijn in het organische leven van het menschdom, dat betwijfelt niemand.

En toch kan deze standaard niet iedereen rondom zich scharen. Toch is er in deze levensopvatting iets dat velen op slot van rekening moet terughouden. Want ook de socialisten staan in het teeken van den *waan.*

Zij stellen als onmiddellijke vooruitzetting hun verlangen naar beterschap en dat streven kan noodzakelijkerwijze niet zonder strijd

gedijen, niet zonder hartstocht, niet zonder geweld, zonder drift, zonder die eenzijdigheid welke alle verlangens in blinden ijver op hun eenig doelwit terugvoert en den waan aldus aankweekt.

Nu weet ik zeer goed dat het niet mogelijk is, ook niet menschelijk, alle menschen van den waan te bevrijden. Daarom moet het socialisme al onze welwillendheid genieten. Maar als men streeft naar het vrije inzicht, als het licht over het wezen van de wereld in ons is opgegaan - dan kan men zich niet aansluiten bij een beweging die uit den hartstocht alleen is geboren, dan schouwt men te veel op het beeld van een wereldorde, dan streeft men in den geest naar een evenredig verminderen van alle kwalen, waarbij elke eenzijdige strijdlust ons als onwaardig voorkomt.

Zoo staat het socialisme in den waan, omdat het zijn opvatting regelt naar een plan van inrichting van de toekomstmaatschappij, dat gansch is opgebouwd uit den geest van eenige idealisten. De 'toekomstmaatschappij', vervult, in den waan van de socialisten, precies dezelfde rol als de hemel bij de geloovigen.

Maar de wereld spreekt hen tegen. Zij wisselt steeds in haar uiterlijk; alles verandert; daarom zal de werkelijkheid van het leven op een gegeven oogenblik dat ideale plan van maatschappelijke inrichting komen logenstraffen.

Alle droomen behooren tot het gebied van den waan.

Doch er ligt in het streven van de socialisten ook een zucht naar meer ontwikkeling, meer kennis, al stellen zij dan ook vooralsnog de stoffelijke behoeften op den voorgrond.

Welnu, dit streven naar kennis en ontwikkeling stelt den weg open naar de intellectueele bevrijding uit den waan, naar het standpunt van Schopenhauer en Boedha. Wellicht gebeurt het dat de wet van vervorming en evolutie de leiders van het socialisme naderbij brengt bij het standpunt, waaruit liberalisme zijn kracht moet putten. En wanneer eenzelfde levenswijsheid hun bedoelingen ingeeft, dan komen zij nog eens tot elkander.

Ziedaar op wijsgeerig gebied het groote onderscheid. Socialisme en kerkelijke partijen, beide berusten op den waan, op dat geloof in hun eigen zelven, waarbij al hun doen en laten opkomt uit de troebele verlangens van hun leven. Zij hebben honger alle twee, en hun maag is groot, - groot genoeg om de wereld te verslinden.

Het menschdom is nu eenmaal zoo; strijd is onvermijdelijk. Daarom mogen zij onder elkander vechten. Wat ze voorstaan in hun wil, daarvan kan menig punt een groot nut stichten op zijn tijd. Doch alles wat van hen komt zal, in zijn geheel, eenzijdig blijven, eenzijdig en onvolledig, evenals de waan waardoor ze bestaan.

In het vrijen om de volksgunst hebben zij het op ons voor, dat is niet te ontkennen, dat is nu eenmaal zoo.

En toch mogen we daarom aan onze toekomst niet twijfelen. Er komt een tijd waar hun blinde waan ze afvoert van de goede wegen. Zij moeten om de beurt verslijten, zooals alles in de natuur is onderworpen aan de wet van ontstaan, worden en vergaan.

En dan roept de nood van den tijd om verlichting; de geesten schudden den last af van den waan; dan, dan komen alleen de intellectueelen, de vrijwillig tot zelfverzaking gekomenen, de tot mildheid gestemden, aan de beurt.

Katholieken en socialisten, beiden binden de menschen aan hen vast door het geloof - tot óns komen zij met het betrouwen.

Daarom moet de nood van de tijden, op het gepaste oogenblik, ons inzicht laten doorstralen. Daarom moet het op zijn tijd gebeuren dat degenen die vrij zijn van den waan, boven dezen waan verheven, eens alles bijdragen tot het stichten van den maatschappelijken vrede, tot het invoeren van harmonie en vooruitgang.

Het liberalisme heeft nog eens een groote toekomst in de wereld: wanneer het in zijn innigste wezen zijn zal hetgeen het wezen moet, wat het alleen zijn kan, ja, laat me zeggen meer, wat het steeds in den grond heeft willen zijn, al was men daarvan niet bewust, of al dacht men dat de waarheid elders lag.

Zoo moge dan deze levenswijsheid het betrouwen van de menschen winnen. Al komt elke dag ons met iets anders verrassen, al staan we nu eens verdonderd en verslagen tegenover onbegrijpelijke noodwendigheden, al staan we nu eens verlaten wijl de menschen zich afkeeren van ons, om ons alleen te laten met onszelf te midden van alle tegenstrijdigheden, - wij mogen in ons eigen schouwen: daar, diep in onszelf komen al onze gedachten neer op ons hooger inzicht, de troost zit in onze eigen gedachtenklaarheid, in onze eigen ontzegging - en de toekomst ligt in onze leus: kennis en mildheid.

Wij weten nu welke de leidende geest is welke alles in ons bezielt.

Wij weten welke de reden is die ons tegenover alle wisselvallige vraagstukken van heden en van morgen met eenzelfden moed, eenzelfde standvastig streven het vertrouwen schenkt om te arbeiden.

Wij kennen de kern, het innige wezen in ons, datgene dat niet verandert, de baarmoeder van al onze gedachten.

Wij mogen betrouwen en arbeiden. Omdat wij leven in den gedachtenvrede.

Neen, wij twijfelen niet.

In deze ure van inkeer in onszelven, waar wij onzen geest en ons gemoed t'akkoord stellen met ons denken en doen, laat Schopenhauer onze toevlucht zijn en Boedha ons symbool!

Sakya Moeni, de verlichte Boedha, was zoodanig doordrongen van de wisselvalligheid van het bestaan, hij zag zoo duidelijk hoe alles onderworpen is aan de wet van ontstaan, worden en vergaan, dat hij besefte dat zijn leer, in den door hem gegeven vorm, niet eeuwig duren zou. Evenals 32 Boedha's aan hem reeds waren voorafgegaan, telkens hun leer verduisterd en verloren om opnieuw te worden verklaard en afgekondigd, zoo zouden na hem nieuwe Boedha's een nieuw licht komen verspreiden over de leer. Zelfs was de naam van den toekomstigen Boedha hem bekend. ‘Maitreja’ heette hij in het Sanskriet. Nu wij er toegekomen zijn om ook de eigennamen te vertalen, dan luidt deze naam voor ons ‘Schopenhauer!’

Vermits de nieuw afgekondigde leer in een gansch ander gewaad, als nieuwe waarheid verschijnen moet, dan is onze moderne wetenschapplijke geest, ons streven naar kennis het nieuwe Boedhistische licht, - en de daaruit geputte levenswijsheid, ons streven in mildheid, de nieuwe Boedhistische moraal.

Waarlijk, het licht van Azië gaat op als een dageraad over Europa.

Wij liberalen, mennen den zonnewagen.

Wij liberalen, zijn allen Boedhisten in den geest. Laten wij dan Boedha als ons symbool erkennen, en laat ons onze kracht putten uit deze laatste woorden, welke de verlichte Boedha sprak tot zijn volgelingen, alvorens hij het Nirwana intrad:

‘ ... Mijn broeders, gaat en streeft met geestkracht,’

November 1911.

JORIS FASSOTTE.

Te Sint-Hubert.

Er wordt een bijzondere toelating van den Minister van Justitie toe vereischt om heel de inrichting van dat aldaar bestaande Staatsgesticht - een verbeteringshuis - te mogen zien.

Ik was gedurende eenige dagen te gast bij de familie van den Bestuurder.

Het gesticht is gelegen in een groot, fraai dorp, dicht bij de kerk, in een boschrijke bergstreek, meer dan vijfhonderd meter boven zeepeil. Gezond en verkwikkend is er de lucht, dikwijls blauw de hemel als in een zuiderlijk land en de wind mag er vrij en vroolijk in de eeuwenoude boomen zijn lenteliederen suizen of zijn herfst- en wintergramschap uitloeien.

Het gesticht herbergt driehonderd jongens: zij zijn oud van dertien tot achttien jaar; maar sommigen blijven er tot hun meerderjarigheid; ongeveer zeventig ten honderd zijn Vlamingen: het zijn vagebonden, het ouderlijk huis ontvlucht, langs de straat opgeraapt, dieven, schenderijdoeners, ook wel brandstichters of jongens, die vroegtijdig moordaanslagen hebben gepleegd, schuldig aan allerlei vergrijp; ook kinderen van veroordeelden, van dronkaards, of van hun familie verstooten knapen. Allen rampzaligen, die vaak het misdrijf van hun voorzaten boeten en slachtoffers der erfelijkheid en der omgeving zijn.

Ik had heel het ontzaglijk gebouw, of liever de talrijke gebouwen doorwandeld, de spijszalen, de luchtige slaapplaatsen, de kleedkamers, de keuken, waar in ketels, groot als halve tonnen, rijstpap voor het avondmaal gereed stond. Het was op een Zondag, en dan krijgen de jongens die zeer begeerde lekkernij.

Het was interessant om de werkplaatsen te bezichtigen: zij leeren er alle bedrijven: smeden, schoenmaken, kleermaken, schilderen, zelfs decoratieschilderij. Zij mogen hun vak kiezen, maar

eens hetzelfde gedurende eenigen tijd beoefend hebbend, moeten zij er voort in varen.

Het gesticht heette vroeger: *Penitentiehuis (Maison de Pénitence)*, maar zulke vernederende naam aan een verblijf voor gestrafte knapen, waarvan er velen onbewust kwaad hebben misdreven of tot inkeer gekomen zijn, is liefderijk veranderd in: *Weldadigheidsgesticht (Ecole de Bienfaisance)*.

Het is een oud klooster, eertijds bewoond door paters van de orde der Benedictijnen, uitgejaagd na den inval van Dumouriez, in November 1792, nationaal goed geworden.

Op de binnenplaatsen zag ik van boven door de breede ramen der gangen, de jongens wandelen, twee en drie te saam, of joelend ondereen spelen. Zij dragen geen uniform meer, enkel nog een zwart petje met een roode bies rond, het eenige wat nog iets overhoudt van een algemeen herkenningsteeken aan gevangenschap. Er worden overigens van bestuurlijken kant stappen bij de hoogere overheden aangewend om dat ook door een ander hoofddeksel te vervangen. De jongens zijn als burgerskinderen in 't grijs gekleed. Zij hebben ook elk een zwart frakje, dat zorgvuldig boven een plankje aan het voeteneinde van hun ledikant ligt geplooid; dat dragen ze op de wandeling onder 't geleide van muziek.

Het streven van den huidigen Bestuurder is om de jonge gestraften door zachtheid op den goeden weg te helpen; eerbied voor hen zelven op te wekken, door alles te weren wat hun opsluiting aan dwang en gevang doet gelijken.

Het is aandoenlijk om zien, hoe de aangezichten - over 't algemeen gezond, blozend - ophelderen, als men met hem over een binnenplaats gaat, en hoe vlug en diep de petten afgenomen worden. Zij zijn niet bang voor hem; hij - hoewel een nog jonge man - is als een vader voor al die knapen. Tevens ontzien zij hem als een streng rechter; maar het schijnt alsof hun gezag veel meer uit angst ontstond van hem te mishagen, dan uit schrik voor tuchthuisstraf.

Onder de boomen, waarvan de herfstbladeren als gouden snippers, luierig neerfladderden, zag ik ze dus spelen in de warme zon. Een toeziener, met gele galons aan hals en mouwen, verscheen met een grooten, vollen grauwen zak; al de jongens - bijna volwassenen

- bijna allen even groot - stelden zich op een paar lange rijen. De surveillant ging van den een naar den ander, telkens een greep in den zak doende.

‘Noten,’ berichtte mij de Directeur, ‘zij krijgen er elk een gelijke hoeveelheid en zullen er nu voor met de kaart, of eenig ander spel spelen.’

‘Al die jongens, die toch meest misdadigers zijn, indien zij eens aan 't muiten gingen! Die toezieners zijn zeker sterk gewapend?’ vroeg ik.

‘Eertijds ja, nu niet meer. Gevaar loopen ze niet; moesten er jongens zijn, die ze kwaad willen, de overigen zouden ze al gauw verdedigen. Ook kennen de verbrekers de straf, die hen wachten zou.’

De infirmerie staat van de grootere gebouwen afgezonderd. Een paar nonnekens en een overste verblijven er onafgebroken.

‘Zijn er dikwijls zieken?’ vroeg ik.

‘Zelden,’ luidde het antwoord.

Nu lag er toch een jongen in een der bedden, heel alleen.

Hij zag er gezond uit, hij bloosde als een kriek en lachte ons aan. Zijn bruine oogen blonken van levenslust.

Hij leed aan een verzwering van het been, veroorzaakt door een ongeval.

Zijn toestand was onrustwekkend geweest; nu werd het beter.

De zon scheen in de zaal; van boven door de hooge ramen zag men den hemel blauw.

Geen het minste geluid drong tot daar door.

‘Verveelt het liggen u niet?’ vroeg ik.

Hij knikte.

‘Vraag boeken aan den surveillant, hij zal u boeken brengen; zeg, dat ik het hem opdraag,’ sprak spoedig de Directeur.

‘Mag ik den jongen eenige centen geven?’ vroeg ik, toen wij buiten de deur waren.

‘Neen, dat is verboden.’

Verder gaande, dacht ik nog na over dat alleenliggend knaapie, misschien vijftien jaar oud, op dien mooien herfstdag, en dat zulk een braaf voorkomen bezat.

‘Wat heeft die toch misdreven, dat hij in een verbeteringshuis zit?’ onderzocht ik.

‘Hij is het ouderlijk dak ontvlucht, dagen lang uitgebleven; hij heeft zijn moeder door angst bijna den dood aangedaan, Zijn vader zelf heeft hem hier in geholpen, in een vlaag van gramschap. Hij is hem gisteren komen bezoeken, zijn vader. Hij zat langen tijd bij het bedje, met de hand van den kleine in de zijne.’

O kinderliefde, die geen wrok ooit kent!

Wij kwamen op een binnenplaats, met allerlei bloemen in bloei. Aan den overkant stond een gebouw, met kleine hooge vensters sterk getralied.

‘Wat is dat?’

‘Het gevang.’

Wij klommen eenige treden op.

Met den hoofdsleutel, die voor alle deuren dienst deed, werd krakend geopend.

Wij traden in een tamelijk lange zaal. Van weerskanten waren er deurtjes in den muur.

‘De cellen.’

‘Er zit toch niemand in?’ vroeg ik met een beangstigd voorgevoel.

‘Jawel, één. Ik straf heel ongaarne,’ zei de Directeur, ‘mijn doel is allen dwang, als 't mogelijk is, af te schaffen, maar...’

En hij trok het schuivertje weg op een der middendeuren.

Ik keek naar binnen door het kleine gaatje:

Daar zag ik een grooten jongen staan in hetzelfde grijs pak, dat allen dragen. Bij hem was het eenigszins grauw bezoedeld. Mij dunkt dat hij klompen aan had.

Zijn hoofd helde schuin op zijn schouder, zijn armen hingen als verlamd naast zijn lijf. Heel zijn houding duidde vernedering of stomme wanhoop aan.

In den hoek links lag er een lange schuin-hellende zwarte plank: - zijn bed; daarboven er aan vast, een horizontaal plankje: zijn peluw. Geen lakens, geen deken, geen waschstand, geen tafel, geen stoel...

Het licht viel op dit alles door het hooge tralieraam.

‘Zooveel misdreven om zoo streng te boeten?’ Dacht ik het of zei ik het hardop buiten mijne wete?

‘Ja,’ antwoordde de Directeur, nadat hij het kijkgaatje toegeschoven had. ‘Hij zit er voor veertien dagen. Nu zijn er vijf van verstreken. Den eenen dag krijgt hij water en brood, den anderen dag gewoon eten, maar een verkleind rantsoen. In de week moet hij wol plukken, een gegeven hoeveelheid, des zondags heeft hij niets te doen.’

‘Gruwelijk,’ kon ik niet nalaten te zeggen.

De Directeur aarzelde een oogenblik; toen begon hij op een toon van zelfverontschuldiging: ‘De beteugeling was hier noodzakelijk; zijn tegenwoordigheid leverde gevaar... hij heeft... hij..., maar ik kan het moeilijk uitdrukken...’

Hij zweeg in eens.

Ik dorst niet verder aandringen. Hij berichtte mij nog dit, aangaande de opsluiting in de cellen:

De nieuw aangekomenen, die onbeschoft verklaren, dat ze niet werken zullen, of de luiaarden worden naar een cel gebracht en opgesloten, zonder eten noch drinken. Een surveillant houdt buiten de deur de wacht. Zoodra zij op de deur kloppen en verklaren, dat ze werken willen, worden ze er uit gelaten.

Sommigen houden het wat uit. Geen meer dan vier en twintig uren.

Toen wij weder de speelplaatsen doorkruisten, waar het toeging in vroolijke luidruchtigheid en druk dooreengewemel van die honderden jongens, dwaalden mijn gedachten nog naar dien rampzaligen misdadiger, eng opgesloten, troosteloos alleen, als een konijn in zijn ton of zijn hokje; maar met het menschelijk besef van zijn akelig lot en zijn ontoombaar verlangen naar open lucht en vrijheid.

Reeksen automobielen - open en gesloten - stonden des anderendaagsmorgens al vroeg op de dorpsplaats, bestemd voor de jagers op het groote wild in de groote bosschen.

Het was een aanblik van bedrijvigheid en levenslust.

En wij ook reden naar die bosschen des namiddags, met een paar kloeke paarden in een open koets.

Uren verre reden wij er rond...

Zonderling! Wij zagen geen enkel ree, noch groot noch klein, op heel dien langen tocht; zelfs geen haas uit het struikgewas springen.

'Hoe komt dat toch?'

'Het zit hier vol allerlei wild; maar ze houden zich schuil. Jammer, dat ge hier niet zijt op het gunstig tijdstip. Het is verbazend om hooren, hoe de herten 's avonds vechten, dat het hout hunner horens kraakt en breekt en hoe ze blaten en elkander narennen in het bosch.'

Toen volgde er een nacht van slapeloosheid: een van die nachten, waarop de geest een helderheid verkrijgt, die hem alles - met pijnlijk prikkelend waarnemingsvermogen - als de werkelijkheid zelf voortoovert:

Ik zag de mooie, groote kerk, die ik den morgen te voren bezocht had; de geloovigen, talrijk tot eene der zitplaatsen in het koor naderen, waar een pastoor stond met de reliquie van den heiligen Hubertus, patroon der streek - die hij ter wijding voortdurend met een kleinen stamp drukte op ieder voorwerp, dat voor hem beurtelings werd neergelegd op den rand der borstwering; ik zag andere menschen staan voor eene gesloten kapelle, 'de pelgrims,' fluisterde men, aldaar wachtend om zich zelven weldra te laten zegenen met de stool van den heilige: alles onfaalbare behoedmiddelen tegen de hondenrazernij. Ik zag weder in visioen de kraampjes op de hellende dorpsplaats, tenten met linnen overdekt, waar al die te wijden voorwerpen verkocht worden: rozenkransen, papiermessen, doekspelden, penhouders, potlooden en wat niet al! Deze - behalve de paternosters - zijn meest in metaal, en op alle - zonder falen - staat een hert afgebeeld, met een verguld kruis tusschen zijn horens van hout.

En tevens herinnerde ik mij de legende, die daaraan verbonden is[(1)]:

De heilige Hubertus of Sint-Huibrecht, zooals de boeren hem noemen, was de zoon van den hertog van Aquitanië, een afstammeling van de eerste koninklijke familie van Frankrijk. Hij zag het licht in 656.

Godvruchtig opgevoed door zijn moeder en zijn tante Oda, die

(1) Zie: Bertrand, oud-onderpastoor van St-Hubert, Hillegeer, Jonas, Roberti. Allen van de Sociëteit Jesu: *Leven van den Heiligen Hubertus.*

later heilig werd verklaard, toonde hij wel groote geestesgaven te bezitten; maar zooals het meerendeel der adellijken van zijn tijd, liet zijn gedrag te wenschen over. Hij verbleef aan het hof van den koning van Neustrië. In 682 huwde hij Floribanne, een dochter van Dagobertus, graaf van Leuven; maar noch het huwelijk met een bij uitstek godvreezende gemalin, noch de predikatiën van zijn tijdgenoot, den heiligen Lambertus, bisschop van Luik, vermochten het hem 't pad der deugd te doen bewandelen. In losbandigheid en liederlijkheid sleet Hubertus zijn dagen.

Hij was een hartstochtelijk jager en de onmetelijke wouden der Ardennen waren zijn lievelingsoponthoud.

Op een goeden Vrijdag, in plaats van boete te doen en te bidden voor zijner ziele zaligheid, zwerfde hij in het bosch. Hij zag een groot hert door het slaghout breken. Hij spande reeds zijn bogen... maar iets onverklaarbaars hield plots zijn hand tegen.

Het dier vluchtte niet, verschuwd voor hem, wat hij natuurlijk verwachtte.

Het bleef eerst staan; toen naderde het zelf den jager tot heel dicht bij hem.

Tot de verstomming van Hubertus bemerkte hij, dat het een gouden kruis tusschen zijn gewei droeg.

Een luide stem sprak tot hem nagenoeg de volgende woorden: ‘Hubertus, Hubertus, tot hoelang gaat gij beesten in bosschen najagen? Kom tot inkeer, nu dat het nog tijd is, of gij zult zonder toeven in de vlammen der hel geworpen worden.’

Hubertus steeg van zijn paard, knielde neder en riep uit:

‘Heere, wat eischt gij van mij?’

En het antwoord was:

‘Ga bij den heiligen Lambertus om mijn wil te kennen.’

Dat de wispelturige jager geen ander vermaan en geen ander bevel noodig had dan het zoo treffend van den hemel gegeven sein tot beterschap, hoeft niet gezegd.

Zijn jonge vrouw stierf in 685.

Hij had een zoontje, Floribertus genaamd. Hij liet de opvoeding van dat kind over aan zijn broeder Eudon. Erfgenaam van het hertogdom van Aquitanië, verzaakte hij zijn recht daaraan om als heremiet

te gaan leven in de bosschen. Als kleedij droeg hij enkel een boetkleed en een koord met knoopen ter zelf-kastijding.

Eindelijk sprak een goddelijke stem tot hem:

'Ga naar Rome.'

Hij deed het, niet vermoedend, wat hem daar te wachten stond.

Een engel had den Heiligen Vader, Sergius I, geboodschapt, dat bisschop Lambertus was vermoord. Dengene welke Sergius denzelfden dag aan den ingang van de kerk zou vinden, moest hij in dezes plaats als bisschop van Tongeren aanstellen.

Twijfel kon er niet bestaan aan de echtheid van het goddelijk gebod. Want van het visioen des engels, dat dadelijk verduisterde en verzwond, bleef in de hand des verbaasden Pauzen de staf van den heiligen Lambertus over!

In St. Pieterskerk ontwaarde hij slechts één persoon, een neergeknielden pelgrim. Het was Hubertus.

'Ik ben onwaardig, onwaardig van de verheffing tot bisschop,' sprak hij, gebracht op de hoogte van het geval.

Doch op hetzelfde oogenblik viel zijn pij ten gronde en stond hij bij mirakel gehuld in het ornaat van den overleden bisschop.

Maar de stool ontbrak!...

Hubertus twijfelde nog aan de goddelijke zending, toen een tweede mirakel, gevolgd door een derde, elke aarzeling overwon. De heilige Petrus reikte hem van uit den hemel een gouden sleutel als talisman om krankzinnigen te genezen; en Onze Lieve Vrouw, patrones van Tongeren, zond ook een engel uit den hemel op hem af met een witzijden stool, met goud geborduurd, als redmiddel tegen de razernij. Nu nog weigeren ware niet menschelijk geweest.

Hubertus liet zich tot bisschop zalven. De zetel werd naar Luik verplaatst, want Tongeren was verwoest geweest in 450 en de bisschoppen hadden sedert hun verblijf in Maastricht gehouden.

Dadelijk klom de bevolking van Luik, die tot dusverre een dorp was, in verbazende mate.

De oorzaak hiervan was grootendeels te wijten aan de aantrekkingskracht der aldaar verblijvende reliquieën van den heiligen Lambertus, patroon van die stad.

Sint-Hubert predikte het waar geloof aan de heidensche bewo-

ners zijner streek; hij vernielde hun tempels en verbrijzelde hun afgoden.

Groote blijken van Gods genade verkreeg hij nog: eens was de zomer zoo droog, dat het bed van de Maas zichtbaar werd; SintHubert verzamelde zooveel geloovigen, als hij kon, en begaf zich met hen naar de boorden van den stroom:

'Heere, sta ons bij in onzen nood!' bad hij.

En de staalblauwe lucht betrok, en het begon te regenen als een wolkbreuk.

Op een Zondag, terwijl hij een omreis door zijn bisdom deed, kwam een vrouw tot hem: hare handen waren stijf en toegegroeid, zoodat de nagels harer vingeren in den palm vaststaken met bloedende verwonding.

De ellendelinge had Gods gebod overtreden en op een kerkelijken feestdag zwaren arbeid verricht.

Schreiend biechtte zij in 't openbaar hare doodzonde.

'Dat God u vergiffenis schenke en u helpe,' sprak de heilige man, en in eens was alle spoor van kromming of kwetsuur verdwenen.

Eene andere vrouw was van den duivel bezeten, en gedurende een zijner stichtende sermoenen begon zij als een razende uit te vallen tegen hem.

Hij trad van zijn gestoelte, maakte het teeken des heiligen kruises over haar en gaf haar een kleinen kaakslag.

Zij viel ter aarde.

Een blauwachtige vlam sloeg uit haren mond. Zij stond op en glimlachte hem aan. Zij was van den duivel verlost.

Hubertus voelde zijn einde naderen, en toen werd hij ook door vrees bevangen voor de macht van Satan; maar hij bad vurig het Symbolum des geloofs, deed een zijner leerlingen gewijde olie halen, alsook gewijd water, hetgeen in de kamer werd rondgesproeid en de duivel was weldra - machteloos tot het uitvoeren zijner helsche kuiperijen - voorgoed verdreven.

Op 30sten Mei van het jaar 727 gaf Hubertus den geest.

Zijn begraafplaats had hij zelf aangeduid. Vele mirakelen gebeurden daarop.

In 743 werd het lichaam ontgraven, waarom verklaart de overlevering niet.

Er was geen teeken van ontbinding op te ontwaren. Het verspreidde zelfs een aangenamen geur.

In 825 vond Walcandus, bisschop van Luik, het in denzelfden gewenschten staat en deed het met groote plechtigheid naar de abdij van Andain vervoeren.

Wat er vervolgens mede geschiedde en hoe het aldaar verdween, weet men niet.

Tot op onze dagen wordt er naar gezocht, met de vaste hoop het onbeschadigd ergens weder te vinden.

Dat staat allemaal in houtsnee door de voormalige paters in het koor der kerk afgebeeld.

Die wonderbare door Gods moeder gezonden stool doet sedert zooveel eeuwen tot op onze dagen nog dienst: wie van een razenden hond gebeten is, begeeft zich naar de kerk van den heiligen Hubertus; hem wordt door den pastoor een atoom van de stool in de huid van zijn voorhoofd gestoken. Hij moet allerlei boetplegingen doen en voorschriften van levensregels volgen. Hij mag in geen spiegel kijken, mag zich niet wasschen, moet sterke dranken vermijden, enz., enz. Hij hoeft voorgeschreven gebeden op te zeggen op vaste uren.

Er bestaat geen voorbeeld van - bericht men u ter streke - dat sedert menschengeheugen iemand razend geworden is, die zich aan dat alles onderworpen heeft.

Rechts van de middenbeuk der kerk, is een kleine open kapelle, hangt op den muur een ijzeren ring, waaraan vroeger, uit voorzorg, de in verpleging gebetenen geketend werden, een waarborg voor de veiligheid der aanwezige geloovigen.

De feestdag van Sint-Huibrecht wordt den 3^{en} November in België in alle kerken gevierd. Gedurende de mis, te zijner eere gezongen, worden brooden gewijd, opdat zij zouden geheiligd zijn, waarbij Latijnsche woorden dienen uitgesproken te wezen door den dienstdoenden priester, onder meer de volgende: ‘Leg, almachtige Vader, eeuwige God, uw hand van milde zegening op deze brooden, opdat zij van u kracht ontvangen tegen kwellende geesten, razende honden, besmetting van pest en tegen alle schadelijke dingen door

hem, die zal komen oordeelen levenden en dooden en de wereld door het vuur doen vergaan. Amen.'

Het is zelfs niet noodig een snede dezer brooden te bemachtigen om tegen de bovenstaande rampen beveiligd te worden; het volstaat gedurende den goddelijken dienst in de kerk tegenwoordig le zijn met een stukje brood of koek in den zak. Deze zijn meteen gewijd en de zorgvuldige huisvrouwen brokkelen ze tot kruimels in de pap of de soep.

De plaats - *la Converserie* genaamd - waar het mystiek hert door Gods genade voor den zondaar verscheen en hem aansprak, wordt in het bosch door een herinneringskruis aangeduid. Niet heel verre vandaar staat een moderne kapelle, met al de muren bezet door de wapenschilden van vele adellijke Belgische jagers, met ronkende namen en titels. Die rijke mengeling van allerlei teekens en allerlei kleuren treft onverwacht het oog met blij genot.

Ik zag in phantasie, die eindelooze bosschen weer, hun dichten groei, hun opstrevende kruinen, hun stammen aan de wegranden tot beneên met takken bekleed; de breede, stijgende wegen, die in hun lange helling als een muur verrijzen. Ik hoorde het geratel van onze rijtuigwielen en den manenden hoorn der achternakomende automobielen, die als een pijl voorbijzoefden en dra in duizelingwekkende vaart ginds in de verte uit het gezicht verdwenen.

En dan die dorpjes in het bosch, van alle verkeermiddelen met de overige wereld ontbloot! Die nette, witgekalkte huisjes, door houthakkers bewoond. Die dorpjes van welke men 's winters, als de sneeuw ginder meters hoog ligt, griezelend leest in de kranten, dat er wilde zwijnen, uitgehongerd, gevaarlijk voorbij gehold zijn!...

Des avonds van den volgenden dag, werden wij verwacht in een vriendenhuisgezin, op een jagersdiner.

Van voor ons vertrek, kwam het blijde bericht, dat er een edelhert geschoten was, benevens tal van ree.

'Wilt gij het zien?' vroeg de gastvrouw, voordat wij aan tafel gingen. 'Het is een specimen van verbazende grootte.'

'Ja.'

'Kom dan mede.'

Een meid lichtte voor langs de keldertrap. Daar lag het hert op den vloer, roerloos met zijn getakte horens; de donkere oogen nog open, kijkend zonder zien. Vaalkleurig, bijna als een poney zoo groot! Een zijner voorpooten hing bloedig af.

'Voel eens hoe zwaar die kop is?' zei de gastvrouw.

Bij een der horens tilde ik hem op; maar door 't gewicht ontschoot hij mijn niet goed berekende greepkracht en bonsde vrij ruw op de steenen neer. Gelukkig dat het gewei niet gebroken of beschadigd was!

Aan tafel was er vooral heerengezelschap. De jagers - Walen waren 't allemaal - opgewekt, luidruchtig, grootsprakig, pochend op de afstanden, die ze hadden afgelegd om tot aan dit oord te komen, in hun automobielen. De een legde tachtig, de ander vijf en tachtig, een derde meer dan negentig kilometer per uur af!...

Buiten hun jachtavonturen en wat er mede in verband stond, scheen niets voor hen van eenig belang.

Zooveel te beter, aldus leerde ik nog wat desaangaande: dat degene, die een groot stuk wild neervelt, recht heeft op den kop en de pooten, dat het lijf tusschen al de overige jagers wordt verdeeld.

De jonge man, welke het hert - *un huit bois* - noemde hij het fier, getroffen had, was uitermate opgewonden en vertelde woordenrijk, hoe het was toegegaan: het beest, door de drijvers uit een schuilhoek gejaagd, vluchtte in zijn bereik. Hij mikte, hij schoot. Het was geraakt, maar ijlde voort, door de hondenbende achtervolgd, nagehuild en aangevallen. Tuimelend stortte het neer en verwoed randden zij het bijtend aan. Door een uiterste krachtsinspanning stond het op, sprong vooruit, steeds bestormd door den bloeddorstigen troep. Het wankelde, al trager en trager ontweek het hen; toen viel het voorgoed en hij - achternageloopen - maakte het af met een genadeschot vlak in zijn borst.

Arm dier, zoo mooi in zijne glimmend-vale pels, zoo lichaamssterk, dienzelfden morgen nog, vrij, blij, vol levensbegeerte en levensrecht in de bosschen rondzwervend!

'Gruwzame jagersman!'

'Zwijg,' sprak een terechtwijzende stem in mijn binnenste: 'Valsche, zelfverheffende gevoelerigheid. Gij ook zijt schuldig, gij

allen zijt het, solidair met de daden der jagers, gij die het vleesch van 't wild zonder nadenken verorbert....'

Toen wij terugkeerden langs de hellende dorpsstraat, was het uur reeds vergevorderd. De hemel schitterde van brillanten. Een frissche wind woei ons zachtjes aan.

En in het gesticht - waar alles sliep of scheen te slapen - kwam de slaaplust nog niet voor ons.

Er werd piano gespeeld, gezongen: onze oude Vlaamsche liederen, geheimzinnige boden van menschenwee en menschenliefde, uit lang vervlogen tijden tot ons gekomen, als een stroompje uit de bergen, waarvan de bron niet na te speuren is, zoo diep, aandoenlijK in hun ongekunstelde, hooge kunst.

Er trad een pauze van stilte in.

Wij waren allen in feestelijke stemming, onder de toovermacht van de tintwisselende, gevoelvol galmende tonen der gastvrouw.

En eensklaps dwaalden mijn gedachten naar elders weg:

'Zit die gestrafte jongen nog altijd in zijn kot?' vroeg ik aan den Directeur.

'Zij kan er niet van slapen,' zei zijn zuster, mij aankijkend met haar blik van goedheid.

'Gij moogt hem morgen gaan uitlaten,' beloofde hij, als bewogen, naar mij toe gewend.

Wat blijde boodschap was dat niet!

Aldus moet hij te moede zijn, die in de militieloting voor een ander een bevrijdend lot getrokken heeft!

Het was een mooie ochtend met wasemlucht en ietwat omfloersden zonneschijn. Ik stond reeds beneden, wachtend, naar den Directeur, die bezig was met het nazien der rapporten, berichtte mij een gegalonneerde surveillant.

In de infirmerie zou hij ons komen halen; - zijn zuster ging mede. In de stille spreekplaats, waar geen vliegje tegen de ramen aanronkte, op de nette mat, met het Christusbeeld voor ons, zaten wij, terwijl een der nonnekens, met een sereenen glimlach, recht bij ons bleef staan.

Het duurde vrij lang.

Indien het nu eens niet gebeuren ging?... Ja toch: belofte is schuld, het spreekwoord werd bewaarheid.

‘Komt,’ zei de Directeur, binnentredend. Hij was vergezeld van een opziener, die een grooten, alle deuren openenden sleutel droeg.

En wij traden allen over den koer, waar de herfstbloemen rood en geel in overvloed nog bloeiden op het donkere, harde groen, waar dauw op blonk en tusschen de opgeschoten twijgen de spin haar prooi beloerde in een net met parelendropjes versierd. Vochtigheid sloeg op de steenen uit.

Ginds het gevang met zijn muur van hooge tralievenstertjes...

Nu stond de deur - een zijdeur - open. Jongens daarbinnen, in 't grijs, schuierden den vloer, verbaasd opkijkend naar dàt, ons, onverwacht bezoek.

‘Open de cel,’ beval de Bestuurder aan den surveillant.

Krijschend gebeurde dat.

De jongen moest er uit komen.

Hij strompelde als dronken aan.

Wat keek ik op! Het was geen knaap van een jaar of vijftien, zooals hij mij door 't schuifgaatje geschenen had, maar een volwassen, kloeke kerel, misschien bijna twintig jaar.

Hij beefde over al zijn leden. Wellicht vreesde hij een verhooging van straf, ik weet niet welke, in zijn onwetendheid van rechtsmacht.

Hij beefde meer en meer en keek ons schuw van terzijde aan.

Zijn grijs pak was heel vuil. Hij droeg klompen.

Hij was van 't Walenland.

De Directeur sprak hem aan in 't Fransch:

‘Sinds hoelang zit gij in 't celgevang?’

‘Acht dagen,’ stotterde hij.

‘En gij moet er nog acht in uitdoen?’

‘Ja,’ met gebogen hoofd en slaphangende armen.

‘En zijt gij van zin later uw zottigheden te herbeginnen?’

Hij schudde het hoofd zonder spreken.

‘Gij zijt vrij,’ sprak de Directeur.

Een heviger schudding doorliep zijn leden. Schier ongeloovig keek hij op.

Op strengen toon hernam zijn gebieder:

‘Weet één ding: indien gij in hetzelfde kwaad hervalt, zult gij voor langer tijd in 't celgevang gesperd worden en de kwijtgescholden acht dagen er bij uitdoen. Ge zijt vrij,’ herhaalde hij.

‘Merci,’ stamelde de jongen.

‘Bedank die dame. Zij heeft u in uw cel gezien en medelijden met u gehad; aan haar voorspraak zijt gij uw vrijheid verschuldigd.’

‘Merci,’ zei hij, mij bloo aankijkend.

‘Geef mij de hand,’ zei ik, hem mijn hand toestekend.

Maar hij trok de zijne als verschrikt tegen zijn zijde terug:

‘*Ma main est mouillée,’* zei hij.

‘Hij was bezig met zijn cel te dweilen,’ sprak de surveillant.

‘Dat doet er niets toe.’

Ik reikte hem nogmaals de hand.

Hij gaf mij de zijne, vreesachtig.

Die hand was rood, grof, nat en koud.

Ik drukte ze als een vriendenhand.

Zijn vingeren trilden wel, doch sloten zich niet rondom de mijne: geen sympathie ontwaakte of leefde er in.

‘Naar 't waschhuis,’ beval de Directeur.

Nu moest hij nog gedurende veertien dagen zwaren arbeid verrichten, aleer in de werkplaats - hij was een schoenmaker - zijn bedrijf te mogen uitoefenen.

Werken is gezond, dat was niet erg voor hem. En zij vertrokken over den koer, hij en de surveillant.

Als men een gevangen vogeltje medelijdend met moeite uit de kooi grijpt en er mede aan een open venster treedt en het los laat, - gij zult het ook opgemerkt hebben - wipt het eenige malen lustig zijn staartje op, zoodra 't zich vrij gevoelt, waarna 't in rechte lijn van u voortvliegt.

Ik zag den jongen na: zijn stap wipte niet op; met loomen gang en lamme armen verdween hij naast zijn geleider achter den hoek van een gebouw; maar *mijn* hart wipte op van blijdschap, omdat het mij gegeven was een menschelijk, lijdend wezen, hoe weinig sym-

pathiek ook en gewis slechts weinig sympathie verdienend, uit akelige gevangenschap bevrijd te hebben.

10 October 1910.

NOTA. - Dezer dagen (1912) had ik het genoegen den Directeur weder te zien. Ik vroeg hem wat er van dien gevangene later was te vernemen geweest. Hij herinnerde hem zich niet in 't eerst. Ik zei: ‘Een Waal en dit en dat.’ Ja, nu wist hij van wien ik sprak: ‘Goed, heel goed, van uit de klas der straf is hij reeds in die der belooning en met Maart treedt hij in de klas van eer.’

VIRGINIE LOVELING.

Singapore.
Reisbrief.[1]

21 Januari -

.....

In Singapore zijn wij natuurlijk aan wal geweest. Doch eerst moet ik U zeggen dat de ingang der haven bij zonsopgang een onvergetelijk schouwspel is. Tallooze schilderachtige eilanden - hunne donkergroene bosschen nauw ontzwachteld uit den morgennevel - liggen als droomende wezens op 't als satijn glanzende water in 't rozig dagende licht; aan den einder, op en om bergenruggen, als uit dezer paarsche somberheid verrezen, zweven wolken licht als dons, schijnend als paarlemoer in grillig sierlijken omtrek, terwijl een onafzichtbare golving van weelderige plantenmassa's het rimpelende vlak der overal indringende zee omkranst. Naarmate wij naderen, schuift dit prachtvolle decor uiteen; doomenfloers vergaat allengs in zonneluister; nieuwe horizonten glijden vóór, andere verzinken achter hooger rijzende eilanden; landtongen, rijk bewassen en uitloopend in zachtgekleurde, met groen besprenkelde rotsen, schieten overal vooruit, verrassend mooi in hunne langzame glooiing of gebiedend schoon in hunne plotse steilte; een lijnenspel, eene kleurenweelde, eene wondernatuur ligt hier ontvouwen te allen kant, glimlachend in de ochtendklaarte der tropen!

Hier vereenigen zich Azië en Oceanië, stroomen samen Maleiers, Hindoes, Chineezen, Anamieten, Siameezen, heel de vroolijke menigte bruine en gele glimmende lichamen, dooreenkrioelend in de zon.

Dit is voor mij Singapore zooals ik de herinnering er aan wil

(1) Zie blz. 126 van dezen jaargang.

bewaren, met hier en daar nog een uitgeholden boomstam, beladen met koraal, drijvend op 't doorschijnende water, en de witgetande, donkerfluweeloogige inboorlingen, duikelend drie, vier tegelijk, en spelemeiend vijf meters onder water, scharrelend naar het zilveren muntstuk dat de Europeanen hun toewierpen, van uit de groote zwarte monsters die ten anker liggen op de reede. Ik dacht ook dat ik nu kon begrijpen Multatulis uitdrukking ‘als een gordel van smaragd’, wanneer hij spreekt van de eilanden van Indië, die zich slingeren om den evenaar.

.....

De plantentuin te Singapore is prachtig. De voornaamste soorten der tropische en semi-tropische gewesten zijn er vertegenwoordigd. Ik bewonderde vooral een hoog riet of lisch, blij opschietend recht uit den grond, geel groen, met vuurroode toppen, vlammend ten hemel als brandende fakkels. Het scheen mij waarlijk alsof die plant de hitte opgezogen had uit den grond en uit den wijden, tintelenden hemel. Hoe fel en geweldig die groei en die kleur, vergeleken met onze noordelijke gewassen! Zelfs het rood onzer pioenen, die overigens uit het Zuiden stammen, geloof ik, is als somber fluweel tegenover het schellichtende gevlam dezer toortsen.

Doch daarnaast ontdekte ik een paar struiken herkomstig uit Brazilië, gedost in het teederste mauve bloemenkleed dat men zich verbeelden kan; lichter en zachter dan de met dauw besprenkelde heide in Augustus. De takken en twijgen, duizenden, schieten en kruipen en wringelen dooreen, onder het keurig afgewerkte, alles omfloersende gewaad der liefelijkste bloesems. Ik kon den blik er van niet afwenden. De struiken waren als teedergetinte morgenwolken, op 't groene grastapijt neergedaald. De plant is de ‘Bougainville’. Ik weet niet of men ze in andere klimaten even mooi kan doen bloeien.

Verder zijn wij Singapore rondgereden en hebben de omstreken bezocht, waar puike landschappen, onafzienbare dreven met palm- en bananeboomen elkander opvolgen. Sommige Europeesche huizen, boven op de heuvels, kijken uit het weeldrig gewas en spiegelen zich in het helder water, dat kronkelt aan hun voet, als in een aardsch paradijs gebouwd. Alle wegen zijn purper gekleurd, natuurlijke kleur der aarde in deze streken; ze zijn perfect onderhouden, strekken

zich tientallen van kilometers rond de stad uit en bieden ideale wandelingen voor paardengerij of automobiel. Wij logeerden in het Hotel van Wijck, een Hollandsch huis, verloren in dit Engelsch midden, doch waar men lekker eten kan en een heelen hoop Hollanders uit Indië ontmoet. Als er ooit een kennis naar Singapore gaat, raadt hem aan zijnen intrek bij van Wijck te nemen! 't Is er ook maar half zoo duur als in 't Hotel Raffles of de l'Europe of Adelphi.

.....

Of we slangen gezien hebben? Ja... in 't Museum en ook eene in den hof van een ouden Boeddhistentempel. De kinders liepen achter het vluchtende beest, dat wondersnel zijn lichaam vooruitgolven deed, en ze trokken het bij den staart en ze lachten en jubelden, dat wij er, ondanks onze Europeeër vrees, ook pret in hadden. Of het eene goede of eene kwade slang was weet ik niet. Diegene die wij in Korea hadden waren zoo groot niet, en wij waren er aan gewoon geraakt; doch van dichtbij bestudeer ik ze liever niet; 't is bijna zooals paddestoelen: proeven om te oordeelen of ze vergiftig zijn!

Onze meid was uitgenoodigd door eene familie, die zij aan boord in de 2^{e} klas leerde kennen en die te Singapore verblijft, een toertje in automobiel te doen en zij nam dit natuurlijk aan, zoodat zij als een groote dame in een splinternieuw motorrijtuig heel het eiland heeft rondgereden, terwijl wij in ouderwetschen stijl ons rondkijken doen moesten.

Het kwam ons heel zonderling voor in het hotel zooveel Hollandsch te hooren praten en ook de Nederlandsche vlag tamelijk goed vertegenwoordigd te vinden in de haven. Verder blonken op den gevel van een groot wit gebouw de gulden letters: Koninklijke Stoomvaartmaatschappij en ook nog: Nederlandsche Handelsmaatschappij en ik kocht Hollandsche twee cent cigaren (hier slechts 9 centiemen) en tabak, merk: Rijzende Hoop.

Vroeger was ook hier eens de Bataafsche invloed overwegend. Onze zeelui beleefden hier menig avontuur in het verleden, toen de Europeanen hier nog als goden of duivels beschouwd werden. Dit alles verandert; de illusies der hedendaagsche reizigers worden schaarscher of in alle geval moeilijker te verwezenlijken.

De Engelsche macht wel is waar strekt zich uit, indrukwekkend,

over onafzienbare landen en zeeën. Sedert wij Londen verlieten geraken wij die Britsche instellingen en gewoonten en doenwijzen niet meer kwijt. Het is werkelijk een overweldigende arbeid dien de Djekken geleverd hebben. Ik meen dat zij honderd duizend kilometers goed gemacadamiseerde wegen in de woestijn en de wildernis gebouwd hebben, en nog bouwen zij maar altijd voort.

En toch wordt hunne ontzagwekkende macht door de gistende volkenmassa's in Indië en elders langzaam, maar zeker, ondermijnd. Het hemelsbreede verschil dat eens bestond tusschen ‘wilden’ en ‘beschaafden’ wordt kleiner en kleiner in Azië. Duizenden jonge Hindoes hebben hoogere studiën gedaan, ja, bezitten Engelsche univerteitsdiploma's. Hunne dagbladen worden oproerig; groote onrust vaart door de Indische provinciën, de bevolking verzamelt haar krachten tot den grooten sprong die haar moet ontvoogden. Bommen worden geworpen, brand wordt gesticht, alsof de menschen, die eeuwenlang stil en gedwee in het gareel liepen, eene onbekende, doch betooverende hoop vonden in 't opflakkerende vuur der vreemde factorijen. Wat dit àl worden zal, welk gevolg de organisatie van het wriemelende Oosten verwekken zal, is het grootste vraagstuk onzer eeuw. Daartegen verbleeken de godsdienstige en sociale moeilijkheden van het Westen.

Dag in dag uit wordt er gewerkt en gestreden, gestudeerd en gebeden, gedronken en gewallebakt in het Westen. Elk dorp heeft zijn eergevoel, zijn fanfare met zooveel medailles; de pers volbrengt dagelijks hare lokale taak; een schildersgast op een ladder verft langzaam op den gevel der stations de woorden Mons-Bergen; Soignies-Zinik; een paar man en een korporaal trekken de wacht op op de vestingen der Scheldestad; de Commission Hollando-Belge banketteert, en er wordt ruzie gemaakt tusschen Europeanen over Bosnië en Herzegovina en over 't onderwijs met of zonder God....; doch aan 't uitgestrekte Oosten wordt weinig gedacht. Wat er omgaat begrijpen de menschen niet in Europa: ze beschouwen dit nog steeds als een eenvoudige opstand van negerstammen in Afrika. En nochtans, hoog tijd is het dat wij blanken, onze oude veeten staken, of er ten minste niet zulk gewicht aan hechten, dat onze solidariteit tegenover de ontwakende Aziaten er onder lijdt.

Tijdelijk zijn de Engelschen de bondgenooten der Japaners, doch eens komt de dag, denk ik, dat heel de witte wereld zal voelen de drukking dezer taaie gele natiën, waarmede wij wel nooit hartelijk zullen kunnen verbroederen. Als ik bedenk welke nijd en haat er nog bestaan tusschen Duitschers en Engelschen en Franschen, Russen en Polen, dan moet ik aannemen dat de diepe afgrond, die ons van de Aziaten scheidt, nooit kan gedempt worden.

Nimmer vergeet ik het dierlijke krijgsgeschreeuw en jubelgebrul der Japaansche soldaten, toen het nieuws der overwinningen op de Russen hun in Seoul medegedeeld werd. Het ging ons werkelijk door merg en been, en nooit werd onze rassenfierheid zoo wreed gegeeseld als toen.

Doch ik moet dit kapittel sluiten. Vele dingen vergat ik u te melden. Een feit moet ik echter nog aanstippen, en dat is de trapsgewijze inname van Singapore door de Chineezen. In dichte drommen ontmoet men ze te allen kant. Gelijk alles verzwelgende golven zijn zij uit hun vaderland over de omliggende streken gerold, iedereen door hunnen ijver, hunne taaiheid, hunnen handelsgeest en hun vindingsvermogen in de schaduw stellend.

De Chinees is een noestige werker, zwoegend dag en nacht, scherp overleggend, wegend en wikkend, alle moeilijkheden geduldig bekampend. Ware de Chineesche natie sterk ingericht en eerlijk bestuurd, dan kon wel geen volk er aan weerstaan, 't minst van al de Japaneezen, die hun tijdelijk overwicht pan eeuwenoude militaire organisatie en fanatieken nationaalgeest te danken hebben.

R.D.

Het Lichten der Zee.

De avondlucht is luw en zwoel als vóór een onweer; de zee één licht! Geen hoge baren, alleen heel kleine en bescheidene, die, nauweliks ziedend, op 't schelpenzand zachtjes aanrollend breken; dansend, huppelend, spelend, rimpelen ze elkaar achterna, zonder zich ooit te genaken.

Als millioenen glimwormen, die, dicht bijéengedrongen en geschaard, alzo een band van lichtend blauw-groen vormen als een zich zelf ontrollend fosfor-lint, zo is de zoom van de klaterende golfjes, en hun bij dag zo hel wit schuimend kraagje is nu één vuur, één bliksemkleurig licht.

Het wakke, lauwe strand wemelt van schitterende smaragdgroene stipjes. Werpt men een stok of steen in 't water, zo spat en patst er opwaarts een kleine fontein van blakende gensters.

Nu valt een fijne mist, en door dat donzig witte waas schemert klaar, subtiel en teer de fonkelende fosforglans.

Heel donker wordt de lucht; reusachtige zwart-blauwe wolken hopen zich op in het Westen en groeien en wassen voortdurend.

De halve hemel is reeds gehuld in die duistere, dreigende onweersmantel.

Rechts pinken sterren, doch amper noch!

Plots trekt de witte damp weer heen en slingert er heel laag uit de sombere wolkenmassa een sissende bliksem, een laaiende zweepslag gelijk. Een vreselik onweer broeit en breekt los; de kleine golven zwellen zichtbaar en schijnen thans rijen dansende, levende, lichtende wezens....

Niet alleen bij de kust, maar zo ver 't oog reikt, wiegewaggelen ze, klimmend en dalend en lichtend aldoor.

En uit het doffe, donkere Westen rommelt en trommelt de donder en kronkelen voortdurend sissende adders van vuur.

Een hels, doch overheerlik toverschouwspel, die zee van licht, die lucht van vuur; 't is overrompelend groots en schoon en de hele nacht door staren mijn wonderende ogen in al dat woeste, wemelende licht van lucht en zee.

Heist aan Zee, September 1911.

Kleine Mensen.

Een roos- en- groene lentedag. De zonnestralen klaar en warm; de hemel teer doorschijnend blauw; de mensen als verjongd, verkwikt, genieten van de luwe lucht, de nieuwe zonnewarmte en 't jong herbottend groen.

Geen bank is onbezet in 't grote park. Op enkele kozen jonge paren, op andere rusten oude lui. Daar zit een jong student te dromen met een open boek in de hand, en ginds een kleine *midinette*, de grote hoedendoos vóór zich op de grond, terwijl ze kruimpjes voêrt aan piepende, vechtende mussen. Daarginds een rood-blozende, forse voedster, het week-bleke 'herenkind' in het met kussen opgevuld witwagentje aan haar zij. Verder drie kleine meisjes en een jongentje: luxekinderen. De bij hen horende '*nurses*' en '*gouvernantes*' haken en borduren.

Het oudste van de meisjes, twaalf jaar wellicht, reeds een echte jonge dame, is rank en zwierig; haar kopje, wonderlief, is omwuifd door fladderende goud-blonde haren.... Een rood-smal mondje vol mysterie; het kinnetje is koppig spits en het heel-fijn doorschijnend neusje trilt voortdurend, terwijl de prachtige staalblauwe ogen vaak half geloken vochtig glimmen. Heel 't mooie teutje is half verborgen in een diepe zwart-fluwelen '*Directoire capeline*' en de engsluitende fluwelen mantel kleedt schilderachtig lief het tenger, lenig jonge lijfje. Reeds is het kleine heksje volkomen bewust van haar verleidelikheid.

De andere zijn twee zusjes, doch gans verschillend: de een ravenzwart, een echt zigeunerkind, met kroezige haarbos en donkere, dromerige ogen. Het helrood kleedje en de grote slappe vilt met Argus-veer maken haar tot eene kleine '*gipsy*'.

Haar zusje, melkwit van '*teint*', heeft heerlike mahoniehout-

kleurige krullen, schalkse, levenslustige kijkers, een gulzig, kriekrood mondje en een zingend, heel zoet stemmetje.

De kleine jongen zit, tussen de beide zusjes in, die elk een van zijn handjes in de hare houden. Rob is een artistenkind; een fijngevoelige hartstochtelike jonge dromer, die, onbewust, het tere-fijne van zijn moeder en het wilde woeste passie-vuur van zijn vader voelt groeien in zijn jonge, enge borst, waarin het klapwiekt. Grote, droeve dweepogen staan diep in 't smal gezichtje; de fijne mond lacht zelden; zacht-bruine krullen strelen het dun, tenger halsje.

'Wat spelen we? Wat spelen we'? vragen de zusjes.

'Huweliksaanvraag,' zegt kortaf Marie-Anne, hun vriendinnetje. 'Ziehier, hoe dat gaat... Rob vraagt ieder van ons op beurt, en... dan trouw ik met hem!'

'Wij trouwen ook, wij trouwen ook!' roepen de zusjes, 'zoniet spelen we niet.'

'Neen, dan moet hij ons eerst allen vragen, en dan, daarna, kiest hij,' verklaart Marie-Anne met een echt Jocondelachje.

'Kom, nu beginnen! Toe, Rob, eerst Nelly!'

'Als ik eens groot ben en kan schilderen,' vangt Rob aan, 'en ik heel de wereld doorreisd heb met mijn vader, wil je dan met me trouwen, Nelly?'

'Ja, Rob, indien je dan alles doet, wat ik je nu vragen zal.... Luister! Eerst moet ik ijsroom hebben, de beste van de wereld, met frambozen-smaak, een kom vol, zo groot als mijn hoofdje en... alleen eet ik die dan op, helemaal alleen... Dan een prachtige pop, zo groot als ik zelf, die gaan kan en praten en in mijn bedje zal slapen. Dan.... een levend schaap, vol blauwe strikken, dat ik zelf zal melken. Dan.... een zak vol pralines, zo groot als een koolzak. En.... ook alle dagen vers-zwart boerenbrood met warme en schuimende room. En.... een spaarpot vol nieuwe blinkende muntjes. En.... niet vroeger 's avonds slapen gaan dan ik wil!' -

'En nu gij, Simonette?' -

'Ik wil je wel, indien je me de zee laat zien en ook de middernachtzon, en Venetië met zijn waterstraten, en Betlehem waar 't stalleke stond. En.... vliegen wil ik ook in een vliegmachien over al het hoogste van de hele wereld! En in een toren op een hoge berg wil ik

wonen in plaats van in een huis... En twee kindertjes wil ik hebben, een prins en een prinses, beiden zo schoon als de zon! En gij wordt de grootste kunstenaar van de wereld! En nooit zullen we sterven, doch slapen als Sneeuwwitje!' -

'En gij nu, Marie-Anne?' -

'O! o! ik?... Ik blijf te Parijs en wil in geen andere stad wonen. De mooiste klederen en hoeden, juwelen en paarden wil ik hebben, een parelensnoer van zeven rangen met een slot in smaragd. Een loge in de Opera, de grote *avant-scène.* En paarden, die in de a *"coursen"*, lopen en altijd winnen. En pelsen en bloemen, een kasteel in het Zuiden, het mooiste van de *Côte d'Azur*, een yacht en drie auto's, en een heel grote brandkast vol "*actions de société*" en gouden louis. Kun jij me dat geven, he? En schilderen moogt ge nooit, want altijd moet je met me mede, en ik ga overal, hoor! Ook wil ik noch een bad in geslepen kristal met zilveren kranen, waaruit er warme en koude *eau de Cologne* vloeit. En een ronde, roze, zijden kamer waarin jij nooit komen mag; daarin ontvang ik als het "*mon jour*" is. En... al wat ik droom, wens en verlang, moet je me geven en op voorhand zal je 't moeten raden. En... en... nooit zal ik tevreden zijn. En... jou, jou plaag ik gek! En... ik kus je op de oren, dan hoor je de zee er in! En... als ik je moe ben - en ik word je moe, hoor, - dan ga ik van je lopen, ha! ha! ha!! Ewel, wil je me, Rob? Wil je me, Rob? Wil je me, Rob?...' -

En de kleine, bleke jongen vloog op haar toe als een wilde kat, kneep haar in de tere arm en gilde met een wanhoops-stemmetje:

'Ja! ja, ja, jou wil ik, jou!' -

Kleine mensen.... Mensen in 't klein....

Parijs, Pare Monceau.

ELLEN CORR.

Aan den slaanden[1] nachtegaal.
Slapelooze Meinacht.

O nachtegaal, gij kweelt en slaat
uw' fleren liefdegroet
in stille lentenachten uit,
op maat,
zoo luid
en toch zoo zoet.

Wanneer toch slaapt gij, vogel klein?
gij, die uw lied zingt dag en nacht
in mijn boomgaardekijn,
bij zonneglans, bij starrenpracht,
met onverpoosden minnegloed,
wijd-uit,
zoo luid
en toch zoo zoet?

- ‘Ik slaap niet, want ik heb geen vaak.
De slaap is 't beeld der dood.
En ik, ik leef van liefde, en waak.
Mijn liefde is sterker dan de dood

(1) De nachtegaal ‘slaat’, zeggen de Vlaamsche boeren, om zijnen gansch uitzonderlijken zang te kenmerken.

En daarom zing ik dag en nacht,
bij zonneglans en starrenpracht;
en 'k juich hem uit,
mijn minnegloed,
en 'k zing uit al mijn macht,
zoo luid
en toch zoo zoet!'

Mei 1906

O.W. DE VLAEMYNCK.

[Verzen]

Ik ben zo bezorgd om u.

Ik ben zo bezorgd om u,
ik ben zo bekommerd om u,
om u, die 'k bemin om te sterven
en al meer nu moet derven, moet derven.

Aldoor ben ik bezig met u,
aldoor trekt mijn hart me naar u!
Zó hangt aan zijn zuster geen broeder,
zo nauw aan haar kindjë... een moeder.

Ik ben zo bekommerd om u,
waar gij zijt, wat gij doet, of men u,
zo zwak noch, zo ziek noch, gij arme,
voor hard- en voor ruwheid bescherme...

En zo vol is mijn ziele daarvan,
dat ik nauwliks noch vragen kan,
of gij ginder, - o God mag het weten, -
mij, en alles, niet lang hebt vergeten...

Wijd in het donkerend blauw.

Wijd, wijd, o zo wijd in het donkerend blauw
verrijst een grote ster... -
Wat trekt mij op eens, mijn Lief, naar jou?
Wat toef je zo ver, zo ver?

Miljoenen, miljoenen mijlen wijd,
lacht mij die ster in 't gezicht... -
Lief, wat jë ook doet, Lief, waar jë ook zijt,
ik voel je bij mij zo dicht.

O! Derven de wilde, verterende gloed
van je kussen, - wat hellepijn!
Maar was ooit wonne zo groot, zo zoet?
Je ziel omzweeft de mijn.

Ik hoor je door de stille nacht
als op geestenvoeten gaan,
en nader kom je, zacht, heel zacht,
je frisse hand raakt m' aan;

iets wabbert om mijn slapen als
een lavende nachtwind rond...
Twee armen voel ik rond mijn hals,
twee lippen op mijn mond.

Zeg! Voel je 't suizen...

Zeg! Voel je 't suizen in jë oren,
    een suizen als van meiewind,
hoe 'k aan je denk, hoe 'k van je drome
    alom, waar 'k m' ook bevind?

Zeg! Voel je 't zingen in je harte,
    wat ik hier binnen, stil,
van jou begeer, voor jou verlange,
    al wat ik wens en wil?

Voel je 't niet ruisen langs je wangen
    gelijk een liefkozing,
iets weeks en warms om hals en schouder,
    alsof mij arm j' omving?

Voel je 't niet langs je leden lopen
    zo warm en koud te gaar,
en voel jë op je klamme lippen
    niet als een lippenpaar?...

Er is geen afstand voor twee zielen,
    die van elkander zijn...
Hoe wijd ook over stroom en heiden,
    toch ben je mijn - heel mijn.

O! Ik denk zo innig aan je.

O! Ik denk zo innig aan je,
ik verlang zo innig naar je!
Zeg, voel je 't niet komen,
van verre niet komen
als geuren van bloemen naar je?

Mijn ziel staat open voor je,
mijn armen gaan open voor je...
Zeg, voel je 't niet branden,
niet tintelend branden,
zenge-zacht op je handen,
op je schouder, je lippen, je tanden,
op je borsten, op alles van je?

Zeg, hoor je 't niet gaan door de nacht,
aanbruisen tot je door de nacht,
niet gaan door de slapende landen
als 'n warlwind, die opjaagt de zanden,
als een juichlied en toch als een klacht?

O! De nacht is zo vol van je...
Heel de wereld is vol van je...
O kon nu mijn hart naar je gaan
of ophouden van te slaan...

Hoor... Alles slaapt.

Hoor... Alles slaapt, - behalve de blâren,
die ruizelen
en suizelen
wonderzacht,
dromend-eentonig hun lijzige klacht...

Hoor... Alles slaapt, - behalve het water,
dat - wenend
en stenend
wonderweek,
kabbelt
en babbelt
van kreek tot kreek...

Hoor... Alles slaapt, - behalve mijn ziele,
die hijgend,
- toch zwijgend -
van één stond geluk,
als de blâren moet trillen,
als het water moet rillen
voor de morgende dag en zijn nakende druk.

Hoor... Alles slaapt, - behalve mijn ziele,
hijgend,
- toch, zwijgend -
van één stond geluk.

Zij brandt niet feller.

Gij, grote bol van gouden schittervlammen,
van vlammen bloedig rood gelijk fazantenkammen
in 't bronstgetij;
kom, laat m' in volle vliegensvaart u vangen,
als gij straks de aarde wielt voorbij.

'k Wou, grote bol, dat gij vandaag bleeft hangen,
- zo hangt in 't net een vis, - hoog in de takken
van Brabants breedgekruinde wegebomen.
In 't grondloos zeebad zoudt gij niet meer zakken,
in 't Oosten niet meer wederkomen,
niet meer ten Zenith stijgen in de middaglucht.
Wat ge ook mocht blaken, blaakren, branden,
- ik vrees u niet -: met blote handen
zou ik u plukken,
volrijpe vrucht.
Dan, zonder nek of knie te buigen of te bukken,
rechtop en trots en 't oog vlak in uw gloed,
droeg ik u naar mijn Koninginne
en lei u neder vóór haar kleinen voet...

‘'k Zocht door heel de aard, wat ik je geven kon: -
'k vond niets, jou waardig, dan de zon,
de gloeiende zon, die brandde in den beginne
en aldoor branden blijft in eeuwigheid, - de zon!
Mijn Lief! Zij brandt niet feller dan mijn minne,’

POL DE MONT.

Het Tocharies, een nieuw ontdekte Indo-Germaanse taal.

Sedert ettelike jaren werden verschillende onderzoekingstochten naar oostelik Turkestan en westelik China ondernomen, o.a. door A. Grünwedel in 1902-03, door A. von Le Coq en A. Grünwedel in 1904-06, door M. Sein en M. Pelliot in 1907-08.

Stein onderzocht vooral het oude Khotan, en Von Le Coq het Noorden van Toerfan, van waar ze onder meer talrijke handschriften meebrachten. Von Le Coq en Grünwedel hebben er een Boeddhistiese tempel van de 8e eeuw opgegraven en de fresco's en beeldhouwwerken er van naar Berlijn gezonden.

Men hoopt alzo nieuwe inlichtingen te verkrijgen over deze belangrijke streek, die in de middeleeuwen om zo te zeggen de bemiddelaar was tussen westelik Azië en het verre Oosten.

Bepaaldelik Toerfan werd achtereenvolgens bezocht en onderworpen door Indiërs, Chinezen, Thibetanen, Turken en Oeïgoeren. Zo was reeds bij het begin van onze tijdrekening het Boeddhisme er ingevoerd; Nestoriaanse Kristenen en Manicheërs kwamen er ook en bewaarden er Syriakse handschriften, waarvan Grünwedel tot 800 brokstukken heeft meegebracht; sedert de zevende eeuw heerst er de Islam en het land behoort sedert 1760, met een korte onderbreking, aan China.

Doch vóór onze tijdrekening woonden daar Indo-Skythen, door de Chinese geschiedenissen Yue-Chi genoemd. Zij werden in 176 v. Chr. door de Hunnen - bij de Chinezen Hiung-Noe - overwonnen en gedeeltelik verjaagd. De verjaagden richtten zich naar Sogdiane en Baktriane, die ze in 140-139 v. Chr. overmeesterden en waar ze een Indo-Skyties rijk stichtten, dat zes eeuwen heeft stand gehouden.

Deze Indo-Skythiese veroveraars bestonden uit verschillende stammen, waaronder, volgens de berichten van de aardrijkskundige Strabo, zich de *Tocharoi* bevonden. Er waren dus Tochariërs naar Baktriane gekomen en er waren er ongetwijfeld ook nog in Turkestan gebleven. In het Sanskrit heten de Indo-Skythen *Tukhāra.*

Uit Turkestan nu heeft A. von Le Coq handschriften meegebracht, in tien verschillende talen, met veertien verschillende alphabetten geschreven. Daaronder trokken vooral de aandacht eenige handschriften van de 5e tot de 7e eeuw in Brahmî-alphabet, d.i. in het schrift van de Boeddhistiese Sanskrit-handschriften, doch in een onbekende taal gesteld.

Ondertussen had E. Leumann zich bezig gehouden met de in onbekende talen gestelde oorkonden, die zich onder de door Stein meegebrachte handschriften bevinden. Hij erkende er twee verschillende talen in, die hij I en II noemde, de eerste Anaries, de tweede Aries, 't is te zeggen de eene niet, en de andere wél behoorende tot de Ariese tak van het Indo-Germaans, die uit de Indiese en Perziese taalfamiliën bestaat. Weldra zag men dat de raadselachtige handschriften van Von Le Coq in de taal I van Leumann geschreven waren. Ook M. Pelliot had handschriften in dezelfde taal medegebracht (waarover S. Lévi en A. Meillet in *Journal Asiatique*, 1911). Het voorkomen van deze twee talen strookt met het feit dat de handschriften in de taal I vooral uit het Noorden, Kasjar en Toerfan, die in de taal II vooral uit het Zuiden, Khotan, komen. Daarom had reeds E. Leumann voorgesteld taal I Kasjgaries te noemen, wat niets zegt en tevens aanleiding tot verwarring zou geven met het modern Turks dialekt van Kasjgar. De Chinese pelgrim Huan-Thsang, die in de 7e eeuw Kasjgar bezocht, zegt dat de taal en de uitspraak van die der andere landen verschilt, maar dat het schrift Indies is.

A. von Le Coq en F.W.K. Muller echter, die met het onderzoek van de Oeïgoeriese handschriften begonnen waren, vonden in een Oeïgoeries kolophon de vermelding dat de *Maitreyasamiti* achtereenvolgens in het *Tochrï* (d.i. Tocharies) en in het *Turks* vertaald was. Anderzijds wist men uit de Chinese kataloog van de Boeddhistiese kanon dat er van de Boeddhistiese werken Hindoese, Indo-Skythiese, Sogdiaanse en Turkse vertalingen bestonden. Die inlichting was reeds

volkomen bewaarheid, behalve voor het Indo-Skythies. Nu aarzelde men niet de inlichting van het Oeïgoeries kolophon daarmee in verband te brengen, en daar F. Muller reeds brokstukken van de *Maitreyasamiti* in taal I van Leumann erkend had, achtte hij zich gerechtigd die taal Tocharies te noemen.

Maitreyasamiti of bijeenkomst van de welwillende (d.i. de toekomstige Boeddha) is de titel van een Boeddhisties hoofdwerk, dat men echter in het Sanskrit of het Pali niet kent, maar waarvan men vertaalde brokken bezit o.a. in het Oeïgoeries en in het Tocharies. Het Tocharies heeft de passage over de zeven *tathāgata* of gedaanteverwisselingen van Boeddha. Voor ieder Boeddha wordt in een verschillende alinea zijn naam opgegeven en de duur van zijn bestaan met vier getallen, het eerste zijnde de som der drie andere, die dan achtereenvolgens opgeven: 1 zijn ouderdom tot aan zijn gedaanteverwisseling in Boeddha, 2 de duur van zijn lering als Boeddha, 3 de tijd tussen het einde van zijn lering en zijn intrede in de Nirwāna.
Ziehier de alinea betrekkelik de zevende Boeddha in het Tocharies: Tocharies:

Kandh	*wiki*	*puklā*	*wrasaççi*	*çola□*
Honderd	twintig	jaar	onder de mensen	in leven
Çākyamuni	*ñomā*		*ptankat*	*□e□*
Çāakyamoeni	van naam		de Boeddha	was;
sam	*penu*		*karunik*	*taryākpañpi*
(lidw. van *puttiçpāra□*)	in waarheid de		medelijdende	na 35
puklyi	*puttiçpāra□*			*kalpādh*
jaren	de waardigheid van Boeddha			bereikte;
çtwarākpañpi	*pukla*		*puttiçpāra□*	
45	jaren		de waardigheid van Boeddha	
wlesādh	*çtwarāk*		*puklā*	*çol*
hij oefende uit;	40		jaren	het leven
lyalyipura□	*ksaluneya□*		*kalk.*	
hebbende.....?	in de Nirwāna		hij ging.	

* * *

Terwijl A. von Le Coq en F. Muller het onderzoek van de Oeïgoeriese teksten voortzetten, onderzochten E. Sieg en W. Siegling

de Tochariese teksten, want zij stemden met het besluit van F. Muller in dat men zich hier voor Tocharies bevond. Alleenlik waren ze zeker mis in hun opvatting dat het Tocharies *de* taal van de Indo-Skythen was. De waarheid is wel, zoals R. Pischel heeft doen opmerken, dat het Tocharies *een* van de talen van de Indo-Skythen was. Zij leiden in de Julizitting van 1908 van de Koninklike Pruisiese Akademie van Berlijn hun verslag neer.

Eerst is er op te merken dat dit Tocharies zich in twee verschillende tongvallen voordoet, die ze A en B noemen. Daar er in Boeddhistiese werken veel getallen voorkomen die steeds in woorden aangegeven zijn, beschikken we over een reeks telwoorden als vergelijking tussen A en B:

1 in A □*a*	in B □*e*
2 *we*	*wi*
3 *tri*	*trai*
4 *çtwar*	*çtwer*
5 *pañä*	*piç*
6 □ *ak*	□ *kas*
7 □ *padh*	□ *ukdh*
8 *okadh*	*okdh*
9 *ñu*	?
10 *çäk*	*çak*
80 *oktuk*	*okdh çak*
100 *kandh*	*kante.*

Het onderzoek van het klinkerstelsel geeft de volgende uitslag: Er worden voor het Indo-Germaans zeven klinkers aangenomen: *a, e, o, i, u*, en de doffe *e* (gewoonlik door *∂* verbeeld). Het Aries (d.i. Indies en Perzies) vertonen eenvormig *a* in plaats van *a, e* en *o*, en maken de *∂* tot *i*, zodat ze maar drie klinkers hebben in plaats van zeven; het Europees maakt de doffe *∂* tot *a*, maar behoudt de zes andere (in het Germaans echter worden *a*□ en *o*□ beide tot *a*□ en daarentegen *ā* en *ō* beide tot *ō*; omgekeerd worden in het Slavies *a*□ en *o*□, en dus ook *∂*, tot *o*, en daarentegen *ā* en *ō* beide tot *a*).

Welnu, in het Tocharies heeft men als korrespondenten van de zeven Indo-Germaanse klinkers *â, ä, o, i, u en ä*. Het staat dus in dit opzicht op het Europees standpunt.

Nog een verrassender uitslag geeft het onderzoek van de medeklinkers.

Het Indo-Germaans bezat drie rijen vaste medeklinkers (een labiale, een dentale en een gutturale), met in ieder drie trappen (stemhebbende explosief, stemloze explosief, stemhebbende aspirarata), dus *b, p, bh; d, t, dh* en *g, k, gh.* Iedere Indo-Germaanse taal heeft voor die negen medeklinkers haar negen korrespondenten; doch men weet dat het Germaans (en ook het Armenies) ieder van deze medeklinkers een graad verschuift; dan zijn Indo-Germaanse *b, d, g* in 't Germaans *p, t, k;* Idg. *p, t, k* in 't Germ. *f, th, h* en Idg. *bh, dh, gh* in 't Germ. *b, d, g.*

Het Tocharies nu behoudt *p, t, k* onveranderd; het maakt *b, d, g* tot *p, t, k* en *bh, dh, gh* insgelijks; men moet zich voorstellen dat *bh, dh, gh* in 't Tocharies eerst hun aanblazing verloren hebben en dan als de gewone *b, d, g* behandeld werden. Het Tocharies, ten gevolge van een handelwijze die veel aan de Germaanse en Armeniese klankverschuiving herinnert, heeft dus, in plaats van deze negen, maar drie medeklinkers, nl. *p, t, k.* Idg *pə̂ter-* (vader) is *pacarä*, Idg. *bhrâter-* (broeder) is *pracarä;* aan Lithuaans *dabàr* (nu) beantwoordt Tocharies *tapärkä* en aan Idg. *tu* (du, gij) Toch. *tu;* Idg. *gnō* (Gr. *γι-γ-νώ-σ□ώ*, Lat. *g-nōsco* kennen) wordt Toch. *k̃nān*, Idg. *k̃m□tom* (Skr. *çatam*, Gr. *ἑ-□ατόν*, Lat. *centum*, honderd) wordt Toch. *k□ante*. Er is op te merken dat het Toch. *t* tot *c* (spreek *tsj*) maakt vóór *a, e, i* en *ä*, alsook als de volgende klinker wegvalt; vergelijk de Tochariese vormen van *vader* en *broeder;* wanneer men daarbij weet dat de korte klinker van de beginlettergreep gesynkopeerd wordt, zal men niet verwonderd zijn, vast te stellen dat Idg. *dhughə̂ter-*(Skr. *duhitar-*, Gr. *θυγάτηρ*, dochter) in het Tocharies *ckācarä* wordt.

Het Tocharies staat dus voor zijn medeklinkers op Europees, en bepaaldelik op Armenies of Germaans standpunt.

Doch er is meer. Wij moeten in het Indo-Germaans drie reeksen gutturalen onderscheiden, een palatale *g̃, k̃, g̃h.* een velare *g, k, gh* en een labio-velare *gw, kw, ghw*. Ten opzichte van de behandeling van deze drie reeksen verdelen zich de Indo-Germaanse talen in twee groepen: vier talen - Grieks, Latijn, Kelties, Germaans - behan-

delenreeks 1 en 2 als zuivere gutturalen, dus *g, k, h* en reeks 3 als zuivere gutturalen vóór een *u* of een medeklinker, als gelabialiseerde gutturalen voor *a, e, i, o*, en in sommige omstandigheden als zuivere labialen, dus *g, k, h* of *gw, kw, hw* of *b, p, f*. De zes andere talen - Indies, Perzies, Armenies, Albanees, Balties en Slavies - behandelen reeks 1 als palatale sisklanken, d.i. *z, s* of *zj, sj* of *dzj, tsj*, en reeks 2 en 3 als zuivere gutturalen, dus *g, k, h*, behalve vóór oorspronkelike *e* en *i*, waar zij ze ook tot palatale sisklanken maken. Zo heeft *k□m□tom* met zijn palatale *k* een zuivere gutturaal in de vier talen der eerste groep (Gr. □-□ατόν, Lat. *centum*, Oudiers *cét*, Goties *hund:* de Lat. en Ierse *c* heeft de waarde van *k*) en een sisklank in de zes andere (Skr. *çatam*, Avesties *satə̂m*, Lith. *szimtas*, Oudslavies *sŭto*).

De wortel *gwem* met zijn labio-velaar heeft een gelabialiseerde gutturaal of een labiaal in de vier talen der eerste groep (Gr. βα□νω, Lat. *venio*, Oudiers *fo-benat*, Got. *qiman*, Ndl. *kwam*) en een zuivere gutturaal in de zes andere (Skr. *gamati* = hij gaat, Arm. *e-kn* = hij kwam, Letties *gâju* = ik kwam enz.).

Welnu, het Tocharies behandelt de reeks 1 en 2 als zuivere gutturalen, dus *k*, en maakt reeds 3 tot *k* vóór een *u* of een medeklinker, als *p* voor *a* of *o* en als *ç* voor *e, i* of *ə̂*: Toch. *okso* (os) = Skr. *uksan-*; Toch. *puklā* (jaren) = Gr. □ύ□λος (kring); Toch. *kucä* (wat) = Lat. *quod;* Toch. *çtwar* (vier) = Lat. *quatuor*, enz. Met zijn *c* staat het dus op Aries en met al de rest op West-Europees standpunt.

Wat de verbuiging betreft, het heeft twee naamvallen meer dan het Sanskrit, nl. een comitatief en een causatief, benevens nominatief (en vocatief), accusatief, genitief, datief, ablatief, locatief en instrumentaal.

De kennis van de vervoeging is nog niet ver gevorderd. Toch heeft men reeds *sem* en *semas* kunnen gelijkstellen met Lat. *sum, sumus* en men heeft er al uitgangen in erkend die men vergelijkt met de Latijnse lijdende uitgangen *-tur* en *-ntur*, nl. *-trä* en *-aträ;* maar men heeft veel participiale vormen gevonden, nl. een verleden deelwoord op *-u*, een tegenwoordig op *-mā* en vooral op *-alä, -alä* of *-olä*, te vergelijken met de Armeniese, Griekse en Oudslaviese deelwoorden op *-l*, alsook met de Germaanse adjectieven op *-l*, zoals

schamel, vermetel, wankel, die eigenlik ook tegenwoordige deelwoorden zijn.

Uit dit alles volgt dat dit Tocharies uit het verre oostelik Turkestan een Europese taal is. Dit feit doet veel bedenkingen ontstaan tegen de tegenwoordige opvattingen over de woonplaats der Indo-Germanen en de wijze waarop ze zich van daaruit verspreid hebben. Doch het ware voorbarig hier besluiten uit te trekken. Het zekerste blijkt te zijn, dat we mogen aannemen dat de Indo-Skythen, die van vóór onze tijdrekening in Turkestan woonden, uit Europa gekomen zijn. Dat moet ons onthutsen. Daarom denken sommigen dat het Tocharies toch een Ariese taal is, maar met een zeer eigenaardige, verregaande ontwikkeling. En toch bevatten de oude Chinese geschiedenissen berichten over Indo-Germaanse volken met blond haar en blauwe ogen in Middel-Azië.

Ofschoon al deze feiten al sedert een viertal jaren bekend zijn, hebben we toch gedacht, dat het niet te laat was om ze hier voor te dragen, daar ze binnen onze weet in België nog nergens besproken werden, tenzij in een voordracht van Prof. J. Mansion van Luik op een vergadering van de *Société philologique* te Brussel, den 14 November 1909.

Het Tocharies bezit reeds een uitgebreide bibliographie. Behalve de reeds genoemde bijdragen van Müller, Leumann, Sieg, Siegling, Lévy en Meillet, willen we ook nog het artikel van G. Hückel noemen in de *Revue des Études anciennes* van 1909 en de studie *Tocharisch* van E. Smith (Christiania, 1911). Wie zich wil inlichten over de talrijke ingewikkelde volksverhuizingen in deze streek, raadplege de meesterlike en beroemde verhandeling van O. Franke: *Beiträge aus chinesischen Quellen zur Kenntniss der Türkvolker und Skythen Zentralasiens.*

J. VERCOULLIE.

De jongste Tijl.

O, laat mij u vertellen de wonderbare geschiedenis, de geschiedenis van een Held, die zijn jongste liedje nog niet uitgezongen heeft en leven zal zoolang de mannen van ons land, bij pot en pint, hun hart ophalen, terwijl er een iets opsnijdt uit het leven van den onsterfelijken snaak, die Tijl Uilespiegel heet.

Er wordt onder meer beweerd dat Tijl niet bestaan heeft; dat al wat dezen toegedicht en toegeschreven is de kluchten, de boerten, de dwaze en drollige streken, de meestal grove, soms onkiesche, zelfs gevaarlijke boevenstukken zijn van arme rondreizende leerknapen, die, in de lage landen aan de zee en verder nog, van borze licht, van geest vlug, met het luchtig pluimpje op de kaproen, den leegen zak op den rug, te paard, te voet, om het even hoe: ze kwamen er toch, van de eene naar de andere markt, over den langsten weg, terend op den boer, ervaring en kennis gingen opdoen, een tijd er leefden als lustige vagebonden, of later, wanneer het den God der brave borsten beliefde, als gezeten, deftige burgers, in hunne glorieuze gemeenten, eerlijk verdiende roemers te ledigen, op den groei en den bloei der Hanze, op den voorspoed der goede, vrije Steden van Hoog- en Neder-Duitschland.

Wat anders dan het werkelijk bestaan van Tijl, onzen Tijl, bewijst dit?

Weten wij immers niet waar hij geboren werd? Kunnen wij niet de plaats aanwijzen waar hij begraven ligt?

Wij zien zijn gelaat, zijn kleed, zijne wapens!

Hij had duizend en één vaders. Hij is de spiritueele zoon van het mindere volk, dat, eeuw-in, eeuw-uit, ondanks keizers, prinsen, vorsten, barons en hovelingen, patriciërs en burgers, keuren, ordonnanciën en wetten, den moed om te leven maar niet verliezen kon,

daar het, in zijn miserie, nog kon lachen. Hij is het kind met honderd koppen en één hart van het canailje dat, spottend, wrake nam op de schraapzuchtige ambachtslui, de dubbelhandige handelaars, de versteven perkamentgeleerden, de verwaande doktoren, de schijnheilige kerkuilen, de snoevende blazoenridders, de verblinde gekroonden.

Tijl is de goedgeluimde democratie, terwijl de roemruchtige Reinaert de Vos de sluwe aristocratie beeldt die de Grooten, al vleiende bedot, en, al schimpende, de Kleinen opfret. Reinaert bezit kasteelen, zijn Malpertuis met geheime gangen en veilige schuilplaatsen. Reinaert heeft een vriend gevonden die zijn Epos schreef, een meesterstuk dat ook ons is, Vlamingen.

Tijl leeft op het wijd-open platteland, in de bloote zon, in het licht, in de lucht, in het zicht van alleman. Hij vleit nimmer en vraagt geen genade. Hij gaat her en der, al zingend zijn lied. Hij bedriegt wel eens; hij steelt ook; hij vlucht als verdiende slagen zijne schouders bedreigen. Een toonbeeld van deugd is hij niet, bijlange niet Hij is arm en zwak; hij is naakt; hij heeft honger. Doch waar hij steelt of oplicht, laat hij toch, tot troost, eene zedeles na, die geestig is. Zijne daden, zijne spreuken leven van mond tot mond, verminkt of aangedikt, in den grond onveranderd; zij staan ook gedrukt, zwart op wit, in kleine, nederige blauwboekjes. Lacy, Tijl had te veel vrienden in alle streken en alle tijden van weleer: geen Madoc-droomende Willem, die er aan dacht Tijl's Epos te dichten!

In 't land van Saksen, in een dorp, Knittinge genaamd, is Uilespiegel geboren en te Ampelen is hij gedoopt. In Vlaandrenland, te Damme, alwaar hij zich grootelijks verheugde over de eenvoudige stilte en modeste Borgers en Landslieden, is hij gestorven. Tusschen dat onbekend plekje en die doode stad, al over den Dietschen grond, spon hij zijn ingewikkeld levensgaren.

Odusseus, in zijn onbegeerd dwalen, voerde een rechten weg in vergelijking met dien welken Tijl schaterlachend aflegde. Overal is de Wandelende Jood der zotheid gezien geworden met een spiegel in zijn hand en een uil op zijn schouder; overal, in het Land van Meyborg, te Staffurt, te Neurenberg, in Anhalt, in Polen bij den Koning Casimirus, in Hessen bij den Graaf, te Praag in Bohemen, in Oostenrijk, in het Land van Luxemborg, in Italiën, te Milanen,

in Frankfurt, op den weg naar Parijs, te Bamberg, te Madrid waar hij vóór den Koning zelf als brilmaker verschijnt, bij den Keurvorst van Beyern, welken hij als stalknecht dient, te Keulen, te Munnichen, in de bergen van Zwitserland waar hij een schroomelijk Monster ontmoet, hetwelk hij verslaat als Herakles Hydra, te Lübeck waar hij haast aan de galg geraakt, te Blankenberge, te Gent, 'daar hij hem dagelijks vermaakte in het aanschouwen van alle die zotte (en van den Duivel uitgevonden) dragten die hij de Vrouwlieden daar zag dragen,' overal, leest gij in het *Aardig Leven van Thijl Uilespiegel*[1], hoe de knaap, in gemeen platten stijl, Erasmus' in hoogeren toon aangehouden Lof der Zotheid, onbewust parodieerde.

En te Damme dan, waar hij tot schaamte van den Pastoor en van de Heeren der Stad, die hem wilden wederom doen ontgraven, om hem onder de galg te begraven, gerust is blijven rechtstaan onder zijn zerk, wijl hij stonk zoo zeer, roofde de onverbeterlijke grappenmaker een dichter zijne reputatie. Want, nog langen tijd nadien, wezen zijne waardige erven naar den geest, een steen aan, daar in gekapt stond het figuur van een wijs man, met eenen uyl hebbende eenen spiegel onder zijne klauwen, als zijnde Tijl's echte en ware afbeelding. Maerlant, de vroede dichter van Ernst en Plicht, was en bleef vergeten, terwijl, in hun doode stadje, het Damme der afgestorven middeleeuwen, Tijl van Uylenborgh, Prins van Spel en Jok, in de nieuwere tijden, zijne opstanding afwachtte.

En waarlijk: hij verrees, met eene frisschere faam, in al zijn ongerepte glorie!

> - A Damme, en Flandre, quand mai ouvrait leurs fleurs aux aubépines,
> naquit Ulenspiegel, fils de Claes...

Zóo begint Charles De Coster[2], de Vlaming die er zijn leven lang over kloeg dat hij geen Nederlandsch schrijven kon en de stof van zijne schoonste werken in den schat sproken en vertellingen van ons volk puurde, zijn heerlijk heldendicht in proza: *La Légende et les aventures héroïqaes, joyeuses et glorieuses d'Ulenspiegel et de Lamme Goedzak au Pays de Flandres et ailleurs*[3].

De Coster, een kunstenaar, een dichter, een ziener, wekte den

Tijl der legende op en sloeg hem, den Nar, uit eigen gezag, tot Ridder, verdediger van Land en Vrijheid. Hij schonk hem de trouwe liefde van eene vrouw, die heet Nele; en deze werd zijn degen en zijn schild; hij sierde hem met de hooge zuivere liefde van het schoonste pand der aarde, dat heet Vlaanderen; en het was zijn Gulden Vlies.

Tijl is onze Geest, Nele ons Hart, en terwijl de oorlog in het veld uitwoedt, de Geuzen, op de zee, hunne laatste strijdgebeden uit-jubelen, de Spanjaard, moe van moorden en branden, zijn vergiftigde genade aanbiedt en opdringt, de Burgerij, gekneveld, ontmand, voor eeuwen, lui en onverschillig, indommelt, gaan Tijl en Nele, zingende hun lied, waarheen?....

> Est-ce qu'on enterre, dit-il, Ulenspiegel, l'esprit, Nele, le coeur de la mère Flandre? Elle aussi peut dormir, mais mourir, non! Viens, Nele.
> Et il partit avec elle en chantant sa sixième chanson, mais nul ne sait où il chanta la dernière.

Tijl staat tegen Keizer Keizer en Philips van Spanje op. Al spelende, al jokkende, terwijl zijne hersens koken en zijn hart bloedt, moedigt hij die van Brussel, die van Antwerpen, die van Gent, Brugge, Sluis en Damme, die van aan de Maas, die van over den Moerdijk aan, zaait hij het zaad der Vrije Gedachte, der Verdraagzaamheid, der Vaderlandsliefde; en wat hij toen zag, in de verre toekomst, al-door den rook der in asch gelegde haarden, al-door den walm der boeteommegangen: Noord en Zuid, het Grooter Nederland in één band, dat zullen wij winnen en verwezenlijken.

De profetie van Charles De Coster:

> Quand le septentrion
> Baisera le couchant,
> Ce sera fin de ruines.
> Cherche la ceinture.
>
> Septentrion, c'est Neerlande;
> Belgique, c'est le couchant;
> Ceinture, c'est alliance,
> Ceinture, c'est amitié.
>
> La ceinture, pauvret,
> Entre Neerlande et Belgique

Ce sera bonne amitié,
Belle alliance[4]
.....

worde waarheid; geen Schelde die ons scheidt.

Aan de vijvers van Elsene bij Brussel staat thans, in marmer en steen, het beeld van Uilespiegel en van Nele, met den uil en den spiegel, met Lamme Goedzak en Katelijne, met het zwaard en het spinnewiel, met, in een krans, de droomerige trekken van den zoolang miskenden De Coster[5].

Het schoonste, edelste, duurzaamste beeld toch, dat De Coster voor hem en voor Tijl Uilespiegel opgericht heeft, is zijn boek, het Boek in oud-Fransch geschreven, waar gij hoort kloppen, hijgen en juichen ons hart op zijn jong-Vlaamsch.

- Wie dat ik ben?... zegt trotsch Uilespiegel.

Ik heb in mij het bloed der adellijkste heeren,
Maar ook des volkes bloed, ja, van den echten stam;
Daarvan ben ik een spruit.... Wanneer de Vlaming kwam
Naar 't lage strand van 't Scheld, toen ben ik meegekomen....
Ik zette mij hier neer met d'allereersten vromen
En vroeden Noorderling, wel duizend jaar geleen....

Uilespiegel zegt ook:

Gij hebt van mij toch zeker wel gehoord voordezen?
Wanneer gij jokt en speelt en lacht bij pot en pint,
Wanneer u rederijkers maken blijgezind,
Wen Vlaamsche joligheid vervult de Vlaamsche gouwen,
Wen Kermispret weerschalt... bij doopen en bij trouwen,
Daar ben ik bij. Daar kunt ge buiten mij niet zijn!
Ik ben de gist van 't bier... de geest van uwen wijn!

Zoo spreekt de Uilespiegel van Antoon Moortgat[6], den vertaler van Rostand's *Cyrano de Bergerac*. Hij is een drama-held, gesneden op het patroon van De Coster. Zelfs, als er van naderbij naar gezocht wordt, zijn er hier wellicht enkele trekken te bespeuren die aan den goddelijken Cyrano herinneren. 't En doet: zij komen uit Frankrijk, uit Duitschland, van waar ook, helden zijn broeders. Want zij zijn als de belichaming van het grondelijk beste wat in ons, kinde-

ren van den Mensch, sluimert, en uitslaat bij hen, de uitverkorenen, die ook uit ons geboren zijn.

Ook die Tijl van Moortgat is bespraakt, behendig, spitsvondig, eerlijk, zonder vaar noch vrees. Hij spreke met de Poorters van Gent, met Karel den Keizer, met het gepeupel van Brugge, met een Inkwiziteur, weer met den ouden Keizer, met Brederode, Marnix en den Zwijger, met de Schepenen van Antwerpen, met Grooten of Kleinen, vrouw, vriend of vijand, in feest of in gevaar, steeds spreekt hij zijn taal: eene mannelijke, kernachtige, gesmijdige taal.

Hij verschijnt te Gent, te Brugge, te Antwerpen, te Brussel, overal, in 't arme Vlaanderen, waar oproer smeult, waar ketters aan staken kermen en huilen, waar rederijkers hunne laatste optochten vieren, waar edelen twisten en twijfelen, waar de Revolutie den kop opsteekt en beeldstormers schatten bederven en stukslaan, terwijl schepen met witte zeilen, als vogels voor het onweer, vluchten, waar, helsch vizioen, vóór de onergdenkende Reuze en Reuzinne van Antwerpen in feestelijken dos, de sombere figuur van Alva opdoemt, als een vloek... 't Is er mede gedaan. Het land is overheerd. De steden steken vol soldeniers en slaven. Tijl, de vrijheidzucht der fiere Gemeenten, kan in deze onheilzwangere lucht niet opgaan. Tijl verdwijnt, met Soetkin, Vlaanderen's Onze-Lieve-Vrouw der fleurige dagen.

Doch driehonderd jaar later, aan de zonnige Schelde, jubelt eensklaps eene stem, boven de bazuinklanken van Benoit's *Rubensmarsch* uit:

> Herboren! Herboren
> Is Vlaandrens blijde Gerst!
> 't Is feest!
> De zilvren klokken zingen in den kanten toren!
> Nu mag de vrijheidszonne gloren,
> Want Uilespiegel komt, ons aller uitverkoren!

Na driehonderd jaar... Bij pot en pint, in den kring van ronde gasten, ergens in de Kempen, of te Antwerpen, of in Vlaanderen, misschien te Brussel in Brabant, daar vertelt er een grappen en moppen uit het aardig leven van den pretmakenden, spotlustigen, geestigen Vlaming van den ouden eed, die zóo weinig veranderd is dat Breughel hem met voorliefde conterfeiten zou en dat Lode Baekelmans hem zijne beste bladzijden wijdt.

Terwijl de onbekende, de naamlooze verteller spreekt, zit er iemand bij die, monkelend, luistert en zwijgt en al die luchtige woorden, pittige gezegdens, dol-wijze spreuken, lustige grepen, looze trekken opteekent en met zorg boekt. Zoo haalt deze, onopgemerkt, zijne schoof binnen en hij kraait victorie. Hij leest, en kiest, en schift, en poetst, en zuivert. Hij dicht. Hij schrijft. Hij blaast met den adem van zijn mond, en, in dien zucht, stuurt zijn hart een zieltje mee, dat groeit, groeit dat ge 't ziet, lacht, lacht dat ge 't hoort, en 't is... de jongste Tijl!

Hij staat er, parmantig. Met zijn pet op zijn oor, zijn stijf blauwen boezeroen over de breede schouders, het trekorgel in zijn hand, een volbloed Kempenjongen: sproetenhuid en paardelongen, blauwe oogen, breede mond, lippen om te smullen, te likken, te zoenen, een klare lach, een simpel woord, droomer, dichter, zonneklopper, brave borst: Tijl Uilespiegel die zijn romantisch, episch, symbolisch kleed uitgetrokken heeft. Nochtans de Uilespiegel van het blauwboekje, die van Charles De Coster, die van Antoon Moortgat erkennen hem voor kleinzoon en broeder, en zji, vagebonden of patriotten, mogen het natuurkind wel een beetje benijden: het is zóo gezond, zóo flink. De jongste Tijl geniet van den vrede, van het stralend licht, van het onbekommerd leven. Hij is fijner van taal en manieren, hij strijdt niet meer met roer en poer tegen vreemd geweld; geen Keizer Keizer, geen Philips, geen Alva jagen hunne bloedhonden tegen hem op en de Kempische rechter zal hem niet doen hangen te Lübeck. Hij is geen held en roffelt geen trom noch zwaait een vlag. Maar, zooals zij, bemint hij zijn land, zijn volk, zijn taal. Net als zij, hekelt, bespot hij de dommeriken, de ploerten, de oude gekken, de slechte rijken, de kwezels en schijnheiligen, het klein gezag van het geld of van de ijdele geleerdheid dat zich oppuft om ellendig te barsten op het puntje van zijn kwansuis bot woordeken, dat echt als een naald steekt en prikt.

Hij is een Vlaamsche jongen, een boer van zuiver ras en de zanger van *De Boer*, Jan Jans, de bewuste dichter, die luisterde en zweeg terwijl de wildzang vertelde, toont hem u, in die oprechte, ware gedaante, ten voete uit, waar hij gaat en staat, den modernen Tijl.

Jan Jans hoeft daarom niet zijne snaren te spannen, te stijgen. óp te vliegen in hooge begeestering; hij zal niet, knielend op eene dich-

terlijke wolk, met bronzen mond, roepen: Meldt het mij thans, gij Muzen, d'olumpische zalen bewonend, gij toch zijt godinnen, bij alles aanwezig en alwijs, wij, wij vernemen 't gerucht alleen, niets weten wij zelven, wie... wat... hoe... Jans vernam 't gerucht, is wijs genoeg om alles zelf te weten, doch hij is geen Pegasusruiter en... het Epos van Tijl, wij krijgen het niet!...

Niet?...

Helaas!... Helaas!... Jans, de nederige, zegt het zelf:

....Der Iliade
Wedergade
Vangt pas aan. Homeros thans
Heet Jan Jans.
Dat ook hij, als de oude Blinde,
Helpers vinde,
Tot, na hem, 't Rhapsodenbent
't Epos endt...!

Zijn Tijl Uilespiegel, - bevestigt, in proza, Jan Adriaenses, wel bekend, - acht Jans slechts een brok *folklore*, die wellicht en weleens, met anderer hulp, der Iliade wedergade wordt, of misschien juister: de Odyssea van den geest en den geestigaard in de Kempen onzer dagen[7].

En Jan Adriaensen, voorzichtige inleider, ontwapent dadelijk de strenge, onroerlijke, droge, pedante Kritiek, met deze woorden, waar de uilespiegelachtige geest van Jan Jans-zelf, een man van smaak en wetenschap, in doorstraalt:

> Tijl - is nog immer de oude, onveranderlijke ‘geest’, die geen einde en geen historie heeft; die onmogelijk ‘stof’ kan leveren tot een ‘samenhangend’ verhaal; die, bewegelijk als lol en leute, nu hier dan daar verschijnt, verdwijnt en herschijnt; die 't leven siert, - als een zonnestraal over 't land; die 't leven lekker roert, - als een windje door de blâren; die 't leven verheldert, - als een lach om den mond en een lichtje in het oog; die 't leven pookt en stookt, - als geurige wijn op smakkende lippen.

He, dat smaakt!... Ons lust nu die brok folklore, en al is Homeros een liereman geworden, wij slikken hem graag.

Kom mee, kom - 't is lente en onder den Meiboom, waar katjes stralen in het water-groene gebladerte van belofte, heeft de liereman zijn doek ontrold.

Kijk, er staan vele prentjes op.

Geen kladpotter die ze er op streek, wél een Meester-schilder-teekenaar-etser-verluchter, uit de school, die goede, gezonde school van Breughel en Teniers.

De liedjeszanger neemt zijn stok, kucht, hoest en begint. Zijne stem klinkt juist en klaar; zijne woorden glijden van zijne lippen en wippen, springen, dansen in hun kleedje van sappige tonen en mooi bolle klanken, nu eens laag, dan weer hoog, aardig, fijn, speelsch en guitig, op vasten rhythmus, langs deinende, wiegende, golvende lijnen, als een reesem van allerlei bloemekens aan een zijden koordeken van Poëzie.

En de stemme - want waar is de speelman? - leeft in de tafereeltjes; en de prentjes - want waar is het kermisdoek? - de tafereeltjes leven in de stem.

Wat wonder, dat de Kempen voor u daagt, met hare heiden, hare mastbosschen, hare smalle beemden langs enge waterkens, haar zand en hare naakte onmeetbaarheid. Hier een stadje. Daar een dorpje. Ginds niets. 't Is er eenzaam; 't is er vreedzaam... al te zeer.

En Tijl, de geestigaard, loopt dadelijk van Kniesegem weg, Kniesegem, verloren oord, 't herboren Knittinge van Groot-Vader Thijl, stamheer der Uilespiegels, die 't zoo ver bracht, dat letter E van le dictionnaire de l'Académie hem *in verbo:* espiègle vermeldt, Kniesegem:

> Een kerkje met een torentje op;
> Daar om een ruime doodenplek,
> Waarrond een roestig traliehek;
> Daar naast een baan van X naar Z,
> Waar sparren langs, in 't zand gezet;
> Met nu en dan een hut, een schuur,
> Een stal, een poortje, een blinden muur;
> Daarachter veld, een voorschot wei
> En, rondom 't àl, de paarsche hei....

Geheel 't Kniesegem des grands jours doet Tijl, zijn ondankbaren zoon, uitgeleide, tegen heug en meug, 't is waar, doch Kniesegem haalt zijn hartje op, drinkt en zuipt op Tijl's afreis, en met een ‘Oef’ van verlichting keert het terug naar zijn vrede en zijn sluimer.

En wakkere Tijl ging, ging langs duin en modderveen,

> Met den rug naar 't zonnelicht,
> Zand en wind in 't aangezicht.

....van dorp tot wijk, van hot naar haar,
En rekte 't ommereizen, weken, maand en jaar:
Van Beirendrecht naar Asch, langs Lier en Turnhout om,
Van Poppel over Moll, naar Diest en Betecom.
Geen plek in Kempenland, geen heidehoek zoo dood,
Die beurtelings niet de eer van zijn bezoek genoot.
En welkom overal: der boeren blijde geest;
Een gul gestemde gast bij ieder fooi en feest.
Hij miek historie, schiep legenden, sneed gevat
De grappigste uien op, met kleurig kakelblad.

En 't is er dan van de Pier te Magerhal, van den Pot van Ooien, van den Heiligen Gummarus, van hoe ze te Genk den kerktoren verplaatsten, van Tijl's serenade aan Pietje van Achterbroek die met jonge Joke van Lier op de Neten zou trouwen; van hoe Beth 't portret van Wannes kreeg en hield en vallen liet, van de berechting te Turnhout, van hoe Tijl voor den rechter stond. Tijl is nimmer moe en 't prettige leventje van door de wereld

...spelemcien,
Dansen doen in kermisreien,
Liedjes dichten langs de baan,
En uit liedjes - renten slaan!...

duurt voort tot de blauwe lucht donker nederzijgt en speelman en doek voor goed thans wegdoezelen als in een stillen lach: Genoeg voor heden!

Daarbij Tijl Uilespiegel, die heden verjaart: de jaren van Christus; een reesem van lengte! - wordt gemeend ernstig, doet biechte, pleegt berouw en... zingt, hoopvol, als een wijs geworden man, als een overtuigde Vlaming, zijn aard getrouw, de hulde van zijn Damme, het levende Antwerpen, waar Tijl nog leeft en lang, lang leven mag!

En in het lommer der blij-schallende boomen verrijst, binnen... driehonderd jaar, het dubbelbeeld van Tijl Uilespiegel en Jan Jans, in het Park der Nachtegalen!...

Me dunkt ik woon de plechtigheid bij: daar staan en groeten meê de Van Rijswijck's, de Van Duyse van *het Klaverblad*, de de Geyter van den *Reinaert*, de teer-goede Frans de Cort, met al de nachtegalen van het Vlaamsche land die Uilespiegel's ziel in hun geest,

in hun hart, in hun oog en op hun mond lieten spelen. En een Raf Verhulst schreef de cantate, een Gust De Boeck de muziek, een Amedee Lynen, nog steeds onuitgegeven illustrator van de Coster's *Ulenspiegel*, overigens zelf een Brusselsche Uilespiegel naar hart en geest, en die talent had, teekende het programma en regelde, met een Toon Moortgat, de apotheose.

En ik zie onze nakomelingen met een sierlijk mooi blauw boekje in hun hand, en ze lezen, en ze lachen, blijgezind. Zij weten dat die Jan Jans, dáar, dat boek voor hen, zijn volk, met liefde en toewijding geschreven heeft, dat boek ter eere der Kempen - die in die tijden niet meer zullen bestaan! - dat boek voor het Vlaamsche Land dat sluimeren mocht, maar nimmer sterven. Zij zullen er Jan Jans dankbaar om zijn, dat hij, midden den strijd dien hun vaderen om het bestaan voerden, zijn lach en ook zijne wijsheid wegschonk als een zonnestraal, die 't leven lekker roert, aanmoedigt en sterkt. En zij vragen niet of Tijl's gedicht in heroïsche alexandrijnen geschreven is; hoe de Grieksche naam van die verzen luidt; hoe het schema van maat en rijm dient gesteld. Neen, zij zullen ze opdreunen, de verzen, die vloeien als bronkristal dat niet koud, niet wit, maar stralend is van al de kleuren van den regenboog; de verzen die tijd en werk hebben gekost, die als gemetseld zijn op fondamenten van wetenschap, kennis en smaak, die juist dáaróm, zuiver en net, los, zwierig en naakt als de Fabeltjes van Monsieur Jean de la Fontaine, huppelen, loopen, gaan, staan in flinke houding, ongedwongen als natuurkinderen, geurend als bloemen in de wei.

En... Jan Adriaensen waagt het te zeggen dat Jan's Tijl Uilespiegel zijn epos niet kreeg?...

En wij hebben in hem geloofd?...

Ei, de epossen, de klassieke epossen, laten wij die aan de wijze academiekers, aan de grijze kabinet-dichters! Wij hebben hier in der daad een volks-epos, een levend gedicht, een iets van eerlijke, eenvoudige, oorspronkelijke schoonheid die durende vreugde wekt.

En wij-zelf, die weten hoe de dichter deed: zingen maar! uit vollen krop, al volgt er geen applaus, dan de eigen harteklop, die den dichter met eigen kakelblad, sappig, hoorden lezen en voordragen, die de eerste bloesems van zijne garve te genieten kregen, wij proeven best

de kunde, de kieschheid, de fijnheid, de speelschheid die toe er noodig was om door-en-door bekende anecdotes, - als die van den pier welke God weet hoe aanlandde te Magerhal, waar het de gansche week gegoten had, of 't een zondvloed leek en waar echter van mos, slijk, plas of water in een sloot geen spoor bleef, zóó mul is er de grond, en waar deze klant van Vlaanderen's vette tafelen als een wonder bewaard wordt in een heiligenschrijn[8], van den pot van Oolen met zijne vier ooren, van het boerken die zijn zoon nieuwe schoenen opstuurt per telegraaf, van 't recept om roode neuzen te behandelen, van de wreede moord op eene Bourgonjeflesch, van den veeprijskamp te Weelde waar de juryleden in triomf het dorp rondgeleid worden, met Tijl op den bok, en, vóór 't gespan, het heimelijk bord: Groep vette zwijnen: Eereprijs, van Zatten Peer die 's nachts van uit den Calvariehoek een onverwacht bescheid krijgt, van den bakker zijn kat, en wat nog meer dat wij ook hoorden vertellen of zelfs lazen in almanakken, boekjes op boterpapier of mannekensbladen, - nog éens op te frisschen, in een voortaan vasten vorm te gieten, dien gij in uwe handen kunt nemen, met het genoegen van een kunststukje te bezitten. En elders nog: die verschillende klachten van de onnoozele Kniesegemenaars, dat kostelijk verhoor bij den rechter, begin en einde, alpha en omega van Tiji's historie die geen einde en geen begin heeft, vlug verteld, geteekend, ongewrongen, eenvoudig, natuurlijk, levendig en pittig als de terechtzittingen van den eersten Reinaert, waar heel dezes handel en wandel voor den dag wordt gehaald. En dan - Jans' leuke beschrijving van mensch en van landschap, waar géen woord te veel is, waar er geen ontbreekt, waar de morgen glimlacht, als door tranen heen; en vader Boom en moeder Beek spelen en stoeien met het kindje Morgenrood! zóó ongemaakt, niks precieus, gezien, gevoeld, en warm, met liefde weergegeven en vóór ons verwend oog met enkele rake trekken getooverd, met stoute lijn en passende kleur. Wij lezen dit alles... in één uurtje en genieten er dubbel. Voegen wij hier bij het schalksche

Wanneer het hartje mint,
- Niet waar, mijn kind? -
Dan warmt het zonnetje éens zoo wel,
Dan vliet het greppeltje éens zoo hel,
Een lange zoen is dan de wind....,

ondeugend herdersliedeken waar Phillis of Galathea de bigge zusjezoet heet en 't kalfken op zijn snoet aait, omdat haar hartje mint; den tragisch-soberen Brand, met geen vlammen, noodgelui, dorpsrumoer kreten, gillen; smook, ja, in dikke pakken, terwijl de tas, ‘lijkwade waaronder kiekens, geit, konijnen verstikken en roostend, zonder kik noch mik verdwijnen,’ zich huivrig dicht in lillende asch; de diepe *Boerebede*, met haar plechtig invallend:

> O Heer, die in de Heemlen leeft,

en haar gelaten refrein van niet gezochte ironie:

> Maar gun dan ook, o Heer, den boer
> Een buik pataten daags...
> Een teile karnemelk....
> Zijn klompen vol met stroo....
> Een sterken broekriem steeds - en voêr
> Voor zijn beesten.

Ja, wij lezen dit al... in één uurtje, en lezen nog, en lezen nog eens, en weder over het gedrukte heen, met, in ons oor, de stem van Jan Jans.

Dan lachen we met open mond en voelen ons gezond. En dát was het immers wat Jans wou; want, zegt hij:

> Vlaandren hoeft geen wee-en-wach-en;
> 't Leere lachen.

Hij leert ons wél meer, zonder het luid-op te zeggen: dat een waar dichter, uit grove, lompe, zware steenen, tafelen, vaten of Goden vermag te beitelen.

Homeros ook, die deed niets anders!

En Jan Jans, al kapte hij geen God, geen Held, uit zijne boerenkeien, schiep toch een keurig mozaïek, waar de geest van den nimmer sluimerenden Tijl Uilespiegel, dus de geest van ons eigen volk, zijn durend, goudgekleurd cement gegoten heeft; waar de zonne van het levend, werkend, jong en vrij Vlaanderen hare blijdste vonken schiet.

En zoo hebben, om beurt, Charles De Coster, Antoon Moortgat, Jan Jans, elk op zijn manier, elk volgens zijn aard, zijn inborst,

zijn smaak, hulde gebracht aan den Tijl van 't oude blauwboekje, den Tijl die de ziener is en de zaaier, door de eeuwen voort, 't gevoel waarvan wij allen blaken, en 't levend woord, die was en blijft Tijl Uilespiegel, het wijs beleid, die is, waar elk en alles doodgaat, de onsterfelijkheid(9).

Gelieve het den braven jongen een straaltje van die kroon, één straaltje maar, af te staan aan den Dichter van zijn modern Epos, Jan Jans.

H. COOPMAN THZn.

Eindnoten:

(1) **Het aardig leven van Thijl Uilespiegel** Waar in verhaald worden Niet alleen veel aardige en klugtige Poetsen en boeverijen, maar ook bijzonderlijk zijne wondere Avontuuren, die hem geduurende zijn Leven gebeurd zijn, zo hier als in andere Landen. Te Venlo Bij de Weduw II. Bontamps - Zonder jaartal - 64 bladzijden en 45 houtprentjes.

(2) Charles De Coster, geboren te Munchen, den 20n Augustus 1827; overleden te Elsene op 7 Mei 1879. Schrijver van onder meer: **Les Frères de la bonne trogne** (1856); **Légendes flamandes et wallonnes** (1857); **Contes brabançons** (1861).

(3) **La légende et les aventures héroïques, joyeuses et glorieuses d'Ulenspiegel et de Lamme Goedzak au pays de Flandres et ailleurs par Ch. De Coster;** ouvrage illustré de trente-deux eaux-fortes inédites; deuxième édition. Paris, Librairie Internationale, 15, Boulevard Montmartre.
A. Lacroix, Verboeckhoven et Cie Editeurs à Bruxelles, à Leipzig et à Livourne, 1869.
De etsen zijn onderteekend: Alfred Hubert, Léon Becker, Adolf Dillens, Eugène Smits, Félicien Rops, Paul Lauters, Louis Artan, Charles de Groux, Camille van Camp, Auguste Danse, Hippolyte Boulenger, Gustave Biot, Hendrik Schaefels, Paul Van der Vin, Guillaume Van der Hecht, Joseph Duwée, Louis Jaugey, Edmond de Schampheleer, P.J. Clays, Théodore Fourmois.

In 1896, verscheen te Gent, bij Emilie Claeys, van Eyckstraat, 6: **De Legende en de heldhaftige, vroolijke en roemrijke daden van Uilenspiegel en Lamme Goedzak in Vlaanderenland en elders, in het Vlaamsch vertaald naar Charles De Coster door R. Delbecq (voor het proza), Johan (voor de liederen), met 42 platen van Jules Gondry.** Thans (1912) kondigt de uitgever S.L. van Looy, te Amsterdam, den tweeden druk aan van dit boek, met een twintigtal nieuwe composities van genoemden Gentschen schilder.
Zeggen wij terloops dat Richard Delbecq, de keurige vertaler van De Coster's **Uilenspiegel**, ook Léon Van der Kinderend **Eeuw der Artevelden** en Pirenne's **Geschie denis van België** in het Nederlandsch overzette.
Bij Eugen Diederich, te Jena (1900) verscheen: **Charles de Coster, Tyll Ulenspiegel und Lamm Goedzak....., üzersetzt von Fr. van Oppeln=Bronikowski,** die ook De Coster's **Légendes flamandes (Flämische Legenden)** vertaalde en uitgaf Daar heet **Ulenspiegel: der Roman der flämischen Rasse.**

(4) Vertaling van R. Delbecq:
In Meimaand als de hagedoorn in bloei stond, werd te Damme, in Vlaanderenland, Uilenspiegel, de zoon van Klaas, geboren.
- Begraaft men, zeide hij, Uilenspiegel, den geest, Nele, het hart van Vlaanderen? Neen! Vlaanderen kan ook slapen, maar sterven, nooit! Kom, Nele.
En hij toog henen met heur, zijn zesde liedeken zingend, maar niemand weet waar hij zijn laatste zingen zai.
Vertaling van Johan:

Als hier eens het Oosten

Het Westen maar kust,
Dan eindigt ons lijden,
Dan komt er eens rust!

Het Oosten is Neerland;
En Belgen het West;
Sluit dichter in vriendschap
Een heilzamen band!

De band, o mijn arme,
Tusschen Neerland en Belgen,
Is vriendschap, zoo warme,
Is vriendschap zoo groot!

(5) Bedoeld gedenktecken, door Charles Samuel gebeeldhouwd, werd, aldaar, 22 Juli 1894, ingehuldigd.

(6) **Uilespiegel.** Heldenspel in vijf bedrijven door Antoon Moortgat. 1903. Uitgaaf van G.J. en E. Janssens, drukkers-uitgevers, Carnotstraat, 147. Firma: L. Janssens' Zonen.

(7) **Tijl Uilespiegel.** Een modern epos door Jan Jans. 1911. Gebroeders Janssens. Drukkers-Uitgevers, Antwerpen; inleiding van Jan Adriaensen; vocabularium voor den niet Kempischen lezer; 144 blz.
Fragmenten van belang verschenen in *De Vlaamsche Gids*, 1911, bldz. 148-168, terwijl *De Zaaier*, Maandblad voor Kunst. Vijfde jaar, blz. 113, *De Pot van Oolen*, met een onuitgegeven oorspronkelijk prentje, opnam.

(8) In het *Brabantsch Sagenboek* van A. De Cock en Is. Teirlinck; derde deel: Historische Sagen; Gent, A. Siffer, 1912, benevens: *Uilenspiegel in Brabant*, nl.: Hoe Uilenspiegel een ezel leert lezen. Uilenspiegel wordt bakker te Leuven. Uilenspiegel als smid te Tienen. Uilenspiegel wordt torenwachter (bij den graaf van Heverlee), anecdotes welke J. Jans overigens onaangeroerd ter zijde laat, vinden wij: 709 - *Betekom* - Te Baal bij Aarschoot is maar een enkele pier te vinden, spot het volk, on hij ligt gebonden aan een keten in de pastorij. Anders zou hij wegloopen!
Een mol was eens op zoek naar voedsel in dit dorp, doch vond er niets. Door den honger gekweld trok hij verder en daar vond hij een pier in het zand. Hier ben ik *beterkom*, zei hij. En daarom heeft men aan het dorp dien naam van Betekom gegeven.
Het spotzegsel van den Baalschen pier legt J. Jans in den mond van zijn Uilespiegel, die vertellen kan.

(9) Naar Alfred de Smet's vers: *Tijl Uilespiegel* (uit: *'t Is in West-Vlaanderen*), dat verscheen in *De Zaaier.* Maandblad voor Kunst. Vijfde jaar, blz. 129.

Oude Versmaten in de Nederlandse Poëzie.

De Grieksche Metriek in de Nederlandsche Dichtkunst Eene aesthetische taalstudie door Dr. Eugeen van Oye (Brugge, L. De Plancke, 1911, 120 blz. 8°).

Voor eenige maanden reeds kwam deze studie van de bekende dichter Eug. Van Oye van de pers. Op blz. 115 echter staat de dagtekening: *October 1884.* Immers het werk werd toenmaals gemaakt als antwoord op een prijsvraag van de Koninklike Akademie van België. Er waren twee mededingers: J. Van Droogenbroeck en E. Van Oye. De jury gaf haar uitspraak in 1885; J. Van Droogenbroeck werd bekroond, ofschoon de tweede en derde verslaggever (P. Willems en A. Wagener) herkend hadden dat de eerste verslaggever (J. Nolet de Brauwere van Steeland) het werk van E. van Oye onderschat had.

De studie van J. van Droogenbroeck verscheen in 1886 onder de titel: *Verhandeling over de toepassing van het Grieksch en Latijnsch metrum op de Nederlandsche Poëzij*. Zij is methodieser dan die van E. van Oye en moest door haar overvloed van schemata en voorbeelden de beoordelaars voor zich innemen, ofschoon van de hoofdzaak, duur en kracht en toon in de klassieke prosodia, de auteur al niet veel zegt en er geen bepaald begrip schijnt over te hebben.

Is dan de studie van E. van Oye beter? Op die vraag kan niet met een eenvoudig ja of neen geantwoord worden.

Men ziet al dadelik dat de stof hem meer tot onderwerp van eigen studie geworden is; dat het hem minder te doen is om met eruditie over het vraagstuk te pronken, dan om zijn eigen opvatting voor te dragen. Wel bestaat er van alle kunst een wetenschap, maar kunst is in de eerste plaats een kwestie van smaak. Zo is deze methode bij de behandeling van een kunstvraagstuk goed te verdedigen, en zo is

het te begrijpen dat een auteur een dergelijke subjectieve studie zeven en twintig jaar nadat ze geschreven werd, laat drukken. Toch zijn er een paar verwijzingen in naar studiën die na 1884 verschenen zijn, wat bewijst dat hij de vraag in al die tijd niet onaangeroerd liet.

Het subjectief karakter van de studie blijkt uitdrukkelik uit de slotrede, waar de schrijver verklaart (blz. 93): 'Is mijn doel geweest onzen dichters een versvorm op te leggen? Duizendmaal neen! Men legt den dichter geen vormen op! Die springen uit de ziel met de gedachte.'

Een ander gevolg van dit standpunt is dat er veel ruimte en moeite besteed wordt aan de weerlegging van de afwijkende opvattingen van anderen.

De vormenschoonheid, waarnaar elke kunst moet streven, bestaat voor de dichtkunst in hoofdzaak in de rhythmus. De auteur onderzoekt dus in een eerste hoofdstuk wat de rhythmus is, in een tweede waarin de rhythmus van de klassieke versmaten bestaat, in een derde wat het verschil is tussen die en de Nederlandse versmaten, en in een vierde hoe die in het Nederlandse vers kunnen aangewend worden.

Bij het begrip rhythmus wordt gewoonlik veel geschermd met toon en duur en kracht, maar de zaak zelf laat men in het onbepaalde. Die begrippen weet Dr. v. O. goed uiteen te houden. Hij zegt heel goed hoe *rhythmus*, dat *vloed* betekent (in een waterloop heeft elke golf, elke baar, elke rimpel een hun eigen en *onderscheidene* beweging - blz. 16), bij taalverschijnselen een overdrachtelike toepassing is. Hij zegt ook heel goed dat die bewegingen niet met dezelfde kracht geschieden en dat uit die *krachtverscheidenheid* het metrum ontstaat (blz. 17). Wanneer hij dan de rhythmus bepaalt als een ordelike dynamiese beweging, legt hij in het woord *dynamies* meer dan zijn lezer er in hoort, want hij bedoelt toch: de rhythmus is het ordelik *dynamies verschil* tussen de bewegingen van een reeks. Zo is de rhythmus van een versvoet het verschil in kracht tussen de twee bewegingen - de zware beweging of slag en de zwakke beweging of opslag - waaruit de voet bestaat. De zware beweging gebeurt steeds geleidelik in eenmaal en is dus steeds lang; de zwakke gebeurt of wel geleidelik in eenmaal en is kort of lang, of wel schokkend in tweemaal,

met twee korte beweginkjes, waarvan dan nog het eene - in 't Nederlands het eerste, in het Duitsch het tweede - zwakker is dan het andere. Daar nu de zware beweging beurtelings de eerste en tweede zijn kan, zijn er zes mogelike versvoeten:

-' □, -' -, -' □ □, □, -', - -', □□ -'.

Alle andere versvoeten zijn samengestelde voeten, zooals in de muziek alle andere maten dan 2/2 en ⅔ samengestelde maten zijn, wat de auteur dan ook zegt. Hij had er echter dan ook moeten bijvoegen, dat een voet als de amphibrachys of trippelmaat niet bestaan kan, omdat die een inschuiving van de zware beweging in de zwakke veronderstelt, wat een physiese onmogelikheid is. Ook zijn alle amphibrachyse verzen eigenlik anapestiese verzen, en

Nie□t ste□eds i□s / d□e li□ef / d□e / b□est□en / d□ig / va□n du□ur / is te meten en te lezen als

Nie□t ste□eds / i□s d□e l□ief / d□e b□est□en / d□ig va□n du□ur /

Evenzo is de rhythmus van een vers het ordelik dynamies verschil tussen de versvoeten, 't is te zeggen, het feit dat er op een bepaalde plaats een voet van een verschillende rhythmus dan de andere aangewend wordt. De rhythmus van de hexameter ontstaat (in de schoolscansie) doordien, terwijl de eerste vier voeten onverschillig dactylen of spondaeën mogen zijn, de vijfde een dactylus en de zesde een spondaeus moet zijn.

Over de aard van onze klemtoon handelt E. v. O. als een kunstenaar, als hij beweert dat die ligt op het zakelike deel van het woord om het te doen uitkomen. Had hij zich herinnerd dat in alle Indo-Germaanse talen de beklemtoonde lettergreep niet de klemtoon heeft wegens haar waarde of betekenis, maar wegens haar plaats in het woord, dan zou hij niet twijfelen waarom dat in het Germaans anders moet zijn. In lat. *amabilitátem* ligt de klemtoon op *ta* omdat die lettergreep de voorlaatste is en lang is, in *amabilitas* op *bi*, in *amábilis* op *ma* omdat die lettergrepen de derdelaatste zijn terwijl de voorlaatste kort is, maar de betekenis van *ta, bi* of *ma* zijn daar voor niets tussen. Zo ligt bij ons in *wéduwenaar* de klemtoon op *we* omdat die lettergreep de eerste is van het woord. Een toon die een lettergreep

om haar waarde of betekenis doet uitkomen, is geen klemtoon, maar een oratoriese toon, en dat is geen zaak van taalkunde, maar van voordrachtkunst.

Mijn lezer zou nu gaan denken, dat de bespreking van een prosodies werk van lieverlede tot het schrijven van een nieuwe prosodia aanleiding geeft. Dit komt niet zozeer door verschil in opvattingen als door het onbepaalde en de afwisselende betekenissen van vele vakwoorden.

Maar wij zullen het daarbij laten. Uit hetgeen we zeiden, blijkt dat we te doen hebben met een ernstig boek. Uit de lectuur zal blijken dat er een zeer opwekkende invloed van uitgaat, omdat het steeds onze belangstelling moet gaande maken, als wij mogen vernemen wat een man gelijk Eug. van Oye, die tevens een fijngevoelig dichter, een goed taalkenner en een beslagen musicus is, over de techniek van zijn kunst weet mede te delen.

J. VERCOULLIE.

Taalzuivering.

R. Schrijvers, *Op den Wandel met Taalgidsen.* Eerste Reeks (Kortenberg, J. Schrijvers, 1912, VIII + 340 blz. 8°).

Er is in onze taalakker nog al te wieden en naar mate de studie van onze taal ernstiger wordt, staan er meer bevoegde wieders op en dringt bij het schrijvende gild en het lezend publiek het besef van de noodzakelikheid van hun arbeid meer door. Maar dat is voor de wieder een vrij hachelike onderneming. Men kan zich nog al gauw mispakken en, door de schijn bedrogen, als onkruid beschouwen wat een deugdelike plant blijkt te zijn of wat altans die smaad niet verdient.

Niets is in dit opzicht vermakeliker dan te mogen zien hoe taalzuiveraars soms mekaar zuiveren.

In een lezing deze zomer te Gent over de Vlaamse Hogeschool, wees een van mijn kollega's op de verderfelike taalinvloeden waaraan wij allen blootstaan, en haalde tot staving mijn studie over de *Taal der Vlamingen* aan, in Elsevier's *Land der Vlamingen* onlangs verschenen. Daarop vroeg ik mijn kollega H. Logeman, die mijn werk met aandacht en belangstelling gelezen had, of dit nu in zo slechte taal gesteld was, dat het als een toonbeeld van onnederlandsheid verdiende voor studenten aan de kaak gesteld te worden. Prof. Logeman zei me: ‘Ik heb de gewoonte, als ik werk van Vlamingen lees, op de rand potloodstreepjes te zetten nevens de wendingen die mij onnederlands voorkomen of die ik als Nederlander anders zou zeggen, en ik zal je dan bij onze eerste ontmoeting weten te vertellen hoeveel potloodstrepen ik in je stuk gemaakt heb.’ Een paar dagen nadien kwam me Prof. Logeman verklaren: ‘Er staat niet een enkele potloodstreep!’

Voor studenten is dat nu zo erg niet. Die moeten in staat zijn

om te kontroleren, ook zonder de hulp van hun professoren. Voor de professoren is er ook een uitkomst. Zij hoeven zich maar in regel te stellen met hun wetenschappelik geweten.

Maar iets anders is het, wanneer het een ondergeschikte geldt, die zich te verantwoorden heeft tegenover een baas. En zo is het geheel natuurlik dat iemand zoals de heer R. Schrijvers, van de vertaaldienst van het Ministerie van de Arbeid, die door zijn werk, lopende over vakwoorden en vakteksten, meer dan iemand in botsing komt met taalzuiveraars of liefhebbers die de taalzuiveraars tegen hem inroepen, op de gedachte gekomen is om zich een 'Taalzuiveraarslachtoffersborstwering' te vervaardigen.

Die borstwering is zijn *Op den Wandel met Taalgidsen.* Het is verschenen in twee reeksen, de tweede reeks eerst, in 1910, waarin hij zich bezig houdt met de beoordelaars van zijn werk in de dagbladen tijdschriftpers, de eerste reeks nadien, in 1912, waarin hij de uitspraken kritiseert van de taalzuiveraars zelf, namelik Muyldermans, Mac Leod, Vercoullie, De Hoon, De Boeck, Arnold, Meyer, Wattez, Broeckaert, Meert, De Vreese, Coopman, Van Puyvelde, Van Lantschoot, Sebrechts en Stessens.

De heer Schrijvers is daarbij zeer vernuftig te werk gegaan. Hij heeft - een werk van grenzeloze belezenheid en onvermoeibare studie - een onafzienbare reeks van aanhalingen uit Noordnederlandse boeken, tijdschriften, dagbladen en officiële teksten verzameld, waarin de gewraakte woorden en wendingen zonder de minste aarzeling gebruikt worden. Wij weten wel dat, nu iedereen schrijft en zoveel schrijft, niet al het geschrevene feilloos is, maar zijn reusachtig materiaal stelt ons toch voor dit dilemma: of wel is niet alles fout wat de taalzuiveraars als dusdanig bestempelen, of wel moeten die fouten niet enkel aan de Zuidnederlanders vérweten en aan de invloed van het Frans of van de Vlaamse dialekten géweten worden. Het besluit wordt dan dat een Vlaming zich niet hoeft te schamen, als hij niet slechter schrijft dan doorlopend in Noord-Nederland geschreven wordt.

Of nu al de citaten van de heer Schrijvers afdoende waarde bezitten? Dat wil ik niet gezegd hebben. Vooral moet men op zijn hoede zijn tegenover titelwoorden in woordenboeken. Als een woor-

denboek een woord opneemt om het te verklaren of te vertalen, dan is daarmee niet bevestigd dat dit woord goed is. Men moet ook zorgen dat men woorden met verwante betekenissen, zoals *uitverkoop* en *opruiming, regelmatig* en *geregeld*, niet verwarre, want de nauwkeurigheid eist toch dat men ze uiteenhoudt, ofschoon ze in de praktijk vaak dooreengebruikt worden. Met redeneringen komt men niet uit, als ze niet door feiten gesteund worden, en het dient tot niets *schokschouderen* door redenering tot een goed Nederlands woord te stempelen, als het niet door het 'goed gebruik' geijkt is. Eindelik moet men zich de gewraakte uitdrukkingen in hetzelfde verband denken als de taalzuiveraar en niet een redenering weerleggen die hij niet voorgedragen heeft. Zo gaat het niet aan 'bestendige sekretaris' te willen goedpraten door 'tegen 't vuur bestendige kleisoorten' of door 'lichtbestendige bacteriën', wanneer men aan 'bestendige commissie' en vooral aan 'bestendige voorzitter' genoeg heeft.

Met dit alles blijft het materiaal van de heer Schrijvers een feit dat ernstig tot nadenken moet stemmen en ten goede zal komen aan de taalstudie en de taalkennis hier te lande.

J. VERCOULLIE.

Duitse Letterkunde.

Wanneer ik mijn algemene indruk over de boeken, die de zomer mij heeft gebracht, bondig wil samenvatten, dan kan ik dit alleen met één woord: middelmatigheid. Inderdaad, onder de laatst verschenen werken zijn er wel een aantal, die getuigen van een groot talent, die boeien door hun losse verhaaltrant, kortom die mogen beschouwd worden als de beste ontspanningslectuur. Maar bij alle blijft de vraag berechtigd naar het grote werk, dat opstijgt boven die vlakte van middelmatigheid en nieuwe horizonten opent, naar het werk dat inslaan zou in het publiek en van blijvende betekenis zou zijn in de literatuurgeschiedenis.

Op het gebied van de roman in 't biezonder is de oogst maar schraal geweest. De beste schrijvers hebben gezwegen, nieuw-ontluikende talenten zijn niet opgekomen. In een paar werken nochtans is een pogen merkbaar om iets groter te bereiken dan de gewone ontspanningsliteratuur, nl. in een roman van Elisabeth von Heyking, *Ille Mihi*, en in een van Felix Hollaender, *Der Eid des Stephan Huller*.

Elisabeth von Heyking werd beroemd door hare fijne ‘Briefe, die ihn nicht erreichten’, die een fabelachtig succes hadden en door haar roman ‘Der Tag Anderer.’ Haar nieuw werk *Ille Mihi* (gebr. Paetel, Berlin; 2 dln, ing. 10 M., geb. 12 M.) zal tot haar roem wel niet veel bijbrengen, alhoewel het in verschillende opzichten een merkwaardig boek geworden is.

Het verhaalt hoe Ilse, die opgevoed werd door een ziekelike vader en een goevernante, als zeer jong meisje verliefd geraakt op een luitenant, dien ze nauweliks kent en wiens verloving ze spoedig verneemt. In haar desillusie hierover meent ze dat voor haar geen geluk meer mogelik is en dat haar verder leven alleen gewijd mag zijn aan het trouw volbrengen van haar plichten. Als haar vader haar dan na enige maanden meedeelt dat een landedelman haar hand heeft gevraagd, neemt ze aan en trouwt. Doch spoedig bekomt ze een klaar inzicht in haar toestand. Haar man, een filister die haar wel meer om haar geld dan om haar persoon heeft gehuwd, zijn moeder, een grove natuur, en zijn gehele familie beschouwen en behandelen haar

als een kind, dat geen eigen karakter, geen eigen gevoel, geen eigen wil heeft. Haar hele huwelik is één ontgocheling en al gauw bemerkt ze dat zij haar echtgenoot niet liefhebben kan.

Na een paar jaren vestigen zij zich in Berlijn, waar haar man lid van de Reichstag geworden is; Ilse komt in de 'wereld' en maakt kennis met een jong dieplomaat, van wie ze al gauw gaat houden en die haar ook bemint. Ze bekomt de echtscheiding en huwt de man van haar keuze.

Hier eindigt het eerste deel en tot hiertoe is de roman een meesterwerk. Al de fieguren staan duidelik getiepeerd, de karaktertekening is uiterst fijn, de compositie zeer stevig. Het liefdeleven van de jonge Ilse, haar ontgochelingen in het huwelik worden zeer mooi beschreven. Doch het tweede deel valt geheel; de roman breekt door.

Ilse is getrouwd met de jonge dieplomaat, voor wie een schitterende loopbaan scheen weggelegd, doch die tans, na zijn huwelik, tegengewerkt wordt door de invloedrijke bloedverwanten van haar eerste man en die ook overigens geen geluk meer heeft. Hij bekleedt de eene post na de andere, koestert altijd het iedeaal Duitslands macht te vestigen in alle werelddelen, maar heeft immer tegenspoed en wordt eindelik krankzinnig. Ilse verpleegt hem jarenlang, tot de genezing komt.

Dit tweede deel, waarin aanhoudend een ondertoon doorklinkt, een satiere namelik op de weinige durf van het huidige Duitsland, dat geen Bismarck meer heeft, dit tweede deel dus maakt geen eenheid uit met het eerste; en het staat veel, veel lager. Wel ontmoet men er nog enkele bladzijden in vol stemming en kracht, maar er komen geen goed getekende personen meer in voor; alle fieguren blijven vaag en ook de ongelukken, waarmee het echtpaar te kampen heeft, worden nergens voldoende gemotiveerd. De fijne analyse en de straffe compositie van het eerste deel ontbreken geheel. Men heeft altijd de indruk dat de schrijfster hier te veel persoonlike afkeer wil in uitspreken, dat als basis van de roman gebeurtenissen uit haar eigen leven genomen zijn; zij was immers de echtgenote van een dieplomaat; doch zij is er niet in gelukt die tot een kunstwerk om te werken.

Het schijnt ook dat *Ille Mihi* een soort 'roman à clef' is, waarin vele gekende fieguren uit de Berlijnse dieplomatenwereld worden geportretteerd. Dit verklaart misschien gedeeltelik het succes dat de roman in Duitsland beleeft; maar voor ons blijft hij alleen leesbaar om wille van het eerste gedeelte.

Veel beter als samenstelling is de nieuwe roman van Felix Hollaender: *Der Eid des Stephan Huller*, door de firma Ullstein & Co, te Berlijn, zeer goedkoop uitgegeven (geb. 3 M.). Het is een zeer

ernstig werk, dat blijken geeft van diepe mensenkennis en overal boeit door zijn onderhoudende verhaaltrant.

De vader van Stephan Huller was aan de lichtzinnigheid en de ontrouw van zijn vrouw te gronde gegaan en een moordenaar geworden. Gedurende zijn laatste gesprek met zijn zoon, een kind nog, dwingt hij hem een eed af, de eed nooit zijn hart aan een vrouw te hangen. Het boek verhaalt dan hoe Stephan Huller opgroeit, een stille, in zich zelf gekeerde jongen, en hoe hij er toe komt zijn eed te breken. Maar de herinnering aan zijn vader en aan hetgeen hij gezworen had, dreigt zijn grote liefde en zijn groot geluk te doden; hij geraakt in de diepste vertwijfeling, tot hij eindelik er in gelukt de zware last van die herinnering van zich af te werpen en hoopvol een nieuw leven te beginnen, vrij van alle zelfkwelling en van alle berouw.

Ik houd van dit boek; op elke bladzijde voelt men er het leven in; goed-getiepeerde, ten-voete-uit getekende mensen kijken u aan en de hand van de kunstenaar is overal merkbaar. Het is een rijp werk, volkomen de faam waardig, die Felix Hollaender heeft verworven.

Ook de nieuwe roman van Hermann Stegemann: *Thomas Ringwald* (Fleischel & Co, Berlin; ing. 4 M., geb. 5,50 M.) bezit grote hoedanigheden; van de schrijver van het mooie boek ‘Theresle’, dat ik in een vorige kronijk mocht bespreken, is dit ook niet te verwonderen. Het wil mij nochtans toeschijnen dat hij zijn laatste werk niet zo àf heeft kunnen maken als ‘Theresle’, dat het niet zo rijp geworden is. Hij verhaalt de geschiedenis van Thomas Ringwald, een vol-natuur, een kracht-mens, begaafd met grote wilskracht en met een doordringende, juiste blik voor de grote lijnen in het leven. Door dit zijn karakter komt hij aanhoudend in conflicten met zijn omgeving: eerst met zijn vrouw, alhoewel deze hem te lief heeft om het conflict niet te verzachten, met zijn zoon, een kunstenaars-natuur die hem niet begrijpt en ook door zijn vader niet begrepen wordt, en dan ook met de samenleving. De fieguren van dit boek zijn goed getekend, vooral die van de hoofdpersonen; als geheel laat het werk een zeer gunstige indruk na.

Een tegenstelling met dit ernstige boek, waarin de personen het leven niet licht opvatten, is de humorvolle roman van Fedor von Zobelitz: *Drei Mädchen am Spinnrad* (Fleischel & Co, Berlin; ing. 6 M., geb. 7,50 M.).

Door zijn reeds lange reeks werken is Fedor von Zobeltitz bekend geworden als een schrijver van niet geringe verdienste. Zijn boeiende, losse verhaaltrant, zijn rijke levenservaring, zijn frisse humor en rake karaktertekening maken zijn werken immer zeer aantrekkelik. Alle deze hoedanigheden zijn ook in deze roman in hoge

mate aanwezig. De ‘drie meisjes aan 't spinnewiel’ zijn drie gravinnetjes, dochters van een nog jeugdige, gescheiden vrouw, die het geluk van hun moeder willen vestigen door een nieuw huwelik. Maar een voor een geraken ze zelf in Cupido's macht en vergeten, zeer egoïsties, hun voornemen geheel en gans. Wat zou ik meer van de inhoud verraden? Men leze en geniete dit simpele, ‘anspruchslose’ boek; niemand zal het zonder stille glimlach en diep genoegen ter hand nemen.

Eveneens van Cupido's streken vertelt het frisse verhaal van Hans Hart: *Kupidos Bote. Eine frohe Rokokogeschichte vom Rhein*, door Staackmann, te Leipzig, uitgegeven en door de bekende boekverluchter Franz von Bayros met vier, zeer mooie platen versierd.

De schrijver die, naar ik hoop, ook hier te lande door zijn vroegere romans ‘Das heilige Feuer’ en ‘Liebesmusik’ een goede naam verwierf, voert de lezer in het Duitsland der 18^{e} eeuw, dat hij op zeer aanschouwelike wijze heeft voorgesteld. Een Duits baron, die gewoonlik als huweliksmakelaar fungeert, wordt door de Pruisiese Koning Frederik de Grote gelast, de vorst van een miniatuur-staat ‘standesgemäss’ te doen trouwen. Deze zending mislukt, omdat de jonge prins op zijn dochter verliefd geraakt en de liefde ten slotte sterker blijkt dan al zijn dieplomatiese pogingen.

Zeer mooi is het landschap van de Rijnstreek geschilderd en over het gehele verhaal hangt een fijne Rococostemming en een frisse humor. Het is geen grote kunst die hier geboden wordt en het wil ook niet zo beschouwd worden, doch in zijn trant mag *Kupidos Bote* een uitstekend werkje genoemd worden, deze verdienstelijke schrijver volstrekt niet onwaardig.

Na de lezing van dit lichte verhaal valt de nieuwe roman van Marie Diers: *Die klugen Kinder des Schulmeisters von Zennerdorf* (Seyfert, Dresden; ing. 3 M.) wel een beetje tegen. Deze schrijfster is onvermoeibaar; slag op slag levert zij haar boeken, waartussen vaak ernstig, degelik werk. Doch het wil mij toeschijnen dat ze met deze roman niet zo gelukkig is geweest als met sommige van haar vroegere werken. De toon van het verhaal is te stroef, te droog en in de personenuitbeelding mist het de nodige plasticiteit. Het vertelt van de tegenstelling tussen iedealistiese ouders en hun praktiese, een weinig te slimme kinderen. De schoolmeester van Zennersdorf is een mooi fieguur, evenals zijn vrouw, doch zij worden niet begrepen door hun kinderen, die in 't leven vooruit komen willen en een beetje verachtelik neerzien op hun kruisbrave, gemoedelike oudjes. Het boek eindigt nogal abrupt en de gelukkige uitkomst, die elk kind ten slotte dan toch vindt, wordt niet voldoende gemotiveerd.

Deze roman is een tiepies voorbeeld van wat men gemeenweg noemt ‘de oude soort’; gans nieuw daarentegen naar inhoud en toon is het boek van een jonge Weener, Otto Soyka: *Die Söhne der Macht*, bij Langen, te München, verschenen (ing. 3 M., geb. 4 M.). Het wordt het best gekarakteriseerd door zijn ondertietel: ein Zukunft-Detektivroman. De schrijver tekent mensen, zoals hij ze zich psychologies in de toekomst voorstelt; daarbij zijn het Ameriekanen en dit zegt genoeg dat men zich in dit verhaal aan alle mogelikheden mag verwachten. Er komen dan ook bladzijden in voor, die getuigen van een overweldigende fantazie en die het boek zeer aantrekkelik en boeiend maken. Doch het heeft ook grote literaire kwaliteiten, die gewoonlik in dit soort literatuur geheel ontbreken en die het hier een vreemde bekoring verlenen. Het is een werk, dat men eerst met bevreemding beschouwt, maar dat de lezer gauw in zijn macht krijgt en een zeer goede indruk nalaat.

Dit laatste is niet het geval met het eerstelingwerk van Ludwig Gorm: *Päpstin Johanna* (Delphin-Verlag, München; gek. 3 M.), dat om wille van zijn tietel waarschijnlik wel lezers zal vinden. Doch die komen bedrogen uit, als ze menen hier prikkelende biezonderheden of onthullingen te kunnen genieten; natuurlik des te beter. Maar wat erger is, het boek heeft geen biezondere letterkundige waarde; spijtig voor de uitgever, die het in een zeer smaakvol kleed heeft gestoken.

Hoger dan alle voorgaande romans staan twee novellenbundels, die ik met grote nadruk wens aan te bevelen; het zijn *Narren der Liebe* van Richard Huldschiner (Langen, München; ing. 3 M., geb. 4,50 M.) en *Winland* van Emil Lucka (Deutsch-Oesterreichischer Verlag, Weenen; ing. 4 M., geb. 5 M.).

Van beide schrijvers had ik tot nog toe niets gelezen, al wist ik wel dat de eerste ophef had gemaakt met zijn roman ‘Die Nachtmahr’ en ook overigens reeds verdienstelik werk had geleverd, en dat de tweede biezonder met zijn ‘Isolde Weisshand’ een groot succes had genoten; ik beken graag dat ik na de lezing van deze bundels grote lust heb gekregen beide in al hunne werken te leren kennen.

Narren der Liebe bevat vier zeer mooie novellen, waarvan biezonder ‘Die Kartause von Allerengelsberg’ en ‘Hirtenlied’ een onuitwisbare indruk nalaten. Het grond-motief van al deze novellen is het onvervuld-blijven van de diepste wens van hunne personen; het zijn ‘Resignations-Novellen’ die het gerust mogen opnemen met de beste van den aard die Theodor Storm geleverd heeft. Wat een buitengewone kracht van historiese uitbeelding steekt er niet in ‘Die Kartause’, wat een fijne steming in de treurig-eindigende idylle ‘Jakob und Rachel’, hoe enig mooi worden natuur en mensen niet getekend

in ‘Hirtenlied’ en hoe weemoedig wordt de geschiedenis niet verteld van ‘Der arme Don Martino’, die zijn priesterbeloften vergat en een mooi meisje kuste!

Een buitengewoon talent blijkt ook uit de elf novellen en legenden, die de bundel *Winland* uitmaken en tot de beste, tot de allerbeste mogen gerekend worden die de moderne Duitse literatuur heeft voortgebracht. Een rijke verscheidenheid naar inhoud en vorm is hun eerste kenmerk. De schrijver geeft in de tietelnovelle ‘Winland’ een verhaal uit de tijd der Wikingers, krachtig en kleurrijk en vol visionnaire duidelikheid, evenals de legende ‘Saint-Denys’; zijn ‘Godiva’ is mooi en teer als sommige oude heiligenlegenden. En dan dit overheerlike stuk ‘Der Tod Dostojewskis’ of die fijne verhalen uit de Italiaanse Renaissance! Maar ik zou ze wel alle moeten opnoemen, de elf stukken van dit prachtige boek, dat niet genoeg gelezen en herlezen worden kan! Waarlik, de nieuwe uitgevers-firma die het op de markt bracht, heeft haar werkzaamheid goed ingezet.

De novellenverzameling *Das letzte Weinen* van een ander jong Oostenrijker, Robert Michel, door dezelfe firma uitgegeven (ing. 3 M., geb. 4,50 M.) is, alhoewel minder, toch eveneens de vrucht van een echt persoonlik talent. Deze novellen onderscheiden zich door een prachtige en toch sobere stijl en door een fijn, innig begrijpen der natuur. Biezonder de novelle ‘Der Jäger’ munt in dit opzicht uit, evenals door haar diepe psychologiese karaktertekening; ook ‘Oberst ‘Günzl’ en ‘Ein Grab’ zijn meer dan de alledaagse novellen en schetsen, waaraan de moderne literatuur zo rijk is.

Een mooie bundel is insgelijks de verzameling *Die schönsten Heiligenlegenden in Wort und Bild,* in de Hyperion-Verlag, te München, verschenen (ing. 4,50 M., geb. 5,50 M.). Het is het eerste van een reeks boeken over hetzelfde onderwerp en bevat twaalf beroemde heiligenlegenden, zeer stemmingsvol naverteld door verschillende schrijvers, waartussen enige van goede naam, zooals Kurt Martens, Franz Pocci, Dr P. Expeditus Schmidt, e.a. Liefhebbers van innige, eenvoudige legenden zullen in deze verhalen, zo rijk aan poëzie, zeker hun gading vinden. De bundel is versierd met reproducties van de bekende ‘Namenbilder’ van Franz Pocci en, evenals alle boeken van deze firma, zeer smaakvol uitgegeven. In 't voorbijgaan zij het mij toegelaten even te wijzen op eene andere uitgave van de Hyperion-Verlag, namelik het tijdschrift *Der Zwiebelfisch*, ‘eine kleine Zeitschrift für guten Gesmack in Büchern und andern Dingen’ (6 nummers per jaar, abonnement 3 M.), dat alle liefhebbers van mooie boeken zeer welkom zal zijn.

In 't begin van deze kronijk betreurde ik geen werk te kunnen

aankondigen, dat ‘nieuwe horizonten zou openen’. Eén boek is nochtans verschenen, waarin nieuwe tonen worden aangeslagen, nl. *Lobgesang des Lebens. Rhapsodien von Wilhelm Schmidtborn* (Fleischel & Co, Berlijn; ing. 3 M., geb. 4,50 M.). Dit werk van deze gunstig bekende dramaturg werd zeer opgemerkt en heeft dit ruimschoots verdiend. Het is inderdaad een lofzang op het leven, een zwelgen in de vreugde van het bestaan. De schrijver kenschetst het zeer goed in de opdracht, die ik om die reden hier wil overschrijven: ‘Dem Maler Gustav Wunderwald widme ich die'ses Buch, im Gedenken an unser gemeinsames Wanderjahr mit den beiden Frauen und dem Hund. Jeder Baum, unter dem wir dem Sang der Sägemühlen und Eisenbahnen zuhörten, jeder Hügel, von dem wir den Horizont suchten, jedes Dorf, jede Stadt, jedes Kloster, jeder Bahnhof, jede Fabrik, die wir uns erwanderten, zehrend, verzehrt, voll einer nie schwach werdenden Liebe für jeden Grashalm und jeden Ziegelstein und doch ewigem Fortmüssen: alles schlägt in diesen Rhytmen mit, die unter freiem Himmel mehr gesprochen als niedergeschrieben wurden, - darum auch mehr mit Ohren gehört als mit Augen gelesen werden wollen.’

Alles wat de dichter daar opnoemt vindt men inderdaad in zijn boek bezongen. Een eigenaardige rhyhmus, de rhythmus van het duizendvoudige leven, vindt men in al deze rhapsodiën, aan krachtige uitdrukkingen en mooie beelden zijn ze overrijk en wat het diepste treft is de samenklank van een rijk, gevoelig dichtergemoed met alles wat de moderne kultuur en het moderne leven kenschetst. Graag zou ik een dier gezangen hier overdrukken, doch de plaatsruimte laat het niet toe; maar even wil ik toch wijzen op de schoonste onder hen, zoals Odysseus und die Sirenen, Der Hammer und die Feder, Gregor auf dem Stein, Berlin en vele, vele anderen. Het is een zeer rijk boek, dat niet warm genoeg kan aanbevolen worden.

Graag zou ik hetzelfde zeggen over het kleine boekje van Armin T. Wegner: *Höre mich reden, Anna-Maria. Eine Rhapsodie* (Fleischel & Co, Berlijn; geb. 3 M.), maar alhoewel ik een zekere bewondering gevoel voor deze hartstochtelike liefdezang, vind ik hem toch een weinig te arm, om in boekvorm uitgegeven te worden. Het werkje werd geschreven in rhythmies proza en verraadt fijn klankgevoel en zekere beheersing van de vorm. Een woordje van waardering voor het smaakvolle uiterlike van het boekje mag ook niet achterwege blijven.

Op het gebied der literatuurgeschiedenis is een der biezonderste werken de liefdevolle studie van Dr J. Röhr: *Gerhart Hauptmann, sein Leben und sein Schaffen* (Pierson, Dresden; ing. 4 M., geb.

5 M.). Het is een zeer volledig en diepgaand overzicht van het levenswerk van deze grote toneelschrijver en een waardevol document voor de kennis van het toneel in Duitsland sedert het begin der jaren tachtig. Naast het werk van F. Schlenther over hetzelfde onderwerp, dat voor een tiental jaren verscheen, bekleedt dit boek een goede plaats in de werken, aan de studie van Hauptmann gewijd.

Met het zo even verschenen derde deel is tans de uitgave volledig van een der schoonste werken, die gedurende de laatste jaren in Duitsland het licht zagen: *Goethe und seine Freunde im Briefwechsel*, herausgegeben und eingeleitet von Richard M. Meyer, Prof. a.d. Universität Berlin (Bondi, Berlin; 3 dln; elk ing. 6 M., geb. 7,50 M.). Voor de eerste maal wordt hier een keur geboden uit Goethes brieven met daarbij, wat nog nooit het geval was, de antwoorden van zijn briefwisselaars. Men vindt aldus in dit werk, naast de mooiste brieven van Goethe, wier lof niet meer moet gemaakt worden, epistels van zijn moeder en zuster, van de meeste zijner vrienden en vriendinnen en van bijna al de grote fieguren van zijn tijd, waarmee hij in briefwisseling trad, zoals Klopstock, Wieland, Schiller, Humboldt, Schopenhauer, Carlyle, Kleist, Schegel, Platen e.a. Men bekomt op die wijze een diep en helder inzicht in Goethes leven en de algemene kultuur van zijn tijd.

Wat het uiterlike betreft is dit werk een waar monument van moderne boekkunst. De boekversiering is van Melchior Lechter, een meester op dit gebied, die voor elke brief een zeer mooie beginletter tekende, welke in rode kleur werd gedrukt. De heldere, duidelike druk en het prachtige papier zijn een weelde voor het oog. Het is werkelik verbazend welk waar prachtwerk hier voor zulke lage prijs geboden wordt; aan alle Goethe-bewonderaars en alle liefhebbers van mooie boeken zij het warm aanbevolen.

Er blijft mij tans nog over een paar werken aan te kondigen, die wel niet rechtstreeks tot mijn gebied, Duitse letterkunde, behoren, doch die mij door de vriendelike uitgevers werden toegezonden en die, naar ik hoop, voor onze lezers niet zonder belang zullen zijn.

Kenmerkend voor de Duitse boekhandel is wel het feit, dat ook van de grote buitenlandse schrijvers mooie en volledige uitgaven bestaan, die hen in de lezerswereld doen doordringen en hen in Duitsland zo bekend maken, dat het voor hen als een tweede vaderland wordt. Aldus gebeurde het biezonderlik met Ibsen, met Björnson, ook met de grote Russen; aldus verscheen tans ook een volledige uitgave van de werken van Selma Lagerlöf, Zwedens bekende romanschrijfster, die, zoals men weet, voor een paar jaren de Nobelprijs bekwam. Haar *Gesammelte Werke* verschenen in tien delen bij

Langen, te München, en kosten mooi gebonden 35 M. Het zal nauweliks nodig zijn een woord van aanbeveling te zeggen, over deze sympathieke schrijfster, die ook te onzent wel bekend begint te worden, biezonderlik door haar meesterwerk ‘Gösta Berling.’ Haar eigenaardige schrijftrant, de schatten aan mensenkennis en poëzie, die in haar werk verspreid liggen, maken haar verhalen onvergetelik. Het is werkelik een niet gering te schatten voordeel voor de landen met uitgestrekt taalgebied, zulke uitgaven in het bereik hunner lezers te kunnen stellen.

Ook onze Verhaeren geniet tans een buitengewoon succes in Duitsland. De Insel-Verlag, te Leipzig, bezorgde eene volledige vertaling van zijn gedichten en drama's en gaf nu ook een biezonder mooi-verzorgde uitgaaf van zijn studie over *Rembrandt*. Ik wil mij niet wagen aan een beoordeling van de documentariese of wetenschappelike waarde van deze studie; het wil mij nochtans voorkomen dat ik nog geen opstel las dat mij een zo duidelik beeld van Rembrandt gaf en het moet mij van het hart dat mij nooit mooier uitgave onder de ogen kwam, voor zulke lage prijs. Het boek kost gebonden drie Mark en bevat tachtig platen buiten tekst, die tot de beste behoren, die ik tot hiertoe zien mocht. Naar ik vernam werden van deze verdienstelike uitgaaf op een paar maanden tien duizend exemplaren aan de man gebracht; dit is waarlik een welverdiend succes.

FRANS DELVAEN.

Fransche Letteren.

Bij den uitgever Plon verschenen eenige romans, die uitspanning-zoekende lezers gaarne ter hand zullen nemen. Het zal niemand verrassen, als ik zeg, dat in de drie bedoelde romans de liefde de hoofdrol vervult. *Double étreinte, roman psychologique*, door Régina Regis, is vol bittere wulpschheid en van weinig verheven moraal. De lezer verneemt de geschiedenis eener jonge gescheiden vrouw van drie en dertig jaar, die bemind wordt door een knap jongmensch 'très parisien' en door een sentimenteelen melkbaard. Zij laat den eerste veel toe, terwijl de andere niets van haar verkrijgt. Dit korte verhaal, vol passiekreten en tranen, toont ons een weinig sympathieke vrouw, die bij haar minnaars jaloerschheid en wanhoop prikkelt uit louter leedvermaak.

M. Gilbert Augustin-Thierry geeft twee kleine romans: *La Fresque de Pompeï* en *La Madone qui pleure*. Ze behooren niet tot het beste werk van dien schrijver, hoewel ze van een levendige, fantastische verbeelding getuigen. De held van de eerste vertelling ziet in een bekoorlijke zangeres de incarnatie van een Astaroth, die hij bewonderde op een fresco van Pompeï. Hij eindigt met ze te dooden in zeer dramatische omstandigheden. - De tweede vertelling is gebouwd op een mirakel: een rationalistisch, in den ban geslagen priester bekeert zich, omdat hij meent tranen gezien te hebben in de oogen van een Maria-beeld. De schrijver verzekert nochtans, dat het een illusie was van dien priester. Dat heeft de lezer nu wel dadelijk gesnapt, maar toch wordt zijn belangstelling verzwakt, wanneer dat zoo maar zonder meer door den schrijver verklaard wordt. Dat is onhandig. Een boeiende episode in dit werkje is die tusschen den priester en een vrouw, die door haar man vergiftigd werd en sterven gaat; de verontwaardigde priester hoort haar biecht en zegent ze. Dat maakt een flink stuk werk uit.

In *L'impossible Aveu* van Mme Pierre de Bouchaud wordt ons een treurige geschiedenis verteld. Hier wordt de huwelijksliefde fataal aan de echtelingen, die elkander en zichzelf misleiden door hun stijven trots; een onmogelijke toestand, nog verergerd door misverstand, dat

alle oogenblikken oprijst. Aan beide zijden trots, schijnbare koelheid, heimelijke smart. De toestand wordt pijnlijker naarmate hij duurt, omdat geen van beide echtelingen het eerst de verzoenende woorden wil uitspreken, hoewel zij elkaar innig liefhebben. De ontknooping is verrassend en voldoet niet. De vrouw betrapt haar man op 't oogenblik, dat hij zich door vergift wil dooden. Het liefdewoord ontsnapt haren mond. Doch het is te laat; de man is moreel uitgeput, hij weerstaat niet aan de groote vreugde en sterft plotselings. - Dit boek is zeker niet banaal; de stijl is streng (eenigszins droog) en de handeling zeer logisch ontwikkeld, behalve voor de ontknooping; overigens zeer boeiend.

Wie zich wil laten betooveren door de wondere gewesten van Algerië, zal veel genoegen smaken in de lezing van *La Fête arabe,* door Jerôme en Jean Tharaud (uitgever Emile-Paul). De schrijvers verhalen ons hier op kleurige, geestdriftige wijze, de geschiedenis van een Algeriaansch dorp, dat langzamerhand door de Europeanen wordt betrokken en daardoor al zijn eigenaardigheid verliest. De Heeren Tharaud gaan de indringers heftig te lijf en bezingen de Arabieren. Eenige prachtige beschrijvingen zijn niet het minst aantrekkelijk gedeelte van dit mooie werk.

Een aangename verrassing was mij het laatste boek van de Gravin van den Steen: *Profils de Gosses* (Editions du Temps présent, Paris, fr. 3,50). De titel duidt genoegzaam den inhoud aan. De profieltjes zijn telkens in hun eigenaardig midden geplaatst en zoo krijgen we, ook dank zij het pittige vertellerstalent der schrijfster, een zevental aardige schetsen. Wij krijgen hier knapen en meisjes uit alle standen en, zonderling genoeg van wege een dame die leeft in de hoogere en slechts nu en dan in de lagere standen komt, - uit menschlievendheid of bij toeval, - de profielen der arme stakkertjes zijn vèr-uit de beste. *Moineau*, dat den bundel opent, is een meesterwerkje van psychologie en opmerkingsgeest en naar mijn meening de schoonste schets van dit sympathieke, mooie boek.

Met *Les Dieux ont soif* (Calmann-Levy) heeft Anatole France weer eens bewezen, dat hij van al de Fransche schrijvers den sierlijksten en tevens eenvoudigsten stijl en de mooiste en tevens zuiverste taal bezit. In literair opzicht moet dit boek voor geen andere zijner vorige onderdoen. Minder ingenomen ben ik met zijn schildering der Revolutie van '89. 't Lijkt me of Anatole France oud en doctrinair wordt.....

In zake romans is *Le Ressac* van Camille Mallarmé (Bernard Grasset, Paris, fr. 3,50) van het mooiste, dat ik in de laatste maanden gelezen heb. De ‘ressac’ of onstuimige branding is het instinct

hooger en sterker dan wanhoop en smart, dat de jonge heldin bindt aan haar ontgoochelde liefde, en haar redding doet vinden bij de meesterwerken en oudheden van Sienna, waarin ze zich verdiept; zoo loutert ze zich, tot eindelijk de geliefde, trouwer en sterker dan ooit, tot haar wederkeert. - Een zoete betoovering geurt uit dit boek op. Betooverend en roerend is het stille deinen op de rhythmen van dit maagdelijk meisjeshart vol wondere gedachten en gevoelens. En uit die bladzijden glanst ook ôp het warme licht van Italië's zon. Dit eerste boek eener jonge schrijfster verdient onvoorwaardelijken lof.

* * *

Les Blés mouvants.... Die welsprekende titel hoort aan den laatsten dichtbundel van Emile Verhaeren (Georges Crès & Co, Paris). Daar ik boven de geweldige, ruwe kracht van *Les Forces tumultueuses* de innige, stemmingvolle schoonheid van *Les Heures claires* en *Les Heures d'Après-midi* verkies, is mij het zoo pas verschenen werk zoo sympathiek en gaf het mij, na *Les Rythmes souverains* en *Hélène de Sparte*, een onuitsprekelijk genot. Kalme rust en warm leven heerschen over het land, waar men nu en dan de verre geruchten der woelige steden verneemt. Verhaeren geeft ons hier te bewonderen een stille kunstkracht, een heldere meesterschap, die hem leiden waar hij wezen wil. Hij geniet en merkt op met al zijn zinnen, maar meestal is het 'zien' hem voldoende om het intiemste der wezens en der dingen te kennen en raak weer te geven.

Een ander maal schrijf ik hier enkele der mooiste verzen uit dit boek over....

Een aangename kennismaking voor mij was die met den dichter van *Le Regard derrière l'Epaule* (Bern. Grasset, Paris, fr. 3,50). M. Henry Dérieux geeft in dit werk blijken van een zeer eigenaardig talent. Zeer gevoelig en zeer precieus, ook zeer knap; het ontbreekt echter aan vrijheid en lucht. Het is nog te veel 'boudoir'-kunst. Nochtans is alles daar om groote kunst te geven en het is dan ook niet alleen uit beleefdheid, dat ik zeg: M. Dérieux zal ons die groote kunst een volgende maal geven, hoop ik.

De zoo verdienstelijke uitgeversmaatschappij 'Mercure de France' bezorgt *Les Fêtes quotidiennes*, gedichten van Guy-Charles Cros. Ziedaar verzen, waarbij men zich niet verveelt. Als men dit boek ter hand neemt onmiddellijk na Jules Laforgue herlezen te hebben - zooals het mij gebeurde - dan schijnen die gedichten minder nieuw en vooral de losse, zwierige toon, waarmee hij over zeldzame en geheimzinnige dingen handelt, herinnert meer dan eens

aan den grooten Voorganger. Elders komt Paul Fort wel eens even kijken..... Dit alles zijn nu wel 'invloeden', maar het ware verkeerd daaruit af te leiden, dat Guy-Charles Cros een dichter is zonder eigen gedachten en eigen zegswijze, die waardeering en belangstelling inboezemen.

* * *

Hoe meer ik bij de lezing van *L'Evolution de Maeterlinck* (Edition de la Belgique artistique et littéraire, Bruxelles, fr. 3,50) vorderde, hoe meer ik er in verdiept geraakte, maar hoe meer ook ik van meening werd, dat dit prachtboek eerder een philosophisch dan een literair proefschrift is. Ondanks dat is het werk van den Heer B. Timmermans genietbaar voor ieder begrijpenden bewonderaar van Maeterlinck; ja, hoewel zeer wetenschappelijk en streng, is het zelfs met geestdrift geschreven en sommige bladzijden zijn zuiver poëtisch. Ik ken geen studie over Maeterlinck, die zoo ingrijpend en zaakrijk is als deze. Langer kan ik er niet bij stilblijven zonder in bizonderheden te treden en aanhalingen te doen - en daartoe ontbreken mij thans tijd en ruimte. Mogen deze enkele woorden volstaan om mijn lezers aan te zetten zich dit boek aan te schaffen.

* * *

Zoo pas ontving ik drie werken, door den 'Mercure de France' bezorgd (aan fr. 3,50 per deel), die ik nog niet voldoende kon doorlezen om reeds te bespreken. De titels en een paar uurtjes doorbladeren beloofden mij nochtans tal van schoone en wondere dingen: *Le Génie de l'Argot, Essai sur les langages spéciaux, les argots et les parlers magiques*, par Alfredo Niceforo; dan: *Jean-Arthur Rimbaud. Le Poète (1854-1873), Poèmes, Lettres et Documents inédits, Portrait en héliogravure et autographe*, par Paterne Berrichon; en ten slotte: *Réflexions sur quelques Poètes*, par Jean Moréas. Van dit laatste werk kan ik alvast zeggen, dat de prozaschrijver Jean Moréas zoo prestigieus is als de dichter, en als de studie over Ronsard niet het mooiste deel van dit boek uitmaakt, ze dan toch een prachtige brok prozakunst is. Maar over dit en de twee andere werken een volgende maal.

November 1912.
LEO VAN RIEL.